DIONYSII HALICARNASSEI ANTIQVITATVM, SIue Originum Romanarum, Libri X.

SIGISMVNDO GELENIO INTERPRETE.

Adiecimus Vndecimum ex uersione Lapi: ac Indicem rerum notatu dignarum locupletißimum.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

APVD SEB. GR
PHIVM L
GDVNI.
1555.

REVERENDISSIMO AC ILLVSTRISSIMO PRINcipi & domino, domino Io. Rodolpho Murbacensi Lutrensiq; Abbati Sigismundus Gelenius S.

EN PROMISSVS *Dionysius illustrißime princeps uenit ad tuã amplitudinẽ pignus nostræ gratitudinis, scriptor cui paucos in hoc genere conferas, præferas iure neminẽ. Fuit huic uiro patria Halicarnassus, Asiæ littoralis urbs ex aduerso Rhodi sita, quæ iam antè Herodotũ illũ suauiloquentem dederat. ipse eximius inter sui seculi rhetoras, tantæq; existimationis criticus erat, ut omnes libenter sequerentur eius de quocunq; siue antiquo siue recente scriptore sententiam. eam gloriam domi nactus Romam nauigauit ad orbis totius theatrum, quo tempore Cæsar Augustus nuper deuicto & sublato Antonio solus rebus Romanis præerat: commoratusq; inibi per annos uiginti, & cum proceribus uersatus, adeptusq; linguæ Latinæ scientiam, quo hospitij gratiam referret, instituit urbem nondum Græcis celebratam literis, apud Græcos suos illustriorem reddere, id in primis studens, ut eam contra uulgi opinionem uindicaret à barbariæ, quòd tum propter sermonem*

detortum à prisca origine, & opicarum gentium consuetudine mixtum ac uiciatum, haberetur pro barbara: simul hoc agens, ut Graeci aequiore animo cum alijs imperata facerent eorum quos scirent non alienos à suo sanguine. Eadem ratione superioribus seculis adoptati fuerant Macedones, quo minus puderet seruitij, cùm tamen eorum lingua, licet finitima, non intelligeretur à Graeco homine, sicut liquet uel ex mensium nominibus. Inualuit certe haec opinio, ut Latini homines Latinaeq; literae non censerentur in barbaris, praesertim postquam disciplinae omnes his quoq; tractari coeptae sunt: & quemadmodum Oriens non solum multis in prouincijs populariter Graecam linguam recepit, uerùm iura sacraq; sua non alia complecti dignatus est, itidem Occidens eundem honorē Latinis literis habuit. Nec ijs tantum de causis hoc potissimum argumentum delegit DIONYSIUS: sed cùm sciret historiam esse morum & actionum omnium tam priuatarum quàm publicarum ceu exemplar, & uitae speculum, plurimūq; referre unde petātur exēpla, sumpsit sibi scribēdas res Romani populi, prisci inquā illius in omni genere uirtutum pace ac bello exerciti, necdum corrupti exoticis uel opibus uel uitijs: qui tulit primùm reges fortissimos ac sanctissimos, quamuis ipsos nō natos ex regibus: deinde regni in tyrannidem degenerantis impatiens, li-

bertatem asseruit tutatusq; est per incorruptissimos Iunios, Valerios, Lucretios, Horatios, Mutios, Menenios, Largios, Marcios, Quintios, Fabios, cæterosq; his similes. Narrat enim primùm exordia Romani generis, repetita ab antiquissimis Græciæ gentibus, Oenotris expulsoribus Siculorum ex Italia, Pelasgis, Arcadibus, Epeis, Troianis, quæ prima omnium Græcarum colonia trans Hellespontum in Asiam auspicijs dardani deducta est. Deinde quomodo alterum Latij caput Romanam urbem Marte prognatus Quirinus condidit, eiq; finitimis populis perdomitis securitatem peperit. Numa religionibus additis militares animos ad uitã mitiorem & iustiora traduxit studia. Tullus sublata de principatu controuersia, primò præposuit eã, mox consilio tutiore uniuit suæ metropoli. Ancus mare usq; protulit eius imperium. Priscus Tarquinius finitimarum gẽtium fecit principẽ. Seruius censu instituto effecit ut uires suas nosceret. Sub ultimo Tarquinio accesserunt Sibyllina oracula, unicum in rebus dubijs refugium: cuius regis non ferenda superbia libertatis exciuit desiderium, eiusq; asserendæ occasionẽ procerib. præbuit. Pulsis Tarquinijs per XIIII annos bellatum est cum tentantibus reditum, fretis Hetruscorum atq; Latinorum auxilio: & hinc quoq; crescendi ansa arrepta est uiris fortibus. Extincto deinde cum uniuersa familia

superbo efflorVit ciuitas sub consulibus: quorum potestas iam inde ab initio sic temperata fuit ut nec decemuiri quamuis legum latores, nec numerosi tribuni militum, nec dictatores amplißima potestate moderate usi ac leniter, æquè profuerint aut placuerint. Constituta communi libertate laboratum est nonnihil seditionibus: sed his confestim prudentium uirorum autoritas remedium attulit. Videre licet obiter triplicem formam reipublicæ, primò regiã, relicto tamen penes populũ belli pacisue ac legum sanciendarum & magistratuum creãdorum arbitrio: mox administrationem rerum per optimates patricios, donec plebs quoq; in partem curarum & honorum assumpta est, postquã per suos tribunos uicit ut admitteretur ad magistratus & sacerdotia. Licet imperij quoq; uidere fundamẽta tantæ olim moli suffectura, legibus, religionibus, magistratibus, reiq; militaris ac rusticæ subnixa studijs. Sed nihil æquè profuit ad proferenda urbis & imperij pomœria, quàm quòd uictis parcebatur: & aut inopes eò mittebãtur in colonias, aut inde traducebantur in urbem ascribendi tribulibus, & aucturi ciuium Romanorũ numerũ. unde etiam linguæ mixtura, matureq; secuta deprauatio, Sabinis, Hetruscis, Hernicis, Volscis, Aequisq; ascitis, ut mirum sit potuisse præminere in Romano sermone dialecton Pelasgicam. Fuit tamen initio principatus penes Romanos

mag

magis quàm dominium, & à finitimis populis non sine contentione impetratum est ut pro socijs haberentur uerius qua pro subditis, cedebaturq; uirtutibus Romanorũ potius quàm uiribus. Huius populi res memoriæ proditurus DIONYSIVS, *duo præcipua quædam domo ad hoc negotium attulit, singularem prudentiam coniunctam cum pari eloquentia, atq; ita susceptum onus sustinere facile potuit. Et quia primæ origines repetēdæ erant, si non à Chao & Iano Iapetoq;, certe ab antiquißimis seculis, quorũ soli poëtæ meminerunt: necubi seducerentur ab autoribus dubiæ fidei, sequitur concentum plurium, & uerisimiliora peruestigat sagaciter, certis modo argumentis assentiens: ut sunt locorum nomina, sanaq; paßim à priscis heroibus condita. Verùm in his tradendis ueniam & postulant & merentur, qui tranctant tam remota ab ætatis suæ memoria. Quæ urbem conditam sequuntur hausit ex antiquißimis probatißimisq; Romanorum scriptoribus, Fabio Pictore atq; Cincio, Catoneq; & Valerio Antiate, ac cæteris quos etiam Liuium sequi non piguit. at ne hic quidem sine delectu acerrimoq; illo suo iudicio: imò plerunq; coarguit quorundam negligentiam, uel ex supputatione temporum, uel alijs bonis rationibus: cuius generis est censura de ætate Superbi Tarquinij, a Laurentio Valla usurpata. Si quid illi produnt quod*

aut hyperbolen sapiat, aut alioqui parum quadret Romanis moribus, id silentio præterit: quale est ferinum illud, quod Liuius scribit de Scæuola manum torrente in foculo: quem noster Mutium Cordum nominat, longeq́; uerisimilius atq; etiam decentius denarrat hominis facinus. nam Scæuolæ cognomen alijs de causis in Mutiam gentem recipi potuit: nec enim solo igni clades infertur artubus: & uidetur alicuius studio cognomini gentilicio affictа honesta fabula. Ordinem temporum sequitur, quà prælucet perpetua successio regum atq; magistratuum. Res præclarè gestas sic narrat & laudat, ut accẽdat ad maiorum æmulationem posteros, quæ præcipua lectionis utilitas: et est hic mira exemplorum uarietas ac copia. nec euentus tantum describit, sed & consilia, tum si quid inopinatum accidit. nec tantum bellica facinora memorat, uerùm non minore cura pacis artes, quibus uel ordinum concordiæ, uel ciuitatis libertati ac tranquillitati consulitur, mutilam censens historiã ubi nihil præter prælia legitur & expugnationes urbium. Quantumuis magnis rebus narrandis sufficit, nihil culpa sua deterens, omnia contexens aptißime, ubiq; sui similis, nusquam properabundus, sic temperans narrationẽ, ut nec supersit quicquã, & nihil desideres amplius. Interdũ exspatiatur digreßionibus, ne his quidem infrugiferis: aliàs delectat descriptionibus,

bus, rem ceu ob oculos ingerens. Quæ omnia stilo prosequitur luculentißimo, non tam ad luxum ornato quà ad mundiciem, inaffectato, graui, dilucido, diuersis uirtutibus Herodotum ciuem suum, & Atticos Thucydidē Xenophontemq́; referens, coniungēs quæ illis erant singula. ubiq; rhetorem agnoscas, non raro philosophum. Itaq; impensa in hoc opus iusta opera, non rude commentarium nobis reliquit, sed absolutißimam historiam. Quo factum est ut cùm Theopompi, Ephori, Philisti, Hecatæi, Anaxilai, Timæi plurimorumq́; aliorū scripta interciderint, Polybij Diodoriq́; maiori ex parte perierint: & in nostris literis desideretur integer Trogus, Sallustijq́; historia, minimum supersit de Liuio, non multum de Tacito, dimidiatus exstet Ammianus (quos si haberemus, absolutam teneremus Romanarum rerum memoriam ab Vrbe cōdita usq; Gratiani Augusti tempora, & labem imperij uastantibus transrenanis transdanubianisq́; hostibus editam) huius monumenta ad nostrā ætatem ob eximiam eorum utilitatē seruata sint. Et merito: erat enim uir omni genere disciplinarū expolitißimus, dogmatum philosophicorū peritus, ita tamē ut in Platonē sit propensior, alienus ab adulatione & affectibus, licet mouēdis illis mirus artifex, uirtutū magnus amator, & inter has frugalitatis ac temperantiæ comitū innocentiæ, reprehensor uitiorum sui

seculi: de rebus diuinis, ut ea tempora ferebant, non male sentiens. nam de prouidentia per occasionē reuerenter ac pie loquitur, sic uirtutem Romanorū prædicans, ut tamen eorū fortunam pendere faueatur à fauore numinis. aliquando retundit istorū impudentiā, qui negant superos curare terrestria. Et quia res populi Ro. mādat literis, grauitate cū Romanis historicis certat, in concionibus Liuianam præ se ferens uehementiam, & uerba personis aptißima tribuens. Historiam suam pollicetur se producturum usq; ad initiū primi belli Punici, sed uidetur morte immatura præuentus non absoluisse quod instituerat. id quo magis suspicer, faciunt quæ habētur sub titulo libri undecimi, Luteciæ non edita, & proinde nec à nobis uersa, farrago quædam indigesta carens ordine, planeq; uice commentarij parata, nec habens quicquam simile prioribus uoluminibus: quā uel in hoc reliquimus suo loco immotam, ut autorem appareat operi cœpto immortuum. Eandem causam opinor cur nō reperiantur libri, quos in fine primi Antiquitatum promittit se scripturum de Romanorum repub. Præter præsens uolumen supersunt eius rhetorici aliquot commentarij: ut, De compositione, seu orationis partium apta inter se collatione, ad Rufum. Artis rhetoricæ capita quædam ad Echecratem. De Thucydidis idiomatibus ad Ammeum. Suidas

meminit & libri De antiquorum oratorum characteribus. Hactenus de DIONYSIO. *non enim scribimus, ac ne possumus quidem pro dignitate, eius encomium. Has Antiquitates ante annos quinquaginta opinor, uertit Lapus nescio quis, sed sic, ut ex dilucidis, & aliorum quoq; libris lucem inferentibus, fecerit obscurissimas: quòd ipse in oculis afferret caliginē, quē admodum ille Senecæ cauillo notatus spinas circunferebat in pedibus. infelici interpreti nihilo felicior typographus cōtigit, dignum (ut aiunt) patella operculum. tanta erat eius seculi & superiorum barbaries. itaq; non magno fructu legebatur, sed non sine magno tædio. Proxima editione* HENRICVS *Glareanus poëta, nunc in Friburgēsi academia liberalium disciplinarū professor publicus, homo cū aliàs polyhistor, tum in mathematicis absolutißimus, & quæ peculiaris ipsius laus est, in formanda iuuentute indefessus idq; prospero successu auditorij conatus opem ferre scriptori miseris modis tractato, expertus est malū esse immedicabile absq; subsidio Græci codicis, nisi quòd quædam ex aliorū librorū collatione cōiectando assecutus est. nam ea phrasis est interpretis, ut sæpe dubites Græcus an Latinus loquatur, certo tamen scias te non intelligere, præsertim si idiomatis Græci sis rudis. Itaq; miserebat me tanti uiri, digni qui melius cognosceretur. à Romanis, quorum uir-*

tutes tantopere celebrat. tandem ex insperato porrectum est remedium. nam cum Christianißimo Francorum regi FRANCISCO *sua Minerua, hoc est eruditi uiri quos amplectebatur & fouebat excitans eorum ingenia, in mentem misisset ut regiam officinam typographicã institueret conuenientem dignitati tanti nominis, inter multos præclaros scriptores prodijt &* DIONYSIVS. *ô animum planè regium, gnarum quibus uita iuuetur artibus: quem utinam libeat æmulari cæteris Christianis principibus. Et spes est ita fore, quando non defuit qui recẽs etiam tum exemplum imitaretur serenißimus Lusitaniæ & Gymnææ rex* IOANNES *eius nominis tertius, & non contentus in regno suo nouam Conimbricæ fundasse academiam, addidit ei typographos regios. hîc uerò non dißimulandus est mihi tuus quoq; illustrißime princeps animus, dum per occasionem libenter soles typographos iuuare exẽplaribus simul ac pecunijs, non mediocri sanè tua laude, reiq; literariæ cõmodo. Sed ut cœpi dicere, oblata Græci codicis copia, paruo molimine sum impulsus ut totum opus melioribus auibus uerterem. autores porrò eius audaciæ fuerunt mihi cõpatres mei carißimi Hieronymus Frobenius & Nicolaus Episcopius, honestæ memoriæ Ioannis Frobenij laudatißimi uiri alter gener, alter filius, qui hæreditarias curas ad iuuandam rem literariam con-*

ferunt

ferunt communi cõsilio, incredibiliq; industria. Quid enim unquàm ex eorum officina exiuit nõ melius & expolitius? quot eximij scriptores in omni disciplinarum genere his triginta annis inde emißi sunt, partim restituti nitori pristino, partim è latebris, in quibus tot seculis uelut sepulti iacuerant, eruti? quorum uel nudam nomenclaturam non caperet una pagina, ne quid dicã de fœtura huius eruditi seculi. Quid quòd prima omnium in Germania cæteras ad æmulationem accendit? ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι. satis enim apparet non alio telo profligatam barbariem. Hæ laudes ut ueræ ita confessæ sunt omnibus studiosis bonarum literarum et artiũ, candide beneficium agnoscentibus. unde fit ut doctißimus quisq; haud grauatim ijs uiris commodet suam operam, quemadmodum nuper ille [redacted]

[redacted] Beatus Renanus, Simon Grynæus, Hieronymus Gemusæus: ut taceam de superstitibus, non solum in hac urbe, sed & in longinquis terris degentibus, qui uicißim illustrant hanc officinam & illustrantur ab ea. me quoq; multis iam annis usi tenent grata compede uinctũ & benignis officijs, ut æquo animo feram patriæ desiderium. Siquid igitur interim de literis sum meritus, ut quidam meritũ putant, & hoc illorum est beneficium: in quorum gratiam ausus sum postremis his annis in Iosepho atque Dionysio

Dionysio ignotas tentare uias, quàm consulte, uiderint οἱ εὐγνώμονες. De fide non sum sollicitus, ne eam cuiuis utriusq; linguæ perito non approbē, elegantias uiri eloquentißimi magistriq́; eloquētiæ quî poteram exprimere? cæterū quod ad perspicuitatem attinet, dedi operam, ut hac quoq; parte proxime archetypū accederē. Prodit igitur Dionysius tui nominis illustriß. princeps IO. RODOLPHE *auspicijs iam commendatior, qui ex nobilißima familia natus habente in stemmate non te unum principem, ornamentum & ipsi, & huic quod geris muneri, es egregium, locumq́; obtines inter non postremos Germaniæ principes. nec mirum cùm ad hanc dignitatē attuleris uirtutes quātumuis eximijs dignas honoribus, pietatem, integritatem, sinceritatem, prudentiam, grauitatē, eruditionē: magnificentiam [redacted] nūc colas quo celsiore fortuna emines: quæ omnia in te sunt non uulgaria, sed religioso digna principe: mihi sanè cognita partim ex uno colloquio, partim ex eruditißimis simul ac humanißimis tuis epistolis. cæteras dotes norūt ac uenerātur familiares T. A. & inter hos insigni literatura præditi D. Matthias Vlianus A. T. cācellarius & Christophorus Stilzius, quiq́; tuæ ualetudinis tuendæ curā commissam habet Ioānes Huberus. Hæc igitur tot ornamēta diuinitus in unū heroem cōgesta merito adhibenda*

erant

erant mangonizandæ (ut ita dicam) editioni nouæ, etiāsi non essem A. T. deuinctissimus: nunc non poterā effugere notā ingratitudinis, nisi utcunq; testatā relinquerē tuā ultroneā erga me beneficentiam, dedicato hoc partu mediocris nostri ingenij. Et alioqui me mirifice delectat hæc animi tui erga doctos uiros propēsio, quāuis in eum chorū me nō ingerā: non potest tamen ista A. T. de me opinio non addere mihi magnum calcar ad alacrius decurrendum in hoc stadio, ut ei saltē aliqua ex parte respondeam. Quapropter cū ea quæ quotidiano splendori & benignitati supersunt libenter impendas tuæ ditioni ornandæ non unis magnificis ædificijs, eaq; ipsa exornes una atq; altera bibliotheca locupletissima, qui præcipuus hominum religioni deditorum thesaurus est, dignare oro etiā has nostras uigilias aliquo inter cæteros bonos autores, quorum lectione præsertim theologorū & historicorum oblectaris, loco ponere, et mihi quē semel in tuorū numerū recepisti fauere perge domine reuerēdiss. Opto ut te diu nobis et reip. incolumē seruet seruator ille Opt. Max. Basileæ sub Cal. Ian. anni à natiuitate Iesu Christi M.D.XLIX.

AVTORVM QVI HIS IN LIBRIS *à Dionysio citantur, nomenclatura.*

GRAECI.

Aristoteles. *Anaxilaus*

Antig

Antigonus. Antiochus Syracusanus.
Aeschylus. Ariethus.
Aagethyllus. Arctinus.
Callistratus. Cephalon Gergitius.
Callias qui res Agathoclis scripsit.
Damastes Sigæus. Demagoras.
Dionysius Chalcidensis. Eratosthenes.
Hegesippus. Hieronymus Cardianus.
Homerus. Herodotus.
Hellanicus Lesbius. Myrsilus Lesbius.
Meucerates Xanthius.
Polybius Megalopolitanus.
Pherecydes, Philiscus Syracusanus.
Phanodemus. Silenus.
Sophocles. Satyrus.
Theopompus. Thucydides.
Timæus Siculus. Xanthus Lydius.
Xenagoras. Zenodotus Trœzenius.

ROMANI.

Q.Fabius Pictor. L.Cincius.
M.Portius Cato. Valerius Antias.
Licinius Macer. Q.Aelius Tubero.
Cn.Gellius. L.Calpurnius Piso.
C.Sempronius. M.Terentius Varro.
Q.Ennius. Tabulæ pontificum.
C.Aquilius.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. Antiquitatum siue Originum Romanarum.

LIBER I.

SIGISMVNDO GELENIO interprete.

ETSI non libet hac præfatione rationē scribendi reddere: necesse tamen habeo primum de meipso dicere, nō proprijs laudibus immoraturus, quas scio molestas uideri audientibus: nec quòd uelim calumniari scriptores alios, sicut Anaxilaus & Theopompus fecerunt in historiarum suarum prooemijs: sed indicaturus quid me ad hæc tractanda permouerit, & qua occasione assecutus sim cognitionem eorū quæ decreui hoc scripto prodere. Equidē habeo persuasum, eos quibus propositum est ingenij sui monumenta post obitum superfutura posteritati relinquere, præsertim historias in quibus ueritatem ac prudentiæ sapientiæq; principia recondita omnes credimus, debere primò argumentum eligere pulchrum ac magnificum, quodq; eximiam aliquam utilita-

rem polliceatur lectoribus: deinde curare ut instructus sit ad id tractandum quàm diligentissime. Qui enim de obscuris rebus, aut mali exempli, at cognitu indignis texunt historiam, siue innotescendi cupidine & qualiscunq; nominis, siue ostentandæ eloquentiæ gratia, nec posteris noscuntur feliciter, nec laudem assequuntur eloquentiæ, dum quisq; qualia uidet scripta corũ, uitam quoq; talẽ fuisse existimat. Merito enim omnes putant orationẽ suam cuiusq; animi esse imaginem. At illi qui eximia quidem argumenta sibi seligunt, sed negligenter ea tractant quibusuis rumoribus creduli, nullam inde laudẽ referunt. Indignum enim fuerit de claris ciuitatibus & uiris ampla potentia præditis temere & ex tempore commentarios scribere. Hæc ego ratus maxime cõsideranda scriptoribus, quippe qui hac cura non tangar leuiter, nec præterire silentio uolui, nec alio loco aptius quadrare duxi quàm proœmio. Cæterum argumẽtum me delegisse elegans & magnificũ multisq́; utile, facile opinor persuadebitur, duntaxat his qui non omnino imperiti sunt uulgaris istius historiæ. Si quis enim mentem adhibeat ad prisca tam ciuitatum quàm gentium imperia maiorũ monumentis prodita, ac singillatim quodq́; consideret, inter se'ue collata diligenter examinet quænã earum sibi dominiũ amplißimũ parauerit, aut res gesserit bello pace'ue clarißimas, uidebit

dubit

debit Romanum imperium longo interuallo post se reliquisse cæteras quarũ hactenus extat memoria, non solum si spectes amplitudinẽ dominij, pulchritudinemq; rerum gestarum quas nemo hactenus pro dignitate prodidit, uerumetiã quod ad diuturnitatem eius attinet extensum usq; ad nostrum hoc seculum.

DE PRISCIS IMPERIIS.

NAM antiquum illud Assyriorum imperium retro ad fabulosa usq; pertingens tempora, modicã quandam Asiæ partem obtinuit. Hoc in Medos translatum, & auctũ etiam opibus, non longo durauit tempore, in quartam ætatem desinẽs. Persæ porrò Medis deuictis Asia quidem penè tota tandem potiti sunt: cæterũ Europæas gentes bello tentare ausi non multũ profecerunt, nec ultra ducentos annos permanserũt in rerum fastigio. At Macedonum potentia post oppressas opes Persicas imperij quidẽ amplitudine superauit omnes quotquot antè fuerant. tẽpore uero nec ipsa longo floruit, sed mox ab Alexandri obitu cœpit fieri deterior. distracta enim in multos principes statim ab eius successoribus, & post illos ad alteram tertiam'ue ætatem progressa, per se ipsa facta est debilis, ac postremo Romanis armis sublata est è medio, nec ipsa tamen totam terram ac mare coëgit imperata facere. nam nec Africam late

patentem subegit, nisi qua Aegypto est contigua: nec Europã totã perdomuit: sed ad septentriones in ea non proceßit ultra terram Thraciam, ad occidẽtem finita est mari Adriatico. Atq; hæc sunt celebratißima ad nostram usq; ætatem imperia, & hæc eorum diuturnitas atq; potentia. nam Græcorũ imperia his nequaquã conferenda sunt, nec ditionis magnitudine, nec diuturnitate temporis. Athenienses enim maritimum tantũ tractum tenuerunt annis duodeseptuaginta, ac ne hunc quidẽ totum, sed intra Euxinum pontum & Pamphylium pelagus, idq́; cũ maxime pollerent rebus naualibus. Lacedæmonij uero Peloponnesum ac reliquam Græciam tenentes usq; Macedoniã extenderunt imperiũ: in quo uix triginta annis exactis, à Thebanis uicti eo priuati sunt. At Romanorũ ciuitas imperat per totam terram, duntaxat qua acceßibilis est & habitatur ab hominibus: toto etiam mari dominatur, non solum intra columnas Herculis, uerũ & Oceano quacunq; est nauigabilis: primaq́; & sola in omni hominum memoria ortũ & occasum terminos imperij sui posuit. tempus quoq; eius potentiæ nõ breue, sed diuturnius quàm ulli uel regno uel reipublicæ. Statim enim ex quo primũ est condita propinquas gẽtes multas & bellicosas sibi adiunxit, atq; ita procedebat subiugãs aduersarios. Quod tempus iam annorum est septingentorum quadragin

draginta quinq;, usq; ad Claudiũ Neronẽ iterũ, & Calpurniũ Pisonẽ, COSS. qui magistratum hunc inierunt olympiade CXCIII, ex quo autem totius Italiæ facta domina ausa est orbis imperiũ sibi sumere, exturbatis è mari Carthaginiensibus, quorum nauales opes fuerãt maxima, subiugataq́; Macedonia quæ ad id temporis terrestribus copijs plurimũ pollere uisa est, nulla amplius non barbara gente non Græca contendente de principatu, septimam iam ætatẽ me hæc prodente dominiũ omnibus in terris constanter obtinet: nec est ulla gens (ut ita loquar) quæ non agnoscat uniuersorum dominam, aut detrectet eius imperiũ. Sed enim quòd neq; friuolum argumentũ delegi, ut dictũ est, neq; uiles & obscuras res tractandas suscepi, uerùm de ciuitate scribo illustrißima, rebusq́; gestis quibus splendidiores nemo posset ostẽdere, opinor me satis approbasse omnibus. quòd uero non incogitanter nec improuide ad priscas res eius narrandas aduerterim animum, sed bonis ad id adductus sim rationibus, libet paucis præfari, & occurrere hominum morosiorũ criminationibus: qui reprehendent me, quòd ciuitatis nostro æuo celeberrimæ obscura admodũ & humilia initia scribẽda susceperim, indigna sanè quæ mandentur historiæ: quãdo ante pauca secula urbs hæc illustre nomen & gloriã consecuta sit, post subacta demũ regna Macedonica et res cõtra

Pœnos gestas feliciter: cumq; mihi integrum esset celebre aliquod argumentũ in manus sumere, in antiquitates quasdam non admodum illustres proclinior fuerim. adhuc enim ignota est Græcis penè omnibus uetus illa Romanorũ historia: & opiniones minimè ueræ, ut ex temerarijs rumoribus natæ, eorum plerosq; decipiunt: errones quosdam sine lare barbaros, ac ne liberos quidem, eius urbis conditores fuisse. hos procedente tempore non pietate & iustitia cæterisq; uirtutibus prouectos ad tantum imperium: sed iniusto quodam fortunæ fauore effundẽtis in immeritos sua munera. nec desunt homines parum candidi, palàm incusare fortunam soliti, quòd in barbarorum deterrimos bona Græcorum transtulerit. Et quid hic alios memorem? quando etiam scriptores nonnulli in gratiam barbarorum regum, ausi sunt hæc historijs prodere, quibus studium fuit osores imperij demereri adulatorijs obsequijs, nulla æquitatis & ueritatis ratione habita. Has certè falsas sicut dixi opiniones animis ciuium meorum ut eximam, pro eisq; ueras reponam, de conditoribus urbis quinam fuerunt, & quo singuli tempore conuenerunt, & quibus casibus acti antiquas patrias reliquerunt, his narrabo commentarijs: in quibus polliceor me declaraturum Græcam eius gentis originem deductam ex non pudendis nec aspernandis sui generis autoribus. Post hæc narrabo res eius mox

ab urbe condita, quibusq; studijs partum sit tantum imperium, quantum potero, nihil omissurus memorabile, ut nostri homines tandem ueritate cognita, dignam tali ciuitate existimationem concipiant, ni sint in eam iniquo penitus animo: nec moleste ferant se subditos, quandoquidem uniuersali ac sempiterna lege naturæ est receptum inferiores parere præstantioribus: desinantq; incusare fortunã, quasi indigne ciuitati huic tantum concesserit imperium, edocti ex nostra historia, quàm innumeras uirorum uirtute, tulit mox ex quo est condita: quibus nec pietate nec iustitia, nec perpetua per omnem uitam temperantia, ac ne bellica quidem fortitudine præstantiores ulla unquam ciuitas tulit, non Græca, non barbara, absit modo uerbis inuidia. solet enim hæc comitari pollicitationes rerum mirandarum & fidem penè superantium. qui simul omnes post auctam à se in tãtam amplitudinem Remp. ignorantur à Græcis hominibus, eo quòd nullum sortiti sint se dignum historicum. nullum enim accuratum scriptum apud Græcos hactenus extat in hoc genere, exceptis summarijs compendijs per quàm breuibus. Et primus (quod equidem sciam) scriptorum Hieronymus Cardianus antiquitates Romanas cursim attigit in opere de successione Heroicorum principum: dein Timæus Siculus res priscas complexus uniuersali historia, Pyrrhi Epirotæ bellis priuatim

dicato uolumine: cumq; his Antigonus, Polybius, Silenus, & innumeri alij res easdem non eodem modo aggreßi, quorum unusquisq; parum aliquid, ac ne id quidem debita cura & diligentia, sed ut ex fortuitis rumoribus collegerat, scripto prodidit. Nec absimiles historias ediderunt quotquot Romani homines urbis suæ res antiquas Græco sermone scripserũt, quorum uetustißimi, Q. Fabius, L. Cincius, ambo æquales bellis punicis. horum uterq; ea quibus ipse interfuit, ut probe sibi cognita diligenter mandauit literis: quæ uero olim post urbem cõditam deinceps secuta sunt, contentus fuit summatim percurrere. Has sanè ob causas uisum est mihi non præterire silentio pulcherrimam historiam intactam superioribus, facturo non simplex operæprecium: quando & uiris fortibus fato suo defunctis sempiterna continget gloria, lausq; apud posteros, quod proxime ad immortalitatem accedit, superstite rerum gestarum memoria: & diuinorum illorum hominum præsens ac futura progenies præponet generosam & honoratam uitam iucundæ & facili, dum reputat honestißimam occasionem sibi oblatam à maioribus, erectoq; animo dat operam ne ullo pacto ab illis degeneret. Ipse quoq; qui non adulationis causa ad hoc opus uersus sum, sed ueritatis & æquitatis studio, quod præcipuum debet esse historiæ propositum: primum declarabo meam

mentem

mentem quàm sim propensus ad gratificandum bonis omnibus & magnarum rerum cognoscendarum cupidis: deinde pro mea uirili gratias ciuitati referam, memor educationis liberalis cæterorumq; beneficiorum quibus in ea degenti mihi frui contigit. Nunc reddita ratione cur hoc opus aggrediar, dicendum quo fretus id faciam. Fortasse enim qui prius legerunt Hieronymum, aut Timæum, aut Polybium, aut unum aliquẽ ex paulo supra memoratis scriptoribus, multa ab illis prætermissa inuenientes in meis scriptis, suspicabuntur me fingere, & cupient cognoscere unde rerum earum cognitionem nactus sim. Ne igitur talem opinionem de me quisquam habeat, satius est indicare quibus commentarijs sim adiutus. Ego appulsus in Italiam post finem bellis ciuilibus impositum ab Augusto Cæsare circa mediam olympiadem centesimam octuagesimam septimam, ex illo tempore in hanc diem exactis Romæ annis uigintiduobus, assecutus Romanum sermonem eiusq; regionis literas, toto eo tempore paraui mihi quæ putarem ad hoc opus accommoda: partim ex doctißimorum hominum colloquijs, partim ex laudatorum ab his uirorum Commentarijs quos superiora tulerunt secula, quod genus sunt, Porcius Cato, Fabius Maximus, Valerius Antiás, Licinius Macer, Aelijq; & Gellij ac Calpurnij, cæteriq; scriptores non ignobiles, quorum

annales Græcanicis chronographijs persimiles materiam mihi præbuerunt uberrimam. Et de meipso quidem hactenus: reliquum est ut & de argumento præmoneam, quæ tempora & quas res narraturus sim & quæ forma sit futura huius operis. Ab antiquissimis fabulis ordiar hanc historiam, quas ante me nemo attigit, propter difficultatem eius negotij: deducam autem narrationem usq; ad initia primi belli punici, quod incidit in annũ tertium octuagesimæ octauæ supra centesimam Olympiadis. dicam continua bella quibus se pop. Ro. per illa tẽpora exercuit, & interim exortas aliquoties seditiones domesticas, & quonam pacto hæ sint cõpositæ. Reipubl. quoq; species omnes edisseram quibus usa est ea ciuitas, primo sub regibus, deinde post hos exactos quis rerũ status fuerit: mores etiam eius optimos & leges præcipuas narrabo, & in summa totam uiuendi rationem ueterem. Formam autem addam operi, nec talem qualis placuit bellorũ scriptoribus, nec qualem secuti sunt qui descripserunt tantum Respublicas, aut qui Atthidas inscripserunt sua opera. simplices enim hæ sunt, & cito auditorem satiant: sed erit quiddam ex rebus gestis earumq; cõtemplatione mixtum: ut satisfiat & ciuiles res tractãtibus, & oblectantibus se speculatione philosophica, & his quibus uacare libet cognitioni historicæ. Atq; hoc erit argumentum, & talis species

operis:

operis: autor uerò eius sum Dionysius Alexandri Halicarnasseus, & hinc iam ordiar.

Initium huius historiæ.

VRBEM *terra marisq; totius principem, quã nunc Romani habitant, primi in omni memoria tenuisse dicuntur barbari Siculi, gens indigena, superiore uero tempore aliósne colonos habuerit, an inculta fuerit, nemo potest certò dicere. Aliquanto post pulsis longo bello antiquis dominis, Aborigines eam occupant, qui primùm in montibus paßim sine mœnibus uicatim habitauerunt. Sed postquam Pelasgi alijs Græcis mixti finitimos bello infestare cœperunt, in relictis à Sicula gẽte sedibus oppida aliquot muniuerunt: subegeruntq; sibi totum id terrarũ spatium, quod amnes duo Liris & Tiberis terminant: qui orti ex imis Apenninis mõtibus Italiam quàm longa est secantibus mediam, erumpunt in Tyrrhenum pelagus,* DCCC. *fermè stadiorũ inter utriusq; ostia interstitio. horũ Tiberis uersus septentriones prope Ostiam urbem se exonerat: à meridiano tractu Liris Minturnã alluit, ambas Romanorũ colonias. eas sedes deinde perpetuo tenuit idem genus hominũ mutatis tantùm appellationibus, seruantes uetus Aboriginum nomen usq; Troiani belli tẽpora, quando à Latino rege denominati sunt. post id bellum sextadecima ætate cum Romulus sibi cogno-*

mincm

minem urbem condidisset, assumpto inde quod hodieq; retinent nomine, gens ex minima temporis processu euasit in maximam, & in illustrißimam ex obscurißima, dum larium egenos ad se comiter recipit, & ciuitatem impartit deuictis bello uiris fortibus, & libertis suis dat ius ciuium, nullius conditionis homines aspernata, quorum modo opera uti poßit Respublica: nulla re tamen magis adiuta quàm institutis pulcherrimis, dum in uarijs temporum difficultatibus undecunque excerpit aliquid utile. Cæterum Aborigines autores Romani generis, Italiæ indigenas alij, suiq; corporis gentem asserunt. Italiam uoco totum hoc littus inter Ionium sinum & Tyrrenicum, tertiumq; à continente Alpinum terminum. nomen quoq; eis inde aiunt impositum, quòd non aliunde trahant originem, quasi nos Græci genarchas dicamus siue primogenios. Alij malunt errones quosdā incertis uagantes sedibus, & è multis regionibus conuenas, forte fortuna in eis locis iunxisse inter se copias: occupatisq; locis munitis uitam transegisse latrocinio ac re pecuaria. hi torquent uocabulum ad conditionem eorum hominum, quasi ob errorem uocantes Aberrigines. quod si uerum est ne sic quidem à re abludet prisca gentis appellatio, ut quæ miscellaneo generi hominum, nullamq; certam habenti patriam conueniat. Alij rursum Ligurum colonos eos fuisse fabulantur

lantur Vmbris confinium. Ligures enim & Italiæ quasdam partes habitant, & Galliæ, incertum ab utra profecti patria. nam hactenus incomperta origo eius gentis est. Sed scriptorũ Romanorum doctißimi, & in his Porcius Cato, qui diligentißime scripsit de cõditoribus Italicarum urbium, Caiusq; Sempronius & aliquot alij, Græcos eos esse affirmant, profectos ex Achaia multis ante bellum Troianũ ætatibus. nec tamen diserte tradunt ex qua Græca natione quáue urbe migrauerint. ac ne tempus quidem aut ducem coloniæ, aut quo casu antiquam patriam reliquerint, tantũ fabulam secuti Græcanicam, nullius Græci autoris eam confirmãt testimonio. Itaq; rei ueritas quomodo se habeat incertũ est. quod si istorum sermo sanus est, non possunt esse coloni alterius generis quàm Arcadici. Nam hi primi Græcorum habitauerũt Italiam trans sinum Ionium, deducti ab Oenotro Lycaonis filio. is quintus fuit ab Aezea & Phoroneo primis in Peloponneso principibus. nam è Phoroneo genita est Niobe, ex qua & Ioue fertur natus Pelasgus. Aezeæ uerò Lycaon fuit filius, & huius filia Deianira. ex Deianira & Pelasgo prognatus est alter Lycaon, cuius Oenotrus fuit filius, XVI. ætatibus prius quàm apud Troiam bellatum est. Et tempus quidem hoc est missæ à Græcis in Italiam coloniæ: migrauit autem Oenotrus è Græcia non contentus portione

sui

sui patrimonij. Cum enim essent Lycaoni XXII. filij, opus erat in totidem sortes diuidi Arcadiam. hāc ob causam Oenotrus relicta Peloponneso, classeq́; parata traiecit mare Ioniū, unaq́; Peucetius unus è fratrum numero, comitāte eos bona parte popularium: aiunt enim hāc gentem olim fuisse frequentißimam. adiunxerunt se his & alij Graeci, quibus non sufficiebat ager proprius. Itaque Peucetius quò primùm appulit in Italiam, super Iapygiae promontorium suis expositis sedem sibi optauit, & ab eo horum locorum incolae appellati sunt Peucetij. Oenotrus uerò cum maiore parte exercitus in alium sinum peruenit, qui alluit occidentale latus Italiae. is tum propter accolentes Ausonas dicebatur Ausonius: deinde Tyrrhenis potitis maris imperio, mutauit nomen quod nunc obtinet. Hic nactus multos agros pascuis, multos arationi aptißimos, sed incultos plerosq́;, ac ne eos quidem qui colerentur frequentatos hominibus, cum repurgasset eos ex parte quadam à barbaris, condidit oppida parua contigua montibus, ut tum erat mos ueterum. Id totum quantum agri obtinuit, Oenotria uocata est, Oenotriq́; ditionis eius homines, hoc iam tertio nomine. Aezea enim regnante Aezei dicti sunt & sub successore eius Lycaone rursum ab illo denominati Lycaones. transportati deinde per Oenotrum in Italiam, Oenotri aliquandiu uocati sunt: idq́; mihi te-

statur

statur Sophocles tragicus in Triptolemo. Inducitur ibi Ceres docens Triptolemũ, quantum terrarum necesse habeat peragrare seminãdis à se concessis frugibus. nam post mentionem factam orientalis Italiæ, quæ à Iapygiæ promontorio ad Siculum fretũ tenditur, aduersaq; huic Siciliæ, sermonẽ deflectit ad occidentalẽ Italiam, & potissimus eius oræ gentes enumerans ab Oenotris incipit: unde satis erit excerpsisse hos iambicos. A tergo ad dextrũ est sita terra Oenotria, Tyrrhenicusq; sinus ac Liguria. Antiochus autem Syracusanus antiquus scriptor habitatores Italiæ priscos percensens, & quæ loca singulis occupata sint, ait Oenotros primos omnium quorum exstat memoria terrã eã habitasse. uerba ipsius sunt hæc: Antiochus Xenophanis hæc disertè scripsit de Italia bona fide secutus sermones ueterum. Terram hanc quæ nũc Italia dicitur, olim tenuerunt Oenotri. Deinde cõmemoratis eorum moribus ac forma Reip. & quòd regnũ tandem Italo delatũ sit, à quo mutato nomine dicti sint Itali: Morgetemq; huic successisse, unde Morgetũ eis appellatio: & quòd Siculus à Morgete exceptus hospitio proprium principatũ in ea gente constituerit: hæc uerba subijcit. Sic facti sunt Siculi & Morgetes & Itali, cũ essent Oenotri. Nunc genus quoq; Oenotrorũ declarabimus alterius antiqui scriptoris testimonio: is est Pherecydes Atheniensis nulli secundus in texendis

geneal

genealogijs, qui de regibus Arcadiæ sic loquitur: Pelasgo ex Deianira Lycaon natus est. huic nupsit Cyllene Nais nympha, à qua mons Cyllene dicitur. Deinde recensitis horũ filijs, locisq; quos eorum quisq; habitandos acceperit, Oenotri & Peucetij sic meminit: Et Oenotrus à quo Oenotri nominantur in sinu Ionio: Atq; hæc sunt ab antiquis poëtis ac fabularum scriptoribus de sedibus & genere Oenotrorũ prodita: quos ego secutus, si modo Cato & Sempronius multiq; alij uere opinati sunt à Græcis oriundam nationem Aboriginum, credo eam Oenotrorum fuisse progeniem. Pelasgos enim & Cretenses, & id genus alios quotquot in Italiam deducti sunt, inuenio posterioribus eò uenisse temporibus: antiquiorem autem hac migrationem à Græcia in partes Europæ occiduas reperire nequeo. Cæterum Oenotros præter alios agros uel desertos uel male cultos à se occupatos, reor etiam Vmbris partem aliquam ademisse: dictos uerò Græcis Aboriginas à montanis sedibus: Arcadicum enim est delectari habitatione montium: qua ratione Atheniensium quidam Hyperacrij uocati sunt & Paralij. Quod si qui de rebus tam de priscis non facile assentiuntur absq; attentiore examine, ne sint faciliores ad credendũ aut Ligures eos fuisse, aut Vmbros, aut alios quoscũq; barbaros: sed suspendentes sentẽtiam donec cognoscant reliqua, tum demum decernãt quid sit

uerisim

uerisimillimum. Oppida autē in quibus primum habitarunt Aborigines, pauca ætate mea superərāt, plurima bellis alýsq; pestiferis calamitatib. oppressa desolata sunt. erant autē in Reatino agro nō longe ab Apenninis montibus, ut autor est Terentius Varro in Antiquitatibus: aberantq; à Roma, quæ minimū, iter unius diei. eum ego secutus dicā harum præcipuas. Palatiū uigintiquinq; stadýs dißitum à Reate, urbe habitata Romanis nunc quoq; prope uiā Quintiā. ab eadem urbe LX. fermè stadýs distat Trebula, sita in modico tumulo. ab ea tantundem abest Vesuola, propinqua Ceraunýs montibus. inde quadragesimo stadio est non ignobilis urbs Suna, in eaq; uetustum Martis templum. à Suna XXX. fermè stadýs abest Mesula, cuius ruinæ monstrantur & mœnium uestigia. inde stadio quadragesimo est Oruinium urbs si qua alia in eo tractu ampla ac nobilis. apparent enim fundamenta eius mœniū, & sepulcra quædā antiqui operis, & septa sepulcretorum extensorum per celsos ageres. in arce eius uetus Mineruæ templum est. Octuagesimo autem à Reate stadio euntibus uia Salaria præter montem Coritum, est Cursula nuper diruta. monstratur & insula quadam Issa nomine, cincta stagnis undiq;: hāc absq; alio munimento habitasse ferūtur, freti palustribus aquis non minus quam mœnibus. Issæ proximum est Maruuium, situm in eiusdē sta-

gni recessu intimo, distans à Septem aquis (ut uocant) quadragesimo stadio. Rursum à Reate uersus Latinam uiam euntibus occurrit ad trigesimum stadiũ Vutia, ad quadragesimum Tiora quæ & Matiera. in hac aiunt fuisse oraculum Martis antiquißimum, nõ absimile illi Dodonæo celebrato in fabulis, nisi quòd illic in sacra quercu sedentẽ columbam dicunt uaticinari solitam: apud Aborigines auis diuinitus missa, quam ipsi picum, Græci δρυοκολάπτην nominant, idem faciebat in colũna lignea. ab hoc oppido XXIIII stadijs distabat Lista metropolis Aboriginũ, quam antiquis temporibus Sabini noctu ex Amiterna urbe profecti ex improuiso ceperũt. qui uerò post eam cladẽ fuerunt superstites, recepti à Reatinis, sæpe frustra conati recuperare patriã, agrum eius tanquam adhuc suus esset dijs sacrum fecerunt, diris deuouentes qui in posterum fructus ex eo caperent. Septuagesimo à Reate stadio abest clara urbs Cutilia monti apposita, & ab ea non longe lacus quatuor iugerũ amplitudine, natiuis plenus fluentis semper demanantibus, immensæ profunditatis ut perhibent. huic numen quoddam præsens, ipsumq; Victoriæ sacrum indigenæ autumant: & circunquaq; coronis cincto neminem propinquare sinunt, inaccessosq; seruant eius latices, nisi cum stata sacra post biennium recurrentia suo ritu faciũt, ijs quibus fas est in paruam eius

insul

insulam conscendentibus. ea diametrum habet fermè quinquaginta pedum, nec plus quàm pedem ex aquis eminet, instabilis & huc illuc plerunq; fluitãs, aliàs aliò uentis eam impellentibus. in ea gramen quoddam prouenit carici simile, & dumi quidam non magni: res supra captum eorum qui naturæ contemplationum imperiti sunt, & nullo miraculo inferior.

Secundæ sedes Aboriginum.

HAS *primas sedes, pulsis inde Vmbris, habuisse dicũtur Aborigines. inde excurrendo tum alios barbatum præcipue confines Siculos infestabant, bellum cum eis gerentes de agrorũ possessionibus. Primùm finibus egressa est sacra quædam iuuentus exigua numero, ad quærendũ uictum à suis emissa parentibus, more antiquo, quem receptum scimus à multis tam Græcis quàm barbaris. quoties enim uulgi multitudo in aliqua ciuitate nimiũ excresceret, nec alimenta domi omnibus sufficerent, aut aëris intemperie læsa terra fruges proferret pauciores solito, aut alia talis ciuitatem occuparet calamitas; siue bonum siue malum cogeret minui multitudinem, deo cuipiam sacrantes quantum hominum annus pareret, emittebant armis instructos è suis finibus: si pro iuuentutis fœlici prouentu aut uictoria gratias dijs agerent, peractis solennibus sacris, fausta ominatione prosequentes abitu-*

ros in coloniam: sin irata numina placarent, finemq́; præsentiũ malorum poscerent, eodẽ modo sacris operati, mœsti ueniamq́; petentes à suis quos ablegari neceßitas cogeret. illi uerò posthac carituri patria, nisi aliam pararent quæ se recipiat, quicquid terrarum armis acquisissent aut gratia, habebãt uice patriæ: creditumq́; est eis adesse deum cui dicabãtur, & supra humanã spem prosperare huiusmodi colonias. Ex eo more tum quoq; Aboriginum quidã, regione sua uiris florente (natorũ enim quenquã necare nolebant, rati facinus id cum primis execrabile) numini cuidã sacratis unius anni partubus, hos quã primum uirilem ætatem attigissent, colonos miserunt aliò, qui Siculorum res agere ac ferre non destiterunt, donec illi malis feßi agros suos desererent. ut uerò hi semel partẽ aliquã agrorum ex hostico adepti sunt tutius iam & reliqui Aborigines agrorum inopes aggrediebantur suos quisq; conterminos: & præter alias ciuitates condiderunt quæ exstant nunc quoque, Antẽnates, Tellenenses, Ficulenses prope montes Corniculos, ac Tiburtinos apud quos hodieq́; Siculetum pars urbis dicitur: nec ullam aliã finitimam gentem magis infestabant quàm Siculos. his controuersÿs tandem gentes integræ ad arma sunt excitæ, bellumq́; ortũ quale ad eam diem aliud nullum in terra Italia, duraturum longo tempore. Interim Pelasgorum quidam

Thess

Thessaliam patriã linquere coacti, recepti sunt ab Aboriginibus, communibusq; opibus bellũ gerebant contra Siculos. hanc manum Aborigines in sedium suarum partem admiserunt spe fortaßis auxilij, ego tamen id propter cognationem potius factum crediderim. quando & Pelasgorũ fuit Græca natio, oriunda ex Peloponneso, agitata uarijs casibus, sed erroribus maxime, nusquam ualens certum domicilium figere. Nam primum habitarunt apud Argos ut nũc uocant Achaicũ, eius loci iuxta multorũ opinionem indigenæ, à rege Pelasgo sortiti antiquũ hoc uocabulum. hunc ferunt Iouis è Niobe Phoroneo nata fuisse filium, quam primam mortalium fœminarum complexus est Iupiter, ut habetur in fabulis. post hunc sexta ætate relinquẽtes Peloponnesum migrauerunt in Hæmoniam, nunc mutato nomine dictam Thessaliam. duces autẽ huius coloniæ fuerunt, Achæus, Phthius, & Pelasgus, Larissæ & Neptuni filij. Vt uerò in Hæmoniam uentum est, pulsis inde cultoribus barbaris regionem in tres partes diuidunt; appellatas ex suis ducibus, Phthiotidẽ, Achaiã, Pelasgiotidem. Ibi ætates quinq; cum exegissent, fortunis amplis aucti, fruentesq; Thessaliæ campis uberrimis, circiter sextam ætatem expulerunt eos inde Curetes & Leleges, qui nunc Aetoli & Locri uocantur, cumq; his alij multi Parnaßi accolæ, ductu Deucalionis pro-

gnati è Prometheo & Clymene Oceani filia. At profugorum alij Cretam petierunt, alij Cycladum insularum occuparunt aliquot. pars Olympo atq; Ossæ contiguam regionem nomine Hestiotidem fecerunt sibi domicilium: pars in Bœotiam migrauit & Eubœam atq; Phocidem. alij traijcientes in Asiam circa Hellespontũ occuparunt multa loca maritima, uicinasq; insulas cũ alias aliquot, tum eam quæ nũc Lesbos uocatur, mixti Græcis qui iam antè ductu Macaris Criasij filij coloniam eò deduxerant. sed maxima eorum pars per loca mediterranea se contulit ad cognatos suos Dodonæos, quos ut sacros nemo fas putabat bello aggredi: ibiq; mãserunt sat longo tẽpore. deinde postquam senserunt à se grauari cæteros, quòd terra omnibus alendis non sufficeret, reliquerunt eam regionẽ, oraculo moniti nauigare in Italiam, quæ tunc dicebatur Saturnia. tum parata classe mare Ionium traijciunt, cupientes orã Italiæ sibi proximam contingere: sed flante austro, & locorum ignari, prouecti longius tenuerunt unum è Padi ostijs nomine Spineticũ, ibiq; naues reliquerunt & turbam laboribus ferendis imparem, non sine præsidio, ut refugiũ haberent si res sibi non succederent ex sententia. hi loco manentes castra cinxerũt mœnibus, importantes mari necessaria uictui: & cum eis ex uoto cederẽt omnia, condiderunt urbem cognominem ostio fluminis: fuerúntq;

runtq; fortunati præ cũctis eum sinũ accolentibus, diu potiti maris imperio, mittebantq; Delphos deo decimas ex maritimis prouentibus, si qua alia ciuitas, magnificas. postea tamen magnis copijs uicinorũ barbarorum aduentãtibus deseruerunt urbem, barbari uerò tandem à Romanis deleti sunt. atq; ita Spinæ relictorum Pelasgorum genus interijt. At illi qui mediterranea petierunt, superatis Italiæ montibus peruenerunt in Vmbriam finitimã Aboriginibus. habitabãt tunc Vmbri & alios multos agros Italiæ, eratq; ea gens cum primis antiqua & ampla. Igitur initio Pelasgi occuparunt agros in quibus primùm sedes fixerãt, potiti quibusdam Vmbrorum oppidulis: sed cum contra eos conuenisset ingens exercitus, territi hostium multitudine contulerunt se in regionem Aboriginum. illi decreuerunt eos ut hostes bello persequi, at mox è proximis locis confluxerunt celeriter delendi eos animo. Pelasgi uerò qui tum forte fortuna circa Cutiliam Aboriginum urbem prope sacrum lacũ diuerterant, postquam contemplati sunt iactatã in eo insulam, & ex captiuis quos in agris interceperant audiuerunt appellationem eius regionis hominum, crediderunt finem iam habere suum oraculum. nam apud Dodonam redditum eis responsum quod L. Mamius uir non obscurus ait se uidisse in templo Iouis antiquis literis insculptum cuidam sacra-

to tripodi, sic habebat: Pergite quærentes Siculorum Saturniam terram, atq; Aboriginum Cotylam, ubi insula uehitur. quibus permixti decimas Phœbo mittite: & capita Ioui: et eius patri mittite uirum. Aduentantibus autem cũ magno exercitu Aboriginibus occurũt Pelasgi cum oleæ ramis inermes ac supplices: expositisq; suis casibus, orant ut recipiantur in amicitiam & partem sedium, nequaquã graues ipsis futuri: et interpretati oraculũ, aiunt se ad ea loca delatos deorũ monitu. His auditis assenserũt Aborigines, quòd fessis bello Siculo placeret Græca societas contra infensos sibi barbaros. itaq; cum Pelasgis fœdus feriunt, & partem agrorum suorum eis assignant circa sacrum lacum, quorum pleraq; erant palustria, dicta nunc iuxta proprietatem antiquæ linguæ Velia. solebant enim prisci illi Græci nominibus à uocali incipientibus præponere ου scriptũ uno charactere: is erat similis Υ duplici, ad rectam lineã duabus obliquis additis sic, Fελένη, Fάναξ, Fοῖνος, Fανήρ, & multa similia. horũ deinde bona pars, cum accepti agri omnibus non sufficerent, Aboriginibus in eam expeditionẽ ascitis, bello Vmbros aggreditur, & urbem eorum florentẽ ac magnam Crotonẽ repentino incursu capiunt: qua mox pro arce belli contra hostem usi sunt, quòd & munita esset, & agrũ circumquaq; haberet aptum pascuis. alia quoq; loca

multa

multa in potestatē suam redegerunt, & Aboriginibus contra Siculos promptā ac fidelē præstiterunt operā, donec eos eiecerunt suis sedibus. in his multa oppida partim antè habitata ab hostibus, partim recens à se condita, tenuerunt indiuisa gētes sociæ: ex quibus sunt Cære dictum Agylla eo seculo, Pisa, Saturnia, Alsium, & quædā alia, quæ post à Tyrrhenis occupata sunt. Phaleriū uerò & Phascenium etiā nostro tempore à Romanis habitata paruas quasdā scintillas seruant Pelasgici generis, cum ipsa quoq; olim Siculorū fuerint. in his multa antiqui moris Græcanici perdurāt longißimo tempore, ut armorum ornatus, hastæ & argolici clypei: & quoties illaturi bellū, aut excepturi, ultra fines exercitū emitterent, feciales sacri uiri absq; armis præcedentes alios: sacrorū quoq; apparatus & ædes deorum immortalium, expiationes & sacrificia, & multa alia similia. sed omniū clarißimum monumentum hos qui Siculos eiecerunt apud Argos olim habitasse, templum est Phaliscum Iunonis argiuo illi simile: ubi & sacrorum ritus erant ijdem, & cultrices templi sacrificulæ, & puella innupta quā uocant Canephoron, sacrificiū auspicari solita, ad hæc chori uirginū patrios hymnos in laudem deæ canentium. Tenuerunt hi & campanorū quos uocant camporū partem quandam non exiguam, aspectu amœnißimorum & aptißimorum pascuis,

pulsis inde Auruncis gente barbara: ubi inter cæteras urbes condidere Larissam Peloponesiacæ illius cognominem, quæ quondam metropolis ipsorũ fuerat. ex his quædam steterunt usq; ad nostra tempora, mutatis sæpe habitatoribus, Larissa uerò iam dudum deserta est, nullo nunc manente pristinæ habitationis uestigio: ac ne nomen quidem eius multis est cognitũ. aberat autem non longe à foro Popilio. alia quoq; multa loca tum maritima tum mediterranea tenuerũt capta de Siculis. At Siculi Pelasgis simul & Aboriginibus bello impares, liberis ac coniugibus cum auro & argento sublatis totam regionem suam eis cesserunt: uersiq; per montana ad meridiem, & peragrata tota inferiore Italia, cum undiq; pellerentur, tandem paratis ad fretum ratibus, & obseruato secundo æstu traiecerunt in insulam proximam. Sicani tum eam tenebant genus Hispanicũ, quod fugatũ à Liguribus paulo ante ibi habitare cœperat: Sicaniãq; de suo nomine uocauerant, quæ prius Trinacria dicebatur à forma triangula: horũ numerus nõ magnus erat pro amplitudine insulæ, multis agris incultis iacentibus. Huc igitur deuecti Siculi primùm partes ad occidentẽ uersas coluere, deinde & plerasq; alias: mutatoq; nomine insula uocari cœpit Sicilia. atq; ita Siculum genus reliquit Italiã, ut Hellanicus Lesbius autor est, ante bellum Troianum ætate tertia.

Alcyones apud Argos sacerdotij anno sexto & uigesimo. tradit enim duas profectiones in Siciliã ex Italia: priorem Elymorũ quos ait sedibus suis eiectos ab Oenotris: sequentẽ uerò anno pòst quinto Ausonum fugientiũ Iapygas. horum regẽ dicit Siculum, à quo nomen sit inditum tam genti quàm insulæ. Philistus autẽ Syracusanus scribit traiecisse illos anno octuagesimo ante bellum Troianum, gentem uerò transuectã ex Italia nec Siculos, nec Ausones fuisse, nec Elymos, uerùm Ligures duce Siculo. hunc Itali filium imposuisse nomen suũ subditis. Ligures è suis agris pulsos esse Pelasgorũ & Vmbrorum iniurijs. Antiochus Syracusanus quando migratũ sit nõ indicat, tantùm dicit Siculos optasse sibi principem deducendæ coloniæ, ui exactos ab Oenotrorum & Opicorum copijs. Thucydides eos qui migrarunt uocat Siculos: eos qui expulerũt, Opicos: sed multis annis post res Iliacas. Hæc sunt quæ præcipui scriptores tradunt de nouis habitatoribus profectis in Siciliam ex Italia. At Pelasgi multos bonos agros bello sibi parauerunt, urbibus quoq; potiti, insuper alias ipsi ædificauerunt: & intra paucos annos opibus, uiribus, fortunis aucti sunt egregie, quæ tamen felicitas eis diuturna non fuit: sed cum maxime rebus omnibus florere uiderentur, offenso numine diris alij calamitatibus, alij barbarorũ uicinorum armis deleti sunt. maxi-

ma tamẽ eorum pars per Gr[illegible]um ac barbarorum terras denuo dispersi sunt, de quibus longum esset accuratius scribere. pauci in Italia manserunt Aboriginum beneficio. Horum malorum prima urbes inuasit sterilitas, quando fructus arborũ decidebant priusquã maturescerẽt, nec statis temporum uicibus ad frugem peruenirent segetes, nec pecoribus proueniret satis pabuli: fontes quoq; aut contrahebant uitium, aut maligne aquam per æstatẽ præbebant, aut deficiebant penitus. nec feliciores erant fœturæ mulierum ac pecorum. nam aut abortiui fœtus eijciebãtur, aut in partu interibant, nonnunquã cum fœtarum & puerperarum pernicie. aut si euadebant difficultatẽ partuum, uitiosi & imperfecti nascebãtur, aut alioquin inutiles. deinde matura quoq; ætas laborauit morbis ac peste præter solitum. Consulentibus autem oraculũ quo deo quo'ue dæmone læso paterentur talia, & quomodo quærendum his malis remediũ: respondit Deus, eos uoti compotes non reddidisse quæ uouerant, & multum debere insuper. Laborantes enim sterilitate Pelasgi omnium rerũ Ioui, Apollini & Cabiris decimas uouerant, & eorũ quæ ipsis nascerẽtur in posterũ, potitiq; uoto frugum omnium & pecorum portionẽ sortiti obtulerãt dijs, quasi uouissent hæc sola. Tradit autẽ hæc Myrsilus Lesbius penè totidẽ uerbis quibus ego nũc, nisi quòd nõ Pelasgos uocat

qui

qui hoc fecerunt, sed Tyrrhenos, ob causam quæ dicetur postea. post relatum domum oraculum non poterãt quid sibi uellet coniicere. quibus hæsitantibus senior quidam id interpretatus est, errare eos qui putent deos immerito de ipsis conqueri. rerum enim omnium primitias rite redditas. humanæ uerò prolis sortem etiamnum deberi, rem dijs longe carissimam: qua iuste persoluta satisfaciendum oraculo. Placebat quibusdam consilium, alijs tamen dolus aliquis subesse uidebatur. tandem cẽsente quodam oportere scitari an Deus cuperet reddi sibi hominũ decimas, mittunt ad eum denuo. ille iussit hoc facere. inde nata est seditio, cum non conueniret inter eos quomodo reddendæ essent decimæ. ac primùm magistratus urbium turbauit ea res, deinde reliqua plebs optimates suspectos habuit. itaq; sine omni ordine tumultuabãtur, uelut œstro ac furijs perciti: multiq; lares omnino deserti sunt, cũ ablegata esset certa pars: quòd cognati eorum iniquum putarent distrahi à carissimis, & manere inter inimicissimos. atq; hi primi relicta Italia magnam Græciæ barbararumq; regionum partem peruagati sunt. hos mox se[illegible]nt alij, idq; quotannis perseuerauerunt fa[illegible]n enim destiterũt ciuitatũ principes ex adu[illegible] iuuentute primitias deligere, tũ ut dijs quod iure debebatur redderent, tum quod uererẽtur ne qui ex eo numero clàm remanentes nouas

nouas ſeditiones cierent. multi etiam inimico animo ſub honeſto prætextu pellebantur ab aduerſæ factionis hominibus: itaq; multæ migrationes fiebãt, & late per terras diſperſum eſt genus Pelaſgicum. erant autem propter exactam inter bellicoſas gentes uitam in re militari excellentiſsimi, nauticarũ quoq; rerum periti propter Tyrrhenorum cõmercium: id quod uictum quæſituros ſatis acuebat ad fortitudinem, docẽs eos pericula contẽnere: quamobrẽ quocunq; delati facile potiebantur uictoriá. hos cæteri homines de nomine regionis à qua olim profecti ſunt, & in memoriã antiqui generis, eoſdẽ Pelaſgos uocabant & Tyrrhenos: quod eò dixi, nequis audiens à poëtis ac hiſtoricis Pelaſgos etiam Tyrrhenos nominari, miretur quomodo ijdẽ homines utrunq; nomen habeant. nam horum & Thucydides meminit recẽſens urbes in ora Thraciæ habitatas à bilinguibus, in quarũ mentione de Pelaſgico genere ſic loquitur: Sunt ibi & Chalcidenſes, ſed plurimi Pelaſgi ex illis Tyrrhenis qui olim & Lemnum & Athenas habitauerunt. Sophocles autem in Inacho dat choro anapæſticum carmen tale. Inache pater, fili fontiũ patris Oceani: quem colunt Argiua cõpita & agri Iunonij, et Tyrrheni Pelaſgi. Erat Tyrrheniæ nomen illo tempore celebre per Græciam, & tota Italia quà occidentẽ ſpectat nullo gentium diſcrimine appellationem illam habebat

bebat: sicut nunc in Græcia fit, cũ alijs locis, tum in Peloponneso. ab una enim inhabitantiũ gentium Achaica, tota ea peninsula in qua sunt Arcanes, Iones, cum aliquot gentibus alijs, nominatur Achaia. Tempus autem quo res Pelasgorum cœperunt deficere, incidit in alteram ætatem ante bellum Troicum. durauerunt tamẽ penè ultra eius belli tempora, donec contractæ sunt in gentem minimam. nam præter Crotonem Vmbriæ ciuitatẽ memorabilẽ, & si quid aliud tenuerunt Aborigines, perierunt reliqua Pelasgorum oppida. Croton uerò cum diu retinuisset formam ueterem, nõ multo ante nostrã ætatẽ & ciues mutauit cum nomine, Cortona uocata & facta Romanorum colonia. Derelictas autem à Pelasgis urbes occupauerunt cũ alij multi ut quiq; erant finitimi, tum maxime Tyrrheni plurimas ac optimas. hos quidam aiunt indigenas esse Italiæ, quidam aduenas, & qui negant eos externi generis dicunt nominatos à domicilijs munitis, quæ primi in his regionibus struxerunt. Turres enim Tyrrheni, ut Græci tyrses, ædificia firma & modica nominant. Volunt igitur ex re nomẽ eos inuenisse, sicut Mosynœcos in Asia. nam & illi habitant ligneas quasi turres cõpactas celsis trabibus: ipsi uocãt Mosynas. at qui aliunde immigrasse eos fabulãtur, Tyrrhenum aiunt fuisse ducem coloniæ, ab eoq; genti nomẽ impositũ. Hunc Lydũ genere antiquis ad

quis admodum temporibus migrasse è regione tum dicta Mæonia, quartam Iouis progeniem. nam ex Ioue & terra genitũ Masnem primum in illis locis regnasse. ex hoc & Calliroe Oceani filia prognatum Cotym. Cotyi nuptam filiã Tulli terrigenæ Haliẽ duos peperisse filios, Adiem & Atym: ex Aty & Callithea Choræi filia natos Lydum & Tyrrhenum. Lydum domi manentem successisse in paternum imperiũ, ab eoq́; denominatam terram Lydiam: Tyrrhenum coloniæ deducendæ autorẽ occupasse bonam partẽ Italiæ, socijsq́; profectionis suum imposuisse uocabulũ. Herodotus autẽ narrat ab Aty Masnæ filio Tyrrhenos oriundos, & Mæonas non sponte migrasse in Italiam. ait enim Aty regnante sterilitatem incubuisse terris Mæonum: incolas uerò quòd tenerentur amore patriæ, multa excogitasse eius calamitatis solamina, alternis diebus ieiunantes, reliquis utentes cibo modico. sed cũ id malum mora nihilo remißius fieret, diuiso bifariam toto populo sorti cõmisisse utris abeundum aut manendum sit, sub quam sortem ueniebant & Atyis filij. & Lydi parti feliciorem sortẽ obuenisse: alteram uerò cũ suis facultatibus peruenisse in regionẽ Italiæ, quæ ad occidentẽ uergit, tunc Vmbrorum cultam populis: ibiq́; urbes condidisse, quas tenerent usq; ad sua tẽpora. Eadem multos alios de Tyrrhenorũ genere scio scribere, quorum alij de autore colo-

niæ,

niæ, de tempore alij uariant. Quidam enim dixerunt Tyrrhenum Herculis filium, natum ex Lyda Omphale. hunc delatum in Italiam expulisse Pelasgos è suis urbibus, non omnibus, sed transtiberinis ad septẽtriones spectantibus. alij Tyrrhenum Telephi malunt filium, uenisseq́; post Troiam captam in Italiam. Sed Xanthus Lydus antiquitatũ peritus si quis alius, patriæ uerò historiæ autor nemine inferior habitus, neq; Tyrrhenum nominat usquam in suis scriptis Lydorum principem, neq; ullam scit Mæonum in Italiam deductã coloniam, aut Tyrrheniæ quasi Lydorũ coloniæ meminit, leuiora quædã memorare solitus. Atys autẽ filios fuisse dicit Lydum & Torybum. hos post diuisum paternum imperiũ ambos mansisse in Asia: ab eisq́; gentibus quibus præfuerunt denominationes impositas indicat uerbis his: A Lydo descendũt Lydi, à Torybo Torybi. horum lingua ab altera parum euariat, & hodieq́; alteri alterorũ usurpant non pauca uocabula, quemadmodum Dorienses & Iones. Hellanicus Lesbius ait Tyrrhenos Pelasgos primùm uocatos, postquã Italiam habitare cœperunt assumpsisse quam nũc habent appellationem. eius uerba in opere quod inscripsit Phoronida sunt hæc. Pelasgi regis eorum & Menippes filiæ Penei Phrastor fuit filius: huius uerò Amyntor, huius deinceps Teutamides, & huius Nanas. hoc regnãte Pelasgi

pulsi sunt è Græcia: relictisq́; ad Spineticum flumen in sinu Ionio nauibus, Crotonem ceperũt urbem mediterraneam: eaq́; belli sede usi constituerunt quam nunc uocant Tyrrheniam. Myrsilus contrà dissentiens ab Hellanico, Tyrrhenos ait post relictam patriam paßim uagabundos mutato nomine dictos Pelargos, quadã alitum pelargorum, hoc est ciconiarum, similitudine, quòd agminatim oberrarent per Græcas regiones atq; barbaras: & murum quo Atheniensium arx cincta est cognominis Pelasgicũ opus esse horum hominũ. mihi tamen uidentur omnes errare, qui credunt unam & eandem gentẽ esse Tyrrhenicã & Pelasgicã. nam hos pro illis inuicem nominatos mirum non est, quandoquidem & alijs gentibus tam Græcis quàm barbaris idem accidit, ut Troianis & Phrygibus propinquis inuicẽ: quãuis multi unũ genus utrisq; autument, & non in re, sed in nomine hanc esse differentiam: quæ quidẽ nominum cõfusio non minus quã alibi in Italicis fuit gentibus. fuit enim tempus quo Latini, Vmbri, Ausones, & alij, Tyrrheni à Græcis dicebantur, quòd propter longinquitatem earũ gentium difficile esset hæc diligẽter discernere: adeò ut Romã ipsam Tyrrhenicã urbem multi scriptores opinati sint. nominum tamẽ mutationẽ, sicut & uitæ, credo factã in his gentibus: sed cõmune ambarum genus nõ credo, cũ alijs multis argumentis inductus, tum

linguar

linguarum diuersitate, nihil simile habentium. Etenim neq; Crotoniatæ (ut inquit Herodotus) cum circumuicinis cōmunem linguam habent neque Placiani, ipsis tamen inter se conuenit: satisq; apparet quòd quam secum in ea loca intulerint linguæ speciem, eam retinēt. atqui miretur aliquis Placianis quidem circa Hellespontum habitantibus sermonē fuisse Crotoniatarū sermoni similem, quandoquidem utriq; à Pelasgis oriundi sunt: Tyrrhenos autem tam uicinos habuisse prorsus dißimilem. si enim cōmune genus & cognatio credēda est causa huiuscemodi similitudinis, cōtrarium erit causa dißimilitudinis. neq; enim utriusq; eandem causam putare possumus. nam alterum quidem rationē quandam habet, eiusdem generis homines, qui longe à se inuicem habitent, non amplius retinere eandē sermonis formā, propter finitimorum cōmercia: sed absurdißimum est eorūdem locorum incolas non cōuenire lingua si sint eiusdem generis. Et Tyrrhenos quidem diuersos esse à Pelasgis hoc argumentum est: nec tamē Lydorum eos colonos arbitror. nec enim cōmunis illis lingua est: nec possumus dicere, quòd licet sermone differant, alia tamen seruent indicia ueteris patriæ. nec enim eadem quæ Lydi colunt numina, nec similibus legibus utuntur aut studijs, uerùm hac parte à Lydis plusquā à Pelasgis differunt. quare uereor ne uerisimilior sit eorum oratio, qui non

aduenam esse hanc gentem sed indigenã asseuerant: quandoquidem & peruetusta est, nec cum ulla alia moribus aut lingua eam cõuenire cõpertum est. hoc autẽ nomine à Græcis appellatos esse nihil uetat, uel propter domicilia turrita, uel ab aliquo præpotente principe. Romani certè alijs eos uocant nominibus. etenim ab Hetruria quã aliquãdo habitarunt ipsos Hetruscos appellitant: & ob excellentem sacrorum ac diuini cultus peritiam, nunc quidem obscurius, olim uerò integra uoce quemadmodum Græci θυοσκόους uocabant. Ipsi uerò se à duce quodam Rasena superiore illa ratione nominant. Vrbes autẽ à Tyrrhenis habitatas, & modos administrandæ reipublicæ, uniuersamq; eius gentis potentiam & res gestas digniores cognitu, ad hæc fortunæ uarias uices dicemus aliâs. Ergo Pelasgica natio, quãtum eius cladibus superfuit, nec in colonias distractum est, id quod ex magno ad modicum redactum est numerum. inter Aborigines degens in his resedit locis ubi postea Romã illorum posteri cõdidere cum alijs. atq; hæc sunt quæ de Pelasgis produnt fabulæ. Nõ multo post alia classis Græcorum in eam Italiæ partẽ appulit, LX. fermè annis ante bellum Troianum, ut ipsi Romani autores sunt, profecta à Palantio urbe Arcadica eam coloniã deduxit Euander Mercurij filius & nymphæ cuiusdam Arcadicæ quã Græci Themin dicunt plenã numine: Romæ

ne: Romanarum antiquitatum scriptores Carmentã patria lingua nominãt: quod nympha nomen fatidicam significat, deductum à carmine iuxta Romanã etymologiã. hanc mulierẽ affirmant dæmonis spiritu correptã futura populo præcinere solitã. ea multitudo non cõsensu ciuitatis emissa est: sed orta seditione inferior factio sua sponte secessit. Forte tum apud Aborigines regnum à maioribus acceptũ tenebat Faunus, à Marte ut ferunt oriundus, uir fortis ac prudẽs, à Romanis pòst tanquã unus indigetũ sacris honoratus et carminib⁹. Is paucos illos Arcadas comiter exceptos donauit agris ipsorũ arbitrio. elegerunt autẽ, sicut eos Themis post rem diuinã peractã præmonuerat, tumulum nõ longe distantem à Tiberi, qui nunc fermè in meditullio Romanæ urbis situs est. apud eum construxerunt paruum uicum, capacem hominum quot potuerunt duæ naues aduehere è Græcia, cui erat in fatis ut in tantã urbẽ euaderet, quãta alia nulla uel Græca uel barbara, siue amplitudo adiũ, siue maiestas imperij spectetur, siue alia quæuis felicitas, duraturã quantũ potest mortalitas, ac præ cæteris cunctis memoratu dignissimã. huic oppidulo à ueteri patria nomẽ imponunt Palantium: nunc tamen palatium à Romanis dicitur, corrupta uoce iniuria temporũ: unde multis absurdarum etymologiarũ occasio. Sunt qui tradant, & in his Polybius Megalopolitanus

denominatum ab adoleſcente quodam Palante ibi mortuo. eum fuiſſe filium Herculis & Dynæ Euandri filiæ: cui maternum auũ extruxiſſe in eo tumulo ſepulcrum, & locum nominaſſe ab adoleſcente Palantium. ego tamen Romæ neq; ſepulchrum uidi Palantis, neq; inferias audiui ei fieri, nec aliud quicquã eiuſmodi cognoſcere potui: quãuis hæc domus nõ ſit obliuioni tradita, nec ſit expers honorũ quibus diuinum genus ab hominibus colitur. nam & Euãdro & Carmentæ Romanos ſacrificare quotannis comperi, quemadmodũ reliquis heroibus ac dæmonibus: aras etiã eis dicatas cõtemplatus ſum, Carmente apud Carmentalẽ portã ſub capitolio, Euandro apud Auentinum collem prope portam trigeminã. Palanti uerò nihil tale uidi ab eis exhibitum. Cæterũ Arcades acceptis ſub colle ſedibus, exædificatis more patrio domiciliјs, templa quoq; cõſtruunt, primũ Lycæo Pani iubente Themide, (Arcadibus enim deorũ antiquiſsimus & honoratiſsimus eſt Pan) in loco quẽ Romani lupercal nominãt, nos Lycæũ dicere poſſumus. & nunc quidẽ ædificijs fanũ circùm occupantibus omnia, difficilis cõiectura eſt qualis olim loci natura fuerit: ſed ut fertur, erat tum ſpelunca ſub tumulo magna, denſo querceto cõtecta, & ſub petris profundi fonticuli, ſolũq; rupibus cõtiguũ nemoroſum, et frequẽtibus ac proceris opacũ arboribus. ibi ara dicata deo more

patrio

patrio sacra fecerunt, quæ nostro quoq; tempore faciunt Romani mense Februario post brumam, nihil mutantes ex ritu pristino. modus autē sacrorum dicetur postea. In uertice uerò tumuli Victoriæ fano exstructo, rem diuinā ei alternis annis fieri instituerunt: quod & nostra ætate Romani faciunt. hanc Arcades fabulātur filiam Palantis prognati Lycaone: & honores quos nunc habet apud homines consecutam Minerua iubente, quòd cum hac dea simul educata sit. à Ioue enim recens natā Mineruam cōmendatam esse Palanti, & apud illum educatā dum adolesceret. Cereri quoq; tēplum exstruxerūt, & per fœminas sacerdotes sacra ei fecerūt abstemia, more Græco, quorū nihil mutatū est nostro tempore. Quin & Neptuno Hippio festum instituerunt, Hippocratiæ dictū Arcadibus, Romanis uerò cōsualia, per quod apud Romanos ex more immunes sunt ab opere equi & muli, coronanturq́; floribus. Alia quoq; multa fana & aras & simulacra deorū dedicauerūt, expiationesq́; instituerunt & patria sacrificia, quæ etiā ætate mea fiunt eodem modo: nec mirarer si quædā per tot secula obliuioni fuissent tradita. sufficiūt tamen uel ea quæ adhuc supersunt in argumētum priscorum Arcadicorū rituum: de quibus aliàs dicetur amplius. Dicuntur etiam literarū Græcarum usum primi inuexisse in Italiā, nuper uisarum Arcadibus: instrumenta quoq; musica,

lyram, trigona & lydos: cum ad id temporis non nisi pastoralibus fistulis usi fuissent, nec ullo præter has inucto musico. leges etiã tulisse, & uitam antea ferinã maiore ex parte mitẽ ac mansuetam reddidisse. Sed & artes ac studia, multaq; alia cõtulisse in publicũ: & propter hæc gratiosi fuisse apud suos hospites. Hæc secũda gens Græca post Pelasgos delata in Italiam cõmunes cum Aboriginibus sedes habuit, easq; in loco q nunc est in tota urbe Romana præcipuus. Post Arcadum aduentũ paucis aliquot annis elapsis alia manus Græcorũ in Italiã uenit ductu Herculis, qui tum Hispaniã, & quicquid terrarũ usq; ad occidentẽ solem protẽditur, domuerat. horũ quidam mißione ab Hercule impetrata circa hæc loca hæserũt: & nacti opportunũ tumulum tribus fermè stadijs distantẽ à Palantio, redegerũt eum in formam oppidi. is nũc capitolinus nominatur, ab illius seculi hominibus dicebatur Saturnius: Græci nostri Cronium dicerẽt. Qui autem relicti sunt, pleriq; erãt Peloponnesij, uidelicet Pheneatæ, & Elidẽses Epei, quos nullũ amplius tãgebat reuertẽdi desiderium, deleta patria bello quod gesserãt contra Herculem. admixtum his erat & Troiani generis nonnihil, captiuis Laomedonte regnante abductis ex Ilio, quando Hercules eam urbẽ ui ceperat. & ut mihi uidetur, etiam ex reliquo exercitu quicquid erat fessum laboribus, aut errorum pertesum, mißione

impetrata in hoc loco remansit. Tumuli nomen quidam, ut dixi, antiquũ existimant, eoq; Epeos maxime delectatos ob memoriam tumuli apud Elidẽ Cronij: qui est in Pisano agro prope amnẽ Alpheum. cum Elidenses Saturno sacrum rati sacrificijs alijsq; honoribus uenerantur, conuenientes illò statis tẽporibus. Euxenus autẽ uetus poëta: & alij quidam fabularũ scriptores Italici, putant ab ipsis Pisanis propter similitudinem sui Cronij loco nomen impositum: & aram Saturno Epeos dicasse cũ Hercule, quæ etiãnum durat ad radices tumuli, iuxta uiam qua à foro in Capitolium ascenditur: & sacrificium quod etiam ætate mea faciunt Romani ritu Græcanico, ab illis institutũ fuisse. Sed quantum ego ex coniecturis colligo, etiam ante aduentũ Herculis in Italiam sacer erat Saturno is locus, dictus ab incolis Saturnius. quin & uniuersa ora quæ nunc uocatur Italia, dicata erat huic deo, uocata à suis hominibus Saturnia, ut licet uidere in Sibyllinis carminibus, & alijs oraculis à dijs redditis: suntq; paßim per eam regionem multa templa dicata huic deo, & multæ ciuitates eodem quo uniuersa ora dicta nomine: agri quoq; multi cognomines eius numinis, præcipue scopuli ac summitates montium. Italia uerò pòst nominata est à uiro præpotente Italo. hunc Antiochus Syracusanus ait bonum & sapientẽ fuisse: & propinquarum regionum hominibus partim

oratione persuasis, partim ui coactis, totam eam terram sub iugum suum redegisse, quanta patet Napetinum sinum inter & Scyletinum: eamq; primam Italiam uocatam Itali temporibus. ea ditione potitum, cum iam haberet multos subditos, appetisse finitimos, ciuitatesq; multas in unum coëgisse imperium: ipsum uerò fuisse Oenotrum genere. Hellanicus autẽ ait Herculem Gerionis boues abigentem in Argos per Italiam, cum iuuencus quidam ab armento resiliens peragrata uniuersa ora tranauisset trans fretũ in Siciliam, rogitantẽ semper obuios eius regionis homines quà persequebatur iuuencum, nunc ubi eum uidissent, illis Græcam linguã parum intelligentibus, sed patria uoce uitulum indicãtibus, quæ etiam nunc id animal significat, appellasse totam regionẽ quam iuuencus pertransiuit, Vitaliam. temporis autẽ processu mutatum id uocabulum in præsentẽ formam mirum uideri non debet, quãdo simile quiddã accidit multis etiam Græcis nominibus. Verumtamen siue, ut Antiochus ait, à duce, quod fortasse uerisimilius est: siue, ut Hellanicus opinatur, à tauro nomen hoc accepit: illud certe ex amborũ autoritate liquet, quòd Herculis ætate, aut paulò antè, sic nominata est: superiori uerò tẽpore Græci Hesperiam & Ausoniam eam uocabant, indigenæ Saturniam, ut iam dictum est. Est etiam alia fabula uulgata inter indigenas, quòd ante Iouis regnum

Satur

Saturnus in his terris imperium habuerit: & decantata illa uita regnãte illo abundans omnibus copijs quas annus fert, nusquã alibi magis quàm apud ipsos fuerit. Quod si quis remota ex horum uerbis fabula bonitatem regionis uelit disquirere, ex qua humanum genus plurima ad hilaritatẽ uita facientia decerpserit mox à suis initijs: siue ex terra, ut antiquorũ habet opinio, siue aliunde ea fuere: non facile aliam inueniat magis ad hoc idoneam. Si enim eam ad unã aliquam magnitudine parem terram conferas, non solum in Europa, uerũ etiam in toto orbe optima meo iudicio est Italia: quãuis non me lateat quòd multis incredibilia uidebor dicere, cogitãtibus Aegyptũ & Africam ac Babyloniam, & si quarum aliarũ celebrata est felicitas. At ego terræ opes nõ æstimo ex una aliqua frugum specie, nec me subit desideriũ habitandi ubi arua tantũ sint pinguia, aliarũ uerò rerum ad uitam utilium aut nulla aut admodũ parua copia: sed quæ sibiipsa maxime sufficit, aduectitijsq; bonis minime indiget, eam puto optimam. hanc uerò omnigenam fertilitatẽ & copiam, credo supra quamuis aliam terrã concessam Italiæ. nõ enim arua modo bona habet, caret autẽ arboribus, ut aliqua frumẽtifera: neq; plãtis modo õim generum alẽdis est idonea, sed inutilis segetib⁹, ut arbusti agri: neq; habet quidẽ hæc utraq;, sed parũ apta est pascuis, neq; dixerit quis eam abundare

quidem

quidem frugibus ac pascuis, sed ad degendam uitam esse ingratam hominibus: sed est referta omnibus, ut ita loquar, uoluptatibus & cōmodis. cui enim frumentiferæ cedit campus campanus, non fluuijs, sed aquis rigatus cœlestibus: in quo ego uidi arua uel trisera, æstiuam post hibernam, & autumnalem post æstiuam semētem enutrientia. cui oliuiferæ, Mesapiorum, Dauniorum, Sabinorum aliorumq; multorum cultura? cui uitifera Etruria, & Albanus ac Falérnus ager mirum in modum amici uitibus, & modico labori plurimos reddentes fructus atq; optimos? præter eam autē quæ colitur; multum terræ inuenias patere ouium, multum caprarum gregibus: plus etiam & præstantius armentis equorum & boum. palustris enim & pratensis herba copiosa illa, cultiuaq; terræ irrigua & roscida, immensum quantum æstate compascua, omni tempore præbet gregum copiam. sed saltus imprimis admiratione digni sunt, circa prærupta loca & nemorosa, tumulosq; culturæ parum idoneos; ex quibus habent multam ac pulchram naualem materiem, multā etiam aptam alijs operibus. atq; horum nihil est uel paratu difficile, uel remotum ab humanis usibus, sed operi facilia & in promptu sita propter fluuiorum frequētiam qui uniuersam oram perfluunt, & magnam cōmoditatem importandis ac permutandis quas terra fert rebus afferunt. eadem

terra habet aquarum calidarum multis in locis scaturigines, iucundissima exhibentes balnea, morbis inueteratis sanandis utilissima, metalla omnis generis, uenationes ferarum, prouentusq; maritimos uarios: & innumera alia uel utilitati seruientia, uel delectantia miraculo. sed omnium pulcherrima est aëris moderata, ut anni tempus fert, temperies, qualis nec nimio gelu, nec immenso æstu, fruges lædat aut animantia. Nil mirũ igitur si antiqui Saturno sacram putauerunt hanc terram numen hoc rati beneficum, & autorẽ felicitatis hominum: siue is Chronus est, ut Græci uolũt: siue Saturnus, ut Romani: totam mundi naturam cõplexus, utcunq; eum nomines. eadem huius regionis admiratione factũ est, ut ob eximiam eius opulentiam ac gratiam, cuius studiosum est humanũ genus, cẽsentes quod cuiq; accommodum est maxime conuenire uel dijs uel hominibus, montes & nemora Pani in tutelam dicauerint, nymphis prata & loca uirentia, litora & insulas marinis numinibus, & in cæteris itẽ quicquid alicui familiare est uel Deo uel dæmoni. Fertur etiam ueteres Saturnũ placare solitos humanis uictimis, sicut Carthaginienses dum stetit eorum urbs: & apud Gallos idem fit nunc quoq;, aliasq; gentes occidenti proximas. Herculem uerò, ut aboleret hũc morem sacrorum & aram fundasse in colle Saturnio, et autorem fuisse ut sanctæ hostiæ puris adolerẽtur ignibus. & neq

& nequam pœnam timerent quasi ob neglecta sacra patria, docuisse incolas ad mitigandam iram Dei, pro hominibus quos manibus uinctis iaciebant in Tiberim, oscilla facta in corũ similitudinẽ pari modo mittere in fluuium, ut quicquid religionis in animis omnium supererat tolleretur: qui mos iam inde ad nostra demanauit tempora: & nunc quoq; Romani idem factitant paulo post uernum æquinoctium Idibus Maijs, quo die lunam uolunt esse dimidiam. tunc enim peractis sacris pontifices (id summum est sacerdotium) & cum his custodes immortalis ignis uirgines, prætoresq; & alij ciues quos fas est interesse illi sacrificio, simulacra hominum XXX. numero de sacro ponte mittunt in Tiberim fluuium, quæ argeos nominant. Verum de sacrificijs & alijs Romanorum cæremonijs, in quibus seruant Græcanicum morem & domesticum, alias significabimus. nunc tẽpus uidetur poscere ut de aduentu Herculis in Italiam tradamus aliquid compertius, & non omittamus si quid ibi geßit memorabile. de hoc dæmone quæ narrantur, quædam fabulis, quædam ueritati propiora sunt. Fabula de aduentu eius sic habet. Eurystheus inter cætera certamina iußit Herculem boues Gerionis ex Erythea in Argiuam urbem agere. is ubi fecit quod iussus est, domum reuertens adijt tum alia multa loca Italiæ, tum agrum Palantinum in terris Aboriginum. ibi

boni pabuli nactus copiam armenta dimisit per pascua: ipse labore fessus, procubuit somnoq; se dedidit. Interim quidã eius loci latro Cacus nomine, repertis bubus sine custode pascentibus, cupidine earum captus est: cumq; animaduertisset sopitum Herculem, totum quidem armentum abigere non ausus est, ratus nec latere furtum posse, & alioquin id fore difficile. paucas tamen aliquot in propinquam speluncam ubi degebat abdidit, quas auersas unam post aliam caudis eò traxerat: ut quærentem indicium falleret uestigijs in contrariam partem ducentibus. Hercules paulo post somno excitus cum recensuisset numerum, & aliquos boues sensisset deesse, primum incertus quò deuenerint, & ratus aberrasse à pascuis, quærebat eas per agros: ut uerò nusquã reperit, ad speluncam pergit licet reclamantibus uestigijs, nihilominus perscrutãdum eum locum ratus. Caco autem stãte pro foribus, & cum rogaretur negante se uidisse, nec tamen inquisitionem permittente, imò fidem inuocante eorum qui aderant, quasi uim pateretur ab hospite: confuso Herculi & inopi consilij tandem in mentẽ uenit reliquas boues ad speluncam agere: quarum uocem consuetumq; odorem ubi senserunt inclusæ, mugitu reddito furtum prodiderunt. at Cacus in maleficio deprehensus decreuit uti uiribus, simulq; pastores socios conuocat. tum Hercules uociferantem claua prosternit: eductisq; bubus

quos

quoniam uidebat locum aptum latronum receptaculo, speluncam baculo suo diruit: cumq; cædem expiasset aqua fluminis, in proximo aram Ioui Inuentori posuit, quæ est Romæ prope portam trigeminam, & ob inuentas boues Deo iuuencum unum sacrificat. hæc sacra etiam ætate mea Romani Græco ritu faciunt, quẽadmodum ab illo instituta sunt. Cæterum Aborigines & Palantini Arcades, ut uiderunt Herculem, & Caci mortem cognouerũt, hunc propter rapinas perosi, illius stupentes speciem, diuinum quiddam se uidere putabãt: & pro magna felicitate habebãt exemptos se latronis iniurijs: & ut inopes ramis lauri, cuius in his locis magna erat copia, tam se quàm illum coronabãt: reges ipsi inuitauerunt eum ad hospitium. ut uerò nomen & genus ac gesta ipso narrãte cognouerunt, cum tota regione se cõmiserunt in tanti uiri fidem ac amicitiam. Euander uerò qui iam antè audierat è matre Carmenta, esse in fatis ut natus Ioue & Alcmena Hercules immortalis ex mortali uirtutis ergò fieret, mox ubi hunc ipsum esse didicit, occupare uolẽs eam gratiã, primus omniũ Herculem diuinis dignatus est honoribus: exstructaq; ara extẽporali præ nimio studio, mactauit ei iuuencũ indomitum, oraculo prius communicato cũ hospite precatus ut delibaret uictimam. qui lætus hospitalitate gentis populum excepit epulo, bubus aliquot mactatis, quos ex reliqua

præda

præda decimas selegerat. Reges uerò, id quod eos uehementer cupere sciebat, donauit agris Ligurum & quorundam aliorũ è finitimis, prius expulsis inde uiris quibusdam immanibus. Ferunt præterea incolas regionis ab eo rogatos, ut quãdo se ultro inter deos recepissent, seruarent honores ipsius perpetuos, quotannis iuuencum indomitum mactantes, & ritu Græco peragẽtes id sacrificium. Et ut semper libens adesset suis sacris, præfecit illis edoctas prius ritum duas nobiles familias. hi fuere Potitij atq; Pinarij, penes quas gentes multis seculis durauit cura sacrorum, ita ut ille iuxta Græcorum disciplinã instituerat: Potitijs solis extorũ dape uescentibus, à quibus arcebantur Pinarij, in cõmuni officio semper potiorem partem cedẽtes collegis sacerdotij Potitijs. ea fuit tarditatis mulcta & negligentia, quòd iussi mane præsto esse, adesis demum extis ad cæteram dapem uenerint. nunc tamen illorum posteritas non habet curam horum sacrorum, sed operantur eis serui empti ære publico. quæ autem causa mutati moris fuerit, & quàm manifesta ob id indignatio numinis, suo loco dicetur aptius. Ara uerò in qua Hercules decimas obtulit, à Romanis uocatur maxima, prope forum boarium, nulla inferior quod ad ciuium uenerationem attinet. nam & iusiurandũ apud eam ac conuenta quæ uolunt esse firma peragunt, & decimas facultatum ex uoto sæpe

illuc offerunt. apparatus tamē eius parū respondet opinioni hominum. Passim etiam aliàs per Italiā templa huic deo dicata sunt, aræq; oppidatim & per uias: nec facile reperias in Italia locum ubi nō colatur hic deus. Et fabulis quidē hæc de illo sunt prodita. Veriora uidentur quæ de eo narrant historici qui res gestas eius mandarunt literis, uidelicet quòd cū esset ætatis suæ ducum præstantissimus, magnasq; ductaret copias, quicquid terrarum oceano cingitur peragrauerit, tollens tyrannos quoquot essent graues & subiectis intolerabiles: aut siqua ciuitas præ ferocia molestaret finitimos, hospitúmue nefarijs gauderet cædibus. pro quibus legitima regna moderatasq; respublicas constituit, & in uitam mores induxit humanos ac sociabiles. ad hæc cum Græcis iuxtà uersatus est ac barbaris, cum maritimis atq; mediterraneis, quibus antea male conueniebat per infida commercia: & in desertis terris urbes condidit, fluminaq; auertit campos inundantia, uias muniuit in difficilibus accessu montibus, nihil non molitus ut mare ac terra quàm latissime paterēt usibus cunctorum mortalium. Cæterum in Italiam uenit non absq; comitatu, nec agens præ se armenta pecudum: nec enim trita est per has regiones uia petentibus Argos ex Hispanijs, neq; propter uisa obiter ea loca tantis potitus fuisset honoribus: sed perdomita Hispania cū exercitu uenit ad sub-

iug

iugãdos eorum locorũ homines. coactus est enim ibi multum tẽporis terere propter classis absentiam, quæ distinebatur hibernis tempestatibus: tum quia non omnes Italicæ gentes ultro imperata facerent. nam præter alios Ligurum gens magna & bellicosa in transitu Alpiũ sita conata est eũ arcere ab ingressu Italiæ: ubi Græcis fuit certamen difficillimũ, adeò ut tela eos in hac pugna defecerint. meminit autẽ huius belli ex antiquis Poëtis Aeschylus in soluto Prometheo. Inducit ibi Prometheum Herculi prædicẽtem inter cætera de euentu certaminum expeditionis contra Gerionem & quã difficile obiter gesturus sit bellum Ligusticũ. carmen autem sic habet. Vises Ligurũ copias imperterritas: quorum pugnaces, sat scio, ferox licet probabis manus, & tela te deficient. Sed postquam his profligatis patefecit sibi transitum, quidam sponte deditionẽ oppidorum faciebant, maximè quotquot erant Græcanici generis, aut non satis fidebant suis uiribus: plerosq; tamen armis expugnare necesse habuit. Inter eos qui bello subacti sunt fuisse aiunt & Cacum illum Romanis fabulis celebrem, qui princeps immanium quorũdam barbarorum heroi restitit, fretus locis natura munitis, unde excursabat in finitimos. is cũ animaduertisset Herculem castrametatum in propinqua planicie, cum prædatorio globo in eum irruit: & dormiente etiam tum exercitu,

quicquid prædæ incustoditum nactus est, retro abegit in sua. deinde obsessus à Græcis & expugnatus, fortiter resistendo in pugna cecidit. cuius castellis dirutis agros occuparunt milites Herculis, & cum his Arcades Euandro subditi, ac Faunus rex Aboriginũ. cæterũ Græci qui ibi mãsere, fuerũt (ut conijcere licet) Epei, Pheneatæ Arcades, & Troiani, relicti eius regionis præsidio. nam inter imperatorias Herculis artes hæc quoq; fuit mirifica, quòd abstractos à deuictis urbibus ducebat secum in militiã: quorũ prompta & fideli opera usus in bellis, collocabãt eos in agris adẽptis hosti, de alieno eis satisfaciens. quamobrẽ durat eius nomen & gloria per Italiã, non ob transitum, in quo nihil ueneratione dignũ inerat. Sunt qui dicant eum etiã filios in locis quæ nunc Romani habitant reliquisse, susceptos è duabus fœminis: Palantem ex Euandri filia quã Lauinam nominant, Latinum ex quadam hyperborea puella, quam obsidẽ à patre acceptã secum circunducebat. eam aliquantisper innuptam seruarat: sed cũ appulisset in Italiam captus amore grauidã reddidit, & abiturus Argos nuptũ dedit Fauno regi Aboriginum: quo factũ est ut multi Latinum huius putarent filium, non Herculis. horũ Palantem aiunt ante pubertatẽ mortuum. Latinum postquam uirilem ætatem attigit factũ esse regem Aboriginũ: quo sine maribus liberis

def

defuncto in conflictu cum finitimis Rutulis, regnum deuolutũ esse ad Aeneã Anchisæ filiũ, ipsius Latini generum. Sed hæc alijs facta sunt temporibus. Hercules autem cõpositis ex animi sententia rebus Italicis, & recepto incolumi exercitu Hispanico, & decimis prædæ impensis in deorum sacrificia, oppidũ sibi cognomine condidit ubi classis eius naualia fuerant, quod nũc quoq; à Romanis habitatur inter Pompeios & Neapolim habens portus tutos omni tempore: atq; ita gloriam exemplo futuram posteris honoresq; diuinos consecutus apud omnes Italos traiecit in Siciliam. Illi uerò quos colonos reliquit & præsidium Italiæ, locati circa collem Saturnium, aliquandiu propriam habuerunt rempublicam: sed elapso non longo tempore uiuendi rationẽ, leges, sacra habuerunt cũ Aboriginibus cõmunia: sicut Arcades & ante hos Pelasgi in eandem ciuitatem cum illis coaliti, pro una gente habiti sunt. Atq; hæc de expeditione Herculis, & relictis in Italia Peloponnesijs dicta sint, post cuius digressum ætate altera, circiter annum quintum supra quinquagesimũ, ut ipsi Romani perhibent, rex Aboriginũ erat Latinus Fauni, sed semen Herculis, annũ agens regni sui quintum & trigesimum. per id tempus Troiani cum Aenea post captum Ilium profugi appulerunt Laurentum, in littus Aboriginum quod Tyrrheno mari alluitur, non longe ab

ostio Tiberis: acceptoq; ab hospitibus ad habitandum agro, & quicquid petierunt, oppidum condunt non longe à mari in quodam colle, nomine Lauinium. nec ita multo post ueteri appellatione mutata unà cum Aboriginibus à loci rege Latini nuncupati sunt: & profecti è Lauinio unà cum indigenis maiorē urbem muniuerunt dictam Albā: unde alia quoq; multa oppida deduxerunt quæ priscorum Latinorum uocantur, & maxima pars eorum habitatur etiā nostro tempore. deinde sextadecima ætate post captum Ilium miserunt coloniam in Palantium & Saturniam habitatas primum à Peloponnesijs & Arcadibus, & retinentes etiam tum scintillas quasdam prisci generis: cinxeruntq; muris Palantium, ut formam urbis tum primū acciperet. Conditæ urbi Romæ nomen imposuerunt, quòd ductu Romuli missa sit colonia, qui septimusdecimus ab Aenea descendebat. Dicam & aduentum in Italiam Aeneæ, scriptoribus partim ignoratum, partim dissimulatum inuidia, diligenter super ea re scrutatus fide digniores tum Romanas tum Græcas historias, in quibus inuenio proditum sic. Capto ab Achais Ilio, siue commento equi Durij, sicut canit Homerus, siue proditione Antenoridum, siue alio modo, cætera quidem multitudo tam sociorum quàm ciuium in cubilibus deprehensa cæditur. noctu enim ex inopinato & sine custodijs op-

preßi sunt. Aeneas autẽ cum suis socijs qui ex Ophrynio & Dardano Iliensibus auxilio uenerant, & siqui alij mature sentientes inferiorem urbem captam in munitionem Pergami confugerunt, arcem proprio muro tutam occupãt: ubi reposita erant Troianorum sacra patria, magnaſq; uis pecuniæ, utpote in loco firmo: inerat q; militũ quisq; fortißimus. inde propulsabant conantes in arcem ascendere, & eos qui ex capta urbe effugerent angiportorum peritia succurrẽtes excipiebant, ita ut pauciores interciperẽtur quàm euaderent. atq; hoc consilio Aeneas frustratus est hostium impetum uolentiũ omnes ciues ferro perdere, effecitq; ne tota urbs in eorum potestatem redacta sit. sed cum etiam in futurum prospiceret, cogitanti impoßibile esse urbem seruare iam captam parte sui maxima, in mentem uenit arcem hostibus cedere, subductis prius corporibus & sacris patrijs, & siquid secũ exportare possent præterea. quod ubi placuit, pueros, mulieres, senes, & quicquid hominum erat ad fugam tardius, præmisit iussos Idam petere, dum Achæi arcis oppugnationi intenti de persequendis eis nihil cogitant. militum autem partem exeuntibus addidit præsidio, quo tutior ac expeditior eis fuga fieret, cum mandatis ut occuparent montis loca natura munitißima. reliquam militum manum, in qua erat plurimum uirium, retinuit intra muros, circa eos hostem

distinens, dum præmissa turba facilius effugeret. sed postquam Neoptolemus cum socijs euasit in partem arcis mœnium, uniuersis Achæis eò concurrentibus, excéßit arce per portam qua fugientes emiserat, atq; ita seruatis ordinibus abijt, lectißimis bigis uehens secum patrem, deos penates, uxorem, liberos, & res cariores atque corpora. interim expugnata urbe Achæi direptione occupati elapsis tutum dederunt effugiũ: quos Aeneas assecutus in itinere, uno agmine facto contulit se in Idæ munitißima. eadem nocte uenerunt illò Dardanenses deserto oppido, quia flammam emicantem ex Ilio maiorem solito uiderãt: absq; his qui cum Elymo & Aegesto mature egreßi correptis nauibus commiserunt se pelago. Venit & ex Ophrynio totus populus, aliarumq; Troianarum urbium incolæ quotquot erant libertatis cupidi, ut breui tẽpore gentis eius copiæ maximæ illò cõfluxerint. atq; ita Aeneæ socij captæ urbi superstites ibi morabantur, sperantes se nõ multo post profecto hoste redituros ad sua. Achæi uerò oppidanis atq; agrestibus in captiuitatem abductis, uastatisq; castellis, parabant se ad expugnationẽ montiũ. Sed cum ad eos uenissent caduceatores acturi de pace, rogãtes ne se ad neceßitatẽ belli adigerent, pro concione decretum est fœdus his conditionibus: ut Aeneas ac socij, cũ suis rebus quas in fuga exportauérant, intra certũ tempus

agro

ægro Troiano excederent, castellis in potestatem Achaorũ traditis. Achæi uerò ex pacto præberent eis terra mariq; tutã discedendi copiam. Accepit conditionẽ Aeneas, quippe qui nihil in præsens uidebat satius: ac mox Ascanium filiorum natu maximum, cum parte sociorum quæ ferè constabat ex Phrygibus, in Dascyliticum agrum mittit ad lacum Ascanium, in regnum accitum ab eius regionis incolis, mansurum ibi non longo tempore. nam cum ad eum uenissent Scamandridæ cũ alijs è familia Hectoris dimißi è Græcia per Neoptolemum, reducens eos in paternum principatum ad Troiam rediјt. Et de Ascanio tãtum comperimus. cum reliquis autem filijs & patre ac delubris numinum Aeneas parata prius classe traiecit Hellespontum, in proximam peninsulam nauigans. quæ ab Europa in mare procurrẽs Pallene dicitur, eam tenebat socia gens Thracum Crusæa nomine, quorũ strenua opera in bello usi fuerant. Sic habet uero proxima narratio de fuga Aeneæ, reperiturq; apud ueterẽ scriptorẽ Hellanicũ in rebus Troicis: quãuis alia quorundã feratur ab hac uarians, quæ mihi sanè uidetur parum credibilis. iudiciũ sit suũ cuiq; liberũ. Sophocles tragicus in Laocoonte fabula facit Aeneam instante urbis excidio secedentẽ in Idam patris Anchisæ monitu, cui Venus eam cladem prædixerat, atque etiam ex recenti prodigio quod

circa Laocoontidas acciderat, coniectabat urbis interitum. apud eum tales exstant ex aliena persona iambici. Nūc in porta est Aeneas deæ filius, humeris baiulans patrem, siderata terga amictū fluxa ueste byßina. hūc stipat tota turba familiarium. sequiturq; plebes non quanta tibi placet, sed quotquot Phrygū de mutādis sedibus cogitant. Menecrates autem Xanthius prodidisse eum Achæis urbem affirmat, ob simultatē, quæ illi cum Alexādro intercedebat, & in gratiam eius beneficij Græcos abstinuisse ab eius domo omnem iniuriam. is ab Achillis funere auspicatus suam historiā scribit in hunc modum. Achæos autē tenebāt mœstitia: uidebanturq; sibi amisisse caput totius exercitus. attamen iustis ei persolutis infestabant uniuersam hostilem regionē, donec Aeneæ proditione captum est Ilium. is enim ægre ferens in nullo se apud Alexandrū esse precio, arceriq; à sacerdotijs, prodidit Priamum. quibus perpetratis ciuis Achæorū factus est. Alij dicunt eum tunc commoratum apud stationem Troianarum nauium: alij missum cū copijs à Priamo in Phrygiam propter quoddam negotium ad id bellum pertinens. nec desunt qui fabulis propiora narrent de eius exitu ab Ilio. integrū sit cuiq; quod libet credere. Quæ deinde sequuntur incertiora multi faciunt. Alij Thracia tenus perductum illic uitam finisse affirmant: quorum è numero

sunt

sunt Cephalon Gergithius, & Hegesippus qui de Pallene scripsit, uiri graues & scriptores ueteres. alij rursum è Thracia deducunt eum in Arcadiam: dicuntq́; illum habitasse in Orchomeno Arcadico, ea quam insulam uocant, quamuis sit mediterranea, cincta paludibus & flumine. quin & Capyas ab Aenea caeterisq́; Troianis conditas, & deducto à Troiano Capy uocatas nomine: quod inter alios tradit Aristhus scriptor rerum Arcadiae. Sunt qui fabulentur uenisse quidem eum ad haec loca, non tamen ibi defunctum sed in Italia: quod cum alijs multis testatur etiam poëta Agathyllus genere Arcas huiusmodi elegiaco.

Arcadiā tenuit, geminamq́; in Neside prolē
Natam Codone liquit & Anthemone.
Italiā petijt post haec, ubi nascit illi Romulus.

Aduentus autem Troianorum in Italiā fidem faciunt et Romani omnes eorumq́; sacra festiq́; dies, & Sibyllini libri cum Pythicis atq; alijs oraculis, quae nemo tanquā ad gratiā ficta contēpserit. quin & apud Graecos multa manifesta in hanc usq; diem eius rei exstant indicia, in quos portus appulerint, & apud quos tēpestatibus aduersis detenti sint: quorū pauca è multis referam quàm breuißime potero. Primùm aduecti sunt in Pallenen Thraciae peninsulam, habitatā ut dixi à Crusaeis barbaris, tuto ibi excepti hospitio. in his hibernis Veneri templum

exstruxerunt in uno è promontorijs, & oppidũ Aeneam cõdiderunt, in quo nauigationis pertæsos reliquerunt, & si qui fuere manendi cupidi, habituros posthac eum locum pro patria. id durauit usq; ad imperium successorum Alexandri Macedonum, Cassandro demum regnante desertis pristinis sedibus Aeneatæ in Thessalonicam recens tum cõditam inter alios multos migrare iußi sunt. A Pallene Troiani Delum ueniunt, in ea regnãte Anio: ubi florentibus eius insulæ rebus uisebãtur aduectus Aeneæ multa indicia. inde in aliam insulã Cytheræ uentum est, obiacentẽ Peloponneso, & Veneri templum ibi conditum. à Cytheris nauigantes præter orã Peloponnesi quendã ex Aeneæ socijs Cinæthũ in uno promontoriorũ sepeliũt, quod nunc ab eo uocatur Cinæthium: renouataq; cũ Arcadibus cognatis (ut post dicemus) amicitia, aliquãtulum in his locis morati, relictis hic quoq; aliquot è suis, Zacynthum inde uenerũt, recepti à Zacynthijs iure cognationis & amicitiæ. Dardanus enim Iouis et Electra Atlantidis filius è Batea duos suscepit filios, Zacynthum & Erichthoniũ: hic fuit autor Aeneæ generis, alter Zacynthus insulæ conditor. eius cognationis memoria benigne ab insulanis accepti contriuerunt ibi aliquantũ temporis quòd tum mare nauigationẽ non admitteret: interim Veneri in nouo templo à se cõstructo sacra faciunt,

ciunt, quemadmodum etiam nunc publice facere solent Zacynthij: & certamina iuuentuti proposita sunt, tam cursus, quã alia uaria. præmium accipit qui primus in templum peruenit. uocaturq; Aeneæ cursus & Veneris, & ambobus statuæ sunt positæ. inde per altum nauigantes appulerunt ad Leucada, tenentibus eum locum Acarnanibus. hic rursum Veneri templum construunt, quod nunc est in parua insula inter isthmũ eius peninsulæ perfossum, & ipsum oppidum: uocatur id Veneris Aeneadis. hinc delati ad Actiuum, stationem habuerunt in sinu Ambracio iuxta promõtorium. inde peruenerunt Ambraciã, ubi Ambrax nepos Herculis regnabat, Dexameni filius. in utroq; loco manent eius aduentus uestigia: apud Actium templum Veneris Aeneadis, & prope id aliud Magnorũ deorũ, durãtq; nunc quoq;. Ambraciæ uerò eiusdem deæ templũ, & sacellum Aeneæ prope paruum theatrũ, in quo est & statua parua operis antiqui huic heroi sacra, eam solebãt uictimis colere sacerdotes quas ipsi appellãt amphipolos. Ex Ambracia nauibus Anchises orã legendo Butrotũ Epiri portum petijt: Aeneas cũ militũ fortißimo quoq; duorũ dierũ itinere Dodonam peruenit oraculi causa, ubi Troianos inuenit Heleni socios: acceptoq; respõso de quærẽdis sedibus, & inter cætera oblatis deo crateribus æreis, quorũ aliquot exstant & hodie

hodie literis antiquißimis testãtes muneris autores Troianos, ad classem redeunt emẽso quatuor fermè dierũ itinere. A Butroto deuecti in portũ Anchisæ tunc dictũ, nunc deprauato nomine, cũ & iam ibi templum Veneri dedicassent, Ionium sinũ traÿciunt, ductoribus nauigationis aliquot qui ultro se comites addiderãt, et cum his Patron Thurius. horũ pleriq; postquã incolumis exercitus peruenit in Italiam, retro unde uenerunt reuersi sunt: Patron ab Aenea persuasus ut secũ uelit ire in coloniã, & quidã ex eius socÿs, manserunt in classe: quos nonnulli aiunt sedes fixisse in Aluntio Siciliæ. Huius beneficÿ memores postea Romani Leucada & Anactorium Corinthÿs ademptum donauerũt Acarnanibus, & permiserunt eis restituere Oeniadas, cõcesseruntq; cõmune cũ Aetolis ius fructus colligẽdi ex insulis Echinadibus. Cæterum Troiani non uno loco facta exscensione in Italiã, quòd maior pars nauiũ appulisset ad Iapygiæ promõtorium, (tum Salentinum erat) reliquæ ad Mineruæ templum, ubi etiã Aeneas nauim egressus est, (id promõtorium est cũ æstiuo portu qui ex illo tẽpore dicitur Veneris) prætemauigarunt totã eam orã usq; ad fretum, per illa quoq; loca relictis paßim aduentus sui uestigÿs: inter quæ est in Iunonis tẽplo ærea phiala, donum Aeneæ, nomẽ eius habẽs inscriptum antiquis literis. Vt uentum est ad mare quod

Siciliam

Siciliam alluit, siue animi decreto, siue tẽpestatibus acti, quæ in hoc maris tractu non raræ sunt, appulerunt ad eam insulæ partẽ ubi sunt Drepana. Hic forte fortuna inciderunt in Elymi & Aegesti socios: qui priores à Troia profecti, & aspirãte cũ uẽtis fortuna, expeditis ad cursum nauibus aliquãto ante appulsi in Siciliam, habitabãt circa Crimisum fluuium, à Sicanis in partẽ agrorum admißi propter Aegesti cognationẽ & amicitiã, qui casu quodã in ea insula natus & educatus fuerat. Nam regnante Laomedonte quidã ex ipsius maioribus uir domi nobilis offenso rege per occasionẽ quæsitam cum omnibus melioris sexus liberis ab eo necatus est, ne quis ultor iniuriæ tandem existeret. filias uerò etiã tum uirgines occidere indignum ratus, nec tamẽ tutum eas elocare Troianis ciuibus, dedit negotiatoribus, cum mãdatis ut asportarentur in terras longinquißimas. cum his in eadem naui quidã bene natus adolescens nauigauit. is amore captus alterius, puellã aduectam in Siciliam duxit cõiugem. ex his parentibus in eadem insula Aegestus est genitus: qui linguã & mores eius regionis edoctus, post obitũ eorum à Priamo rege impetrauit reditum in ueterem patriam: & cum tolerasset cum suis ciuibus bellum Achaicũ, quo tẽpore hostes urbe potiti sunt nauigauit rursum in Siciliã, unà cũ Elymo fugiẽs tribus nauibus: quas Achilles dum

dum oppida Troiana popularetur, saxis latentibus hærentes amiserat. In hos uiros postquam Aeneas incidit, cõplexus est eos comiter: conditisq; in eorum gratiam Aegesta & Elyma, exercitus sui partẽ quãdam reliquit in his oppidis: quãtum ego cõiectura possum colligere, sua sponte, ut iactationibus maritimis & labore fessi loco tuto quiescerent: quãuis quidã scribant detrimentũ classis ibi acceptũ, nauibus aliquot opera fœminarum incensis errorum tædio: atq; ita coactum relinquere turbã, quã post amissas suas reliquæ capere nõ poterant. Sunt præterea multa alia Troianorum Aeneæq; ad Siculos aduentus argumenta, sed clarißimum ara Veneris Aeneadis supra caput Elymi fundata, & apud Aegestanos tẽplum Aeneæ dicatũ: illa matri sacrata ab ipso Aenea, hoc in beneficij memoriam seruatori suo dicatum ab his quos classis reliquerat. Hæ fuerunt sedes profugorum cũ Aegesto & Elymo, appellatiq; sunt in uniuersum Elymi, quòd huius propter genus regiũ maior esset dignitas. Aeneas uerò è Sicilia per Tyrrhenum mare nauigãs primùm in Italiã appulit ad portum Palinurũ, qui ab uno gubernatorum Aeneæ defuncto ibi nomẽ id sortitus est. deinde insulã tenuerunt, cui nomẽ indiderunt Leucasiæ, ab Aeneæ nepte circa hæc loca mortua. Illinc deuecti ad portum bonum ac profundum in Opicis, extincto ibi quoq; Miseno

uiro

uiro nobili, ab illo portum denominauerũt. inde ad insulã Prochytã & eius promõtorium Epi tyches deuecti, locis hac nomina fecerunt in mu lierum ibi defunctarum memoriã: quarum altera nutrix Aeneæ, cognata altera fuisse dicitur. Tandẽ ad Italiæ Laurentũ perueniunt, ubi errorum fine inuento castrametati sunt: ideo castrorũ locus Troia uocatur, distãs à mari circiter quatuor stadia. In hãc autẽ nauigationẽ describendã necessariò digressus sum, quãdoquidẽ scriptores partim negãt Aeneã cum Troianis uenisse in Italiã, partim aliũ quendã uenisse dicũt, nõ Anchisæ ac Veneris filiũ: quidã Ascaniũ Aeneæ filiũ, alij quosdã alios. Sũt qui Veneris Aeneã dicunt deducta manu suorum in Italiã, ipsum domũ reuersũ apud Troiã regnasse, et post obitũ reliquisse regni successorẽ Ascaniũ, eiusq; progeniẽ tenuisse id regnũ lõgo tẽpore: ut opinor, decepti nõ recte intellectis uersibus Homericis. nã is poëta in Iliade sua facit Neptunũ Aeneadũ fata prædicentẽ in hãc sentẽtiã:

Imperitabit enim Teucris Aeneia uirtus,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Intelligentes igitur Homerũ sciuiße horum uirorum imperium in Phrygia, quasi uerò nõ possent in Italia regnũ Troianorũ tenere, reditum Aeneæ commenti sunt. Sed quid uetabat ne Aeneas rempublicam sociorum administraret uel apud exteros? nec desunt huius falsæ opinio-

nis causæ aliæ. Quodsi quē perplexū facit quòd Aeneæ sepulcra monstrētur multis in locis, nec poßit nisi uno esse cōditus: cogitet hanc dubitationem esse uulgarem, præsertim de ijs qui in illustri fortuna uitā egerunt uagā & instabilē: & intelligat quòd quamuis unicus locus capit corpora taliū, apud multos tamē monumēta eis facta sunt, in gratiā acceptæ utilitatis cuiuspiā, præcipue si superessent reliquiæ generis, aut oppidum aliquod cōditum. aut sicubi longiore usi sint hospitio, qualia de hoc etiā heroe ferūt fabulæ. Qui enim effecit ut captū nō funditus deleretur Ilium, & ut ad Bebryciam salua redirēt auxilia, in Phrygia regē reliquit Ascaniū filium, in itinere cōdidit ciuitatē sui nominis, in Arcadia collocauit filias, in Sicilia reliquit partē exercitus, in multis alijs locis hospitaliter est habitus, cōciliauit sibi hominū [illegible] beneuolentiam: qua factū est ut postquā inter mortales esse desijt, multis in locus monumētis & sepulcris honoratus sit. alioquin non facile attuleris causam cur tot exstent per Italiam. Sed de his aliâs dicetur quādo postulabit occasio. Quo minus autem remotiores Europæ partes Troiana claßis peteret in causa fuerunt oracula, finē sortita in his regionibus, & numinis uoluntas uarijs modis sese proferens. Postquā enim in Laurentino portu tentoria fixerunt per littora, cum siti laborarent ob aquarū inopiam (dicā quod

ab incolis loci didici) fontes spõtanei laticis suauißimi è terra uisi sunt prorũpere, qui aquationem præbuerunt toti exercitui: & locus factus est irriguus, fontanis aquis usq; ad mare decurrentibus. nũc tamẽ nõ adeo redundant ut quicquam inde profluat, sed in concauo loco restagnat aqua modica, sacra soli ut credunt accolæ. mõstrantur apud eam aræ duæ, quarũ altera orientẽ solem spectat, occidentem altera, utrũq; Troianorum opus: in his Aeneam fabulantur deo mactasse primã uictimam, in gratiam acceptorum fontium. Deinde prandium eis humi sumentibus, multi uice mẽsæ cibis substrauerunt apium, uel sicut alij dicunt crusta triticea, quo uescerentur mundius. absumptis autẽ cibis appositis, cũ unus atq; mox alter nõ temperarent ab apijs siue crustulis suppositis, quidã ex Aeneæ filijs, ut fertur, siue is fuit alius quispiã è cõmilitonibus, exclamat: Etiam mẽsas cõsumpsimus. quo audito omnes turbati sunt, ut qui tum demum oraculi euẽtum cernerent. acceperãt enim quoddam respõsum apud Dodonã, ut nonnulli scribunt: ut alij malunt, in Erythris Idæ uiculo, ubi habitabat Sibylla eius loci nympha fatidica. hac iusserat eos nauigare occidentẽ uersus, donec eò locorũ peruenirẽt, ubi mẽsas comederent. quod quàm primũ factũ animaduerterint, quadrupedis ductu, ubicũq; fessa procubuerit, condendum esse oppidum. Huius oraculi tum

admoniti, alij penates è naui transferunt quò Aeneæ placuit: alij subsellia sibi adornant & altaria: mulieres sacra cum ululatu & choreis adferunt. Aeneas uerò & socij, paratis omnibus ad sacrificium, coronati consistunt circum altaria. Interea dum hi uota faciunt, porca destinata ad uictimã, grauida tũ & uicina partui, parantibus eam mactare sacrificis, proripit se excußis uinculis petẽs mediterranea. Sensit Aeneas hãc profecto quadrupedẽ designasse oraculũ. eamq; cũ paucis mox subsequitur à tergo paulo remotior, ueritus ne strepitu territã à uia fatali auerteret. illa fermè uiginti et quatuor stadijs à mari digressa in collem quendam procurrit, ibiq; fessa quieuit. At Aeneas qui animaduertebat finẽ oraculi, uidens eum agrũ & terrã habere nõ bonã, & procul abesse à mari, eoq; importuoso, incertus erat animi, utrũ deberet parere uatũ monitis, & male per omnem uitã habitare in bonarũ rerum inopia, an longius meliorẽ terrã quærere. Hæc agitãti, & incusanti numina, repente uox quædam è nemore accidisse dicitur, incerto autore edita, iubẽs maneret ibi & celeriter oppidũ cõderet, néue præsenti hæsitationi indulgẽs, quasi agrũ habiturus ad degendã uitã parũ commodũ, breui pòst uenturam felicitatẽ pateretur elabi è manibus. esse enim in fatis ut ex hoc inopi et modico profecti domicilio, tandẽ multos ac bonos agros acquirant:

rant: eorum uerò liberi & posteri sibi parent imperium longe amplissimum, & plurimis duraturum seculis. in præsentiarū Troianos debere contentos esse his sedibus. post totidem annos quot sus porcellos pepererit, fore ut illius posteri condant aliam urbem magnam & florentē opibus. Tum uerò Aeneam, ratum diuinā esse uocem, imperata fecisse. Alij narrant heroi solicito & languenti præ mœstitia, & neq; ad exercitum descendenti, neq; cibum admittenti, sed ille ita ut erat cubanti noctem illam, astitisse in somnis miram quandam deorum penatium speciem, & præmonuisse quæ modo dicta sunt. Deus nouit utrū sit uerius. Postera die sus triginta porcellos peperisse dicitur, & post totidem annos à Troianis aliam urbem esse conditam iuxta uocem fatidicā, de qua suo loco memorabimus. Aeneas fœtum suis unà cum matre dijs penatibus sacrificat in eo loco ubi nūc est septum ligneum: quem Lauinienses sacrum existimantes ab eius aditu arcent exteros: iußisq; Troianis mouere castra, deorum suorum effigies transfert in sacellum constructum collis loco opportunißimo: continuoq; oppidum ædificare magna omnium alacritate aggreditur, excurrēs in circumuicina, & rapto quærens quicquid opus erat ad munienda instruendaq; noua ædificia, & non sine agrestium iniuria, ferrum, materiem, instrumentumq; rusticum diripiens. Interea Latinus, cuius tum

erat regnum, aduersus finitimos Rutulos bellum gerens aliquoties parum feliciter pugnauerat: ei mox terribilis nuntius aduolat, uastari totã oram maritimam ab externo exercitu: cui nisi occurratur celeriter, fore bellum cum uicinis difficilius. His auditis metus uirum subijt, confestimq́; intermisso præsenti bello, in Troianos ducit magnum exercitum. Videns autem eos armatos more Græco, & seruatis ordinibus impauide expectantes instantem martis aleam, frustratus spe qua putarat se debellaturum eos primo impetu, deflexit nõnihil: castrisq́; in quodam colle positis, decreuit primùm suos de uia fessos reficere. ubi cũ per noctem quiesceret paratus sub auroram cum hoste confligere, quidam indigetum dæmonum in somnis illi astitit, monens ut Græcos in agri partem recipiat: aduentum enim eorum esse in rem Latini maxime, bonoq́; futurum uniuersæ gẽti Aboriginũ. Itidem Aeneam dij penates eadem nocte per uisionem oblati hortantur, suadeat Latino ut sponte sibi sedes concedat ubi uoluerint, malitq́; Græcis amicis uti quam hostibus. Itaq; ambos somnium uetabat incipere præliũ. Vt uerò exorto die constiterunt acies, utrinq; ad duces missi caduceatores postulantes eorum colloquium, id quod impetratum est. Ac prior Latinus questus peti se bello repentino & non denuntiato, rogabat Aeneã quisnã esset, quámue ob causam

egeret ferretq; res suas, nulla unquam lacessitus iniuria, nec ignorans quòd inferēti bellum fas sit armis resistere: offerebatq; ei quicquid cuperet modeste atq; amice à uolentibus ac lubentibus suis ciuibus accipere, quātumuis ille uiolato iure gentium, sine ullo honestatis respectu maluisset per uim usurpare nō sua. Ad hæc Aeneas respondit: Nos Troiani sumus genere, profecti ab urbe apud Græcos non incelebri: qua post decennale bellum ab Achæis capta, errabundi urbem aliam & agros ubi habitemus in posterum quærimus: dijsq; ita iubentibus huc peruenimus, qui pollicentur hanc solam terram fatalem portum fore nostris erroribus. ex agris autem his ad uictum necessaria quærimus miseria nostræ magis quàm honesti memores, quod quidem in hac rerum nostrarum nouitate factum noluemus. sed hanc iniuriam pensabimus multis beneficijs & officijs, offerentes uobis & corpora & animos duris iam rebus exercitos, quibus uestro arbitratu utamini: à uestris agris omnem iniuriam abstinebimus, hostiles uerò unà uobiscum fortiter occupabimus. uos supplices oramus anteactorum ueniam, quam non grauatim concedetis, si reputetis necessitatis non superbiæ fuisse hoc facinus: quandoquidem omne peccatum inuoluntarium meretur ueniam. quare æquum fuerit uos nihil durius consulere in supplices. alioquin deos & dæmonas huius terræ

præsides cum pace ipsorum testamur, quòd inuiti arma inferentibus repugnabimus. nec enim primum hoc bellum gesturi sumus nec maximum. Ad hæc Latinus: Equidem & Græcorũ omne genus diligo, & fatalibus hominũ casibus condoleo: essetq́; mihi curæ uestra incolumitas, si compertum haberem uenisse egenos certarum sedium, & fore contentos agris concessis per amicitiam, neq; conaturos meam ditionem ui mihi eripere. quod si uera sunt quæ dicitis fidem date & accipite, quæ nostra sine dolo malo confirmet fœdera. Aenea uerò probante regis sentẽtiam, fœdus inter utrosq; ictum est his conditionibus: ut Aborigines darent Troianis agri quantum peterẽt, à colle quoquouersus stadia circiter quadraginta: Troiani Aboriginibus essent in præsenti bello socij, eorumq́; auspicijs ubicunq; usus postulauerit militarẽt: utriq; alteros pro uiribus iuuarent mutuum tam manu quàm cõsilio. Hæc pacti datis ultro citroq́; obsidibus communem expeditionem in Rutulos faciunt: breuiq́; captis uniuersis illorum oppidis reuertuntur ad semiperfectum Troianorũ ædificium, & pari omnes alacritate id muniunt. ei nomẽ Aeneas indidit Lauinium, ut ipsi Romani dicunt à Lauina Latini filia: ut Græci quidam fabulatores, ab Anij filia regis Deliorum, eodem uocata nomine: in cuius morbo per id tẽpus extinctæ ibiq́; sepultæ memoriam oppido uocabulum aiunt impositum.

positum. hanc Aeneæ precibus impetratam à patre nauigationis comitem, quòd sapiens esset ac fatidica. Fertur dum Lauinium conditur, oblata Troianis quædam prodigia: in nemore orto sua sponte incendio, lupum ore aggeßisse fomitem aridum, aquilam uerò alarum uentilatione flammam excitasse: uulpem contrà cauda in flumen intincta ignem conatã extinguere: & nunc accendentibus, nunc extinguente, præualentibus, tandem uicisse duos, illam uerò abijsse conatu irrito. Quo uiso Aeneam dixisse, illustrem quidem & mirandam futuram eam coloniam, sed suis incrementis inuidiosam & molestam exteris: fore tamen ut tandem uincat aduersarios, humanæ inuidiæ præualente fauore numinum. tam insigne futuræ urbis fortunæ præsagium tunc accidisse dicitur: extantq; rei monumenta in foro Lauiniensium effigies æreæ horum animalium, asseruata longißimo tempore. Absoluto Troianorum oppido, animos omnium cupido inceßit demerendi socios mutuis officijs: & initium huius rei factum est à regibus, qui per connubium æquauerunt dignitatem exterorum atq; ciuium, Aeneæ Latino in uxorem dante Lauinam filiam. Dein exemplo regum cæteris quoq; animo suo morem gerẽtibus, breui admodum tempore collatis in unum moribus, legibus, & deorum cæremonijs, communicato per connubia genere ac iure ciuium, commixta ex

utrisq; Respub. & appellatione desumpta à rege Aboriginum, Latini uocati adeò coaluerunt firmiter stãtes pactis, ut nullo unquam tempore ab inuicem discedere aut separari potuerint. Atq; hæ sunt gentes quibus in unum conuenientibus Romanum genus concreuit, ante urbem quam nunc habent conditam: primùm Aborigines qui ex his locis eiecerũt Siculos, ipsi Græci oriundi à Peloponnesijs cum Oenotro ab Arcadia profectis quantum ego comperio. deinde Pelasgi qui demigrarunt ab Hæmonia, ut tunc uocabatur: ea nunc est Thessalia. tertij comites Euandri delati ad Italiam ex urbe Palantio. post hos è Peloponnesijs Herculi militantibus Epei atq; Pheneatæ, quibus & Troiani generis nonnihil permixtũ fuerat. postremò Aeneæ socij elapsi ex Ilio, Dardanoq;, & cæteris Troianis oppidis. Quòd autem etiam Troiani cum primis Græcanica natio fuerint profecta olim à Peloponneso, dictum est quidem iam pridem & ab alijs, dicetur tamen à me quoq; breuibus. Narratur autem de illis hoc modo. Primus in ea quæ nunc uocatur Arcadia regnauit Atlas, habitans circa montem Caucasum. huic filiæ fuere septem, nunc relatæ inter sidera nomine Pleiadum. unam ex his Electram duxit Iupiter, ex qua suscepit filios Iasum & Dardanum. Iasus mansit cœlebs, Dardanus uxorẽ habuit Chrysen Palantis filiam, & ex ea filios Idæum & Di-

mantem,

mantem. qui Atlanti mox successerunt in regnum Arcadiæ. deinde cũ ingens diluuium accidisset per Arcadiam. aquis in planicie camporũ stagnantibus, homines ad montana se conferre coacti parco uictu sustentabant uitã: cuius pertæsi & animaduertentes quòd reliquus ager alendis omnibus nõ sufficeret, totum populum in partes duas diuidunt. altera in Arcadia mãsit Dardani filio Dimanti regno credito. reliqui magna classe demigrarũt è Peloponneso. hi præter Europam nauigãtes in Melanem sinum deueniunt, in portum cuiusdam insulæ Thraciæ, de qua non possum affirmare desertáne an prius quoq; habitata fuerit: ei Samothracia nomen fecerunt ex loco & uiro compositum. ipsa enim ad Thraciam pertinet: habitator autẽ eius fuit Samon Mercurij filius & nymphæ Cyllenicæ Rhenes nomine. ibi non diu cõmorati, quòd molestam uitam agerent pugnantes simul cum sterilis terræ & maris asperi difficultatibus, paucis aliquot in insula relictis migrarunt denuo, maior pars in Asiam, deducente coloniam ipso Dardano. nã Iasus in insula fulmine ictus perijt, attentata Cereris pudicitia. exscensione autem facta in Hellesponto, eam quæ nunc est Phrygia terram habitauerũt: Idæus Dardani filius cum parte exercitus montes qui nunc Idæi ab illo uocantur: ubi condito Matri deûm templo mysteria & sacra instituit, quæ ad hæc usq; tempora

duran

durant per totam Phrygiam. Ipse autẽ Dardanus in ea quæ nunc Troas est, sui nominis oppidum cõdidit, acceptis agris à rege Teucro. à quo Teucris tunc dicebatur ea regio. Hunc & alij multi, & Phanodemus qui scripsit de antiquitatibus Atheniensium, aiunt ex Attica sedes transtulisse in Asiam, cum esset princeps pagi Aexonensis, multisq; argumẽtis fidem suo sermoni adstruunt: & ꝙ occupasset terrã magnam & bonã, nec multos habentẽ indigenas, libenter uidisse Dardanum cum Græcorũ copijs, tum ut socijs uteretur cõtra hostes barbaros, tũ ne terra careret cultoribus. Nunc ut etiam de maioribus Aeneæ dicamus locus postulat, id quod paucis indicabitur. Dardanus post Chryses Palantis filiæ, quæ primos filios ei peperit, obitum Bateam duxit Teucri filiam. ex his filius prognatus est Erichthonius, qui fertur fuisse omniũ hominum fortunatißimus, quòd simul in patris & materni aui ditiones hæreditario iure successerit. is è Calliroë Scamandri filia Troem genuit, à quo genti nomen impositũ. Trois & Acalidis Eumedis filiæ fuit Assaracus: huius porrò & Clytodoræ Laomedõtis filiæ Capys, Capyis & nymphæ Naidis Anchises, Anchisæ & Veneris Aeneas. Itaq; Troianũ genus oriundũ à Græco satis declarauimus. Cæterum de tẽpore quo Lauinium est conditum autores uariant: mihi probiores uero uidentur, qui secũdo anno post discessum

sum à Troia id factū autumant. Ilium enim captum est uergente iam æstate, XVII. dieb. ante solstitium, octaua deficientis Thargelionis iuxta supputationē temporū Atticam. supererant ex eo anno post solstitium dies uiginti. in his triginta septem diebus qui captam urbem secuti sunt, existimo Achæos res eius cōposuisse, & per legatos egisse cum his qui defecerant, ictaq; tunc cum eis fœdera. Sequenti autē anno, qui ab urbe capta fuit primus, circa æquinoctiū autumnale Troiani soluentes à terra Hellespontum traÿciunt: delatiq; in Thraciā exegerūt ibi hiemem, colligentes profugos, & futuræ nauigationi sese apparantes. ex Thracia uerò primo uere profecti, emensi sunt medium spatium usq; Siciliam. in eius portū māserunt usq; ad eius anni exitum: ubi etiam altera hiems exacta est, dum Elymis oppida cōdunt in ea insula. mox ut mare uisum est nauigationem admittere, soluentes à Sicilia traÿciunt mare Tyrrhenicū, tandemq; Laurentum ad Aboriginum litora perueniunt, æstatis eius medio: acceptoq; agro condiderūt in eo Lauinium, expleto anno secūdo post captum Ilium. Et de his quidem rebus opinionē nostram indicauimus. Cæterum Aeneas postquam templis cæterisq; ornamentis abunde instruxit id oppidum, quorum pleraq; durauerūt ad nostra tempora, sequēti quidem anno, hoc est post discessum suum tertio, Troianorū tantum rex fuit. quarto uerò

uerò succedens defuncto Latino, etiam illius regno potitus est, tum affinitatis iure quòd id esset Lauinæ patrimonium, tum quò ducem haberent ardente bello ut cum maxime. Rutuli enim denuo defecerant ductu cuiusdam transfugæ. is erat Turnus, nepos Amatæ Latini coniugis: qui propter Lauinæ nuptias incusans socerum, quasi cognatus ipse posthabitus sit exteris, Amata quoq; instigante, & alijs quibusdam fauentibus, cum militum manu cui præerat ad Rutulos transierat. Ex his causis redintegrato bello, & commisso acri prælio, Latinus cecidit atq; Turnus, cum multis alijs. Aeneas tamen & uictoriam consecutus est, & accessionem regni soceri: in quo tribus annis exactis post Latini obitum, quarto bellum gerens interijt. nam & Rutuli arma contra eum sumpserunt populariter, & rex Tyrrhenorum Mezentius, timens suæ ditionis oppidis, quòd suspectam haberet crescentem magis ac magis Græcorum potentiam. Itaque pugnatum est acriter non longe à Lauinio, & multis utrinq; desideratis nox diremit prælium. corpus Aeneæ cum quæsitum nusquam compareret, alij coniectabant eum discessisse ad deos, alij necatum in flumine apud quod pugnauerant. Latini sacellum heroi dicauerunt cum inscriptione hac. PATRI DEO INDIGETI, QVI NVMICI AMNIS VNDAS TEMPERAT. *Sunt qui dicant*

id

id Aeneam dicasse Anchisæ, defuncto ante hoc bellum anno proximo. est autem tumulus non magnus, & circùm dignæ spectatu in ordinem digestæ arbores. Aenea translato ad superos septimo fermè anno post captum Ilium, Euryleon regno Latinorum potitus est, mutato nomine in fuga dictus Ascanius. Obsidebantur tum Troiani crescentibus hostium copijs, nec Latini poterant Lauinio succurrere. ac primùm ad æquas pacis conditiones hostem prouocabat Ascanius: quæ cum fastidirentur, coactus est illi permittere arbitrium, modo pax fieret: sed cum Thuscus rex superbe quasi captis leges imponeret, ut quantum uini Latinus ager ferret quotannis deportarent in Etruriam, rem indignam rati, uinetorum fructum Ioui sacrum esse publico decreto sanciunt ex Ascanij sententia: ipsi cohortati se inuicem ad rem gerendam fortiter, inuocataq; ope numinum, erumpunt obseruato lunæ silentio. moxq; aggressi propinquum uallum, quod sibi hostes in loco munito obiecerant, præsidiumq; iuuentutis Etruscorum lectissimæ duce Mezentij filio Lauso imposuerant, improuiso incursu id capiunt. Interea cæteri qui tendebant per planiciem, ut uidere lumen intempesta nocte exortum subito, & uoces audiuere morientium, in montana ex campestribus refugiunt: erantq; omnia plena trepidatione atq; tumultu, ut solet fieri turbata per-

per noctem exercitu, dum metu imminentium hostium non potest miles contineri in ordinibus. Latini autem expugnato repentina ui præsidio turbatum reliquum exercitum animaduertentes instabant fugientium tergo sternentes trepidos: qui adeo uirtutis erant immemores, ut uix satis intelligerent in quanto essent periculo: sed præ nimio tumultu inopes animi atq; consilij, pars iactantes se per prærupta loca exhalabant animam, alij delati in ualles imperuias, ueniebant in potestatem hostium. maxima pars sublato per tenebras discrimine, conficiebant se inuicem pro hostibus: pluresq; suis quàm hostilibus armis interfecti sunt. Mezentius cum paucis occupato quodam tumulo, postquam audiuit mortem filij, tantamq; stragem exercitus, & reliquum quàm in angustum coactum sit cogitans, ut in rebus dubijs misit caduceatores Lauinium acturos de fœdere: & quia Latini suadente Ascanio moderate fortuna usi sunt, impetrata pace reductisq; ut poterat copijs, posthac constanter mansit in amicitia. Trigesimo autẽ anno post conditũ Lauinium, ascitis etiam alijs Latinis quos commodius habitandi cupido ceperat, Ascanius nouam deduxit coloniam. Alba dicta est: Græci sua lingua Leucam dicerent. additum est cognomẽ Longæ, à situs forma, ut discerneretur ab altera eiusdem nominis, iunctimq; Alba longa uocaretur. nunc tamen deserta est.

nam

nam regnante Romæ Tullo Hostilio, quoniã uidebatur cũ sua colonia de principatu cõtendere, solo æquata est à Romanis, & ciues Romam adducti populariter. Sed hæc euenerunt postea. olim cũ habitabatur, mediũ inter montẽ & lacum obtinebat spaciũ, natura loci munitißima: nam & mons cũ primis altus est ac arduus, & lacus profundus ac magnus: ex quo reductis claustris in subiectos cãpos dispẽsatur aqua collicibus arbitratu agrestium. prospectat autẽ in agrũ amœnißimũ & omnis generis frugum fertilißimũ, nec cedentem ulli agro Italiæ, præcipue bonitate uini suauißimi, præcellentis omnibus reliquis, si falernũ excipias. Dum autem conderetur accidisse ferunt mirum prodigium. nam cũ penatibus, quos Aeneas à Troia deuectos Lauinij collocauerat, templũ extructum esset cum adyto, & delubra Lauinio translata in intimũ templum recondita, sequenti nocte clausis ut cũ maxime foribus, & inuiolatis tecto simul atq; parietibus, sponte sua simulachra in pristinas bases transisse reperta sunt: denuoq; Lauinio transportata cum uotis et sacrificiorũ placaminibus, in eundẽ locum rursum reuersa sunt. Dubitatum est diu quidnam facto opus esset, cum neq; sine dijs patrijs habitandum censerent, neq; in semel relictas sedes remigrandum. tandẽ placuit sententia quæ & religioni deorum & utilitati hominũ satisfaceret. uisum enim est simu-

sacra suo loco sinere, & uiros qui sacrorum curam gerant ex Alba ad Lauinium habitandũ reducere. fuerunt hi sexcenti numero, cõmigraruntq; illo cũ totis familijs duce Aegesto. Hos deos Romani penates uocant, Græci uario modo conati significationem reddere, nunc πατρώους, nunc γενεθλίους, alij κτησίους aut μυχίους, aut ἑρκίους. harum appellationum singulæ iuxta aliquam proprietatẽ eis cõgruunt: fieriq; potest, ut licet diuersis modis, omnes tamen eis cõueniant. eorũ effigiem atq; habitũ Timæus describit: in hunc modũ sacra apud Lauinium reposita esse caducea partim ferrea partim ærea, Troianũq; uas fictile: idq; se cognouisse ait ex ipsis ciuibus. Ego uerò quæ uidere non est fas omnibus, neque audiẽda ab his qui uiderunt, neq; scripto prodẽda censeo: neq; illos probo qui curiose inquirunt plura quàm concessum est legibus. Quæ autem mihi ipsi sunt cognita, nec ulla religio uetat scribere, sunt hæc. Templum Romæ non procul foro ostenditur, secundum uiam quæ ad Carinas fert compẽdio, situm in loco obscuro propter circũiecta ædificia, qui Romano uulgo sub oliuis dicitur. in eo positæ sunt Troianorum deorũ imagines, quas cuiuis fas est inspicere, cum inscriptione Denates, quæ penates significat. uidentur enim mihi prisci ante inuentum P usurpasse pro eo D literam. sunt autem hastati duo iuuenes habitu sedentium, admodum antiqui operis. alia

quoq;

quoq; multa in antiquis templis horũ deorum idola conspeximus, & in omnibus duos iuuenes militari habitu. Hæc igitur uidere fas est, audire autem de illis & scribere duntaxat ea quæ exstant in Callistrati historia quam edidit de rebus Samothraciæ, & apud antiquarum fabularum collectorem Satyrum, & Aratinum poëtam omnium quos scimus antiquißimum. apud quod ita legitur. Chrysen Palantis filiam nuptam Dardano attulisse dotem Mineruæ munera, uidelicet effigies ipsius deæ, simulq́ sacra Magnorum deûm, quorum mysteria didicerat. Sed postquam diluuium fugientes Arcades relicta Peloponneso fixerunt sedes in insula Thraciæ, Dardanum ibi templum exstruxisse his dijs, nemini communicato eorum nomine: mysteriaq́; illis instituisse, quibus & hodie mos est initiari in Samothracia. deinde dum maiorẽ populi partem transportaret in Asiam, sacra quidẽ ac mysteria penes eos reliquisse qui manserunt in insula, palladia uerò secum abstulisse & deorum imagines. cumq́; oraculum de sedibus consuleret, inter cætera de asseruandis sacris sic esse admonitum.

Fata dabunt urbẽ, poteris quæ condere sacra,
Cœlicolasq́; illic festis colere atq; choreis.
Munera namq; deæ seruabis arce reposta
Palladis: hæc quondã cepit tua regia cõiux,
Seruatura tuã diris procul omnibus urbem.

Atq; ita Dardanũ in cõdita urbe noua & à se denominata deposuisse hæc simulacra. postea cum Iliũ habitari cepisset, reges illò transtulisse hæc sacra gentilitia: dicatumq́; his ab Iliẽsibus in arce templũ cum adyto: ibiq́; asseruata quàm possent diligentißime, omnibus missa diuinitus existimãtibus, & penes illa esse incolumitatem publicã. Aeneam autem capta inferiore urbe, potitũ arce, sacra Magnorum deûm abstulisse cum altero quod supererat palladio: nam alterũ nocturno furto surreptum Vlyxis ac Diomedis insidijs, cũ his fugisse ex urbe, & secũ ea deportasse in Italiam. Aratinus autem dicit à Ioue donatum Dardano unũ Palladium, & hoc in Ilio usq; ad eam urbem captã absconditũ in loco inaccesßibili. ad eius exemplar effictã imaginem indiscreta similitudine propositã in propatulo, ad fallẽdas insidias, eãq́; furto Achæos subduxisse. Itaq; secutus autores idoneos aio sacra per Aeneã translata in Italiam esse Magnorũ deûm imagines, quibus inter Græcos Samothraces initiantur præcipue: fabulosumq́; illud palladium, quod dicunt in templo Vestæ custodiri à sacratis uirginibus, ubi etiã asseruatur ignis perpetuus: de quibus dicetur aliâs: potest autem fieri ut nos profani homines ignoremus cætera. Et de sacris Troianis hæc dicta sufficiant. Ascanio autẽ defuncto regni sui uigesimooctauo anno, Siluius assumpsit imperiũ frater

ter

ter Ascanij, post mortem Aeneæ sui patris ex Lauina genitus Latini filia, quem ferunt inter pastores educatum in mōtibus. cum enim regno potitus esset Ascanius, grauida tum Lauina metu nouercali cōmisit se fidei Tyrri cuiusdam subulci regij, quem Latino cum primis familiarem fuisse nouerat. is abductā in deserta siluarū quasi uulgarem quampiā mulierem procul arbitris alebat constructo in nemore tugurio: natūq; infantem nutriuit & educauit nominatū à silua Siluium: Græci Hylæū dicerēt. Tempore autem procedente ut cognouit Latinos diligenter quærere puellam & suspectum esse de eius nece Ascaniū, indicauit rem totā populo, & ipsam unà cum puero produxit è nemore. Ita Siluius ex casu nomen inuenit, quod deinceps mansit in progenie. regnum autem adeptus est post fratris mortem non sine controuersia, quòd Iulus maior Ascanij filius postularet in paternum regnum succedere. sed eam litem populus diremit iusto suffragio, præter alias rationes hac motus præcipua; quòd Siluius matre hærede regni esset progenitus. Iulo uerò pro regno honor sacerdotij repositus est, securior ac quietior, quo ad nostram usq; ætatem fruitur gens Iulia, autoris appellationem referens, & omnium quas ego sciam familiarum maxima atq; illustrißima. tulit enim uiros ducum præstantißimos, uirtute facile approbates nobilitatem sui generis, de quibus aliàs

dicetur conuenientius. Porrò Siluius cum undetriginta annis tenuisset imperiũ, Aeneā filium hæredem reliquit potentiæ, quem regno & uita exemit annus alter à trigesimo. post hunc quinquaginta & unũ annos regnauit Latinus, post quē Alba minus uno quadraginta annos. post Albam Capetus uiginti sex annis regnum tenuit, Capys deinde annis duodetriginta. Calpetus post hunc in regno annum expleuit tredecimum, octauum uerò successor eius Tiberinus. hunc periisse dicunt in commisso iuxta fluuium prælio, abreptumq́; eius rapidis gurgitibus fecisse ut mutato pristino nomine Tiberinus uocaretur pro Albula. Agrippa huic successit, regnauitq́; anno uno & quadraginta: post Agrippam undeuiginti Alladius, uir impius & tyrannicus. is deorū cōtēptor commētus est quomodo imitaretur tonitrua strepitus ac fragores edens fulmineos, ut ciuibus attonitis haberetur pro deo. Sed imbribus & ueris fulminibus in eius ædes irruētibus stagnoq́; iuxta quod habitabat exundante præter solitum, diluuio cū ipsis ædibus absumptus est: & nunc quoq; deficiente stagno & aquis decedentibus per tranquillitatem spectantur diruta cœnacula, & habitationis alia uestigia. Auentinus post eū successit, à quo nomen uni è septem urbis collibus, tenuitq́; regnum annis XXXVII. & post hūc Proca XXIII. hūc proxime secutus est Amulius,

lius, qui maiore fratre Numitore pulso quæsitũ iniuria regnum per annos quadragintaduos tenuit. post hunc casum à Romulo & Remo natis Vestali uirgine, ut mox dicetur, legitimũ regnũ ad Numitorem rediјt maternum auum iuuenũ. Sequẽti autẽ anno, quo Numitor suũ regnũ auspicatus est, post Iliũ captum CCCCXXXII, Albani Romuli & Remi ductu coloniã miserunt Romã anno primo septimæ Olympiadis, qua stadium uicit Daicles Messenius, archõte Athenis Charopo, decennis eius principatus anno primo. Quoniam autem autores multum uariãt tam de tẽpore quo urbs est condita, quã de ipsis cõditoribus, nec mihi uidetur rem quasi confessam esse prætercurrendam & attingendã obiter. Nã Cephalon Gergithius scriptor antiquissimus secunda ætate post bellum Troianum ait conditam ab Aeneæ socijs ex Ilio profugis. Romo autore deducendæ coloniæ: fuisseq́; hunc unũ ex Aeneæ filijs. nam quatuor eum habuisse tradit, Ascanium, Euryleontem, Romum, Romulũ. cum hoc de tẽpore consentiant Demagoras & Agathyllus multiq́; alij, quemadmodum & de duce coloniæ. Sed is qui mulieres recenset potitas apud Argos sacerdotio, & quid gestum sit cuiusq́; tempore, Aeneã dicit cũ Vlixe delatum è Molossis in Italiam urbis conditorem fuisse; nomenq́; indidisse illi Romæ à quadam Iliensi fœmina: quam narrat cæteras Troianas

 hort

hortatum effecisse ut facto simul impetu naues exurerent, nauigationis & errorum tedio. huic astipulatur Damastes Sigeensis & quidã alij. Aristoteles philosophus scribit Achæorum partem à Troiano bello redeuntem circum Maleam cursum flexisse, correptosq́; uentorũ ui ultro citroq́; diu iactatos per altum, tãdem appulisse ad oram Opicorum terræ quæ uocatur Latium, Tyrrhenoq́; mari alluitur. cumq́; optati littoris desiderio naues illò subduxissent, exegisse ibi totam hiemem, dilata nauigatione in uerna tẽpora. sed cum naues eis conflagrassent nocturno incendio, profectionis facultate adempta necessitatem in uoluntatem uertisse, fixisseq́; sedes in agris ad quos appulerãt. eum casum obuenisse illis captiuarum Iliensium opera, quòd metuentes ne se domum in seruitutẽ abducerent, ignem in naues coniecerint. Callias autem Agathoclis rerum gestarum scriptor, Romam quandam Troianam fœminam cum cæteris Troianis delatã in Italiam nupsisse Latino Aboriginum regi, peperisseq́; ei filios duos Remum & Romulum, à quibus conditæ urbi nomen matris impositum. Xenagoras historicus Vlyxis & Circes tres fuisse filios, Romum, Antiam, Ardeã. eosq́; conditis tribus oppidis, à se indidisse illis nomina. Dionysius Chalcidensis consentit quidem de autore urbis Romo, sed eum iuxta quosdam Ascanij filiũ fuisse dicit, Emathionis iuxta

xta alios. nec desunt qui dicant Romam conditam ab Itali filio Romo, nato ex Electra Latini filia. Possem & alios multos Graecorum scriptores adducere uariantes de urbis cōditoribus, sed ne uerbosior uidear, praestat transire ad Romanos, apud quos nemo antiquus exstat nec fabularū autor nec historiae: unusquisq; tamē aliquid desumpsit ex antiquis tabulis, quae in templis seruantur dicatae numinibus. Horum quidā uolunt Aeneae filios fuisse conditores urbis, Remum & Romulū: alij nepotes ex filia, tacito patris nomine. hos Aeneam Latino Aboriginū regi dedisse obsides ex foedere icto inter indigenas & aduenas: purosq; benigne apud regē habitos non solum educatos liberaliter, uerumetiā cū is absq; uirili stirpe decederet, relictos ex parte quadam haeredes imperij. Alij dicunt Aenea defuncto Ascanium ex asse haeredē regni relictū, assumpto principatu agros & opes Latinorum tripartito diuisisse cum Romulo & Remo fratribus. ipsum deinde Albam condidisse & alia quaedam oppida: Romulum uerò Capuā dictā à Capy proauo, Anchisam de Anchisae aui sui nomine, de patris autem Aeneam quae pòst fuit Ianiculum, Romam quoq; de suo. hanc aliquāto post desolatam, rursum Albanis aliā coloniam eò Romuli & Remi ductu mittētibus accepisse habitatores: ut iam eadē urbs intelligatur bis condita, semel non multo post belli

Troiani tempora, iterum ætate exinde quintadecima. Quod si quis uelit rem altius etiam repetere, tertiam quandam Romam his antiquiorem inueniet, ut quæ ante Aeneæ Troianorũq; in Italiam aductum fuerit. Hoc autem nec uulgaris aliquis nec recens scriptor prodidit, sed Antiochus Syracusanus, cuius iam supra memini. Is ait Morgete in Italia regnante (Italia tum erat ora quàm longa à Tarento Pestum usque protenditur) uenisse ad eum quendam Romanum exulem. uerba ipsius sunt hæc. Postquam autem Italus consenuit, Morges pro illo regnauit. huius tempore uenit à Roma uir quidam profugus, nomine Siculus. Atque ita ex autoritate Syracusani huius scriptoris inuenitur quædam antiqua Roma Troianis temporibus superior. utrum autem eodem loco sita fuerit ubi nunc habitatur ea urbs, an alius locus idem nomen habuerit, quemadmodum ipse incertum reliquit, ita nec ego conÿcere ualeo. Et de priscis quidem eius conditoribus hæc dixisse sufficiat. Extremam autem Romæ conditionem, siue ea deductio habitatorum potius dicenda est, siue quidcunque aliud, Timæus Siculus nescio quam regulam secutus, ait congruere in tempus quo Carthago est condita, trigesimooctauo anno ante primam Olympiadem: Lucius autem Cincius, in quartum annum Olympiadis duodecimæ. Porcius

Cato Græcam temporum rationem nõ indicat, alioquin cũ esset diligens collector antiquæ historia, dicit quadringentis triginta duobus annis posteriorẽ bello Iliaco: quod tempus d mensum iuxta Eratosthenis Chronographias incidit in annũ primũ Olympiadis septimæ. Esse autem incorruptas regulas quibus Eratosthenes usus est, & quomodo ad eas dirigenda sit Romana temporũ ratio, alio tractatu declarauimus. Nolui enim, sicut Polybius Megalopolitanus fecit, hoc tantũ dicere, quòd circiter secundum annũ septimæ Olympiadis Romam conditam cõperi: neq; uni & soli Anchisensium tabulæ fidem inexploratã habere: sed malui supputationes in mediũ propositas iudicio cuiusuis lectoris relinquere. Et exacta quidem ratio illic indicata est: hic necessaria tantũ dicentur in hunc modum. Gallorũ expeditio qua Roma capta est, fuit ut omnes ferè autores consentiunt, Athenis summũ magistratum gerente Pyrgione. circiter primũ annum nonagesimæoctauæ Olympiadis. quod si retrorsum tempora supputes usq; ad L. Iunium Brutũ, L. Tarquinium Collatinũ, primos Romanorũ post expulsum regem consules, cõplectentur annos cẽtum & uiginti: sicut apparet cum ex alijs multis, tum è censorijs commentarijs quos à patribus filij per manus accipiunt, & ipsi posteris pari cura tradunt haud secus quàm sacra paterna & gentilitia

tilitia. hi per uiros illustres seruantur in familijs censorijs. in eis inuenio altero ante captam urbem anno censum populi Romani habitũ, cui quemadmodum & alijs tempus adscriptum est hoc: L. Valerio Potito, T. Manlio Capitolino COSS. post expulsos reges anno cẽtesimo undeuigesimo: ut colligatur sequentẽ annũ quo irruptio Gallorum accidit, explesse CXX. annorũ numerum. iam si hoc temporis interuallum triginta Olympiadas facere compertum est, necessario sequitur primos consules magistratũ inisse archontis Athenarũ Isagri tẽpore, circa primum annum octauæ & sexagesimæ Olympiadis. Constat autẽ inter expulsos reges & initiũ regni Romuli annos intercessisse CCXLIIII. quod patet ex regum successionibus & annorũ numero quo quisq; regnum tenuit. Nam Romulus Vrbis conditor septem supra triginta annis administrationi rerum præfuisse dicitur: post cuius obitum interregnum fuisse per annum integrum. deinde Numam Pompilium electum suffragijs populi regnasse annis XL. et tribus. post hunc XXXII. Tullum Hostilium. huius deinceps successorem Ancum Marcium XXIIII. post quem Tarquinium Priscum XXXVIII. deinde Seruium Tulliũ XLIIII. huic à se occiso successit L. Tarquinius uir tyrannicus, & propter iuris cõtemptum cognominatus Superbus, regnauitq; ad annum usq; quintum supra

uigesim

uigesimum. supputatis autē regum annis CC-XLIIII, Olymp. uerò LX. & una, necesse est ut primus Romanorum rex Romulus regnū auspicatus sit anno primo septimæ Olympiadis, primo itē Charopis decēnalis magistratus Atheniensium. hoc enim annorū ratio postulat. quod autē tot annis regū quisq; regnauerit, in illo libro declarauimus. Hæc mihi cōperta sunt apud autores de tēpore, quo urbs nūc rerū domina est condita. Cæterū de conditoribus eius quinā fuerint, aut in qua fortuna coloniam deduxerint, & quicquid ad hanc historiam attinet, dictum est quidē à multis, quibusdā etiā multū euariantibus: dicā tamē & ipse quæ mihi uidētur uero proxima. ea sic habent. Amulius postquā fraudato maiore fratre Numitore occupauit Albanum imperium, præter alia multa superbe & iniuste facta, decreuit totā germani stirpē tollere, uel uindictæ metu, uel continuandi principatus cupidine. quod consilium cum diu multumq; agitasset animo, primùm filium eius Aegestū pubescentē tum maxime, in loco uenationis assueto peremit positis quàm latentissimis insidijs: et post facinus perpetratū sparsit rumores, necatum à latronibus adolescentulum. nec tamen opinio mendax tacitæ ueritati præualuit, sed multi etiam suo periculo scelus id ausi sunt eloqui. At Numitor quāuis rem sciret, rationi tamen magis quā dolori seruiens dissimulabat, in tempus.

tempus minus periculosum iram cōsulto differens. Amulius autē credens occultū prius facinus, addidit & alterum: filiam fratris Iliam nomine, siue Ream ut alij malunt, sed cognomine Iliam, nuptijs iam maturā, Vestæ sacerdotem optauit, ueritus ne uirū nacta pareret ultorem auitæ iniuriæ. has puellas sacratas oportebat nō minus quinquēnio puras manere à nuptijs, æternumq; ignem custodire, & obire alias solēnes uirginibus cæremonias. Id honesto prætextu fecit Amulius, quasi ornaturus cognatā, cū nec ipse inuexisset morem hunc, & iam recepto non primum inter illustres germanū ad hoc coēgisset. nam honorificum habebatur apud Albanos nobilissimam quāq; deæ famulari allectam in sacrum ordinem. Sensit Numitor nō bono animo hæc à fratre fieri, indignationē tamen dissimulans ne populum offenderet, hanc quoq; iniuriam celabat silentio. Quarto autē pòst anno Iliæ, sacrorum causa purā aquā in Martis lucum petenti, stuprum in fano nescio quis obtulit. quidam dicunt unum è procis eius fuisse, amore captum uirginis: alij uerò ipsum Amulium, insidiatorē potius quā seruientē libidini: septumq; armis quo magis terrorē puellæ incuteret, nec facile agnosceretur ob insolitam cultus speciem. At plurimi fabulantur, numen ipsum cuius id fanū erat se obtulisse puellæ hac specie: simulq; accidisse præter alia prodigia deliquium solis & re

& repentinam caliginem. spectrumq́; id forma fuisse augustiore ac statura quã ut uideri posset humani sanguinis. quin & bono animo iussam esse uirginẽ, ut quæ diuinis dignata sit cõplexibus, copula nuptiali cõiuncta cum eius loci genio, paritura è uiolento cõcubitu geminos longe præstantissimos uirtute bellica. his dictis nube susceptũ, & sublimẽ ablatum per aërem. Et de his quidem quid opinandum sit: utrum cõtemnenda tanquã de dijs figmẽta hominum, nulla ministeria parum digna immortali & beata illa natura sustinentibus: an etiam tales admittendæ historiæ, quòd permixta sit uniuersa mundi essentia, & media quædam deos inter mortalesq́; natura quæ dæmonum generi attribuitur, unde mixta origo heroici generis, nõ est præsentis temporis disputatio, & satis de hac re dissertum est à philosophis. cæterum post uim illatam sibi puella infirmitatẽ prætexens matris monitu quo & ipsa esset tutior, & sacrorum lateret iniuria, re diuina abstinuit, cæteris eius collegij uirginibus uicem ipsius obeuntibus. At Amulius siue facti cõscientia, siue suspicione uerisimili motus, perscrutatus est causam intermissi diutius officij: missisq́; in hoc medicorum fidissimis, cum mulieres secretũ morbum & haudquaquam proferendum esse causarentur, uxorẽ suam puellæ custodem apposuit. quæ postquam rem muliebribus coniecturis deprehensam

hensam ad maritum detulit, adhibitis armatis asseruari eam iussit, ne clam eniteretur iam partui proxima: ipse uerò aduocato fratre in cōcilium, stupri fecit indicium dissimulati hactenus, incusans eius parentes ut culpæ cōscios, & iubens rem totam eos proferre in medium. ibi Numitor ait se præter omnem expectationem hæc audire, esseq; ab hac culpa alienissimū: simulq; temporis spatium postulat, quo possit de his certius inquirere. Quod ubi ægre impetratum est, cognitis ex uxore quæ puella à principio narrauerat, à deo se uim perpessam, & quid ille de gemina prole prædixit, postulabat ut fides penes euētum esset, si forte partus respōderet oraculo. iam enim parturitionem instare, nec fore fallacijs locum ulterius. famulas quoq; asseruatrices filiæ offerebat ad quæstionem, nulla recusans indicia. Hæc eius postulata probante concilio, solus Amulius nihil sani aiebat inesse fratris causationibus, modis omnibus cupiens uirginē perdere. Interea superueniunt custodes puerperij, nūtiantes editos geminos infantes masculos. Tum uerò Numitor uehemētius asseuerare deum autorē eius facinoris, & abstinendā ab insonte puella omnem iniuriam. Amulium uero incessit suspitio, humana fraude nō caruisse negotium, mulieribus paratum in hoc habentibus infantem alterum, & deceptis aut etiam corruptis custodibus: multaq; in hanc sententiā

uerba

uerba protulit. Tum iudices postquam intellexerunt mentem regis implacabilem, eandem & ipsi dixerunt sententiam, ut iuxta legem mater ob uiolatã pudicitiam uirgis ad necem caderetur. proles uerò abijceretur in fluuiũ. Nunc autẽ uiuæ defodi tales iubẽtur sacratis legibus. Hactenus pleriq; scriptorum cõsentiunt, aut nõ multum uariant, alij ad fabulas, alij ad ueritatem accedentes propius: procedente autẽ narratione discrepant. Sunt enim qui cõfestim necatam puellam tradant: nec desunt qui malint coniectam in occultum carcerem eumq; perpetuum, unde necatã esse uulgo creditum. Dedisse autẽ hoc Amulium filiæ precibus, postulantis in suã gratiam remitti cõsobrinæ supplicium. æquales enim fuerunt eisdemq; usæ nutricibus, & sororis appellatione mutuũ se salutare solitæ. Huic utpote unicæ filiæ donasse regem Iliam reuocata capitali sententia, sic tamẽ ut clam teneretur in carcere, unde post Amulij mortem liberata sit. Atq; hæc sunt in quibus de Ilia ueterum cõmentarij uariant, utraq; opinione uerisimili: quapropter utriusq; meminisse libuit, quo liberũ sit lectori alterutrã eligere. De natis autem ex ea Q. Fabius Pictor, L. Cincius, Porcius Cato, & Calpurnius Piso alijq; scriptores complures sic tradunt: infantes Amulij iussu in alueo delatos à ministris quibusdam, proijciendos in fluuium distantem ab urbe fermè C X X. stadijs.

dijs. Eos cum acceßissent, animaduertissentq; exundantē in campos & restagnantē præ cōtinuis imbribus Tiberim, degressos à Palantij uertice ad aquam proximā, quòd non daretur ulterius procedere: ibiq; quà subiectā colli planiciem unda texerat, in alluuie relictū alueū: qui aliquantisper fluitans, tandem paulatim recipientibus se aquis impactus saxo & subuersus effudit pueros, hi uagientes dum uolutantur in cœno, lupa forte superueniens distentis à recēti partu uberibus, mām̄as eis præbuit, lingua simul abstergens lutum quo se inquinauerāt. Interea pastoribus armenta propellentibus (iam enim aquæ decesserant) quidam ex his uisa lupa fouente infantulos aliquādiu hæsit miraculo uix satis credens suis oculis: deinde cōuocatis quotquot poterat è proximo socijs, nec fidem uerbis suis impetrans, adducit ipsos ad spectaculū. Illi profecti cōperiunt hanc uelut ex se natos cōplexam, hos pendentes uelut à maternis uberibus: moxq; rati hæc nō sine aliquo numine fieri undiq; cōfluunt: feramq; absterrent clamoribus. at lupa nihil exasperata incursu hominū, ceu māsueta sensim abstitit, quasi cōtemnens pastorum strepitum. Non longe inde aberat lucus opacus densitate arborū, & rupes caua manans fontibus. is ferebatur Pani sacer cum ara inibi posita huc se fera condidit. Et lucus quidem non superest, sed antrū ex quo aqua promanat, ui-

situr

situr palatinis coniunctum ædificijs, secundum
uiam quæ in circū fert: & in propinquo est sa-
cellum, seruās expressum hunc casum ære anti-
qui operis, lupam uidelicet submittentē mām as
duobus puerulis. Cōsecratus autē dicitur is locus
olim ab Arcadibus Euādri socijs. Post feræ di-
scessum pastores tollunt infantulos, rati dignos
alimentis qui seruati diuinitus fuerint. In his
erat quidam regis subulcorū magister, uir pro-
bus, nomine Faustulus, qui ob quoddam nego-
tium in urbe fuerat, quo tempore de Iliæ uitio
partuq; compertum est: & postea dum infan-
tes deportarentur ad fluuium, & deo sic uolen-
te idem cum ministris iter fecit in Palantium.
Hic ceu ignarus omnium impetrauit pueros cō-
muni cōsensu sociorū sibi traditos, eosq; domum
ad uxorem pertulit, mœstam tum ob infantem
quem mortuum ediderat: simulq; solatus mulie-
rem persuasit ut allatos pro suo supponeret, de-
narratis prius eorum casibus. his crescente æta-
te imposita sunt nomina, alteri Remus, alteri Ro
mulus. ubi uerò ad uirile robur peruenerunt, non
illi subulcis bubulcis'ue similes, sed animi ac for
mæ indole referebant genus regium, ut decebat
dijs genitos, quemadmodum celebratur etiam
nunc in patrijs Romanorum carminibus. uitam
tamen degebant pastoriciam, uictum sibi pa-
rantes manibus, in montibus plerumq; è lignis
& arundine compingentes humiles absq; ulla

contignatione casulas: quarum una usq; ad nostram ætatem durauit ad latus uiæ ducentis in circum è palatio, cognominata Romuli: quã ut sacram seruant quibus id mandatum est, nihil addentes ornatus gratia. quod si quid temporum aut tempestatum iniuria deficiat, sarcitur quantum fieri potest ad formã pristinam. Annum porrò ingreßi octauum supra decimũ contentionẽ habuerunt de pascuis cum Numitoris pastoribus in Auẽtino è regione palatini mõtis stabulantibus, utrisq; mutuum conquerentibus alienam terrã depasci, aut cõmunem usurpari, atq; id genus alia. hinc ad manus & ad arma denum uentum est. Numitoris pars multis affecta uulneribus, desideratis etiã aliquot è suis, pulsaq; ui regiorum iuuenum è cõtrouersis pascuis, ad dolum uertitur. positis enim in angusta quadam & obscura ualle insidijs, ad præstitutum tẽpus magna manu inuadunt noctu stabula iuuenum. aberat tum Romulus, sacrorum causa cum uicanorum præcipuis Caninum profectus. Remus uerò maturè cum paucis ad opẽ ferendam accurrit: nec tamen impetum eius tulerunt aduersarij, sed receperunt se ad iam structas insidias. at Remus ignarus doli diu fugientes persecutus impetu ultra insessum locum euectus est: moxq; alijs à tergo insurgentibus, alijs eodem tempore à fronte in pugnam reuertentibus, undiq; saxis impetitus intercipitur & captiuus

ptiuus

prius abducitur. sic enim mandatum fuerat à dominis, ut iuuenes uiuos in potestatem suã redigerent. atq; hoc modo Remus captus est. Aelius Tubero grauis autor & scriptor diligens tradit Numitoris pastores insidijs elegisse tempus, quo iuuenes solenne Arcadicum olim ab Euandro in honorem Lycei Panis institutum erant celebraturi, quando mos erat incolas palatini montis peracto sacro nudos circum uicũ discurrere, succinctos tantum pudenda recens mactatarum pecudum exuuijs. id erat lustrationis genus quoddam, uicanis receptum usu patrio, quod nunc quoq; solet fieri. Hac occasione collocatis circa angustum quendam callem insidijs ad intercipiendos ludicrum agentes iuuenes, in primum agmen in quo Remus erat, factus est impetus, longe relicto cũ alijs Romulo: nam per interualla agmina tria fuerant: & priusquam cæteri possent succurrere, insidiatores uni uersi coorti circumuentos petebãt saxis, iaculis, alijsq; telis ut quodq; in manus uenerat. illi nec opinato casu attoniti, & incerti quid faciant inermes armatis expositi, facile in potestatem redacti sunt. Et Remus quidem siue hoc modo, siue ut Fabius scribit, captus Albam uinctus perductus est. Romulus uerò ut fratris cognouit infortunium, cum selecta manu pastorũ abeuntes insequi uoluit, ratus Remũ ex itinere se posse retrahere. sed ab hoc consilio ut insano Faustuli

autoritate cohibitus est. Hactenus enim existimatus pater iuuenibus secretũ nunquã prodiderat, ne ante tẽpus adirent periculũ, priusquã satis esset uirium. tũc uerò necessitate cõpulsus semotis arbitris Romulo rem totã aperit. At iuuenem edoctũ de omnib. iam inde à principio suis casibus, tum matris miseratio, tum Numitoris cura subijt: & post longam consultationẽ cum Faustulo habitã à præsenti conatu destitit, malens maiore apparatu paternã domũ uindicare ab iniurijs Amulij, & de maximis præmijs aleam iacere, de materni etiã aui cõsilio. His ita decretis uicanos omnes cõuocat, rogatq́; ut Albam properent, nõ tamen eadẽ porta neq; simul introgrediantur, ne qua oppidanis oriatur suspicio, ibiq́; circa forũ ad imperata faciẽda præsto sint: deinde ipse primus in urbẽ proficiscitur. Interea qui Remum abduxerant ad tribunal regis eum sistunt, obijcientes iniurias acceptas à iuuenibus, ostentantesq́; sua uulnera, & ni dedantur sibi ad supplicium, minitantes relicturos se pecuaria. Tum Amulius uolens agrestibus catervatim cõcurrentibus rem gratã facere, & Numitori quoq; qui forte aderat indigne ferens læsam clientelã, cupiensq́; pacẽ inter rusticos componere, cum etiã suspecta esset iuuenis intrepida oratio, cõdemnauit hominẽ, pœnæ modũ permittens fratris arbitrio, quòd æquũ uideretur penes eum esse ius supplicij, ad quẽ pertineret iniuria.

Itaq;

Itaq; reuinctis à tergo manibus Remus ducebatur à Numitoris pastoribus illudentibus obiter & cõuicia iactantibus, prosequẽte interim auo & demirãte corporis decus plane regiũ, simulq; generosum ac constantẽ in rebus duris animum, præter cõmunem damnatorũ morem nullis precibus solicitantis spectatorũ misericordiam, sed cum modesto silẽtio euntis ad supplicium. Vt uerò domum peruentũ est, secedere iussis aliis solum relictũ interrogat, quis nã & quibus parentibus ortus esset neq; enim sibi uideri natũ è uulgarib. ad hæc cùm ille hoc se tantũ scire ex fide altoris retulisset, infantẽ se recens natum cum fratre eodem partu edito in syluã expositum, collectumq; & educatũ à pastoribus: tacitus aliquantisper Numitor, siue rationẽ uerisimilem reputãs, siue secretũ prodente aliquo numine, sic iuuenem alloquitur. Esse te in mea potestate Reme, meamq; expectare sententiam, & omnibus modis eos qui te ob acceptas iniurias adduxerũt necem tuam expetere, cum ipse noris non est quod te doceam. Quod si te absolutũ immunẽ ab omni pœna pronuntiauero, referésne mihi gratiam, & operam nauabis in re utriq; nostrum commoda? Hic cum respondisset iuuenis qua solent responderi salutis arbitris in re deplorata quoties noua spes se obtulit, auus solutis prius uinculis & ablegatis qui aderant, suam fortunam ei denarrat: fraudatum se regno à fratre Amulio, orbatumq; li-

beris, altero in uenatu oppresso per insidias, altera cõclusa in perpetuũ carcerem: cæteris quoq; in rebus eum haud aliter se uti quàm mancipio. hæc effatus cum multis lacrymis, orabat ut uellet ulcisci domesticas iniurias. Illo uerò facile annuente, & iamiam gestiente ad exhibendã operam, Numitor collaudata promptitudine, Tempus, inquit, rei gerendæ ego dispensaturus sum: interim ad fratrẽ nuntium occultũ mittito, saluum te esse, & iubere ut ille quàm primũ ueniat. moxq; repertus quidã ad hoc ministerium idoneus, aductãti nõ procul urbe occurrens Romulo mandata renuntiat. Is lætus ad Numitorem properat: & primò cum ipsum tum fratrẽ complexus, narrat deinde quẽadmodum expositi & nutriti fuerint, & quicquid altor ipsius ex satellite didicerat. accipiebãtur hæc libenter, & ut grata credebantur perfacile, uel absq; aliis probationibus. Vt uerò agniti sunt inuicem, cõtinuo consultabatur de modo & opportunitate aggrediendi negotij. Interea Faustulus ad Amulium adducitur. Veritus enim ne non inueniret fidem apud Numitorem absq; manifestis signis in rei tam magnæ indicio, quo certius agnosceretur, cum alueo in quo infantes expositi fuerãt, paulo post Romulũ ad urbem cõtendit. cum trepide portas transeuntẽ, & quod ferebat diligẽter occultantem, unus custodũ cum animaduertisset (erat enim belli suspicio, & portæ seruabãtur per regi

fidiss

fidißimos) apprehendit, & quidnam celaret cognoscere cupiens, amictum ei per uim detraxit: conspectoq; alueo uidens hæsitare hominem, percontabatur quid ita trepidaret, quóue cõsilio celaret uas quod liceret deferri propalam. interim plures custodes confluebant, quorũ unus agnouit alueum, quippe qui pueros in eo ad flumẽ deportauerat: & rem indicauit his qui tum aderant: moxq; cõprehensus Faustulus ad regẽ adductus est. Amulius uerò interĩtatus homini tormentis ni uera sponte diceret, primũ rogauit num uiuerent pueri. quo cõperto amplius sciscitatus est quonã modo incolumes euasissent. Edoctusq; omnia ita ut gesta sunt, Age, inquit, quandoquidẽ hactenus uera fassus es, dic ubinã nunc inueniri possint. nõ enim æquum est eos inter pastores ingloriam uitã degere, cum sint mihi cognati, & insuper seruati deorũ prouidentia. ibi Faustulus suspectã habens nouam regis clemẽtiam, ne forte uerba à mẽte essent dissona, in hunc modũ respondit. Iuuenes sunt in montibus pascentes armenta ut mos illis est: me uerò miserũt ad matrẽ, renuntiaturum quo in statu res eorum sint. nunc igitur quando uisum est tibi eos accersere, gaudeo: proinde mitte mecũ quoscunq; uis. equidẽ indicabo illis iuuenes: ipsi mandata tua ad eos perferant. Hæc ille uolens differre necem iuuenum, simulq; sperans eos qui se ducebãt facile se effugere posse in mõtibus. Tum Amulius satellitum fidißimos

mittit cum mandatis occultis, ut à subulco indicatos quantocyus ad se pertrahant. Quo facto mox decreuit accitũ fratrẽ habere in libera custodia, donec arbitratu suo rem præsentẽ componeret: confestimq; alio prætextu eum euocat. at nuntius, ut qui periclitãti bene uellet ac miseraretur fortunã illius, ad Numitorẽ mentẽ Amulij detulit. qui indicato iuuenibus præsenti periculo, iußisq; forti esse animo, correptis armis cum clientũ, amicorũ, famulorumq; fidißimorũ manu ualida impetũ facit in regiam: & à foro alia cohors agrestiũ non cõtemnenda uenit auxilio, qui sub ueste gladios secũ attulerant: oppreßisq; in aditu paucis custodibus Amulium nullo negotio iugulãt, atq; ita arcem occupant. Sic narrãt qui sequũtur autoritatẽ Fabij. Alij semouẽtes fabulas ut indignas historia, negant sibi uerisimile fieri à ministris infantes secus q̃ iussum sit expositos: & mitem lupam mammas præbentẽ pueris cauillãtur non multum abesse à figmẽtis poëticis: mutataq; in diuersum narratione, aiunt Numitorẽ posteaquã deprehendisset prægnantẽ Iliã, alios modo natos infantes preparatos habuisse, quos subijceret in puerperio. hos per custodes parturientis ablatos, siue illi fidem uenalem habuerint, siue muliebri astu circumuenti sint: ipsosq; arbitratu Amulij fuisse necatos. natos uerò ex Ilia seruatos cura materni aui cõmissos Faustulo. hunc genus duxisse ab

Arcadibus Euādri comitibus, palatini montis incolā & magistrū pecoris regij: gratificatumq; esse Numitori in educandis pueris suasu fratris sui Faustuli, armētis ipsius in Auētino prępositi. cęterum nutricem puerorū quę mammas eis prębuit, non lupā fuisse aiunt, sed (ut credere par est) mulierē. Faustuli coniugem nomine Laurentiam, cui ob prostratā quondam pudicitiā incolę palatini montis cognomen lupę indiderant. ea Gręcis prisca est appellatio uenalē uoluptatem uenercam prostituentiū, quas nūc honestiore uocabulo ἑταίρας quasi amicas uocare solēt. Hinc factum ignorātibus data est occasio fingendi de lupa fabulā, quoniā hęc fera Latina uoce lupa dicitur. Amotos autē à nutricis uberibus uoluntate altorū ferunt missos in urbē Gabios, nō longe à Palantio distitā, ut Gręcas artes ediscerēt: ibiq; apud Faustuli hospites educatos, literis, musica, tractādisq; more Gręco armis institutos donec pubertatis annos attingerēt. Post reditum autē ad eos qui tum existimabātur parētes incidisse litē cum Numitoris pastorib. de cōmunibus pascuis, illosq; uulneribus abactos cum suis gregibus. id factū de Numitoris ipsius sententia, ut esset criminādi initiū, & pastoribus daretur ad urbē ueniendi occasio. quo facto Numitorē uociferatū apud Amulium, armenta sua per uim ac nefas diripi ab illius pastoribus: quod si hęc citra ipsius culpā fierent, depoposcisse pastorem

unà

unà cum filijs ad supplicium. Amulium uerò ut se à culpa alienũ ostenderet, tum eos qui petebantur, tum alios qui in eodẽ hærebant crimine, iussisse ad dicendam causam uenire. Cumq; præter reos multi ad agendã causam cõuenissent, auum iuuenũ denarratis cunctis eorũ casibus, adhortatũ ut uindictæ occasionẽ qualis nulla ad eam diem oblata sit arriperẽt, moxq; rem aggressum pastorũ multitudinis auxilio. Hæc de ortu atq; educatione conditorũ urbis sunt prodita. superest ut dicamus quomodo sit cõdita. Postquã Amulio defuncto principatũ recepit Numitor, quam primum turbatũ diutina tyrãnide statum Reip. composuit, mox cogitauit de parãda propria ditione iuuenibus, nouaq; urbe in hoc cõdenda: simulq; urbanã multitudinem uehemẽter auctam numero minuendã censebat, semotis potissimum aduersæ factionis hominib9, ut liber à suspicione degeret. itaq; cõmunicato cum iuuenibus cõsilio, postquã id & illis probatũ est, dat eis agros ubi educati fuerant in pueritia. populi quoq; suspectam partẽ nequando rebus nouis studeret, & si quibus sponte migrare libebat, eis attribuit. in his erat magna plebis pars, ut fieri solet in migrationibus, nõ pauci etiam ex optimatibus nobiles, Troiani quoq; generis quisq; optimus, unde aliquot gẽtes ad nostram ætatẽ supersunt, quinquaginta fermè familiæ. acceperunt autẽ iuuenes pecuniã, arma, frumentũ, mancipia, iumenta

depor

deportandis sarcinis, & siquid aliud ad apparatum urbis erat accõmodum. Albanæ deinde multitudini miscuerũt indigenas, quotquot circa Palantium & Saturniam erãt reliqui, diuiso in duas partes populo. id uisum est ad æmulationẽ conducere, ut operantibus certatim absoluerẽtur opera citius: sed res in maximũ malum seditionem euasit. nã suum quæq; pars ducẽ colendo, ut idoneũ uniuersorũ imperio attollebat. ipsi quoq; non iam concordes neq; fraterna mente præditi, sibi quisq; principatũ affectabãt, & æqualitate contempta tẽdebant ad præcellẽtiam. Ea principatus usurpatio latens aliquandiu, tandẽ erupit occasione hac. Locus cõdendæ urbis nõ idem utriq; placebat. Romulo uisum est munire Palantium, præter alias causas ob loci fortunã, quæ eis incolumitatẽ & educationẽ præbuerat. Remus malebat Remuriam cõdere, quæ nunc quoq; eius seruat uocabulũ. Sita est ad Tiberim, trigesimo fermè ab urbe stadio. ex ea cõtentione satis apparebat principatus cupiditas. Vter uis enim tũ cessisset, eũ semper alteri cedere opus erat in posterum. Elapso deinde aliquanto tẽporis spatio, manenteq; dissidio cõuenit inter eos ut rẽ totam auo cõmitterent: amboq; ea de causa Albam profecti sunt. is monuit ut deorũ iudicio permitterent, utrius coloniã dici oporteat. Itaq; præstituta die iussit seorsum quemq; ubicunq; libuisset considere, peractisq; legitimis sacris obseruare alites,

alites, & utri felicius contigerit auspicium, eum haberi autorē coloniæ. cōprobato cōsilio digreßi iuuenes, ad statutā diem ex pacto affuerūt. Romulus tēplum obseruandis alitibus optauit Palantium, ubi animus erat coloniam condere: Remus uerò Auentinū contiguū, aut ut alijs placet, Remuriam. adhibiti sunt utrinq; custodes, qui nō sinerent pronūtiari aliud auspiciū quàm obseruatū apparuerit. ut uerò suā quisq; sedem cepit, paulopost Romulus præ nimia festinatione & inuidia (fortasse deus quoq; huc illū impellebat) priusquā ullum uidisset signum, nūtiat fratri ut celeriter ueniat, iam se priorē uidisse addicentes alites. dum nūtij quos doli pudebat, non admodū properant, interim Remo sex uultures à dextris uolātes oblati sūnt: quibus cōspectis gauisus, breui post à fratris nūtijs abductus est Palantium. mox ubi illum cōuenit, rogabat ecquod prior uidisset auspicium. quo hærēte nec habēte quod respondeat, interim ei duodecim uultures uolantes addixerunt. quibus uisis confirmatus, ostendens Remo: Quid, inquit, quæris præterita? en ipse uides has alites. ille indignabundus negauit se deceptū cessurum ei colonia. Hinc seditio priore maior exoritur, utroq; potiorem se esse clam cupiēte, quo uerò minus cederet, propalam defendente ius suum. prædixerat enim auus eius fore coloniam, cui priori meliores oblatæ fuissent alites. Cæterum cum idem genus ambobus con-

spectum

spectum esset, tempore alter præcepto, alter maiore numero auium, regnũ ad se trahebat. accendit eorum contentionẽ uulgus, exorsum pugnam non expectato ducum imperio. ita certatum est acriter multis utrinq; cadentibus. In hoc prælio quidam aiunt Faustulum altorẽ iuuenum, dum frustra conatur litem dirimere, inermem se cõiecisse in medios mortis desiderio, uotiq; sui factum compotem. nec desunt qui effigiem lapideã leonis, dedicati pro rostris in loco Romani fori præcipuo, dicant impositã corpori eius, inuento & sepulto ubi occubuerat. Cæso autẽ in hac pugna Remo, uictoriam miserabilẽ Romulus de fratre ac ciuili cæde referẽs, defunctum in Remuria sepelit, ubi etiam uiuus uoluerat urbẽ condere: ipse uerò præ mœrore ac facti pœnitẽtia cœpit cogitare de inferẽdis sibimetipsi manibus. Tum Laurentia quæ recens natos nacta educauerat, & haud secus quàm mater amabat, precibus atq; consolando monuit eum ab hoc proposito. collectis deinde Latinis qui pugnæ superfuerunt, ex pristino colonorũ numero redactis ad paulo plures tribus milibus, Palantio speciem urbis addidit. Hæc mihi uerisimillima de Remi morte uidetur narratio, dicetur tamen etiã siquid diuersum super hac est proditũ. Aiunt quidã eum cessisse de principatu Romulo: indignatũ deinde q dolo circumuentus sit, post mœnia cõdita, illudentẽ operi dixisse: hæc facile quiuis hostis superauerit, sicut

nunc

nunc ego: simulq; transilisse è uestigio. Celerem autē quendam fabricæ murorū præpositū subiecisse: sed eum hostē facile nostrū aliquis arcuerit: moxq; inflicto in caput rutro exanimasse hominem. Hic fuit exitus fraterni dißidij. Cæterū cum iam nullo impediēte fabrica procederet, Romulus indicta die qua placatis dijs auspicaretur administrationē Reip. præparatisq; omnibus ad sacrificium & epulū necessarijs, ubi ea dies illuxit, ipse primum sacris operatus, deinde cæteris iußis idē pro uirili facere, aquilarū ante omnes usus est auspicio: mox piaculi causa iußit per flammas salire populum. Satis deinde propitia ratus numina, cōuocatis in destinatū locū omnibus, circumscripsit collem figura quadrangula, continentem sulcum aratro ducētibus sub idem iugum iunctis bubus mare atq; fœmina, in quo fundanda erant mœnia: unde Romanis hic mos circumarandi loca durat in condendis urbibus. Hoc peracto, & bubus mactatis ambobus unà cum multis alijs uictimis, operi populum adhibuit: quē diem, si ullū alium, Romana ciuitas nostro quoq; tēpore singulis annis festum celebrat, uocatq; Parilia, cum ineunte uere pro partu quadrupedum agricolæ grati pastoresq; sacra faciunt. Vtrum uerò hunc diem iam antè festum auspicatum condendæ urbi duxerint, an propter urbis initia consecrauerint, deosq; pastorales in eo honorandos sanxerint, affirmare certò non possum.

possum. Hæc sunt quæ quantū potui de Romanorū genere summa cura peruestigaui, collecta ex Græcorum simul & Romanorum uoluminibus. Quapropter ualeāt qui Romā barbarorū, fugitiuorū, & lare carētium refugiū faciunt, quādo satis iam constat Græcā hanc esse urbē communem omnibus & humanißimā, cogitando quòd Aboriginum natio Oenotrica fuerit, hæc uerò Arcadica: præterea Pelasgos habitasse cū eis relicta Thessalia, qui Argis oriundi uenerunt in Italiā: Euandrū item cū alia manu Arcadum eò uenisse, Palantiumq; condidisse accepto agro ab Aboriginibus: alios rursum è Peloponneso uenisse ductu Herculis, & habitasse in Saturnia: postremo Troianos profugos cōmixtos prioribus eorū locorum incolis: quibus gentibus nulla inueniri potest antiquior aut magis Græcanica. quod uerò barbari admixti sunt, per quos urbs multa uetera instituta dedidicit, id multo post accidit: in qua reputatione merito mirari poßis eā non esse omnino barbarā redditā post receptos Opicos, Marsos, Sānites, Hetruscos, Brutios, Vmbros, Ligures, & Hispanorū Gallorumq; multa milia, aliasq; insuper gentes innumeras, uel ex Italia uel aliis ex locis conuenas, lingua & moribus dissonas: quos in tanta sermonis ac rituū uarietate, plerosq; ui contractos in unū, par est multa de prisca illa & decora ciuitatis constitutione innouasse in deterius.

ſiquidē alij nō pauci ſedibus fixis inter barbaros, breui omnē Græcitatē exuerunt, nec uocem nec instituta Græca retinentes, nec deos colentes eoſdem, nec ius ſeruantes patrium quo maxime Græcorum natura differt à barbaris, nullū denique originis ſuæ ueſtigium. Id uerum eſſe ſatis declarāt Achæi ponti accolæ à gente cum primis Græca oriundi, nunc uerò omnium barbarorum efferatiſsimi. Romani autem ſermone nec prorſus barbaro nec abſolute Græco utuntur, ſed ex utroq; mixto, accedēte plerunq; ad proprietatem linguæ Aetolicæ, ex commercio tot admixtorum non omnia recte efferentes uocabula. cætero quæcunq; ſunt Græci generis indicia, magis quàm ulli alij Græcorum coloni retinent, ut qui non nunc primum uitæ rationem ad amicitiam appoſitam aggreſsi ſunt, ex quo bona fortuna affluens honeſtos mores eos docuit: neq; dum animum adiecerunt ad trāſmarinum imperium deuictis Macedonibus & Carthaginienſibus: ſed ex quo primum in unam ciuitatem contracti ſunt more Græco uixerunt, nihilo ſtudioſiores uirtutis nunc quàm priſcis temporibus. Id cum innumeris argumentis probare poſsim uirorumq; grauium teſtimonijs, differre malo in librum quem ſcripturus ſum de eorum republica. nunc ad narrationis ſeriem reuertor, à ſummaria libri præſentis repetitione facturus ſequentis initium.

DIONYSII ALEXAN-DRI F. HALICARNASSEN.

antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber secundus.

Continet res Romuli & Numæ, tempus autem à septima Olympi. qua uicit Daicles Messenius, principe Athenarum Charopo.

VRBS *Roma sita est in occiden-*
tali tractu Italiæ secundũ flu-
men Tiberim, qui circa medium
fermè littus habet ostiũ abestq́;
ab infero mari C X X *stadijs. eã*
tenuerũt primi post hominũ memoriam barbari
quidã indigenæ dicti Siculi, multorũ etiã aliorũ
Italiæ locorũ incolæ, quorũ non pauca nec ob-
scura monumẽta manẽt usq; ad nostra tẽpora,
et in his aliquot locorũ appellatio Siculicũ, pri-
scæ habitationis uestigiũ. His pulsis Aborigi-
nes cũ locũ occupauere posteri Oenotrorum, qui
oram Tarentũ inter & Pestum protensam ha-
buerunt. hi fuerunt quædã dijs sacrata iuuetus,
patrio more missa à parentibus ad quærendas
sedes quascũq; fortuna ostẽderit. Oenotris porrò
fuit genus Arcadicũ, ex ea quæ tũc Lycaonia
nunc Arcadia est, sponte ad parãdos meliores
agros profectum, coloniæ duce filio Lycaonis

Oenotro, à quo genti nomen inditum. Post occupata loca hæc Aboriginibus primi cũ eis cohabitauerunt Pelasgi profugi ex Hæmonia ut tunc uocabatur, nunc est Thessalia, in qua sedẽ aliquandiu habuerãt. post hos uerò Arcades, digressum ab oppido Palantio Euandrũ Mercurij & Themidis nymphæ filium ducẽ coloniæ secuti: qui domiciliũ fixerunt circa unũ è VII collibus urbis fermè totius mediũ, ab Arcadica patria denominatum Palantiũ. Non multo deinde pòst appulso in Italiam Hercule, quando exercitũ ex Erythea domum reducebat, relicta copiarũ Græcarum pars quædã prope Palantiũ substitit, habitatura alterũ collem ex his quos nunc urbs complectitur, qui tunc Saturnius ab indigenis, nunc uerò Capitolinus à Romanis dictus est. horũ bona pars Epei fuerũt profecti ab Elide post deuastatã Herculis armis patriam. Decimasexta autẽ ætate post bellum Troianũ Albani utrũq; locũ mœnibus & fossa cõplexi habitare cœperũt: ubi ad id tẽporis bubulcorũ, opilionum, cæterorumq; pastorũ stabula fuerãt, solo abunde suppeditãte copiã tum hiberni tum æstiui pabuli, propter rigantes & refrigerãtes id fluuios. porrò Albanorum genus mixtum erat è Pelasgis & Arcadibus, Epeisq; Elidensibus, ac postremo post Iliũ captum Troianis Aeneã Veneris & Anchisæ filium comitatis in Italiã. Horũ omnium cõmune nomen fuit Latini,

tini, deductum à Latino eius regionis principe obliteratis singularum gentium priscis appellationibus. Ab his gentibus urbs est condita post Ilium captū anno CCCCXXXII, Olympiade septima. deductores coloniæ fuere gemini fratres regij generis, Remus & Romulus, materno sanguine oriūdi ab Aenea Dardanida. paterna pro pago incerta est, Romanis Marte satos esse persuasum est non tamen ambo permanserūt autores coloniæ, exorta de principatu cōtrouersia: sed extincto in pugna altero superstes Romulus fuit urbis conditor, eiq; nomen à se imposuit. cæterum numerus colonorum missorum magnus à principio ad paruū redactus est, tria milia peditum. CCC. equites. Mœnibus igitur absolutis, perfectisq; ad præsentem necessitatē ædibus, cum iam tempus moneret de futura forma reipublicæ dispicere, Romulus de materni aui sententia sic pro concione locutus est. Vrbem à se cum publicis tum priuatis ædificijs, ut recens conditam, satis ornatam esse, cogitandum tamē non in hoc sitam summam reipublicæ. neq; enim amplæ profundæq; fossæ munimentum certam incolumitatis spem polliceri inclusis intus securis ciuibus: sed ad hoc tantum conducere, ne oppressis repentino incursu hostis cladem aliquā inferat: neq; si intestinus tumultus inuadat rempublicam, piuatas ædes præbere tutum cuiquā refugium. hæc enim ad uitam quietę ac tran-

quille degẽdam inuenta esse subsidia, quæ nihil uetent quominus uel uicinis insidiemur per iniuriam, uel ipsi expositi simus aliorum insidijs: nec ullam urbem huiusmodi ornamẽtis quæsisse sibi diuturnam felicitatem & amplitudinem, aut contrà sine his non potuisse amplam & fortunatam euadere. Aliud esse quod seruet ciuitates, & è paruis magnas faciat: nimirum in externis bellis armorum potentiam, quæ fortitudine paretur & aßiduo studio: in ciuilibus uerò perturbationibus concordiam ciuium. eam iustitia temperantiaq; foueri in republica. cæterum eos qui in re militari exercitati sint, suisq; cupiditatibus temperent, egregie ornare suas patrias, esseq; ciuitati pro mœnibus inexpugnabilibus, uitæq; suæ tutißima parare domicilia. bellicosos certe ac iustos uiros præbere uiuendi formam prudenter eam sequentibus. cõtrà molles, auaros, & addictos fœdis cupiditatibus, malis quoq; occupari studijs. Se quidem à maioribus rerum peritis accepisse, multas magnas colonias & in loca delatas fortunata, uel statim seditionibus perditas, uel post nõ longam moram imperio uicinorum subditas, & pro occupato meliore agro conditionem deteriorem accepisse, seruas ex liberis redditas. rursum alias non magno numero & in agros non admodum bonos profectas, liberas primum, deinde aliarum etiam dominas permansisse. & neq; paucis felicis

licitatis, neq; multis infortunij causam aliam fuisse, quàm formam reipublicæ. Quod si una quæpiam esset apud omnes homines uitæ ratio, quæ ciuitates felices faceret, eam facile potuisse eligi, nunc uarias reperiri eius species tum apud Græcos tum apud barbaros: sed ab expertis laudari tres potißimum, nullā tamen ab omni parte sinceram, quòd cuiq; fatale quoddam malum agnatum adhæreat, quo difficilior sit electio. Hæc locutus iußit eos re per otium considerata dicere, num uni rectori, an paucis, parere malint. Equidem, inquit, quancūq; reipublicæ formam institueritis, ad eam recipiēdam paratus sum, nec principatu dignum me existimans, nec detrectans imperata facere. honorum quibus me dignati estis, primùm declarato me duce coloniæ, deinde urbi nomine nostro imposito, satis habeo. hos enim neq; externum bellum, neq; seditio domestica, neq; tempus omnia præclara abolēs, neq; casus ullus auferre mihi poterit, sed tum uiuus tum defunctus in perpetuum his perfruar. Hæc tum Romulus à materno auo, ut iam dixi, accepta memorauit apud populum. Illi communicato inter se consilio responderunt in hunc modum. Nobis noua reipublicæ forma non opus est, nec à maioribus probatam & per manus traditam mutabimus, non discessuri à priscorū sententia, quibus non sine insigni prudentia statuere ita placuisse credimus: nec nos eius formæ ha-

ctenus pœnitet, cur enim hanc incuſemus, cum
ſub regibus cõtigerint nobis bona, quæ apud ho
mines habentur præcipua, libertas & imperiũ
in alios. hæc eſt noſtra de republica ſententia.
cæterum honorem eum non alij magis quàm tibi
conuenire perſuaſum nobis eſt, tum ob genus re-
gium ac uirtutẽ, tum uerò præcipue quòd te au-
tore deducti ſumus in hanc coloniam, multamq;
in te grauitatem atq; ſapientiam animaduer-
timus, non tam uerbis quàm operibus. His au-
[redacted] ditis Romulus delectari ſe quidem ait hominũ
iudicio, quo dignus regno ſit habitus, non tamen
aſſumpturum eum honorem ante, quàm deus
auſpicio certo comprobauerit. Quod quoniam
& illis placuit, præſtituta die qua de regno
alites conſuleret, ubi ea illuxit, ſub diuum pro-
greſſus eſt. ibi ſtans in loco puro, & rite macta-
tis uictimis, uota fecit Ioui regi et dijs alijs quos
coloniæ duces fecerat, ut ſi ipſorum uoluntate
rex urbis futurus ſit, ſignum de cœlo felix oſten-
derent. Peractis precibus fulgur à ſiniſtris ad
dextra emicuit. habent autem Romani talia
pro addictorijs, ſiue ex diſciplina Hetruſca, ſiue
ita edocti à maioribus, hac ratione ut equidem
arbitror, quòd ſedes ſit optima captandis auſpi-
[redacted] cijs quæ orientem ſpectet, unde ſol & luna ſur-
gunt. ſtellæq; tam fixæ quàm erraticæ, & unde
mundi motus ſumit exordiũ, cuius circulari uer
tigine cuncta quæ in eo ſunt modo ſuper terram

exiſt

existunt, modo sub terra latitant. porrò qui orientem spectant, septentriones à sinistris habẽt, à dextris meridiem. honoratius autem est prius quã posterius. sublimis enim ab aquilonari tractu polus attollitur, circa quem mundus uoluitur, & è quinq; sphæræ circulis qui uocatur arcticus, hac parte semper est conspicuus. at ab australi tractu is qui uocatur antarcticus semper in ea parte delitet. uerisimile est autem inter signa quæ de cœlo seruãtur ea præcellere, quæ sũt in parte optima. & quoniã ad orientẽ uergẽtia potiorem partem obtinent quàm occidentalia, cum in his ipsis celsiora sunt australibus aquilonaria, merito habẽtur optima. Vt uerò quidã tradunt, iam tum priscis temporibus ante receptam Hetruscam disciplinam Romanorum maiores sinistra fulgura indicabant felicia. Fertur enim Ascanium Æneæ filium, quo tempore obsidione premebatur à Tuscorum rege Mezẽtio, iam desperatis rebus erupturum postremo cum lamentis inuocasse Iouem deosq; cæteros ut felix erumpendi signum darent cælitus, moxq; sereno cœlo micuisse à sinistris fulgura. quod prælium quoniam feliciter cessit, posthac id signum felix apud posteros habitum. At Romulus confirmatus in regno diuinitus, aduocata cõcione & indicatis auspicijs, rex declaratur consensu omnium, & morem instituit in posterum, ne quis nisi auspicato regnum assumeret

magistratúmue iniret: obseruatumq́; est id apud Romanos longo tempore, non solum sub regibus, uerumetiam sublata monarchia in consulum, prætorum, cæterorumq́; magistratuum comitijs. nostra uerò tempestate imago tantum quædam huius iuris remanet religionis gratia. Candidati enim prodeuntes dilucido quasdam preces sub diuo peragũt: tum aliquis ex augurum collegio fulguris signum à sinistris pronuntiat, etiamsi nullum sit. at illi uocis omine contenti ad sumẽdum magistratum abeunt, quidam hoc ipsum rati sufficere quòd nullum auspicium intercesserit prohibitorium, quidam etiam aduersis auspicijs: interdum non tam assumunt magistratus quàm per uim rapiunt, quamobrẽ multi terrestres Romanorum exercitus internecione deleti sunt, multæ classes in mari perierunt unà cum ipsis militibus, aliæq́; clades ciuitati acciderunt grauissimæ tum in externis bellis tum in ciuilibus, sed maxime insignes nostro tempore, quando Licinius Crassus uir ætate sua nemini imperatorum secundus expeditionem fecit contra Parthos aduersis fatis & contemptis quæcunq; se reuocabant ominibus innumeris. Verum de religionis neglectu qui nostrum inuasit seculum, longum esset dicere. Cæterum Romulus dijs hominibusq́; fauentibus rex declaratus, & bello dicitur fuisse magnus periculorumq́; contemptor, & administranda republica prudentissimus.

mus. eius nunc domi ac militia gesta prosequar, quæcunque memoratu digniora sunt. ac primùm de dispositione reipublicæ, quam equidem omnibus reliquis prætulerim, ut paci æque ac bello idoneam. ea sic se habuit. in tres partes diuisa uniuersa multitudine, singulis præclarum aliquem uirum ducem proposuit. deinde unamquanq; rursum in decem partitus, totidem fortißimos uiros eis præfecit. has curias, illas tribus, uocari uoluit, sicut uocantur & hodie. Græci has φράτρας siue λόχους, illas φύλας siue τρίττυς dicerent: sicut præfectos alteros phylarchos & trittyarchos, quos Romani tribunos: alteros curijs præpositos phratriarchos & lochagos, quos illi curiones nominant. curiæ rursum in decurias distributæ sunt, & cuique suus præerat decurio, ut ipsi nominant. Ita digesto per tribus atque curias populo, agro quoq; in triginta sortes æquales diuiso, singulas curias sortiri iußit, exempto prius quantum in ministerium sacrorum ac templorum sufficeret, & quadam parte quæ esset iuris publici. atq; hæc fuit una diuisio tam uirorum quàm agrorum, in qua rex summam æqualitatem obseruasse uisus est. nunc alteram dicturus sum uirorum duntaxat, quæ ad subditorum curam, honores, atque dignitates pertinet. Illustres genere & uirtute celebres opibusq; ut tum ferebant tempora abundantes, quibus essent liberi, secreuit ab obscur

obscuris, egenis, & humilibus. Inferioris fortunæ homines plebeios uocauit. hi Græcis sunt δημοτικοὶ: potiores uerò patres, siue quòd ætate anteirent alios, siue quòd haberent liberos, siue propter nobilitatem generis, siue propter hæc omnia, exemplo ut uidetur ab Atheniensium rep. sumpto, quæ florebat illo tempore. hi enim bifariam distributa multitudine, patricios appellabant ex illustribus familijs & pollentes opibus, penes quos fuit ciuitatis regimen: cæteros ciues rusticos, quibus nullum erat in Repub. suffragium, licet tandem hi quoq; ad magistratus gerēdos admißi sunt. Sanè qui proxime ueritatem de rebus Romanis scribunt, hanc causam afferunt cur illi uiri patres nominati sint, & progenies eorum patricij. Qui autem inuidiose loquuntur de hoc negotio, & urbi generis obscuri calumniam impingunt, non ideo dictos patricios aiunt, sed quòd hi soli possent patrem ostendere: quasi cætera turba fugitiuorũ fuerit, non ualentium proferre patres ingenuos: & argumento utuntur hoc, quòd quoties patricij conuocarentur à regibus, præco quenq; suo ac paterno appellabat nomine: plebeios uerò ministri quidam cornibus bubulis cōcinentes in concionē contrahebant. sed neq; per præconem euocatio nobilitatis patriciorum argumentũ est, neq; buccinæ sonus obscuritatis plebeiorũ indiciũ. nam illud honoris, hoc celeritatis est. neq; enim possibile

sibile erat nominatim plebem excire breui tempore. Romulus porrò postquam discreuit potiores ab inferioribus, mox legibus latis præscripsit quid utrisq; faciendũ. ut patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius redderent, secũ remp. administrarent, res urbanas obirent: plebeij uerò ab his negotijs immunes, quippe qui talium imperiti essent, nec uacaret eis propter inopiam, agros colerent, pecora alerent, exercerent quæstuosa opificia, ne seditiones orirentur sicut in alijs ciuitatibus, dum humiliores protruduntur cubito à potentioribus, aut egeni ac uiles excellentioribus inuident. Cõmendauit autẽ patricijs plebeios, optione cuiq; è uulgo data ut quem uellet patronum sibi legeret: mos sanè Græcus & antiquus, quo diu Thessali usi sunt, & Athenienses prisci, sed tum receptus in melius. illi enim superbe utebantur clientibus, opera eis iniungentes parum decora liberis, & siquando iussa non fecissent intentantes uerbera, & abutentes tanquã empticijs. hos Athenienses Thetas uocabant ob ministeria, Thessali uerò penestas, exprobrantes eis fortunam ipso uocabulo. Romulus contrà & appellatione decora cohonestauit hoc negotium patronatũ nominãs tutelam pauperum & humilium, & commoda utrisq; addidit officia, excogitata ciuili & perhumana copula. constabat autem ius patronatus officijs huiusmodi, iam inde apud Romanos

manos durantibus. Patronos oportebat clientibus respondere de iure, cuius illi rudes essent, & absentium æque ac præsentium curam gerere, facientes quicquid pro filijs parentes solent facere, quod ad pecunias & cōtractus attinet, & lites pro affectis iniuria clientibus suscipere, si quis præter pacta detrimentum acciperet, & sustinere accusatoris impetum: & ut cōpendio dicam, quietem eis, qua maxime opus haberent, parare à priuatis publicisue negotijs. uicissim clientum erat patronos iuuare elocantes filias si his parum esset pecuniæ, & ab hoste captiuos redimere, uel ipsos uel eorū filios: priuatarū quoq; litium perditarum æstimationes & mulctas publicas pecuniarias pro eis soluere idq; sumptu proprio, non quasi fœnoris loco, sed ob referendam gratiam: publicorum quoq; impendiorum quæ magistratuum honorúmue causa fiunt esse participes non secus quàm coniunctos genere. Commune autem utrisq; erat, ne fas esset alteris accusare alteros, aut aduersum dicere testimonium ferréue suffragium, aut censeri inter inimicos. quodsi quis deprehensus esset aliquid horum facere, tenebatur lege de proditoribus quā sanxit Romulus: conuictumq; eius criminis cuiuis licebat, ut Diti sacrum, interficere. mos enim erat Romanis, quos uellēt impune occidi, eorū corpora deuouere deo cuipiam, præcipue dijs inferis: quod fecit Romulus quapropter [redacted] per mul

per multas ætates permanserunt mutua patronorum ac clientum officia, haud secus quã cognatæ necessitudines posteris per manus tradita: & maxima laus erat nobilium habere clientes quàm plurimos, tam hæreditariarum clientelarum quã partarũ uirtute propria: ingensq; certamen erat utrisq; ne uincerentur mutua gratia & beneuolẽtia, dum clientes nullum patronis negant ministerium, uicissim patroni nullo corrumpi possunt pretio ut clientes molestari sinerent. Tanta illis erat in omni uita temperantia, & felicitatẽ uirtute nõ fortuna metiebantur. Nec tantũ in ipsa urbe plebs tuta erat patriciorum patrocinio, sed & coloniarum, & sociarum ac amicarum ciuitatum, & bello subactarum quæq; suos habebat patronos quoscũq; uellet è Romanis ciuibus: & sæpenumero senatus cõtrouersias ciuitatũ ac gentium ad earum patronos remisit, eorumq; iudicia rata habuit. adeoq; ab his initijs ex autoritate Romuli firma Romanis coaluit cõcordia, ut per DCXXX. annos nunquam uentum sit ad cædem & sanguinẽ, multis licet ac magnis inter plebẽ & honoratos exortis cõtrouersijs de republica, ut solet fieri in omnibus tam paruis quã magnis ciuitatibus: sed parẽtes & monẽtes mutuum, & partim cõcedentes, partim impetrãtes à uolentibus, per expostulationes ciuiles componebant negotia. ex quo autem C. Graccus tribunatum

plebis

*plebis adeptus perturbauit ciuitatis concordiã,
ſine fine occidunt ſe mutuũ & ex urbe eijciunt,
nullum nefas non patrantes propter uictoriam.
Verùm de his aliàs fiet magis opportuna men-
tio. Cæterum Romulus poſtquã hæc diſpoſuit, con
feſtim decreuit ſenatũ legere, ut eſſent quibuſcũ
adminiſtraret republicã, cẽtumq; uiros ſecre-
uit ex ordine patricio, ratione hac. Ex omni-
bus unum præcipuum ipſe declarauit, cui rerũ
urbanarũ regimẽ cõmitteret, quoties ipſe foras
duceret exercitũ. præterea tribũ unãquãq; iuſsit
tres uiros ſeligere, qui per ætatẽ maxime ſape-
rent, & genere præcellerẽt. poſt hos nouẽ, man-
dauit ſingulis curijs ut è patricijs ternos elige-
rent maxime idoneos: adiectisq; ad illos nouem
quos tribus legerant, his xc. promotis curiarũ
ſuffragijs, & omnibus præfecto duce quẽ ipſe
ſecreuerat, centenarium expleuit ſenatorũ nu-
merum. hoc cõſiſtorium Græco more ſenatũ ap
pellare licet, ſicq; uſq; in præſens tempus Roma-
ni uocitant: utrum autẽ propter ætatẽ in id al-
lectorum, an propter uirtutem, non poſſum certò
dicere. priſci enim uiros ætate ac uirtute præ-
ſtantes ſenum appellatione honorabant. qui ue-
rò cenſerentur in hoc concilio, Patres cõſcripti
nominati ſunt, & ſic uocantur nũc quoq;: quod
& ipſum moris eſt Græcanici. certè reges qui
hæreditarium principatum ſumerent, quos'ue
populus ſibiipſe præficeret, conſilium habebant*

ex opt

ex optimatibus, ut Homerus & antiquissimi quiq; poëtarum testantur: neq; ut fit nostro seculo, ueteres illi reges ex animi sui tantum sententia potestatem exercebāt. Senatu deinde ex centum senioribus cōstituto, uidens quòd iuuenum quoq; sibi opus esset aliqua manu ad tutelam corporis, & quorum in rebus urgentibus uteretur ministerijs, CCC. robustissimos ex nobilissimis familijs delectos circa se habuit, commendatos curiarū suffragijs quemadmodū senatores antea, denos per singulas curias. His in uniuersum fuit nomen, sic ut & nunc, celeres: ut pleriq; tradunt à celeritate ministerij iuxta rationē Romani uocabuli. ut uerò Valerius Antias autor est à duce suo, cui nomen id fuerit. insignem enim habebant præfectū, cui tres centuriones suberāt, & illis rursum alij minores præfecturas obtinētes: qui per urbem hastati ipsum assectabantur, & iussi exequebantur ministeria. in militia uerò antesignani erant & protectores, egregiaq; horum opera existebat in prælijs, quòd primi inirent pugnā, & postremi se reciperent: equites quidem ubi campus esset ad equestre certamen accommodus, pedites uerò in aspero solo & equis inuio. hunc morē mihi uidetur accepisse à Lacedæmonijs, comperto quòd & apud illos generosissimi quiq; iuuenū erant in regia custodia, quibus in prælio reges utebantur protectoribus, equestri atq; pedestri pugnæ

idoneis.

idoneis. His cōstitutis honores & potestates in singulos distribuit. [redacted] Regi quidem eximia munia fuerunt hæc. primùm ut sacra curaret atq; sacrificia, per eumq́; gereretur quicquid ad placādos deos attinet. deinde ut legum ac morum patriorum haberet custodiam, & iuris siue naturalis, siue quod scripta & pacta continet. utq́; de iniurijs grauißimas causas ipse decerneret, leuiores permitteret senatoribus, prouidendo interim nequid peccetur in iudicijs. utq́; senatum cogeret, populum in cōcionem cōuocaret, primus sententiam diceret, quod pluribus placuisset ratum haberet, Hæc regi attribuit munia, & præterea summum in bello imperium. [redacted] Senatui uerò dignitatē ac potestatem eam addidit, ut is de quibus à rege ad ipsum referatur, de his decernat & ferat calculum, ita ut semper obtineat plurium sententia: & id quoq; à Laconica repub. desumptum est. Lacedæmoniorū enim reges non erant sui arbitrij ut quicquid uellent facerent, sed senatus erat potestas in negotijs ad remp. pertinentibus. [redacted] Plebi autem tria hæc commisit, magistratus creare, leges sancire, de bello referente rege decernere, ita tamen ut senatus quoq; in his accedat autoritas. Ferebat autem suffragia nō uniuersus populus, sed per curias, & quicquid uisum fuisset pluribus curijs, id ad senatum referebatur: qui mos nostra ætate mutatus est. nō enim senatus plebis scita, sed plebs

senatus consulta suo assensu comprobat. utra uerò consuetudo sit potior, alijs considerandum relinquimus. Distributis in hunc modum munijs nõ solum ciuiles res moderate ac prudenter administrabantur, uerum etiam bellicæ obsequenter ac celeriter. Quoties enim ei uisum fuisset expeditionem facere, neq; tribunos opus erat eligere per tribus, neq; centuriones per curias. neq; magistros equitum, neq; censum & delectum haberi, & in suum quenq; ordinem redigi: sed rex tribunis mandata dabat, illi cẽturionibus, hi porrò decurionibus, at hi singulis sibi subditis. ita ad unum edictũ uel uniuersus exercitus, uel pars eius aliqua, cũ armis instructa in præfinito loco aderat. His institutis Romulus ciuitatẽ bello æque ac paci habilem reddidit: magnitudini uerò eius ac frequentiæ hoc modo consuluit. Primũ necessitatem colonis imposuit educandi quicquid esset masculũ, & è filiabus primogenitas: nullam autẽ prolem necari permisit minorẽ triennio, nisi siquid mutilum aut alioqui prodigiosum in ipso partu esset editũ. tales enim fœtus exponi à parẽtibus nõ uetuit, sed indicatos prius quinq; uiris uicinis proximis, si illis quoq; exponẽdos esse uisum fuerit. contra hanc legem cõmittentium, præter alias mulctas, etiam dimidium bonorum addixit ærario. deinde cognito quòd multæ per Italiam urbes uel tyrannide premerentur uel paucorum potentia, mul-

tosq́; ea de causa solum uertere, hos modo essent ingenui, nihil amplius in fortunas eorũ inquirẽs, aut quo casu excidissent patria, decreuit excipere & ad se traducere, aucturus simul Romanorum uires, & detrimento affecturus finitima oppida. id quo decentius fieret, religionem negotio prætexuit. Locum enim capitolium inter & arcem situm, qui nunc Romana lingua inter duos lucos dicitur, tunc uerò ex re habebat uocabulum, ab utroq; cliuo condensis septus arboribus, fano in hoc incertum cui deo sacrato asylum aperuit supplicibus, pollicitus eò confugientibus impunitatem in honorem numinis, & ad manendum apud se inuitans oblato iure ciuitatis, parteq́; agri adempti hostibus. Tum uerò undiq; confluebatur eò domesticorum malorum tædio: nec libebat demigrare aliò, retinẽte quotidiana principis comitate ac gratia. His accessit tertium institutum Romuli, quod maxime Græci generis hominibus exerceri decuit, ut omnium longè præstantissimum, & (ut mea fert opinio) libertatis Romanæ fundamentũ firmissimum, atq; ad futurum imperium momentum nõ minimum, quo uidelicet puberes omnes in bello captis urbibus necari uetuit, aut sub hasta uenundari, sicut nec agros earum relinqui uoluit cõpascuos: sed in partem agri sorte diuidendi colonos Romanos mitti, nonnullas uerò admitti in ius ciuitatis etiam. His ille atq; huiusmodi

alijs

aliys institutis urbem ex parua magnam reddidit, id quod res ipsa indicat. Qui enim unà cum illo urbem habitare cœperunt, non multo plures erant bis mille peditibus, & pauciores trecentis equites: quando autem ex mortalium numero sublatus est, peditum reliquit XLVI. millia, & mille fermè equites. Atq; hæc ipsius instituta cum regni successores seruauerunt, tum post illos magistratus annui, addentes & alia quædam, ita ut Romanorum ciuitas nulli genti uel populosissimæ numero hominũ cederet. Quibus si Græcorum mores conferam, non possum laudare Thebanos & Lacedæmonios, Athenienses'ue opinione sapientiæ celebres: qui ob retinendam nobilitatem generis uel nullos uel raros in ius ciuitatis admittebant: ut interim taceam morem pellendi hospites, nec ipsorum iactantiæ conuenientem, & damnosum etiam in rebus plerisq;. Spartani certe post acceptam ad Leuctra cladem, amissosq; MDCC. uiros, nunquam postea potuerunt ciuitatem suam in integrum restituere, sed turpiter amiserunt imperium. itidem Thebani atq; Athenienses unico prælio uicti ad Chæroneam à Macedonibus, mulctati sunt libertate simul & principatu Græciæ. At Romani Hispanicis atq; Italicis bellis impliciti, & Siciliam cum Sardinia sub suam ditionem retrahentes, nec immunes interim à bellis Græcorum ac Macedonum, Car-

ctenus pœnitet, cur enim hanc incusemus, cum sub regibus cōtigerint nobis bona, quæ apud homines habentur præcipua, libertas & imperiū in alios. hæc est nostra de republica sententia. cæterum honorem eum non alij magis quàm tibi conuenire persuasum nobis est, tum ob genus regium ac uirtutē, tum uerò præcipue quòd te autore deducti sumus in hanc coloniam, multamq́; in te grauitatem atq; sapientiam animaduertimus, non tam uerbis quàm operibus. His auditis Romulus delectari se quidem ait hominū [redacted] *iudicio, quo dignus regno sit habitus, non tamen assumpturum eum honorem ante, quàm deus auspicio certo comprobauerit. Quod quoniam & illis placuit, præstituta die qua de regno alites consuleret, ubi ea illuxit, sub diuum progressus est. ibi stans in loco puro, & rite mactatis uictimis, uota fecit Ioui regi et dijs alijs quos coloniæ duces fecerat, ut si ipsorum uoluntate rex urbis futurus sit, signum de cœlo felix ostenderent. Peractis precibus fulgur à sinistris ad dextra emicuit. habent autem Romani talia pro addictorijs, siue ex disciplina Hetrusca, siue ita edocti à maioribus, hac ratione ut equidem arbitror, quòd sedes sit optima captandis auspicijs quæ orientem spectet, unde sol & luna* [redacted] *surgunt. stellæq́; tam fixæ quàm erraticæ, & unde mundi motus sumit exordiū, cuius circulari uertigine cuncta quæ in eo sunt modo super terram*

exist

existunt, modo sub terra latitant. porrò qui orientem spectant, septentriones à sinistris habēt, à dextris meridiem. honoratius autem est prius quā posterius. sublimis enim ab aquilonari tractu polus attollitur, circa quem mundus uoluitur, & è quinq; sphæræ circulis qui uocatur arcticus, hac parte semper est conspicuus. at ab australi tractu is qui uocatur antarcticus semper in ea parte delitet. uerisimile est autem inter signa quæ de cœlo seruātur ea præcellere, quæ fiūt in parte optima. & quoniā ad orientē uergētia potiorem partem obtinent quàm occidentalia, tum in his ipsis celsiora sunt australibus aquilonaria, merito habētur optima. Vt uerò quidā tradunt, iam tum priscis temporibus ante receptam Hetruscam disciplinam Romanorum maiorès sinistra fulgura indicabant felicia. Fertur enim Ascanium Aeneæ filium, quo tempore obsidione premebatur à Tuscorum rege Mezētio, iam desperatis rebus erupturum postremo cum lamentis inuocasse Iouem deosq; cæteros ut felix erumpendi signum darent cælitus, moxq; sereno cœlo micuisse à sinistris fulgura. quod prælium quoniam feliciter cessit, posthac id signum felix apud posteros habitum. At Romulus confirmatus in regno diuinitus, aduocata cōcione & indicatis auspicijs, rex declaratur consensu omnium, & morem instituit in posterum, nequis nisi auspicato regnum assumeret

magiſtratúmue iniret: obſeruatúmq; eſt id apud Romanos longo tempore, non ſolum ſub regibus, uerumetiam ſublata monarchia in conſulum, [redacted] *prætorum, cæterorumq; magiſtratuum comitijs. noſtra uerò tempeſtate imago tantum quædam huius iuris remanet religionis gratia. Candidati enim prodeuntes dilucido quaſdam preces ſub dino peragũt: tum aliquis ex augurum collegio fulguris ſignum à ſiniſtris pronuntiat, etiamſi nullum ſit. at illi uocis omine contenti ad ſumẽdum magiſtratum abeunt, quidam hoc ipſum rati ſufficere quòd nullum auſpicium interceſſerit prohibitorium, quidam etiam aduerſis auſpicijs: interdum non tam aſſumunt magiſtratus quàm per uim rapiunt, quamobrẽ multi terreſtres Romanorum exercitus internecione deleti ſunt, multæ claſſes in mari perierunt unà cum ipſis militibus, aliæq; clades ciuitati acciderunt grauiſſimæ tum in externis bellis tum in ciuilibus, ſed maxime inſignes noſtro tempore, quando Licinius Craſſus uir ætate ſua nemini imperatorum ſecundus expeditionem fecit contra Parthos aduerſis fatis & contemptis quæcunq; ſe reuocabant ominibus innumeris. Verum de religionis neglectu qui noſtrum inuaſit ſeculum, longum eſſet dicere. Cæterum Romulus dijs hominibusq; fauentibus rex declaratus, & bello dicitur fuiſſe magnus periculorumq; contemptor, & adminiſtranda republica prudentißimus.*

mus. eius nunc domi ac militiæ gesta prosequar, quæcunque memoratu digniora sunt. ac primùm de dispositione reipublicæ, quam equidem omnibus reliquis prætulerim, ut paci æque ac bello idoneam. ea sic se habuit. in tres partes diuisa uniuersa multitudine, singulis præclarum aliquem uirum ducem proposuit. deinde unamquanq; rursum in decem partitus, totidem fortißimos uiros eis præfecit. has curias, illas tribus, uocari uoluit, sicut uocantur & hodie. Græci has φράτρας siue λόχους, illas φύλας siue τρίττυς dicerent: sicut præfectos alteros phylarchos & trittyarchos, quos Romani tribunos: alteros curijs præpositos phratriarchos & lochagos, quos illi curiones nominant. curiæ rursum in decurias distributæ sunt, & cuique suus præerat decurio, ut ipsi nominant. Ita digesto per tribus atque curias populo, agro quoq; in triginta sortes æquales diuiso, singulas curias sortiri iußit, excempto prius quantum in ministerium sacrorum ac templorum sufficeret, & quadam parte quæ esset iuris publici. atq; hæc fuit una diuisio tam uirorum quàm agrorum, in qua rex summam æqualitatem obseruasse uisus est. nunc alteram dicturus sum uirorum duntaxat, quæ ad subditorum curam, honores, atque dignitates pertinet. Illustres genere & uirtute celebres opibusq; ut tum ferebant tempora abundantes, quibus essent liberi, secreuit ab obscur

oobscuris, egenis, & humilibus. Inferioris fortunæ homines plebeios uocauit. hi Græcis sunt δημοτικοὶ: potiores uerò patres, siue quòd ætate anteirent alios, siue quòd haberent liberos, siue propter nobilitatem generis, siue propter hæc omnia, exemplo ut uidetur ab Atheniensium rep. sumpto, quæ florebat illo tempore. hi enim bifariam distributa multitudine, patricios appellabant ex illustribus familijs & pollentes opibus, penes quos fuit ciuitatis regimen: cæteros ciues rusticos, quibus nullum erat in Repub. suffragium, licet tandem hi quoq; ad magistratus gerẽdos admißi sunt. Sanè qui proxime ueritatem de rebus Romanis scribunt, hanc causam afferunt cur illi uiri patres nominati sint, & progenies eorum patricij. Qui autem inuidiose loquuntur de hoc negotio, & urbi generis obscuri calumniam impingunt, non ideo dictos patricios aiunt, sed quòd hi soli possent patrem ostendere: quasi cætera turba fugitiuorũ fuerit, non ualentium proferre patres ingenuos: & argumento utuntur hoc, quòd quoties patricij conuocarentur à regibus, præco quenq; suo ac paterno appellabat nomine: plebeios uerò ministri quidam cornibus bubulis cõcinentes in concionẽ contrahebant. sed neq; per præconem euocatio nobilitatis patriciorum argumentũ est, neq; buccinæ sonus obscuritatis plebeiorũ indiciũ. nam illud honoris, hoc celeritatis est. neq; enim possibile

sibile erat nominatim plebem excire breui tempore. Romulus porrò postquam discreuit potiores ab inferioribus, mox legibus latis præscripsit quid utrisq; faciendũ. ut patricij sacra curarent, magistratus gererent, ius redderent, secũ remp. administrarent, res urbanas obirent: plebeij uerò ab his negotijs immunes, quippe qui talium imperiti essent, nec uacaret eis propter inopiam, agros colerent, pecora alerent, exercerent quæstuosa opificia, ne seditiones orirentur sicut in alijs ciuitatibus, dum humiliores protruduntur cubito à potentioribus, aut egeni ac uiles excellentioribus inuident. Cõmendauit autẽ patricijs plebeios, optione cuiq; è uulgo data ut quem uellet patronum sibi legeret: mos sanè Græcus & antiquus, quo diu Thessali usi sunt, & Athenienses prisci, sed tum receptus in melius. illi enim superbe utebantur clientibus, opera eis iniungentes parum decora liberis, & siquando iussa non fecissent intentantes uerbera, & abutentes tanquã empticijs. hos Athenienses Thetas uocabant ob ministeria, Thessali uerò penestas, exprobrantes eis fortunam ipso uocabulo. Romulus contrà & appellatione decora cohonestauit hoc negotium patronatũ nominãs tutelam pauperum & humilium, & commoda utrisq; addidit officia, excogitata ciuili & perhumana copula. constabat autem ius patronatus officijs huiusmodi, iam inde apud Ro-

manos

per multas ætates permanserunt mutuã patronorum ac clientum officia, haud secus quã cognatæ necessitudines posteris per manus tradita: & maxima laus erat nobilium habere clientes quàm plurimos, tam hæreditariarum clientelarum quã partarũ uirtute propria: ingensq; certamen erat utrisq; ne uincerentur mutua gratia & beneuolẽtia, dum clientes nullum patronis negant ministerium, uicissim patroni nullo corrumpi possunt pretio ut clientes molestari sinerent. Tanta illis erat in omni uita temperantia, & felicitatẽ uirtute nõ fortuna metiebantur. Nec tantũ in ipsa urbe plebs tuta erat patriciorum patrocinio, sed & coloniarum, & sociarum ac amicarum ciuitatum, & bello subactarum quæq; suos habebat patronos quoscũq; uellet è Romanis ciuibus: & sæpenumero senatus cõtrouersias ciuitatũ ac gentium ad earum patronos remisit, eorumq; iudicia rata habuit. adeoq; ab his initijs ex autoritate Romuli firma Romanis coaluit cõcordia, ut per DCXXX. annos nunquam uentum sit ad cædem & sanguinẽ, multis licet ac magnis inter plebẽ & honoratos exortis cõtrouersijs de republica, ut solet fieri in omnibus tam paruis quã magnis ciuitatibus: sed parẽtes & monẽtes mutuum, & partim cõcedentes, partim impetrãtes à uolentibus, per expostulationes ciuiles componebant negotia. ex quo autem C. Graccus tribunatum

plebis

plebis adeptus perturbauit ciuitatis concordiã, ſine fine occidunt ſe mutuũ & ex urbe eijciunt, nullum nefas non patrantes propter uictoriam. Verùm de his aliàs fiet magis opportuna mentio. Cæterum Romulus poſtquã hæc diſpoſuit, confeſtim decreuit ſenatũ legere, ut eſſent quibuſcũ administraret rempublicã, cẽtumq; uiros ſecreuit ex ordine patricio, ratione hac. Ex omnibus unum præcipuum ipſe declarauit, cui rerũ urbanarũ regimẽ cõmitteret, quoties ipſe foras duceret exercitũ. præterea tribũ unãquãq; iuſsit tres uiros ſeligere, qui per ætatẽ maxime ſaperent, & genere præcellerẽt. poſt hos nouẽ, mandauit ſingulis curijs ut è patricijs ternos eligerent maxime idoneos: adiectiſq; ad illos nouem quos tribus legerant, bis x c. promotis curiarũ ſuffragijs, & omnibus præfecto duce quẽ ipſe ſecreuerat, centenarium expleuit ſenatorũ numerum. hoc cõſiſtorium Græco more ſenatũ appellare licet, ſicq; uſq; in præſens tempus Romani uocitant: utrum autẽ propter ætatẽ in id allectorum, an propter uirtutem, non poſſum certò dicere. priſci enim uiros ætate ac uirtute præſtantes ſenum appellatione honorabant. qui uerò cenſerentur in hoc concilio, Patres cõſcripti nominati ſunt, & ſic uocantur nũc quoq;: quod & ipſum moris eſt Græcanici. certè reges qui hæreditarium principatum ſumerent, quos'ue populus ſibiipſe præficeret, conſilium habebant

ex opt

ex optimatibus, ut Homerus & antiquißimi quiq; poëtarum testantur: neq; ut fit nostro seculo, ueteres illi reges ex animi sui tantum sententia potestatem exercebāt. Senatu deinde ex centum senioribus cōstituto, uidens quòd iuuenum quoq; sibi opus esset aliqua manu ad tutelam corporis, & quorum in rebus urgentibus uteretur ministerijs, C C C. robustißimos ex nobilißimis familijs delectos circa se habuit, commendatos curiarū suffragijs quemadmodū senatores antea, denos per singulas curias. His in uniuersum fuit nomen, sic ut & nunc, celeres: ut pleriq; tradunt à celeritate ministerij iuxta rationē Romani uocabuli. ut uerò Valerius Antias autor est à duce suo, cui nomen id fuerit. insignem enim habebant præfectū, cui tres centuriones suberāt, & illis rursum alij minores præfecturas obtinēres: qui per urbem hastati ipsum assectabantur, & iußi exequebantur ministeria. in militia uerò antesignani erant & protectores, egregiaq; horum opera existebat in prælijs, quòd primi inirent pugnā, & postremi se reciperent: equites quidem ubi campus esset ad equestre certamen accommodus, pedites uerò in aspero solo & equis inuio. hunc morē mihi uidetur accepisse à Lacedæmonijs, comperto quòd & apud illos generosißimi quiq; iuuenū erant in regia custodia, quibus in prælio reges utebantur protectoribus, equestri atq; pedestri pugnæ

 idoneis.

idoneis.His cōstitutis honores & potestates in singulos distribuit. [redacted] Regi quidem eximia munia fuerunt hæc.primùm ut sacra curaret atq; sacrificia,per eumq́; gereretur quicquid ad placādos deos attinet. deinde ut legum ac morum patriorum haberet custodiam,& iuris siue naturalis,siue quod scripta & pacta continet.utq́; de iniurijs grauissimas causas ipse decerneret, leuiores permitteret senatoribus,prouidendo interim nequid peccetur in iudicijs. utq́; senatum cogeret,populum in cōcionem cōuocaret,primus sententiam diceret,quod pluribus placuisset ratum haberet, Hæc regi attribuit munia, & [redacted] præterea summum in bello imperium. Senatui uerò dignitatē ac potestatem eam addidit,ut is de quibus à rege ad ipsum referatur, de his decernat & ferat calculum, ita ut semper obtineat plurium sententia: & id quoq; à Laconica repub.desumptum est. Lacedæmoniorū enim reges non erant sui arbitrij ut quicquid uellent facerent,sed senatus erat potestas in negotijs ad [redacted] remp.pertinentibus.Plebi autem tria hæc commisit,magistratus creare,leges sancire,de bello referente rege decernere, ita tamen ut senatus quoq; in his accedat autoritas. Ferebat autem suffragia nō uniuersus populus, sed per curias, & quicquid uisum fuisset pluribus curijs, id ad senatum referebatur: qui mos nostra ætate mutatus est.nō enim senatus plebis scita, sed plebs

senatus consulta suo assensu comprobat. utra uerò consuetudo sit potior, alijs considerandum relinquimus. Distributis in hunc modum munijs nō solum ciuiles res moderate ac prudenter administrabantur, uerum etiam bellicæ obsequenter ac celeriter. Quoties enim ei uisum fuisset expeditionem facere, neq; tribunos opus erat eligere per tribus, neq; centuriones per curias, neq; magistros equitum, neq; censum & delectum haberi, & in suum quenq; ordinem redigi: sed rex tribunis mandata dabat, illi cēturionibus, hi porrò decurionibus, at hi singulis sibi subditis. ita ad unum edictū uel uniuersus exercitus, uel pars eius aliqua, cū armis instructa in præfinito loco aderat. His institutis Romulus ciuitatē bello æque ac paci habilem reddidit: magnitudini uerò eius ac frequentiæ hoc modo consuluit. Primū necessitatem colonis imposuit educandi quicquid esset masculū, & è filiabus primogenitas: nullam autē prolem necari permisit minorē triennio, nisi siquid mutilum aut alioqui prodigiosum in ipso partu esset editū. tales enim fœtus exponi à parētibus nō uetuit, sed indicatos prius quinq; uiris uicinis proximis, si illis quoq; exponēdos esse uisum fuerit. contra hanc legem cōmittentium, præter alias mulctas, etiam dimidium bonorum addixit ærario. deinde cognito quòd multa per Italiam urbes uel tyrannide premerentur uel paucorum potentia, mul-

tosq; ea de causa solum uertere, hos modo essent ingenui, nihil amplius in fortunas eorū inquirēs, aut quo casu excidissent patria, decreuit excipere & ad se traducere, aucturus simul Romanorum uires, & detrimento affecturus finitima oppida. id quo decentius fieret, religionem negotio prætexuit. Locum enim capitolium inter & arcem situm, qui nunc Romana lingua inter duos lucos dicitur, tunc uerò ex re habebat uocabulum, ab utroq; cliuo condensis septus arboribus, fano in hoc incertum cui deo sacrato asylum aperuit supplicibus, pollicitus eò confugientibus impunitatem in honorem numinis, & ad manendum apud se inuitans oblato iure ciuitatis, parteq; agri adempti hostibus. Tum uerò undiq; confluebatur eò domesticorum malorum tædio: nec libebat demigrare aliò, retinēte quotidiana principis comitate ac gratia. His accessit tertium institutum Romuli, quod maxime Græci generis hominibus exerceri decuit, ut omnium longè præstantissimum, & (ut mea fert opinio) libertatis Romanæ fundamentū firmissimum, atq; ad futurum imperium momentum nō minimum, quo uidelicet puberes omnes in bello captis urbibus necari uetuit, aut sub hasta uenundari, sicut nec agros earum relinqui uoluit cōpascuos: sed in partem agri sorte diuidendi colonos Romanos mitti, nonnullas uerò admitti in ius ciuitatis etiam. His ille atq; huiusmodi

[redacted]

alijs

alijs institutis urbem ex parua magnam reddidit, id quod res ipsa indicat. Qui enim unà cum illo urbem habitare cœperunt, non multo plures erant bis mille peditibus, & pauciores trecentis equites: quando autem ex mortalium numero sublatus est, peditum reliquit XLVI. *millia, & mille fermè equites. Atq; hæc ipsius instituta cum regni successores seruauerunt, tum post illos magistratus annui, addentes & alia quædam, ita ut Romanorum ciuitas nulli genti uel populosissimæ numero hominũ cederet. Quibus si Græcorum mores conferam, non possum laudare Thebanos & Lacedæmonios, Athenienses'ue opinione sapientiæ celebres: qui ob retinendam nobilitatem generis uel nullos uel raros in ius ciuitatis admittebant: ut interim taceam morem pellendi hospites, nec ipsorum iactantiæ conuenientem, & damnosum etiam in rebus plerisq;. Spartani certe post acceptam ad Leuctra cladem, amissosq;* MDCC. *uiros, nunquam postea potuerunt ciuitatem suam in integrum restituere, sed turpiter amiserunt imperium. itidem Thebani atq; Athenienses unico prælio uicti ad Chæroneam à Macedonibus, mulctati sunt libertate simul & principatu Græciæ. At Romani Hispanicis atq; Italicis bellis impliciti, & Siciliam cum Sardinia sub suam ditionem retrahentes, nec immunes interim à bellis Græcorum ac Macedonum, Car-*

thagine rursum affectante imperium. Italia nõ solum deficiente ad hostem, sed accersente bellum quod Annibalis ductu gestum est, uno eodemq; tempore tot periculis expositi adeo non succubuerunt aduersis in eo bello casibus, ut uires illorum auctæ sint etiam, militum numero sufficiente ad excipiendos impetus omnium, non ut quidam opinantur fortunæ indulgentia. nam quod ad hanc quidem attinet, uel una Cannensis clades ciuitatem eorum opprimere poterat, quando è sex milibus equitum CCCLXX. tantùm superfuerunt reliqui, & ex LXXX. milium copijs paulo plures quã ter mille manserũt incolumes. Hæc sunt quæ in hoc uiro suspitio, atq; insuper quæ mox dicturus sum: quòd cum animaduertisset felicitatis rerumpublicarũ esse causas de quibus uulgo conuenit, sed easdem assequi paucis datum est: primũ fauorem numinũ quo præsente mortalibus omnia cedunt prosperè: deinde temperantiam unà cum iustitia, per quas fit ut minus se lædant mutuum, magis consentiant, felicitatemq; non turpi uoluptate sed honestate metiantur: postremo fortitudinem militarem cuius ope cæteræ quoq; uirtutes subsistunt: non sponte obuenire horũ bonorũ quodq; ratus est: sed intellexit rectis legibus honestorumq; studiorum æmulatione, piam temperantem, iustam, belloq; fortem ciuitatem fieri. his itaq; rebus plurimum curæ impendit, à deorum

cultu

cultu auſpicatus ante omnia. proinde templa & fana araſq; ac delubra, tum ſtatuas effigieſq; eorum & inſignia, præterea uires & dona quibus de noſtro genere bene ſunt meriti, feſta item quæ cuiq; deorum dæmonúmue celebrari conuenit, & ſacrificia quibus apud homines coli expetunt, ad hæc rationes induciarum, celebritatum, intermittendorum laborum, cæteraq; huiuſmodi omnia, iuxta optimos quoſq; Græcorum ritus diſpoſuit. cæterum fabulas à maioribus de ipſis traditas, probra eorum continentes ac crimina, turpes cenſuit & inutiles, ac ne probis quidem uiris dignas nedum dijs ſuperis: repudiatiſq; his omnibus, ad bene ac præclare de immortalibus ſentiendum loquendumq; ciues ſuos induxit, nihil his affingi paſſus beatæ illi naturæ parum cõſentaneum. Neq; enim Cælius exſectus à ſuis liberis apud Romanos traditur, neq; Saturnus proprios natos deuorans, metuénsue ne appetatur ipſorum inſidijs: non Iupiter Saturnum patrem regno deiectum includens carcere Tartari: ac ne bella quidem & uulnera aut uincula deorum ſeruitutésue apud heros homines. Nullum eorum feſtum atratum aut lugubre agitur, non planctus habet ob raptos deos, ac lamenta mulierum: qualia ſacra Græci faciunt raptam Proſerpinã caſuſq; Bacchi referentia, & id genus alia. ac ne corruptis quidem his temporibus uideas apud eos arreptos

numine aut furorem corybanticum, non bacchanalia cœtúsue clancularios aut occulta mysteria non uirorum promiscue cum fœminis peruigilia, non his similia prodigia: sed omnia religiose fiunt ac dicuntur quæ ad deos attinent, præter morem Græcarũ atq; barbararum gentium. Et quod maxime miratus sum, quamuis innumeræ nationes in eam urbem conuenerint, quibus necessitas incumbat patrios deos domestico ritu colere, nulla tamẽ peregrina sacra sunt recepta publice, ut fit in multis urbibus: sed etiam siqua oraculorum iussu aliunde introducta sunt, suo more coluntur à ciuibus, abdicatis fabularũ miraculis, sicut in matris Idææ sacris fit. Prætores enim quotannis Romano ritu uictimas ei cædunt & ludos faciunt: sacerdotio uerò eius funguntur Phryges uir & mulier, eamq; uicatim circumferunt more suo circulatorio, pectora plangentes ad cantum tibiarum tympanorumq; sonitum: ingenuus autem Romanus nemo est Mitriacus, nec oberrat ad Phrygios modulos indutus synthesim, neq; ex decreto senatus initiatur magnæ matris orgijs. Tanta religio est erga ritus exteros, & omnis fastus carens decreto suspectus est. Nemo tamen credat me ignorare fabulas quasdam Græcas esse perutiles hominibus, quæ uel opera naturæ per allegoriam indicant, uel ad consolationem humanorum casuum excogitatæ sunt, uel perturba-

tiones

tiones ac terrores insanasq; opiniones ex animis eximunt, uel ad aliam quampiam utilitatem sunt confictæ. equidem noui ista æque ac quiuis alius, teneor tamen quadam religione, & Romanam magis probo theologiam, reputãs quòd in Græcorum fabulis pauca bona insunt, nec multis prosunt nisi qui scopum earũ intelligunt; quæ quidem sapientia paucis contigit. Cæterum uulgaris turba & rudis philosophiæ tales sermones in deteriorem partem accipit, & duplex hinc capit incommodum, aut deos contemnens tanquam multis inuolutos infortunijs, aut à nulla iniquitate turpitudinéue abstinens, cum uideat deos quoq; his obnoxios. uerùm hæc speculatiuam philosophiam ex professo tractantibus consideranda relinquimus: de constituta uerò per Romulum Repub. etiam illa memoratu digna sunt: primum quòd multos addixit diuino cultui. in nulla certe alia urbe recens condita ostendere posses tot sacerdotes ac sacrificos. nam præter gentilia sacerdotia, qui publice pro ciuitate sacra tributim & curiatim facerent, LX. illo regnante designati sunt, ut Terentius Varro in Antiquitatibus autor est, uir ætate sua doctissimus. deinde quòd cum alij temere plerunq; ac inconsiderate sacerdotes eligant, quidam licitatoribus proponentes hunc honorem, quidam committentes sortibus, ipse neq; uenalia uoluit esse sacerdotia, neq; sorti subdita: sed lege sanxit

ut è singulis curijs legerentur bini annum egreßi quinquagesimum, qui uirtute ac genere præcellerent cæteros, censumq́; sufficientem haberent, & integro essent corpore. his nõ ad certum tempus, sed in omnem uitam eum honorem conceßit, immunibus propter ætatẽ à militia, & propter priuilegium exemptis ab urbanis negotijs. Quoniam autẽ quædam sacra per mulieres fieri oportebat, quædam per pueros patrimos matrimosq́;, ut his quoq; quantum posset consuleret, uoluit uxores cum suis maritis fungi sacerdotio, & siqua sacra uiros obire uetaret mos patrius, ea relinqui fœminis, in eiusq́; ministerij partẽ debitam uenire illorum etiam liberos. quod siqui prole carerent, eis licere optare ex quaq; tribu puerũ puellamq́; elegantißimos, alterum ministraturum sacris donec pubesceret, alteram tantisper dum pura esset à nuptijs, hoc quoq;, credo, mutuatus à Græcorũ legibus. nam hæ sacris ijsdem operantur, quibus apud Græcos quas illi uocant Canephoros: idq́; faciunt ornatæ capita corollis, qualibus Ephesiæ Dianæ delubra in Græcia. Quæ autem apud Hetruscos, & superiore etiam tẽpore apud Pelasgos in mysterijs curetum & magnorũ deorum ministeria fuerant penes Cadolos quos uocant, eadem apud Romanos sacerdotes penes Camillos fuerunt. Præterea uatem unum ex quaq; tribu sacris interesse statuit, quem nos ἱεροσκόπον, ipsi minimum quiddam

dam ex appellatione prisca seruantes nominant aruspicem. De sacerdotibus autē eorumq; ministris legē tulit, eligi eos à suis curijs, quam electionem ita demum ratam haberi, si cōprobata fuisset ab auguribus. Deorum cultu sic constituto, rursum sacra, ut iam dixi, sua cuiq; curiæ partitus est, aßignatis in singulas dijs & dæmonibus quos perpetuo colerent: sumptusq; in hæc attribuit ex ærario publico. quæ quoties celebrarentur aderant curiæ suis uicibus: epulumq; diebus festis præbebatur curialibus in aula cuiq; curiæ propria: & præter has sacratum est commune quoddā omnibus curijs cœnaculum, qualia Græcis prytanea sunt. aulæ quoq; ipsæ nominabantur curiæ, quod nomen etiam hodie retinent. Hoc institutum mihi uidetur desumpsisse à Lacedæmonijs phiditia sua tum ex more frequentātibus, quem Lycurgus à Cretensibus mutuatus uidetur magno suæ ciuitatis commodo. nam hoc pacto ciues pacis tēpore ad frugalem uitam & moderatū uictum instituit: in militia uerò pudorem eis ingeßit, ne quis manipularem suum desereret, eorundem sacrorū ac libaminum participem. Nec in his solùm rebus laudāda est Romuli sapientia, uerumetiam quòd lege sanxit sacrificia deorum debere esse frugalia, quorum pleraq; ad nostram ætatem permanent, tametsi non omnia priscum ritum obtinent. ipse certe spectaui in sacris ædibus cœnas dijs appositas

in men

in mensis ligneis antiqui operis, pultemq; in canistris & quadrulis fictilibus, far item & liba fructuumq; quorundam primitias, & huiusmodi cætera exilia paratuq; facilia, omni morosa curiositate carentia: itidem libari uidi non argenteis aureis'ue poculis, sed culignis & ampullis testaceis, multum delectatus hominum in ritu patrio constãtia, nihil ex antiquis sacris in hunc nostrum luxum demutãtium. Sunt præterea quæ Numa Pompilius Romuli successor memoratu digna instituit, interpres rerum diuinarũ excellentißimus, de quibus dicetur postea, sicut & Tullus Hostilius rex tertius, ac deinceps alij: sed seminaria & initia religionũ probatißima debentur Romulo. Quin & alia præclara instituta, per quæ Romani felicitatem suam retinuerunt tot seculis, ad illum referenda uidentur, ut autorem legum honestarũ & utilium, sine scripto plerarumq;, quarundam etiam scriptarum, quas omnes percensere non opus est: præcipuas tantum & admiratione dignißimas, ex quibus aperte conijcere licet de eius uiri in ferendis legibus prudentia, quàm seuerus fuerit, & infensus uitijs, heroicarumq; uirtutum æmulus, paucis indicabimus, illud præfati: omnes eos qui Reipublicæ formas constituerũt uel Græcis uel barbaris, uideri animaduertisse recte in genere: quamlibet ciuitatem quæ constet ex multis domibus, tantisper frui tranquillitate, dum priuati

homi

homines uiuendi rationem exactam teneant: e diuerso conflictari cum uarijs tempestatibus, si ciues singuli non bene se habeant. proinde oportere eum qui mente sit præditus ad res administrandas idonea, siue is legislator sit siue rex, leges ferre quæ iustas ac temperatas reddant uitas ciuium. quibus autem studijs legibus tales euadere poßint, non æque omnes intellexisse uideri: sed nonnullos multum, immo in totum ut ita dicam aberrasse in his quæ in primis ad legislatoris curam pertinent. mox enim de nuptijs agentes & conuictu cum fœminis, unde incipiendum est, quemadmodum & natura uitas nostras auspicatur à coniunctione sexuum: alij sumpto exemplo à bestijs, uagos & promiscuos permiserunt concubitus, quasi hoc pacto uitam liberaturi à furoribus amatorijs, cædibusq; mutuis è zelotypia prouenientibus, alijsq; malis plurimis, quæ uel priuatas familias uel ciuitates totas propter mulieres solent inuadere: alij beluinam hanc & agrestem uenerem profligantes è ciuitate, uirũ copulauerunt mulieri unicæ: de conseruando uerò coniugio, & de uxorum pudicitia neq; magnum quid neq; paruum præscripserunt legibus, libenter abstinentes à negotio difficillimo. alij neq; licentiam indulserunt rebus uenereis, ut quidam barbari, neq; uxores incustoditas reliquerunt, ut Lacedæmonij: sed multas leges imposuerunt conseruatrices earum

modest

modestiæ:nec defuerunt qui magistratus constituerent, penes quos esset cura honestatis mulierum:non tamen per eos satis prospectum est huic negotio, sed leuius quàm ut cohiberi poßit natura pronior ad nequitiam. At Romulus neq; marito contra uxorem actione concessa stupratam aut domo profugam, neq; nuptæ contra uirum malæ tractationis aut destitutionis iniustæ, neq; de dote reddenda recipiendáue ullis latis legibus, aut aliis id genus negotiis, unica tantum efficaci ad hæc omnia,ut res ipsa ostendit, constitutione redegit uxores ad decentẽ modestiam. ea fuit talis: mulierem nuptam, quæ iuxta sacratas leges conuenisset cum uiro, ei participem esse possesionum & sacrorum omnium. nominabant autem prisci Romani sacras nuptias uocabulo suo farracia: quia coniuges uescerentur eodem farre,quod nos Græci zeam dicimus. & quemadmodũ nostri homines antiquißimam hordeaceam frugem rati, hordeo quod molam salsam uocant, hostias initiant: ita Romani quoduis sacrificium igne adolendum respergunt farre,quippe qui hoc genus antiquißimum existimant & honoratißimum. manet enim is mos hodieq;, nec quicquam est additum ad frugalitatem pristinam.Hæc sanè inter uirum & uxorem communio primi & sacri quondam habiti cibi, atq; fortunæ quamuis opimæ, à communi farre nomen inuenit, uinculum efficiens insolubile:

bile:

bile: nec ulla res tale coniugium dirimere poterat. Ita lex hæc mulieres nuptas, non habentes quò se uertant aliò, cogebat unius mariti se attemperare moribus: uiros item sic habere mulieres, ut rem necessariam, nulloq; diuellendam tempore. Vxor enim pudica & marito semper obsequẽs æque ac ille domus erat domina, & in eius defuncti bona succedebat hæres sicut parentis filia: ex asse quidem si is liberis carens ac intestatus decederet: quod si prolẽ haberet, ex æquo cum liberis. Si autem aliquid peccasset pœnam luebat ex mariti læsi arbitrio. de huiusmodi criminibus cognati cum ipso cognoscebant, in quibus erat uiolata pudicitia, & quod apud Græcos uideretur leuissimum, si deprehensa esset uinum bibisse mulier. nam utrunq; damnauit Romulus, ut erratorum muliebrium maximum, ratus è stupro nasci insolentiam, stuprum è uinolentia: longoq; tempore crimen utrunq; apud Romanos iram merebatur implacabilem, comprobantibus legis æquitatem tot seculis. Constat enim per DXX. annos Romæ nullum accidisse diuortium. Septima demum supra centesimam & trigesimam Olympiade, M. Pomponio, C. Papyrio COSS. primus dicitur uxorem repudiasse Sp. Caruilius, uir non obscurus, coactus à censoribus iurare, liberorum causa se coniugem dimittere: erat enim sterilis: qui tamen ob hoc factum, quamuis necessarium, in perpetuum

exosus

exosus fuit populo. Atq; hæ sunt leges in quibus ferendis Romulus honestatis mulierum rationem habuit. quæ autem ad reuerentiam & æquitatem liberorũ attinent, ut colant parentes perficiendo iussa illorũ omnia, plus habent grauitatis, & nostrorum hominum leges longe superant. Nam qui formas uiuendi Græcis condiderũt ciuitatibus, certum quoddam tempus admodum breue præscripserunt quo liberi patribus essent subditi, quidam ad annum pubertatis tertium, quidam tantisper dum illi cælibes manserint, nonnulli donec publice inter uiros ascripti fuerint, quemadmodum è Solonis, Pittaci, Charondæq; legibus acceperant, quorum magna celebratur sapientia: pœnas etiam in contumaces filios statuerunt non graues, permittentes patribus eos exhæredare domóue pellere, præterea nihil: quæ non sufficiunt ad compescendam iuuentutis uæsaniam moresq; præfractos, neq; contemptores honestatis leui brachio possunt ad modestiam redigi. quapropter apud Græcos sæpe indecora multa in parentes committunt liberi. Romanorum autem legislator omnem ut ita dicam potestatem patri dedit in filium, idq; toto uitæ tempore, siue in carcerem eum mittere, siue flagris cædere, siue uinctum ablegare ad rustica opera, siue necare libeat, etiamsi filius tractet Rempub. etiamsi magistratus gerat maximos, etiamsi liberalitatis laudem publice sit

promer

promeritus. certe iuxta hanc legem uiri illustres pro rostris fauente plebe concionātes in senatus inuidiam, fruentesq; auris popularibus, detracti è suggesto per parentes abducti sunt, pœnas daturi ex ipsorum sententia: quos dum per forum ducerentur, nemo adstantium eripere poterat, non consul, non tribunus, non ipsa turba cui tum adulabantur, licet omnem potestatem sua minorem existimans. taceo nunc quot uiri fortes necati sint à patribus, nimio uirtutis ardore promecti ad patrandum aliquid præter ipsorum mandatum: sicut de Manlio Torquato alijsq; multis traditur, de quibus suo dicemus tempore. Nec contentus hanc potestatem parentibus dedisse legislator Romanus, permisit etiam uendere filium, nil deterritus crudelitatis specie, quòd res grauior uideri posset quàm pro affectu domestico. quodq; maxime quis miretur in hac dissoluta disciplina Græcorum educatus, quasi durum & tyrannicū, hoc quoq; patri con cessit, licere illi terna filij uenditione pecuniam quærere, maiorem largitus potestatem patri in filium, quā hero in mancipium. seruus enim semel uenditus, deinde libertatem adeptus, in posterum sui iuris est. filius uerò à patre uenditus, si liber fieret, rursum sub patris potestatem redigebatur. iterū quoq; uenundatus & liberatus, ser uus ut antè patris reddebatur. post tertiam demum uenditionē eximebatur è patris potestate.

hanc legem primi illi reges obseruabant, incertum scriptámne an sine scripto proditā, habentes pro omnium firmißima. post sublatam uerò monarchiam, cū primùm uisum est Romanis patrios mores legesq; omnes unà cū ascititijs in foro proponere uniuersis ciuibus, ne ius publicum mutaretur cum potestate magistratuum, decemuiri qui à populo acceperant potestatē colligendarum legū & conscribendarū, hanc quoq; retulerunt inter cæteras: exstatq; in quarta ex his quas uocant duodecim tabulas, in foro publicatas illo tempore. quòd autem nō decemuiri, trecentesimo pòst anno scribendis legibus creati, primi Romanis hanc legem introduxerint, sed iamdudum receptam non ausi sint tollere, præter alias multas coniecturas maxima est è legibus Numæ Pompilij successoris Romuli, ubi scriptū habetur sic: Si pater filio concesserit uxorem ducere, futuram sacrorum ac bonorū iuxta leges participem, patri posthac nullum ius esto uendendi filium, quod ille non scripsisset, nisi antè ius fuisset patri uendendi filios. Sed de his hactenus. nunc libet aliam eius ordinationem summatim percurrere, qua plebeiorum honestati consuluit. Considerans enim ciuiles cœtus ad uitæ sobrietatem, & maiorem æquitatis quàm lucri habendam rationem, perdurandumq; in laboribus, & uirtutem rebus omnibus præferendam, non tam facile uerborum doctrina duci,

quòd

quòd pleriq; sint intractabiles, quàm operum consuetudine ad uirtutem cōferentiū, cogiq; hos quàm persuaderi citius, ni cohibeantur facile relapsuros ad ingenium, sellularias quidem ac sordidas & turpibus cupiditatibus subseruientes artes, ut corporibus atq; animis tractantiū noxias, seruis & exteris exercendas tradidit: longoq; tempore pudori fuerunt Romanis opera talia, omnibus ingenuis pertinaciter abstinentibus. duo uero tātum illis reliquit studia, rei militaris ac rusticæ, quippe qui uideret hæc uitæ genera uentri & illicitæ ueneri minus obnoxia, lucraq; sectari non ex iniurijs mutuis, sed ex hostium manubijs. ratus autem utrunq; absq; altero imperfectum esse ac querulum, non alijs colendas terras attribuit, alijs diripiendas abigendasq; res hostium, ut mos fuit apud Lacedæmonios: sed ijsdem tam bellica quàm rustica iniunxit munia: in pace omnes assuefaciens ruri degentes incumbere operi, nisi siquando mercatu opus haberent: tum uerò in urbem conuenientes uersari in foro, nona quaq; die assignata nundinis: tempore autē belli militare docens, & certatim lucris simul instare ac laboribus. uictoribus enim æqualiter diuidebat agrum ademptū hostibus, pariterq; mancipia & pecunias, quo libentius expeditiones susciperēt. De iniurijs autem quibus inter se alij alios afficerent, sine dilatione decernebat, partim per se ipse, partim

per alios: pœnasq; infligebat pro modo criminum. cumq; cerneret homines timore maxime cohiberi à maleficijs, multa in eum usum parauit, tribunal in loco fori conspicuo, satellitij CCC militum terribilem faciem, uirgas ac secures prælatas à duodecim lictoribus, qui flagra meritos uerberabant in foro, grauium uerò criminum damnatos capite plectebant in conspectu omniũ. Hæc fuit ratio institutæ Romulo reipublicæ: ex his enim de reliquis coniecturam licet sumere. Res porrò uiri bello contra diuersos populos gestæ, hæ fermè traduntur à scriptoribus. cum multæ ac ualidæ gentes Romanis essent finitimæ, amica nulla, uolens eas conciliare sibi per connubia, qui mos contrahendæ societatis antiquis habebatur firmißimus: congitansq; alias ciuitates aspernaturas nouos cõuenas, nec opibus potentes, nec rebus gestis nobiles, nullam tamen ex aduerso contentionem fore, si uim excusaret neceßitas: ex consensu Numitoris aui sui cepit consilium, raptis non paucis simul uirginibus connubium quærere. quæ sententia postquam placuit, primùm Conso deo consiliorum occultorum præsidi uouit, si conatus succederet, solenne festum ac sacrificium: deinde re cum senatu communicata, illis quoq; comprobantibus, indixit celebritatem festumq; Neptuno diem, dimißis circum finitimas urbes qui inuitarent ad conuentum & certamina, quæ tunc instarent

cum

cum uirorum tum equorum uaria. Facto deinde ad eam celebritatem confluxu plurimorum hospitum cum uxoribus simul & liberis, peractisq́; sacris Neptuni & certaminibus, extrema ludorum die cum iam soluenda esset celebritas mandat iuuenibus, dato signo rapiant uirgines quæ spectatum uenerant, quam cuiq; sors obtulerit, seruentq́; castas illam noctem, postridie uerò ad se adducant. tum iuuenes cateruatim diuisi, ubi quod conuenerat signum elatum uiderunt, discurrunt ad rapiendas uirgines, magno tumultu ac uociferatione hospitum, maius aliquod malum suspicantium. Sequenti uerò luce adductarum uirginum mœstitia deiectos animos Romulus consolatus est, rapinam eam non ad iniuriam spectare sed ad coniugiũ dictitans, docensq́; morem hunc Græcorum esse antiquissimum, & qui maximum decus afferat expetitis ad nuptias mulieribus. proinde darent animos maritis, quibus sors dedisset corpora. Post hæc comperto puellarum sexcentarum octuagintatrium numero delegit totidem uiros calibes, quibus eas in matrimonium dedit ritu cuiusq; patrio, ignis & aque societatem inter coniuges pactus, qui mos durat usq; nostra tempora. Hæc facta quidam scribunt anno primo regni Romuli, Cn. Gellius quartum fuisse tum autor est, quod est uerisimilius. Noua enim coloniæ deductorem nondum constituta republica

tantum facinus esse aggressum, non uidetur rationi consentaneum. rapinæ quoq; causam alij mulierum inopiam fuisse tradunt: sunt qui belli occasionem sic quæsitam existiment. qui autem maxime probabilia scribunt, ad quorũ ipse accedo sententiam, aiunt hac necessitudine quæsitam societatem finitimarum urbium. Cæterum festum quod tum consecrauit Romulus, etiam nostra ætate Romani agitant nomine Consualiũ, in quo ara subterranea, sita prope circum maximum, refossa terra sacrificijs honoratur & libaminibus, & equorum ac quadrigarum committuntur certamina. Deus autem in cuius honorem ista fiunt, Consus à Romanis uocatur, quem quidam nostra lingua interpretãtur Neptunum σεισίχθονα, ideoq; aram ei sacratam subterraneã, quòd hic deus terram habeat. Ego uerò & aliam rationẽ festi Neptuno dicati audire memini, sicut & cursus equorum: aram uerò subterraneam postea positam genio cuidam cuius nomen proferri nefas sit, occultorum consiliorum seruatori ac præsidi. Neptuno enim occultam aram nusquam terrarum sacratã esse, nec apud Græcos nec apud barbaros. quid autem sit uerius pronuntiare non est facile. Vt uerò de raptu ac nuptijs uirginum fama per finitimas urbes diuulgata est, alias indignatio, alias non malo animo id esse factum reputatio subijt. res tandem erupit in bellum multiplex,

præg

prægrauante Sabino inter alia: quorum omniũ felix fuit finis sicut iam antè uates prædixerāt. laboris quidem ac periculorum fore plurimum. sed læto exitu. Primæ autem ei bellum intulerūt Cænina, Antemna, & Crustumium, prætexentes ultionem raptarum uirginũ, sed re uera moleste ferentes crescentem paulatim rem Romanã in immensum, nec conniuendum ratæ dum accolarum omnium malo uires colligeret. itaq; conuenerunt harum legationes ad Sabinos, postulantes geri bellum ductu illorum & auspicijs, eo quod gens esset opulenta & præualida, principatumq; inter uicinos obtinēs, nec minus alijs affecta iniuria. nam illorum plurimæ uirgines raptæ fuerant. Sed cum nihil proficerent, resistentibus legatis Romuli, & gentis fauorem uerbis factisq; ambientibus, Sabinisq; consilia belli procrastinantibus continue, pertesæ morarum decreuerunt suis opibus bellum cum Romanis gerere, satis uirium sibi ratæ in unum collatis triũ ciuitatum copijs ad unam non magnam urbem expugnãdam. Sed quominus in unis castris uisæ sint ut decreuerant, Cæninensium fecit festinatio. hi qui autores inferendi belli fuere præcipui. his irruptione facta Romanum agrum populantibus occurrens cum exercitu Romulus, ex improuiso hostem aggreditur imparatum, castris uix dum permunitis ui potitur: refugientiumq; tergo hærens priusquam oppidani cladem suorum co-

cognosceret nactus incustodita mœnia portasq; patentes, urbem primo capit impetu: regē ipsum cum ualido globo iuuenum obuium manu sua conficit ac spoliat. Cænina hoc modo capta armis ademptis, imperatisq; obsidibus, in Antemnates mouit: & horum quoq; copias palantes ac prædis etiam tum intentas, nec opinantes adortus, sicut priores fudit fugauitq;, & eodem modo usus uictoria domum reduxit exercitum. spolia hostibus in prælio detracta præferens, uotiuasq; manubiarum primitias, & dijs destinatas uictimas. ipse pompam extremus claudebat indutus purpuram, & coronatus laurea quadrigisq; inuectus quo augustiorem se faceret. reliquæ peditum equitumq; copiæ ornatæ ac instructæ incedebant canentes deos patrios, & ducem uenerantes incondito carmine, effusa obuiā ciuitate gratulabunda cum uxoribus & liberis utroq; uiæ latere, summaq; comitate excipiente uictorem exercitum. ut uerò in urbem uētum est, præsto erāt crateræ uino plenæ, & mensæ instructæ cibis uarijs ante illustrium uirorum ædes propositæ ad fruendum quibuslibet. atque hæc fuit uictorialis ac sacra pompa quam Romani triumphum nominant, tunc primùm instituta Romulo: nostra uerò hac tempestate magno luxu agitur & fastu quodam tragico, non tam ad uirtutis opinionem quàm ad ostentationem diuitiarum, repudiata omni frugalitate pristina.

na. Traducta pompa & re diuina perfecta, Romulus in Capitolino uertice Ioui Feretrio templi spacium designauit non magnum: adhuc enim seruatur uetus eius uestigium uix quindecim pedum longitudine: quò inferret opima de Caeninensium rege spolia. Feretrium autem Iouem siue quis nostrum τροπαιοῦχον aut σκυλοφόρον ut quibusdam placet uocauerit, siue quòd complexus uniuersam naturam ac motũ superior feratur ὑπερφερέτην, nequaquam à uero aberrauerit. Post redditas dijs uotiuas uictimas spoliorũq; ac prædæ primitias, rex ante omnia retulit ad senatum de captis urbibus quid statuendum censeant, ipseq; primus quæ tum optima uidebatur sententiam protulit: cumq; qui aderant probarent principis consilium, ut tutum simul & magnificum, nec in præsens modo, sed in posterum quoq; utile, perpetuam inde sibi parauit opinionem prudentiæ. Nam contractis in unum quotquot raptæ fuerant Antemnatũ & Caeninensium generis, ut uidit prouolutas sibi ad genua, lamentantes deflentesq; fortunam patriæ, desinere ac silere iussas sic affatus est. Quãuis patres uestri & fratres totæq; ciuitates extrema mereantur omnia, ut qui amicitiam nostram aspernati bellum maluerunt nec honestum nec necessarium, nos tamen multa mouent ad consulendum de illis moderatius, respectus indignationis deorum quibus inuisa est omnis

superbia, & metus hominum inuidiæ, & quòd misericordiam credamus non parum conferre miserijs mortalium, quam & ipsi uellemus in nostra necessitate impetratam ab alijs: uobis quoq; de quibus hactenus nulla maritorũ querela exstitit, hunc honorem habendum censemus & gratiam. Itaq; hoc erratum eos impune ferre sinimus, non libertate non agris alijs'ue bonis uestros ciues mulctamus. qui uolent, his manere illic permittimus: qui malent huc transferre penates, tutò id poterũt, pollicemurq; fore ut nunquam eos pœniteat mutati domicilij. Ne autem posthac in idẽ relabantur peccatũ, amicitiamq; nostram ulla de causa deserant, remedium erit opinor efficacissimum, si fecerimus eas Romanas colonias, & eò colonos hinc miserimus quantũ sat erit. Ite igitur bono animo, & maritos iam duplici honore ac caritate complectimini, per quos tam parentibus uestris quàm fratribus & patrijs libertas manet ac incolumitas. His auditis lætæ mulieres manantibus præ gaudio lacrymis è foro abeunt. Romulus utroq; trecenos misit colonos, quibus agrorum tertia pars sorte obtigit: ipsos Cæninenses atq; Antemnates, quotquot uoluerunt, ad habitandum Romam unà cum familijs transtulit, nec agris mulctatos nec pecunijs: eosq; mox in tribus & curias adscripsit, nõ pauciores tribus milibus, ita ut tum primum peditum Romanorum censerentur in

uniu

uniuersum sex milia. Erant Cænina & Antemna urbes à Græcis oriundæ non ignobiles. eas enim Siculis ademptas tenebant Aborigines, Oenotrorum pars profectorum ex Arcadia, ut antè dictum est. post hoc autem bellum coloniæ Romanæ factæ sunt. His confectis rex contra Crustuminos paratiores hostes educit exercitum. eos acie uictos, expugnatisq; mœnibus, quamuis repugnassent fortiter, nihilo tractauit durius: sed hanc quoque urbem, sicut priores, Romanorum fecit coloniam. erat Crustumium ab Albanis multis seculis antè quàm Roma conditum. Volitante per urbes fama bellicæ Romuli fortitudinis, ac erga uictos clementia, & multi uiri fortes cum ualida manu domesticorum commigrarunt ad regem, à quorum uno Cælio nomine mons quidam intra urbem Cælius hodieq; dicitur: & populi integri committebant se eius fidei, exemplo à Medullinis orto, Romaq; colonias assumpserunt. hos successus ægre ferebant Sabini, reÿcientes culpam alius in alium, quòd imperÿ Romani non obstitissent principÿs, iamq; cum egregÿs uiribus aucto habituri essent negotium. quapropter uisum est priorem negligentiam ualido exercitu immisso corrigere: moxq; indicto Cures, id gentis caput erat, concilio, communi suffragio bellum decernunt, ductu & auspicÿs regis T. Tatÿ: atque ita soluto conuentu suam

quis

quisq; domũ reuersi, oppidatim bellum parabãt, uere ineunte magnis copijs Romam petituri. Interea Romulus contra hostem bellicosum quam diligentissime se præmuniens, palatinos muros altiores faciens prouidebat tutelæ ciuium, Capitolinum quoq; ac Auentinum (ut nunc uocant) colles fossa & uallo firmo complexus, nocturnum pastoribus & agricolis receptaculũ, utriq; imposito idoneo præsidio, quod tum alijs quoq; locis opportunis factum est. auxilium etiã ualidum adduxit è Solonio Hetrusca urbe Lucumo uir strenuus et bello clarus, nuper receptus in amicitiam: & ab Albanis aui iussu uenerunt multi tam milites quàm operarij machinarumq́; opifices. nec deerat frumenti, armorũ, & huiusmodi rerum copia. Ita paratis ad certamen utrisq;, primo uere Sabinis priusquam exercitum educerent. placuit legatos ad hostem ante omnia mittere qui raptas fœminas repetant, raptoresq́; deposcant ad suppliciũ, ut æquũ postulantes & repulsam passi uiderentur necessarium bellum suscipere: caduceatoresq́; in hoc missi sunt. Romulus contrà censebat sinẽdas mulieres. quãdoquidem id non inuitæ facerent, cũ maritis degere. quod si qua alia re opus habeant, acciperent tanquam ab amicis, nec bello se lacesserent. hostes uerò his cõditionibus contemptis eduxerunt copias, uigintiquinq; millia peditum, equites penè mille. Romanis non multo

minor

minor fuit exercitus, uiginti millia peditum, octingēti equites: castraq; duobus locis ante urbem munierāt, altera in Esquilino colle, ubi erat ipse Romulus, altera in Quirinali nondum id nomen sortito, quibus praerat Hetruscus Lucumo. At Sabinorum rex Tatius postquam cognouit apparatus hostium, noctu excitas copias ducebat sine damno agrestium, & ante solis ortū medio Quirinalem inter & Capitolium campo castra posuit: cumq; uideret omnia teneri firmis hostium præsidijs, sibi uerò nullum tutum locum reliquum, hærebat inops consilij, ratus fore ut frustra tempus ibi tereret. sed animi perplexo fortuna inopinata uiam expedijt, munitione optima in eius potestatem redacta in hunc modum. Oberrantes pedem Capitolij Sabinos speculabundos siqua is collis ui furto'ue occupari posset, è sublimi contemplabatur uirgo quædam, uiri nobilis præsidio præfecti filia, Tarpeia nomine. hanc, ut Fabius & Cincius produnt, cupido cepit anulorum & armillarum quas illi gestabant in sinistris brachijs: gaudebant enim tunc Sabini, nō minus quā Hetrusci, molli uictu ac cultu, & ornamentis aureis: uel, ut L. Piso uir censorius scribit, uolebat praeclaro facinore nudatos scutis hostes ciuibus suis obijcere. Vtrius autem uerior sit opinio, ex procedente narratione licebit coniecturam sumere. Ergo ancilla per occultum posticulum emissa, petit à

rege

rege Sabinorum ut sine arbitris in colloquium suum ueniat auditurus de serijs negotijs & necessarijs. cumq; Tatius spe proditionis arripuisset oblatam occasionem, uirgo quàm potuit latenter occurrens in condictum locum progresso, ait patrem suum noctu ex arce propter necessitatem quandam profectum penes se claues portarum asseruandas reliquisse: paratamq; se munimentum noctu uenientibus tradere, mercede proditionis accepta quicquid Sabini gestarent sinistris brachijs. quod ubi probatum est Tatio, pactorum fide cum sacramento data uicissim & accepta, locoq; Sabinis præfinito munitissimo, & nocturna ueniendi hora, qua putabat remissiores excubias, clam in arcem reuertitur. Hactenus inter scriptores Romanos conuenit, in sequentibus discrepant. Piso censorius, cuius suprà memini, nuntium narrat à Tarpeia noctu ex arce missum, Romulo indicaturum quid puella cum Sabinis pacta sit, & quòd à deceptis conditionum ambiguo petitura sit arma quibus se protegerent. proinde mitteret noctu in arcem manũ aliam, hostes exarmatos cũ suo duce oppressuram facile. eum nuntium transfugisse ad regẽ Sabinorũ, & detulisse Tarpeiæ cõsilia. Fabius autẽ & Cincius nihil tale, sed aiunt seruasse puellam quod de proditione pacta est. ac rursum quæ sequũtur uno cõsensu traduntur ab autoribus. aiunt enim adueniente rege Sabinorum

norum cũ exercitus robore iuxta premissa Tarpeiæ apertam hosti præfinitã portulam, simulq; ab ea loci custodes excitos, ut quantocyus se per auersam portam proriperent ignotam hostibus, qui iam arcem occupatam teneant. quibus elapsis Sabinos per apertam portam ingressos arcẽ desertam occupasse: ac mox Tarpeiæ, ut quæ fidem pacti pro parte sua soluisset, mercedem obtulisse sacramento debitã. Hic rursum Piso quidem ait, Sabinis paratis aureas armillas puellæ tradere, Tarpeiam non ornamenta sed scuta postulasse ab eis. Tatio uerò simul doli causa indignationem, simul non uiolandæ religionis cogitationẽ obortam. tandem ei uisum, tradenda quidem arma puellæ ut postulauerat, sed ita ne acceptis uti posset. ac mox totis uiribus iecisse scutum in uirginem, cæterosq; iussos idem facere. ita petitam undiq; Tarpeiam ui & multitudine inflictorum sibi scutorum confectam esse ac obrutam. Fabius autem dolum uiolati pacti ad Sabinos retulit. pro auro enim quod Tarpeiæ debebant ex pacto, indignatos mercedis magnitudinem scuta in eam cõiecisse, quasi hac se daturos iurauerint. sed quod necem eius secutũ est, Pisonis sentẽtiæ ueritatẽ astruit. nam & sepulcri honore dignata est ubi cecidit in colle urbis sacratissimo, & solennes ei Romani reddũt inferias, ut Piso in literas retulit: quorum neutrũ consecuturam fuisse credimus uel à proditis uel

ab in

ab interfectoribus, si occubuisset patriæ proditrix: immo siquæ superfuissent oßium eius reliquiæ, refossæ tandem ac disiectæ fuissent, ut hoc exemplum alios à tali facinore deterreret in posterum. Sed de his quisq; ut uolet iudicicet. Cæterum Tatius & Sabini arce munitißima & Romanorum apparatus bona parte sine labore potiti iam in tuto bellum trahebant. itaq; collatis castris multæ per occasionem alterutrius partis uelitationes fiebant, magis uirtutis experimento quàm quod in totius belli euentum afferrent momenti aliquid. bis deinde in acie cruento sed æquo marte certatum est, quando pertesis morarum utrisq; placuit totis uiribus decernere: productiq; à peritißimis ducibus in mediā castrorū planiciem exercitatißimi milites mira edebant facinora, alternis facientes & excipientes impetum. interim stantes in munitionibus sublimes spectatores ancipitis certaminis & nunc huc nunc illuc inclinantis uictoriæ, rem fortiter gerentibus suis militari acclamatione accendebant animos: fessos uerò & cedentes gemitu ac precibus reuocantes in prælium, non sinebant uirtutem prorsus abijcere: atq; ita utriq; supra uires durabant in periculis. tandem exacto die per pugnam dubiam, superuenientibusq; tenebris, utriq; in sua castra non inuiti se receperunt. Postera die sepultis cadaueribus, curatis saucijs, integrorum copijs suppletis, quoniam

niam libuit instaurare prælium, eodem quo pridie loco congreßi usq; ad noctem pugnauerunt, Romanis in utroq; cornu egregie uincentibus. praerat autem in dextro ipse Romulus, in sinistro Hetruscus Lucumo. mediam Sabinorum aciem unus sustentabat Metius Curtius, qui solus in causa fuit ne uincentibus cederent, robustus uir manuq; promptus, & ob periculorum contemptum laudatißimus. hic mediam aciem curare iußus reiecit sibi oppositos. cumq; uellet etiam cornua Sabinorum laborantia iam pedemq; referentia restituere in integrum, cohortatus suos instabat hosti fugienti & petenti portas turbatis ordinibus, ita ut Romulum coactũ semiperfectam uictoriam relinquere, contra uictricem hostium partem auerteret. Sic Sabinis hac parte leuatis tanto aduersario, rursum pugna æquata est, & in Curtianos auersus totus impetus. quem Sabini excipientes acriter restiterunt aliquandiu: dein ex aduerso confluentibus impares, sensim pedem referebant in castra, extremum agmen tutante Metio, ne fuga ordines confunderet. is enim resistebat inuehenti se Romulo. unde inter ipsos duces egregium certamen commissum est. sed cum iam exanguis telisq; confixus Curtius paulatim retrocederet, in paludem cœnosam delatus est: quam cum nec deuitare cinctus hostibus posset, nec traijcere præ aqua in limo stagnante, armatus in eam

m sese

sese coniecit. Romulus superuacuum ratus per paludem persequi periturum in uoragine, in alios Sabinos uertit impetum. ille uerò ægre tandem è palude cum armis eluctatus est & intra uallum reductus. Locus is iam terra congesta repletus est, adhuc tamen ex illo casu uocatur Lacus Curtius, Romani fori meditullium ferè occupans. Romulus uerò cæteros persequens usq; Capitolium, & sperans se iam posse arcem capere, præter alia uulnera saxo è superiore loco in caput grauiter ictus semimortuus à proximis relatus est intra mœnia. ibi Romani nō comparente duce territi in dextro cornu terga uertunt. sinistrum aliquandiu restitit, Lucumone clarißimo duce pugnam ciente tam uoce quàm manu, donec & ipse inuectus in medios Sabinos per latus traiectus cecidit. tum uerò uniuersis fugientibus. Sabinos audacius persequentes usq; mœnia, iamq; portis proximos, repreßit erumpens cum Romulo globus iuuenum, quos rex ad custodiam Vrbis reliquerat. iam enim se recollegerat ex uulnere. quo succurrente quantum poterat, confestim mutata est fortuna partium. qui enim modo fugiebant, ut ducem suum ex insperato uiderunt, receptis è recenti metu animis, ordinibusq; instauratis, sine mora manus conseruerunt cum instantibus: & qui inclusi mœnibus nullum remedium putabant quin ui capta urbe uenirent in potestatem hostium,

ſtium, ad tam repentinam & inopinatam mutationem de ſalute ſua cogitare cœperunt. erat autem hoſti procliuis receptus in caſtra, è ſuperiore loco per uiam cauam refugienti, multiq; in ea fuga deſiderati ſunt. Hunc habuit ille dies euentum dubij certaminis, quod poſt inopinatos partium caſus uergente demum ſole diremptũ eſt. Sequentibus uerò diebus Sabini conſultabant, utrum uaſtato quantum poſſent hoſtili agro reducendæ eſſent domum copiæ: an perſeuerandum in bello accitis recẽtibus, donec præclarum ei finem imponerent. Durum enim erat uel abire infecto negotio, uel manere non ſuccedente ut ſperauerant. Quodſi deſcenderetur in colloquium, qui ſolus reſtare uidebatur honeſtus belli exitus, id uerò ſibi æque ac Romanis exiſtimabant conducibile. Romani quoq; non minus, immo magis etiam quã Sabini, conſiliorum erant inopes, incerti quid facerent. nam neq; retinere mulieres placebat neque reddere: quòd alterum uideretur nihil aliud quã confeſſio uictos ſe eſſe & ad quaslibet conditiones accipiendas obnoxios: alterum multas miſerias eos inſpectare cogeret, agrorum uaſtationem & iuuẽtutis fortiſsimæ quotidianos interitus. quod ſi priores mentionem feciſſent amicitiæ, nihil æquum à Sabinis ſperabant, ea maxime de cauſa, quòd qui ſe potiores exiſtimant, non tam moderatis conditionibus aduerſarios demereri ſtu-

deant. quàm iniquis premere. Inter has cogitationes partium, dum neutris uel pugnæ initium uel pacis mentionem facere audentibus tempus teritur, Romanorum uxores Sabini generis propter quas bellum exortum fuerat, cœtu facto absq; uiris arbitris inter se collocutæ, decreuerunt utrosq; inuitare ad fœdera, suasu Hersiliæ non obscuro inter Sabinos loco natæ fœminæ. hanc quidam aiunt iam nuptam inter cæteras puellas raptam pro uirgine: grauiores autores tradunt eam sua sponte mãsisse in urbe cum filia rapta, ut quæ unica illi fuerit. quod consilium postquam uniuersarum communi sententia comprobatũ est, regium senatũ adeunt: & post acceptã dicendi copiã oratione prolixa cũ patribus conscriptis agunt, ut sibi bona ipsorum uenia cognatos suos adire liceat, affirmantes se certam spem concepisse cõciliandæ inter duas gentes amicitiæ. His auditis in concilio rex & cæteri uehementer gauisi sunt, censentes solum hunc superesse perplexis rebus exitũ: factumq; est senatusconsultum, ut quotquot Sabinæ haberent prolem, his domi penes maritos relictis pueris liceat legationem ad suos populares suscipere. quod si quæ matres sint plurium, hæ partem eorum aliquam secum ducant, & dent operam ut duo populi coëant in amicitiam. post hæc exeunt lugubri habitu, quædam etiam ducentes secũ infantulos. ut uerò in castra Sabinorũ

uentum

uentum est, cum lamentis accidẽtes omnibus ad genua, magnam miserationem mouerunt inspectantibus, nemine sibi temperante à lachrymis. moxq; admissas in concilium iubente rege causam aduentus dicere, autor huius consilij legationisq; princeps Hersilia longa & ad mouendos affectus composita deprecatione ad pacem uiris sui respectu impetrandam usa est, quandoquidẽ ipsæ belli suscipiendi causa fuissent: cuius conditiones, quod utrisq; bonum sit & commodum, ex communi ducum statuerentur arbitrio. oratione finita prociderunt uniuersæ cum pueris ad regis genua, nec surrexerunt nisi subleuatæ à suis, æqua omnia quantum in se esset pollicentibus. ac mox cum iußissent eas excedere, consultatione inter se habita, decreuerunt de reconciliatione agere: interpositisq; primùm inducijs, paulò pòst fœdus inter reges ictum est, & iureiurando firmatum, his pacis legibus: ut in urbe regnarent pari potestate honoreq; Romulus ac Tatius, & ut ea deductum à conditore seruaret uocabulum, ciues uerò in uniuersum à Tatij patria Quirites denominarentur. Sabinis ius ciuitatis Romanæ ut daretur quicunq; id cuperent, utq; hi communicatis utrinq; sacris reciperentur in tribus & curias. Sic ante aras icto fœdere circa mediam sacram uiam permixti se inuicem consalutauerunt. Dimißis deinde cum suis copijs ducibus cæteris, Tatius rex cum

tribus illustrißimis uiris Romæ habitaturus substitit. hi posteritatem honoratam post se reliquerunt, Volesus Valerius, Tallus cognomine Tyrannus, & Metius Curtius qui paludē armatus euaserat, cum quibus cognati & clientes manserunt non pauciores indigenis. iamq; ordinatis rebus usum est regibus, quando plebeia multitudo non parum creuisset, duplicare patriciorum numerum, allectis in eum ordinem è nouorum incolarum numero illustrißimis familijs, & ex his quoq; patricijs centum selecti suffragio curiarum ascripti sunt ad ueterem senatorum numerum. id quod uno consensu omnes Romanæ historiæ conditores produnt, pauci tantū de numero ascriptorum uariant, non C. sed L. in senatum fuisse allectos. De honoribus item, quos mulieribus reges concesserunt ob nauatam in eis reconciliandis operam, non inter omnes Romanos scriptores conuenit. Sunt enim qui scribant eas et donis multis magnisq; remuneratas à regibus, & triginta quas diximus curias accepisse illarum nomina, quòd totidem in legatione fuerint. Sed Terentius Varro hac parte dissentit à reliquis, asserens, iampridem curijs nomina imposuisse Romulum, cum primùm distribueret multitudinē, partim à ducibus, partim à ueteribus patrijs: nec in legationē profectas triginta, sed dēptis tribus XXX. supra quingētas: nec putat uerisimile, reges nulla ratione tot mu-

lierum

licrum habita, paucis earum uoluisse hunc honorẽ concedere. uerùm hæc nec silentio præterire, nec prolixius memorare, libuit. De Curibus autem, ex qua urbe Tatius cum suis uenerat, quando huc nos deduxit narrationis series, sic accepimus. In Reatino agro. quo tempore Aborigines eum tenebant, uirgo quædam indigena claro genere prognata choros ducebat in tẽplo Enyalij: hunc Sabini, sicut eos secuti Romani, Quirinum nominant, nondum satis certi Mársne is sit an quis alius honore Marti similis. nam quidam uni deo bellorum præsidi nomẽ utrunq; tribuunt, alij duorum hæc putant esse numinum. In huius dei templo saltans puella repente diuino furore correpta choream deseruit, & in sacrarium se cursu proripuit. deinde à loci genio compressa, ut uulgo uisum est, filium edidit nomine Medium, Fidium cognomine. is uirilem ætatem ingressus & forma supra hominem fuit, & in re militari longe præcellentissimus est habitus. cumq; captus esset condendæ urbis cupidine, collecta magna manu ex agris finitimis, breui Cures repleuit habitatoribus, uocatas ut quidam putant à genio cuius dicebatur filius: aut à hasta, sicut malunt alij. cures enim Sabini hastas nominant. Ita Terentius Varro scriptum reliquit. Zenodotus Trœzenius historiarum scriptor narrat indigenas Vmbros primùm in Reatino habitasse, & inde Pelasgorũ armis

exactos uenisse in terram quam nunc habitant: mutatoq; cum sedibus gentis nomine Sabinos pro Vmbris appellatos. at Porcius Cato nomen Sabinis impositum ait à Sabino filio Sabi eius quem colunt illius regionis homines, & eum Sabum à quibusdam uocari dium Fidium. primam autem eorum sedem fuisse uicum quendam Testrinam nomine, unde expeditione facta Sabinos Reatinum agrum adortos tunc habitatũ Aboriginibus, urbem nobilissimam ex eis cepisse Cutilias: ac mox sparsis latius colonijs, inter alias multas, sed immunitas, etiam urbem Cures ab eis conditam. regionem autem illos occupasse à supero mari distantem circiter CCLXXX. stadijs, ab infero uerò CC. & XL. insuper: in longitudinẽ patere paulo minus mille stadijs. Quin & aliam opinionem in Sabinorum historijs domesticis comperimus, Lacedæmonios eò deduxisse coloniam, quo tempore Lycurgus tutor sui nepotis Eunomi Spartanis leges condidit: quarum seueritatem pertesos quosdam, secessione à cæteris facta, urbem deseruisse in perpetuum. deinde enauigato longo maris tractu, qualiscunq; terræ desiderio fecisse uotum, quocunq; terrarum primùm appellerent, id posthac fore sibi domicilium. cumq; delati essent ad Pometinos campos Italiæ, agrum quò primùm uenerũt appellasse Feroniam, memores quòd eos huc illuc per mare ferri contigerat: templum quoq; con-

struxr

struxisse diuæ Feroniæ cui uota fecerunt, quam nunc una litera mutata uocãt Faroniam. ex his quosdam habitasse inter Sabinos, & ideo mores eorum accedere ad disciplinã Laconicam, præcipue quantum ad belli studia, frugalitatem, & uictus duritiem attinet. Hæc de Sabinorum origine. Cæterum Romulus atq; Tatius cum suis & urbem confestim auxerunt additis alijs duobus collibus, Quirinali Cælioq; : & diuisis habitationibus seorsum degebant proprijs & separatis in regionibus, Romulo tenẽte Palatium eiq; contiguum mõtem Cælium, Tatio uerò Capitolium quod primum occupauerat, & Quirinalem collem. ijdem planiciem Capitolio subiectã, excisa sylua, & stagno quod propter loci cauitatẽ erat aquarũ è uicinis montibus manantium receptaculum, terra cõgesta repleto, in huius quod nunc est fori usum uerterunt: ubi magna hominũ frequentia negotiabatur circa Vulcani templum paulum supra forum eminens. exstructis quoq; templis aras consecrauerũt dijs quibus in pugna uouerant, Romulus Ioui Statori, apud portam Mugoniam ducentem è uia sacra in palatium. quòd exercitũ ipsius fugientem deus post preces stare fecisset & uti uiribus, Tatius uero Soli & Lunæ, Saturno & Rheæ, præterea Vistæ et Vulcano, Dianæ & Quirino, alijsq; dijs quos nominare Græcis non est facile. in omnibus etiam curijs mensas Iunoni Curitidi posuit, quæ ibi sitæ

sunt nostro quoq; tēpore. Ita per quinquennium concordes regnauerunt, in quod spatium incidit contra Camerinos expeditio gesta communibus auspicijs. nam cum agrum eorū infestarent, & sæpius res repetentibus cōtumaciter pernegarent ius suum, ausos congredi fusosq; ac fugatos, oppido etiam vi capto armis ademptis mulctauerunt & agri parte tertia. quem illi cum iterum incursarēt, egreßi obuiam die tertia deuictorum acie bona omnia concesserūt suis militibus. ipsos quotquot uellent Romæ habitare permiserunt, erant autē fermè quatuor milia, quos in curias distribuerūt, & urbem eorū fecerunt Romanam coloniam. hanc olim Albani multo antè quàm Romam condiderant: temporibus autem priscis Aboriginū fuit domicilium cum primis nobile. Sexto demum anno ad solum Romulum urbis principatus redijt, Tatio per insidias extincto, quæ illi ab optimatibus Lauiniensium tali de causa structæ sunt. Tatij amicorū quidam cum manu latronum excursione in agrum Lauiniensem facta, res eorum depopulati, pecorum quoq; greges abegerant: ipsos dominos propugnare conatos partim occiderant, partim sauciauerant. cumq; ad quos hæc iniuria pertinebat mißis in hoc legatis iure agerēt, Romulus censuit eius autores dedendos his ad suppliciū. Tatius uerò pro amicis contendens, indignum aiebat ab inimicis ad pœnam duci aliquos, idq; ciues ab exteris,

postulans ut ipsi querelas suas Romæ apud iudices deponerent. sic legati indignabundi re infecta dimissi sunt. eos Sabinorum quidam subsecuti, repertos in uia ubi nox & sopor oppresserat, stratos in ipsis cubilibus aliquot sæuum in modum confodiunt, direptis etiam sarcinis, reliqui maturius exciti suam in urbem refugiunt. Post hæc frequentes legationes tam è Lauinio quàm ex alijs urbibus accusabant uiolatores iuris gentium, bellum denuntiantes si abiret impune tantum facinus. Tum Romulus eam legatorum iniuriam grauem, ut erat, & expiatione celeri habere opus existimans, ut proculcata lege sanctißima, uidensq; rem non esse curæ Tatio, nihil cunctatus comprehensos noxios & uinctos legatis abducendos tradidit. Tatium uerò simul ira, quasi hac deditione læsum à regni socio, simul abducendorum miseratio subijt, quod etiam cognatorum eius unus obnoxius esset ei piaculo: moxq; mil te stipatus accurrens sontes eripuit. nec ita multo post, uel sicut quidam produnt, cum Romulo profectus Lauinium sacrorum causa, quæ reges oportebat dijs patrijs pro salute urbis facere, coortis in eum cæsorum legatorum amicis ac cognatis, ante aram secespitarum & uerunm ictibus confectus est: uel si Licinio credimus, neq; cum Romulo neq; sacrorum causa cum uenisset, sed solus suasurus læsis ut iras remitterent, indignatione plebis

ob non deditos ex sententia Romuli ac senatus noxios, & necatos cognatorũ impetu, non amplius ualens instantem uindictam effugere, lapidibus est obrutus. Hic finis Tatij fuit, post triennε bellum exacto quinto anno cõmunis cum Romulo imperij. Sepultus est Romæ honorato funere, quotannisq́; manibus eius publicè instaurantur inferiæ. Romulus autem denuo solus principatum adeptus, primò ut se purum sceleris in legatos cõmißi ostenderet, igni & aqua interdixit omnibus noxijs, qui post Tatij cædem Roma profugerant: deinde cõiuratos Lauinienſibus ad suum tribunal sistentibus absoluit, quòd uiderentur factum id iure tueri, uim esse pro ui redditam. His peractis exercitum contra Fidenas duxit, urbem XL. stadijs à Roma dißitam, magnam tunc & populosam. Cum enim à Crustuminis Romam fame laborantẽ commeatus deueheretur nauigijs fluuialibus, ea Fidenates aggreßi diripuerũt, cæsis etiam uectoribus qui repugnare ausi fuerãt, resq́; repetentibus iure contempto negauerant. quibus iniurijs cõmotus Romulus in agrũ eorũ cum ualido irrupit exercitu, ingẽtiq́; præda potitus parabat suos domum reducere: sed Fidenatibus obuiam progreßis manus cum eis conseruit: cõmissoq́; acri prælio, multis utrinq; desideratis uictoria penes Romanos fuit. rex tergo hærens fugientium, uelut agmine uno penetrauit intra mœnia. Captam primo impetu

petu urbem, supplicio de paucis sumpto, impositoq; CCC. uirorum præsidio, parte agri mulctauit: quo suis militibus diuiso, hanc quoq; Romanorũ fecit coloniam. eam Albani olim condiderant quo Nomentum simul & Crustumium tempore, tribus fratribus colonias deducẽtibus, quorum natu maximus Fidenarum fuit conditor. Post hæc Camerinos bello repetijt, qui colonos Romanos secum habitantes per insidias oppresserant, grauante urbẽ pestilentia. freti enim difficili Romanorũ tempore; & putantes ea lue funditus eorum genus interiturum, alios occiderunt, alios eiecerunt ex oppido. Id scelus ulturus Romulus mœnibus eorũ iterum expugnatis autores defectionis affecit supplicio: prædaq; concessa militi, agri dimidio præter iam antè distributam partem mulctatis præsidium sat ualidum imposuit ad tollendum rerum nouarũ studium, atq; ita reduxit copias. De hoc hoste secundum triumphũ egit, & ex manubijs Vulcano dedicauit quadrigas æreas, simulq; suam effigiem cum Græco rerũ à se gestarum elogio. Tertium bellum gessit cum Veijs Hetruscorum tunc urbe potentissima, distante centesimo stadio. est autem Athenis non minor, fundata in undiq; prærupto scopulo. Belli prætextus Veientibus fuit clades Fidenatium: missisq; legatis postulabant ut Romani præsidium inde abducerẽt, & agrum ademptũ restituerent ueteribus dominis. quo non

impetr

impetrato ualidum educunt exercitũ, & castra prope Fidenas occulto locũ muniunt. non latuit tamen eorum aduentus Romulum, sed assumpta copiarum parte fortißima Fidenis hostem expectabat: expeditoq; utrinq; ad certamen milite, in æquum locum signa cõtulerunt: & commisso acri prælio nox diremit incertos uictoriæ. Ac tunc quidem sic pugnatũ est. non multo pòst Romani aciem instaurant, in qua cõsilio ducis adiuti superiores facti sunt. qui equites & pedites recens ab urbe submissos in propinquo hostium castris monte noctu in insidijs collocauerat. nam hi cum aliquandiu spectassent æquatã in plano pugnam, mox ut signum quod conuenerat acceperunt à Romulo, cum magno clamore procurrentes inuaserunt terga Veientium, & integri iam fessos in fugam uerterunt facile. pauci tamen eorum ceciderunt in prælio: maior pars in fluuium Tiberim Fidenas prælabentem præcipitati, frustrata spe natatus necati sunt: quippe qui labore pugnæ delassati armis insuper impedirentur & uulneribus. quidam etiam imperiti nandi, nec præ metu cõsiderantes periculũ, gurgitibus absorpti sunt. quod si mature post tentatam belli fortunã resipuissent Veientes, nequaquam sibi maiorem cladem accersiuissent. nunc sperantes renouato certamine abolituros se acceptã ignominiam, si maiore paratu hostem inuaderent, imparem futurum simul domesticis co-

piis, simul auxiliis ex Hetruria sociarū urbium, iterū bellum Romanis intulerunt: rursumq; apud Fidenas magno prælio uicti multos amiserūt in acie, plures uiui deuenerūt in potestatē hostium. castra etiam expugnata sunt plena pecuniis armisq; & mancipiis: naues quoq; fluuiales cum commeatu interceptæ, quibus captiuorum turba secundo flumine Romam deuecta est. Hic tertius triūphus actus est à Romulo, longe quàm priores magnificentior. Non multo pòst legatis Veientium ueniam petētibus has pacis leges Romulus præscripsit mulctæ nomine. ut agrum Tiberi contiguum, qui uocātur septem pagi, Romanis traderent, utq; salinis abstinerent quæ sunt circa fluminis hostia: & ad tollendam renouandi belli suspicionem quinquaginta obsides adducerent. quas cum illi æquo animo accepissent, in columnam inscripsit conditiones icti cum eis fœderis. captiuos qui reuerti ad suos uoluerunt, dimisit absq; pretio: malentes in urbe manere, quæ maior pars fuit, iure ciuitatis donatos distribuit per curias, aßignato eis agro sorte diuidendo eis Tiberim. Hæc Romulo regnante bella gesta sunt memorabilia. quod autē nullam propinquarum gentium subegerit, in causa fuisse uidetur immaturus ipsius ducis obitus de quo multa & uaria prodita sunt scriptoribus. Qui fabulosius res eius narrant, aiunt apud milites concionantem, repente serenitate in atram tēpestatem

mutata,

mutata, euanuisse ex illorum oculis: creduntq́; à patre suo Marte raptũ esse hominẽ. alij, quibus libentius crediderim, dicunt interfectũ à suis ciuibus. cuius facinoris causam afferũt, quòd præter consuetum inconsulto populo dimisisset obsides acceptos à Veientibus, quodq́; non amplius pari comitate dignaretur ueteres ciues atq; adscriptitios, sed illos maiore haberet in pretio, posteriores uerò despiceret. inuisa erat & crudelitas eius in delinquentium supplicijs. Romanorum enim quosdam latrocinij conuictos à finitimis, nec obscuros uiros nec paucos sua unius sententia damnatos iußit de rupe dari præcipites. sed maxime offendebat arrogantia, quod legitimum regnum in tyrannidis speciem uerteret. his de causis aiunt patritios conspirasse in eius perniciem. necatum autem in curia: & ne cadauer compareret, frustatim corpus discerptum à senatoribus, elatumq́; sub togis, & clam terra obrutum. Alij cum concionem haberet, extinctum dicunt à nouis ciuibus: ausos autem eam cædem oborto subitaneo nimbo & caligine, quando turba diffugiente à satellitio quoq; destitutus sit: & diem huius casus propter fugam illam populi, hodieq́; fugam turbæ uocari. certè qui animas illustrium hominũ opinantur cælum conscendere, de hoc uiro ut id credant faciunt prodigia cælestia quæ circa ortum eius pariter uisa sunt atq; obitum. nam & cum matri eius

infer

inferretur uis incertũ ab homine an deo, deliquiũ solis factum, terrisq; interdiu tenebras nocturnis similes incubuisse aiunt: quod etiam necis ipsius tempore accidit. Hic finis Romuli, qui primus in urbe à se cõdita regnũ tenuit, deceßitq; sine liberis post exactum annum regni trigesimumseptimum, ætatis uerò quintum supra quinquagesimum. iuuenis enim admodum rex factus est, natus annos octodecim, ut cõsentiunt qui res eius prodiderunt memoriæ. Sequenti anno nemo Romæ regnauit, ad nouum interregum magistratum delata administratione reipublicæ, in modum hunc. Ducenti patres conscripti ex quibus senatum rege Romulo constitutum diximus, distributi in decurias. decem uiris sorte committebant urbis imperium. hi non simul, sed unus post alium quinis diebus lictores habebant cæteraq; insignia regia, quæ ceu per manus tradebantur à primo deinceps usq; ad ultimum. tum quinqueduanus ille magistratus migrabat ad sequentem decuriam, & inde rursum ad aliam. Visum est deinde populo abrogare decemuirale imperium, offenso crebris mutationibus potestatum, quod & dispar ingenium, nec uolũtas esset eadem in omnibus. Tum patres aduocata concione iusserunt tribus & curias de ordinanda republica dispicere, siue regibus siue magistratibus annuis mallent eius curam credere. Non tamen plebs optionẽ sibi uindicauit. sed reiecit

eam in senatum, libenter admissura utracunq; probaretur illius præiudicio patres uno omnes consensu regem petebant, sed de regnaturo conuenire inter eos haud poterat, alijs unum aliquē è ueteri patrum numero regnare debere cēsentibus, alijs regnum deferēdum potius ad quēpiam ex adscriptis postea, quos nouos appellabant. Tandem post longam contentionem partiū conuentum est utrinq; in has conditiones, ut uel ueteres senatores regē designarent, modo non è suo corpore, sed alium quem putarent maxime idoneum, uel noui idem facerēt. acceperunt electionem ueteres, & habita inter se longa deliberatione decreuerunt in hanc sententiam: quandoquidem ipsi iuxta conditiones excluderētur regno, non esse id committendum ulli ex insidiatoribus: sed quærendum externum aliquem neutri factioni obnoxiū, quo maxime modo tolleretur omnis materia seditionis è comitijs regijs. Id cōsilium ubi placuit elegerunt Numam Pompilium Pomponis uiri apud Sabinos illustris filium, fermè quadragenarium, quæ ætas est prudētissima, & dignitate formæ planè regia præditum: cuius tum sapientiæ fama erat inclytæ non solū apud Quirites, uerum etiam apud gentes finitimas. In hunc ubi consenserunt, concione aduocata interrex ait decreuisse patres regi ut antè committendam rempublicam: seq; de communi sententia regem eligere Numam Pompilium:

lium: moxq́; legatos è patriciorum ordine misit, qui hominem ad regnum ineundum adducerent, anno tertio sextadecimæ Olympiadis, qua stadiũ uicit Pythagoras Lacedæmonius. Hactenus nihil possum cõtradicere his quæ de hoc uiro produnt historici: sed in his quæ subiungũt ambiguus hareo. nam multi scribunt eum fuisse Pythagoræ discipulum, & quo tempore ad regnũ Romanum uocatus est, apud Crotonem egisse philosophiæ dantem operam, id quod ratio temporum non patitur: quando non paucis annis, sed totis quatuor ætatibus Pythagoras fuit Numæ posterior, sicut constat ex monumentis ueterum. nam hic circa medium sextædecimæ Olympiadis Romæ regno potitus est: Pythagoras uerò post quinquagesimam demum Olympiadem docuit in Italia. Quin & ualidius argumentum habeo, non conuenire cum supputatione temporum quæ de huius disciplina tradunt scriptores: quia nondum erat Crotoniensium urbs quando Numa Romam ad regnum accitus est. integro enim quadriennio post assumptũ à Numa principatum Myscelus eam condidit, XVII. Olympiadis anno tertio. unde satis apparet eum nec potuisse assectari Pythagoram qui quatuor pòst ætatibus exactis floruit: neque Crotone degere cum ad regnum uocaretur, quæ nondum condita fuerat. Sed si licet meam opinionem proferre, uidentur mihi qui hoc scripserunt occasio-

nem sumpsisse duabus ex rebus cōfeßis, Pythagoræ habitatione in terra Italia, & sapientia Numæ celebrata uno ore omnium: atque ita contexuisse hæc, & eum fecisse Pythagoræ discipulum, non considerantes ut ego nunc, an eodem illi uixerint tempore: nisi forte quis antiquiorem hoc Simio proferat alium Pythagoram doctorem sapientiæ, à quo suam Numa mutuatus sit: quod nescio quomodo demonstrari poßit, cum in nulla quod equidem sciam uel Romana uel Græca reperiatur historia. Sed de his hactenus. Cæterum Numa legatis ad regnū se uocantibus non statim assensus recusauit aliquandiu: tandem fratribus unà cum patre deprecantibus ne tantum honorem ultro oblatum reÿceret, suscepit potestatem regiam. quo Romam renuntiato mirum in ciuitate excitum est hominis nondum uisi desiderium, omnibus certo argumento sapientiam eius colligentibus, quando regnum in quo cæteri summam felicitatis ponerent, ut rem uilem & aspernandam contempserit. quapropter populariter itum est uenienti obuiam, deductusq; est in urbem cum honorificentißimis acclamationibus gratulantium. comitÿs deinde curiatis declaratus rex, accedente quoque patrum suffragio, denique auspicÿs diuinitus mißis inauguratus regnum adeptus est. Hunc uirum negant Romani ullam expeditionem fecisse, sed pietati ac iustitiæ

uac

uacantem pacato uniuerso regni tempore ciuitatem ornasse institutis optimis: & mira quadam de illo prædicant, ad deûm monita referentes eius sapientiam. fabulantur enim congressum sæpius cum Egeria nympha, cuius è præceptis hauserit regiam prudentiam. alij non nympham, sed unam Musarum palàm ad eum uentitasse perhibẽt. cum enim prisci illi Quirites parum creduli pro figmentis haberent quæ audirent de dijs, uoluisse eis manifesto signo facere fidem suæ cum numinibus consuetudinis, ipsaq; iubente uocasse domum præcipuos ciuium: ostensaq; uili supellectile atq; apparatu qui non caperet frequens conuiuium, tunc dimissos inuitasse ad cœnam sub uesperam. quibus ad condictam horam reuersis ostendisse lectisternia splendida, mensasq; refertas multis egregijs poculis: ac mox discumbere iussis epulũ præbuisse instructum omnigenis ferculis, qualia nemo facile pararet quantumuis longo tempore. Romanos uerò attonitos tam uario spectaculo, constanter posthac opinatos deam quampiam cum illo familiariter degere. At qui fabulis locum non relinquũt in historia, Numam hæc de Egeria dicunt finxisse, ut hac religione deuincti, leges ab ipso uelut ex autoritate deorum latas libentius admitterent: idq; exemplo Græcorũ factum, Minois Cretẽsis & Lycurgi Lacedæmonij: quorum alter Iouis colloquia simulauit in

Dicta monte, ubi cum à Curetibus educatũ insulani prædicãt, ex cuius antro leges ille retulit quasi à Ioue acceptas: alter, uidelicet Lycurgus, profectus Delphos, ex Apollinis præscripto se leges tulisse uideri uoluit. uerũ ista fabulosa, maxime quæ ad deos pertinent, quoniam longo sermone habent opus, nunc missa faciam, dicturus potius quanta bona Romanos ex huius regis principatu percepisse in ipsorum monumentis reperio, si prius præmonuero quàm perturbatam rempublicam administrandam susceperit. Post Romuli obitum cum per integrum annum penes senatum esset potestas publica, ipsi inter se patres dißidere cœperunt & contendere: dum ueteres coloni Alba profecti deducente ipso Romulo, tam in sententijs autoritatem, quàm in gerendis honoribus prærogatiuam sibi usurpant, & obsequium à nouellis postulant: nihil concedentibus qui posterius in patrum ordinem adscripti sunt, & par honorum ius uindicãtibus, præcipue uerò Sabinis, qui ex fœdere icto cum Tatio communicatam ex æquo ciuitatem cum antiquis urbis habitatoribus iactabant. Senatu dißidente clientelas quoq; mali huius contagiũ corripuit: ad hæc non parua plebis pars nuper in ciuitatem recepta, quia nullũ etiam tum bellum Romuli ductu gesserat, ideo neglecta neque agros habebat neq; ulla cõmoda. hæc egena & sine lare iniquo animo ditiores ferebat, ad res

nouandas procliuior. His procellis iactatã rempublicã Numa excipiẽs, primùm egenam illam turbam refouit diuisis agris quos Romulus ex hostico quæsiuerat, atq; etiã bona parte agri publici. deinde patricium ordinem pacauit relictis penes urbis conditores suis honoribus, nouellis colonis alios pro his attribuens. Instaurata ordinum concordia, ut de cõmuni consilio prouideretur reipublicæ, & Quirinalem collem complexus ampliatis mœnibus, tum demum alijs institutis animum adiecit, duarum rerum in primis ratione habita, quas existimaret magnopere pertinere ad felicitatem ciuium. Pietatem ante omnia docuit homines, quòd omnia bona dij darent, dataq; conseruarent mortalibus: deinde iustitiã, per quam conceßis diuinitus cõmodis frui liceat. quorum utrunq; quibus legibus ac institutis fundauerit & auxerit, prolixum opinor esset scribere, & parum necessarium, præsertim in Græca historia: attingam tamen quadam capita, unde satis apparebit illius uiri propositum, & à diuini cultus forma faciam initium. Ergo quicquid legum atq; rituum à Romulo traditũ accepit, in honorem autoris immotum reliquit ut optimum: quòd si quid animaduertit ab illo prætermissum, id de suo addidit, conditis multis sacellis nequem deum inhonoratũ sineret multis etiam templis & aris, attributoq; suo cuiq; numini festo, & aßignatis qui sacra curarent sa-

cerdotibus, latisq; legibus de deorum cultu, purificationibus, expiationibus. cæterisq; sacris ac cerimonijs, adeò ut hac parte longe à tergo relinqueret quamuis ciuitatem siue Græcã siue barbaram quantumuis pietatis nomine celebrem. Ipsum quoq; Romulum ut augustiorem homine, templo honorauit & sacrificio, quod alternis annis in Quirinali colle instauratur. nam cum adhuc non satis cõstaret, à dijs'ne raptus esset, an interceptus insidijs hominum, prodijt in forũ Iulius oriundus ab Ascanio, bonus colonus & inculpatæ uitæ uir, & in quem nulla corruptelæ suspicio caderet: dixitq; sibi rure domum redeunti uenientem ab urbe obuium factũ Romulum, seq; his uerbis affatum: nuntia meo nomine Romanis Iuli, in deorum cœtum me duci à meo genio qui nascenti contigit. iam enim mortale æuum expleuimus. Quirinus sum qui te alloquor. Porrò Numa omnia quæ ad religiones ac cerimonias pertinent octo libris iuxta totidem sacerdotum genera complexus est. primus sacra triginta curionum continebat, quorum erat publice pro suis curialibus rem diuinam facere. secundus spectabat ad stephanophoros ut nos Græci uocamus, ut ipsi Romani, flamines, dictos à capitis gestamine. quo hodieq; utuntur: id enim coronæ speciem referens flama nominant. Tertia sacra peragebant tribuni celerum, quos equites ac pedites regum stipat

patores fuisse diximus. nam & hi solẽnia quadam habebant sacrificia. Quartus ordo erat de cœlo signa obseruantium, eaq; publica à priuatis discernentium. hi ab una suæ artis specie Romanis dicuntur augures: nostris hominibus οἰωνοπόλοι, totius diuinatoriæ peritißimi, siue quid è cælestibus signis, siue terrestribus coniiciendũ sit. Quinto loco erant uirgines ignis sacri custodes, quas illi à sua dea Vestales nominant, cui rex hic primus templum sacrauit & cultrices uirgines. de his ut aliquid dicamus præsens argumentũ postulat. multis enim Romanæ historiæ scriptoribus uisa est hic disquirenda rei ueritas. quidã enim Romulum huius templi conditorem existimãt, absurdũ rati si uir rerũ diuinarũ peritus non ante omnia publicũ urbis larẽ sacraret, præsertim educatus Albæ, ubi uetus eius deæ sacrariũ fuerat, & penes ipsius matrẽ sacerdotiũ. cumq; duo sint sacrorũ genera, publica & gẽtilitia, necesse aiunt utroq; nomine illa nõ neglecta esse Romulo. Nihil enim publico lare magis necessarium, & ipse nulla sacra habuit magis familiaria, quippe oriũdus à maioribus per quos illa transportata fuerant ab Ilio, atq; etiã natus ex huius diuæ sacrifica. Sed isti qui hoc templũ malunt Romuli esse quã Numæ ædificium, quod ad rempublicã attinet recte existimant oportuisse primum aliquem focũ esse communem omnium ciuium, nec hoc ignorasse con-

ditorem urbis pro sua sapientia: cæterum quod priuatim ad huius templi apparatum spectat & ad sacratas deæ uirgines, uidentur mihi parum intelligere. Neq; enim locum in quo sacer ignis asseruatur, huic deæ dicauit Romulus argumento certißimo, quādo quidē situs est extra quadratā Romam quā ille muniit: publici autē laris focū omnes solent in præcipua parte urbis locare, nemo extra mœnia. neq; uirgines deæ sacerdotes instituit, memor fortasse materni dedecoris, quæ inter illius ministeria uirginitatem amiserat: haudquaquam idoneus futurus ultor iuxta leges patrias si quam uiolasse pudorem deprehendisset, ne sibimet refricaret probrū domesticū. quapropter nullū fecit publicum Vestæ templū, nec uirgines sacerdotes optauit ut illam colerent: sed per singulas curias focū dicauit ubi curiales rem diuinā facerent: eisq; sacris curiones ipsos præposuit, iuxta morē qui adhuc seruatur in antiquißimis Græcorū urbibus. in his enim prytanea quæ uocantur sacrata sunt, & ad summum magistratum cura eorum pertinet. at Numa regno potitus relictis suo loco focis curiatim positis, unum insuper omnibus communem esse uoluit medio capitolium inter & palatium spacio, cum iam hos colles idem murorum ambitus cingeret, quà inter utrunque situm erat forum templi sedes, cuius custodiam Latino more aßignauit uirginibus. nec satis

constat quid sit quod intra sacram ædem seruatur, cur'ue commissum sit curæ uirginū. quidam enim negant quicquam inesse nisi ignem illum omnibus conspicuum: uirginibus autem merito potius quā uiris creditum, quòd quemadmodum uirgo incorrupta, ita ignis incontaminatus sit: atq; ita castißimo numini gratam esse rem apud mortales itidem purißimam. cæterum ignem dicatum Vestæ, quòd ea sit terra sita in mundi meditullio, unde sublimes illi ignes desumant fomitem. alij tradunt præter ignē occulta quædam sacra in deæ fano esse deposita, solis adituis cognita & uirginibus: adduntq; argumentum nō leue ex eius incendio quod accidit quando primum Romani cum Pœnis bello confligebātur propter Siciliam. tunc enim uirginibus metu diffugientibus, æditorum unus L. Cæcilius Metellus uir consularis, is qui deuictis in Sicilia Carthaginiensibus in celebri illo triumpho CXXX. elephantos traduxerat, posthabito publicæ utilitati priuato periculo irrupit in ardens penetrale, sacraq; à uirginibus deserta è flammis cripuit: quamobrem honores maximos à ciuitate grata est promeritus, sicut ex elogio patet, quod ascriptum est eius statuæ in Capitolio. ex hac confeßa re nectunt coniecturas proprias. quidam dicunt hic seruari partem sacrorum Samothraciæ, quæ quondam ex hac insula Dardanus in urbem à se conditam

depor-

deportauerat: eaq; capta Aeneas Troia profugus secum attulit in Italiam. alij Mineruæ Iliensis effigiem esse ueram & notam Aeneæ perito rerum talium, cum alteram ad huius similitudinem formatam Achiui furto sustulerint: cuius facti crebra mentio reperitur apud poëtas æque ac historicos. ego sanè à multis accepi custodiri à uirginibus non solum ignẽ sed & sacra quædam uulgo incognita: ea tamen nec ipse scrutari ausim curiosius, nec alijs fas puto. Virgines autem quæ deæ sacris operabantur, quatuor erant ab initio, & ius optandi eas penes reges esse Numa uoluit: postea tamẽ propter sacrificiorum multitudinẽ ad senarium numerum auctæ in eo hodieq; permanent degentes in deæ fano, à cuius aditu nemo arcetur interdiu, sed pernoctare intus fas est uiro nemini. has necesse est per XXX. annos manere puras à nuptijs, sacrario seruiẽtes & legitimis cerimonijs. ac primo decẽnio rationem sacrorum eas oportebat discere, sequenti exercere, postremo docere alias. post exactum uerò annum trigesimũ nihil uetabat eas positis coronis reliquisq; insignijs sacerdotij cui uellẽt nubere: feceruntq; id paucæ aliquot, sed parum læto uitæ exitu & ominoso apud cæteras, ita ut libenter posthac uirgines æuum exigerent in deæ contubernio. ac tum demum in defunctæ locum alia sublegebatur à pontificibus. honores autẽ eis exhibentur à ciuitate

multi

multi & eximij, propter quos nec liberorum nec nuptiarũ tangũtur desiderio. pœnæ quoq; si qua delinquat graues sunt propositæ, quas pontifices ab illis exigunt flagris cædentes deprehẽsas in leuiore crimine, stupratas uerò miserabili longeq; fœdissimo tradentes supplicio. uiuæ enim funebri pompa efferũtur, amicis ac cognatis cum lacrymis lecticam prosequentibus: delataq; ad collinam portam extra muros in subterranea cella sepeliuntur, nec monumento dignatæ nec parentatione alijs'ue solennibus defunctorũ honoribus. admissum autẽ circa sacra piaculum tum alijs prodigijs deprehenditur, tum maxime si ignis extinguatur, quod formidolosissimũ Romanis habetur, ut perniciem ciuitati minitans, quacunq; tandem causa acciderit: & post multam procurationem alium ignẽ in templum inferunt, sicut suo loco dicetur aptius. illud cũ primis est memorabile, quemadmodum dea periclitantibus falso crimine uirginibus opem attulerit: proditum enim est & creditum à Romanis, tametsi uideatur incredibile. certè qui se dediderunt tollenti diuinam prouidentiam philosophiæ, si tamen ea philosophia dicenda est, irridentes quicquid de præsentia deorum uel Græci narrant uel barbari, has quoq; historias naso suspendent ut cõmenta arrogantium hominũ, non putantes deorum ulli curæ esse res mortaliũ. at qui deos non liberant respectu hominum, sed

existi-

existimant tam malis infensos quã bonis propicios. propter magnam rerum cognitionẽ nõ grauabuntur credere uisa sæpe negotijs hominum adesse numina. Ergo cum olim defecisset ignis negligentius asseruante Aemilia, quæ alteri è uirginibus nouicijs & adhuc rudimenta cultus discentibus eam curam commiserat, ferunt admodum ciuitatem turbatã, inquisitionemq; habitam à pontificibus ne forte parum caste sacrum focum sacerdos tractauerit. Tum uerò Aemiliam insontem quidem sed inopem in tali casu consilij, sacerdotibus cæterisq; uirginibus inspectantibus ad aram manus tendentem dixisse: Vesta Romanæ urbis custos, si tua sacra sancte ac pure per XXX. fermè annos obij, casto animo & illibato corpore, ades mihi nunc & fer opẽ, néue despicias tuam sacerdotẽ miserrimo perituram exitio, quòd si quid incestum admisimus, meo supplicio tollatur ciuitatis piaculum. his dictis abscisam carbasinæ stolæ quã erat induta laciniã iniecisse foculo: ad eius preces è frigido cinere ac ne scintillam quidem retinente flammã emicantẽ corripuisse carbasum, ita ut nec procuratione ulla nec instaurato aliàs igne ciuitati opus fuerit. sed mirabilius etiã est quod dicam & similius fabulæ. Aiunt unam sacrarum uirginum nomine Tuciam accusatam à quodam, non quòd ignem extingui passa sit, sed quòd probabilibus argumentis su-

specta esset uiolatæ pudicitiæ, testimonijs etiam licet falsis eodē accedētibus. itaq; iussam pro se dicere, promisisse re non uerbis euasuram se eam calumniam: simulq; inuocata dea ut sibi dignaretur esse dux uiæ, petijsse Tiberim sacerdotum permissu & prosequente uniuerso populo. cumq; accesisset flumē, cōtra uulgatū illud adagium ausam haurire aquā cribro uacuo, eamq; usq; in forū perlatā effudisse ad pedes pontificū. addunt accusatorē eius posthac multū diuq; perquisitū nec uiuū usquā cōparuisse nec mortuū. Hæc de auxilio deæ pauca è multis dixisse sufficiet. Cæterū sexta pars legū ad religiones pertinentium tractabat iura eorū quos Romani uocant salios ab ipso Numa institutos & selectos XII. præcipuos ordinis patricij, qui sacra in palatio celebrant, palatinorū cognomine. nā agonales siue ut quidā appellare malunt collini Salij habent in collino tumulo sacrarium, post Numam instituti à rege Hostilio, sicut bello Sabino uouerat. totum id saliorum genus saltatores quidā, sunt & laudatores deorū belli præsidum. Festū autē eorū incidit in panathenæa nostra mēsemq; Martiū, agiturq; publice ad dies aliquot: per quos tota urbe choreas ducūt usq; in forū & Capitoliū. aliaq; loca tam priuata quā publica, æreis balteis cincti super pictas tunicas, & induti astrictas fibulis prætextas quas uocāt trabeas: quæ Romanorum uestis est propria & honor

honorata cũ primis. gestant etiã capitibus quos uocant apices, fastigiatos in altum pileos: Græci appellant cyrbasias. accinguntur autẽ singuli gladio, dextra tenentes lanceam aut uirgam, aut tale quid aliud: sinistra uerò ancile Thraciæ cetræ simile. id scutũ est oblongũ & angustius: qualia dicũtur esse apud Græcos gestamina eorũ qui sacris curetũ initiati sunt. Et quantum ego intelligo salios in Græcũ sermonẽ curetes licet uertere, quasi κούρους ab ætate appellatos nostris hominibus, Romanis uerò à cõtinuato tripudio: unde etiam saltatores in uniuersum nominant eos qui delectantur chorearũ generibus. quã meam coniecturã tanti apud se quisq; ualere sinat quanti uult. gesticulãtur enim militariter ad tibiæ modulos nunc simul, nunc per uices, interim canentes pæana quendam patriũ. saltationem autem armatã quæ collisis ad scuta gladijs crebros ciet strepitus, siquid credendum est antiquis scriptoribus, primi curetes inuentam tradiderunt posteris: de quibus uulgatior est fabula quàm ut hic repetenda sit. Inter hæc scuta quæ uel salij gestant, uel ministri ipsorum contis suspensa circumferunt, cum sint ualde multa, unum dicũt delapsum cælitus. hoc repertum esse in Numæ regia illatum eò à nemine: ac ne uisam quidem ad id temporis talem formam in Italia: quibus coniecturis à dijs demissum Romanis persuasum fuisse. quod cum

Numa

Numa uellet per urbem festis diebus transferri à præstantißimis iuuenum, & annuis honorari sacrificijs ueritum insidias inimicorum & furta, ferunt fabricasse multa illi similia, usum opera & consilio Mamurij, ut ignotum esset insidiatoribus propter indiscretam cœlestis similitudinem. Est autem uernacula & solennis Romanis saltatio curetica, ut licet intelligere cùm ex alijs rebus multis, tum maximè è circensibus atq; theatralibus pompis ac spectaculis. in his enim omnibus pubescentes pueri prætextati galeatiq; & accincti gladijs parmasq; tenentes incedũt ordine: præceduntq; põpam dicti ludiones à Lydis ut creditur inuẽtoribus huius ludicri, referẽtes mea sententia quandam saliorum imaginem. nam curetas non æque imitantur ut salij, nec cantu nec tripudijs. solebant autẽ ingenui ciues esse patrimi matrimiq;, nunc uerò admittuntur nullo cõditionis discrimine. de quibus quid opus est plura scribere? Septima legum sacrarũ pars dicata erat collegio fecialiũ, quos Græci εἰρηνοδίκας dicerent. hi sunt selecti è præstantißimis familijs, funguntur q; per omnẽ uitã eo sacerdotio, primo Numa huius sacri magistratus autore. Utrum autẽ ab Æquiculis exemplum mutuatus sit, ut quidam existimãt, an ab Ardeatibus, nihil compertum habeo. hoc tantum possum affirmare, quòd ante Numam regem collegium fecialium Romæ non fuit. Id ille

o insti

instituit cum imminere uideretur bellum cum Fidenatibus, nisi res ex agris Romanorum raptas sine bello mallent reddere, quod tandē eis facere necesse fuit. Sed quoniam Græci carent magistratu fecialium, de potestate illius dicendum est, ut quibus hactenus ignota fuit Romanorum pietas, mirari desinant semper eis felices contigisse bellorum exitus: quippe qui nunquam arma nisi iustis de causis sumpserunt, quod illis præcipue deorum fauorem conciliauit in rebus dubijs. longum autem esset recensere omnia fecialium officia, sed in summa sunt hæc: dare operam ne Romani ulli fœderatæ ciuitati iniustum bellum inferant. quòd si qua prior contra fœderis conditiones aliquid commiserit, legatos agere & uerbis primò suum ius repetere. quòd si dedignetur facere postulata, tum uerò bellum indicere. Itidem si qui illatam sibi contra fœdus querantur iniuriam, causam eorum cognoscere, & comperto crimine sontes comprehensos læsis dedere. iudicare item de legatorum iniurijs, & dare operam ut seruentur conditiones fœderum: pacem etiam conficere, aut si parum legitime facta uideatur irritam reddere. præterea si quid imperatores contra iusiurandum peccauerint cognoscere atq; expiare, sicut dicemus quoties incidet occasio. cæterum quando apud aliquam ciuitatem caduceatorum funguntur munere, hos ritus eorum à maioribus accepimus.

pimus. unus quispiam illorum electus à collegio, ueste augustiore suisq; insignijs uerendus ad infestorum hominum agrum profectus, cum primum fines eorum attigit, Iouem cæterosq; deos inuocans testatur à Romanis se uenire, iusq; suum petere. deinde iuratus ire se ad iniustam ciuitatem, & siquid mentiretur seq; suosq; ciues execratus, intra fines ingreditur, & quem primum obuium nactus est eum testatur, siue is urbanus sit siue rusticus, & repetitis eisdem precibus atq; execrationibus, ad urbem pergit. quam prius quàm ingrediatur, uel portæ custodem, uel primum quenq; in porta obuium similiter testatus ad forum procedit: ibiq; stans magistratibus aduentus sui causam indicat, semper iusiurandum & imprecationes adijciens. tum si damnatos autores iniuriæ deditosq; acceperit, abducens eos amicus ipse ab amicis discedit. quòd si tempus ad deliberandum peterent, post decem dies reuertebatur, idq; aliquando tertio. elapsis autem triginta diebus si non impetraret ius suum, obtestatus superos atq; inferos discedebat, hoc tantum prosatus, super ea re per otium deliberaturũ Romanum populum. deinde assumptis cæteris fecialibus senatui renuntiabat omnia se rite exsecutum, & si uelint bellum decernere, licere id illis per deos. alioqui siquid horũ omissum esset, neq; senatui fas erat decernere bellum neq; populo. Hæc sunt quæ

produntur de fecialibus. Vltima Numæ institutorum pars continebat sacra maximi apud Romanos sacerdotij, & cuius potestas est amplissima. hi ab uno suorum operum, uidelicet sartiendo ponte sublicio. uocantur pontifices, summa autoritate præditi. nam de omnibus causis ad sacra pertinentibus iudicant, tam inter magistratus sacrificos, quàm inter priuatos homines: nouasq; leges de sacris arbitratu suo condunt, sicubi destituuntur scriptis legibus: & magistratus, penes quos cerimoniæ sunt ac sacrificia, sacerdotesq; omnes examinant: ministros quoq; sacrorum in officio continent, nequid præter solennes ritus faciant. à profano etiam & imperito uulgo consuluntur de cultu deorum ac geniorum, alijsq; religionibus. quòd siquem animaduertant præscripta sua contemnere, eum mulctant pro delicti magnitudine. ipsi nullius potestati sunt obnoxij, nec tenentur ad reddendam rationem uel senatui uel populo. id genus sacerdotes siue sacri doctores siue sacrarum legum consulti, siue sacrorum custodes recte dicendi sunt, ego hierophantas nostris appellari dixerim. in defuncti locum alius solet subrogari, non populi suffragijs, sed qui collegio maxime uideatur idoneus ex omni ciuium numero: nec nisi inauguratus ad sacerdotium admittitur. Atq; ita Numa de rebus diuinis leges instituit distinctas iuxta sacrorum genera, ne alia mi-

nutior

nutiora commemorem, quibus omnibus ciues ad pietatem longe quã antea proniores sunt redditi. Quæ uerò ad frugalitatem ac sobrietatẽ uitæ faciunt, iustitiæ'ue studium sine qua non est stabilis concordia ciuium, multa sanè & egregia, partim comprehendit scriptis legibus, partim in mores uertit longo usu & assuetudine. de quibus omnibus quia prolixum esset dicere, duo tantum præcipua commemorasse sat erit, ex quibus facilis cõiectura sit de cæteris. ut enim contẽti proprijs aliena non concupiscerent cauit lege determinandis prædijs. cum enim unumquenq; iußisset agrum suum circumscribere, ac in finibus statuere lapides. hos sacros esse Ioui Terminali uoluit: iußitq; ut quotannis stato die res diuina eo loco in paganorum cœtu fieret, sacrato cum primis nobili festo in honorem deorum qui terminis tutelares præsident. Id Romani uocant terminalia, sicut lapides ipsos terminos, quos nostri uariante una litera termonas. quos siquis transferre ausus fuisset aut tollere, lege terminali caput eius his dijs denouit, interfectori ipsius tanquam sacrilegi impunitate promissa & puritate à scelere. nec de priuatorum tantum agris hoc ius sanxit, uerum etiam de publicis, hos quoq; certis complexus finibus, ut Romanũ agrum à uicinarum urbium agris terminales dij discernerent, & priuatũ à publico: qui mos ex illo seculo reliquus Romanis religiose ser-

uatur etiam nostro tempore: nam deos putant terminos, eisq́; sacra faciunt, non hostias cadentes, quòd nefas sit cruentari hos lapides, sed liba cerealia frugumq́; offerentes primitias. Debuerant autem etiam rem ipsam seruare ob quam consecrati sunt termini, & contenti proprijs possessionibus alienas nec ui nec dolo appetere. nunc non recte neq; more maiorum à suis aliena disterminant, non lege sed cupiditate possessiones finiente, quod iniquum & indecorum est. Verum hæc alijs consideranda relinquimus. certe Numa his legibus ad frugalitatem ac temperantiam ciuitatem instituit. Cæterum quod ad ius pactorũ attinet, excogitauit quiddam non animaduersum ante à quoquam eorum qui præfuerunt ordinandis potioribus Rebuspublicis. uidens enim contractus coram testibus factos manere inuiolatos conscioru m uerecundia, raroq́; in his admitti iniuriam: qui uerò sine testibus fiant, quorum maior est numerus, eos constare sola fide contrahentium, quo magis eam commendaret omnium affectibus, diuinos illi honores detulit. Iustitiam enim & Themin & Nemesim atq; Erinnyes satis cultus consecutas putauit à maioribus. fidem autem qua nulla res apud mortales maior aut sanctior, nondum dignam uenerationem consecutam uel apud ciuitates uel apud priuatos homines. hæc cogitans primus publice templum

sacr

sacrauit fidei, aſsignatis ex ærario uictimis quemadmodum dijs cæteris. recepta enim ſemel in ciuitatem firmitudo fidei, apud ſingulos etiam ciues erat ualitura plurimum. adeò ueneranda ca res habetur & inuiolabilis, ut ſua cuiq; fides pro teſtimonio debeat eſſe proq; iureiurando ſanctiſsimo. & quoties alter cum altero contractum feciſſet ſine teſtibus, ſiqua exorta eſſet controuerſia, eam dirimebat fides alterius litigantium. quin & magiſtratus & iudices in dubijs cauſis pleruq; ex alterutrius partis fide ac ſacramento ſuam interponebant ſententiam. huiuſmodi neceſſarijs ad temperantiam & iuſtitiam præceptis Numa pulchriorem in Republica induxit ordinem, quam in priuata domo poſſet aliquis optimus paterfamilias. quod autem nunc dicturus ſum, curam ciuitatis in rebus commodis & neceſſarijs acuit. cum enim conſideraret multum ad conſeruandam frugalitatem & æquitatem facere neceſſariam rerum copiam, uniuerſum agrum in pagos diuiſit, & ſuum cuique magiſtrum, qui cum obiret atque curaret præpoſuit. hi crebro perluſtrantes omnia, tam bonorum quàm ignauorum colonorum adnotata ad regem deferebant nomina. ille induſtrios agricolas collaudatos ſumma comitate proſequebatur: contrà ſegnes obiurgatione atque etiam mulcta caſtigatos accendebat ad colendos agros ſtrenue. quo fa-

ctum est ut uacantes à forensibus simul & militaribus negotijs, & ignauiæ otij'ue mulctam timentes, suis manibus operarentur, opes quas tellus præberet, ut iustißimas preferentes incertis ac periculòsis militiæ commodis. atq; hoc pacto nec subditi grauabantur iniquo imperio, & exemplum præbebatur tam finitimis quàm posteris: & propter optime constitutam Rempub. nec foris bello nec domi seditione laboratum est. tantum enim aberat ut ullum bellum immineret à finitimis, ut etiamsi aliqua inter ipsos existeret contentio, non alium sibi quàm Numam & Romanos arbitrum quærerent: quem equidem inter celeberrimos felicitatis opinione uiros annumerare non dubitauerim. aderat enim ei & genus regium & regè digna species, & non inutilium disciplinarum studium, sed ad pietatem cæterasq; uirtutes conferentium. ad hæc regnum Romanorum iuuenis adeptus est, accitus ab ipsis ob celebre nomen in omni uirtutum genere, habuitq; subditos toto uitæ suæ tempore obsequentißimos: integris sensibus extremam ætatem attigit, facillima morte absumptus, nimirum confectus senio, & eodem propitiæ fortunæ tenore usus donec rebus humanis exemptus est. Excessit annum uitæ octogesimum, regnauit quadraginta & tres insuper. liberos superstites reliquit mares quatuor, ut pleriq; sunt autores, unam fœminam: uel ut Cn. Gellius narrat,

solam

solam filiam: ex qua natus est Ancus Marcius, qui tertio post illum loco Romæ regnum tenuit. defunctum luctu publico & insigni monumento honorauit populus, quod situm est trans Tiberim in Ianiculo. Hæc sunt quæ de hoc rege accepimus à maioribus.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Tertius.

Continet res Tullii Hostilii, Anci Marcii, L. Tarquinii Prisci, tempus autem annorum XCIIII.

DEFVNCTO *Numa Pompilio, reuersaq; ad patres administratione reipublica, post aliquot interreges suffragio populi creatos, regnum uniuersæ ciuitatis consensu delatũ suscepit Tullus Hostilius, ortus ut fertur oppido Medullia: quod ab Albanis olim conditum, Romulus deditione captum fecerat Romanorum coloniam. nam inde auus eius Hostilius in urbem migrauerat, ubi uxorem Sabinam duxit Hersiliæ filiam, quæ autor fuit popularibus suis fœminis, ut bello Sabino ad patres pro maritis legatione fungerentur: quo facto*

præcipuam laudem tulit conciliatæ inter partes amicitiæ. Is uir multis Romuli ductu editis egregijs facinoribus, à Sabinis in prælio cæsus est, relicto unico filiolo superstite: sepultusq; est non longe à regia in maxime conspicua fori parte, cum inscriptione elogij testaturi ipsius uirtutem apud posteros. ex hoc unico filio iam adulto, & nobili matrona, prognatus est Tullus Hostilius, uir industrius, qui tum rex legitimo populi suffragio declaratus est, dijs etiam approbantibus per secunda auspicia. Annus quo regnum inijt fuit alter septimæ supra uigesimam Olympiadis, qua stadium uicit Eurybates Atheniensis, principe Leostrato. hic rex à facto longe magnificentißimo principatum auspicatus, deuinxit sibi uniuersam operariam & egenam plebeculam. Superiores reges agrum habuerũt magnum & uberem, ex cuius reditibus sacra dijs faciebant, & domi uictitabant splendide, primum Romulus qui eum iure belli parauerat, deinde Numa Pompilius qui per succeßionẽ fruendum acceperat: habebaturq; non publicus, sed propria regũ sors & poßeßio. Eam Tullus permisit diuidi uiritim inter Romanos inopes, professus patrimoniũ sibi sufficere in sacrificia sumptusq; domesticos. Hac liberalitate refoti egeni ciues imposterum non opus habuerunt alijs locare operam. necui autem deeßet domicilium, promotis mœnibus cælium collem urbi adiunxit:

ubi

ubi quotquot Romanorum lare caruerãt, adepti iam agros ædificabant, rege quoq; eodem in loco habitante. hæc sunt illius uiri memorabilia ad pacatum Reipub. statum pertinentia. In militia uerò plurima gessisse proditur, quæ nunc percensebo à bello Albano exorsus. eius autem inter cognatas ciuitates dissidij causa fuit Cluilius Albanorum dictator: qui ægre ferens Romanorum successus & impotens inuidiæ, malignoq; & arroganti præditus ingenio, decreuit bellum excitare inter duos populos. cumq; nullam rationem uideret qua suis persuadere posset ut copias contra Romanos duci sinerent, quippe qui nullam causam haberet uel iustam uel necessariam, tale quiddam comminiscitur. Albanos quosdam inopes & feroces permisit è Romano agro prædas agere impunitatẽ pollicitus: ostentatoq; certo lucro sine restitutionis periculo, repleuit finitimam regionem latrocinijs. nec fefellit eum opinio, ut res ipsa docuit. Sciebat enim Romanos impatientes armis repulsuros raptorum iniuriam: sibiq; occasionem fore criminandi eos apud populum quasi belli priores inferrent: & cum pleriq; inuiderent felicitati suorum colonorum, libenter admissuros calumniam, bellumq; decreturos: id quod contigit. Nam cum alteri alterorum bona diriperent prædasq; abigerent, & tãdem Romanus exercitus Albanũ agrum ingressus multos latronum partim occidisset, partim

partim captiuos abduxisset, aduocata in concionem plebe Cluilius acriter uerbis in Romanos inuectus, & ostentatis saucijs, productisq; captiuorum atq; cæsorum necessarijs, multa etiam re atrociora de suo admentitus, effecit ut legatio decerneretur, quæ autores iniuriæ deposceret ad supplicium: quod si æquitatem Romani spernerent, bellũ eis indiceret. Vt uerò legati in urbem peruenerũt, suspicatus Tullus eos res raptas pœnasq; raptorum repetitum uenisse, maluit eos in hoc præuenire, in ipsosq; retorquere causam belli & uiolati quod cum colonis suis habebant fœderis. eius leges præscriptæ fuerant regnante Romulo, & inter cæteras, neutri populo fas esse bellum inferre alteri. quod si alteruter crimen aliquod actionémue habuerit, læsos debere in eam ciuitatem ius petere, à qua profecta sit iniuria. id si non impetrauerint, tum uerò bellum inferendum ut necessarium, soluto iam fœdere. quapropter ueritus ne Romani prius repetentibus res Albanis negarent, seq; ita obnoxios eis facerent, mandauit præcipuis amicis ut legatos comiter in hospitium receptos apud se detinerent conuiuijs: ipse occupatum se arduis quibusdam negotijs simulans admittere hos distulit. insequenti nocte nobilißimum quenq;, instructum quid facto sit opus, Albam res repetitum misit cum fecialibus: qui peracto ante solis ortum itinere, mane pleno iam foro Cluilium inueniunt:

& que

& questi de illatis sibi per Albanos iniurÿs, conditionibus fœderis stari postulant. ille quòd priores Albani Romam legationem ad res repetendas misissent, & ne responso quidem digni essent habiti, abire iubet Romanos ut uiolatores fœderis, simulq; bellum indicit. tum legationis princeps discessurus hoc unum interrogauit, fateretúrne eos uiolare fœdus, qui primi legatis res repetentibus nihil æquum piúmue cõcesserint. id fatente Cluilio, Ergo, inquit, testor illos ipsos deos quibus olim inter nos fœdus ictum est testibus, priores Romanos ius petentes repulsos pio bello uos persequi posse, per uosq; stare quominus iure agatur, ut res ipsa indicat. priores enim res negastis repetentibus & priores nobis bellum indixistis. quare breui nos armis iniuriam ulturos expectabitis. His ex legatorũ relatione cognitis Tullus tum demum legatos accitos iubet causam aduentus exponere. Quibus Cluilÿ mandata renuntiantibus, bellumq; minantibus si non possent ius suum cõsequi. Equidem prior, inquit, id quod uos nunc feci: & quoniam per uos non statur fœderis conditionibus, liquet à uobis prius id uiolatum ac cõtemptui habitum. quamobrem iustum Albanis denuntio bellum & necessarium, non solum domesticis copÿs id gesturus, uerum etiam accersitis subditorũ auxilÿs. His de causis post factos utrinq; apparatus maximos, & coactas tam proprias quàm

socia

sociales copias, castra collata sunt quadragesimo fermè ab urbe stadio. ea metati sunt Albani ad fossam Cluiliam, quæ nunc quoq; nomen autoris retinet: Romani oportuno loco urbē inter & castra hostium. ut verò mutua consideratione satis apparuit neutram partem uel numero uel armis uel apparatu cætero alteri cedere, primus ille impetus aliquantum refrixit quo utriq; ad certamen ferebantur, quasi mox profligandis ac ne conspectum quidem suum laturis hostibus: intentiq; muniendis castris de propulsanda ui magis quàm de inferenda cogitabāt. iamq; prudentiores subpœnitebat temerarij ducum consilij, fremente multitudine duci frustra bellum, nec ullum committi prælium memorabile: mutuis tantum uelitationibus teri tēpus & concursionibus turmalium. At incentor belli Cluilius ægre ferens ignauum otium, uolebat producto in aciem exercitu hostem ad pugnam prouocare: quam si detrectaret, castra ipsa oppugnare totis uiribus. Omnibus igitur necessarijs præparatis uel ad decernendum acie, uel si opus esset ad oppugnandum uallum & aggerem, cùm noctu in prætorio cubasset seruante se consueto satellitio, mane repertus est mortuus, nullis in corpore exstantibus cædis aut ueneni strangulationis'ue, aut cuiuscunq; tandem uiolentæ necis uestigijs. Qui casus cum omnibus admirandus, ut erat, uideretur: & non cōparente causa, quòd ne morbo quidem

tenta

tentatus fuisset: quidam ad diuinam prouidentiam referre soliti fortunas hominum, superum indignatione extinctum iactabant: ut qui ueterem patriam contra suos colonos incitasset ad bellum iniustum ac impium. alij qui belli iura metiebantur proprijs commodis, putantes sibi egregiam prædam exemptam è manibus, humanis dolis & inuidiæ imputabant totum negotium, causantes aliquem ex ipsius æmulis comparasse uenenum deprehensu difficile, eoq; usum in hominis perniciem. alij rursum aiebant eum præ mœrore & inopia consilij sibi necem consciuisse, quando omnes conatus difficiles uideret ac irritos, nihilq; succedere ex sententia, contra quàm principio belli putauerat. qui uerò ab odio æque ac gratia ducis liberi integrum habebant iudicium, his nec deorũ ira, nec æmulorum dolus, nec ipsius desperatio uidebatur extinxisse hominem, sed fatum & naturæ necessitas, uelut expleta portione debita, quam cuiq; nascenti sua sors destinat. Ita Cluilius priusquam aliquid strenue gessisset, tali fine absumptus est. In eius locum dictator ab exercitu creatus est Metius Sufetius: uir nec in pace fidus, nec bello administrando idoneus, & siquis Albanorum alius turbandæ duarum ciuitatum quietis iam dudum cupidus, eaq; præcipue de causa successor datus Cluilio. Is imperio potitus perspecta præsentis negotij difficultate mutauit consilium.

bellum

bellumq; cunctando trahebat, quòd uideret suorum remißiores animos, & exta sacrificanti parum felicem exitum prælij portenderent. tandem uisum est misso caduceatore hostem prouocare ad redintegranda secum fœdera, maxime quòd utrisq; nisi mature conciliarentur, graue immineret periculum. id erat huiusmodi. Veientium atque Fidenatium ualidæ ciuitates temporibus Romuli cum Romanis bello de principatu & potentia contenderant, uictiq; multis suorum desideratis, & parte agri mulctati, coacti fuerant imperata facere, sicut suprà diligenter docuimus. Numa Pompilio deinde regnante secura in pace degentes uiris simul & fortunis aucti sunt: quam ob felicitatem elatiores ad libertatem aspirabant detrectantes Romanorum imperium. Sed eius defectionis propositum hactenus dißimulatum Albano demum bello se prodidit. ut enim cognouerunt Romanos totis copijs profectos ad decernendum cum Albanis prælio, rati se nactos egregiam rei gerendæ occasionem, potentißimi quiq; coniurauerunt, ut quotquot arma tractare possent occultis itineribus Fidenas conuenirent, ita tamen ne plures simul intrarent, quo magis laterent insidiæ: ibi obseruarent tempus dum Romanorum simul & Albanorum exercitus relictis castris prodirent in aciem: quod cognituri erant è speculatoribus per montes dispositis. ab his signo

dato

dato ut uniuersi armati propere contenderẽt ad castra, duarũ aut ad summũ trium horarũ itinere inde dißita. tum uerò superuenientes prælio iam peracto ut credi par erat, omnes haberent pro hostibus, & uictores siue hos siue illos aggreßi ferro cõficerent. in hæc tum coniuratũ fuit à ciuitatũ principibus. quodsi ferocius Albani Romanos præ se cõtemptos inuasissent decreturi de summa rerum uno prælio, nihil uetabat quin succedentibus insidijs uterq; deleretur exercitus. nunc uerò insperata belli mora, & tempus apparatus longius, irritum fecit hoc cõsilium. quidam enim è coniuratis, siue proprijs prospicientes cõmodis, siue principum suorũ inuidentes conatibus, seu ueriti ne index alius existeret, ut fit in multorũ capitum & lentis coniurationibus, siue quòd nollent exsequi tam impie conceptum facinus, dolum prodiderũt hostibus. quo cognito Sufetius maiore studio adnixus est negotiũ componere inter partes, quando ne integrũ quidem sibi esset aliter facere. per idem tempus etiã Romanus rex de coniuratione ab amicis Fidenatibus factus certior, nec ipse hortanti ad pacem Sufetio se difficilem præbuit. itaq; congreßi ad colloquium medio inter castra campo uterq; cũ suis consiliarijs uiris prudẽtibus, primùm ex more se salutauerunt non aliter quàm cognati & socij, deinde pacis est facta mentio: de qua prior Albanus sic orsus est uerba facere. Necessariũ

mihi uidetur ante omnia causam proferre, cur poscendæ pacis à me factum sit initium, cum nec armis à uobis sim superatus, nec exclusus commeatibus: ne fortè putetis me proprijs diffisum uiribus, uestræ ut inuictæ potentiæ formidine honestum belli finem quærere. quod quidem si crederetis, grauiores essetis aduersarij, nec ullæ conditiones æquæ ac tolerabiles nobis sperandæ essent quasi à iam uictoribus. ne igitur falsam quampiam causam meæ pronioris ad pacem uoluntatis suspicemini, uerã accipite. Ego quamprimum dictator à meis ciuibus creatus eum magistratum inij, cogitare cœpi quidnam concordiam nostrorum populorum conturbauerit. cúmque animaduertissem leues quasdam & friuolas occasiones nec ad dirimendã tam cognatorum amicitiam satis idoneas, non probabatur mihi nec Albanorum nec uestrum consilium. sed multo magis displicuit utrorumque insania, postquam negotium aggressus deprehendi non esse unam omnium sententiam. uidi enim nec in priuatis nec in publicis cœtibus Albanos uno consensu bellum expetere. Cumq; ut in difficili negotio non satisfacerent humana consilia, ad deorum signa recurrens dum in uictimarum extis scrutor eorum mentem de futuro prælio, nihil lætum inueniens mœstus hærebam & animi dubius. quapropter inhibita pugnandi libidine, procrastinando bellum duxi,

exp

expectans à nobis mentionem sartiendæ amicitiæ: quod utique nos Tulle priores decebat facere colonos nostros, & hac parte nobis cedere, uestris maioribus. quem enim honorem parentibus liberi, eundem & coloni debent suis conditoribus. Sed interim dum contendimus utrius partis sit prouocare ad amicitiam, externa nos necessitas cui uix humano consilio resisti potest conciliat: quam quia nondum forte intelligitis, uel sine respectu decori studendum reconciliationi arbitror. Graues enim contra nostrum utrosq; machinationes struuntur & dolus incuitabilis, oppressurus nos haud aliter quàm incendium aut diluuium, eius impij consilij sunt autores coniurati potentiores ciues Veientium & Fidenatium. rationem autem insidiarum, & quomodo mihi compertæ sint occulta illorũ consilia, iam audietis. His dictis literas ab hospitibus suis Fidenis allatas legẽdas protulit, simulq; hominem qui eas attulerat exhibuit. cuius post lectas literas ampliore cõiurationis indicio ex ipsius ore cognito, attonitis tãto tamq; inopinato periculo omnibus, eorũ fremitu cohibito Sufetius rursum pergit dicere: Audistis Quirites cur hactenus cũctatus sim uobiscũ manus conserere, cúrue prior uos ad amicitiam prouocare uoluerim. nunc uestrum est dispicere, utrum putetis satius ob raptas buculas & ouiculas conflictari perpetuo bello cum uestris con-

ditoribus & patribus, in quo uobis siue uictis pereundum sit siue uictoribus: an posito cum cognatis hominibus dißidio, nobiscum contra cõmunes inimicos arma sumere: qui non contenti defecisse in uestram perniciem etiam conspirauerunt, neq; læsi à uobis, neque in posterum aliquam timentes iniuriam: idq; non aperte, sicut publicum belli ius postulat, sed clàm ne præuideri & proinde caueri poßint insidiæ. Sed quoniam positis inimicitijs persequendos esse totis uiribus impios homines nemo nisi insanus dubitauerit, non libet uos pluribus hortari ad id, quod faciendum ultro cernitis. quo autem pacto ex utriusque ciuitatis commodo finiri bellum hoc poßit, quia id fortasse iamdudum cognoscere auetis, conabor ostendere. Ego censeo reconciliationem inter cognatos & amicos fieri optimam & honestißimam, quando extinctæ ira obliuioni bona fide traduntur uniuersæ tam illatæ utrinque quàm acceptæ iniuriæ. aliquanto autem minus honestam, quando liberatis à culpa populis, hi soli iure agere inter se coguntur, ad quos iniuria pertinet. Harum rationum alteram mihi uidetur eligendam nobis esse quæ sit decentior & magnanimis uiris dignior, communiq; decreto abolendam omnem præteritorum malorum memoriam. Quod si tibi Tullo non placet, sed maris iure finiri utrinque læsorum querimonias, parati sunt Albani hoc

quoq;

quoq; facere, tantum ut prius publica in statum pristinum restituatur amicitia. quòd si quem alium præter hos habes honestiorem iustioremue reconciliationis modum, quanto ocyus eum protuleris, tanto maior tibi habebitur gratia. Post hunc dicendi uices Romanus excipit: Nobis quoq; Sufeti nihil molestius poßit accidere quàm cæde ac sanguine cum cognatis decernendi neceßitas, dijs etiam præsidibus bellorum quoties per exta consulerētur prælium non addicentibus nisi lacesseremur. nec nos latet occulta Veientium atq; Fidenatium in utrosque nostrum coniuratio, nunc nuper hospitum indicio quos illic habemus prodita: ac proinde tum nobis cauemus nequid ab illis detrimenti accipiamus, tum illorum parati sumus ulcisci insidias: nec minus quàm tu bellum hoc sine pugna finire cupimus. priores autem nos pacem petere non decet, quandoquidem à nobis non est ortum belli initium, sed infestantibus restitimus. quod si arma deposueritis libenter uestram adhortationem accipiemus, neq; circa pacis conditiones morosi erimus: sed ut magnanimos uiros decet, omnem Albanis publicam iniuriam condonabimus, si publica dicēda est cuius autor fuit imperator uester Cluilius, qui iam dijs meritas pœnas dedit illata utrisq; nostrum iniuria. Tollantur igitur omnes criminationes tam priuata quàm publica, aboleaturq́; omnis earum me-

moriā, quādo tibi quoq; Sufeti sic uisum est. Sed non tam considerādum est de sartienda in præsens amicitia, quàm ne relinquatur in posterum ulla renouandi belli materia. nam pacis causa non induciarum conuenimus, Quæ quomodo firma futura sit, & quid utrisq; faciendum ut ea perpetuo fruamur, quoniam à te Sufeti prætermissum est, conabor ipse apponere: nimirum si Albani designant Romanorum inuidere successibus, qui sibi contigissent pro magnis laboribus ac periculis. siquidem ne minimo quidem à nobis affecti incōmodo, ideo solum exosos habetis, quia fortuna uti uidemur uobis magis prospera, itē si Romani desinant Albanos tanquam insidiatores habere suspectos, & cauere sibi tanquam ab hostibus. nemo enim exosus firmus esse potest in amicitia. Quomodo igitur utrunq; posset fieri? non si id inscribatur fœderi, non sacramento utriusq; partis interposito: infirma sunt enim hæc uincula: sed si alteri alterorum fortunas habeamus pro communibus. unicum enim est Sufeti humani doloris ex alienis commodis remedium, si non amplius aliena bona putent quibus inuident. Quod ut fiat, autor sum Romanis ut Albanos omnium bonorū quæ nunc habent habituriue sunt posthac participes faciant: Albani uerò grate quæ dātur accipiant, & aut populariter commigrent in nostram urbem, aut saltem maior pars ac potior.

tior.

tior. neq; enim decet Sabinos quidē Hetruscosq; proprijs sedibus relictis apud nos degere: uos uerò genere coniunctißimos aspernari idem facere: quod si eandem nobiscum urbem incolere, magnam licet breuiq; maiorem futuram, grauamini tenente uos amore laris patrij, saltem illud facite: senatum unum designate qui utriq; ciuitati consulat, & principatum alterutri præstantiori reddite quæ magis poßit benemereri de altera. hæc est mea sententia de constabiliendo inter nos fœdere: alioquin si duas urbes pariter excellentes incolamus ut nunc, nulla speranda est concordia. His auditis Sufetius tempus ad deliberandum postulauit: & cum paulisper cum suis seceßisset, consultauit an esset accipienda conditio: cognitaq; uolūtate omnium reuersus ad consistoriū sic locutus est: Nobis Tulle non placet patriam relinquere, neq; patria sacra maiorumq; lares deserere, locumq; quē per quingētos fermè annos maiores nostri tenuerūt, præsertim cum nullum bellum eò cogat, aliáue fatalis calamitas. unum autem senatum cōstitui, & uni ciuitati deferri principatum non displicet. ascribatur & hoc, si ita uidetur fœderis cōditionibus, tollaturq; omnis belli materia. cum iam cōueniret hactenus, reliquum erat certamē utrisq; principatum suæ ciuitati conātibus asserere, multaq; uerba ultro citroq; super ea re sunt habita, neutra concedente alteri. Albanus sic

uindicabat ius suum. Nobis Tulle debetur principatus Italiæ: qui à Græcis oriundi nulli in hac terra gēti secūdi sumus magnitudine. quod si nō aliarum gētium, certe Latinorum penes nos erit imperium iure optimo, nimirum quod natura apud omnes ex æquo gētes ualere uoluit, ut generis autores præsint suæ soboli. præ omnibus autem colonijs, de quibus nō est quod queramur hactenus, uestræ principatus ad nos attinet, ut quæ non multo ante deducta sit ætate ab hinc tertia, nec dum longo temporis tractu euanescēte genere. quod si natura patitur ut rerum uicibus uersis posthabeātur nouis uetera, aut stirps suis progenitoribus, tum ferendum erit ut cōditores subijciamur colonorum nostrorū imperio, sed non antea. atq; hoc unum est principatus ius, quod uobis non libenter cessuri prætēdimus: nunc alterum accipite. dicetur enim non in uestrum opprobrium, sed quia necessitas postulat. Albanorum genus quale fuit olim urbe recens condita, nunc quoque tale permanet, nec ulla hominum natio præter Græcos & Latinos ius ciuitatis apud nos adepta conspicitur. uos uerò uitiastis rempublicam Hetruscis atque Sabinis in eam receptis, alijsq; multis erronibus barbaris, ut iam parua pars supersit germani nostri generis, multipliciter superantibus exteris & adsciticijs. itaque si uobis principatum cesserimus, germanis præerunt suppositicij, Græcan

canicis barbari, indigenis aduenticij. non enim potestis dicere, quòd aduenarum turbæ exclusa ab administratione reipublicæ, ipsi indigenæ retinueritis ciuitatis gubernacula, imò etiam reges creastis peregrinos, & senatus maior pars constat ex aduenis: quarum rerum nihil dicetis contigisse uobis uolentibus. quis enim potior sponte ferat deterioris imperium? Stultum igitur fuerit, quæ non potestis negare uos pati coactos, ea postulare à nobis uolentibus. Postremo Albana respublica eodem in statu permansit ætatibus iam octodecim ex quo primum est instituta, nec quiquam interim est turbatum circa ritus patrios. uestra cõtra nondum satis ordinata est, utpote nõ pridem condita & confusa ex multis nationibus, opus habẽs longo tempore uariaq; fortuna ad componendam & sedandam tumultuariam istam multitudinem. nemo autem negauerit quin bene composita perturbatis, quæ periculum sui fecerunt contrarijs, sana languidis præponẽda sint: quod uos inuertere conantes non rectè facitis. Ad hæc Tullus ita respondit. Quod ad naturæ ius maiorumq; uirtutem attinet, Sufeti uosq; uiri Albani, nihil inter nos & uos interest: nam eisdem utriq; gloriamur generis principibus, nec est cur hac in re alteri præferamur alteris. quod uerò colonias suis conditoribus iure naturæ subijci contenditis, nec uerum nec æquum nobis uidetur. multa

multæ enim gentes ſunt, in quibus ueteres patriæ coloniis ſuis ſubijciuntur, adeò non imperant: cuius rei magnum & illuſtre exemplum eſt Spartana ciuitas, non ſolum cæteris Græcis, uerum etiam Dorienſibus imperans, unde ducit originem. & quid opus eſt de alijs dicere? uos ipſi qui noſtram urbem condidiſtis, coloni eſtis Lauinienſium. quod ſi naturæ lege imperium eſt in colonias ſuis conditoribus, an nõ hac parte Lauinienſium quàm utrorunq; noſtrum erit cauſa potior? Hæc ad primam rationem ueſtram. quãtumuis honeſta uideatur, reſpondiſſe ſufficiat. quia uero etiam uitarum utriuſq; ciuitatis collationem facere conaris Suſeti, aſſerens Albanis eundem perpetuo manere tenorem probi generis, nos cõtrà uitiatos admixtu externi ſanguinis, eoq; indignum adulterinos imperare germanis & inquilinos indigenis, diſce quantũ hic quoq; tua te fallat opinio. nos enim adeò non pudet communicaſſe ciuitatem quibuslibet, ut cum primis glorioſum id exiſtimemus facinus. nec noſtrum id exemplum eſt, ſed Athenienſes imitamur Græcorum hac quoq; de cauſa clariſsimos. nec eſt cur nos rei tam utilis uel pigeat uel pœniteat. apud nos enim magiſtratus ac honores deferuntur non ditiſsimis, non his qui longiorem maiorum indigenarum poſſunt oſtendere ſeriem, ſed digniſsimis. nulla enim alia re quàm uirtute hominis nobilitatem conſtare ducimus.

reliqua turba ciuitati robur ac uires adijcit ad exequenda potiorum consilia. hac humanitas ciuitatem nostram magnam ex parua reddidit, & finitimis uerendam ex contemptibili: huic instituto quod tu Suseti accusas debemus, quòd cæterorum Latinorum nemo de principatu nobiscum cōtendit. in armorum enim ui sita est urbium potentia, quæ nulla est absq; numerosis copijs. quæ uerò paruæ sunt & infrequentes atq; ideo debiles, nec alias nec seipsas possunt regere. in summa ei demum licebit reprehendere aliena instituta, suaq; extollere, cui facile sit ostendere quòd his sua respublica facta sit auctior & fælicior: alias contrà quæ reprehenduntur his neglectis prolapsas in deterius. nostra autem diuersa est conditio, quando uestra ciuitas à sublimiore fastigio & amplioribus opibus ad minorem modum redacta est: nos ab exiguis orsi principijs non longo tempore maximam inter finitimas Romam tali administratione fecimus, qualem tu improbas. seditiones uerò quas nobis Suseti obijcis, ad salutem reipublicæ conducunt non perniciem. contenditur enim utri plus ei prosint, maiores an iuniores, domestici an aduenæ. Et ut rem in pauca uerba conferam, imperaturis duo quædam adesse debent, in bello uires, in consilijs prudētia, quorum neutro destituimur: idq; non uane dictum testis est experientia. certe tantum roboris ac ampli-

tudinis intra tertiam ab urbe condita ætatem non potuisset nobis accrescere absq; eximia prudentia & fortitudine. argumento sunt multæ Latini nominis ciuitates, uestræ coloniæ, quæ à uobis ad nos deficientes maluerunt Romanorum quàm Albanorum imperata facere: quippe qui utrunq; ualeamus, & amicos beneficijs, & hostes incommodis afficere, cum uobis ad neutrũ satis sit uirium. Possem Sufeti & alia multa pro nobis afferre, sed desinam uerba perdere apud aduersarios eoq; minus æquos iudices. Vnum opinor modum optimum qui solus nostrã litem dirimat, quo antehac multi usi sunt tam Græci quàm barbari post longam contentionem de principatu aut de finibus. hoc indicato finem dicendi faciam. equidem censeo certamẽ id belliq; fortunam committendam utrinq; parti exercitus minimæ contractæ in exiguum uirorum numerum, quo utriuscunq; urbis ciues superiores fuerint, ei tradatur imperium in alteram. quæ enim uerbis componi non possunt, optimum fuerit armis decernere. His ultro citroq; dictis pro causa partium, tandem itum est in Romani sententiam. cum enim tam Albani quàm Romani proceres celerem belli finem cuperent, placuit eam contentionem armorumq; arbitrio dirimi. restabat inter duces disceptatio de numero eorum qui pugnam capesserent. Tullus ut numero parceretur, unum cum uno committi uolebat

lebat Albanorum præstantißimum cum Romanorum fortißimo, patriæ suam in hoc operā offerens, Albanumq́; ducem ad æmulationem prouocans: quòd pulchrum esset imperatoribus pugnare pro principatu ac potentia, nec uincere tantum, sed etiam uiro forti herbam porrigere: recensebatq́; multa regum atq; ducum exempla, qui caput pro republica periculis obiectauerint, indignū rati si his uirtute inferiores uiderentur, quos antecellerent honoribus. Albanus assentiebatur decernendum quàm paucißimorum corporum periculo, nec tamen singulari certamine, dicens reges si sibimet quærant potentiam honeste ac neceßario tale certamen suscipere: quoties uerò ciuitates ipsæ de principatu contendant periculosam esse huiusmodi aleam, nec satis decoram uel uictis uel uictoribus. præstare ut terni utrinq; lectißimi uiri depugnēt in conspectu exercituum. hunc enim numerum ad controuersias finiendas idoneum maxime, ut qui principium, medium, & finem in se contineat. in hanc conditionem posteaquam conuentum est, soluto concilio in sua quisq; castra digreßi sunt. Vterq; deinde dux aduocatis in concionem suis copijs exposuit quid actum sit in colloquio, & quæ ratio finiendi belli placuerit. cumq́; id probaretur magno consensu utriusq; exercitus principum, mirifice ambiebatur hæc opera, à centurionibus ac militibus certatim se offerentibus, &

bus, & ad hanc palmam non uerbis modo uerum factis etiam aspirantibus, ita ut difficilem ducibus delectum facerent. ut enim quisq; erat aut maiorum claritate illustris, aut corporis robore conspicuus. aut manu promptus, aut aliquo facinore audaci notabilis, primum se postulabat accenseri trium selectorũ numero. Tandẽ ambitiosa ista iuuentutis in utrisq; castris studia dux Albanus compescuit, animaduertens diuinitus iamdudum prospectum harum ciuitatum futuro certamini, datosq; illis propugnatores non obscuris ortos familijs & bellatores egregios, ad hæc præter eximiam formæ speciem non uulgari & rara natiuitate admirabiles. Sequinius enim Albanus uno tempore gemellas filias, alteram ciui suo Curiatio, Romano alterã elocauerat Horatio. hæ simul ambæ grauidæ factæ primo partu prolem masculam ediderunt trigeminam: quam parentes ut felicem tam domui quàm patriæ totam educauerunt donec adolesceret. deus autem his formã ut iam ante dixi & robur animosq; haudquaquam à maiorũ uirtute degeneres addidit. His uiris Sufetius committendum de patriæ principatu certamen ratus, Romanum regem in colloquium accitum sic alloquitur. Videtur mihi Tulle deus aliquis cum cæteris in rebus multis curam nostrarum ciuitatum agere, tum uerò quod ad præsens certamen attinet manifestum

fauorem

fauorem ostendere. inuctos enim qui pro rei summa decernant, egregios bello iuuenes, genere nemini secundos, insignes specie, quodq; præcipuū est uno patre eademq; matre genitos, & quod miraculum auget eadem die in lucem editos, uestros Horatios, nostros Curiatios, præclarum nimirum est deorum beneficium. Quin igitur amplectimur hanc tantam numinis prouidentiam, & inuitamus ad depugnandum de principatu suos quisq; trigeminos? quos pugnantes præter alia, hæc quoq; sequetur haud cōtemnenda cōmoditas, quòd deficienti propugnator germanus non deerit magis quàm quiuis Romanus Albanus'ue alius, sedabiturq; hac prærogatiua iuuentutis nostræ alioqui repulsam nō laturæ contentio. Conijcio enim ut apud nos ita apud uos esse qui uirtutē ostentare cupiant: eos docebimus diuina quadam fortunā esse præuentos, quæ dimicaturos pro suis ciuitatibus compararit: atq; ita quietem illis persuadebimus. putabunt enim sibi non uirtute prælatos trigeminos, sed quadam sorte naturæ certamen temperantis ad æquilibrium. collaudata ab utriusq; partis optimatibus Sufetij sentētia, paulum cunctatus Tullus, cætera, inquit, Sufeti rectè mihi uideris animaduertisse. mirifica enim est hæc & nulla memoria hominum uisa similitudo generis, quā nostro seculo fortuna in ambabus ciuitatibus protulit. unum te latere uidetur, quod minus

minus alacres ad pugnam reddet iuuenes, ſi illis credatur hoc negotium. Horatiorū noſtrorum mater Curiatiorū eſt matertera, & in ambarū enutriti ſunt iuuenes ſinibus, intercedítq; inter ipſos mutua quædam tanquam fraterna pietas. uidendū igitur ne iniquum ſit hos armatos inter ſe cōmittere, & irritare in cædem mutuam, cum cognati ſint & ſub eiſdem aliti nutricibus, ne fortè domeſticum ſcelus in nos redundet qui eos huc cōpulerimus. Ad hæc Sufetius. Nec me latet Tulle hæc cognatio, nec inuitos cogendos cenſeo ad certandū cū cōſobrinis iuuenibus. itaq; cū primū mihi in mentem uenit hoc cōſilium, accitis Curiatijs noſtris pertentaui illorum animos num abhorrerent à certamine. cumq; uiderem eos meam orationem mira quadam & incredibili alacritate admittere, tum demum auſus ſum proferre tecumq; cōmunicare meam ſententiam. idem ut & ipſe facias ſuadeo, & accerſitis ueſtris trigeminis explores quæ ſit uoluntas iuuenum. qui ſi ultro ſubire pro patria periculū conſenſerint, accipiendum eſt grato animo. alioqui tergiuerſantes nō cogendos arbitror: quāuis eadem de illis quæ de noſtris auguror, quandoquidem audio cū paucis generoſos eſſe & bello ſtrenuos. nam & ad nos eorū uirtutis fama peruenit. quo fit ut credam pro patria libenter ſe obiecturos periculis. nō aſpernatus hanc admonitionem Tullus, inducijs factis in decē dies, per

quos

quos uoluntate trigeminorum cognita certius respondere posset, in urbem reuertitur. sequentibus diebus cōsultatione cū optimatibus suis habita, cum plerisq; uideretur accipienda monita Sufetij, euocatos trigeminos fratres sic alloquitur. Scire uos uelim Horatij, in proximo colloquio me à Sufetio monitum, diuina prouidentia factum ut ciuitas utraq; ternos propugnatores habeat, uiros quibus nec fortiores nec magis idoneos inuenire liceat, uos Romæ, Albæ Curiatios. quapropter primum se perscrutatū, uellent ne consobrini uestri corpora sua cōmodare patriæ. cumq; illi non recusassent de summa rerum decernere, ausum se super hoc mihi uerba facere, postulando ut pertentarem uestros animos ecquid uelitis pro republica patria congredi cum Curiatijs, an malitis hoc decus alijs eo aspirantibus cedere. respondi benigne, me qui sciam uos forti pectore præditos manuq; strenuos, nullis libentius commissurū discrimen reipublicæ. sed quia uererer ne uos remoraretur cognatio qua iuncti estis Albanis trigeminis, deliberandi spatium petij factis decem dierū inducijs. mos huc reuersus senatu coacto retuli super hoc negotio. plurium sententia fuit, si sponte susciperetis certamen uobis tam conueniens tamq; honorificum, quod ego paratus eram solus pro omnibus decernere, laudandos uos habendamq; gratiam. quod siqua uos cognationis

religio teneat, non esse urgendos amplius. cum igitur hoc sit S.C. qui neq; moleste feret si hoc facere grauemini, & magnam gratiam habiturus est si cognationi prætuleritis patriam, uestrum est deliberare quid factu censeatis optimũ. His auditis iuuenes secesserunt, & post breuem collocutionem reuersis unus pro omnibus ita locutus est. Si liberi & in nostra potestate essemus Tulle, sine mora certiorem te faceremus, quid existimemus de ineundo cum consobrinis certamine. nũc quoniam superest pater, sine quo nihil nobis dicere facere'ue permittimus, rogamus ut paulisper expectes responsum de patris consilio. annuente rege & laudante pietatem iuuenum, ad patrem abeunt. qui postquam cognouit quid proposuisset Sufetius, quid Tullo percontanti respondissent iuuenes, rogatus sententiam, Pie, inquit, facitis filij, quòd patris arbitratu uiuentes, nihil absq; mea uoluntate agitis: sed iam tempus est ut uosmetipsi decla-retis, uestram in tali negotio prudentiam. Fingite igitur iam me defunctum fato, & dicite quid statueretis destituti meo cõsilio. Tum unus eorum: Susciperemus mi pater certamen pro principatu patriæ, parati ferre quicquid fortunæ uisum fuerit. mori enim mallemus quàm uiuere degeneres à te cæterisq; nostris maioribus. cognationis autem respectum non tam ipsi abijcimus, quàm à consobrinis neglectam ferimus

æquo

æquo animo. Si Curiatijs honestius est cognatione potior, nec Horatij uirtutem posthabebunt propinquitati generis. Ibi pater cognita corū mente gauisus sublatis ad cœlum manibus gratias agebat dijs immortalibus, quòd tam egregios sibi dedissent liberos. complexus deinde & exosculatus singulos, audite, inquit, meam quoque sententiam optimi filij. ite, & tam pulchrum hoc piumq; responsum Tullo referte. illi læti parentis hortatu regem adeunt, certamenq; suscipiunt. Rex in senatu collaudatis iuuenibus per legatos Albanis denuntiat, accipere conditionem Romanos, & prodituros Horatios qui litem de principatu armis dirimant. Nunc quia præsens argumentum descriptionem eius pugnæ postulat, narrationemq; casuum qui subsecuti sunt tragicis similium, diligenter quantum potero conabor percensere singula. Vbi tempus exsequendi pacta aduenit, uniuersus Romanorum exercitus prodijt: prodierunt & depugnaturi iuuenes, comprecati prius deos patrios, deducente rege & toto populo prosequente faustis ominibus, ac floribus conspergente eorum capita. iamq; & Albanorum copiæ prodierant. tum positis castris non longe ab inuicem, medius campus in Romanorum & Albanorum agri finibus destinatus pugnæ est, ubi etiam antea castra metati fuerant. ac primum mactatis uictimis super ardentes focos iuratum est

utrinq;, quanq; ciuitatem eam fortunam boni consulturam, quam trigeminorum pugna attulerit, fœdusq; seruaturam sine dolo malo tam ipsam quàm omnes ipsius posteros. post rem diuinam peractam positis armis processerunt extra uallum utrinq; spectatores futuri certaminis, relicto ad id trium fermè stadiorum spatio medio. paulo post Albanus imperator produxit Curiatios, Romanus rex Horatios, præter egregiam armaturam ornatos sicut qui morti destinati sunt. ut uerò cõgreßi sunt propius gladios tradiderunt armigeris, ipsi ruebant in complexus mutuos flentes suauißimisq; se salutantes appellationibus, ut nemini non cierent lacrymas, uulgo tam suam quàm ducum immanitatem incusantibus, quòd cum potuissent per alia corpora pugnàm eam decernere, impio duello commisissent inter se consanguineos. postquam satis indultum est salutationibus, sumptis gladijs retro se receperunt: moxq; infestis mucronibus cõcurrerunt uelut duæ acies. hactenus quies & silentium fuerat in utroq; exercitu. tum uerò frequentes acclamationes exortæ sunt, nunc his nunc illis suos adhortantibus, & per repetitos gemitus in uota deos uocantibus: quæq; aliæ uociferationes inter certamina solent fieri, dum non ea solum quæ in conspectu gerebantur obuersarentur animo, sed magis erecti penderent intentiq; in pugnæ exitum. nam & longior

gior prospectus fallebat oculos spectantium, & crebri dimicantium assultus ac recessus mutui dubiam faciebant spem uictoriæ. Sic æquo marte diu certatum est: quòd robore animisq; pares, armatura quoq; muniti essent eximia, nec ulla corporis pars non satis tegeretur, quæ icta celerare posset exitium. quo factum est ut multos ex utroque exercitu oblitos qui se decerent affectuum paulatim pugnæ libido incesseret, mallentq; pro spectatoribus certatores fieri. tandem Albanorum maximus cum aduersario consertis manibus diu conflictatus, non irrito ictu per inguen eum traijcit: qui iam ante grauatus alijs uulneribus, letali hoc postremo ictus deficientibus membris procubuit. exclamant utrinq; spectatores, Romani ut uicti, Albani ut uictoriæ compotes: quòd impares tribus uiderentur duo superstites. interim succenturiatus prolapso Romanus Albanum re bene gesta exultantem aggressus, multis ultro citroq; illatis ictibus, non fallente dextra iugulo infigit gladium: mutatoq; breui cum fortuna pugnæ affectu spectantium, Romanis ex pristino mœrore se recolligentibus, Albanis iam minus gaudentibus, alius rursum aduersus casus illos terruit, his animum reddidit. Cæso enim Albano, germanus qui proximam illi stationem tenuerat uictorem adortus est: acciditq; ut continuatis ictibus eodem tempore uterq; alterum

grauiter uulnerauerit, Albanus Romanum in capite, & punctim in præcordijs: ille depulso aduersarij scuto, poplitem ei succiderit. is letali plaga confectus in uestigio cecidit: alter poplite debilis utcunque se sustentabat clypeo, unà cum suo fratre excepturus Romanum qui supererat reliquus. imminebat alter eius tergo, alter pectori. ille ueritus ne à duobus circumuentus succumberet, integer consilij pugnam segregat, simulatione fugæ facilius deuicturus singulos, quòd alter fratrum insequi haud ualeret præ uulnere: fugiensq; quantum poterat, uoti compos factus est. hærebat enim tergo Albanorum alter nullo impeditus graui uulnere, relicto longe imbecilli altero. ibi Albanis clamore suos accendentibus, iubilantibusq; & tantum non coronas ut re bene gesta poscentibus: Romanis contrà suum obiurgantibus & præsentem statum deplorantibus, Romanus obseruato tempore uertit se celeriter, & priusquam ille caueret Albanum ferro occupat, absciso cubito tenus brachio: cumq; humi iaceret eius unà cum manu gladius, repetitum ictu letali iuuenem conficit: postremo reliquum unum adortus, semineceem iam & languidum iugulat. lectis deinde spolijs in urbem properat, primus patri nuntiaturus suam ipsius uictoriam. Fortuna, nemini perpetuo blanda, inuidit homini, & quem momento temporis

poris

poris ad summam felicitatem extulerat, eadem die paricidam factum in fœdam calamitatem coniecit. iam enim portæ propinquus inter effusam gratulantium turbam uidit sororem occurrere: turbatusq; primo aspectu quòd deserta matre uirgo nubilis dedisset se in turbam ignobilem, tandem discußis suspicionibus sinistris, in meliorem partem factum interpretatus est: desiderio fratrum uoluisse amplecti incolumem, ex ipsoq; discere quàm fortiter occubuissent cæteri, ideoq; decori aliquantum oblitam muliebriter. at illam non fratrum desiderium insuetam uiam ingredi compulerat, sed amor ex consobrinis unius, cui à patre desponsa fuerat, amoremq; hactenus occultum habuerat. ut uerò quodam milite renuntiante audiuit pugnæ euentum, non amplius sui compos relictis ædibus bacchabunda ferebatur ad portam, nutricem frustra insequentem ac reuocantem nil respiciens. egressa urbem ubi uidit fratrem gaudentem coronis uictricibus, quibus eum rex honorauerat, sodalesq; præferentes cæsorum spolia, & in his tunicam pictam sed tum cruore fœdatam, quam suis ac matris manibus confectam sponso more gentis donum nuptiale futurum miserat: scissa ueste, pectusq; ambabus plangens manibus, flebiliter nomine inuocabat mortuum, attonitis rei miraculo omnibus qui eo loci aderant. defleto deinde sponsi fato fratrem

torue intuens exclamat: Scelestißime mortalium, gaudes infelix consobrinis cæsis, & orbata coniugio me sorore misera? neq; te extinctorum cognatorum miseret, quos appellare fratrum uocabulo es solitus? sed quasi re bene gesta insanis præ lætitia, & coronatus incedis in tantis calamitatibus? cuiusnam feræ animus tuum pectus occupat? Ad hæc ille: Immo uerò ciuis amantis patriam, nec impune abire passuri quisquis ei male uult, siue is externus sit siue domesticus, in quo numero pono te quoq;: quæ eodem tempore accepto altero lætißimo Reip. altero priuatim tristißimo nuntio, de uictoria patriæ, quam ego tuus frater partam affero, deq; cæsis duobus fratribus, scelesta neque publico frueris gaudio, neq; luctu moueris domestico. sed contemptis germanis sponsi deploras obitũ: neq; in malam rem te abdis, sed facis id inspectante populo: mihiq; uirtutem & coronas obijcis uirgo non uirgo, iniqua fratribus & indigna nostris maioribus. quando igitur cõsobrinos lugere mauis quàm fratres, & corpore inter uiuos oberrans animum habes apud mortuum, abi hinc ad illum quem inuocas, & tam patri quàm germanis dedecori esse desine. His dictis indignationis modum supergressus, ut erat ira concitus ensem per latus eius adigit: atq; ita sorore interempta pergit ad patrem. adeò autem seueri ac rigidi tum erant Romanorum mores animiq;, &

si quis

si quis ad nostram hanc uitam nostraq́; facta conferat, duri ac crudeles, & ad ferinam quandam immanitatem accedentes propius, ut pater audito tam graui facinore, non solum nō iniquo animo id tulerit, uerum etiam recte & conuenienter factum pronuntiauerit: quippe qui nec domum filiæ cadauer referri, nec maiorum monumentis inferri permisit, nec funebri ornatu exequijs'ue dignatus est solennibus: sed proiectam ubi confossa est prætereuntes lapidibus glebisq́; obruerunt destitutam cura domestica. quæ quidem insignem eius uiri duritiam indicant, atq; etiam magis id quod iam dicturus sum. ea ipsa die quasi ob rem feliciter gestam mactauit dijs patrijs quas uouerat uictimas, epulumq́; cognatis ut in maximo festo exhibuit splendidum, minore ratione habita propriæ calamitatis quàm felicitatis publicæ. id quod non solus Horatius, sed & alij multi uiri illustres fecisse dicuntur postea, uidelicet recens tum orbati liberis sacrificasse coronati atq; triumphasse, quoties ipsorum opera felicitas quapiam contigisset reipublicæ: de quibus suo dicetur tempore. Cæterum post trigeminorum pugnam Romani qui in castris aderāt magnifice sepultis suis quo quisq; loco ceciderat, cæsisq́; uictimis epulabantur genialiter. Albani contrà hac clade mœsti, & incusantes imperatoris sui consilium, pleriq; noluerunt corpora curare eo uespere. Postera die

Romanus rex uocatos eos in concionem solatus est: nihil se illis molestum aut præter iura cognationis imperaturum, sed pariter consulturum utriusq; ciuitatis cōmodis: Sufetium quoq; se in eodem magistratu relinquere, nec quidquam mutare in præsenti statu Reipublicæ: atq; ita dimissa concione reduxit domum copias. cumq; ex senatusconsulto triumphasset, iamq; ad ciuiles causas cognoscendas se uertisset, quidam non mediocris autoritatis uiri cœperunt reum agere Horatium paricidij cædisq; domesticæ: hi longa oratione proferebant leges quæ nemini quenquam indemnatum occidere permittunt: recensebantq; exempla deorum iræ in ciuitates quæ inulta fuissent scelera. Pater contrà patrocinabatur filio, accusans filiam, negans eam dicendam cædem, sed pœnam ueriius: postulabatq; ad se deferri domesticum iudicium, qui tum cæsam tum occisorem genuerit. cumq; multa pro reo, multa contrà dicta fuissent, hærebat rex incertus quonam modo finienda esset ea lis. neque enim confessum indemnatæ sororis paricidam contra leges absoluere sibi licere putabat, ne diras sceleris ultrices à facinoris patratore in propriam familiam auerteret. neque ut homicidam necandum censebat, qui pro patria uitæ periculum adierit, eiq; tantam accessionem imperij pepererit, præsertim patre ipsum absoluente, quem potissimum ultorem

torem filiæ ius & natura fecerat. tandem post longam deliberationem uisum est factu optimum eam cognitionem referre ad populum. Populus autem Romanus tum primum capitalis causæ iudicium adeptus, comprobauit patris sententiam, iuuenemq; absoluit à cædis crimine. Rex tamen non contentus hominum calculis, & de religione solicitus, accitis pontificibus iußit placari deos atque genios, & à cæde iuuenem expiari legitime. illi positis duabus aris, altera Iunoni ad quam sorores curare attinet, altera Iano patrio numini, cuius nomen consobrini à iuuene perempti retulerant, sacrisq; quibusdam super eas factis, inter cætera piamina quibus tum usi sunt, postremo sub iugum miserunt Horatium. Est autem Romanis mos quoties hostes traditis armis deditionem faciunt, duo tigna recta humi defigere, hisq; tertium transuersum superimponere, & sub eo captiuos transmittere, moxq; dimittere liberos. Hoc ipsi iugum uocant: quod tum expiatores inter piamina postremum adhibuerunt iuueni. locum uero ubi id factum est, omnes Romani sacrum existimant. est autem in angiporto qui à Carinis ducit ad uicum Cyprium, ubi & aræ manent tunc positæ, & lignum super eas transuersum infixũ duobus inter se aduersis parietibus. quod capiti exeuntium imminet, uocaturq; à Romanis tigillum sororium. eo loco huius casus monumentum

mentum

proximum bellum non bene administrans prodidisset Rempublicam, iamq; tertium annum Tullo ita nolente retineret dictaturam, pertæsus precariam potestatem, & præesse quàm subesse malens, rem commentus est nefariam. Legatis enim clam missis ad Romanorum hostes, dubitantes adhuc ad defectionem impulit, pollicitus se quoq; inuasurum illos in medio prælio: easq; machinationes tam occultas habuit, ut deprehenderetur à nemine. Tullus interim suis simul & auxiliaribus copijs instructus contra hostem profectus est: hisq; ultra Anienem traductis, castra non longe à Fidenis posuit. cumq; inuenisset ualidum Fidenatium & sociorum exercitum instructum ante mœnia, ea die nihil molitus est. postera uerò Sufetio cum cæteris primarijs amicis accito, considerabat cum illis quid opus facto sit: & omnibus censentibus non differendum prælium, cum in sequentem diem paratos esse iußisset, datis cuiq; mandatis dimisit concilium. At Sufetius qui amicis etiam multis proditionem nondum aperierat, Albanorum præcipuum quenq; tribunum centurionémue conuocatos sic alloquitur. Est uiri quod de rebus magnis & insperatis uobiscum consilium meum communicem, quas hactenus occultas habui: eas oro silentio tegite, si me uultis incolumem. quæ si uobis quoq; uidebuntur utiles, cœptis meis adiutores non deeritis. temporis angustia

gustiæ non sinunt me multa uerba facere, ideo rem in pauca duntaxat necessaria conferam. Ego toto illo tempore, ex quo sub Romanorum imperium uenimus, turpem & tristem uitam exegi, tametsi ab eorum rege honoratus dictaturam tertium iam annum teneo, teneboq; perpetuo si uoluero. Sed quia summam infelicitatem duco solus esse felix in calamitate publica, reputans mecum illos nobis contra omne ius ac fas ademisse imperium, cœpi cogitare quomodo id sine graui periculo possemus recipere: multaq; in animo uersanti nulla ratio uisa est uel tutior uel expeditior, quàm si aliquod bellum exoriretur finitimum. tunc enim illis opus fore sociorum & nostra in primis opera. qua occasione facile nos ipsos intellecturos, tum honestius esse tum iustius pro libertate propria certare quàm pro Romanorum imperio. quapropter effeci clancularijs artibus ut ipsorum subditi Veientes & Fidenates arma sumerent, belli socium illis me fore pollicitus. Et hucusq; conatus mei latuerunt Romanos, dum opportunitas temporis quæritur ad insidias: quare considerate quam non negligenda se nunc offerat. primum non aperte agitur defectio, anceps alioqui habitura periculum: ne uel nimia festinatione imparati domesticisq; tantum freti uiribus de summa rei iaceremus aleam: uel inter apparandum auxiliaq; solicitanda præoccuparemur à paratis

iam

iam antea. nunc utramq; commoditatem habemus nullo periculo. deinde aduersarios bello fortunatos, & penè inuictos si uiribus contendendum sit, nunc non ui superabimus, sed dolo & artibus multo efficacioribus: nec id primi faciemus aut soli. ad hæc propria potentia nostra impares Romanorum atq; sociorum copijs, aucti sumus Fidenatium atq; Veientium quantas uidetis uiribus: quibus ut poßimus tuto fidere iam ante à me prouisum est. non enim in nostro agro, sed pro suo Fidenates pugnaturi sunt: interim defendetur noster quoq;. Et quod iucundißimum est, sed raræ in omni æuo felicitatis, beneficium accipiendo conferre in illos uidebimur: & si nobis, sicut fore credimus, successerit, Fidenatium atq; Veientium ope liberati graui dominio, ac si ipsos liberassemus gratos & deuinctos habebimus. Hæc sunt quæ mea cura prouisa satis digna mihi uidentur quæ defectionem uestram accelerent. nunc audite quomodo negotium id aggredi cogito. Locum in acie Tullus mihi ad radicem montis, & alterum cornu tuendum attribuit. eum locum ego instante conflictu paulatim deserens subducam me in montem uosq; seruatis ordinibus me sequemini. cumq; in summũ euasero, iam tutus audite quid deinceps facturus sum. Siquidem uidero mihi ex sententia rem succedere, & hostes audaciores fretos nostris pollicitis, Romanos contra pauere

quasi

quasi à nobis proditos, atq; ut speramus de fuga magis quàm pugna cogitare, aggressus eos replebo campum cadaueribus, utpote ex superiore loco in eos delatus per procliuia, & turbatos integris atque instructis inuadens copiis. plurimum autem in bello ualet uel uana proditionis aut nouorum hostium aduentus opinio, multiq; iam exercitus nulla alia de causa magis quàm inani metu internecione deleti sunt. hic uerò non terriculamentum erit, sed horrendum tam specie quàm re periculum. Sin autem contrà quàm cogito ceciderit: dicam enim id quoque quandoquidem hominibus multa sæpe præter opinionem eueniunt: tum etiam ipse mutabo propositum. ducam enim & uos contra hostes, Romanis futurus uictoriæ socius: simulaboq; me ideo superiora loca occupasse, ut circumuentos à tergo cæderem. quod eo facilius credetur, quia uerbis facta congruent. ita fiet ut cladis neutris, felicis uerò euentus utrislibet simus participes. Equidem hæc ut decreui, ita diis fauentibus conficiam. uestrum est ante omnia seruare silentium, deinde compositis rebus omnibus mandata celeriter exequi, & tum uosmetipsos fortes uiros præstare, tum aliorum animos ad idem accendere, cogitando quòd aliter nos pro libertate certare decet quàm cæteros homines iam assuetos seruitio, quandoquidem talem Rempublicam à maioribus accepimus.

pimus. nati enim sumus liberi ex liberis, et patres tradiderunt nobis imperium in finitimos, quod quingentorum annorum tempore constabilitum posteris etiam nostris relinquendum est. Nec quenquam uestrum ab hoc consilio deterreat religio iurisiurandi & fœderũ, sed cogitet fœdus iam antè per Romanos uiolatum nunc in integrum restitui: idq; non exigui momenti, sed sacrosanctũ natura iure omniumq; tam Græcarum quàm barbararum gentium, quod iubet patres natis imperare ac iura reddere, itidemq; conditores suis colonijs. hoc fœdus nunquam è rerum humanarum natura tollendum non nos uiolamus cupientes id manere perpetuo, neq; ut impij timemus indignationem numinum, quòd seruire nostræ stirpi nõ ferimus: sed illis ira deûm imminet, qui ausu nefario coegerunt diuinas leges humanis cedere: & illis aduersaturos par est credere, nõ nobis: humano quoq; iudicio ipsis culpa non nobis imputabitur. Si igitur hæc uobis probantur omnibus, faciamus ita inuocato fauore deorum simul & dæmonum. quod si uestrum aliquis dissentit, & aut nunquam nostræ ciuitati aspirandum censet ad dignitatem pristinam, aut differendum id in tempus opportunius, eum sententiam suam in medium proferre ne pigeat. Sequemur enim consilium quod uobis uniuersis uidebitur optimum. toto deinde cœtu laudante uiri sententiam, singulos operam pol-

r lic

licentes, iureiurando prius obstrictos dimisit. Postera die Fidenatium atq; sociorum exercitus sub ortum solis extra uallum progressus est in aciem: Romanis quoq; instructis ex aduerso prodeuntibus. Sinistrum cornu Tullus cum Romanis tenebat Veientibus oppositus, qui erant in dextro hostium. in Romanorum dextro Metius Sufetius Albanis suis præerat, ex aduerso habens Fidenates hærentes montis lateri. iamq; sibi inuicem propinquantibus, priusquam intra teli iactũ uenirentur, Albani à reliquo exercitu diuisi montem petebant integris ordinibus. quo uiso Fidenates confirmati in opinione proditionis ab Albano promissæ, in Romanos inuehũtur acrius. ita dextrum Romanorũ latus discessu sociorũ nudatum turbabatur & laborabat grauiter. interim sinistrum egregie pugnabat, præcipue Tullus cum selectis equitum. Et ecce tibi eques præcipiti cursu aduectus, Laborat, inquit, dextrum nostrum cornu Tulle. Albani deserta acie festinãt ad lõca edita. Fidenates illis prius oppositi, nudatos eorũ discessu iamiam circumuenturi sunt. Ad hunc nuntium, conspectumq; Albanorum in montem properantium Romanos quasi circumueniendos ab hostibus timor occupat, ut neq; pugnare, neq; loco ualerent consistere. Ibi prudens consiliũ Tullo in mentem uenisse dicitur, qui nil turbatus inopinato periculo, non solum seruauit ex præsenti pernicie Roman

man

manum exercitum, uerumetiam hostium res subuertit & redegit in nihilum. audito enim nuntio uocem attollens ut exaudiretur & ab hostibus, exclamat: Vicimus milites. Albani meo iussu proximum montem occuparũt ut cernitis, inde impetum facturi in terga hostiũ. nacti igitur oportuno loco inimicißimos homines, à fronte pariter & à tergo telis uestris expositos, ut nec progredi nec retro ferre pedem ualeant, à lateribus quoq; hinc monte clausos inde flumine, inuadite illos intrepide. has uoces omnib. ingerebat obequitans ordines: statimq; Fidenates metus subijt in se uertentis proditionis, quasi stratagemate deceptos à Sufetio, quãdo nec pro se stantem uidebant, nec Romanos, inuadentẽ ut pollicitus fuerat. Romani cõtrà iam audaciores sublato clamore conferti hostẽ impetunt. Sequitur fuga Fidenatium nullo ordine urbẽ suam petentium. Rex immisso in turbatos equitatu aliquãdiu persecutus pauidos, ubi uidit sic dißipatos ut nõ possent instaurare ordines, omißis fugientibus reliquam hostiũ partem etiã tum resistentem adoritur. acriter enim pugnabát pedites, acrius etiã equites. tuebãtur enim suum locũ Veientes nihil Romano equitatu territi, adeoq; nolebant cedere. Tandem cognito profligatos esse in sinistro suo cornu socios, & Fidenates effuse fugere, ueriti ne circunuenirentur conuersis in se qui illos profligauerant, terga dederunt soluta

acie, conati per flumen euadere. horum qui corporibus & uiribus integris natare ualebant, armorum iactura salutem redimebãt committentes se fluuio. reliqui uulneribus prægrauati rapiebãtur gurgitibus. concitatus enim et uorticosus circa Fidenas fluit Tiberis. Cæterũ Tullus immissa parte equitum qui trucidarent cõpulsos ad fluuium, ipse ad oppugnanda Veientium castra profectus cepit ea primo impetu. atq; ita Romanis insperata salus cõtigit. Tum demum Albanus conspicatus egregiam Tulli uictoriã, suis in campum deductis fugientes Fidenates persecutus est, ut Romanis uideretur socialem præstare operam: multosq; oppreßit dispersos in fuga. Tullus autem offensus intellecta eius proditione non simplici, tamen ad tempus dißimulandum ratus donec hominem in suã potestatem redegisset, palàm approbauit secessum illum ad loca edita ut uehemẽter utilem: & attributa ei parte equitum iußit supremã uictoriæ manum imponere intercipiendis cædendisq; Fidenatibus quo minus possent intra mœnia refugere. Lætus ille assecutum se alterum eorũ quæ sperauerat, nimirum quòd Tullũ fefellisset, diu per campos obequitans interficiebat quotquot uenirent in manus: occidente demum sole à persecutione reuertens in castra Romana reduxit equites, & ibi cum cæteris noctem eam exegit in hilaritatibus quæ celebrari solent ob uictoriam.

riam. Tullus intra Veientium uallum mansit usq; ad primam uigiliam: habitaq; inquisitione in captiuorum nobilißimos de defectionis autoribus, ut inter coniuratos nominari audiuit & Albanum Metium Suffetium, cum uideretur factum eius non discrepare à captiuorum indicio, conscenso equo assumptisq; amicorum fidißimis in urbem properat: & ante mediã noctem euocatis domo senatoribus proditionem Albanorum denarrat captiuis attestantibus: utq; ipse stratagemate Fidenates cæterosq; hostes eluserit: postremo referebat ad eos quid bello feliciter finito faciendum censerent, quóue modo sumẽdum de proditoribus supplicium, & Albanorum ciuitas modestior reddenda in posterũ. Omnibus uisum est æquißimum in autores tam impij facinoris animaduertere: sed quomodo id facile ac tutò fieri posset aliquandiu dubitatum est. occulte præcipuos Albanorum tollere uidebatur impoßibile. quòd si palàm sontes ad pœnam conarentur corripere, non passuros id Albanos, sed rebellaturos potius. neq; placebat eodem tempore cum Fidenatibus Hetruscisq; & Albanis eorum fautoribus bellum gerere. tandem reliquis nihil explicantibus in Tulli sententiam itum est ab omnibus, quam referemus paulo post. ac mox admisso equo quadraginta stadia emensus ad Fidenas in castra reuertitur: ibi accitum M. Horatium unum è trigeminis

superstitem cum equitum peditumq; lectißimis mittit Albam, iussum quàm primum amice receptus esset intra mœnia, ciuibus in potestatem redactis solo æquare omnia tam priuata quàm publica ædificia fanis exceptis, abstinere autem à cæde omniq; iniuria hominum, & res suas cuiq; sinere. quo dimißo tribunos ac centuriones conuocat: expositoq; senatusconsulto, eorum se stipat satellitio. Paulopost adfuit Albanus gratulaturus illi uictoriam. Tullus nondum secreta mentis proferens laudabat eum, donis amplißimis dignum pronuntians: rogabatq; daret sibi Albanorum scripta nomina, quorum eo prælio eminentior extitisset opera, ut & ipsi pro parte sua meritum uictoriæ fructum perciperent. ille libens amicorum fidißimos & totius secreti conscios atq; socios in tabella notatos obtulit. tum rex edixit omnes milites in concionem uenire armis positis. quo facto, ducē Albanum cum tribunis & centurionibus proxime tribunal iußit consistere, post hos Albanorum & cæterorum sociorum uulgus. in extimo circulo Romanos statuit, quorum fortißimus quisq; sub amictu tegebat breuem gladiū. cumq; iam inimicos haberet obnoxios, assurgens sic exorsus est. Gratia dis milites, uosq; amici & socij, quòd de Fidenatibus eorūq; auxilijs aperto bello nos infestantibus pœnas sumpsimus: & aut desinēt molesti esse in posterum, aut plectentur

tur

tur etiam grauius. nunc tēpus postulat, ut quando primus conatus cessit prospere, alios hostes pergamus persequi tectos amicorum nomine: qui hoc bello contra communes inimicos pro societate à nobis assumpti in militiam, fracta fide, & occulto cum hostibus inito fœdere, moliti sunt nobis omnibus perniciem. multo enim hi peiores sunt apertis hostibus, & grauiore digni supplicio. nam illorum & insidias cauere est facile, & congressos repellere hostiliter. amicorū uerò facta hostilia nec cauere facile, nec astu prauentis repellere. Hi sunt ab Albanis ad nos malo dolo missi socij, nulla à nobis accepta iniuria, immo multis magnisq; beneficijs. coloni enim eorum nihil detraximus ipsorum dominio, sed nostro marte propriam nobis parauimus potentiam. deinde contra magnas ac bellicosas gentes urbe nostra munita & opposita, tutos eos ab Hetruscis & Sabinis bellis reddidimus: cuius felicitate maxime gaudere debuerant, & periculo angi non minus quàm proprio. at illi semper inuidentes bonam fortunam non solis nobis, sed sibiipsis etiam, ut qui eius erant participes, postremo non ualentes occultum liuoris pus premere, bellum nobis indixerunt. cognito autem satis nos ad id esse paratos, cum non possent nocere, inuitarunt ad reconciliationem & amicitiam, censentes de principatu decernendū ternorum utrinq; uirorum periculo. accepimus

conditionem, & uictores ea pugna potiti sumus eius ciuitatis dominio. agedum quid fecimus postea? cum liceret nobis obsides accipere, præsidium in dedita urbe relinquere, præcipuos concordiæ duarum ciuitatū turbatores partim securi percutere, partim domo pellere, ciuitatem ipsam mutato reipublicæ statu uel agris mulctare uel pecunijs, & quod omnium erat facilimum arma adimere, quo firmiorē dominationē haberemus: horū nihil facere sustinuimus, maiore pietatis quàm securi principatus ratione habita: sed Metio Sufetio, quem ipsi ut Albanorum præstantißimum magistratu honorarunt maximo, administrationem reipublicæ usq; hāc diem permisimus. pro quibus beneficijs audite quam nobis, cum maxime opus esset sociorū & amicorum beneuolentia, retulerint gratiam. pacti cum cōmunibus hostibus, eodem quo illi tempore in prælio nos aggredi, cum utrinq; mouerentur acies, deserto loco quem tuendum acceperant, proripuerunt se ad montes proximos, occupaturi loca tutißima. quod si tum eis successisset ex sententia, nihil uetabat omnes nostras copias deleri circumuentas hinc ab amicis, inde ab hostibus: & tam multos labores quos pro repub. & principatu exantlauimus, perire die unico. Sed quoniam illorū conatus frustra fuit, primum dijs fauentibus, ad quos autores ego omnia preclare facta refero: partim etiā meis

artib

artibus, quæ non parum fecerunt ad pauorem hostium & nostrorum audaciam: (nam quod in ipso discrimine dixi, iussos à me Albanos occupare montes quo facilius hostem circumueniant, id ex tempore confictum est:) nobis contrà pro uoto successerunt omnia, non essemus uiri quales nos esse conuenit, si non sumeremus pœnas de proditoribus: qui præter non uiolandam cognationis necessitudinem recenti etiam nobis deuincti iureiurando & fœdere, neq; deos timẽtes quos pactorum testes fecerant, neq; iura & hominum existimationem reueriti, neq; periculum curantes, quod instabat si detegeretur proditio, miseris modis perdere conati sunt nos colonos & benefactores suos infensissimis hostibus proditos. Hæc illo dicente Albani cum gemitu ad deprecationes uersi sunt, uulgo negante se Metij machinationum conscium, præfectis non ante se cognouisse occulta eius consilia fingentibus quàm ipso prælij tempore, cum neq; uetare neq; imperata facere sibi esset integrum. nec defuere qui propter affinitatem cognationémue coactos se fuisse dicerẽt. his rex silere iussis, Neq; me, inquit, ista latent Albani. uulgo incognitã fuisse proditionem uel hinc conijcio, quia quæ multi sciunt non diuturno teguntur silentio. tribunorum quoq; & centurionum perpaucos opinor fuisse insidiarum socios, plerisq; deceptis & inuitis necessitatem hanc impositam. immo

etiā si fallerer, conspiratumq; esset tam à præsentibus quàm à relictis Albæ in nostram perniciem, idq; nō nunc primum sed iamdudum decretum fuisset: tamen cognationis causa necesse est Romanos uobis dare ueniam. Ne autē in posterum quicquam contra nos iniuste moliamini, siue cōpulsi à uestris magistratibus siue decepti, unica est cautio & prouisio. si unius urbis ciues facti uniuersi eādem habeamus patriam, cuius tum aduersæ tū prosperæ fortunæ pro sua quisq; portione sit particeps. donec autem per cōtentionem, ut nunc, utriq; potiores haberi uoluerimus, non erit firma inter nos amicitia: præsertim si illos qui priores alteris insidiati fuerint, uel re bene gesta principatus, uel spe frustratos uenia propter cognationem maneat. rursum eorū quibus insidiæ structæ sint ea sit cōditio, ut aut oppreßi in durißimam seruitutem redigantur: aut si euaserint obliuiscantur iniuriæ, quemadmodū nunc nos facimus. quare scire uos uelim, proxima nocte senatum me præsidente decreuisse, urbem uestram dirui, nec ullum, exceptis fanis, relinqui uel priuatum uel publicum ædificium. ciues uerò uniuersos saluis bonis suis, mancipijs, pecudibus, alijsq; posseßionibus Romæ posthac habere domicilium. & qui eorum prædijs rusticis careant, his agros ex publico diuidi, duntaxat his agris exceptis, ex quorum reditibus fiunt sacrificia publica. domus autē qua parte

urbis

urbis ædificentur ad habitationem commigrantium, meæ curæ commisit, egenósque adiuuari à me sumptibus ad absoluenda opera uoluit. plebem munijs ciuilibus fungi distributam in tribus nostras & curias. in senatum uerò & ad magistratus gerendos admitti familias has: Iulios, Seruilios, Geganios, Metilios, Curiatios, Quintilios, Clœlios, Metium & proditionis socios luere pœnas, quas post cuiusque causam cognitam mihi iudici uisum fuerit. nemini enim non permittetur pro se dicendi copia. His dictis quotquot Albanorum erant pauperes, contenti erant Romæ habitare, agriq; portionem accipere, & orationem regis approbabant magnis acclamationibus. alijs dignitate ac fortuna præminentibus molestum erat relicta patria maiorum quoq; lares deserere, externumq; solum incolere, nec tamen mutire audebant contra necessitatem ultimam. Tullus postquam intellexit mentem plurium, Metium iußit causam suam, si uellet, agere. qui cum nihil posset respondere ad obiectum crimen & testimonia, ait sibi cum potestate ad bellum profecturo id occulte à senatu Albano mandatum: opem Albanorum innocās, ne se qui conatus sit ipsis imperium restituere, in periculo destituant, néue patiantur patriam suam dirui, & nobilißimum quenque ciuem rapi ad supplicium. itaq; tumultu in concione

cione

cione orto, & nonnullis ad arma recurrere uolentibus, hi qui uulgum in modum coronæ cinxerāt, dato signo gladios exerunt: & perterritis omnibus rursum assurgens Tullus, Nihil est, inquit, quod denuo peccare poßitis Albani. si enim aliquid eorum quæ dixi irritare ausi fueritis omnes ab istis interficiemini. simulq́; ostendit strictos gladios. accipite igitur quæ offeruntur, & Romani estote in posterum. alterutrum enim necesse est uos facere, aut Romam habitare, aut nullam aliam habere patriam. iam enim summo mane profectus est M. Horatius, à me missus ut urbem uestram à fundamentis diruat, & Romam traducat quantum illic est hominū. quod cum iamiam futurum sciatis, desinite in mortem ruere, & imperata facite. Metius uero Sufetius, qui occulte nobis struxit insidias, ac ne nunc quidem turbulentos homines concitare ad arma est ueritus, supplicium dabit quo dignus est homo malus & perfidus. Ad hæc uerba conterrita est cōcionis pars turbidior, cohibente neceßitate ineuitabili. Sufetius præ indignatione uociferans, & inclamitans fœdus quod ipse uiolasse conuictus fuit, flagris fœde laceratus est. quibus ubi satis in eum sæuitū est, bigis admotis ad alteras ex brachijs, ad alteras ex pedibus loris longis reuinctus est. deinde aurigis in diuersa eas agentibus, humi raptatus, moxq́; à nitentibus in contraria discerptus est. Hic fuit

Metij

Metij Sufetij exitus turpis simul & miserabilis. in socios proditionis & conscios rex pro tribunali causa eorum cognita animaduertit lege de proditoribus & desertoribus. Interea præmissus cum delectis ad diruendam Albam M. Horatius properato itinere portas patentes occupat & incustodita mœnia, facileq; urbe potitur. aduocata inde concione quicquid gestum in prælio fuerat denarrat. & S.C. recitat. petentibus illis dilationem ut legatos Romam liceret mittere, sine mora domos & mœnia, et tam priuata quàm publica ædificia diruit: ac mox Romam traducit agentē bona sua ferentemq; multitudinem. eam Tullus è castris in urbem reuersus per tribus & curias distribuit, aßignato ad ædificandum qua parte urbis uellent spatio: agriq; publici quātum sat essent diuisit inter eos qui antè opera mercenaria uictitauerant, alijs quoq; liberalitatibus nouellos ciues refouens. Sic Alba olim ab Ascanio ex Aenea Anchisæ filio & Creusa filia Priami prognato condita, & per quingentos minus tredecim annos habitata, quo tempore multum populi frequētia opibusq; & alia felicitate creuerat, triginta oppidorum Latinorum mater, & gentis eius semper princeps, à nouißima sua colonia solo æquata, hodieq; deserta permanet. Cæterum Tullus rex intermisso bello per eam hiemem, ineunte uere iterum contra Fidenates ducit

exercit

exercitum. His auxilia publice à nulla ciuitate summissa fuerant, sed mercede cõducti quidam ex multis locis eò confluxerant, quibus freti urbem egredi ausi sunt. collatisq; signis & multis suorũ amißis in prælio, cõpulsi sunt intra mœnia. Vt uerò à Tullo fossa & uallo cincti ad extremam redacti sunt inopiam, necesse habuerunt ei se dedere quibus ipse uellet cõditionibus. is ad hunc modum urbe potitus, affectis supplicio defectionis autoribus, reliquis dedit ueniam: & permittens eos bonis suis frui, ne statu quidẽ reipublicæ mutato dimisit exercitum: iterumq; triumphans urbem inuectus uotiuas dijs mactauit uictimas. eo bello cõfecto aliud à Sabinis exortum est, cuius causa fertur hæc. Fanum est quod Sabinis æque ac Latinis summa religione colitur sacrum deæ Feroniæ, quam Græci in suã linguam modo ἀνθηφόρον uertunt, modo φιλοστέφανον, modo Proserpinã. eò statis diebus conueniebant è circumuicinis urbibus, alij uotiua deæ reddituri sacrificia, alij negotiaturi propter celebritatẽ, mercatores opificesq; & agricolæ, quòd forum ibi sit totius Italiæ nobilißimũ. ad eam celebritatem profectos aliquando Romanos honestos uiros Sabini quidam correptos & pecunijs spoliatos in uincula conieceránt: legatisq; eò mißis nihil æqui impetrari poterat, sed tam uiros retinebant quàm pecunias, obijcientes uicißim Romanis; quòd aperto asylo fugitiuos

Sabinorum excepissent, sicut superius dictū est. ex his mutuis criminationibus bello nato, eductisq; copijs, ad arma uentū est. prælium fuit dubium, donec noctis interuentu diremptū est neutro inclinante uictoria. Sequentibus diebus considerata utrinq; desideratorum & sauciorum multitudine, non libuit armis experiri denuo, sed relictis castris discessum est: nec amplius quicquam eo anno moliti, postero bellum instaurauerunt maioribus copijs. pugnatum est ad Heretum centesimoseptimo ab urbe stadio, multis utrinq; cadentibus. cumq; tum quoq; diu æquo marte certaretur, Tullus protensis ad cœlū manibus uotū dijs fecit, si eo die Sabinos uinceret, Saturno & Opi solennes se instituturum ferias, quas Romani post comportatas terræ fruges celebrare solent publice: duplicaturumq; Saliorum numerum. hi sunt genere nobiles, certis temporibus armati saltantes ad tibiæ modulos, & patrios quosdam hymnos concinentes, ut iam ante diximus. peracto uoto audacia quædam Romanos subijt, & quasi redintegratis uiribus in fessos facto impetu, uergente iam die turbauerunt eorum ordines, & coactos terga uertere usq; ad castra persecuti sunt: oppreßisq; circa uallum plurimis non contenti hac uictoria castra nocte eadem expugnauerunt. quo facto agrum Sabinum nemine defendente depopulati pro libito, onusti præda domum reuersi sunt:

tertio

tertioq; tum à rege triumphatum est. nec ita multo post Sabinis per legatos petentibus pax data, receptis trāsfugis & captiuis qui inter prædandum intercepti fuerant, & pro abactis iumentis ac pecoribus aliaq; præda quam agrestibus ademerant, mulcta pecuniaria ex senatus arbitrio imposita. has conditiones pacis Sabini in templorum columnas inciderunt, eo facilius impetratæ, quòd Romanis graue ac diuturnum bellum instare uideretur à coniuratis ciuitatibus Latini nominis, ex causis quæ dicentur paulo post. sed quàm libenter conditiones acceperunt, tam facile iureiurandi obliti sunt, quasi ne iurassent quidem: ratiq; se nactos opportunitatem pecuniæ, quam persoluerant, recipiendæ multo cum fœnore, pauci primum & clàm prædatum ibant ultra ditionis suæ terminos: deinde successu addente audaciam multi & propalam: cumq; uiderent ad arcendas iniurias agrestibus succurrere neminem, contempto hoste decreuerunt ipsam Romam petere, contractis oppidatim copijs, atq; etiam Latinis ad eius belli societatem sed frustra solicitatis. nam Tullus eorum uoluntate cognita, cum Latinis fecit inducias: & imminenti hosti decreuit totas uires opponere, accesſione Albanorū iam duplicatas, corrogatis etiam undecunq; poterat sociorum auxilijs. Iam & Sabini in unum conuenerant: ambo exercitus ad syluam Malitiosam

castra

castra metati sunt, modico inter utraq; relicto spatio. postera die collatis signis pugnatum est diu neutrò inclinante uictoria. sub uesperam tandem cesserunt Sabini equitatui Romano impares: magnaq; fugientium strages est edita. Romani spoliatis cadaueribus, direptis castris, agri quoq; partem optimam depopulati domum reuerterunt. hoc euentu regnante Tullo cum Sabinis bellatum est. Tum primum inter Latinos & Romanos simultas exorta fuit, quòd hi post dirutam Albam detractarent Romanorum imperium. anno enim post illius excidium quintodecimo rex Romanus dimißis per triginta eius colonias legatis postulabat ut imperata facerent: quòd ad uictores cum aliys Albanorum rebus transisset etiam Latinæ gentis imperium. Homines enim aut sponte aut coactos solere alteri possessionem cuiuscunq; rei cedere: Vtroq; modo Romanis Albanorum obtigisse imperiū. nam & belli tempore armis deuictos esse, & post amissam urbem suam à Romanis in ciuitatem admissos. itaq; par esse ut uel sponte uel inuiti cedant illis imperium. Legatis à nulla ciuitate priuatim responsum est, sed indicto Ferentinum gentis concilio, decernunt imperium Romanis non concedere: moxq; duos imperatores eligunt, penes quos sit belli pacis'ue arbitrium, Ancum Publicium Coranum, & Sp. Vecilium Lauiniensem. Hac causa Romanos exciuit ad

bellum contra cognatos populos, quod per integros quinq; annos gestum est more quodam antiquo & ciuiliter. nam neq; usquam totis exercitibus confligentibus magna clades secuta est: neq; ulla captarum urbium direpta est aut diruta, alia'ue ulla grauiore calamitate affecta: sed alteri alterorum agros inuadentes maturis frugibus, cum præda domum reducebant exercitus, & captiuorum fiebat permutatio. Vnum Latini nominis oppidum Medulliam, quò iam dudum regnante Romulo coloniam à Romanis deductam suprà diximus, expugnatũ quia defecerat ad suos, rex à nouandis in posterum rebus absterruit. aliud hostile utrinq; nihil accidit toto eius belli tempore: quo facilius ad pacẽ inclinauerunt non admodum exasperati animi. Hæc sunt quæ gessit regno potitus Tullus Hostilius, uir eximiam laudem meritus militari fortitudine promptoq; in periculis consilio, maiorem etiam quòd neq; temere bellum susciperet, & semel suscepto fortiter ac cõstanter pertenderet ad uictoriam. Perijt autem incendio triginta duobus annis in regno exactis, absumptus flammis unà cum uxore & uniuerso famulitio. Quidam aiunt domum eius de cœlo tactã conflagrasse, irato deo propter curam sacrorum neglectam. Defecisse enim eo regnante patria quædam sacrificia, & pro his alia peregrina introducta. plures humana fraude extinctum

existimant, & facinus hoc ad Marcium, qui mox successit, autorem referunt. Hunc Numæ Pompilij nepotem ex filia tulisse iniquo animo priuatam uitam in regio genere, maxime cum uideret prolem subnatam Tullo successuram in regnum siquid ipsi accidisset humanitus. hac de causa iam dudum ei decretum regem per insidias tollere, quòd multi Romanorum conarentur illi regnum adstruere, & ipse inter intimos ac fidißimos amicos Tulli ascitus haberet eum insidijs obnoxium. itaq; regem parantem domesticum quoddam sacrificium adhibuisse solos familiarißimos: cumq; in eũ diem incidisset tempestas procellosa & turbida eximente lucem ui imbrium, nemine ante regiam obuersante insidiatorem nactum solitudinis opportunitatem insinuasse se per patentem ianuam cum socijs gladios sub amictu gestantibus: occisoq; rege cum liberis alijsq; quotquot aderant, ignem aliquot locis subiecisse ædibus, atq; hoc facto sparsisse rumorem de fulmine: quod equidem non credo, nec fit mihi uerisimile. malim priorem opinionem sequi, sublatum esse casu fortuito. neque enim secretum in numerosa conspiratione seruatum fuisse est credibile: neq; autori eius certò constare poterat defuncto Tullo Hostilio Romanos ad se delaturos urbis imperium: & si fortè fretus hic fuisset hominum iudicijs, certè deorum sperandum non erat suffragium. siquidem

post curiata comitia oportebat deos quoque auspitijs ei regnum addicere. hominem autem sceleratum & tot iniustis contaminatum cædibus quis deorū dæmonum'ue admisisset ad suas aras immolandasq; uictimas & cætera sacra ministeria? quamobrem ego hoc deorum indignationi libentius quàm hominum insidijs ascripsero, suum tamen cuiq; relinquens iudicium. Post Tulli Hostilij obitum re ad interregnum reuoluta more patrio, electus est rex ab interrege & senatu Ancus Marcius: qui mox plebis etiam autoritate comprobatus & deorum uoluntate per auspitia cognita, omnibus rite peractis quæ ad ineundum principatum pertinent, regnum assumpsit anno secundo trigesimæquintæ Olympiadis, qua uicit Spharus Lacedæmonius, quo tempore Athenis annuum principatum gerebat Damasias. Hic rex cum animaduertisset negligi multa sacrificia ex his quæ auus suus maternus Numa Pōpilius instituisset, Romanorum plerosq; iniqui lucri cupidine bellatores factos pro terræ cultoribus, aduocato in concionem populo, ad intermissum deorum cultum eos reuocabat, pergerent sicut sub Numa cœperant: docens à contemptis numinibus morbos, pestilentias, aliasq; calamitates innumeras urbi immissas, quibus magna populi pars absumpta sit, & ipse Hostilius ob neglectas religiones diu multūq; cū uarijs morbis conflictatus, post

tus, postremo ne mente quidem satis sanus, sed utraq; sui parte laborans, miserabili exitio cum tota familia perierit. laudatis deinde Numæ institutis ut honestis & sobrijs, quibus ex iustissimo quæstu uictus pararetur quotidie, hortabatur reuerterentur ad ea, studerentq; agriculturæ ac pecuariæ, cæterisq; iustis operibus alienis à rapina & uiolentia, posthabitis militiæ commodis. Hæc & his similia concionando magnam omnibus iniecit requiei ab armis cupidinem: deinde accitis pontificibus, sumptos ab eis commentarios quos Numa de sacris conscriptos reliquerat, trāscripsit in tabulas, & in foro proposuit legendas quibuslibet, quæ tandem uetustate absumptæ sunt. nondum enim in usu erant columnæ æreæ: sed in quernis tabulis incidebantur tam leges, quàm sacræ literæ: quæ tabulæ post exactos reges rursum in publicum usum reuocatæ sunt per summū pontificem C. Papirium. ubi sacrorum cura satis prouisum est, & otiosum uulgus ablegatum ad suas operas, laudabat bonos colonos, obiurgabat male curantes sua prædia, ceu ciues nequaquam stabiles. Ita ordinata Republica, sperans se quemadmodum antè maternus auus perpetuas habiturum à bellis & molestijs ferias, fortunam expertus est aduersam suo proposito bellator esse coactus præter animi sententiam, & nunquam sine periculis & tumultu uiuere. Vix enim regnare cœperat

& quietam rempublicam instituere, cum Latini contemnentes cum ut ignauum & administrando bello parum idoneum, latronum manus dimittere per agros conterminos, multosq; Romanorum lædere. ad quos legatis à rege missis qui res ex fœdere repeterent, fingebant se neque latrones ullos scire de quibus fierẽt querimoniæ, neq; consensu quicquã factum publico, neq; Romanis se ulla in re obnoxios. cum Tullo enim se non cum illis fœdus fecisse: post quem defunctum nullo se amplius teneri pacis fœdere. ob huiusmodi responsionem coactus est Marcius exercitum contra eos ducere: obsessumq; Politorium prius quàm ab alijs Latinorum oppidis auxilia succurrerẽt, cepit, oppidanis se dedẽtibus: à quibus omnem iniuriam abstinens populariter Romam traductos distribuit per curias. Oppidum ipsum desertum cum anno sequenti noui Latinorum coloni occupassent, iam ad colendum agrum se accingentibus superuenit cum exercitu Marcius: ausosq; in aciem prodire uicit prælio, iterumq; cepit oppidum. incensis deinde domibus etiam mœnia diruit, ne esset hosti aut agrum colere uolentibus receptaculum. Sequenti anno Latini exercitũ admouerunt ad Medulliã Romanam coloniam, quam corona cinctam undiq; simul facto impetu expugnauerunt. eodem tempore Marcius Tellenas nobile Latinorum oppidum ui cepit, acie primum, mox oppugna-

tione

tione uictor: oppidanos cum bonis suis integris Romam transtulit, & locum aßignauit eorum domicilijs. Medulliam quoq; per triennium à Latinis detentam quarto demum anno recepit post aliquot prælia. nec multo post Ficanam expugnauit, ex qua ante triennium dedita populum Romam traduxerat, in ipsum oppidum mitius quàm prudentius consuluerat. integrũ enim relictum noui Latinorum coloni occuparunt, & prædijs proprijs elocatis, ipsi è Ficanensi agro se alebant: quamobrem Marcius coactus illam bello repetere, magno negotio in potestatẽ suam redegit, ædes incendit, mœnia diruit. Secuta sunt duo prælia. priore cùm æquo marte diu pugnassent, neutrò inclinante uictoria receptui signo dato in castra digreßi sunt. posteriore Latinos Romani uicerunt egregie, & usq; castra sunt persecuti. post has pugnas nusquam acie certatum est: excursiones tantum ultro citroq́; factæ per agros finitimos, & agrestium uelitationes admixtis etiam equitibus, plerunq; superante Romano quòd opportunis locis disposita haberet præsidia, quibus Tarquinius genere Hetruscus præerat. Eodem tempore Fidenates à Romanis defecerunt, non aperte, sed agrum eorum infestantes occultis excursionibus. contra quos Marcius cum expeditis profectus, illato bello castra prope urbem eorum posuit. illi primum nescire se simulantes, quærebant ob quam suam

iniuriam uenisset Romanus exercitus. rege respondente: ut damni dati rapinarumq; pœnas de ipsis sumeret, afferebant pro se, nihil horum factum consilio publico, tempus poscentes ad cognoscendam eam causam & perquirendos noxios. quo impetrato multos dies consumpserunt, non in hoc negotio, sed in armorum apparatu, & clam inuocandis auxilijs. tum Marcius cognito eorum animo cuniculos fodere à castris usq; ad mœnia hostium. quo opere perfecto comparatisq; scalis & machinis cum reliquo instrumento ad oppugnationem necessario, excitum militem admonuit ad auersam partem mœnium, non qua cuniculus actus fuerat. quò Fidenatibus uniuersis concurrentibus, & assultus hostium strenue reijcientibus: Romani quibus id commissum fuit, aperto cuniculi ore insinuauerunt se intra mœnia, & obuium quemq; sternentes per effractam portam suos intromiserunt: multisq; primo impetu cæsis, reliquos Fidenates arma tradere iussos edicto per præconem in certum urbis locum euocauit, & aliquot ex eis defectionis autores uirgis cæsos affecit supplicio: direptaq; urbe, & relicto in arce quantum satis erat præsidij, contra Sabinos duxit exercitum. nam ne hi quidem stabant fœderis conditionibus icti sub rege Hostilio, sed finitimos uexabant latrocinijs. Marcius per speculatores & transfugas temporis opportunitate cognita, palantibus

tibus

ibus per agros Sabinis & in prædam intentis, ipse cum peditatu castra eorum modico præsidio munita primo impetu occupat: Tarquinius interim cum equitibus, ut erat iussus, prædatores aggreditur. Sabini ut uiderunt Romanum equitatum contra se tendere, missa præda & quas agebant ac ferebant sarcinis, in castra cœperunt refugere. quæ ut cognouerunt teneri à peditibus, incerti quò se uerterent, contendebant in syluas & montes se recipere. sed persequente eos leui armatura cũ equitibus pauci euaserunt incolumes, cæteri paßim cæsi sunt. post quam cladem legatione Romam missa pacem impetrauerunt æquis conditionibus. nam Latini belli metu necesse erat uel pacem uel inducias habere cum cæteris aduersarijs. Quarto deinde post hoc bellum anno Marcius rex præter urbanas legiones excito à socijs ingenti auxiliorum numero Veientes aggressus agrum eorum longe lateq; populatus est. ipsi enim superiore anno irruptione in Romanum agrum facta magnas prædas abegerant, multasq; cædes perpetrauerant. Veientibus deinde cum ualido exercitu profectis obuiam, & trans Tiberim castra prope Fidenas habentibus, Marcius quanta potuit celeritate primum uias eis interclusit quòd esset equitatu superior, deinde in aciem prodire coactos uicit egregie, ita ut castris etiam eorum potitus sit: peractoq; hoc quoq; bello ex animi sententia,

triumphali pompa per urbem ad deorum templa inuectus est. Altero deinde post anno Veientibus rursum uiolantibus inducias, & repetentibus castella quibus fœdere cum Romulo icto excesserant, maiore quàm ante prælio cum eis ad Allas pugnatum est: sed faciliore uictoria: castellorum penes regem possessio mansit indubia. in ea pugna Tarquinij præcipua fuit uirtus & opera: ob quam honoratus à Marcio senatorum adscriptus est & patritiorum ordini. Nec à Volscis pacata fuerunt omnia, prædonibus etiam inde Romanum agrum infestantibus. Rex hac etiam expeditione suscepta exercitum ex præda ditauit: obsessisq; Velitris & uallo circundatis, toto agro potitus urbem ipsam parabat inuadere. Sed cum grandæui oppidanorum supplices progressi pollicerentur se iuxta regis æstimationem illata damna persoluturos, & sontes dedituros ad supplicium, rebus per inducias restitutis, in fœdus eos recepit & amicitiam. Nouum inde bellum exortũ est ab his Sabinorum populis, qui nondum Romanorum uirtutem experti, quãquam nullis iniurijs lacessiti, non ferentes tamen præ inuidia successus eorum uix credibiles, uiri alioqui bellicosi, pauci primum excursiones faciebant è latronum receptaculis: lucris deinde illecti, fines cum exercitu egressi aperto bello magnam agri partẽ prædationibus exhaustam deuastauerũt. quod factum

non

non impune fuit, nec omnes abierunt incolumes. occurrẽs enim Romanus collatis castris pugnãdi necessitatem eis expressit: habitoq; conflictu ualido, & multis utrinq; cadentibus, superiores tamen fuere Romani adiuti locorũ peritia: Sabini contra in sua castra fugientes turbatis ordinibus, tergo hærẽte hoste magna clade affecti sunt. castra quoq; capta plena uarijs opibus, & captiui recepti quos prædones interceperant: atq; ita uictores domum reuerterunt. Hæ sunt regis huius res gestæ, à Romanis scriptoribus memoriæ proditæ: nunc quid in pace domi actum sit referam. primùm urbem non mediocriter auxit, Auentinum cõplexus eisdem mœnibus: hic collis est altus XVIII. fermè stadiorum ambitu, syluis tum obsitus uarij generis, præcipue lauro, unde lauretum pars eius dicitur, nunc totus refertus est ædificijs: ubi inter alia pulchra & Dianæ tẽplum uisitur. dirimebatur is à reliqua urbe, Palatinoq; colle ubi primi habitatores locauerunt sibi domicilium, profunda quadam & angusta ualle, quæ procedẽte tempore terra aggesta complanata est. Tunc uerò Ancus ueritus ne fortè ut imminens urbi ob loci opportunitatem occupatus aliquãdo muniretur ab hostibus, muro eum & fossa circundedit: traductosq; è Tellena & Politorio cæterisq; deuictis oppidis habitare iussit in eo. Hoc unum eius factum ad Rempublicam pertinens narratur egregium &

admodum utile, urbe aucta, & quasi altera priori addita, & siquando hostis ingrueret, minus expugnabili reddita. Est & alterum priore etiam præstantius, tum ad uitam mitiorem ac lautiorem, tum ad res ampliores gerendas percommodum. cum enim Tiberis amnis ex Apennino præter ipsam urbem defluens, & in mare inferum per planũ & importuosum littus uicinum se exonerans, non magnopere urbanis prodesset, quòd nullum haberet circa ostia castrum, quod negotiatorias naues ultro citroq; commeantes reciperet, alioqui fontes usq; fluuialibus scaphis mediocribus peruius, usq; ad urbem uerò & magnis marinis onerarijs: decreuit nauale ad eius ostia condere, pro portu usus ore ipso fluuij. panditur enim in latũ qua mari est contiguus, & sinus amplos complectitur, non secus ac optimi marinorum portuum. & quod maxime mireris, nõ clauditur ore obturato arenarum aggeribus, ut multis etiam magnis fluuijs accidit: neq; per paludes ac uoragines uagabundus absumitur penè prius quàm ad mare perueniat: sed nauibus semper est meabilis, erumpens unico natiuo alueo, & dorsa sub alto assurgentia diuerberans, quamuis uehemẽs ibi uentus ab occidente spirare soleat. itaq; longæ naues quantumuis magnæ, & ex onerarijs uel termillenariæ intrant per eius os, & urbem usq; pertrahuntur funibus aut remigio: maiores autem

ante os in salo firmantur ancoris, exonerantúrq; lembis fluuialibus. qua autem flumen inter & mare prominens littus curuatur in cubiti speciem, oppidum Ancus muniit, ex re appellatum Ostiam: quo factum est ut Roma non tantum mediterranea copia frueretur, uerùm maritima quoq; bona degustaret, immo trāsmarina etiam. Muro cinxit & Ianiculum montem in aduersa ripa imminentem Tiberi, collocauitq; in eo præsidium. ut ab Hetruscis tutior esset fluminis nauigatio, qui totam eam ripam tenentes infesti erant negotiatoribus. sublicium quoq; pontem mere ligneum, cui compingendo nefas est quicquam ferri æris'ue addere, ille imposuisse Tiberi dicitur: qui hodieq; superest, & sacer habetur ab omnibus. quod si qua pars eius sartienda est, id pontifices curant non sine solenni sacrificio. ad hunc modum gesto principatu rex omni posteritatis memoria dignus, traditurus successori urbem non paulo meliorem quàm acceperat, post exactum in regno annum XXIIII. obiit superstitibus duobus filiis, altero infante, pubescēte altero. post cuius mortem senatus accepto à populo arbitrio constituendi Rempublicam, præsenti statu contentus creauit interreges: qui curiatis comitiis regem elegerunt L. Tarquinium. is auspicatus est regnum anno circiter secundo quadragesimæ primæ Olympiadis, qua in stadio uicit Thebanus Cleonidas, principatū Athenis

obtin

obtinente Eniochide. huius Tarquinij parentes, patriam, & quibus de causis hac relicta Romam uenerit, quibúsue artibus ad regnum peruenerit, dicam ita ut in Romanis annalibus reperi. Demaratus Corinthius ex Bacchiadarum genere negotiationis gratia nauigauit in Italiam, priuato sumptu instructa naue & onerata mercibus. quas cum distraxisset in Hetruscis urbibus totius tunc Italiæ florentißimis, noluit posthac alios portus petere, sed per eadē semper maria ultro citroq; commeans Græcanicas merces mutabat Tuscanicis: unde magnis opibus auctus est. orta deinde seditione inter Corinthios, oppreßis Cypseli tyrannide Bacchiadis, homo prædiues & alioqui principe familia natus, parum tutum se ratus in patria, sublatis quantum potuit rebus & in naues impositis Corintho abijt. cumq; ob commercia continua multos bonos amicos haberet in Hetruria, præsertim Tarquinijs in urbe olim florentißima, domicilium in ea sibi elegit, ducta uxore nobili: ex qua duobus susceptis filijs Hetrusca nomina indidit, alteri Aruntis, Lucumonis alteri. utrunq; liberaliter instituit Græcis atq; Hetruscis literis, & postquam uirilem ætatē attigerunt, uxores eis summo loco natas cōiunxit. nec ita multo post alter filiorū natu maior moritur, nullis quod tum sciretur relictis liberis, & paulò pòst hunc sequitur Demaratus præ luctu mortuus, ex asse

hærede

hærede Lucumone relicto: qui tam luculentum patrimonium adeptus cogitabat inter præcipuos ciues tractare Remp. & cum undiq; protrusus ne inter mediocres quidem locum obtinere posset, nedum inter primarios, molestè ferebat eam contumeliam. auditoq; quòd Roma omnes exteros libenter exceptos ciuitate donaret ac honoribus pro cuiusq; merito, migrare illò decreuit cum re familiari, uxore, & quotquot sequi uellent amicis atq; domesticis, quorum magnus fuit numerus. ut uerò ad Ianiculum peruenere, quo loco uenientibus ab Hetruria urbs in prospectu est, aquila repentè demissa pileum ei abstulit: superq; carpentum circumuolitans adeò sublimis ut penè uisum effugeret, rursus capiti aptè reposuit. ibi omnibus prodigij miraculo stupentibus, uxor ipsius Tanaquil, à maioribus Hetruscam auspiciorum disciplinam docta mulier, seorsum abductum uirum cõplexa bene sperare iussit, euasurum à priuata fortuna ad potestatem regiam. monuit tamen, daret operam ut uolentibus Romanis principatum assumeret, dignumq; se præberet honore tam eximio. Ille cœlesti prodigio lætus, iamq; portæ propinquus, uocatis in uota dijs precatus est ratum auspicium facerent, aduentumq; suum fortunarent: atq; ita urbem inuectus est. post hæc admissus ad Marcij regis colloquium, primùm quis esset indicauit: deinde habitatum in urbem se uenisse

cum

cum toto patrimonio, quod ut maius quàm pro priuati hominis facultatibus, libenter se depositurum in usum regis & Reipublicæ. Gratus fuit regi eius aduentus: receptoq; cum Tuscorum comitatu in tribum & curiam in urbe tantum loci aßignauit quantum sat esset exstruendis ædibus, simulq; agri certũ modum attribuit. his ita dispositis iam ciuis factus, quia sciebat Romanorum cuiq; præter gentilitium nomen esse aliud frequentatum in familia, pro Lucumone appellari Lucius uoluit, & gentili nomine Tarquinius, ut in hoc quoq; cæteris fieret similis. Regis etiam amicitiam breui sibi parauit opportuna munificentia, & in belli sumptus pecunijs eum subinde adiuuans, in expeditionibus uirtute nulli secundus uel equitum uel peditum, & ubi opus esset consilio facile inter prudentissimos habitus. his artibus regi acceptus ne populi quidem beneuolentia caruit, deuinctis sibi plerisq; patritijs, tum plebeiæ multitudinis fauore conciliato, salutando appellandoq; comiter, & cæteris officijs atq; liberalitatibus. Talis fuit Tarquinius uiuete etiam tum Marcio gratiosus & omnibus spectabilis: quapropter illo defuncto dignus principatu iudicatus est cõsensu omnium. inito regno belli primum cum Apiolis geßit, ciuitate Latina non ignobili. nam hæc, sicut cæteræ Latini nominis post Anci obitum ratæ non teneri se fœdere amplius, latrocinijs &

excur

excursionibus Romanũ agrum infestabat, quam iniuriã ulcisci uolens Tarquinius magno exercitu educto deuastauit agri eorũ partem optimã. quò cum è propinquis Latinorum oppidis cõfluxissent auxilia, duplici prælio cũ eis congressus, utroq; uictor, ad muros admouit exercitũ, oppugnatoribus alijs post alios succedentibus. oppidani contrà pauci resistentes pluribus, nullo ad interquiescendũ relicto tempore, mature expugnati sunt. oppido ui capto maior pars in pugna cõfossa est: pauci traditis armis sub hasta cũ reliqua præda sunt uenditi, pueri & mulieres Romã in seruitutẽ abducti, oppidũ ipsum direptũ prius mox cõcrematũ est. His gestis, mœnibusq; funditus dirutis, rex domũ reduxit exercitũ. Secunda expeditio cõtra Crustuminos fuit. hæc Latina quondam colonia in Romanorũ ditionem uenit regnante Romulo. Tarquinio uerò principatum adepto rursus Latinis fauere cœperat. nõ tamen oppugnatione alióue magno negocio retrahenda fuit ad officium. Crustumini enim cognito quã ingens aduentaret exercitus, cõsiderantes quã parum sibi esset uiriũ, destitutis Latinorũ auxilio portas aperuerũt: progressiq; seniores & quisq; honoratißimus deditionẽ regi fecerunt, deprecantes moderaretur iram, & uteretur clementia, quod impetratũ est. introgressus enim mœnia neminem Crustuminorũ necauit, perpaucos tantum defectionis autores

damnauit exilio pulsos patria. cæteris sua bona reliquit, & ius Romanæ ciuitatis, ut antè habuerāt: & nequid nouarēt amplius, Romanorū partem ad habitandū ibi manere iußit. horum cōsilium secuti Nomentani fortunā quoq; eandem experti sunt. aperte enim à Latinis stantes quibus fidebant, in Romanū agrum manum latronum prædatum miserant. quam ob rem bello petiti à Tarquinio, cessantibus Latinorum auxiliis, impares tanto exercitui cum ramis oliuæ obuiam egreßi dediderunt se ac sua. At Colatini repugnare conati eduxerunt militem extra mœnia: sed aliquoties profligati multis uulneribus acceptis compulsi sunt intra oppidum refugere: moxq́; dimißis nuntiis solicitabant Latinorum auxilia. quibus cunctantibus Romanis uerò non uno loco muros inuadentibus, tandem coacti sunt sese dedere. Sed non æque clementer ac Nomentani Crustuminíue tractati sunt, post arma adempta mulctati pecuniis imposito etiā præsidio. quin & dominum Aruntem Tarquinium ex fratre nepotem illis præfecit quoad is uiueret: qui auo Demarato & patre Arunte defunctis natus posthumus, nec patrimonium ullum nec auitorum bonorum hæreditariā partem cōsecutus est, ob id cognominatus Egerius, quòd pauperes & inopes ita Romani nominent. ex quo autem eius oppidi præfecturam adeptus est, tum ipse Colatini appellationem inuenit, tum

eius

eius posteritas. post deditam Colatiam rex Corniculum petijt, id quoq; Latini nominis oppidũ. quorum agrum impune peruagatus depopulatusq́;, propius inclusis admouit copias prouocans eos ad amicitiam. illis uerò eam aspernantibus munitionum fiducia & spe affuturi ut putabãt auxilij, corona cinctos ab omni parte adortus est. Corniculani post diutinam propugnationem hosti multis illatis uulneribus fessi labore cõtinuato, ac ne cõcordes quidem satis, quando alij deditionem, alij constanter resistendum suadebant, ob eam ipsam dissensionem facilius expugnati sunt. maxima pars ab irruentibus repugnantes concisi sunt. quibusdam ignauis uenia cum salute cõcessa est, qui captiui sub hasta uenierunt sicut sexus & ætas infirmior. oppidum post direptionem à uictore incensum est. qua clade Latini exacerbati decreuerunt collatis in unum uiribus Romanos aggredi: ac mox ualido exercitũ inuaserũt præcipuam eorum agri partem: unde captiuis multis abductis, præda quoq; magna potiti sunt. contra hos Tarquinius cum expeditis qui tum ad manum erant profectus, non inuentis hostibus qui commodum abierant, in agrum ipsorum irrumpens talionem eis reddidit. hoc modo mutuis excursionibus nunc accipiebant damna, nunc inferebãt. Semel tantum ad Fidenas in acie certatum est totis uiribus, ubi multis utrinq; desideratis penes Romanos fuit ui

ctoria: Latini desertis noctu castris discesserunt in sua oppida. post hoc prælium Tarquinius cũ exercitu regionem eorum obeundo iam hoc iam illud oppidum solicitabat ad amicitiam. illi quòd nec communes totius Latini nominis haberent copias, nec proprijs uiribus satis fiderent, inuitanti obsequebantur, & nonnulli deditionem faciebant, dirui uidentes oppida ui capta & diripi: certis uero conditionibus dedita imperium tantum uictoris recipere, aliud nihil pati durius. Fidenates primi omnium in fœdus & amicitiam recepti sunt, Camerini post eos: hos secuta sunt aliquot castella & oppidula. Terruit hoc Latinos, uerentes ne uniuersi cogerentur imperata facere. ergo in oppidum Ferentinum cõuentu indicto decretum est delectus oppidatim habendos esse, ciendas ad arma fortißimas propinquarum gentium: mox'que legati ad Hetruscos & Sabinos impetrandæ societatis causa mißi sunt. Sabini polliciti sunt quàm primũ audissent ipsos in Romanũ agrum irrupisse, se quoque sumptis armis inuasuros agrum eorum finitimum: Hetrusci summissuros se auxiliorum quantum opus fuerit: non tamen responsum est hoc de communi omnium sententia, sed à quinque tantum ciuitatibus. hi fuere Clusini, Arretini, Volaterrani, Rusellani, Vetulonienses. hac spe Latini erecti parabant domi magnum exercitum, & assumptis quos Hetrusci

trusci miserant in Romanum agrum inuaserunt: qui eodem tempore à Sabinis ex composito uastabatur parte illis contigua. Tum Romanus rex iam ante instructus exercitu occurrit hosti celeriter: ratus´que periculosum utrosque simul arcere diuisis copijs, maluit omnes uires in Latinos uertere, & castra metari castris illorum proxima. ac primùm neutris libuit rem totam aleæ committere, quòd utrinque non ignotus esset alterorum apparatus alteris: agebaturq; tantum uelitationibus, in quibus neutra pars multum cedebat alteri. tandem crescente cõtentione per crebra certamina, dum alij succurrunt alijs, pauci primum, mox uniuersi coacti sunt è castris procurrere: coortóque prælio inter milites bello exercitatißimos, & propemodum pares tam pedestribus quàm equestribus copijs, ad hæc pariter animosos ut in extremo discrimine, utrinq; pugnatum est ut dignum erat uiris fortibus. cõtendentes ex æquo uix nocte superueniente dirempti sunt. postera demum luce apparuit ex utriusq; partis animo, utri potiores fuerint pridiano prælio. Latinis enim intra uallum se continentibus, Romanus rex suos in apertum campum produxit, paratus iterum confligere, diúque continuit eos in acie: deinde non prodeuntibus ex aduerso hostibus, spoliatis eorum cadaueribus, suorumq; sublatis, gloriabundus in castra reduxit exerci-

tum. Sequenti die Latini aucti nouis Hetruscorum auxilijs depugnarunt multo quam antè acrius, uicit tamen Tarquinius egregie, omnium confeßione autor eius uictoriæ: qui laborante iam Romana acie, sinistro cornu non satis seruante ordines, intellecto suorum periculo dum ipse in dextro pugnans uersatur, assumptas fortißimas equitum alas & uigentißimã partẽ peditum duxit præter suorũ terga: euectusq; ultra sinistrũ cornu, infestis hastis & citatis equis ex transuerso Hetruscas cohortes impetijt: nam hæ dextrum hostium cornu tenẽtes urgebãt oppositos. his tum ex improuiso inuectus metũ ac trepidationem intulit. interea pedites quoq; recollecto animo in aduersos impreßionẽ faciunt. Fit strages Hetruscorũ, ac mox dextri cornus profligatio. Taquinius iußis tribunis cũ peditibus militari gradu & inconfusis ordinibus subsequi, ipse cum equitatu pleno cursu contendit ad castra hostium: interclusoq; aditu refugiẽtibus, primo impetu eis potitur. nam relicti præsidio necdum cladem acceptam resciuerant: & quia irruentem tanto impetu equitatum non satis dignoscebant, admiserunt pro suo. captis hostiũ impedimentis, qui se eò recipere conabantur, ab equitibus intercepti cæsi sunt: & qui è castris in campum cupiebant euadere, in Romanas legiones incidebant certa sui cum pernicie. bona pars compreßione mutua cõculcationeq; perijt:

aut

aut circa uallum & fossas deprehensa ignauo & miserando exitio ab hærentibus tergo contrucidata est. reliqui quando aliter incolumes esse non poterant, coacti sunt sese dedere uictoribus. Tarquinius opulentis castris potitus & magno captiuorum numero, hos sub hasta uendidit, cætera conceßit in prædam suis militibus. His gestis ad oppida Latina admouebat exercitum, expugnaturus si qua se nollent ultro dedere. omnes uersi ad preces legatos mittebāt deditionem facientes suppliciter, accepturi pacem quibuscunq; conditionibus. Rex dominium tot ciuitatum consecutus ex fœderis conditionibus, omnes clementer ac modeste habuit. neminē Latinum nec occidit, nec in exilium egit, nec mulctauit pecunia. agros etiam suos ipsis fruendos reliquit, & ciuitates suo quamq; iure uti permisit. transfugas Romanis reddi iußit, & captiuos absq; precio: mācipia quoq; restitui proprijs dominis quotquot à prædatoribus intercepta fuerant, & rerum ereptarum agrestibus persolui precium, rependiq́; quicquid damni eo bello his datū sit. atq; his conditionibus in amicitiam ac societatem Romanorum recepti sunt, facturi eorum imperata in posterum. Hic finis Latini belli fuit, Tarquinius triumphans in urbem redijt. Sequenti anno in Sabinos duxit exercitum, qui iam ante uoluntatem eius & apparatum cognouerant. quamobrem ne bellum

intra suos fines reciperent, comparato satis magno exercitu processerunt obuiā. congreßiq; cum eis circa confinia usq; ad noctem pugnauenunt acriter, neutrò inclinante uictoria. per aliquot deinde dies neq; Sabinorum imperator è castris eduxit copias, neq; Romanorum rex: sed motis retro castris, intacto hostico domum utiq; reuersi sunt, eo proposito, ut ineunte uere utriq; bellum redintegrarent maioribus copijs, interim appararent necessaria. priores Sabini se mouerunt, cū non contemnendis Hetruscorum auxilijs, castra metati prope Fidenas sub confluentibus Anienis & Tiberis. ea duplici uallo munita ripam utranque tenebant iam uno alueo fluentium amnium, iuncta ponte ligneo scaphis imposito & ratibus, quo expeditior esset trāsitus, & castra uiderentur una & eadem. quo cognito Tarquinius & ipse legionibus eductis locum castris cepit secus Anienē paulū supra castra hostiū, occupato colle quodā natura munitißimo. cūq; utriq; essent pugnandi auidi, nullum tamen secutum est uel magnum uel paruū prælium. Tarquinius enim Sabinos præuentos stratagemate utrisq; castris eorum deletis graui clade affecit: quod quidem commentum ita se habuit. scaphas fluuiales & rates aridis lignis sarmentisq; refertas, sulphure quoq; ac pice additis præparauit in altero amne ubi castra habebat: obseruato deinde secundo uento circa quartam

uig

uigiliam igne in eam materiam immisso, scaphas et rates siuit deferri prono flumine. hæ breui tempore per medium delapsæ spacium hæserunt in ponte, eumq; pluribus locis incenderunt. quò Sabinis ad emicantem flammam concurrentibus, & modis omnibus conantibus restinguere, Tarquinius sub diluculum cum instructo ueniens exercitu altera castra inuasit, maxima ex parte deserta à custodijs, quæ ad incendium se proripuerāt: reliquos ad arma & uim uersos profligauit haud magno negotio. interea altera quoq; Sabinorum castra sita trans amnem alia Romanorum manus aggressa occupat: quæ intempesta nocte præmissa Tiberim scaphis & ratibus clam hoste traiecerat, & castra tum demum petere cœpit, cum pōtem ardentem uideret, ita ut conuentum fuerat. in his etiam relicti præsidio, pars pugnantes ceciderunt, pars in amnem præcipitati, dum eius uortices eluctari nequeunt, telis eminus confecti sunt. bona pars dum ponti succurrit absumpta est incendio. ita utrisq; castris potitus Tarquinius reliquam prædam concessit diuidendam militibus, captiuos tam Sabini quàm Hetrusci generis Romam abductos in arcta custodia habuit, quorum magnus fuit numerus. Hac demum clade fractos Sabinos facti cepit pœnitentia: missisq; legatis inducias impetrauerunt in sexennium. Hetrusci iniquo animo ferētes uictos se à Romanis toties,

ac tum irati quòd Tarquinius repetentibus captiuos pernegauerit, malens eos habere loco obsidum, decreuerunt ut omnes Hetrusci nominis populi Romanis bellum inferrent communibus auspicijs, non habituri pro Hetrusca ciuitatem quæ grauaretur esse eius expeditionis socia. quod ubi placuit, traiecto Tiberi prope Fidenas castra sunt posita: & dissidentibus Fidenatibus oppido per proditionem potiti, cum multis captiuis & præda è Romano agro abacta domum se receperunt, relicto Fidenis quantum sat esset præsidio. hæc enim sedes belli Romani placuit. At rex Tarquinius armatis in sequentem annum legionarijs omnibus & sociorum quantis potuit auxilijs, ineunte uere in hostes mouit, priusquam illi uenirent ex omnibus suis ut antè collecti ciuitatibus: diuisisq; copijs ipse Romanos ducebat: socijs quorum maxima pars Latini erant, præfecit cognatum suum Egerium, iussum Fidenas petere. hic socialis exercitus cum non longe ab eo oppido castra loco parum tuto posuisset propter contemptum hostium, penè totus deletus est. qui enim in præsidio erant, clàm accitis nouis auxilijs ex Hetruria, obseruatoq; suo tempore, oppido egressi primo impetu ceperũt male custodita castra hostium: & eorum qui prædatũ exierant, palantium passim magna cædes est edita. Romani uerò Tarquinij ductu uastato & populato agro Veienti ma-

gnis

gnis prædis ditati, quã primũ Veijs ab omnibus Hetruscorum populis multum auxiliorum submißum est. ausos congredi uicerunt egregie: ac deinde opulentos Hetruscorũ agros impune populati, & ingenti præda potiti, captiuorumq; abducto magno numero, æstatis exitu domum reuersi sunt. Veientes tanta clade accepta non audentes urbem egredi, patiebantur in conspectu suo uineta sua cædi & arbores frugiferas. Tarquinius tribus irruptionibus effecit ut toto triennio nihil fructuum Veientes ex agris suis perciperẽt, desertis iam ex parte maxima. quibus cum nullum damnũ dare posset amplius, ad Cære duxit exercitum, quæ olim dum à Pelasgis teneretur Agylla dicta est, Hetrusci tum nomẽ ei mutauerant: urbs erat uiris ac opibus florens si quæ alia Hetrusci nominis, unde magna multitudo procurrit ad arcendam ab agro uim hostium: multisq; occisis, sed pluribus suorum amissis coacta est in urbem refugere. Romani agro in potestatem suam redacto. multis diebus ibi morati sunt propter uberem rerum copiã: & postquam abeundi tempus uisum est, cum præda quantam auehere poterãt domum reuersi sunt. Tarquinius Veientano bello defunctus ex animi sententia, contra hostem Fidenis hærentem eduxit copias, ut præsidium inde eijceret, & de proditoribus oppidi sumeret supplicium. primo contra hostem progressum pugnatũ est acriter,

secuta

secuta deinde æque acris oppugnatio mœnium. Tandem ui captis Fidenis, præsidium cum alijs Hetruscis captiuis asseruatū est in custodia. defectionis autores, pars cæsi uirgis publice securi percußi sunt, pars mißi in perpetuum exilium. bona eorū Romanis concessa inibi habitantibus, qui'ue relicti sunt præsidio. ultimus cum Hetruscis conflictus in agro Sabino ad Heretum fuit. illac enim ueniebant quorundam suasu, qui Romanis infensi, spem societatis Sabinorum eis fecerant. aderat enim finis induciarum sexennalium, & adulta iam iuuentute multos tenebat abolendæ ignominiæ desiderium. nec tamē is conatus successum habuit. nam priusquā ab ulla ciuitate Hetruscis auxilia submitterentur publice, superuenit Romanus exercitus: pauci tantum magna mercede conducti in castra eorum uoluntarij se contulerāt. Hoc ut postremum ita maximum fuit prælium ex pulcherrima uictoria mirum in modū aucti opibus Romani triumphum decreuerunt Tarquinio consentientibus senatus populiq; suffragijs. Hetruscis contrà in totum collapsi sunt animi, ut qui ex tanto in eam expeditionem missorū numero per singulas ciuitates paucos receperant incolumes. nam alij ciciderant in acie, alij deprehensi in locorum difficultatibus deditionem fecerant. itaq; tanta sua clade Romanam uirtutem experti populorum principes, fecerunt quod uiros prudentes decuit.

decenit. parãte enim nouam expeditionem in eos Tarquinio, in communi gentis cõcilio decreuerũt de pace cum eo agere: ac mox singularum ciuitatum legationes cum libera potestate cõditionum uenerunt, & in his honoratißimus quisq; & natu maximus. Hi cum multis regem hortarentur ad iustitiam atq; temperantiam, memorantes etiam cognationẽ quæ ei cum sua gente intercederet, ait se unum hoc ex ipsis scitari: utrum ex æquo cum ipso disceptare uellent, an pacis conditiones accipere, seq; uictos agnoscere, & uictoris subire imperium. quibus respondentibus, se & ciuitates suas in illius potestatẽ permittere, & pacem accipere quibuscunq; conditionibus, iam exhilaratus, Audite nunc, inquit, conditiones, & quã uobis pro ista uestra uoluntate repono gratiam. Ego neminem Heruscũ occisurus sum, aut exilio pecuniáue mulctaturus: ciuitates ipsas sine præsidijs, sine exactionibus, permitto suis legibus uiuere, nihil mutato statu reipublicæ. pro his omnibus quæ uobis conceduntur unum postulo, ut me uestrarũ ciuitatum principem agnoscatis, quod etiã inuitis uobis futurus sum quandiu ero armis superior: malo tamen id consequi à uolentibus. hæc referte uestris ciuitatibus: ego interim dum huc reuertimini uobis inducias polliceor. Cum hoc responso legati dimißi post paucos dies redeunt, non nuda uerba tãtum afferentes, sed & prin-

cipes

cipatus insignia quibus suos reges ornare sunt soliti, coronã auream, & sellam eburneam sceptrumq́; in summitate habens aquilam, & tunicam auro distinctam ac purpura, togamq́; pictam purpuream, qualia fuere Lydorum atq; Persarum regum gestamina, nisi quòd non quadrata ut illa, sed figura semicirculi. hoc genus Romani togam, Græci τήβεννον appellãt, nescio unde sumpto uocabulo. non enim uidetur Græcæ originis. Sunt qui prodant allatas etiam secures XII. singulas missas à singulis populis. Hetruscorum enim mos fuit quãq; ciuitatẽ suo regi lictorem unũ addere, qui cũ fasce securim illi præferat: quoties uerò cõmunis XII. populorum erat expeditio, xij secures ei tradebantur, cuius erat imperium in exercitũ. nõ tamẽ omnes scriptores hic consentiunt, quandoquidẽ nõnulli aiunt ante ætatẽ Tarquinij secures regibus præferri solitas: fuisseq́; hoc institutum Romuli mox ex quo principatum adeptus sit. Nihil tamen uetat Hetruscorum id esse inuentũ, primumq́; ab illis mutuatũ Romulũ: attamẽ Tarquinio quoq; allatas inter cætera insignia regia secures XII. quemadmodum nunc Romani sceptra & diademata dono mittunt regibus, quando eis cõfirmant potestatem regiam: quibus utuntur etiãsi ab illis nõ accipiant. Hos honores nõ statim admisit Tarquinius, si plerisq; scriptoribus Romanis credimus: sed cum ad S.P.Q.R. retulisset

iuberent

iuberent ne ut eos reciperet, uolentibus illis & consentientibus tum demum illis usus est: totoq; uitæ tempore amictus toga picta purpurea gestabat coronam auream & sceptrũ eburneum. sella item sedere solitus eburnea, lictoribus iura reddenti astantibus, & per uias cum præcedentibus. idem ornatus mansit & ipsius successoribus, & post pulsos reges annuis consulibus, excepta corona togaq; picta: nam hæc sola his adempta sunt, quòd inuidiosa uiderentur & libertati grauia. post uictoriã tantũ ex S.C. triũphantes ornantur auro, & amiciũtur togis pictis purpureis. Ad hunc modũ post bellum Hetruscũ per nouem annos ductu & auspitijs Tarquinij gestũ pax redintegrata est. Sabini soli superant qui cum Romanis de principatu cõtenderent, uiri pugnaces, regionem colentes amplã & fertilem, nec longe à Roma discitam. hos etiã subigere cupiens Tarquinius bellum eis indixit, incusans quòd deposcẽti sibi ad supplicium noluissent dedere suos populares qui Hetruscos ad bellum exciuerant, polliciti si cum exercitu uenirent pertracturos se in eius belli societatẽ suas patrias. Gratum id fuit Sabinis iniquũ existimantibus si tot præpotentes ciues sibi adimerentur: & non expectato Romanorum aduentu ipsi in eorum agrum irruperunt. quos ubi Tarquinius cognouit superato Aniene populari uicina castris omnia, assumptis Romanæ iuuen-

tutis

tutis expeditißimis, quantum potuit properauit ut palantes prædatores opprimeret: cæsisq́; plurimis & recepta præda, prope hostē castra posuit: ibi paucis aliquot diebus expectato reliquarum copiarum & à socijs auxiliorum aduentu, postquam his auctus est, in campū progressus pugnandi fecit copiam. quo uiso Sabini ex aduerso pari alacritate prodiere, nec uirtute cedentes nec numero: pugnaueruntq́; ingenti animo tantisper dum res erat cum solis à fronte oppositis. deinde ut animaduerterunt aliam hostium manum instructam à tergo in se tendere, desertis signis in fugam uersi sunt. Tarquinius enim noctu delectos equites simul et pedites oportunis locis in insidijs collocauerat, qui tum à tergo in Sabinos coorti sunt: ad quorum nec opinatum conspectum attoniti nihil amplius fecerunt fortiter, sed uelut arte circumuenti & malo ineluctabili, diffugiētes alij aliò salutem quærebant pedibus. tum uerò ingens eorū strages est edita persequente equite & obstante undiq;, ita ut admodum pauci euaserint in propinqua oppida: maior pars aut capti sunt, aut cæsi in fuga & in prælio. neq; enim ad repugnandum animus adfuit, sed oppreßi ex insperato & se & castra sua dediderunt. Populi autem Sabini astu se non uirtute superatos dictitantes maiorem rursus parabant exercitū sub imperatore ueterano & artium belli peritißi-

mis:

mo: quorum uoluntate cognita rex celeriter cōparatis & in unum collectis copiis, priusquam illi conuenirent Anienem transiit. id ubi Sabinorum imperator audiit, cum iis qui ex recenti delectu ad manum erant profectus, castra non longe à Romanis metatus est in prærupto quodam tumulo: & abstinēdum à prælio ratus donec ad se uenirent cæteræ Sabinorum copiæ, tantum emißis subinde equitibus, & insidiis per nemora & syluas dispositis defendebat agrum à populationibus. dumq; ita bellum ducitur crebro pugnatum est procursantibus uelitibus simul et equitibus exercitus in aciem educti sunt nunquam. tandem Tarquinius morarum ac iræ impatiens oppugnationem aggressus aliquoties impetum fecit in castra hostium: deinde sentiens ui nihil se proficere, quòd locus munitior esset quā ut expugnari posset facile, decreuit inopia cōmeatus eos premere. itaq; custodiis per omnes uias eò ferentes dispositis, lignatione ac pabulatione prohibitos breui ad tantam redegit rerum omnium inopiam, ut coacti sint obseruata nocte imbribus & procellis turbida turpiter castra deserere, relictis per trepidationem iumentis & tentoriis, simulq; sauciis & apparatu bellico. Postero die Romani discessu eorum cognito sine pugna castris potiti, direptis his captiuisq; abductis in urbē se receperūt. durauit id bellū nō intermissum integro quinquēnio: in quo

agri utrinq; uastati sunt mutuis excursionibus, & multa cōmissa maiora minoráue prælia, in quibus raro Sabina res fuit superior: sed ultimū manū supremā bello imposuit. Sabini enim non ut ante per uices, uerū populariter quantū militaris ætatis fuit in expeditionem profecti sunt: Romanæ quoq; legiones omnes, accitis etiā Hetruscorum ac Latinorum aliorumq́; sociorum auxilijs obuiam ierunt hostibus. Sabinus imperator in bina castra partitus est suas copias, Romanus rex tres exercitus in ternis castris habuit non longe à se inuicē dißitis. ipse legionarijs præerat, Aruntē fratris filium præfecit Hetruscis auxilijs. Latinis præposuit uirum strenuum & rei militaris peritißimum, licet peregrinum necdū ciuitate donatū, Seruiū Tullium: cui Romanus populus pòst obitū Tarquinij, nulla superstite prole mascula, regnū detulit admiratus uirtutem hominis uel pacatæ ciuitati regendæ uel bello administrando idoneam. huius genus, educatio, fortuna & quod circa eum apparuit prodigiū, suo loco dicetur aptius. Ergo utrinq; parati ad decernēdum signa contulerunt. læuū cornu Romani, dextrū Hetrusci, mediam aciē Latini occupant. toto die pugnatum est acriter, tandē Romani uicerūt egregie, stratisq; in pugna multis uiris fortibus, in fuga maiorē ceperunt numerū: & utrisq; castris potiti, ingentiq; præda ditati, sine metu iam agris quā

late

late patebant ferro flammaq; peruastatis, sub initium autũni domũ dimißi sunt. Tarquinius tertium triumphans in urbẽ rediјt. Sequẽti anno rege rursus expeditionem parante ad expugnãda Sabinorum oppida, nullum expectare belli fortunã sustinuit: sed uno cõsensu priusquã adirent extremũ periculum eorũ quæ ui expugnatis solent accidere: de pace agere decreuerunt. itaq; uenerunt singularũ ciuitatum optimates ad Tarquinium aduentantem iam cum exercitu: dediderùntq; tam se quàm sua oppida, orantes ut æquas pacis conditiones impetrare liceat. Lætus ille sine periculo sibi oblatum gentis imperium, pace data in societatem & amicitiam eos recipit eisdem legibus quibus Hetruscos aliquãto ante receperat: captiuosq; sine pretio restituit. Hæc sunt quæ bello geßit Tarquinius, nunc dicemus pacis opera, quãdo nec ipsa libet præterire silentio. Mox ut principatũ accepit, ad conciliandum sibi plebis fauorẽ, sicut à prioribus regibus factũ est, hac benignitate usus dicitur. selectos ex omni plebeiorum numero uiros centum spectata uel fortitudinis uel prudentiæ, in patriciorum primo allectos ordinem, patrum etiam ascripsit numero: ac tum primum Roma trecentos habuit, qui ducenti ante fuerant. Vestalium quoq; collegiũ auxit, ad quatuor duabus additis. cum enim creuissent numero publica sacrificia, quibus opus erat interesse has

uirgines, non uidebantur quatuor solæ sufficere. hoc institutum secuti sunt reges alij, & usq; ad nostram ætatem mansit is numerus. quin & supplicium quo in eas stupri conuictas animaduertunt pontifices, ad hunc autorem refertur: siue id alia ratione, siue (ut quidam opinantur) in somnis monitus instituit: quod post illius obitum inter Sibyllina oracula repertum aiunt ipsi pontifices. deprehensa enim est eo regnante sacerdos quædam Pinaria Marci filia corpore non casto rem diuinam accedere. modus autem supplicij quo tales puniuntur, superius à nobis indicatus est. Forum etiam ubi ius redditur, conciones fiunt, aliaq; ciuilia negotia peraguntur, ab illo rege ornatum est, officinis circumdatum alijsq; ornamentis publicis. Vrbis mœnia quæ antè properato ac rudi opere condita fuerunt, extruxit quadratis lapidibus, quorum singuli iustum plaustri onus conficerent. cœpit & cloacas fodere, quibus in Tiberim corriuatur quicquid aquarum est per uias, dici uix potest quàm admiranda opera. Mihi sane tria magnificentißima uidentur, ex quibus maxime apparet amplitudo Romani imperij, aquæductus, uiæ stratæ, & hæ cloacæ, reputanti non solum utilitatem operum de qua suo dicetur tempore, uerumetiam impensarum magnitudinem: quam uel hinc licet conijcere, quòd, ut affirmat C. Aquilius, neglectas aliquando cloacas, &

non

non transmittentes aquam, censores mille talentis purgandas locauerint. idem in circo maximo inter Palatinum & Auentinum montes sito primus circunquaq; operta tecto fecit sedilia. nam antea stantes spectare solebant, furcis tabulata sustinentibus. Locos spectaculorũ in triginta curias distribuit, ut curialiũ quisq; suo loco spectaturus sideret: quod opus et ipsum procedente tempore annumerandum erat inter totius urbis pulcherrima. longitudo enim eius est trium stadiorum cum dimidio, latitudo quatuor iugerum. à duobus maioribus lateribus, et uno minore, cingitur euripo qui aquas recipiat, decempedali profunditate simul & latitudine. post euripum extructæ sunt triporticus. imæ habent lapidea paulum scandentia (sicut in theatris) sedilia, super duplici contignatione sunt lignea. duas maiores porticus tertia minor coniungit, transuersim lunata specie apposita, ut ex tribus una conficiatur amphitheatralis octo stadiorum amplitudine, capax centum quinquaginta milium hominum. reliquum è minoribus latus, quod subdiuale est, habet fornicatos carceres unde equi emittuntur, omnes uno clausos repagulo. externe ambit circum simplex contecta porticus, habens officinas & superne cellas per quas spectatores intrant & ascendunt per officinas singulas; ut nulla confusio exoriatur inter tot milia tum uenientia tum

tum discedentia. Templum etiam ædificare aggressus est, quod cum Sabinis confligens ultimo prælio, Ioui, Iunoni, & Mineruæ uouerat. Huic sedem cum designasset in tumulo qui multa & laboriosa egeret opera, quippe qui difficili aditu erat, nec in summo planus, sed præruptus & fastigiatus, multis ex partibus amplexus est eum altis substructionibus: inter quas & uerticem congesto aggere planam effecit aream ad excipiendam sacram ædem aptißimam. fundamenta tamen iacere fato præuentus non potuit, cum quadriennio tantum post eius belli finem superuixerit. Post multos deinde annos tertius ab hoc rex Tarquinius, is qui regno pulsus est, fundamenta iecit, & bonam partem confecit eius ædificij. ac ne is quidem absoluit hoc opus, sed à tertijs consulibus dedicatum est. Memorabile est & quod ante templi eius ædificationem accidit, constanter proditum ab omnibus Romanis scriptoribus. ædificaturus Tarquinius accersitis auguribus iußit primùm deos consuli de loco, quisnam esset in tota urbe ad id aptißimus, dijsq; ipsis gratißimus. cumq; indicassent imminentem foro tumulum, qui tum Tarpeius dictus nunc Capitolinus uocatur, iterum quæsiuit qua tumuli parte deberet fundamenta iacere. nam id erat non admodum facile, multis deorum geniorumq; sacellis penè inter se contiguis locum occupantibus, quæ oportebat transmoueri

aliò,

aliò, & aream liberam futuro templo relinquere. placuit auguribus de singulis aris ibi sitis aues consulere, & si numina ipsa uellent cedere, transferre eas in locum alium. omnes sacellorum exaugurationes admiserunt aues: Terminus tantum & Iuuentus nullis augurum precibus flecti potuerunt ut sustinerent locis suis cedere. quo factum est ut eorum aræ contineantur templi ambitu, altera sita in uestibulo Mineruæ, altera in ipsa æde prope delubrum. hinc coniiciebant augures, nec mouendos unquam urbis terminos, nec iuuenilem uigorem ei defore. utrunq; minime uanum fuit usq; nostra tempora per ætates iam XXIIII. illustrißimus autem augurum, qui aras dicauit, fanumq́; designauit, & multa populo prædixit diuinitus, Nauius Actius dictus est, qui diis fuisse fertur omnium eius artis professorum charißimus, clarum nomen consecutus ob uix credenda eius experimenta edita. quorum unum præcipuum dicetur, qua fortuna quáue occasione à diis oblata ad tantam nominis celebritatem peruenerit, ut cæteri eius seculi augures collati ad illum in nullo penè honore fuerint. paupere hic patre natus exigui colono rusculi, puer etiam tum iuuabat eum & aliis operis quas ætas ea fert, & pastum agendis suibus. accidit aliquando ut experrectus à somno desideraret sues aliquot, nec inueniens fleret metu paternæ sæuiciæ. pro-

fectus deinde ad ligneum quoddam sacellum in eo rure sacratum heroibus, eorum opem in peruestigandis suibus implorabat: uoto facto, si preces suæ non fuerint irritæ, oblaturum se illis uuam eius ruris maximam. paulo post inuentis porcis cum uellet uotum heroibus persoluere, non uidebat uiam qua uuam eam inuenire posset. quamobrem anxius animi deos comprecatus est ut quod quærebat indicarent sibi auspicio. cumq; diuinitus in mentem ei uenisset uineam in duas partes diuidere, dextram & sinistram, obseruabat utriusq; partis auspicia: conspicatusq; aues in altera, ad indicatam uitem accedens inuenit uuam miræ magnitudinis, quam ad sacellum deferens à patre uisus est. cui admiranti botrionis molem, & unde nactus esset scitanti, rem omnem denarrauit ordine. pater suspicatus id quod erat, inesse ingenio pueri natura quædam artis diuinatoriæ semina, adductum in urbem commendauit literatoribus. deinde ubi triuiales istas disciplinas perdidicit, tradidit eum Hetruscorum doctißimo, ut auspicandi artem disceret. ita Nauius ad innata principia præceptis artis additis omnes diuinos, ut dixi longo post se reliquit spatio. & quamuis non esset unus è collegio, tamen ab urbanis auguribus in omni publico negotio adhibebatur propter prædictionum eius certitudinem, nec prædicebant quicquam nisi ex illius sententia.

idem

idem Nauius, cum aliquando Tarquinius ad ueteres equitum centurias ex recenti delectu tres à se atq; amicis denominatas uellet addere, solus fortiter contradixit, non sinens hic quicquam mutari ex instituto Romuli. ea de causa iratus rex Nauio, conatus est uanitatem artis & hominis arrogantiam coarguere. itaq; pleno foro sedens altiore solio, præmonitis circumstantibus quid pararet facere, accersit augurem. uenienti & comiter salutato, Nunc, inquit, tempus est Naui, quàm artis tuæ peritus sis ostendere. concepi mente negotium arduum, id fieri'ne poßit scire cupio. I consultisq; auibus responsum refer celeriter: ego hic præstolabor interim. fecit quod iussus est, ac mox reuersus ait addicere aues futurum esse omnino. Risit Tarquinius, simulq; promens è sinu cotem & nouaculam, Deprehensus es, inquit, prætextu numinis nobis imponere, quando polliceri audes impoßibilia. ego certe cogitaui poßémne cotem nouacula discindere. tum risu exorto circumstantium, Nauius nil turbatus strepitu & ludibrio exclamat, Feri Tarquini cotem strenuè. profecto enim diuides. miratus rex uatis confidentiam, nouaculam in cotem adigit: ferrum dissecta cote adusq; manum tenentis eam penetrat. ad tam incredibilem euentum conclamatum est à corona spectantium miraculo attonita. Rex confusus artis experimento, & uolens

indecoram opprobrationem corrigere, primum à duplicandis centurijs abstitit: deinde ut Nauio debitum honorem referret ut dijs omnium mortalium charißimo, præter magnam comitatem exhibitam, etiam ærea statua hominem dignatus est quæ memoriam eius sempiternam prorogaret ad posteros: spectataq́; est in foro usq; ad nostra tempora, ante curiam prope ruminalem ficum posita mediocri statura & operto capite. cotem quoq; ac nouaculam non longe inde sub ara quadam sitas fuisse memorant: qui locus Romanis puteal dicitur. atq; hæc de augure dixisse sufficiet. porrò Tarquinius rex iam annis grauis & octogenarius, ob idq́; à bello feriatus, per insidias ab Anci Marcij filijs oppressus interijt: qui iam antea de principatu eum deturbare non semel cogitauerant, spe succeßionis ob paternam memoriam gratam etiam tum uiris bellatoribus. Verùm ea spe frustrati insidias illi struxerunt ineuitabiles: quod facinus non impunitum siuere numina. Libet & insidiarum modum narrare. Nauius ille quem regi centurias equitum augere uolenti interceßisse diximus, cum maxime commendatione artis & autoritate floreret in urbe, siue æmulatione sui ordinis, siue inimicorum dolo, siue alio quocunq; repentino casu sublatus nusquam comparuit: & neq; mortem eius conjectare potuerunt ipsius necessarij, neq; cadauer usquam repertum est.

quem

quem casum cum populus multa de multis suspicans ferret iniquißime, Anci liberi uidentes commotam multitudinem, per calumniam impingebant id scelus regi Tarquinio, nulla alia coniectura, nisi quòd dicerent eum uoluisse multa mutare in Republica, ideoq; sustulisse hunc ne aduersaretur ipsi ut antea: deinde quòd in tam graui casu non inquisiuisset autores facinoris, sed totum dißimulasset, non facturus nisi sceleris esset conscius. ita comparata factiosorum manu è plebeijs simul & patritijs, quos adiutabant de suis facultatibus, magnam regi faciebant inuidiam: hortabanturq; populum, ne paterentur uirum manus impuras admouentem sacrificijs, & polluentem potestatem regiam, præsertim qui ne ciuis quidem esset, sed peregrini generis. ita concionabundi homines diserti commouebant bonam partem popularium, uenientem in forum conati ut impurum pellere: non tamen ueritati præualere potuerunt, nec persuadere populo reliquo ut eum regno pellerent. ut uerò & ipse causam pro se dicere exorsus calumnias omnes egregie diluit, & gener eius Tullius, cui alteram filiarum nuptum dederat, multum apud populum pollens, Romanos flexit ad misericordiam, improborum calumniatorum opinionem lucrati è foro coacti sunt discedere. is conatus ubi parum succeßit, reconciliationem per amicos quærentes regem

inuen

inuenerunt facilem ad ueniam, qui ob paternorum beneficiorum memoriam contentus fuit temere cœptorum pœnitentia: atq; ita integro triennio manserunt in ficta amicitia. deinde occasionem nacti tali dolo eum aggreßi sunt. iuuenes duos coniuratorum audacißimos pastorali habitu & falcibus lignatorijs instructos meridie miserunt in regiam, præmonitos quid eos dicere oporteat, quóue modo rem gerere. qui ut in uestibulum peruenerunt, magno tumultu se inuicem conuitijs lacessentes, ne manibus quidem temperabant, amboq; magna uoce regem appellabant, præsentibus multis coniuratis æque rusticano habitu, utrinq; paratis huic illi'ue adesse ac testari de iniurijs. uocati intro ad regem, iußiq; litem proponere, aiebant se contendere de caprarum gregibus, uociferando, obstrependoq; sibi inuicem, & nihil ad rem dicendo, sic ut risum mouerent omnibus. ita inter ludibria regem incautum aggrediuntur falcibus, & grauiter sauciato per ianuam se proripiunt. sed conclamatione facta multis accurrentibus à fuga retracti, tormentisq; admoti, coacti sunt autorem insidiarum prodere, ac mox meritum dederunt supplicium. ita rex Tarquinius fato conceßit, cum per triginta octo annos, quibus regnauit, multa & magna in Rempublicam contulisset beneficia.

DION

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Quartus.

Continet res Seruii Tullii & L. Tarquinii Superbi regum Rom. ultimi, tempus autem annorum LXIX.

TARQVINIO *defuncto in principatū successit gener eius Tullius, anno quarto quinquagesimæ Olympiadis, qua in stadij cursu uicit Epitelides Lacon, principe Athenis Archestratide: de quo iam prosequenda est narratio quam supra distulimus, de parentibus eius, quid'ue priuatus ante acceptam regiam potestatē gesserit. ac primum de genere ipsius dicam quæ mihi uidentur maxime uerisimilia. Corniculanus quidam in Latio uir regij sanguinis nomine Tullius uxorem habuit Ocrisiam præstanti forma & pudicitia fœminā. hæc marito in Corniculi expugnatione occiso prægnans inter captiuos abducta, in prædæ partem Tarquinio extra sortē honoris causa concessa est, quam ille dono dedit coniugi. Tanaquil omni eius fortuna cognita paulò pòst manumisit mulierem, eiq; maximam semper beneuolentiam & honorem exhibuit. ex hac Ocrisia etiam*

etiam tum ancilla natus est puer, cui mater supra gentile nomen Tullij, prænomen addidit Seruio, de præsenti conditione sumptum, quòd in seruitute eum peperisset. Seruius enim Græce dici posset Δὄλιος. Latini tamẽ aliter & penè fabulose natales eius narrant, quemadmodũ apud multos eius gentis scriptores inuenio, si tale quid de dijs fas est credere. è foco regiæ, ubi cum alia sacra domestica solent fieri, tum cœnarum libari primitiæ, extitisse uirilis membri speciem. id primam conspicatam Ocrisiam, quæ ex more liba eò tulerat, indicasse regibus. uiso prodigio miranti marito Tanaquilem mulierem & alioqui prudentẽ & Thuscarũ cum primis peritam artium dixisse solam soli, fatale esse in regia maiorẽ homine prolem nasci ex ea fœmina quæ cum spectro illo concumberet. id cum confirmassent alij quoq; prodigiorum interpretes, placuisse regi ipsam cum eo coire, cui primæ apparuerit: ac mox mulierem nuptiali ornatu excultam inclusam esse in id cubiculum. congressamq; cum quopiam deo uel genio, siue is Vulcanus fuit, ut uulgaris est opinio, siue familiaris Lar, postquam is disparuit grauidam factam legitimis mensibus exactis peperisse hunc Tullium. id ne fabulosum uideretur, fides rei prodigio nouo confirmata est. puero enim in reginæ cubiculo meridianti flamma emicuit è capite, matre ipsaq; regina inspectante cum mulieribus &

alijs

alijs qui tum forte aderant: nec prius ardere caput desijt, quàm excitato à matre flamma simul cum somno euanuit. atq; hæc sunt quæ feruntur de eius origine. merita uerò, quibus adhuc priuatus regis simul & populi Romani consecutus gratiam secundus à rege est habitus, fuerũt huiusmodi. Penè puer primo bello Hetrusco, quod auspicijs Tarquinij gestum est, in equestribus pugnis tam insignem præbuit operam, ut uulgo celebraretur militaribus donis decoratus ante alios. altera deinde in eam gentem expeditione cum acre prælium commissum esset ad Heretum, fortißimus omnium iudicatus rursus à rege coronas accepit aliquot. anno autem ætatis ad summum uigesimo præfectus auxilijs quæ socij Latini nominis miserãt, in subigendis Hetruscis multum adiuuit Tarquinium. Primo bello Sabino magister equitum profligauit equitatum hostium, & usq; Antemnam urbem prouectus, tum quoq; ob rem sua potißimum opera bene gestam accepit præmia. in alijs etiam multis cum hac gente conflictibus, nunc equitum nunc peditum dux, semper declarauit eximiam generositatem animi, & præ alijs coronas assecutus est. ac demum perdomito hoc hoste, deditisq; Sabinorum oppidis, uisus Tarquinio fuisse causa uictoriæ, nouis coronis ab eo honoratus est. nec minor seipso pacis artibus, prudentissimus fuit singulariq; eloquentia præditus, &

eximia

cuiuis fortunæ ferendæ idoneus, ut qui sciret se accommodare moribus omnium. ob has uirtutes suffragijs populi Romani è plebeio ascitus est in patritiorum ordinem, sicut ante Tarquinius, atq; ante hunc ipsum Numa Pompilius. Rex ipse generum sibi asciuit, iuncta ei filiarum altera: & si quid per se morbo senectáue impeditus obire non poterat, huius opera utebatur, non in domesticis tantum, uerumetiam in publicis negotijs: in quibus omnibus æquum se ac fidum præstitit, nec referre putabant ciues Tarquinius ne Rempubl. curaret an Tullius, adeò deuincti erant eius beneficijs. Ergo cum & regali esset ingenio, & à fortuna multis gradibus prouectus, post Tarquinium interemptum ab Anci Marcij filijs paternum principatum recipere conantibus, uisus est sibi uocari ad regnum ab ipsa Repub. & ut uir industrius non emisit hanc occasionem è manibus. Multum hic ualuerunt & reginæ uiduæ consilia, quæ genero fauebat, non ignara in fatis esse ut is uir ad regnum Romanum perueniat. erat autem iamdudum orbata filio iuuene, qui duos infantulos superstites reliquerat. quare destitutā se cogitans, & uerita ne Marcij regno potiti pueros tollerent, omnemq; cognationem regis extinguerent, primùm regia clausa custodes adhibuit necui uel aditus pateret uel exitus. deinde iußis omnibus excedere cubiculo in quo Tarquinium semi

necem

necem deposuerant, Ocrisia tantum cum Tullio coniugeq; ipsius sua filia retentis, & accitis cũ nutricibus pueris, sic eos affata est. Vides Tulli regem nostrum Tarquinium, qui te alumnum suum præ omnibus amicis & cognatis in honore habuit, impiorũ manibus adductũ ad fatalem terminum, prius quã uel domesticas res disponere, uel prospicere publicis, uel nostrũ cuiquã extremum uale dicere potuerit. supersunt hi miselli & iterum iam orbati parente pueri, quorũ incolumitas in maximo nũc uersatur discrimine. nam si ad Marcios aui eorum interfectores peruenerint gubernacula reip. miseris modis eis pereundum est: ac ne uobis quidem uita in tuto erit, quibus Tarquinius maluit quã illis locare filias, si paricidas regno potiri patiemini, omnesq; cognatos & amicos idem inuoluet periculũ: ne nobis quidem parcetur miseris mulieribus, sed omnes nos clámue palámue conabuntur illi perdere. Hæc igitur cum ita se habeant, non conniuendũ est nobis dum nefarij paricidæ nobis infensißimi grassantur ad imperium, sed obsistendum & uetandum astu primùm, quando præsens rerum status ita postulat: deinde postquam primus conatus nobis successerit, aperte iam aduersabimur, & armis eos arcebimus: si tamen his opus erit, modo ne pigeat nunc quæ facienda sunt facere. Quænam hæc? Ante omnia regis mortem occultemus spargendo famam.

mam nullam acceptum esse uulnus letale: medici quoq; promittant intra paucos dies restituendum sanitati pristinæ: quo facto ego progressa ad populum quasi regis nomine mandata referam: committere eum curam & custodiam tam propriæ domus quàm reipublicæ, interim dum ipse conualescat, alteri generorum Seruio Tullio. id populus libenter accipiet, iam ante assuetus tua Tulli imperata facere. ita præsenti discusso periculo (collabentur enim uires inimicorum audito regē uiuere) tu accepta cum fascibus & armis potestate, uoca insidiatores Tarquinij uitæ in populi iudicium, primosq; omniū Marcij filios, & ius postula. si comparuerint, plectito eos capite. sin, quod est uerisimilius, causam deseruerint, bonis mulctato exilioq; perpetuo. ac tum deniq; ad res componendas uersus officijs & comitate conciliabis tibi fauorē multitudinis, præcipuè uerò innocentiæ cura, & in egenos ciues liberalitatis ac beneficentiæ. post hæc ubi uisum fuerit tempestiuum, dicemus regem defunctum, & funerabimus eum magnifice. postremum est quod mihi abs te licet meo iure petere, ut quando à nobis enutritus & institutus es, indulgenterq; habitus non secus quā filij solent à parentibus, & degis uitam cum nostra filia, si ad regnū quoq; me prouehente peruenire tibi dabitur, pueris istis paternā exhibeas beneuolentiā: & cū ad eam ætatē uenerint quæ

sit

sit par administrandæ reipublicæ, maiorem natu Romanis præficias. His dictis, puerisq; altero post alterum in generi ac filiæ ulnas miserabiliter impositis, mature cubiculo egressa, domesticos iussit parare curationi necessaria, simulq; conuocare medicos: cūq; per noctē superuenientem interquieuisset, mane concurrentem ad regiā populum per fenestras in nouam uiam uersas allocuta est, autores capitalium insidiarum indicās, productis ut erant uincti ministris eius facinoris. cuius indignitate cōmota multitudine, & irritata contra noxios, tandem ait eos nihil scelestis consilijs proficere, quādo cædem animo destinatam perpetrare nequiuerint. ad hæc uerba exhilaritatis, cōmendat eis Tullium, quasi declaratum à rege priuatorum ipsius negotiorum simulq; publicorum curatorem omnium, tantisper dum haberet melius. itaque populus lætus abijt, ratus regis saluti nihil esse periculi, in quo errore diu perstitit. Tum uerò Tullius ualida manu stipatus cum lictoribus in comitium progressus, Marcios per præconem citauit in iudicium, & absentes damnauit exilio perpetuo, bonis etiam eorum in fiscum relatis, atque ita iam tuto regnabat pro Tarquinio. Nunc priusquā ad ulteriora narratio transeat mihi causa reddenda est cur à Fabio alijsq; qui hos à Tarquinio superstites pueros filios eius fuisse tradūt dissentiam, nequis lectis illorū monumentis cre-

dat me data opera fingere, qui non filios ſed nepotes fuiſſe dixerim. Omnino enim inconſiderate ac negligenter hac parte quidam ſcripſerunt, non excuſsis abſurditatibus quæ fidem ipſorum eleuent, quas ego paucis conabor oſtendere. Tarquinius ex Hetruria cum familia migrauit ætate iam matura prudentiæ, ut qui ſolum uertiſſe feratur, quia non admitteretur ad honores & curam reipublicæ. alius igitur eum diceret tum fuiſſe ut minimum trigenarium, quòd hanc ætatem leges cenſeant magiſtratibus idoneam & negotijs publicis: ego quinquennium integrũ detrahens, XXV *annorum eum faciam. Veniſſe autem eum cum Hetruſca uxore, quam uiuo ſuo patre duxerat, omnes Romani ſcriptores conſentiunt: quorum Gellius aduentum eius refert in annum Anci Marcij regni primum, in octauũ Licinius. Sit ita ut ſcribit Licinius. nam ſi non prius, certe poſterius non uenit: quandoquidem nono Anci anno ad bellum Sabinum magiſter equitum ab ipſo rege miſſus eſt, ſi utriq; ſcriptori credimus. quòd ſi* XXV. *annos natus Romam uenit & circiter octauum regni eius annum in Anci amicitiã receptus,* XVII *reliquos exegit cũ eo, qui in totũ regnauit annos* XXIIII. *ipſe uerò ſucceſſor* XXXVIII, *ut omnes conſentiunt, ſequitur ut octogenarius ſit mortuus. is enim numerus ex hac ſupputatione colligitur. habuiſſe autem eum uxorem quinquẽnio ſe iuniorem*

niorem probabile est, hoc est cum ipse moreretur natam annos LXXV. quæ nouissimum filiorum pepererit anno ætatis suæ quinquagesimo. Vlterius enim non fert uterum fœmina, sed hic est partuum terminus, ut scribunt quibus curæ fuit perscrutari talia. cū filiū oportet uiginti quinq; annorū fuisse quando patre orbatus est: Lucium uerò non minus XXVII. qui natu erat grandior. Ergo Tarquinius nullos infantes superstites reliquit filios susceptos ex hac muliere. Ad hæc si uirilem ætatem habuissent filij, nec pater fuisset occisus, nec mater adeò misera et dijs inuisa fuisset fœmina, ut liberos suos spoliaret principatu hæreditario, eumq; serua nato & nil ad suam cognationē attinenti traderet. ne filij quidem fraudari se paterno regno per ignauiā siuissent in ipso ætatis flore, uel ad exerendā eloquentiā, uel ad rem manu gerendam aptißimo. quos Tullius nec generis nobilitate præcellebat, nec ætatis prærogatiua, triennio tantū eorū alterum superans. quapropter nunquā regnū usurpanti ultro ceßissent de iure suo. Quin & alia quædam insunt in hac opinione incōuenientia, quæ omnes historiæ Romanæ conditores parum animaduertisse uidētur, uno excepto quem paulo post nominabimus. in confesso enim est Tullium in occupato post Tarquinij mortem regno explesse annū XL. igitur si quando succeßione fraudatus est grandior Tarquinius XXVII.

annorum fuit, septuagenario maior erat quãdo interfecit Tulliũ. at scriptores tradunt eum tunc fuisse ætate uigẽtissima: adduntq́; arreptum ab eo regem medium, elatũq́; è curia per gradus datum præcipitẽ: post quod facinus uigesimoquinto demum anno pulsus est, quãdo cum Rutulis bellum gerens omnia per se obibat imperatoria munia, quod incredibile est de eo qui nonagenario sex annis sit grandior. exactus etiam regno bellum cum populo Romano gessit annis quatuordecim, ipse interim ab armis non temperãs: id quod in monumenta relatum fidem de tam grandæuo non inuenit, quem oportebat tunc decimum supra centum annum excedere: tam longam autem uitam non est reperire in nostris regionibus. Has absurditates quidam Romani historici alijs absurditatibus diluere conati sunt, pro Tanaquile matrem liberorum substituentes quandam Geganiam, nusquam nominatam in historijs. Certe hoc coniugium Tarquinio non conuenit penè octogenario, nec ea ætate liberorum procreatio est credibilis. neq; enim omnino carebat prole, ut eius desiderio teneretur, quippe duarum filiarum pater, idq́; nuptarum. quare tot simul impossibilia reputãti mihi placuit sequi potius autoritatem L. Pisonis Frugi, qui solus non filios fuisse, sed nepotes, scribit in suis Annalibus: nisi forte natura nepotes, adoptione filij regis facti sunt, quod fallere potuit rerũ

Romanarum scriptores cæteros. Nunc à diuerticulo repetamus institutum narrationis ordinem. Adeptus uicariam reip. administrationẽ Tullius, pulsa factione Marcia iam securus, regem Tarquinium quasi recens tum ex uulneribus mortuum magnifico funere extulit, monumentoq; insigni cõdidit, alijsq; ornauit honoribus: ac deinceps regiorum puerorum tutor habitus, simul patrimonium eorum curabat, simul negotia reipublicæ. id molestũ fuit patricijs indignantibus quòd ipse sibi maliciosis artibus asseruisset potestatem regiam, non à senatu decretam, nec acceptam ritu legitimo. quamobrem sæpe potentiores eius ordinis occultis cœtibus agitauerunt de abrogando illi principatu ut illegitimo: placuitq; ut quàm primum Tullius senatum indiceret, cogerent eum fasces & reliqua insignia deponere, ac mox creatis interregibus per illos legitimum regem eligerent. quo cognito Tullius ad promerẽdum plebis fauorẽ & subleuandos inopes adiecit animum, usurus ad dignitatem suam tuendam illorum opera: & productis in concionem pueris ex altiore loco sic populum allocutus est. Magna mihi necessitas incumbit, Quirites, curandi pueros hos teneros. Nam auus eorum Tarquinius orbum me larisq; egenum exceptum educauit pariter cum suis liberis, & matrimonio iunxit mihi filiarum alteram, totoq; uitæ suæ tempore paternum, ut

scitis, affectum erga me obtinuit multis ornans honoribus. tandem post infelicem illum casum, si quid humanum sibi accideret, mihi curam nepotum credidit. quis igitur me diuini humaníue iuris oblitum non diceret, si desererem aut proderem pupillos quibus tam ingentem debeo gratiam? uerum nec meæ fidei deero, nec horum deseram solitudinem, quantum equidem potero. Aequum autem est uos quoq; meminisse beneficiorum ab horum auo collatorum in rempublicam: qui tot Latinorum urbes antehac æmulas uestro subiecit imperio, sicut Hetruscos quoque uniuersos uicinarum gentium potentissimos. Sabinos etiam imperata coëgit facere: atque hæc omnia confecit nullis laboribus parcens aut periculis. quapropter quandiu ipse uixit, illi uos decuit pro beneficiјs habere gratiam: nunc uerò postquam fato functus est, posteris eius referenda est, ne uideamini cum corporibus simul defodere beneficiorum memoriam. Sic igitur cogitate, quasi uniuersi curatores relicti sitis his pueris, & confirmate eis auitum imperium. non enim æque illis prodesse potest mea unius tutela, atq; commune ciuitatis auxilium. hæc dicere coactus sum, quia sensi conspirasse quosdam ut regnum aliјs traderent. Licebit autem Quirites & meos labores reuocare uobis in memoriam, quos nec paruos nec paucos impendi reipublicæ, quos apud scientes uos recensere necesse non habeo:

beo: pro his gratiam ſiqua mihi debetur, iſtis reponi cupio. non enim mihi regnum aſtruo, quo tamen indignus nõ uideor: ſed Tarquinij poſteris opem ferens accepi rerum gubernacula. quãobrem ſupplex oro ne deſtituatis pupillos nunc de principatu periclitantes: quodſi primus conatus inimicis ſucceſſerit, exulaturos etiam in perpetuum. Verùm de his quæ & ſcitis ipſi, & facietis ita ut facere conuenit, nihil addam amplius. Supereſt ut audiatis quid excogitauerim in ueſtrum commodum, cuius'ue rei cauſa uos in concionem aduocauerim. Quotquot ueſtrum ære alieno grauati non ſunt ſoluendo propter inopiam, his ego ſuccurrere paratus, quoniam ciues ſunt & multos labores exãtlarunt pro patria, ne libertatis publicæ propugnatores amittant propriam, de meo pecuniam dabo qua ſatis fiat creditoribus. Si qui autem in poſterum à fœneratoribus mutuum acceperint, eos ob æs in neruum duci non ſinam: cauebóq; lege ne fœneratoribus ius ſit in libera corpora, ſed contenti ſint debitoris facultatibus. Et ut tributorum collationem, propter quæ pauperes ære alieno grauantur, feratis leuius, uolo cenſeri bona omnium, & pro ſuo quenq; cenſu conferre, ſicut in magnis & bene inſtitutis ciuitatibus fieri audio. Iuſtum enim exiſtimo & reipub. utile, ut qui multum poßident multum conferant, parum uero qui ſunt in re tenui. Pla-

cet etiam mihi agrum publicum armis ueſtris quæſitum non ab impudentiſsimo quoq;, ut nunc fit, occupari, nec gratis acceptum, nec compapatum precio: ſed eorum eſſe qui adhuc exortes ſunt, ne mercede ſeruiatis cum ſitis liberi, ut'que non alienos fundos colatis ſed proprios. nihil enim generoſum poteſt ſapere qui quotidiani uictus penuria premitur. poſtremo decreui æquare ius ciuium, ut æquo iure aſſueſcant uiuere. quoſdam enim tantum ſibi arrogare audio, ut non uereantur plebeios contumelijs afficere, & pauperes pro ſeruis habeãt. itaq; ut minoribus quoq; contra potentiores iure agere liceat, leges ferã quæ pariter omnibus conueniãt prohibentes uiolentiam & cuſtodes iuſtitiæ: & ipſe nũquam hanc æqualitatem tueri deſinam. Hæc oratio uehementer concioni placuit, alijs fidem eius erga bene meritos laudantibus, alijs benignitatem in pauperes, alijs moderationẽ & humiliorũ patrocinium, omnibus uerò iuſticiam & æquitatem uiri complectentibus atq; admirantibus. Dimiſſa concione, ſequentibus diebus obæratos iuſsit dare nomina, qui fidem ſuam liberare nequirent, ſimulq́; aſcribi quantũ quiſq; debeat: quibus recognitis menſas in foro poſuit, & in omnium cõſpectu debitam pecuniam annumerauit creditoribus. His peractis edictum regium propoſuit, ut omnes qui publicũ agrum priuatim uſurpaſſent, intra certam diem eo de-

cederent, & eorum qui nulla prædia rustica haberent, deferrentur ad se nomina: legesq; Romuli & Numæ Pompilij uetustate neglectas in usum reuocauit, & nouas ipse tulit alias. Hanc eius administrationem moleste ferebant patricij, uidentes diminui senatus potentiam, statimq; mutauerunt consilium. qui enim prius principatum ut illegitimum abrogare illi uoluerant, creatisq; interregibus per illos declarare alium regem legitimum, iam cõtenti præsenti statu nil satagendũ putabant amplius. Subibat enim eos cogitatio, si senatus aliquẽ à se electum admoueret regni gubernaculis, fore ut plebs refragaretur continuo. si uerò plebi permitteretur libera regis electio, Tullium habiturum omnium suffragia, iamq; futurum regem legitimum. Visum est igitur consultius sinere cum in principatu surrepticio, quem obtineret deceptis magis quã persuasis ciuibus. Sed nihil profecerunt huiusmodi rationibus: adeo callidis artibus occurrit eis Tullius, ut uel inuitis eis regnare pergeret. Sparsis enim iam ante rumoribus de patriciorum insidijs, mœstus & sordidatus in forum prodijt, comitantibus matre Ocrisia & socru Tanaquile totaq; cognatione regia. ad quod inopinatum spectaculum multis confluentibus, conscenso tribunali sic concionatus est. Non de Tarquiniorũ puerorum securitate modo agitur Quirites, sed iam mihi ipsi timere cogor.

ne triste aliquod iustitiæ ferã præmium. Appetor enim patriciorũ insidijs, & indicatum est mihi coniurasse aliquot eorũ in meam perniciẽ, nulla uel magna uel parua læsos iniuria, sed quia in plebem sui & esse porrò uolo beneficus, id uerò eos male habet quasi indignum facinus: fœneratores, quia pauperibus libertatem seruaui incolumẽ: alios qui coacti sunt occupato per se publico agro cedere, quia terram uestro sanguine partam tam iniquo animo relinquũt quã proprium patrimonium. sunt qui censum ægre ferant, quòd in impensas bellorum posthac contribuendum sit illis pro suis cuiq; facultatibus. cõmunis autem omniũ dolor est quòd iuxta leges scriptas assuescent æquo iure uobiscum uiuere, nec tanquam empticijs abutentur pauperibus, ut nũc faciunt. His de causis cõmunicato cõsilio coniurauerunt reductis prius exulibus, mox ad Marcij filios regnũ deferre: quibus uos ob necatum regem uestrum Tarquinium, uirum bonũ & amatorem reipublicæ, ut qui conscientia sceleris deserta causa ultroneo sese damnarint exilio, aqua & igni interdixistis. reduxissentq; intempesta nocte stipatos cateruis externorũ militum, nisi maturæ fuissent indicio proditi. cætera ipsi uel me silente intelligitis, quòd Marcij si patriciorum auxilio tam facile rerum potiti fuissent, primum me tutorem regiorũ puerorum arripuissent, deinde hosce pueros & cæteros cognatos

gnatos atq; amicos Tarquinij cunctos interfecissent: uxores autē & matres ac filias nostras, reliquasq; fœminas, habuissent in mancipiorum numero, homines immanes & tyrannico spiritu. Igitur si etiam uobis Quirites placet homicidas illos reductos regno præfici, benefactorum uerò uestrorum posteros auito principatu fraudatos eijci, feremus fortunam quamlibet. oramus tamen per quicquid usquam est deorum atq; geniorum quibus curæ sunt res mortalium, supplices uobis unà cū uxoribus & liberis, ut pro plurimis Tarquinij puerorum istorum aui officijs quibus uos demereri perpetuo conatus est, proq; non paucis quibus ego ipse quantum mihi fuit uirium prodesse laboraui uestris commodis, reponatis nobis unicam hanc gratiam, uidelicet indicetis uestram sentētiam. Si enim alios quospiam digniores quibus hic honor deferatur quā nos ducitis, pueri quidem isti & reliqua Tarquiniorum cognatio relicta patria proficiscentur in exilium, cæterum ego mihi ipse aliter consulam. iam enim satis & ad uirtutem & ad gloriam uiximus: neq; sustinuerim frustratus uestra beneuolētia, qua nihil habeo carius, turpiter apud alios quoscunq; uiuere. accipite hos fasces, & si ita uidetur, date patricijs, ego uobis amplius molestus non ero mea præsentia. Hæc dicentē & de tribunali descendere parantem clamor undiq; ingens excipit, mixtaq; la-

crymis

crymis preces, maneret, rerumq; habenas retineret timore posito. deinde subornati quidam passim turbæ inserti uociferabãtur creandum eum regem, postulantes uocari ad suffragia curias. à quibus initio facto mox plebs uniuersa in eã inclinauit sententiam. Id animaduertens Tullius occasionem oblatam cupide arripuit, Se uerò gratias illis maximas habere professus quòd beneficiorum essent memores, maiora insuper pollicendo si rex ab eis declararetur: simulq; diẽ indicit comitijs, quibus agrestium quoq; multitudinem uniuersam interesse uoluit. Fiunt curiata comitia, & distribuuntur calculi. Itaque omnium curiarum consensu dignus regno iudicatus, ualere iußis patribus conscriptis, qui nolebant ratam habere plebis uoluntatem ut eis mos erat, principatum obtinuit. Ad hunc modum regno potitus, præter alia multa quæ domi præclare instituit, bellum etiam cum Hetruscis geßit maximũ. Sed prius acta eius dicẽtur quæ ad reip. ordinationem attinent. Mox ut regnum adeptus est, agrum publicum ciuibus ob egestatem mercenarijs diuisit. deinde curiatis comitijs leges tulit de cõtractibus & iniurijs. erant autem L. quas nunc non est necesse ut enumerem. urbi duos colles Viminalem & Esquilinũ addidit, singulos iusta oppidi magnitudine: atq; ibi loca ciuibus lare carentibus ad ædificãdum distribuit. ipse quoq; Esquilijs habitauit loco

regionis

regionis eius commodißimo. Hic regum ultimus urbis pomœria protulit, duobus ad quinq; colles additis, auspicato & re diuina rite peracta ut mos fuit. Vlterius non processit eius ambitus, religionibus ut fertur non permittētibus. Suburbia quàm late patent immunita sunt & hostium incursibus obnoxia: quæ adeo urbi coniuncta sunt, ut magnitudinem eorum considerantes fallantur, nec certò discernere queant ubinam ea uel incipiat uel desinat. ita urbanis ædificia suburbana perpetuo nexu cohærent, in infinitā longitudinem porrectæ urbis existimationē spectantibus præbentia. quodsi quis mœnia, inuentu difficilia propter undiq; coniunctas ædes, uestigijs ueteris structuræ perlustrata conferre Athenarum amplitudini uoluerit, non multo capacior apparebit Romæ ambitus. Verum describendæ eius magnitudini ac pulchritudini, quæ nunc est, alius locus erit commodior. Cæterum Tullius postquam septem colles uno muro complexus est, urbem in quatuor partes diuisit à collibus cognominatas, Palatinam, Suburranam, Collinam, Esquilinam, & quatuor tribus esse fecit quæ ad id temporis tres fuerant, suosq; cuiq; tribules ascripsit diuisa habituros munia nec mutaturos domiciliū: ita ut in quaq; seorsum delectus militum & collationes tributorū fierent: nec iam iuxta tres illas generales tribus, ut antea, sed iuxta has quatuor per locos à

se di

se digestas ordinabat militiam tribunis in singulas præpositis, quos iussit scire quam ciuium quisq; domũ incoleret. deinde per omnia compita mandauit ut uicinæ sacella lignea dedicarent laribus, & quotannis eis sacra facerẽt, conferentibus liba singulis domibus. Sacrificis cõpitalia sacra facientibus non ingenuos sed seruos ministrare uoluit, quasi hoc gratius esset laribus: quod festũ nostra quoq; ætate Romani agitant paucis diebus post Saturnalia cum primis celebre & sumptuosum, compitalium appellatione: duratq; mos ille priscus in sacris placandi genios per seruorum ministeria, qui temporaria libertate fruuntur per eos dies, ut hac honorifica humanitate mansuetiores redditi dominos cariores habeant, & leuius ferant suæ fortunæ inclemẽtiam. Diuisit & uniuersum agrũ, ut Fabius autor est, in partes XXVI. quas ipse tribus nominat, ita ut triginta fiant urbanis quatuor ad has additis. Cato certe tot eas fuisse dicit iam tum regnante Tullio. Ego libentius accesserim Venonio, qui triginta & unam tribus numerat. tacito agri partium numero. Cæterum quotcunq; fuerunt, Tullius in montanis & natura munitis tumulis tuta agrestibus parauit refugia, pagosq; dixit Græco uocabulo. eò se omnes recipiebant sub aduentum hostium, & ibi pernoctabãt sæpius. his quoq; sui magistratus præerant, ad quorum curam pertinebat

scire

ſcire paganorum nomina, & ex quibus ſe alerent prædijs: tum quoties opus eſſet ruſticos ad arma uocare, aut tributa uiritim exigere, hi delectus habebant & recipiebant pecunias. Vt autem etiam ruſticanæ multitudinis facilius iniri poſſet numerus, per ſingulos pagos aras iußit dedicari dijs tutelaribus, quotannisq; ibi conuentum fieri & ſacrificium, feſtũ hoc cum primis religioſum conſtituens uocatum paganalia, ſimulq; eorum ſacrorum ritus, qui nunc quoq; ſeruantur, conſcripſit. ad id ſacrificium eumq; conuentum omnes paganos iußit in ſingula capita cõferre certum numiſmatis genus, ſed aliud uiros, aliud mulieres, aliud impuberes. quibus cõnumeratis per ſacrorum præſides apparebat hominum numerus per ſexus ac ætates diſtinctus. Tradit L. Piſo in primo Annaliũ, uoluiſſe eum & urbanæ multitudinis ſcire numerum, tum naſcentium, tum morientium, tum eorũ qui uirilem togã ſumerẽt: ſtatuiſſeq; quãti pretij nummos pro ſingulis inferre deberent cognati in ærariũ Ilithyiæ (Romani Iunonem Lucinam uocant) pro naſcẽtibus: in Veneris quæ in luco ſita eſt (ipſi Libitinam appellant) pro defunctis: in Iuuentutis pro togam uirilem ſumentibus: unde poterat noſſe annis ſingulis quantus eſſet in uniuerſum numerus ciuium, tũ quã multi ex his eſſent per ætatẽ idonei militiæ. His ita inſtitutis iußit cenſeri bona omniũ ciuium cum

iureiurando bonæ fidei, adſcriptis ætatis annis & parentum nominibus, atq; adeo liberorum etiam atq; cōiugum: ad hæc quā quiſq; regionē urbis quem'ue pagū incoleret: ei qui non cenſeretur pœna propoſita, ut bonis in fiſcum redactis, cæſus uirgis, ſub haſta ueneat: diuq; lex ea Romanis ſeruata eſt. Peracto cenſu cū ex ſcripto & ipſorum numerū & opes eorū cognouiſſet, cōmentus eſt inſtitutū longe prudentiſsimū, & reipublicæ ſaluberrimū ut res docuit. id fuit tale. unam ſelectam ex omni numero partē, cuius maximus cēſus erat, nec minor centū minis, in octuaginta centurias digeſtam, arma habere imperauit, clypeum argiuū, loricam ex ære galeamq; & ocreas, tela haſtam & gladium. ex his quadraginta centurias fecit iuniorū qui foris bella gererent: totidem ſeniorum qui manerēt ad urbis cuſtodiam. hæc prima claſsis fuit. eius iuuentus primū ſemper locum tenebat in acie. Secunda claſsis cenſus erat intra decem milia drachmarū uſq; ad minas ſeptuaginta. ex his conſcriptæ uiginti centuriæ: arma geſtare iuſsi eadem, niſi quòd loricæ ademptæ, & ſcuta data pro clypeis. hic quoq; nati ſuper quadrageſimū quintum annū à militari ætate diuiſi, centuriæ decem iuniorū qui ad bella emitterentur, totidē ſeniorum ad ſeruanda mœnia. huic claſsi ſecundus locus dabatur in acie. Tertiæ cenſus ut ad ſepties mille & quingentas drachmas non per-

ueniebat

ueniebat, ita L. minas excedebat. his non solum loricæ ademptæ sicut proximis, sed et ocreæ, eundem numerum centuriarum explentibus, diuisarum æque in denas ætatis discrimine. locum in acie tuebantur post secundam classem proximum. ex reliquis rursus cũ detraxisset qui minus, quinq; milibus drachmarum in bonis poßiderent, usq; ad uiginti minas, quartam classem fecit, æquę uiginti constantem centurijs, decem uigentium cum maxime, totidem maturitatem iam egressorum, quemadmodum & priores distinxerat. arma his imperata, scuta, hastæ, & gladij, locus aßignatus in postrema acie. in quintam classem reiecti sunt quorum facultates censerentur inter uigintiquinq; minas & duodecim cum dimidia. triginta erant centuriæ pro ætatis ratione diuisæ pariter, X V. seniorum, iuuenum totidem. his imperatum ut cum fundis et iaculis militarent extra ordines. iussæ etiam armatos sequi quatuor inermes centuriæ, duæ ad armorum & machinarum fabricam, totidem cornicinum, tubicinum, quiq; alijs instrumentis signa canerent. opifices in secunda classe censebantur, ascripta senioribus una eiusdem ætatis centuria: altera iuniorum stipendia faciebat cũ iuuenibus. tubicines & cornicines quartæ classis pars erant, pari ætatis discrimine. centuriones deinde præfecti, ut quisq; erat uirtutis spectatißimæ, qui centurias imperatis peragendis

assuefacerent. Hi ordines fuere tam legionariorum quàm leuis armaturæ peditum. cæterum equitum delectum habuit ex opulentißimis nobilium. horum octodecim centurias primis illis legionariorum L X X X. centurijs attribuit cum suis præfectis uiris illustrißimis. Reliquos ciues quorum census minor fuit duodecim minis cum dimidia, sed numero non cedebant quinq; classibus aut superabant etiam, in unum ordinē con gestos immunes fecit à tributis simul & militia. Sex classes Romani uocant, quas κλήσεις Græci dicerent, unde illi detorserunt uocabulū: sicut quod uerbū nos imperatiua forma κάλει, ipsi cala proferunt. quin & prisci Græci pro κλήσεις dicebant καλέσεις. Hæ classes continebant C X C I I I. centurias. prima X C V I I I. annumeratis equitibus. secunda X X I I. cum opificibus. tertia X X. quarta X X I I. cum cornicibus & tubicinibus. quinta X X X. ultima pro una censebatur egenorum centuria. His ita ordinatis delectus militum faciebat per centurias, tributa imperabat pro pecuniarum habitu. quoties enim opus haberet decem aut uiginti milibus militum, ita ut populus erat diuisus in centū nonaginta tres centurias, earū quamq; sibi competentem numerum præbere iubebat. pecuniam uerò quanta opus esset in cōmeatus & alia bello necessaria, parabat eodem modo per centum nonaginta tres centurias pro ratione

census

census & facultatum à singulis exigens. quo factum est ut ditißimi cũ pauciores essent, sed in plures diuisi centurias, nũquam uacarent à militia, & plus pecuniæ contribuerent quã cæteri: qui uerò mediocres aut paruas facultates possiderent, cum uiginti centurijs superarentur ab illis, per uices militarent, & parum tributorum conferrent: cæterum quibus non satis facultatũ esset, immunes haberentur ab omnibus oneribus. Nec sine causa hæc ita digeßit, sed quia sciebat omnibus hominibus bellorum præmium esse pecunias, & pro his conseruandis omnes fatigari, æquum putauit ut quibus maius esset uictoriæ præmium, hi plus laborum & pecuniarũ impenderent: econtra quibus minus esset operæpretium, in utroq; minus grauarentur. Cæterum quibus nullũ imminer et iacturæ periculũ, prorsus immunes essent, ut qui à tributis liberarentur ob inopiam. neq; tunc stipendia Romani accipiebant ex ærario, sed suo sumptu militabant. itaq; nec tributi nomine aliquid extorquendum putabat ab his quibus ægre quotidianus uictus suppeteret: neq; militandam eis quum nihil contribuerent, ne tanquã mercenarij alieno sumptu in castris uiuerent. Atq; ita toto periculorum simul & impendiorum onere diuitibus imposito, ut uidit eos ægre ferre, alio modo tristitiam eorum solatus est & iram leniijt, prærogatiua quædam totius reipublicæ potestate illis tradita

dita, summotisq; à rerum administratione pauperibus, quod tamen tum à plebe intellectum nō fuit. ea res sita erat in comicijs, ubi de maximis negotijs decernit populus. Diximus autem antea quòd iam olim penes populum trium horum erat arbitrium, creandi magistratus tam domi quàm militiæ, leges abrogandi uel confirmandi, bellum pacem'ue decernēdi. de his rebus quoties disceptabatur, curiatim colligebātur suffragia, & tantundem ualebat pauperrimi quantum ditißimi calculus: cumq; pauci essent diuites præ pauperum multitudine, uincebantur suffragijs. hoc intelligens Tullius ad diuites uim suffragiorum transtulit. quando enim magistratus creare, aut de lege cognoscere, aut bellum inferre uolebat, pro curiatis cēturiata indicebat comitia. primæ ad suffragia uocabantur maximi census centuriæ XVIII. *equitum*, LXXX. *peditum. hæ quia tribus cēturijs plures erant quā reliqua, si consentirent uincebant, & definiebatur sententia. sin minus*, XXII. *centuriæ secundæ claßis inibant suffragia. quod si ne tum quidem conuenirent calculi, tertia claßis uocabatur, ac deinceps quarta: idq; tamdiu fiebat donec nonagintaseptem centuriarum consentirent suffragia. id si ne post quintam quidem uocationem contigeret, centum nonagintaduabus centurijs pari utrinq; numero diuisis in duas sententias, tum demū uocabatur ultima inopū cēturia*

immunis

immunis à tributis atq; militia: & utricunq; parti accederet, eam reddebat potiorem altera: quod perrarum erat & penè impoßibile. plerunq; enim prima uocatione absoluebantur comitia, raro ad quartam perueniebatur: quinta & sexta erant superuacaneæ. hoc institutum tanto potiores diuitum partes efficiens fefellit plebem ut diximus, deceptamq; amouit à tractatione Reip. omnes enim putabant se æquari, dum uiritim suffragia ferunt in sua quisq; centuria. sed in hoc decipiebantur quòd non animaduerterent unum esse totius centuriæ suffragium, siue ea paucos ciues contineret siue plurimos: & quòd primæ suffragia ferrent quæ essent census maximi, plures quidem cæteris, sed minorem habentes hominum numerum: maxime uerò quòd pauperes unicum haberent suffragium, qui cum multi essent uocabantur ultimi. Hoc pacto diuites multa insumentes & in continuis uersantes bellorum periculis æquiore animo id ferebant autoritatem adepti maximam, translata in se potestate adempta immunibus. pauperes tantillum reliquum habentes administrationis publicæ, non grauatim hac parte cedebant, contenti uacationibus & immunitatibus. quin & Reip. satis prospectum est, cum penes eosdē essent & consilia publica, & consiliorum sua potißimum opera atq; periculo executio. Is ordo ciuitatis multis seruatus est ætatibus.

noſtra uerò tempeſtate per quorundam uiolentiam redactus eſt in magis plebeiam ſpeciem, non quòd centuriæ non maneant, ſed quòd à priſca illa ſinceritate nonnihil diſceſſerint, quod mihi ſæpe comitia ſpectāti eſt cognitum, uerum de his rebus diſſerere non eſt præſentis temporis. Perfecto cenſu omnes ciues iußi ſunt armati adeſſe in campo Martio. ibi inſtructos in ſua quemq; centuria equites pedites uelites luſtrauit rex ſolitaurilibus. Hoſtiæ taurus aries & hircus ter circumductæ circum exercitum Marti mactatæ ſunt. Hoc modo etiam noſtra ætate poſt cenſum Romani luſtrantur à magiſtratu ſanctißimo, quod luſtrū ſua uoce nominant. Sed illo luſtro minus trecentis ciuibus L X X X V. *milia cenſa reperiuntur in cenſorijs tabulis. Quin & augendo ciuium numero nō mediocriter proſpexit, commentus rem à nullo regum animaduerſam antea. illi enim quoſuis exteros ſine natalium cōditionis'ue diſcrimine in ius ciuitatis recipientes augebant populi frequentiam: Tullius etiam ſeruis manumißis, niſi mallent redire in patriam, communicauit ius ciuium. iuſſos enim cum ingenuis bona in cēſum referre, in quatuor urbanas tribus diſtribuit, in quas & noſtro tempore mos eſt referri hoc genus ciuium. Libertinos admiſit ad omnia plebeiorum munia. Id ſuum factum cum uideret improbari patritijs, aduocata concione mirari ſe dixit, primum ſi natu*

natura nō fortuna putarent seruos differre à liberis: deinde si dignitatem eorum metirentur conditione potius quàm moribus, præsertim cum uiderent quàm instabilis & uersatilis res sit felicitas: adeo ut nemo quantumuis beatus certo scire ualeat quàm diu talis futurus sit, exemplis deinde propositis considerare eos iußit quàm multæ Græcæ barbaræ'ue ciuitates è seruitute in libertatem uindicatæ ac rursum è libertate in seruitutem redactæ sint. addebat stultū esse quibus libertatem cōceßissent, eis inuidere ciuitatis ius. aut enim non manumittēdos si mali uideantur: aut si sint boni, non habendos pro exteris. Absurde uerò & imperite facere eos cum quoslibet exteros admittant ad ius ciuium nil inquirendo in eorum fortunam, nec curiose scrutando sint'ne è seruis facti liberi, si eos qui apud se seruissent non eadem dignentur gratia, aut putent mente deteriores cæteris, ac ne id quidem quod uulgo fit considerent uel hebeti perspicuum: fore ut hoc pacto nec heri manumittant temere, ne facilitate uilescat maximū inter homines beneficium: & serui esse frugi herisq; placere magis studeāt, si sciant se ipsorum iudicio libertatem meritos asciscendos in ius ciuitatis longe florentißimæ, debituros dominis conduplicatam gratiam. postremo aiebat id ciuitati ipsi utile, scientes admonens, ignaros docens, urbi ad imperium & res magnas gerendas aspiranti nulla re æque opus

y 5 esse

esse ac ciuium numerosa multitudine, quo poßit ad omnia bella domesticis armis sufficere, & non impensis in mercedes conductitiorū militum exhaurire ærarium: & hanc esse causam cur priores reges extero nemini ciuitatis ius negauerint. quod si hanc legem receperint, fore ut in tribus ascribantur multi manumißi iuuenes, nec unquam ciuitati domestica arma defore, sed habituram sufficientes copias etiamsi bellum suscipere cogeretur cum uniuerso genere hominū. nec publice tantum id utile futurum, uerum etiam priuatim opulentis ciuibus, si liberti admittantur ad comitia. reportaturos enim ab illis cum in alijs ciuilibus negotijs, tum in ferendis suffragijs qua maxime opus habeant gratiam, & relicturos clientelas etiam posteris. Talia disserenti regi permiserunt patritij ut is mos reciperetur in Rempublicam, seruatusq; est usq; ad nostram ætatē æque ac ulla è sacrosanctis legibus. Et quia in seruorum mentionem incidimus, necessarium mihi uidetur hoc loco dicere de Romanorum institutis circa seruitia, ne uel rex ipse qui primus aggressus est è libertis ciues facere, uel qui hanc legem receperunt, reprehensionem cuiuspiam incurrant, quasi male collocantes beneficia. Parabantur serui modis iustißimis, aut sub hasta empti è præda publica, aut ab ipsis dominis bello capti & imperatoris permissu detenti cum cæteris militiæ commodis, aut empti

ab

ab his qui talibus modis eos sibi comparauerāt. Nec inhonestū aut inutile ciuitati putauit Tullius eiusq; institutum secuti, si priuati libertate ac patria, uel à militibus capti, uel de præda empti, ab ipsis heris utrunq; reciperent. assequebantur autem libertatem gratis plurimi, honestatis ac probitatis merito: atq; hæc erat manumißionis causa optima: pauci uero mercede persoluta, ex iustis & pijs quæsita laboribus. At non ita nostro tempore, sed talis est rerum confusio, & sic ad sordes & ignominiam degenerauit Romanorum probitas, ut nonnulli è latrocinijs, parietum perfoßionibus, prostitutionibus, omnibusq; alijs sceleribus pecunia collecta libertatem redimant: alij conscij dominis & socij ueneficiorum, homicidiorū, facinorumq; tum contra deos perpetratorum, tum contra Rempublicam, eam gratiam recipiant: quidam ideo manumittuntur, ut acceptum è publico frumentum menstruum, & si quæ aliæ liberalitates in egenos ciues conferuntur à principibus, dent his à quibus facti sunt liberi: alij per herorum leuitatē, gloriam inde captantium. scio qui tota seruitia testamento libera esse iusserūt, ut benignitatis laudem ferrent post obitum: & funus suum deduceretur magna pileatorum frequentia: in qua pompa quidam erant, ut à scientibus audiui, recens dimißi è carcere malefici mille supplicia commeriti. istos impuros pileos multi opprobrant

urbi

urbi cum ſtomacho, indignum facinus clamitantes, populum rerũ dominum, & uſurpantem ſibi orbis imperium, talibus cõtaminari ciuibus. Sunt & alia multa reprehenſione digna, quibus licet recte inſtituta ſint à maioribus, nũc uulgus abutitur, ego tamen hanc legem non tollendam cenſeo, nequod grauius malum Reip. inde proueniat, corrigendam tamen quantum fieri poteſt non negauerim, & non diſsimulandum tantum dedecorum & macularum ineluibilium in ciuitatem inuehi: quæ cura maxime ad cenſores attinet, aut certe ad conſules. opus enim eſt magiſtratu magna poteſtate prædito, ut eos qui ſingulis annis manumittuntur examinet, qui ſint, qua de cauſa & quomodo libertatem aſſequuti ſint: quemadmodum in equitum & ſenatorum mores inquiritur. deinde qui digni ciuitate comperti fuerint, in tribus adſcriptos ſinant urbem incolere, ſceleſtam uerò & impuratam multitudinem honeſta ſpecie ablegent aliquò in coloniam. Hæc ſunt quæ non iniqua nec ab hoc argumento aliena neceſſe habui admonere eos quibus morum cenſura Romæ commiſſa eſt. Cæterum Tullius in conſtituenda Republica non eo tantum ad plebem fouendam uiſus eſt proclinior, quòd ſenatus atq; patritiorum potentiam moderatus eſt, uerum etiam quòd de regia poteſtate detraxit dimidium. cum enim priores reges ad ſe reuocarent iudicia omnium litium,

& cog

& cognitionem criminum tam ad priuatas iniurias quàm ad rem publicam pertinentium, ille separauit hæc, læsæ Reipub. criminum se faciens iudicem, priuatarum personarum querelas ad alios relegauit iudices, legesq; ac regulas ipse præscripsit quas sequerentur in iudicijs. Ordinato statu Reipub. cupido eum cepit illustri quopiam opere sempiternam sui memoriam transmittere ad posteros. Hæc animo agitans, & considerans priscorum regum monumenta ciuilia, nec Assyriam illam mulierem mactam putauit muris Babylonijs, nec Aegyptios reges pyramidibus Memphiticis, aut siqua alia principis alicuius extabat diuitiarum & operarum multitudinis ostentatio, parua hæc omnia, temporaria, nullaq; admiratione digna existimans, non ad uitæ utilitates inuenta, sed tantum ad conditorum felicitatis prædicationem, & oculorum illecebras. Ille uerò laude ac æmulatione digna credens mentis opera, quorum utilitas ad plurimos manat & longißimo tempore, præ huiusmodi cæteris Græci Amphictyonis inuento delectatus est: qui animaduertens infirmam & finitimorum barbarorum iniurijs obnoxiam gentem Græcorum, conuentum eis instituit de se denominatum Amphictyonicum, legesq; tulit, quæ præter illas cuiq; ciuitati proprias cõmunes essent omnibus, quas uocant Amphictyonicas, quarum uinculo contineretur

neretur amicitia mutua, cognationemq; colentes non tam uerbis quàm operibus, barbaris essent graues & formidabiles. quorũ exemplum imitati & Iones, qui ex Europa in oram Cariæ demigrauerant, & Dorienses his contigui, templa construxerunt impensis communibus, illi Dianæ Ephesiæ, hi Apollinis in Epitropio. quò conuenientes cum coniugibus & liberis statis temporibus unà sacris dabãt operam & mercimonijs: ubi publico certamine cum equis pernicibus, tum uiris uiribus artéue musica præcellentibus proponebantur præmia uictoriæ, & dijs ciuitates dedicabant donaria. peractis spectaculis ac negotiationibus, alijsq; festis & publicis hilaritatibus, si cui ciuitati si multas intercedebat cum altera præsto erant iudices qui litem componerent: tum de bello contra barbaros gerendo, deq; mutua gentis concordia cõsulebatur in medium. Horum & his similium exempla secutus, animum adiecit ad constituendum uelut unum corpus ex Latinorum populis, ne intestinis bellis & dißidijs debilitati subiugarentur à finitimis barbaris. Id postquam apud se statuit, optimates conuocauit è singulis urbibus, denuntians se consultaturũ cum eis de magnis rebus & ad communem utilitatem pertinentibus. quibus in senatum introductis uerba fecit de concordia, docens quantoperę ciuitates consensus deceat, quamq; fœdum uisu sit cognatorum inter se dißidium:

ostend

ostendens infirmas res concordia potentes fieri, cæterum uel potētißimas pessum ire ubi laboratur inuidia mutua. atq; ita docebat eos, oportere Latinos finitimis imperare iuraq; reddere, nimirum Græcos barbaris: Romanorum autem principatū esse in reliquo Latio, ut qui habeant urbem magnitudine ac rebus gestis præcipuam, & à dijs magis propitijs ad tantum claritatis prouecti sint. In hanc sententiam longa oratione suasit eis ut templum cum inuiolabili refugio communi sumptu Romæ construerent, quò conuenientes ciuitates quotannis priuatim simul & publice sacra facerent, exercerentq; forum rerum uenalium certis temporibus: & si qua offensa populis incideret, inter sacra deorum conciliarentur ex aliorum populorum arbitrio. Hæc & alia multa commoda proponens quæ consequerentur ex communi concilio, omnibus persuasit qui tū aderant. collatis deinde oppidatim pecunijs Dianæ templum ædificauit in Auentino eminentißimo urbis tumulo, & fœderis leges conscripsit ciuitatibus, ritusq; celebrandi festi atq; fori constituit. Et ne ulla iniuria temporum abolerentur, in ærea columna incidit decreta concilij, & ciuitates eius conuentus participes. ea columna permansit usq; nostram ætatem in Dianæ templo dedicata, inscripta literarū characteribus Græcanicis, qualibus olim utebatur Græcia: quod & ipsum non leue argu-

mentum

mentum est, Romam non esse conditam à barbaris. nunquam enim usi fuissent Græcis literis si fuissent barbari. Hæc præcipua memorātur quæ hic rex domi geßit in constituenda Republica. Bello cum una Hetruscorum gente conflictatus est, de quo nunc narraturus sum. Defuncto Tarquinio ciuitates quæ se illius imperio submiserant, nolebant amplius stare fœderis conditionibus, dedignatæ parere Tullio homini obscuris orto natalibus, & sublatæ ad nouas spes patritiorum cum rege dißidio. Initium defectionis à Veientibus ortum est. hi legatis à Tullio mißis responderunt, nihil sibi esse cum illius imperio, nihil cum societate & amicitia. hos Cæretani & Tarquinienses secuti sunt, postremo in armis fuit uniuersa Hetruria. Hoc bellum continuatum est annis XX. utriq; nō semel alterorum agrum inuaserunt cum exercitu, sæpenumero collatis signis pugnatum est. Tullius in omnibus prælijs superior quotiescūq; uel cum singulis ciuitatibus, uel cum tota gēte dimicatū est, tribus clarißimis triūphis honoratus, tandē coëgit eos uel inuitos imperij frenū accipere. uigesimo demum anno in gentis cōcilio XII. ciuitates consumptis bello tum uiris tum pecunijs decreuerunt Romanis se dedere eisdem quibus antea cōditionibus: moxq; ab omnibus populis legati uenerūt supplices, committētes se & sua in fidem Tullij, deprecātesq; ne in se sæuius consuleret. Respondit

rex,

rex, illos quidem ob uesaniam & contemptum deorum, quos testes nil ueriti uiolassent fœdera, multas & magnas pœnas cōmeritos: uerū ob Romanorum æquitatem ac clementiam, quandoquidem agnito errore cum supplicum insignijs iram deprecaturi uenissent, nihil passuros grauius. Hic dictis pacem eis dat, alijs quidē impune ut oblitus iniuriarū omniū, permissis suo iure uiuere & suis agris frui, saluis Tarquinij conditionibus: tribus uerò populis qui primi defecerant, cæterosq; ad bellū Romanū concitauerant, parte agri mulctatis, quem his diuisit qui recens tum ciuitatem adepti fuerant. His pace belloq; gestis & duobus templis conditis, altero Bonæ fortunæ, ob perpetuū eius fauorē, in foro boario, altero Fortunæ uirilis, sicut hodieq; cognominatur, in ripa Tiberis, prouectus iam ætate propinquusq; naturæ termino, insidijs Tarquinij generi filiæq; suæ perijt: quas narraturus, rem paulo altius repetam. Erant Tullio duæ filiæ ex uxore Tarquinia, quam ei rex ipse in matrimonium collocauerat. Has puellas iam nuptijs maturas iunxit cōsobrinis earū, Tarquinij nepotibus, maiorē maiori, iuniorē iuniori, bene ita cōparatos existimans: sed forte fortuna uterq; gener moribus suis dissimilē nactus est. Lucio enim natu maiori, audaci, arrogāti, naturaq; tyrannico proba, modesta, et erga patrē pia uxor cōtigit: cōtrà Arunti iuniori, miti & bono ingenio

nio prædito, scelesta, insensa patri, nihil non ausura fœmina. utrunq; maritum ab innatis moribus uxor traducebat in contrarios. alter ferox socerum regno pellere cupiens, & nihil non contra eum moliens, flectebatur uxoris precibus & lacrymis. alter mitis, nūquam læsurus socerum, sed expectaturus eius è uita exitū, fratris quoq; scelestos impetus cohibens, à nefaria muliere in contraria solicitabatur, hortante ut uir esset, quotidianoq; iurgio exprobrāte ignauiā. cumq; nec modestæ illius preces quicquam proficerent ad honesta consilia reuocantis iniustum mariti animum: nec alterius scelestæ hortatus, ad sceleratum facinus uirum natura nō malum hortantis: sed uterq; obsequeretur suo genio, molesteq; ferret dissentientem coniugem, illa quidem dolenter ferebat suum infortunium. cæterum altera ferox indignabatur, & quærebat quomodo se liberaret à molesto coniuge. tandem furijs & naturæ peruersitate in desperationem acta, & putans sororis uirum maxime conuenire suis moribus, accersit eum in colloquium quasi de rebus necessarijs. qui ubi uenit, semotis arbitris ut sola cum solo colloqueretur: Ecquid, inquit, Tarquini libere mihi licet tutoq; proloqui omnia quæ sentio de communibus nostris commodis? Continebis ne audita, an tacere præstat, nec proferre silenda consilia? illo iubente quicquid uellet eloqui, & in ipsius uerba iurato

de fide

de fide silentij, mulier ad eum posito iam pudore, quousq; Tarquini fraudatum te regno ferre cogitas? an quia humilibus & obscuris natus es parentibus. ideo non uis de teipso sentire magnifice? atqui omnibus notũ est, maiores uestros Græci generis & à florentissimo illo Hercule oriundi dominatos Corinthijs aliquot ut audio seculis. auus uerò tuus Tarquinius translato ex Hetruscis in hanc urbem domicilio regnum uirtute quæsijt, cuius non bonorum tantum uerum etiam regni tibi debetur hæreditas, cum sis nepotum alter natu grandior. an forte deformem te & inualidum corpus parum felix destituit obeundis regijs munijs? atqui & robur tibi eximiũ superest, & forma regijs digna natalibus. an fortè horũ neutrum, sed iuuentas immatura cõsilijs te retrahit ab administratione reipublicæ? cum sis quadragenario maior, quæ ætas in hominibus est optima. At forte iste qui nunc regno potitur homo nobilis & apud proceres gratiosus à nouandis rebus te absterret utroque nomine. atqui utrunq; deest ei, quod ne ipse quidem nõ intelligit. Sed & audacia periculorũq; contẽptus inest tuis moribus, regnaturo cũ primis necessarius. adest diuitiarũ & amicorũ satis, aliæq; occasiones multæ ac magnæ, quæ te inuitent ad aggrediendũ negotiũ. Quid igitur cunctaris, & tempus expectas quod tibi otioso regnum in manus afferat? post obitum Tulij scilicet.

licet. quasi uero fortuna expectare soleat procrastinationes hominum, aut obitus contingant naturæ ac ætatis ordine, & non in incerto sint omnemq; coniecturã effugiant cunctæ res mortaliũ. dicã libere, etiã si temeritatis nota incurrenda sit, quid mihi uideatur omnẽ tibi ambitionẽ & gloriæ cupiditatẽ eximere. uxor tecum degit prorsus moribus tuis dissimilis, quæ te emolliuit suis incantamẽtis & illecebris: ita fiet ut te imprudentẽ ex uiro reddat hominẽ nihili: quemadmodũ mihi quoq; uir est nihil uirile habens & timidus, qui me deprimit ampla fortuna dignissimam, & florentem corpore, nisi quòd tabescit ipsius tedio. quòd si tibi liceret me uxorem ducere, mihiq; te habere maritum, non tam diu uixissemus uitam priuatorũ hominum. quin igitur nosmetipsi erratũ fortunæ corrigimus permutato coniugio, & tu uitam uxori adimis? ego uerò mox pari modo maritum meum tractauero. quibus extinctis coniuncti, secure cõficiemus quod superest, è medio sublatis tam molestis obstaculis. etenim etiamsi in alijs rebus iustitiam colere libeat, certe regni causa audenda sunt omnia. His auditis libenter conditionem accepit Tarquinius, dataq; utrinq; fide, & delibato incestarum nuptiarũ fructu, abijt. nec ita multo post eodem fato maior Tullia minorq; Tarquinius absumpti sunt. Hic rursum reprehendendus mihi uenit Fabius, non satis diligens sup-

pu-

putator temporum. deductus enim narrationis ordine ad Aruntis interitum, non in uno tantũ lapsus est, de quo antè monui, prodens Aruntẽ Tarquinij fuisse filiũ: sed & alterum erratũ addidit, sepultum à matre Tanaquile, quam consentaneum non est superfuisse illo tempore. ostendimus enim à principio exactum ei annum septuagesimumquintum, quãdo fato concessit rex Tarquinius. quodsi ad LXXV. addas XL. alios, quandoquidẽ in annalibus inuenimus quadragesimo Tullij regni anno defunctum Aruntem, erit Tanaquil annorũ CXV. adeo parũ laboris hic scriptor impendit perquirendæ ueritati historicæ. Tarquinius deinde sine mora duxit Tulliam, ipsius tantum uoluntate, nec patre nec matre probantibus. ut uero coniuncta sunt ingenia duo nefaria nataq; paricidijs, regno pellere Tullium, si sponte cedere nollet, machinati sunt, factionem asciscentes patriciorum quos administratio popularis à rege alienauerat. & è plebe quenq; egentißimum, nullo respectu iuris redimentes talium operam, & hæc facientes propalam. Horũ Tullius non nescius moleste quidẽ ferebat etiam sibi timens ne imparatũ opprimerent: cæterũ uehementer indignũ uidebatur cum genero & filia bellũ suscipere, & pœnas quasi de inimicis sumere. Itaque sæpe coram amicis accitum in colloquium Tarquinium incusando, monendo, dehortando ab iniuria, cum nihil proficeret,

ficeret, illo dicente uelle se in senatu causam suã agere: conuocato senatu, Patres, inquit, conscripti Tarquinius cũ sua factione deprehensus est uelle me regno pellere. uolo igitur omnibus uobis præsentibus ex ipso cognoscere, ob quam meam iniuriam, uel in se priuatim admissam, uel in rempublicam, molitur in me talia. Responde Tarquini iam nihil dißimulans, quid habes quod me incuses? quãdoquidem ab his te audiri postulas. Ad hæc Tarquinius: Pauca Tulli & iusta dicturus, ideo coram his eloqui uolui. Tarquinius meus auus Romæ regnum adeptus est multis & magnis laboribus exhaustis pro republica, eius defuncti ego successor sum iure communi omnium tam Græcarum quàm barbararum gẽtium. & sicut reliquorum bonorum hæreditatem adij omnium, ita non modo pecuniarum, uerumetiam regni me hæredem esse conuenit. Tu uerò bonis mihi quæ ab illo relicta sunt redditis, regno me fraudas, idq; iniuste occupatum tam longo iam tempore detines. nam neque interreges te regem declarauerunt, neq; senatus suffragijs creatus es: neq; legitimis comitijs potestatem hanc cõsecutus es, sicut auus meus, & omnes reges qui eum præcesserunt tempore. Sed mercede conducta, modisq; omnibus corrupta, inopum, uagorum, obæratorum bonisue mulctatorum multitudine, nihil rempublicam curantium, ac ne professus quidem tibi ipsi te potestatem

tem quærere, sed nobis seruaturum fingens pupillus & paruulis, ad gubernationem rerum Romanarum admissus es, prius omnibus audientibus pollicitus, quamprimum uirilem ætatem attigerimus, traditurum te principatũ mihi ætatis merito, ut qui fratre essem natu grandior. Debueras igitur si uoluisses iusti uiri fungi officio, cum auitis facultatibus etiam regnum mihi reddere, honestorum tutorum exemplo, qui regijs pupillis sibi à patribus commendatis mox ætate adulta recte ac iuste principatus tradiderunt, successuris in parentum & progenitorũ suorum potentiam. quod si tum nondum maturus uidebar curis publicis, & ob iuuenilem ætatem impar rerum tantarum regimini, saltem quando perueni ad corporis robur & uim animi, iam trigenario cum filia nupta oportebat te urbis administrationem committere. ea certe ætate ipse procurationem domus nostræ suscepisti, simulq; curas regias. quod si fecisses, primum pij iustiq; uiri laudem tulisses: deinde omnium consiliorum & honorum mihi particeps, benefactoris, parẽtis, seruatoris, aliasq; honestißimas, quæ pro egregijs meritis retribui solent, appellationes audisses, non fraudatoris qui me iam quadragesimumquartum annum à mea hæreditate arceat, nec mente uitiosum nec corpore. Et postea rogare audes, cur te accusem, quáue tua culpa pro inimico habeam? Immo tu mihi responde

Tulli, cur indignum tibi uidetur me in auitos honores hæredem succedere? aut quam decentem frandationis causam potes uel fingere? an me germanam illius prolem non putas, sed adulterinam & suppositititiam? cur igitur procurabas res alieni à familia, & adulto facultates non dubitasti reddere? an tibi etiam nunc pupillus & puer reipublicæ curandæ parum idoneus uideor iam pene quinquagenarius? Mitte istas interrogationes impudētes ac ludicras, & iam tandem improbus esse desine: & si quod ius habes contra hæc quæ diximus, paratus sum rem committere horū iudicio, quibus non potes alios meliores uiros in hac urbe ostendere. alioqui si hos fugiens, ut tibi mos est, ad obnoxiam tibi turbam uoles confugere, non patiar. paratus sum enim uel iure causam meam agere, uel si hoc persuadere non dabitur, quod iustum erit facere. Eius orationē sic excepit Tullius, Apparet P. C. omnia expectāda esse homini quantumuis incredibilia, nihilq; absurdum putandum, quando Tarquinius iste regno me parat pellere: quem ego paruulum in tutelam receptum, & insidijs inimicorum appetitum seruaui, & alui, educatumq; à me postquam ætas maturuit affinitate dignatus optaui generum, & siquid humanitus accideret mihi successorem destinaueram. nunc quoniam opinione falsus sum, & iniuriarum postulor, aliâs tempus

erit

erit deplorandi meum infortunium: nunc de iure contendendum est. Ego tutelam uestrum Tarquini ætate pupillari patre orbatorum suscepi, non sponte, sed necessitate coactus. auum enim uestrum affectatores regni propalam occiderant: uobis uerò & alijs eius cognatis dicebatur clam insidias struere: confessumq; erat apud omnes uestros amicos, si illi rerum potirētur ne scintillam quidē relinquendam Tarquiniorū generis. qui uos curaret ac seruaret nemo alius erat nisi una mulier paterna auia uestra, quæ propter seniū ipsa potius opus habebat curatoribus. Supereram ego solus destitutorū custos, quem nunc alienum uocas nulla uobis coniunctum necessitudine: qui tamen rerum administrationi adhibitus de aui uestri interfectoribus sumpsi suppliciū, uos ad uirilem ætatē eduxi, & carens prole mascula, rerum mearum dominos facere decreueram. Habes tutelæ rationē Tarquini, nec dices me hic quicquā fingere. cæterum de regno, quādo id criminaris, audi quomodo eo potitus sim, cúrae nec uobis nec cuiquā uolo cedere. Quo tēpore suscepi curam reipublicæ, cum sensissem parari mihi insidias, uolebam administrationem populo reddere, & pro concione deponebam principatum, inuidiosa hac & plus molestiæ quàm uoluptatis habente potestate securam quietem permutaturus. Non tulerunt id Romani, nec uoluerunt alium reipu-

blicæ creare principē, sed me retinuerunt, suisq; suffragijs dederunt mihi regnum, in quod ipsorum ius est, non uestrum Tarquini: quemadmodum & auo uestro commiserant rerum habenas, extero & prorsus alieno à cognatione regis cui successor ipse datus est quamuis liberos mares Ancus Marcius rex reliquerit ætate florentes, nō nepotes & paruulos, sicut uos Tarquinius. quod si communis omnium lex esset, eos qui succedunt in defunctorum regum bona & familiam, simul etiam regnū accipere, non accepisset id Tarquinius uester auus post Anci obitum, sed alter filiorum natu grandior. uerum populus Romanus non patris hæredem, sed uirum principatu dignum reipublicæ moderandæ præposuit sic existimans, pecuniam deberi proprijs dominis, regnum uerò non nisi probatis suo iudicio: & illas ubi quid earum dominis humanitus acciderit, testamento migrare ad hæredem familiæ, regni uerò ius ad eos redire qui regnum olim dederant nisi fortè huiusmodi rationem afferre potes, auum uestrum accepisse regnū certis conditionibus, ut & ipse nunquam eo priuari posset, & integrum ei esset uobis posteris id relinquere, nec populo liberum fuisse ablatum uobis id mihi tradere. quod si tale quid habes, quin profers eas conditiones in medium? Sed non facies. Quod si non bono modo id assecutus sum, nec à senatu electus nec

ab

ab interregibus, nec alioqui legitime, his fit iniuria non tibi, & horum est à me principatum reposcere, non tuum. Sed nec his, nec aliis fit iniuria. quòd uerò iuste & tunc acceperim hanc potestatẽ, & nunc habeam, testantur anni quadraginta: quo temporis spacio nemo Romanus de me questus est: nec unquã uel plebs uel senatus cogitauit me regno pellere. Verum ut his omißis ad tua uerba respondeã, si te auito deposito fraudaui, & præter omne humanum ius regnum tuum occupaui, debueras adire eos qui mihi hanc potestatem dederũt, & indignabundus accusare, tum me qui aliena occupem, tum largitores ipsos, qui non de suo liberales fuerint. facile enim eis persuasisses, si quid iuris pro te potuisses afferre. quod si in tali ratione non habebas fiduciã, attamen existimabas me nõ regnare legitime, teq; administrandæ reip. magis idoneũ, debueras potius propositis & examinatis meis erratis, enumeratisq; tuis præclaris facinoribus, iudicio mecũ contendere: quorũ neutrum fecisti, sed tanto post tẽpore, quasi è diuturna crapula experrectus, nunc demũ accusatum me uenis, ac ne nunc quidẽ ubi oportuit. non enim tuũ est hoc loco talia uerba facere. quod dico P. C. boni consulite. non uobis cognitionem hanc adimo, sed huius refello calumniam, cui pollicitus sum accusandi mei pro concione copiam. uerum quoniam tu tergiuersaris, ipse populum

cog

cognitorem nostræ causæ iudicemq; faciam, uter nostrum hoc regno sit dignior: & quod omnes hi de nobis statuerint, id facturus sum. atq; hæc dixisse sufficiat. quoties enim res est cum iniquis aduersarijs, perinde est uel multa uel pauca dicere, quandoquidem non patiuntur se corrigi. Vestrum autem P.C. demiror si qui sunt, qui me priuatum quã regem malentes cũ isto consentiant. libenter enim scirem qua in re læsi infensi mihi sint quid'ue in me displiceat. sunt'ne conscij multos me regnante indemnatos perditos, aut mulctatos iniquo iudicio? an nihil tam tyrannicum possunt obijcere, sed illæsam matronarum pudicitiam & constupratas filias uirgines, alia'ue flagitia non toleranda ingenuis? Siquid tale admissum est, nõ deprecor uitam cũ regno perdere. At superbus sum & morosus nemini'q; ferendus ob insignẽ arrogantiã. immo quis regum ante me tam moderate usus est potentia? quis tam comiter uersatus est in populo? non secus quàm pater inter filios. quippe qui ne potestatem quidem à superiorum temporum regibus per successionem ad me deuolutam integram retinere uolui: sed legibus latis quas ipsi ratas fecistis. ex earum præscripto reddi iura institui, quibus me primum subieci & hactenus parui quasi unus è priuatorum ciuium numero. criminum quoq; non omnium usurpaui iudiciũ, sed priuatas causas ad uestram cognitionem

releg

releg aui, quod nemo regũ ante me. Fortasse nihil horum quosdam male habet, sed erga plebem beneficentia, licet immerito, cuius rei nõ semel est reddita ratio. Sed quid opus est nunc uerbis pluribus? Si Tarquinius uidetur melius prospecturus reipublica, non inuideo populo Romano potiorem principem. Honore à quibus accepi reddito, in priuatorum ordinem redactus declarabo scire me & bene regere, & modestè ferre imperium. Hæc locutus incussa patribus magna sui reuerentia senatum dimisit. deinde per præcones iussit tota urbe uocari in concionem populum. cumq; in comitium factus esset concursus multitudinis, progressus in tribunal longa oratione mouebat affectus populo, enumerans egregia sua facinora quæ uel uiuo Tarquinio uel mortuo diuersis bellis ediderat, simulq; instituta sua singula quibus plurimum rempublicam adiuuerat. cumq; ad singula fermè plauderetur affatim, omnibus scire cupiẽtibus quorsum ea tenderent, tandem ait à Tarquinio se accusari, quòd regnum iniustè occuparet illi magis debitum. auum enim morientem ei reliquisse principatum unà cum priuatis opibus, nec populo ius esse aliena donare alteri. exclamante autem præ indignatione populo, postquam silentiũ eis imperauit, postulabat ne tumultuarentur: sed si quod ius pro se haberet Tarquinius, uocato eo causaq; cognita, siue affectus iniuria, siue

principa

principatu dignior uideretur, regimen urbis illi traderent. Se enim regnum deponere, ipsisq́; reddere à quibus acceperit. Post hæc uerba descendere à tribunali paranti acclamatū est undiq; cum precibus & lacrymis necui cederet: nec deerant qui clamarent, feri Tarquinium. ille metuens ne res ad manus ueniret, domū refugit cum socijs. Tullium plebs uniuersa gaudens ac plaudens domum deduxit cum faustis acclamationibus. Postquam hic quoq; conatus parum successit Tarquinio, anxius destitutum se à senatu in quo plurimum habuerat fiduciæ, aliquantisper domi se continuit, amicos tantum admittens: deinde consulente uxore non esse molliter ac frigide agendum amplius, sed omißis uerbis aggrediendum ad opera, conciliato prius per amicos Tullio, quo minus ut amicum iam caueret, probauit eius monita: simulansq́; pœnitentiam, multis precibus per amicos petebat peccati ueniam. Itaq; reconciliatus uiro natura facili, & abhorrenti ab inimicitijs exercendis cum filia & genero, obseruato suo tempore, cum plebs paßim per agros intenta esset colligendis frugibus, prodijt cum amicis tela sub ueste occultantibus, præcedentibus cum fascibus famulis, ipse ornatus amictu regio, cæterisq́; principatus insignijs. ut uentum est in comitium ante curiam, iußit patres in senatum uocari à præconibus. & iam ante præparati aderant in foro

consc*ij*

conscij patrandi facinoris nonnulliq; è patricijs adhortãtes ad rem gerendam intrepide. interim senatores conueniebant in curiam. Tullio uerò domi tum agenti quispiam renuntiat, Tarquinium progressum cum ueste regia senatum cogere. ille admiratus eius audaciam procurrit celerius quàm prudentius, comitatus paucis aliquot. in curia deinde uidens Tarquinium in solio sedentem ornatu regio, magna uoce, Quis, inquit, scelestißime hominum hunc ornatum te permisit sumere? Ille contrà, tua Tulli audacia & impudentia, qui cum ne ingenuus quidem sis, sed seruus seruaq; natus, quam meus auus emit captiuam, ausus es teipse Romanorum regem facere. His uerbis Tullius exacerbatus plus æquo. impetum in eum fecit deturbaturus solio. Tarquinius occasione lætus prosilit, senéq; corripit uociferantem & frustra opem famulorum inuocantem: ac mox è curia protractum multo ætate uiribusq; ualidior mediũ arripit, & per gradus in comitium ferentes deijcit. senex cum ægre surrexisset semianimis, ut uidit circumquaq; plena omnia Tarquinij fautoribus, circa se magnam amicorum solitudinem, abijt gemẽs, deducentibus paucis & cructatum ac toto corpore misere afflictum sustentantibus. Post hæc graue auditu impiæ filiæ facinus traditur. cognito enim patrem iuisse in curiam, de euentu solicita, carpento in forum inuecta est. ibi rem

tot am

totam rescinit, conspicataq; stantem in summis curiæ gradibus Tarquinium, prima regem salutauit, deos precata ut regnum eius faustũ ac felix uellent esse reipublica. cõsalutatum deinde à cæteris quorum opera in asserenda regia dignitate usus est seorsum abducens, Primus, inquit, Tarquini conatus successit sicut debuit: cæterum non prius firmum habebis principatum quàm sublato Tullio. concitabit enim denuo suis concionibus in te populum, si hodie quocũq; modo euaserit: & scis quàm apud totam plebem gratiosus sit. At tu prius quàm domum se recipiat tolle ipsum immissis percussoribus. His dictis rursum conscenso carpento abijt. Tarquinius ratus hoc quoq; recte monere scelestam coniugem mittit sicarios: qui magna celeritate præuentum in uia non procul regia iugulant. recenti cadaueri & adhuc palpitanti superuenit filia: & quòd uicus angustus erat qua transuehẽda fuit, mulis territis auriga quoq; ad tam miserabile spectaculum resistens oculos reflexit in dominã: illiq; sciscitãte quin pergeret: nõ uides, inquit, Tullia patrem tuum iacentem mortuum, nec alium nisi per cadauer patere transitum? mulier irata scabello pedum arrepto petit aurigam inclamans, Non ages sceleste iumenta uel per mortuum? ille iussa facit, grauius quã ictu affectus eo spectaculo. is uicus Cyprius tum dictus ex eo diro casu sceleratus est uocatus

mutato

mutato nomine. Hic finis Tullij post exactum in
regno annum quartum supra quadragesimum.
Romani hunc primum regnum præter mores pu-
blicos quæsisse dicunt, non ex consensu senatus
populiq;, ut ante illum reges cæteri, sed fauore so
lius plebis corruptæ illectæq; munificentia &
cæteris ambitiosis artibus, quibus facile capiun
tur inopes. nec falsum id crimen est. nam supe-
riore tempore mos erat defuncto rege senatum à
populo accipere potestatem constituendæ ad
quam placeret formam reipublicæ. senatus in-
terreges creabat. illi uirum eligebant optimum
nullo ciuium, sociorum'ue, exterorum'ue discri-
mine, quem regem constituerent. in quem si se-
natus populiq; consentirent suffragia, & addi-
cerent auspitia, assumebat imperium. quod si
horum trium aliquid deesset, alter nominaba-
tur, & post hunc tertius, nisi secūdus ille proba-
retur deorum hominumq; iudicijs. Tullius uerò
primum regij tutoris assumpta persona, ut iàm
antè diximus, deinde fauore plebis redempto li-
beralitatibus, per illam rex creatus est. factus
deinde uir æquus atq; modestus pristinam pa-
rum seruatarum legum inuidiam aboleuit actis
posterioribus, adeò ut opinionem post se relin-
queret, ni præuentus fuisset intestino scelere, uo-
luisse deposito regno libertatem populo & rei-
publicæ curam reddere: & hac de causa præci-
pue aduersatos ei quosdam patricios: qui cum

A alioq

alioqui essent impares, assumpsisse in consiliorũ societatem Tarquinium, eiq́; principatum parasse, ut premeretur plebs cuius uires sub Tullio non mediocriter creuerant, ipsiq́; dignitatem pristinam reciperent. Interempto rege cum magnus tumultus urbem haberet omnibus ferè mortem eius lamentantibus, ueritus Tarquinius ne si per forum funus duceretur, ut mos Romanis est, regia pompa solennibusq́; ceremonijs, plebs forte impetum in se faceret nondum satis confirmata potentia, consuetos sepulturæ ritus adhiberi non passus est. Noctu paucis amicis prosequentibus uxor eum extulit Tarquinij Prisci filia, & cum multis lamentis dirisq́; in generum atq; filiam imprecationibus sepelijt. à monumento domum reuersa, unam non amplius diem superstes funeri, sequenti nocte obijt, incertum quo lethi genere, quibusdam dicentibus illam tedio uitæ manus sibi intulisse, alijs extinctam à genero & filia, quòd immoderatius ferret mariti obitum. atq; his de causis monumento fraudatus Tullius, operibus tamen suis sempiternam consecutus est memoriam. quin et prodigio charum superis fuisse apparuit, quod etiam natalium eius fabulam quam diximus, credibiliorem reddidit. In templo Fortunæ ab ipso condito dedicata eius effigies inaurata lignea sola incendio superfuit integra absumptis intus reliquis omnibus: & hodieq́; templum & quicquid

inest

inest instauratum post incendium apparet esse noui artificij, statua qualis prius antiqui est operis. durat enim adhuc & à Romanis colitur. Atq; hæc de Tullio produntur ab autoribus. Ad L. Tarquinium deinde regnum peruenit per uim non legitime anno quarto sexagesimæ primæ Olympiadis, qua in stadio uicit Agatharchus, principe Athenis Heraclio. Hic contempta plebe simul & patricijs per quos ad regnum prouectus fuit, confusisq; legibus ac moribus patrijs & omni decoro corrupto quo ciuitas sub prioribus regibus floruerat, principatum in manifestam uertit tyrannidem. ac primum satellitio se stipauit audacissimorum hominum, gladios & lanceas gestantium, exterorum & ciuium: qui noctu excubantes circa regiam, interdiu comitantes eum per uias, tutum reddebant ab insidijs. deinde progrediebatur non sæpe nec statis temporibus, sed ex improuiso & raro: tum negotia publica domi plerunq; tractabat cum amicis intimis, pauca uero in foro: nec admittebatur quisquam nisi uocatus ab ipso. ac ne his quidem comem ac mitem se præbuit, sed tyrannico more iracundum & grauem, uultu ad terrorem magis quàm hilaritatem composito: controuersias quoq; litium non ex iure dirimebat, sed ex suis moribus, unde Superbus uulgo cognominatus est. Græci ὑπερήφανον dicerent. auus uero eius Priscus uocatus est.

tus est, nostratibus diceretur προγενέστερος. alioquin utrunq; nomen cum iuniore commune habuit in principatu deinde confirmatus nequissimo quoq; sodalium subornato, eorum opera multos illustres uiros inuoluit criminibus capitalibus, primùm inimicos & ægre ferentes casum Tullij, pòst etiam alios quibus putabat molestam mutationem status publici, præcipue diuites. at delatores arripiendo alium post alium falsis criminibus, maxime insidiarum in caput regium, accusabant eos apud ipsum iudicem. ille alios morte damnabat alios exilio, tam occisorum quàm pulsorum bona occupãs, unde paruam quandam portionem decidebat accusatoribus, maiorem sibi retinens. quapropter multi potentiores priusquam calumnijs opprimerentur, non ignari cur appeterentur insidijs, sponte urbem tyranno relinquebant, quorum maior quàm reliquorum fuit numerus. Fuerunt & qui ab eo clam interficerentur, arrepti in uillis & domibus uiri non contemnendi, quorum ne cadauera quidem usquam reperta sunt. ita sublata per mortes exiliaq; parte senatus maxima, senatum alium ipse constituit, amicis suis in uacua loca suppositis. ac ne his quidem permisit quicquam iniussu suo uel facere uel dicere. Ergo quotquot supererant ex allectis in senatum sub Tullio, cum prius simultatem exercuissent cum plebe, sperantes mutationem rei-

publicæ

publicæ futuram suo commodo (sic eos Tarquinius suis pollicitationibus lactauerat) tum demum sentientes se amotos à republica, & unà cum plebeijs libertate exutos, dolebant quidem & grauiora etiam suspicabantur in posterum, cogebantur tamen præsentem statum boni consulere, quòd uires ad uetandum non suppeterent. Id uidentes plebeij existimabant hæc eos pati merito, & stulte gaudebant alieno infortunio, quasi illis solis tyrannide preßis ipsi futuri extra periculum. superuenerunt tamen & his paulopost mala grauiora etiam. nam leges à Tullio scriptas, quæ ius æquum faciebant utriq; ordini, nec sinebant à patricijs (ut ante) plebeios circumueniri in contractibus, omnes sustulit: ac ne tabulas quidem quibus erant inscriptæ reliquit, sed & has foro summotas aboleuit, deinde antiquatis iuxta censum tributis, ueterem eorum morem restituit: & quoties opus esset ei pecunijs, tantundem conferebant diues & pauperrimus. id institutum uehementer afflixit plebeiam multitudinem, prima statim exactione coactis denas drachmas in singula capita pendere. præterea cœtus omnes, paganorum, curialium, uicinorum, uel in agris uel in urbe antea sacrorum causa fieri solitos uno edicto in posterum uetuit, ne multis in unum locum conuenientibus occultæ conspirationes contra tyrannidem fierēt. habebat autem

passim speculatores & inquisitores tam dictorum quàm factorum occultos plerosq; , qui mixti confabulantibus, & interdum tyranno male loquentes, pertentabant animos singulorum ciuium: deinde quos sensissent præsentem rerum statum moleste ferre, deferebant ad principem. conuicti autem pœnas dabant acerbas et ineuitabiles. Nec his contentus plebem uexare, selectis ex tota multitudine fidis & idoneis militiæ, reliquos cogebat ad opera publica, ratus nihil esse monarcharum potentiæ periculosius quàm si uilis & egena ciuium turba sinatur in otio uiuere: cupiens etiam opera, semiperfecta à suo auo relicta, in principatu suo absoluere, cloacasq; ab eo inchoatas usq; ad fluuium perducere: circum uero maximum, qui nihil præter gradus habebat, circumdare tectis porticubus. Hæc omnia peragebantur labore pauperum, modico frumento ab ipso adiutorum: quorum pars cædebat materiem, pars onera subuehebant humeris, pars subterraneos fodiebant cuniculos, ædificando in eis fornices, & alibi excitando porticus, opificibusq; in opere uersantibus subministrando. nam ferrarij, materiarij, cæmentarij, abstracti à priuatis officinis detinebantur in opere publico. his laboribus attrito uulgo nulla concedebatur requies, ita ut patricij suas & alienas calamitates intuentes, uel gauderent nonnihil, uel propriorum malorum obliuiscerentur

tur interim: neutri tamen conabantur resistere, iniuriasq; repellere. Cæterum Tarquinius cogitans ui non iure partam potentiam opus habere non solum domestico, uerum etiam externo præsidio, illustrissimum Latinorum & potentissimum sibi iunxit amicitia, filia data in matrimonium. is uocabatur Octauius Mamilius, oriundus à Telegono Vlyxis & Circes filio, Tusculum incolens, & peritissimus rei militaris imperator habitus. per hunc conciliatis oppidatim procerum res publicas tractantium animis, eorum societate fretus, tum demum copias in Sabinos ausus est educere, detrectantes imperium, & Tullij morte liberatos se putantes ab icto cum eo fœdere. prius tamen per nuntios in diem certam Latinis ad forum Ferentinum indixit cōcilium, quasi de communibus & arduis tractaturus negotijs. Conuenere cæteri, solus Tarquinius non adfuit in tempore: cumq; diu expectatus esset, plerisq; factum hoc in suam contumeliam interpretantibus, Turnus Herdonius à Coriola, opibus pollens & amicitijs, uir militaris, ciuili tamen facundia præditus, Mamilio per ambitionem semper æmulus, eoq; infensus Tarquinio, quòd in affinitate alteri esset posthabitus, ferociter in absentē inuectus est, enumeratis cum alijs eius factis plenis superbiæ, tum quòd conuocator eius concilij cæteris præsentibus solus non compareat. Cæterum excusante Mamilio, & moras

 impu

imputante necessarijs quibusdam causis, postulanteq; in crastinum diem differri concilium, persuaderi sibi passi sunt Latinorum præsides. Postera die Tarquinius affuit, paucaq; de sua tardatione præfatus, cœpit principatum uerbis sibi asserere, iure quo Tarquinius ipsius auus eum bello uictor acquisierit: cumq; multa disseruisset de suo iure deq; fœderibus, quorum etiam singillatim proferebat formulas, ut cum quaq; ciuitate icta fuerant: postremo ingentia pollicendo si manserint in officio, in belli contra Sabinos gerendi societatem eos pertrahere conatus est. Eius orationem Turnus excipiens, multisq; serum eius aduentum calumniatus, non sinebat præsides principatum illi concedere, qui nullo ei iure competeret, nec esset in rem Latinorum publicam, utrunq; confirmans multis rationibus. nam fœdus post traditum principatum cum auo eius ictum iam cessisse irritum post illius obitum, quandoquidem non adscriptum sit cōditionibus, eandem gratiam deberi etiam Tarquinij posteris. quod si auitas gratias postularet esse hæreditarias, id uerò & iniquissimum aiebat & impudentissimum. Artes deinde recensendo quibus Romæ regnum assecutus sit, multisq; ac grauibus in eum congestis criminibus, docuit nē regnum quidem legitime accepisse à uolentibus, sicut reges ante eum cæteri, sed extortum armis & uiolentia: idq; mox uersum in dominationem

tyran

tyrannicam, ciues partim mactari, partim pelli patria, partim exui facultatibus, omnibus ita libertatem ademptam, ut ne mutire quidem audeant. neminem nisi fatuum, mẽteq; mulctatum à superis, sperare posse quicquam benignitatis aut beneficentiæ ab ingenio sæuo & impio, nec expectaturum ut sibi parcat, qui ne coniunctissimis quidem necessitudinibus pepercerit. monebatq; ut priusquam seruitutis frenum receptum sit, repugnent ne recipiant, quid ipsis immineat coniicientes ex aliorũ calamitatibus. Ad hanc inuectionem Turni uehementer commotis multorum animis, Tarquinius impetrata in sequentem diem respondendi copia, post dimissum consistorium accitis amicorum intimis unà consultabat quid opus facto sit. illi rationes quibus se contra criminationem defenderet suppeditabãt, & modos excogitabant quibus conciliaret sibi Latinorum beneuolentiam. ipse uerò nihil istis opus esse aiebat, suam præferens sententiam, non diluenda crimina, sed accusatorem tollendum potius. omnibus consilium probantibus & operas offerentibus, ita ex composito rem aggressus est, ut nulla humana præcaueri posset prouidentia. exquisitos enim seruos nequissimos ex his penes quos cura erat iumentorum Herdonij corrupit auro, ut noctu acceptorum à se gladiorum magnam uim inferrent in eius diuersorium, & inter impedimentorũ sarcinas abderent. Sequenti

deinde luce in concilium progressus, ait sibi breuem defensionem sat fore, nec se uel ipsum accusatorem refugere iudicem. Quamuis, inquit, non potest uos latere proceres, iam tum me absolutum istius Turni indicio, cum filiam meam ambiebat coniugem. qua spe frustratus: quis enim sanus Mamilio potentissimo Latinorum nobilissimoq; repulso istum asciret generum, qui ne tritauum quidem nominare potest: nunc præ indignatione accusatum me aduenit. Atqui si talem me sciebat, qualem nunc haberi uult, debuerat meam affinitatem non expetere. quod si tum ei uir probus uisus sum, ne nunc quidem accusari debeo. atq; hæc pro me dicta sint. Vobis uerò proceres in summo uestro discrimine non de me considerandum est, bonus an malus sim: id enim etiam postea licebit facere: sed de uestra incolumitate, deq; libertate patriæ. nam egregius iste concionator molitur insidias principibus ciuitatum & rectoribus, paratus occiso nobilissimo quoq; inuadere Latinorum imperium: & in hoc aduenit. Nec coniectura est quod dico, sed exactè rem teneo, hac nocte compertam indicio coniuratorum unius. argumẽtum ueritatis repræsentabo uobis indubium, modo sequi uelitis ad eius diuersoriũ, occulta inde arma proferens. Territi omnes conclamãt poscentes indicium, nec uerbis credituri amplius. Turnus ignarus doli, se uero libẽter inquisitionem ait admittere, ultro

proe

proceres prouocans ad perscrutandum diuersorium, & è duobus alterum postulans, ut aut ipse necaretur si inuenirentur apud eum arma præter uiatoria, aut in falsorum delatoris caput ea pœna uerteret. Placuit hoc omnibus: confestimq́; missi ad diuersorium deprehendunt inter sarcinas abditos à seruis illis gladios: ac mox Turnus non permissus amplius pro se dicere, in uoraginem quandam proiectus uiuus terra est obrutus. Tarquinium collaudatum in concilio, quasi seruatis tot optimatibus de cunctis populis bene meritum, Latinorum principem faciunt, cum ea potestate qua quondam auum ipsius Tarquinium fecerant ac deinde Tullium: incisoq́; in columnas fœdere, & iureiurando addito, solutum est concilium. Tarquinius gentis imperio potitus legatos misit ad Volscos & Hernicos, eorum quoq; amicitiam & societatem expetens. Volscorum duo tantum populi assenserunt, Ecetrani & Antiates: Hernici uniuersi societatem decreuerunt. Et ut sempiternum maneret id fœdus, Tarquinius proposuit designare commune fanum Romanorũ, Latinorum, Hernicorum, Volscorum duntaxat in societatem receptorũ, quò ad mercatum conuenientes quotannis unà epularentur, fruerenturq́; sacris communibus. gratum id fuit omnibus: locus conuentui præstitutus est in meditullio fermè harum gentium, mons altus Albanis imminens,

ubi

ubi singulis annis feriæ celebrarentur, & eo temporis spatio propter loci religionem legemq; de hoc latam ab omni ui temperarent omnes: sacraq; communiter Ioui Latiali facerent & uacarent epulis, constituto prius quantum quisq; populus in ea sacra præbere, quantámue portionem recipere debeat. earum feriarum atq; sacrificij participes fuerunt tribus minus L. *populi quas nostra quoq; ætate Romani agitant Latinas uocatas: conferuntq; in eas populi sacrorum participes, quidam agnos, quidam caseos, quidam lactis certum modum, quidam liba lactaria. Victima est taurus unus communis omnium, de cuius uisceribus cuiq; populo sua certa portio tribuitur. Sacrificatur autē pro omnibus, & Romani præsunt sacrificio. Post cōstabilitum regnum etiam his societatibus, rex in Sabinos decreuit exercitum ducere, habito Romanorum ciuium delectu quibus tuto posset arma committere non admodum libertatis appetentibus. his longe maiores sociales copias cum adiunxisset peruastato hostico & profligatis qui ausi sunt acie congredi, contra Pometinos duxit qui Suessam incolebant tunc omnium uicinorum populorum florētißimi, eoq; molesti cæteris belli causa fuit, quòd legatis res repetentibus superbe respon derant: & erant parati hostem armis excipere. Hos circa fines agri uictos acie, magnaq; clade affectos & compulsos intra urbem cum uideret*
non

non amplius prodire, obsessos fossa & uallo cingebat, crebris interim assultibus tentans mœnia, oppidanis aliquandiu fortiter oppugnationem sustinentibus. Sed commeatu deficiente uiribus quoq; destituti, & nemine succurrente fessi ne noctu quidem intermissis laboribus ui expugnati sunt. Potitus urbe armatos occidit, uxores eorum cum liberis, & eos qui maluerunt se dedere, mancipiorumq́; ingentem numerum in prædam permisit militi: cætera quoque bona quantum cuiq; obtingeret uel ex urbe uel ex agris ferre & agere: argentum etiam aurumq́; quod inueniri potuit unum in locum collatum, decimis in templi fabricam sepositis, reliquum diuisit uictoribus. Tantum autem argenti auriq́; repertum est, ut quinæ argenti minæ obuenirent singulis: sacratæ uerò decimæ explerent quadringẽtorum argenti talentorum numerum. Nondum Suessa discesserat cum ei nuntiatum est Sabinorum lectam iuuentutem fines egressam duobus agminibus late populato Romano agro prædas agere, & alteram manum ad Heretum castra metatam, ad Fidenas alteram: actum esse de illa regione ni mature eatur obuiam. His auditis reliquit Suessæ modicam partem exercitus ad prædæ impedimentorumq́; custodiam. cæteras copias expeditas raptim duxit ad hostes tendentes prope Heretum, & non longe inde castra loco edito muniit. Cumq; Sabinis ducibus uisum

uisum esset accitis suis à Fidenis sequenti mane decernere prælio. Tarquinius hoc cognito ex interceptis literis quibus illi accersebantur, ex re nata cõsilium sumpsit huiusmodi. Bifariam diuiso exercitu, alteram partem sub noctem clam hoste misit in eam uiam quæ Fidenas fert: alteram diluculo instructam è castris produxit in aciem. Sabini audenter processerunt obuiam contempta paucitate hostium, expectantes suos iamiam à Fidenis adfore. collatis signis æquo Marte diu pugnatum est, donec noctu à Tarquinio præmissi, conuerso itinere Sabinis à tergo se ostenderent. quibus uisis & ex armorum habitu signisq; agnitis amentes metu abiectis scutis conabantur fuga salutem quærere: sed nullum ab hoste circumuentis patebat effugium: nam Romanus equitatus eis imminebat undiq;. quo factum est ut perpauci incolumes ex tanta clade euaserint, aut deditione sibi consuluerint. ac ne castra quidem retineri potuere: sed primo impetu uallum expugnatum est: ubi præter Sabinorum bona, captiui etiam Romani cum cætera præda recepti sunt adhuc integra. hoc primo successu Tarquinius alacris militem ducit in eam Sabinorum manum quæ ad Fidenas castra habebat, etiam tum cladis suorum inscios. & forte fortuna illi quoq; iam progreßi erant in itinere. ut uero ex propinquo uiderunt hastis præfixa ducum suorum capita,

quæ

quæ Romani præferebant ad terrorem hostium, cognita internecione alterius exercitus, ne ipsi quidem armis experiri ausi, ad supplices potius deprecationes uersi deditionem fecerunt. Itaq; ignominiose amisso utroq; exercitu Sabini ad res angustas redacti, & timentes expugnationem urbium, legatos de pace miserunt, qui se ac sua Tarquinio dederent, tributaq; in posterum pendenda promitterent. Pace his data, receptisq; in fidem qua dixi conditione populis, Suessam reuersus est: inde assumpto præsidio quod reliquerat, prædaq; cum impedimentis aliis, Romam ditatum exercitum reduxit. Fecit & alias pòst in Volscos expeditiones, tunc contentus magnam prædam abegisse immissa in eorum agrum parte exercitus. Ita magnis successibus aucto bellum natum est finitimum, quod septem continuis annis gestum est: cuius initii caussas, & quomodo uaframento militariq; ducis arte confectum sit, dicemus breuiter. Vrbs erat Latini nominis, Albanorũ colonia Gabii, uia Prænestina ad centesimũ à Roma stadium. nunc tantum ea parte habitatur quæ ad publicam uiam obuersa frequentatur diuersoriis, tunc populosa & nulli secunda magnitudine, sicut coniecturam sumere licet è ruinis ædium passim extantibus & mœnium ambitu, quæ hodieq; supersunt parte sui maxima. eò confluxerant quidam è Suessa Pomptina profugi, quo tẽpore

Tarq

Gabios uergentem contracta operarum multitudine muniјt fossa latiore reddita murisq; altioribus, additis per interstitia modica propugnaculis: quòd ea pars uideretur infirmior, reliquis satis tutis & inaccessibilibus. itaq; quod in diuturnis bellis solet tũ quoq; accidit, ut dum continuis uastationibus ager incultus deseritur, ambo populi laborarent annonæ penuria, nec in futurum spes esset melior. maior tamen caritas Romæ fuit quàm Gabijs, & pauperes ea maxime preßi clamitabant, opus esse pacem cũ Gabinis componere, & bellum finire quibuscunque cõditionibus. quamobrẽ cũ anxius Tarquinius, & neq; ignominiosam pacem neq; belli moras sustinens, multa commenta tẽtaret, dolosq; uersaret uarios, Sextus natorũ eius maximus communicato cum solo patre consilio, quamuis uideretur conatus periculosus & audax, sed qui posset succedere, impetrato tamen eius consensu, fingit se offendisse patrem quòd ipse bellũ finiendum contẽderet: cæsusq; uirgis publice, & alijs affectus contumelijs, quo latius se fama spargeret, primum fidißimos amicorum ad Gabinos mittit, qui clam indicarent uelle eum contra patrem bellum gerere, si fidem ab illis acciperet sicut cæteri Romani exules, eos nũquam in Tarquinij potestatem ipsum tradituros, respectu pacis & utilitatis propriæ. Pergratũ id Gabinis fuit: ac mox certior factus eos paratos seruare

iura quæ debentur hospiti & supplici, uenit magnum amicorum & clientũ transfugarũ post se trahens numerum, quo facilius crederetur uere à patre defecisse, & insuper multum argenti auriq; afferens: confluebantq; etiam postea multi ex urbe, simulantes se fugere tyrannidem, ita ut breui circa se haberet manum ualidã. Tum uero Gabini crediderunt magnam accessionem suis rebus contigisse tam multis ad se cõuenientibus, breuiq; Romã in potestate fore sperabant, eam spem alente patris desertore, qui quotidianarũ excursionum magna referebat precia. nam pater ex composito loca quæ ille petiturus erat, nudabat præsidijs, & obijciebat ei trucidandos selectos è ciuibus, ut quisq; fuit suspectissimus. atq; ita ab omnibus amicus fidus & dux egregius habitus, redemptis etiam nonnullorum fauoribus, imperator Gabinorum eligitur. Ea potestate per dolos & præstigias potitus unum è famulis occulte ad patrẽ mittit, sciscitatũ quid se facere uellet, quandoquidem ipse quod uellet posset. Hunc famulũ quia rex nolebat sua iussa scire, eo comite in hortum ædium transijt. ibi inambulans inter matura papauera, eminentiora cæteris capita decutiebat baculo. quo facto quamuis sæpius interrogatus sine responso remisit nuntium, Thrasybulum Milesium ut mihi uidetur imitatus. nam & ille olim à Periandro Corinthiorum tyranno per nuntium rogatus,

gatus,

gatus, quomodo firmißimum tenere posset imperium, nihil uoce respondit, tantùm hominem qu ab eo uenerat sequi se iußit per maturas segetes, & eminentiores spicas decerptas conterere. ex simili Tarquinij facto Sextus mente patris tum intellecta, iuberi se præminentiores Gabinorum tollere, concionem aduocat. ibi præfatus receptum se in fidem unà cum amicis in periculo esse ne à quibusdam comprehensus patri dedatur, ait se paratum deponere imperium, & abire priusquam patiatur aliquid grauius: simulq; lacrymabatur sortem suam miserans, nõ aliter quã qui uere in extremo capitis uersantur discrimine. ita concitata multitudine sciscitantibus quinã essent illi proditores, illustrißimũ Gabinorũ Antistiũ Petronem nominat, uirum bello paceq; notæ in rep. industriæ. inficiante illo, & ut erat libera conscientia ad omnẽ inquisitionẽ sese præbẽte, ait se uelle ædes eius perscrutari per quosdam, atq; interim manere cũ illo in cõcione, donec perscrutatores reuerterentur. & iam subornauerat pecunia corruptos quosdam eius seruos, qui obsignatas à patre suo literas domi deponerent, quibus Petroni parabatur pernicies. mißi ad ædes quibus id consentiente earum domino mandatum fuit, repertas ubi repositæ erant in concionem protulerunt literas. erãt autem obsignatæ epistolæ multæ, & in his una inscripta Antistio. hanc Sextus aperuit,

 dicens

dicens se patris sigillum agnoscere, & scribæ publico recitandas tradidit. continebantur in ea mandata, ut uiuum, si posset, filium in potestatem suam redigeret: sin minus, certe caput eius abscisum mitteret. id si perfectum sibi redderet, tum uero daturum se ipsi eiusq; adiutoribus præter alias mercedes iam ante promissas, ciuitatem Romanam, ascripturumq; omnes ordini patricio, additurum domos, agros, aliaq; multa & magna munera. His lectis irritati Gabini Antistium inopinato casu attonitum ac ne uerbum quidem ualentem dicere coniectis in eum lapidibus obruunt: in consilij socios inquisitionē & animaduersionem Sexto committunt. ille amicis tradita portarum custodia, ne qui reorum possent effugere, missis ad illustriorum domos satellitibus multos bonos uiros de medio sustulit. Interim tumultu, ut par erat, exorto Gabijs, Tarquinius per literas monitus iter ingressus est cum exercitu, & cum intempesta nocte peruenisset ad mœnia, paratos inuenit qui apertis portis se admitterent, atque ita sine labore urbe potitus est. Id ubi cognitum est, deplorantibus suam uicem omnibus, cædésque & captiuitates atque reliqua mala ut in capta à tyranno urbe expectantibus, uel si optime res caderet, seruitutem, bonorum direptionem similiáque animo præcipientibus, Tarquinius nihil horum quæ metuebant fecit, sæuus alioqui & in puniend

niendis inimicis implacabilis. nemině enim Gabinum interfecit aut expulit patria, nemině pecunijs mulctauit aut honoribus: sed uocato in concione populo regem nō tyrannum agens, ait se & ciuitatě eis reddere, & omnia bona habenda permittere, ut posthac in sua dignitate ac potestate tuenda uteretur ipsorū opera, quos arbitraretur donatæ salutis, receptarūq; facultatū beneficio deuinctos, fidos sui custodes fore suæq; familiæ. Et ne soliciti essent beneficium id fortasse non fore proprium ac perpetuum, ad tollendam omnem dubitationem ex eorum animis, scriptis legibus quibus in fidem reciperentur & amicitiam, fœdus id inibi pro concione iureiurando super ardentes in aris uictimas sancijt. estq; huius fœderis monumentum Romæ dedicatum in templo Iouis fidei præsidis (Sangum ipsi nominant) clypeus ligneus inductus eius bouis corio qui tum mactatus est, in eoq; antiquis formis inscriptæ literæ continentes leges fœderis. His ita gestis, Sextoq; rege Gabinis imposito, reduxit exercitum. Sic bellum Gabinum finitum est. Post hæc Tarquinius à bellis unà cum populo quiescens uertit se ad templorum fabricam, ut aui sui uota persolueret. nam ille ultimo bello cum Sabinis dimicans, si uinceret, Ioui, Iunoni, Mineruæq; templa uouerat: & rupem quidem destinatam sacro ædificio ingenti sumptu aggeribus in areæ formam complana-

uerat, ut superiore uolumine dictum est, cæterum structuram templorum præuentus morte non potuit absoluere. Hoc opus Tarquinius ex decimis Suessanæ prædæ perficere cogitans, omnis generis artifices ad operandum adhibuit: quo tempore fertur mirũ quoddam extitisse prodigium: fundamentis opera fossorum ad magnam profunditatẽ perductis inuentum caput modo occisi hominis, facie integra uiuo persimile, & calido etiamtum recentiq; manans sanguine. Hoc uiso Tarquinius operas iussit fossionem intermittere, accitisq; regionis eius uatibus, sciscitabatur quid sibi uellet hoc prodigium. quibus nihil explicantibus, & ad Hetruscos eius scientiæ professores regem relegantibus, percontatus ex eis quisnam apud Hetruscos uates esset præcipui nominis, ubi id didicit, legatos ad eum mittit ciuium lectissimos. his ad eius domum uenientibus forte fortuna pro foribus adolescens quidam fit obuiam: qui rogantibus ut se Romanos legatos uatem conuenire cupientes ad ipsum deduceret: Pater, inquit, meus est quem quæritis, nunc occupatus nonnihil: licebit uobis post modicam dilationem eum accedere. interim mihi qua de causa uenitis dicite. ita fiet ut à me præmoniti caueatis, ne quid in rogando peccetis per imperitiam. est enim non minima pars nostræ artis recta interrogatio. Placuit id legatis, & indicauerunt prodigium. ille interposito breui sil

ui silentio, Audite, inquit, Romani. Prodigium hoc pater uobis interpretabitur nihil mentiens. id enim uati nefas est. cæterum quomodo ad interrogata recte absq; mendacio respondendum sit (id enim uestra interest) ex me discite. Post denarratum prodigium dicens se non satis percipere quid dicatis, circumscribet certum terræ spacium baculo, deinde dicet: hic est Tarpeius tumulus, hæc orientalis eius pars, hæc occidentalis, hæc septentrionalis, hæc opposita, singulas ostẽdens baculo. sciscitabitur deinde ex uobis, in quanam harum partium caput inuentum sit. Quid igitur uos respondere moneo? In nullo eorum locorum, quos ille interrogans indicarit baculo, inuentum caput, sed Romæ uisum apud uos in Tarpeio tumulo. hanc responsionem si seruaueritis, nec ab illo seducti fueritis, intelligens quòd fata transferre non licet, quid sibi uelit prodigium interpretabitur uobis nihil dissimulans. hæc edocti legati, postquam ad iam otiosum accersiti sunt, introgressi exposuerunt uati quale uisum sit prodigium. illo uero describente in terra circulares lineas, ac rursus rectas alias, & per singulas regiones astute de inuentione rogante, nihil perturbati legati eodem modo respondebant, ut erant à uatis filio præmoniti, semper nominantes Romam & Tarpeium tumulum, & postulantes ne interpres sibi usurpet id signum, sed bene ac iuste

 dicat

dicat omnia. Tum uates non ualens signum interuertere, & sibi usurpare augurium, sic eis locutus est. Referte Romani uestris ciuibus, esse in fatis ut locus in quo id caput inuentum est, fiat caput totius Italiæ. ex illo tempore uocatur Capitolium ab inuento ibi capite, caput enim est Romanis quæ Græcis κεφαλή. His ex legatis cognitis Tarquinius structuræ adhibuit opifices, magnamq́; templi partem perfecit, sed totum opus absoluere non potuit præuentus exilio. tertio demum consulatu libera iam ciuitas operi supremam manum imposuit. Situm est & fundatum in alta crepidine octo iugerum ambitu, ducentis fermè pedibus patens per latera singula, pari propemodũ longitudine atq; latitudine, uix quindecim pedũ differentia: nunc in eisdẽ fundamentis ætate patrum instauratum est post incendium, nisi quod maiore luxu quàm fuerat conditũ. frons eius meridiem spectans porticum habet cum triplici columnarũ ordine: in lateribus ordo duplex est: tres ædes pares cõmunibus continentur lateribus, media Iouis, hinc & inde Iunonis & Mineruæ, sub eodẽ tecto & pinnaculo. Quin & alia Tarquinio regnãte miranda felicitas urbi contigit, siue deorũ alicuius siue dæmonũ munere, non temporario, sed in omne æuum seruatura eam è grauissimis periculis. Venit ad tyrannum externa quædam mulier, nouem libros Sibyllinorum oraculorum uenales

offer

offerēs: cumq́; Tarquinius nollet eos tanti emere quanti illa indicauerat, abijt & tres exußit ex eo numero: nec multo post reliquos relatos tantidem obtulit: derisaq́; pro delira, quòd tantum pro paucioribus peteret, quantum pro pluribus obtinere non potuerat, rursum discedēs reliquorum cremauit dimidium: relatisq́; tribus auri quantum antea petijt. Tum rex miratus mulieris consilium accersiuit augures: req́; denarrata quid faciendum eos consuluit. illi augurijs quibusdam edocti, aspernatum eum rem missam diuinitus, & piaculum graue admissum quòd non omnes libros emerit, iusserunt numerari mulieri auri quātum peteret, & reliquum oraculorum redimi. mulier datis libris diligenter eos seruari monuit, nec posthac usquam uisa est inter homines. Tarquinius duumuiros creauit ex numero nobilium, hisq́; addidit duos ministros publicos, & per hos custodiri libros uoluit. Duumuirorum alterum M. Atilium, uisum non bona fide rem gerere, & ab uno ministrorum delatum parricidij, in culeum insutum proiecit in mare. Expulsis postea regibus Sibyllinorum cura deuenit ad populum: is nobilißimos uiros custodes eorum creauit, qui per totum uitæ tempus fungātur eo munere, liberi alioqui ab omnibus militaribus atq; ciuilibus munijs: hosq́; libros publice accipiunt, nec sine his cuiquam licet eos inspicere. & ut compendio dicam, nullam rem,

ne sacram quidem Romani tam diligẽter quàm Sibyllina oracula custodiunt. Vtuntur autẽ eis ex senatusconsulto, siquãdo seditionibus turbatur status reip. aut in bello insignis aliqua clades accepta est, aut prodigia quæpiã dubia magnumq́; aliquid portendentia nuntiata sunt, ut plerunq; fit. Hi libri manserunt incolumes usque ad bellum Marsicum, in templi Capitolini cella subterranea, inclusi arca lapidea, asseruati à decẽuiris. post exactam uerò tertiã supra centesimam & quinquagesimã Olympiadẽ cremato capitolio, siue de industria, ut quidã autumant, siue fortuito incẽdio, cum alijs donarijs Iouis hi quoq; igne absumpti sunt. nam qui nunc extant è multis locis comportati sunt, partim allati ex Italicis urbibus, partim ex Erythris Asiæ, ex S. C. legatis illuc ad transcribendum missis, partim ex alijs urbibus etiam à priuatis hominibus descripti, in quibus inueniuntur quædam supposititia, cæterum deprehenduntur acrostichidum quas uocant discrimine. Sequor autem hic Terentij Varronis opinionem quæ habetur in eius commentarijs theologicis. Hæc sunt quæ bello paceq́; gessit Tarquinius, præterq́; deduxit duas colonias. Signiam casu fortuito, cum in eo campo milites hibernantes castra in modum oppidi communissent: Circeios uerò data opera, quòd in Pomptino campo totius Latij maximo locus is opportune ad mare situs sit. est autem

terren

terrenus tumulus infero mari imminens, ubi Circe habitasse fertur Solis filia. Has ambas cum duobus filijs ut conditoribus dicasset, Circcios Arunti. Tito Signiam, securus iam de regno, ob uiolatam à Sexto natorum maximo matronæ pudicitiam urbe simul & regno pulsus est, diuinitus de domestico infortunio præmonitus. cum alijs prodigijs, tum ultimo hoc. par aquilarum non longe à regia uerno tempore nidum cõstruxerant in proceræ palmæ cacumine. hunc uultures magno agmine aduolantes disturbauerunt, pullosq; etiam tum implumes enecauerũt: ipsas aquilas à pastu redeuntes à palma abegerunt rostris & crebro alarum uerbere. Hoc auspicio animaduerso Tarquinius tametsi magnopere sibi caueret, fatum tamen fuit potentius, ut conspiratione patriciorum, adiuuante eos & plebe, regno tyrannus excideret. qui autem fuerint eius tumultus autores, & quomodo ad summum magistratum euaserint, dicetur quantum potero breuiter. cum Rutulis Ardeã incolẽtibus bellum gerebat Tarquinius, causam prætexens, quòd Romanos exules exceptos conarentur reducere in patriã: sed re uera inhiabat eorum diuitijs, quòd essent omnium Italorum fortunatissimi. cumq; hostis fortiter resisteret, inter obsidionis moras pariter & in castris militi laborũ tedium, & urbanis subuehendorũ cõmeatuũ subijt: spectabatq; res ad defectionẽ,

si mod

ſi modo quis præberet initium. Interea Sex. Tarquinius à patre miſſus Collatiam ob eius belli uſum aliquem, diuertit ad cognatum ſuum L. Tarquinium Collatinum. Hunc Fabius prodit Egerij filiū, eius qui ſupra nobis dictus eſt Tarquinij Priſci fratris fuiſſe filius, & ab eo Collatiæ præfectus Collatini cognomen accepit à domicilio, quod mox demanauit & ad poſteros. Ego hunc quoq; nepotem Egerij crediderim, quando æqualis fuit Tarquinij liberis, uel ipſius Fabij teſtimonio, uel multorum aliorum quibus curæ fuit res Romanas mandare memoriæ: & hanc meam coniecturam confirmat ratio temporum. Aberat tum domo Collatinus agens in caſtris ad Ardeam. Vxor eius, Lucretij nobilis Romani filia, hominem ut uiri cognatum excepit benigniſsime. huius mulieris eximia forma ſpectataq́; pudicitia præditæ per uim uiciandæ mala libido Sextum iam ante cœperat apud cognatū diuerſari ſolitū, ſed tum uidebatur oblata occaſio. poſt cœnam deductus cubitum tantiſper ſe lecto continuit dum ſopitos omnes putaret: deinde nemine ſentiente obrepſit ad Lucretiæ cubile in manu habens gladium. cumq́; mulier ad ſtrepitū experrecta ſcitaretur quiſnā eſſet, Tace, inquit. Sex. Tarquinius ſum. moriere ſi uocē emiſeris, aut fugere uolueris. Sic perterritæ fœminæ optionem propoſuit, utrum mallet turpiter mori, an feliciter uiuere. nam ſi ſuſtinueris,

nueris, inquit, tui corporis copiam mihi facere, in legitimum thalamũ recepta mecum regnabis. nunc enim cuius pater iußit urbis sum dominus: post eius uerò obitum, Romanorum simul & Latinorum atq; Hetruscorũ ceterorumq́; ut ille habebo imperium. Scio me in paternũ regnũ successurum ætatis priuilegio. quanta autẽ sit regum felicitas, quæ tibi mecũ cõmunis erit, quid opus est apud non ignaram dicere? quod si amore castitatis reluctari uolueris, interficiam te, iugulatoq́; uno è famulis cõponam uestra corpora, & fingam in stupro deprehensos pœnas dedisse non ferenti gentilis iniuriam, ut post exitiũ infame sepulturæ quoq; & funebrium iacturã facias. ita precibus ac minis iureiurando addito, omnia se loqui serio, effecit ut Lucretia metu ignominiosæ mortis territa coacta sit cedere perferreq́; quæ illi patrare libuit. iuuenis exsatiata perniciosa cupidine mane ad exercitum abijt. At Lucretia casum hunc moleste ferens, confestim carpento conscenso Romam properabat amictu atro & sub ueste cultrum habens abditum, obiter nec alloquens appellantes, neç respondens quicquã causam trepidationis sciscitãtibus, mœsta interim & uultu demisso lacrymis suffusa oculos. ut uerò in paternas ædes uentum est (& forte aderant cognati aliquot) genua patris complexa diu fleuit tacita: tandem ab ipso subleuata quærente quid acciderit:

Supplex.

Supplex, inquit, uenio pater, indignis modis tractata, ut ulciscaris illatam mihi iniuriam, neq; despicias morte grauiora passam filiam. mirantibus omnibus, et quodnā iniuriæ genus, quis'ue autor, percontantibus: Audies, inquit, meas calamitates, pater in tempore. sed primùm mi pater concede mihi hanc gratiam, conuoca quotquot potes amicos & cognatos, ut ex meipsa quid perpessa sim audiant, non ex alijs. ubi uerò didiceris ad quàm indignam neceßitatem adacta sim, deliberabis cum eis quonam modo uindicanda sit mea tuaq; iniuria. postquam uocati conuenerunt propere uiri nobilißimi ita ut postulauerat, atrocitatem rei denarrat ordine: deinde cōplexa prius patrē, multisq; tum ipsum obtestata tum cæteros, comprecataq; deos & dæmonas ut se cito è uita eximant, stricto cultro præcordia uno ictu traijcit. coorto deinde clamore ac eiulatu planctuq; muliebri totis ædibus, pater moribundam complexus uocabat nomine, medicamina poscens quasi recollecturæ se ex uulnere. illa uerò in ulnis eius palpitans luctantem emisit animam. id uero omnibus qui aderant tam graue ac miserandum uisum est, ut uno ore uocifcrarētur, satius esse pro libertate uel milies emori, quàm tales à tyrannis dißimulanter perferre iniurias. in his erat P. Valerius, ab uno Sabinorum qui cum Tatio Romam uenerant oriundus, uir prudens & industrius. Is

ad exer

ad exercitum ab eis mittitur, indicaturus uiro casum Lucretiæ, & cum illo ad defectionem à tyranno solicitaturus militarem multitudinem. huic portā exeunti casu quodam Collatinus fit obuiam à castris urbem repetens domesticæ calamitatis inscius, cum eoq́; L. Iunius cognomine Brutus, quod in Græcam linguā uersum sonat ἠλίθιον: de quo paucis, priusquam reliquū narrationis attexamus, dicendū est, quādo ad hunc potissimum autorem Romani libertatem suam referunt, quis fuerit quo'ue genere, & quomodo appellationem à moribus suis tam alienam nactus sit. Pater ei fuit M. Iunius ab uno Æneæ sociorum oriundus, inter nobilissimos Romanorū ob uirtutem habitus: mater uerò Tarquinia Prisci filia. ipse eleganter institutus, omnibus urbanis disciplinis excultus erat, ingenio ad nullas non artes honestas facili. Verum postquā occiso Tullio Tarquinius inter alios multos & bonos ciues patrem quoq; illius occulte de medio sustulit, non ob delictum ullum, sed diuitiarum cupidine, quas antiquæ ac opulentæ familiæ hæres à maioribus congestas sibiq́; relictas acceperat: cū eoq́; filiorū natu grandiorē, quòd iuuenis generosus non inultū laturus uideretur patris interitum: Brutus etiam tum adolescens, destitutusq́; cognatorū auxilio, rem aggressus est prudentissimam, fatui speciem fictitiam assumere, eamq́; ex illo tempore cōstanter retinuit, expe-

ctans op

ctans opportunitatem temporis, fatuum interim agens, suoq; respondens cognomini. idq; unicum remedium fuit contrà tyranni sæuitiam debacchantis in multos ciues optimos. Tarquinius enim uere non ficte stultũ existimans cõtempsit hominẽ, spoliatumq; patrimonio, ut parentibus orbatũ & curatore egentẽ apud se sustẽtabat exiguũ quiddam in alimenta quotidiana suppeditãs, uersariq; inter liberos suos patiebatur, nõ honoris causa ut uideri uoluit, quasi cognatum: sed ut ridiculis dictis factisq; oblectamento esset adolescentibus, quemadmodũ solent ueri fatui. Eo quoq; tempore quando ignotũ pestilentiæ genus per ditionẽ eius grassabatur, quod in pueros maxime sæuiebat et uirgines, sed prægnantibus perniciosißimũ, matres unà cum ipso fœtu paßim sternẽs per uias, profecturis ad Delphicũ oraculum Arunti & Tito filijs qui deũ de mali fine cõsulerent, comitem illum addidit, gratificatus adulescentibus ut haberẽt cui iuueniliter uerbis & rebus illuderent. qui accepto responso deum uenerati donarijs, multũ riserunt Brutũ, quòd baculum ligneũ obtulisset Apollini. at ille excauato in modum fistulæ aurũ indiderat conscio nemine. priuatim deinde rogauerunt deum, quemnam fata destinarẽt Romanis futurum principẽ. responsum est, eum qui primus matrem osculatus fuerit. adolescentes non percipientes sensum oraculi, pacti sunt inter se

ut simul

ut ſimul matrem oſcularentur, cõmunibus auſpitÿs regnum adminiſtraturi. at Brutus intelligẽs quid deus uellet ſignificare, quanprimũ Italiam contigit, prolapſus terram oſculatus eſt, quòd hæc ſit cõmunis mater omnium. Et ad id quidẽ temporis talis fuerat. Tunc uero ut ex Valerio cognouit caſum & necem Lucretiæ, protenſis ad cœlum manibus: Iupiter, exclamat, dÿq; omnes quibus cordi ſunt res mortalium, hoccine tempus illud nunc aduenit, expectatũ mihi ſub hoc ficticio habitu? hoccine fatale eſt Romã meis auſpitÿs meaq́; opera liberari ab infanda tyrannide? His dictis cum Collatino ſimul & Valerio properat. ut intra ædes peruentum eſt, Collatinus conſpicatus Lucretiam iacentem in medio, patremq́; complexum exanimam, ingenti gemitu edito in cadauer irruit, complexusq́; oſculabatur nomine ciens mortuam, nec aliter quàm niuam alloquens, mentis impos præ dolore nimio. qui dum ita cum patre totaq́; familia fletu ac lamentis occupatus eſt, Brutus: Aliàs, inquit, Lucreti, tuq́; Collatine, uoſq́; cæteri mulieris neceſſarÿ ſatis temporis ad deflendum habebitis, nunc de uindicta cogitandum eſt. nam id præſens tempus poſtulat. Viſus eſt recte monere, ac mox ſoli conſidentes, ſemota turba ſeruorum & familiariũ, conſultabant quid agendum ſit. Ibi primus Brutus præfatus de ſeipſo quã non uerã præ ſe tuliſſet ſtultitiam, quibusq́;

causis ad simulandum adactus sit, postquā apparuit hominē esse longe prudentißimum, prosequens orationem hortatus est ut unanimes consociata opera Tarquinium & filios urbe pellerent, multa locutus in eam sententiam ad persuadendū efficacia: animaduertens deinde neminem non promptum: Non uerbis, inquit, nec pollicitis, sed factis hic opus est, siquid uolumus proficere: seq; dixit facturū initium. ac mox accedens ad cadauer, quod etiamnum propalam iacebat spectaculum miserabile, cruento cultro imposito desuper, iurauit Martem deosq; cæteros, se quacunq; ui poßit Tarquinium exacturum: & neq; tyrānos Romæ regnare, neq; quenquam ciuium id permittere, passurū: sed amicos eorum pro hostibus habiturum: & usq; ad mortem cum tyrannis eorumq; factione bellum gesturum. quod si iusiurandum uiolaret, talem sibi suisq; liberis exitū uitæ imprecatus est, qualis miseræ illi contigisset: idem deinde iusiurandum exegit à cæteris. illi incunctanter surrexerunt, & cultrum per manus tradentes iurabāt alius post alium: moxq; iurati iam quærebant modum aggrediendi negotium. Bruti hæc fuit sententia. Ante omnia custodias portis adhibeamus, nequid eorum quæ in urbe dicuntur aguntur'ue contra tyrannidem Tarquinius sentiat priusquam res nostræ paratæ sint. deinde prolato in forū cruore fœdato sic ut est mulieris

corpore, Lucretius atq; Collatinus progreßi in medium deplorent suum infortuniũ, & rem exponant ordine. reliqui deinde alius post aliũ accedens accusent tyrannidem, populumq́; ad libertatem prouocent. erit hoc ciuibus exoptatissimum, uidere à nobis patricijs initium libertatis fieri. multa enim à Tarquinio paßi sunt & grauia, & satis illis erit uel modica occasio. ubi uero multitudinem aduersus tyrannos concitatã habuerimus, abrogato regno Tarquinio, plebiscitum super hoc quantocyus transmittamus ad exercitum. etenim si armati cognouerint urbem à tyrannis alienatã, studebunt libertati patriæ, ne largitionibus quidẽ deuincti. Tum Valerius interloquens. Reliqua, inquit, recte monere uideris Iuni, cæterũ de comitijs scire uelim, quis indicet ea legitime, suffragiaq́; curiarũ colliget? magistratus enim est hoc officium, & nostrũ nemo ullum magistratum obtinet, ad hoc ille, Ego Valeri. Sum enim sacrificorum princeps: licetq́; mihi per leges quandocũq; in comitium uocare populum. hunc enim honorum omnium maximũ Tarquinius mihi dedit ut fatuo, & neq; intelligenti eius potestatem, neq; usuro ea si intelligerem, quin & contra tyrannum primus perorare paratus sum. Id ab omnibus collaudatũ est ut honestũ ac legitimum. Brutus iussus pergere: Quando, inquit, hæc ita uidentur, dispiciamus item quis magistratus rẽp. post expulsos reges

curaturus est, & à quo creatus: imò prius etiã qualis erit status reipublicæ quem inducere paramus in locum tyrãnidis. Præstat enim omnia consulta habere priusquam aggrediamur tantũ facinus, & præconsideratis omnibus nihil inexcussum relinquere. dicat super his ueſtrũ quisq; suam sententiam. Variatum est deinde nonnihil. quibusdam placebat regem denuo creare, enumerantibus quanta in rempublicam beneficia superiores reges contulerint. alij negabant unius potestati amplius concredendam rem Romanã, permoti iniurijs, quibus & alij reges multi, & postremo Tarquinius, ciues suos affecerant: malebantq; penes senatum summam potestatem esse sic ut in plerisq; Græcis ciuitatibus. Alijs neutrum horum placebat, popularem gubernationem qualis Atheniensium præferentibus, et commemorantibus quo pacto paucorum potencia premi humiliores soleant, motisq; seditionibus contra illos uicissim insurgere: prædicantibusq; nihil esse libertate & æquato iure ciuium uel tutius uel honestius. cumq; difficilis electio uideretur omnibus, quòd nullus ex his status careret suis uicijs, ubi uentum est ad Brutum sic locutus est. At ego Lucreti tuq; Collatine & cæteri quotquot adestis boni uiri bonisq; progeniti, nihil nunc de reip. forma statuendum censeo. nam & tempus hoc angustum est præ negotijs, nec ad corrigendum rerum ordinem

suffic

ſufficiens: & ut optimam excogitemus mutationis rationem, non carebit tamen periculo. cæterum poſtquã à tyrannide liberati fuerimus, maiorem facultatẽ & plus otij habebimus de communi conſilio reformandi Remp. in melius, ſi quid tamen melius eſt eo ſtatu, quem Romulus, Pompilius, alijq; pòſt reges nobis tradiderunt, ſub quorum adminiſtratione continuata felicitate magna lateq; populis imperitans noſtra fuit ciuitas. Incommoda autẽ propter quæ regnum facile in ſæuitiam tyrannicam degenerat, & quæ regiam poteſtatem inuiſam omnibus faciunt, ea & nunc corrigenda, & in poſterum cauenda moneo. ecquæ nam illa? primum quoniam multi ſpectant rerum nomina, & ex his æſtimatione facta res ipſas aliquando uel noxias expetunt, uel utiles fugiunt, inter quas eſt & regnum, nomen in Republica ei mutãdum arbitror: ut quorum curæ poſthac committetur ciuitatis incolumitas, non reges neq; monarchæ uocentur, ſed alio quopiam modeſtiore magisq; populari uocabulo. deinde non conſtituendam unam poteſtatem penes quam ſint omnia, ſed duobus uiris permittendum regium imperium, ſicut Lacedæmonios audio facere iam multis ætatibus, ideoq; hanc formam Reip. inter omnes Græcos maxime florere legibus & opibus. minus enim iniurioſi erunt & moleſti diuiſa poteſtate bifariam, ambobus eandem uim obtinentibus: & alter

alterum reuerebitur ac uicißim reuocabit à licentia: æmulatio quoq; ad uirtutis opinionē ex potestate æquata maxime nascitur. Præterea è tam multis regijs insignijs siqua sunt inuidiosa & molesta populo, uel moderari opus est, uel in totum tolli: sceptra ista dico & coronas aureas, & purpureas auro intertextas trabeas, nisi statis festis & in pompis triumphalibus, assumantur honoris deorum gratia. rarus enim horum usus inuidiosus non erit. cæterum sella eburnea in qua sedentes ius reddant populo, relinquenda est unà cum prætexta candida & lictoribus duodecim secures præferētibus per uias. Superest unum ad retinendos in officio summos magistratus omnium quæ hactenus memoraui utilissimum, ut perpetuum non sit & cum uita demū finiendum imperium. prægrauis enim est omnibus magistratus cui nullum certū tempus præfinitum est, eoq́; rationem reposcitur à nemine, unde tyrannis nascitur. contrahenda igitur potestas exemplo Atheniensium intra tempus annuum. imperandi enim parendiq́; uicißitudo, & potestas antequam corrumpat animum relinquenda, reprimit ingenia fastuosa, nec sinit inebriari licentia nimia. In hunc modum cōstitutis rebus fruemini bonis gubernationis regiæ, absq; agnatis illi incōmodis. Et ut nomen regiū auspicato in hāc ciuitatē receptū seruetur religionis causa ut sacrum, creetur semper rex cui

honor

honor hic sit perpetuus, & immunitas à militia, nec aliud negotium habeat quàm curam sacrorũ quæ per reges factitabantur antea. Nunc audite quomodo conficiemus singula. Ego indicam comitia, quando ut ostendi concessum hoc est mihi legibus: rogaboq́; populum iubeántne exulare Tarquinium cum uxore atq; liberis: arceriq́; urbe ac ditione Romana in perpetuũ cum omni posterorum progenie. quæ rogatio ubi approbata fuerit suffragijs ciuium, indicata prius ratione Reip. quam cogitamus instituere, interregem creabo qui designet magistratus populi, & ipse deponam honorem quem à rege acceptum nunc gero. tum interrex centuriatis comitijs nominet magistratus, designandos in locum regium, expectaturus suffragia ciuium. quod si pluribus centurijs placuerit ratam esse electionem, simulq́; aues addixerint, tum assumptis fascibus cum reliquis regiæ potestatis insignijs, dent operam ut liberã habeamus hanc patriam, néue unquã reditus in eam Tarquinijs pateat. Tentabunt enim uel persuaso populo, uel ui, uel dolo, uel quauis arte alia dominationem recipere, nisi ab eis nobis cauerimus. Hæc sunt præcipua quæ in rem præsentem admonendos uos duximus. Reliqua nec pauca nec disquisitioni nostræ propter temporis angustias facilia, præstat committere futuris magistratibus. Sed hos oportet omnia ex senatus consulto decernere, quemadmod

admodum mos erat regibus, & nihil ſine nobis agere, & ſenatus placita referre ad populum, ſicut maiores noſtri ſolebant, nec in re ulla eius priſtinam autoritatem diminuere. nam hoc pacto honeſtiſsime ſe habebit magiſtratus ſummus, eritq; tutiſsimus. Omnes laudarunt Iunij Bruti ſententiam: ac poſt modicam de magiſtratibus futuris conſultationem decreuerunt interregem dicere Sp. Lucretium patrem eius quæ ſe interfecerat, & ab eo deſignari magiſtratus cum poteſtate regia L. Iunium Brutum, L. Tarquinium Collatinum. eos magiſtratus placuit nominari ipſorum lingua conſules, quos Græca uoce interpretari licet συμβούλους ſiue προβούλους. nam conſilia Romani uocant, quas noſtrates συμβουλάς. Græci tamen procedente tempore ὑπάτους appellare maluerunt à poteſtatis præcellentia, quòd rerum imperium, ſummumq; inter reliquos Reipublicæ Romanæ magiſtratus locum obtineant. nam quod præcellens & ſummum eſt, priſci Græci uocabant ὕπατον. His ita ſtatutis, dijsq; in uota uocatis ut iuſta piaq; cœpta ſecundarent, in comitium prodeunt, ſequentibus famulis in atrata lectica ferentibus incuratũ cruentatumq; cadauer Lucretiæ: qua ante curiam in loco ſublimi & conſpicuo poſita conuocabatur populus. cumq; non ſolum forenſis turba, ſed excitus tota urbe per præcones populus confluxiſſent, Brutus conſenſo loco unde

conc

concionari mos erat, astantibus patritijs, in hunc modum locutus est. De necessarijs & præclaris rebus uerba facturus apud uos Quirites, de meipso primum paucis præloquar. Fortaßis enim quibusdam, imò dubio procul multis insanire uidebor, quòd uir mentis non integræ, de maximis rebus dicere aggrediar, cui curatore opus sit. Volo igitur uos scire falsam fuisse opinionem de me publicam, cuius tamen autor nemo fuit præter me. ut autem neq; pro ingenio meo neq; pro decoro uiuerem, sed prout Tarquinio libuit, & mihi uisum est utile, in causa fuit metus & uitæ periculum. Regem enim qui principatus initio patrem meum occiderat, ut opes eius luculentas inuaderet: & maiorem fratrem ultorem paternæ necis futurum si licuisset, cæde clancularia de medio sustulerat: satis apparebat non parciturum nec mihi destituto carißimis neceßitudinibus, nisi egissem morionem fictitium. hoc me figmentum creditum à tyranno & è familiari clade eripuit, & huic incolumem seruauit tempori: quod postquam exoptatum mihi aduenit, nunc deniq; per uigintiquinq; annos gestatam personam libet deponere. Et hæc quidem de me dixisse sufficiat. Cæterum de Republica cuius causa cōuocati frequentes adestis, hoc aio, Tarquiniū neq; legitime patrióue more assumpsisse principatum: neq; posteaquam eum quibuscunq; artibus adeptus est, honeste geßisse

aut regię, sed per maiorem uniuersi iuris & æqui contemptum quàm ullus unquam tyrannus in omni memoria. Eum de communi sententia nos patritij regno priuare decreuimus, quod utinam dudum factum esset: nunc uero opportunitatem nacti uos Quirites conuocauimus, ut indicata uoluntate nostra, uestram opem precibus expetamus in asserenda libertate patriæ, cuius nec antè nobis occasio contigit ex quo principatum occupauit Tarquinius, nec posthac, nisi nunc fortes uiri fuerimus, unquam dabitur. Quod si temporis quantum opus esset haberem, aut cum nescijs agerem, omnia tyranni enumerarem scelera, quibus non unum supplicium commeruit. Verum quoniam temporis angustia id non patitur, quod pauca dicta, multa facta postulat, & ad non ignaros uerba facio, pauca tantum commemorabo, sed præcipua eius facinora, adeo manifestaria, ut nullã excusationem admittant, nullius quãtumuis diserti sceleratus ille subleuari poßit patrocinio. Hic est ille Tarquinius Quirites, qui nondum princeps fratrem germanum, quia malus esse nolebat, ueneno sustulit, assumpta ipsius uxore in societatem eius sceleris, suæ coniugis germana, quam dijs inuisus adulterio iam antè corruperat. Hic uxorem pudicam matronam & communium liberorum parentem eodem ueneno eodem tempore necauit, ac ne paululum quidem lugubri specie dißimu-

laui

lauit utrunq; ueneficium. sed confestim post perpetrata egregia hæc facinora, fumãtibus etiam tum rogis qui misera illa corpora exceperant, ipse amicos excipiebat nuptiali epulo, ducens uiricidam sponsam in sororis thalamum ex pacto nefario, primus ac solus inducens in hãc urbem morem impium & apud omnes Græcas simul atque barbaras nationes abominabilem. Quale porrò fuit illud facinus Quirites, quàm dirum & infame, quod perpetrauit in soceros? iugulato enim propalam Seruio Tullio regum omniũ æquißimo, optimeq; de nobis merito, cuius ne corpus quidem sepultura dignatus est: Tarquiniam eius coniugem, quam ipsius merito debuerat matris loco ut materteram colere, ante persoluta marito luctus & inferiarum extrema officia necauit laqueo miseram: atq; ita tractauit eos à quibus ipse seruatus & educatus fuerat, hæres etiã atq; successor futurus si paulum expectasset naturalem eorũ obitum. Sed quid his obiurgandis immoror, cum præter domestica in cognatos & soceros facinora tot iniquitates accusandas habeam, admissas in nos omnes cõmunemq; patriam? si tamen iniquitates dicendæ sunt, ac non potius piacula & abominationes omnium nationum & gentium. primò regnum, ut hinc incipiam, quomodo adeptus est? num ita ut antè reges alij? minime. immo plurimum interest. nam illi omnes à nobis ad principatum

prouecti

prouecti sunt ritu moreq; patrio, primùm ex senatus consulto, cuius primæ partes sunt in omnibus publicis consilijs: deinde per electos à senatu interreges, penes quos est iudicium quis regno sit idoneus: postremo suffragante in comitijs populo, cui confirmandi ius est in rebus maximis. accedunt huc auspicia, litationes, cæteraq; diuinitus signa felicia, sine quibus nihil humana consilia proficiunt. agedum quis uestrum scit obseruatum horum aliquid quando Tarquinius assumpsit imperium? quod senatus consultum? quod interregum iudicium? quæ populi suffragia? quæ auspicia addictoria? non dico, hæc omnia, tametsi in recta creatione nihil prætermitti debuisset legitimum: sed siquis unum quoduis horum tunc obseruatum potest ostendere, non recuso notam calumniæ. Quomodo igitur principatum assecutus est? armis & ui, malorumq; hominum conspirationibus, ut tyrannis mos est, nobis inuitis & indigne ferentibus. Sed forte regnum quomodocunq; quæsitum administrauit regie, ad superiorum regum exemplum, qui nihil non dixerunt atq; fecerunt quo fortunatiorem & maiorem hanc ciuitatem successoribus traderent, quàm ipsi accepissent à suis maioribus. Ecquis sanus hoc diceret? qui modo uideret quàm miseris modis omnes accepti simus ab eo. taceo iniurias nostri ordinis patritij, quas ne hostis quidem audiret absq; lacrymis, quando

pauci è multis superſumus, è magnis facti humiles, ad paupertatem atq; adeo egeſtatem redacti ereptis ingentibus opibus. at illi præclari uiri, graues & magnifici, per quos olim inclyta fuit hæc noſtra ciuitas, partim perierunt, partim exulant. Quid res ueſtræ plebeij, quomodo ſe habent? an non leges uobis abſtulit? an non interdixit omni conuentu ſacrorum gratia? an non comitia, ſuffragia, concionesq; ſuſtulit? quin & corporibus ueſtris haud ſecus quàm mancipiorum emptitiorum ad uarios labores abutitur, cogens materiem cædere, onera humeris ſubuehere, in profundis & uoraginoſis foßis conteri ſine intermißione, ne minima quidem conceſſa requie. quis igitur erit harum calamitatum finis? quouſq; hæc pati ſuſtinebimus? uſq; ad obitum Tarquinij. Ita per Iouem. Ecquid tum nobis erit melius? immo quid non deterius? tres enim ex uno prognatos habebimus Tarquinios patre ipſo ſceleratiores. nam quando iſte ex priuato factus tyrannus, & ſero malitiam exercere aggreſſus, in omnibus tyrannicis uitijs eſt abſolutißimus, qualem oportet exiſtimare euaſuram eius ſobolem, malo genere natam, maleq; educatam, quibus nunquam aliquod eius moderatum aut ciuile factum uidere uel audire licuit? & ne diuinare opus ſit uobis de execrando ipſorum ingenio, utq; pernoſcatis quales catuli ſuboleſcant in Tarquinij tyrannide,

nide, en factum unius eorum natu maximi. Hæc est Sp. Lucretij filia, quem tyrannus discedens urbi præfectum reliquit, uxor Tarquinij Collatini tyrannorum gentilis, multis laboribus præclare de ipsis meriti: quæ pudica amansq; mariti mulier, cum ex officio bonæ matronæ propter cognationem Sextum domi excepisset hospitio, præterita nocte absente Collatino & in castris agente, indomitam tyranni libidinem effugere non potuit, sed quasi bello capta pertulit quæ nefas est offerre liberæ fœminæ. quam iniuriam indigne ferens ut intolerabilem, postquam patri cæterisq; cognatis suũ denarrauit infortunium, multum precata obtestataq; ut ultores eius calamitatis fierent stricto cultro quem sub ueste celauerat, patre inspectante Quirites, ferrum demersit in uiscera. ô admirandam mactamq; nobilis popositi fœminam. Abijsti, perijsti, non ferens tyrannicam libidinem, cõtemptis omnibus uitæ uoluptatibus, nequid posses posthac pati simile. Et postea cum tu Lucretia nata mulier generosi uiri mentem habueris, nos quos natura uiros esse uoluit, uirtute uincemur à fœminis? Et tu quidem unius noctis tyrannide spoliata per uim impolluta pudicitia, mortem uita existimasti beatiorem: nos uerò non idem credemus? quibus Tarquinius non una die, sed per continuos iam uigintiquinq; annos oppreßis, adempta libertate simul spes omnes abstulit. non est

uital

nitalis Quirites hæc uita tot miserijs inuoluta nobis illorum uirorum posteris, qui digni etiam exteris iura reddere, tam periculosa pro imperio gloriaq; subiuerunt certamina: alterutrum eligendum est, aut mors gloriosa, aut uita libera. Venit tempus quod optauimus, abest Tarquinius, duces ad audendum sunt patritij: nihil nobis deerit si rem alacriter aggrediamur, non uiri, non pecuniæ, non arma, non duces, non aliud quicquam quod ad apparandum bellum attinet. referta est urbs his rebus omnibus: & turpe est in Volscos ac Sabinos, multosq; præter hos imperium affectantibus, ipsos domi seruire alijs: gestisq; tot bellis pro ambitione Tarquinij, nullum pro libertate propria suscipere. At quibus facultatibus fretos, quibúsue auxilijs? hoc enim dicendum superest. In primis deorum immortalium, quorum sacra, fana, arasq; Tarquinius manibus cruentis ciuiliq; cæde conscaeleratis polluit, dum sacrificijs præest ac libaminibus. deinde nostramet ipsorum ope, nec paucorum nec imbellium imperitorúmue artium militarium: sociorum quoq;, qui à nobis non uocati, nihil amplius erunt soliciti: sin uiderint uirtutis memores, libenter in huius belli societatem uenient. tyrannis enim res inuisa est omnibus libertatem amantibus. Quòd si aliqui uestrum ciues timent qui cum Tarquinio militant: ne forte pro illo stent contra nos, eorum timor

uanus est. nec enim leuiore illi premuntur tyrannide, & innatum est omnibus mortalibus libertatis desiderium, & inuitis labores perferentibus uel leuis occasio ad res nouandas uidebitur idonea: quos si uestro decreto ad opem patriæ ferendam uocaueritis, non metu, non gratia retineri apud tyrannos poterunt, nec quacunq; suasione aut uiolentia, quibus à recto deduci solent homines. & ut sint aliquot qui uel peruersitate ingenij uel mala educatione trahantur in factionem tyrannicam, eos quoq;, licet non multi sint medius fidius, uel inuitos cogemus adhærere bonorum uirorum partibus. obsides enim habemus in urbe coniuges eorum & liberos atq; parentes, uita ipsa cariora pignora. Hæc recepturos simulq; ueniam erratorum polliciti, facile à tyrannis eos alienabimus. Ergo in tam ampla spe fortiter Quirites bellum suscipite, omnium ad hanc ætatem honestißimum. Dij patrij terræ huius boni præsides, uosq; genij quorum cultus maioribus nostris obtigit, uestra sacra teq; patria dijs carißima, in qua nati sumus & educati, tuebimur tota mente, dictis factisq;, etiam animas impẽdere si opus sit parati, patiq; quicquid fors fatumq; tulerit. auguror tamẽ bene cepta felicẽ habitura exitũ. Dij faxint ut pari fortitudine unanimes omnes seruemus, seruemurq; inuicem. Concionanti Bruto frequẽter acclamatum est ad singula, magna significatione alacri-

tatis

tatis omnium, ultro etiam ad audendum accendentium: nō paucis ad tam mirificam & inexpectatam orationem lacrymantibus præ gaudio, affectis uariè multitudinis animis. mixtum enim erat mœrori gaudium consideratione præteritorum malorum, futurorumq; bonorum spe: & audacia metuq; alternantibus, nunc tedio malorum contemnebatur securitas, nunc difficultatis in tollenda tyrannide reputatio retardabat impetus. ut uero dicere desijt, uelut uno ore omnes exclamauerunt, arma sibi traderet. Tum Brutus lætus, Ita, inquit, si prius cognita senatus uoluntate, uestris eam suffragijs ratam feceritis. Placet enim nobis exulare Tarquinios urbe Romana, totiusq; imperij finibus cum tota progenie: nec cuiquā ullo modo licere pro eorum reditu uel dicere aliquid uel facere: esseq; capitalem siquis contra fecerit. hanc sententiā si ratam esse uultis, curiatim ferte suffragia. id esto uestræ libertatis initiū. Factū est ita, omniumq; curiarum calculis decretum tyrannorum exiliū. Tum Brutus: Quoniā quod erat primum omniū ratū fecistis ita ut debuistis, audite reliqua quæ in remp. consuluimus. Nobis considerantibus quænam rerum gubernatio sit potior, nō placet regiam in posterum constitui, sed duobus uiris magistratum committi annuum cum potestate regia, quoscunq; uos centuriatis comitijs designaueritis. Id si uobis quoq; ita uidetur, ferte

suffragia. Et hæc sententia cõprobata est omnibus ad unum calculis, quo facto Brutus more patrio dixit interregem comitiorum causa Sp. Lucretium. Ille concione dimissa iußit omnes cũ armis adesse in campũ Martiũ, ubi mos est legitimis comitijs magistratus eligi. eò postquã uentũ est, duos uiros nominauit habituros potestatem regiam, Brutum & Collatinũ. his populus eum honorẽ ratum fecit collectis centuriatim suffragijs. Dum hæc in urbe geruntur, Tarquinius rex ubi ex primis nuntijs, qui per urbis portas priusquam clauderentur euaserant, hoc solum cognouit, Brutum concionantem uocare ad libertatem populum, re nemini communicata, filijs tantum & amicorum fidißimo quoq; comitatus admißis equis properat, immaturam defectionem præuenire cupiẽs. cumq; portas clausas reperisset, refertaq; armatis mœnia, quantocyus repetebat castra gemens seq; afflictans obiter. Sed illic quoq; superuenit rebus iam perditis. Consules enim præuidentes animo aduentum eius celerem, diuersis itineribus literas ad milites in castra miserant; hortantes eos ut à Tyranno deficerent, & certiores facientes de decretis populi. Has receptas præfecti castrorum à tyranno relicti, T. Herminius & M. Horatius pro concione legerunt: perquisitaq; per singulas centurias sententia militum, quid opus facto sit, cum uniuersi censerent approbanda

banda decreta urbanorum ciuium, noluerunt amplius Tarquinium uenientem admittere. atque ita hac quoq; spe frustratus rex fugit cum paucis Gabios, ubi regem filiorum maximum Sextum ab eo relictum diximus, iam canus ipse, uigintiquinq; annis exactis in imperio. Herminius & Horatius in quindecim annos inducias cum hoste pacti abduxerũt exercitum ab Ardea. Regnatum est Romæ à condita urbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quatuor.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Quintus.

Continet regibus eiectis mutationem reip. & res deinceps sub COSS. gestas ab Olympiade sexagesimaoctaua usq; ad septuagesimamprimam, tempus duodecim omnino annorũ.

REGNANTE *Romæ ultimo rege cum iustũ ac legitimum regnum uersum esset in tyrannidem, per quos diximus uiros liberata est patria, initio sexagesimæ octauæ Olympiadis, qua in stadio uicit Ischomachus Crotoniensis, gerente Athenis*

annuum principatum Iſagro. Quadrimeſtres conſules L. Iunius Brutus, L. Tarquinius Collatinus, quem magiſtratum lingua ipſorum à conſulendo appellatum diximus, aſſumptis in ſocietatē multis poſt inducias & exercitus ab Ardea reditū, paulo poſt quàm pulſus eſt Tarquinius uocatum in concionem populum multis uerbis ad concordiam hortati, effecerunt ut nouo plebiſcito prius illud decretum confirmaretur de perpetuo Tarquiniorum exilio. Poſt hæc luſtrata urbe, cæſisq; uictimis, primi ipſi ſuper eis ſtantes iurarunt nunquam ſe reducturos ab exilio regem Tarquinium, neq; eius filios, neq; ex illis progenitos: regem Romæ poſthac creaturos neminē neq; creari paſſuros. atq; hæc pro ſe proq; ſuis liberis ac poſteris iurauerunt. Sed quoniam multa magna beneficia collata uidebantur in remp. à regibus, uolentes hoc nomen in urbe ſeruari perpetuo, iuſſerunt ut pontifices & augures deſignarent unum aliquem è ſenioribus ad hoc idoneum, qui ſacris tantum præeſſet, immunis à militia, uocareturq; rex ſacrificulus, primusq; hunc honorem Romæ accepit Manius Papirius uir patricius, quietis amantiſsimus. His ita conſtitutis, ueriti opinor falſam uulgi opinionem de innouata rep. quaſi pro uno duobus factis regibus, utrunq; conſulem præeuntibus duodecim ſecuribus, ſicut antè mos regum fuerat, decreuerunt ciuium terrorem tollere. &

pot

potestatis inuidiam minuere, instituto ut alterum consulū duodecim secures praecederent, alterum duodecim lictores cum solis fascibus, atq; etiam cum furcis, ut à quibusdam est proditum: secures singulis mensibus collegæ sibi uicissim traderent. hoc institutū humilem plebem obsequentem in officio retinuit, sicut & alia quadā similia non pauca. Leges enim Tullij de cōtractibus humanas admodū & populares, quas in uniuersum Tarquinius sustulerat, reuocauerūt in usum: & cœtus sacrorum causa tam in urbe quā in agris fieri solitos, per paganos & tribules diligenter celebrari iusserunt quemadmodum Tullij tēporibus. reducta sunt & comitia suffragiaq; de rebus maximis, cæteraq; instituta ueterū, gaudente populo post diuturnā seruitutē ex insperato restitutū se libertati pristinæ. Non defuerunt tamen stulti quidā quos licentiæ desideriū teneret cui sub dominatione tyrannica assueuerant, uiri non ignobiles: qui cōiuratione facta polliciti sunt urbe prodita Tarquinios ab exilio reducere, consulesq; interficere. Horū quinam duces fuerint, & quàm insperato casu indicati sint, cum se putarent fallere omnium conscientiam, dicam nunc rem paulo altius repetēs. Pulsus regno Tarquinius aliquātulum Gabijs substitit, cōuenientes ex urbe colligens quoquot libertati præferebant tyrannidem, speransq; reducēdum se in patriam opibus Latini nominis.

Sed cum preces eius negligerent hi populi, nec uellẽt ipsius causa Romanos bello impetere, desperato auxilio in Hetruscam urbem se recepit, unde materno genere ducebat originem. ibi conciliatis sibi per munificentiã animis Tarquiniẽsium, in concionẽ ab eis productus renouauit cognationẽ quæ sibi intercedebat cum eo populo: enumeratisq; beneficijs quæ auus ipsius in uniuersam Hetruriã contulerat, fœderis etiam mentionẽ fecit, quod inter eos & illi ictum fuerat. postremo questus est de suo infortunio, qui una die magnis euersus opibus, erro et inops cũ trib. filijs coactus sit ad suos olim subditos confugere. orationi per se miserabili additis etiã lacrymis cõmotus est populus adeò ut legatos Romam mitteret qui conditiones pacis offerrent. & spes erat nõ defore proceres aliquot Romanos qui fauerẽt regis reditui. His legatis ipsius electis arbitrio, præter mandata quid dicere faceréue debeant, literas etiam dedit scriptas ab exilij socijs ad amicos & domesticos, addidit & auri nonnihil. qui postquam Romam peruenerũt admißi à patribus, aiebãt postulare Tarquinium, ut ipsi uenire senatumq; ita ut æquum est accedere liceat: & si patres permiserint, tum etiam pro concione plebi rationẽ reddere omnium quæ geßisset toto regni tempore, subireq; iudiciũ totius Romani populi. ubi uero causam suam probauerit immerito se eiectum ex patria, siquidem

certis

certis conditionibus regnum sibi ciues restituerint, regnaturum ut antea: sin maluerint mutato reip. statu carere regibus, mansurũ in patria contentum domesticis facultatibus, usurũq; iure æquato cũ cæteris ciuibus exiliũ tantũ deprecari uitãq; uagam diuersis erroribus. His mãdatis expositis orabant senatum primũ per cõmune ius omniũ gentium, quod neminem uetat causam suam dicere, ut nec illi hoc pernegetur, cuius ipsi futuri sint iudices. quod si ipsum indignũ existimẽt hac gratia, saltem ciuitati pro eo deprecanti gratificentur, & missa obstinatione tantum honoris habeant, quantũ habere possint nullo suo incõmodo: utq; homines cum sint, non supra humanam conditionem sapiant, nec immortales iras gerant in corporibus mortalibus: sed uel præter animi sententiam ad æquitatem se demittant in deprecatorum gratiam, cogitãtes prudẽtium uirorum esse officium amicorum causa inimicis offensas remittere, cõtra barbarorum & insipientium nullum inter amicos & inimicos discrimẽ facere. Ad hæc Brutus assurgens ita respõdit. Quod ad Tarquiniorũ in hanc urbẽ reditũ attinet, desinite Hetrusci uerba facere. Iam enim decretũ est perpetuũ eorũ exiliũ, & per omnia sacra iurauimus, nec reducturos nos tyrãnos, nec reduci passuros ab alijs. quod si quid aliud non iniquum petitis, quod nec iusiurandum nec leges uetent nos facere, dicite. Tum

legati. Præter omnem expectationem nobis hoc contigit. Agentes enim pro supplice paratorationem uobis reddere ius commune omnium gentium ad priuatam gratiam impetrare non ualuimus. sed quoniam ita uobis uidetur, de reditu Tarquiniorũ amplius molesti nõ erimus. Aliud quiddã non iniustum petimus ex mandato patriæ, quod lex nulla nullũ iusiurandũ uos uetat facere: ut restituatis regi bona, quorũ absq; uiolẽtia nemine uestrũ defraudato olim ipsius auus fuit dominus, hæreditate ad se deuolutorum post patris obitũ, cum quibus migrans in urbem uestrã receptus est. Satis enim erit ei suis reb. receptis alicubi beate uiuere, nullo uestræ quietis periculo. His dictis legati curiam egreßi sunt. Consulum alter Brutus bona retinenda censuit mulctæ nomine, quòd tyranni rempublicam grauibus affecissent iniurijs: tum utilitatis publicæ gratia, ne habeant belli materiam, docens non fore contentos receptis bonis Tarquinios non assuetos priuatam uitam uiuere, sed conducto externo milite bello tentaturos in regnum reditum. Collatinus suadebat contrarium, dicens à tyrannis læsam rempublicam non ab ipsorum facultatibus, cauendaq; duo crimina, ne incurrant infamiam publicam, quasi propter diuitias expulsis Tarquinijs, néue uideantur iustam belli causam eis præbuisse, nimirum spoliatis proprijs facultatibus. Incertum enim

enim esse an receptis bonis bello tentaturi sint reditum: manifestum uerò non quieturos spoliatos rebus omnibus. cumq; in utranq; sententiam multi patrum irent, ambiguus consilij senatus, post aliquot dierum deliberationem, Brutū utiliora, Collatinum iustiora suadere existimans, postremo rem totam commisit iudicio populi. utroq; deinde consule multis uerbis conato pro concione suam persuadere sententiam, ubi ad triginta tribuum suffragia uentum est, adeò leui momento præponderauit altera, ut hi qui retinenda bona censebant, ab alteris qui reddi iubebant, uno tantum calculo uicti sint. Hetrusci post acceptum à consulibus responsum, multum laudata ciuitate quòd maiorem iustitiæ quàm utilitatis respectum habuisset, Tarquinium per literas certiorem fecerunt, recepturum esse bona: ipsi in urbe restiterunt, simulantes se intentos cōparandis uehiculis quibus asportarent res, uenditurosq; quicquid agi ferriq; non poterat: sed re uera pertentantes omnia ex mandato Tarquinij. nam & literas ab exulibus reddiderunt eorum necessarijs, & alias ab eis acceperūt remittendas ad exules: uarijsq; colloquijs nunc horum nunc illorum explorabāt animos: & quotquot inueniebāt faciles corrumpi ob inconstantiam animi, uictúsue inopiam, aut licentiæ desiderium, partim spe ostentata, partim præsenti pecunia conabantur in partes suas pertrahere.

nec mirum erat in urbe ampla & populosa reperiri quibus magis placeret status reipublicæ deterior, non solum inter obscuros, uerumetiam inter nobiles, in quibus erãt duo Iunij, Titus Tiberiusq́;, filij Bruti consulis uix tum puberes, & duo Gellij, Marcus Maniusq́;, fratres uxoris Bruti, iam maturi tractandæ reipublicæ, & Collatini alterius consulis sororis duo filij, Lucius Marcusq́; Aquilij, æquales Bruti filijs, apud quos plerunque conueniebatur, patre tum non superstite, consultabaturq́; de tyrannorum reditu. Itaque cum alijs multis argumentis colligere licet res Romanas diuina prouidentia prouectas ad tantam felicitatem, tum hoc præsenti non minimo. Tam dirus enim stupor inuasit illos miseros, ut sustinuerint literas proprijs manibus ad tyrannum scribere, continentes coniuratorum multitudinem, & tempus destinatum opprimendis per insidias consulibus: persuasi tyrãni epistola ad se missa, uelle eũ præscire, quibus Romanorum restitutus in regnum gratiam pro meritis referre debeat. hæ literæ tali casu peruenerunt ad consules. Ad Aquilios Collatini sororis filios conuenerant coniuratorũ capita, inuitati ad epulas. Post cœnã iußis ministris è conuiuio in atrium secedere, conferebant inter se de reducendis tyrannis: repertoq́; idoneo ut ipsis uidebatur consilio, autor eius id retulit in literas conscriptas manu propria, quas

Aquil

Aquilij unà cum alijs epistolis legatis Hetruscis darent transmittendas porro ad Tarquinium. Interea Cœninensis quidam nomine Vindex, qui bello captus & seruus pincernam tum agebat, ex ablegatione illa suspicatus eos aliquid mali tractare, solus foris ad ianuam restitit, ubi & uerba eorum audiuit, & uidit scribi literas, ad quandam ualuæ commissuram perspicuã admoto oculo. is intempesta nocte egressus, quasi ob aliquod negotium missus à dominis, ad consules quidem ire non ausus est, metu ne rem celare uolentes propter affectum erga cognatos, indicem coniurationis tollerent. cæterum adito P. Valerio, qui unus erat è quatuor primis libertatis publicæ assertoribus, fideq́; cũ iureiurando accepta ab eo, fraudi sibi id non fore, indicauit quæ uidit & audijt. ille confestim cum magna clientum & amicorum manu ad ædes Aquiliorum aduolat appetẽte iam die: et intromissus quasi aliud quippiam acturus, nondum digreßis adolescentibus nemine prohibente potitus est literis, ipsosq́; comprehensos apud consules statuit. Quæ uerò iam hinc dicturus sum facta alterius cõsulum Bruti mirifica, quæ maxime à Romanis iactantur, uereor ne apud alios Græcos ut nimis dura fidẽ non inueniant: quandoquidẽ omnes ex domesticis coniecturam facientes aliena credenda uel non credenda existimant. dicetur tamen nihilo minus. Simul atq;

dies

dies illuxit, sedens pro tribunali cũ epistolis coniuratorum recognosceret, ubi utriusq; filij sigilla agnouit, ac mox resignatis manus quoq; ipsorũ apparuit, primũ utranq; recitari iußit per scribam ut exaudirẽtur ab omnibus: deinde filijs dicendi si uellent dedit copiã. cumq́; neuter auderet impudenter negare, actũ de se putantes ambo flebant affatim. ille paulum cunctatus surrexit, indictoq́; per præconem silentio, omnibus exitum rei expectantibus, capitalem sententiã in filios protulit. ad quam auditam conclamatũ est, omnibus indignum facinus ducentibus talem uirum mulctari filijs, & uitam adolescentulorũ donare patri uolentibus. sed neq; clamore motus neq; gemitibus duci eos iußit supplicantes & blandißimis se appellãtes uocibus. id quoq; mirum uisum est, nihil eum flecti nec miseratione filiorum nec ciuium precibus: multoq́; magis, nihil remissum de supplicio. nam neq; è conspectu populi abduci necãdos permisit, neq; ipse priusquam in eos animaduersum esset è foro abijt quo uitaret id spectaculum, neq; absq; flagris passus est dare supplicium: sed exegit quæcunq; leges infligunt maleficis, ut ipso inspectante totoq́; populo uirgis lacerati postremo securibus ferirentur. sed nihil æque miraculo fuit atque uultus immotus nullisq́; mutatus affectibus: cũ cæteris omnibus præ miseratione flentibus, ipse adeo non fleret, ut ne gemitum quidem ullum

ederet

ederet aliámue doloris significationem uel leuissimam, non filiorum fati, non orbitatis suæ desolatæq; domus reputatione, sed constanti rigore mentis alieno à gemitu simul & lacrymis. tam firmũ animi robur uiro ad exequẽda decreta supererat, tantaq; aduersus affectus constantia. Necatis filijs mox collegæ sororis filios uocauit Aquilios, ad quos coniurati conuenire soliti, iussoq; scriba & horum publice recitare literas, ait se illis causæ dicendæ potestatem facere. illi producti ad tribunal, siue monitu amici cuiuspiam, siue ipsis hoc in mentem uenerat, acciderunt ad auunculi genuaq, quasi seruandi huius beneficio. cumq; Brutus lictores iuberet, abstractos eos ducere ad supplicium, nisi mallent causam suam agere, Collatinus innuẽs ministris ut abstinerent paulisper dum cum collega colloqueretur, seductum eum multis uerbis orauit excusans ætatis imperitiam, & malorum sodalium consuetudine dicens in eam pertractos amentiam: petebatq; unam sibi hanc concedi gratiam, salutem cognatorum, nihil obturbaturo postea. addebat periculum esse ne totus populus concitaretur si omnes suspectos quasi studeant exulibus uelint capite plectere: quòd magnus sit eorum numerus, & in his nonnulli nobiles. quod cum non impetraret, postremo postulabat non capitalem sed mitiorem in eos proferri sentẽtiam, absurdum dicens, tyrannos exilio

lio

lio mulctari, tyrannorum amicos dare pœnas capitis. renuente collega, ac ne differri quidem iudicium reorum sinente, quod ultimum Collatini postulatum fuerat, imò eadem die se omnes interfecturum iurante, ægre ferens alter nihil se impetrare: Ergo, inquit, quando tu durus & austerus es, ego adolescentes absoluo pro potestate qua sum tibi par. Tum Brutus iratus: Certe me uiuo Collatine nunquam patriæ proditores eripere supplicio poteris, imò tu quoq; breui pœnas persolues debitas. His dictis & custodia reis addita, conuocauit in concionem populum: plenoq; foro (iam enim rumor casum filiorum per totam urbem uulgauerat) progressus in medium cum senatorum honoratißimis, ita populum affatus est. Vellem equidem Quirites Collatinum hunc collegam mihi additum consentire mecum per omnia, & non uerbis solis, uerũ & factis declarare infensum se ac hostem tyrannidi, nunc quoniã satis liquet eum mihi aduersari, coniunctum non tantum cognatione sed & uoluntate Tarquinijs, agentemq; de illis recõciliandis, propria magis quàm publica curare cõmoda, & ipse iniquos eius conatus cohibere paro & uobis idem faciendi autor ac hortator sum. Ac primum in quanto periculo respublica fuerit audite, deinde dicam quomodo in eo nostrũ uterq; se gesserit. Aliquot ciues clam congreßi in Aquiliorum ædibus Collatini sororis fil

roris fil

roris filiorum, inter quos & ambo mei filij, & uxoris meæ fratres, & alij quidam non ignobiles fuere, coniurauerunt me interfecto Tarquinium in regnum reducere, atq; etiam epistolas manu sua scriptas, suis sigillis obsignatas, missuri erant exulibus, quo certiores de toto negotio fierent. Ea consilia deus aliquis nobis propitius indicauit per hunc hominem seruum Aquiliorum, in quorum ædibus præterita nocte scriptæ sunt literæ quæ nunc in nostris sunt manibus. quamobrem de Tito & Tiberio meis filijs supplicium sumpsi, legum & iurisiurandi maiorem rationem habens quàm affectuum. cæterum Aquilios Collatinus mihi eripit, negās se passurum ut qui filijs meis fuerunt culpæ socij, fiant socij & supplicij. qui si impune abibunt, nec in uxoris meæ fratres nec in alios patriæ proditores licebit mihi animaduertere. quo enim iure, si hos dimitto, cum illis agere potero? Cuius hoc rei signum uobis uidetur? utrū amoris erga patriam, an tyranno reconciliati animi? utrum ad confirmationem iurisiurandi pertinens quod nobis præeuntibus iurastis, an ad uiolationem & periurium? Qui si nos fefellisset, certe diris obnoxius pœnas dijs dedisset quos peierat: nunc à nobis deprehensus ad nostrā animaduersionē pertinet. quippe qui nuper nobis persuasit bona tyrannis reddere ut non reipublicæ contra inimicos, sed inimicis sint usui contra rempublicā. nūc

uero

uero coniuratis in tyrannorum reditũ dandam censet ueniam, mirũ ni ut illos demereatur: ut siue proditione siue per uim recipiatur, poßit pro amico officio reposcere quamuis gratiam. Ergo ego qui meis non peperci liberis, tibi parcã Collatine, qui corpore nobiscum uersaris, apud hostes habes animũ: & proditores patriæ seruas, me pro ea decertantẽ interficis. Quo pacto? Multum abest. At ne quid tale perpetres, magistratum tibi abrogo, & aliò te migrare iubeo. Vos Quirites uocati centuriatim ad suffragia, uelitis'ne hoc ratum declarabitis. Scitote autem alterum è duobus, uel Collatinũ uos habituros consulem uel Brutũ. Hæc loquenti Collatinus moleste reclamabat, insidiatorẽ proditoremq́; amicorum appellans, & nũc pro se respondens, nunc pro cognatis deprecãs, & suffragia de se populo adimẽs, ita ut plebs indignabunda ad tumultum uergeret. Itaq; iratis ciuibus & neq; defensionẽ eius neq; preces admittẽtibus, sed calculos poscentibus, socer eius Sp. Lucretius gratiosus apud populum. timens illi ne cum cõtumelia pelleretur ex urbe, petijt ab utroq; consule dicendi ueniam: primusq́; omnium hoc impetrauit, ut tradunt Romanæ historiæ, cum eo tempore non esset mos pro cõcione loqui priuatum hominem. is utrunq; consulem orabat, Collatinum ne cum iratis contenderet, ne'ue magistratum retineret inuitis ciuibus, quem accepisset à uolentibus, sed

si ita

si ita illis uideretur, reposcentibus sponte concederet, criminaq́; re potius quàm uerbis refelleret: tum domicilium sibi ubicunq; terrarū optaret deportatis etiam omnibus facultatibus, donec in tuto esset respublica, quando id postulare uideatur ciuitatis utilitas: cogitaretq́; alia peccata cōmissa demum ad iram concitare homines, proditionis uero uel solam suspitionem, dum malunt uano metu cauere periculum, quā per contemptum opprimi. Rursum Bruto suadebat ne turpiter & cum contumelia collegam urbe pelleret, à quo adiutus optime de patria sit meritus: sineret eum potius sponte discedere, & bona sua deportare per otium, atq; etiam solaretur eius infortunium munificentia publica. Hæc monita cum à populo etiam laudarentur, Collatinus multum conquestus quòd fraudi sibi esset suorum affectuum miseratio, propter quam cogeretur carere patria, magistratu se abdicat. Brutus laudata eius prudentia, quòd tum sibi tam reipub. consuluisset optime, rogabat ne ea de causa uel sibi uel patriæ fieret infensior, utq́; etiam post mutatū domicilium contra ciues suos nullis inimicorum communicaret consilijs, & peregrinationem hanc uerius crederet quàm fugam aut exilium, & corpus aliò transferens animum apud dimittentes se relinqueret. His uerbis delinito consentiente populo dono dat uiginti talenta ex ærario, additis

quinq; de propria pecunia. Tarquinius fortunæ ita ferente profectus est Lauinium ueterem Latinorum patriam, ubi senex admodum fato functus est. At Brutus nolens solus imperare, ne ciues suspicarentur regni cupidine collegam ab eo pulsum patria, conuocato populo in campum Martium, ubi mos erat reges & magistratus creari, collegam assumpsit P. Valerium à Sabinis oriundum ut diximus, uirum multis nominibus laude admirationeq; dignum, sed frugalitate præcipua. Inerat enim huic innatũ quoddam sapientiæ studium, ut in multis eius factis apparuit, de quibus dicetur paulopost. cum hoc sanè per omnia consentiens continuo supplicium sumpsit de coniuratis omnibus. seruo cõiurationis indici præmium fuit libertas & non mediocris pecunia, honoris etiam gratia ius ciuitatis additum. Deinde consules tribus egregijs consilijs & reipublicæ utilißimis aluerunt concordiam ciuium, & diminuerunt factionem regiam. fuerũt autem hæc. Omnium primum præcipuos ex plebe allegerunt in patriciorum ordinem, & ex his senatum suppleuerunt ad trecentorum numerum. deinde bona tyrannorum populo diripienda dederunt: agrum quem illi priuatim possederant, inopibus ex plebe diuiserunt, uno tantum campo excepto, qui situs est urbem inter & fluuium. is iam ante Marti sacer erat, pratum equis & iuuentuti in armis exercendæ

accom-

accommodum. id Tarquinius contempta religione suis oppleuerat segetibus, sicut satis appa ret ex decreto cõsulum de eius frugibus. cũ enim omnia tyrannorum bona agẽda ferendaq́; permisissent populo, quicquid frumenti erat in eius campi areis uel in stipula uel tritum iam, non permiserunt auchi religione uetante, iusseruntq́; totum effundi in Tiberim: & nunc quoq; manet eius facti monumentum bene magna insula sacra Aesculapio cincta flumine, concreta (ut fertur) è frumenti aceruis putrescẽtibus, & paulatim alijs quæ fert temere flumen eodem inuectis facta auctior. postremo ciuibus cum tyranno profugis reditum in patriam cum impunitate præteritarumq́; offensarum omnium obliuione concesserunt, præstituto uiginti dierum spatio, intra quod si quis non redisset, exilio perpetuo mulctaretur & amißione bonorũ omnium referendorum in ærarium publicum. Ita factum est ut regia præda quomodocũq; potiti, metu ne rursus eam amitterent, alacres essent ad subeunda pericula: qui uerò conscij sibi alicuius facinoris sub tyrannis patrati metu iudicij spontaneo se damnauerant exilio, timore hoc liberati desertis tyrannis in patriæ partes concederent. Post hæc COSS. paratas ad bellum copias prope urbem in campis continebant sub signis & ducibus, uacantes interim militaribus exercitijs: quòd nuntiaretur conatus exulum ex omni-

bus Hetruscorum populis exercitum contra se colligentium, duosq́; ex professo illos adiutare, Veientes & Tarquinios, missa utrinq; non contemnenda manu militum: ex reliquis adesse eis uoluntarios, uel ab amicis missos uel conductitios. ubi uerò hostes iam ad bellum egressos est cognitum, obuiam profecti priores traiecerunt fluuium, nec procul ab Hetruscis castrametati sunt in pratis Iunijs ad syluam sacratam heroi Arsio: & forte acciderat ut pares essent illis uel numero uel pugnandi cupidine. ut in conspectum uentum est primi equites, peditibus etiam tum castra metantibus, congressi inter se uirtutis fecerunt periculum, & post breuē uelitationem utriq; se receperūt ad suos, nullo insigni accepto uel illato incōmodo. deinde utrinq; in aciē prodierunt pedites simul & equites eodem modo instructi, latera peditatus claudentibus alis equitum. In dextro cornu Romanorum Valerius consul præerat oppositus Veientibus: in sinistro Brutus ex aduerso Tarquiniensium, quos ductabant regij iuuenes Tarquinij. prius quàm signa canerent prouectus ante Hetruscam aciem Aruns Tarquinius animi ac corporis robore fratrum præstantissimus, cum eò processisset unde agnosci & exaudiri à Romanis posset, incessebat Brutum conuitijs, bestiam immanem appellitans contaminatam filiorum sanguine, imbellem & timidam, postremo ad singulare cer-

tamen

tamen prouocans. Tum dux Romanus probrorũ impatiens concitato equo procurrit & ipse extra ordines, cõtemptis amicorum dehortationibus ad fatalem mortẽ fortiter properans. adeoq; infestis animis concurrerunt, neuter dum hostẽ uulneraret sui protegendi memor, ut per parmã atq; thoracem uterq; transfixus, alter per costas letale uulnus acceperit, alter per ilia. equi quoq; impetu nimio collisi & in posteriores pedes erecti sessores excusserunt saucios. quibus ita iacentibus & luctantes animas effundentibus cum multo sanguine, reliquæ copiæ ut duces prostratos uidere clamore sublato concurrunt, maxima contentione omnium tam equitũ quàm peditum, fortuna quoq; non dissimili. Dextrum cornu Romanum cui consulum alter Valerius præerat, profligatos Veientes usq; ad castra persecutum, medium campum repleuit cadaueribus. Dextrum item Hetruscorum ductu Sexti & Titi uicit egregie Romanos in sinistro cornu sibi oppositos: quibus in castra compulsis etiam uallum oppugnare ausi, acceptis multis uulneribus reiecti sunt. præsidium enim constabat ex triarijs quos uocant, ueterano & spectatæ uirtutis milite, cuius opera in extremis uti solent periculis. Sub solis occasum demum utriq; in castra reuersi sunt, non tam læti uictoria, quàm mœsti propter desideratorum multitudinem, quòd uix suffecturi uiderẽtur instaurãdo si

 opus

opus esset prælio: tam multi erant inter superstites saucij. sed maior apud Romanos luctus & desperatio fuit propter ducis interitum, adeò ut multi cogitarent noctu castra deserere. inter huiusmodi cogitationes & colloquia circa primam ferme uigiliam è sylua ad quam castra habebant uox quædam ab omnibus utriusq; partis militibus exaudita est, siue ea fuit herois cuius ibi fanum est, siue Fauni quem uocant. nam ad hunc autorē Romani solent referre panicos terrores, spectraq; uarijs formis formidinem mortalibus incutientia: & ab hoc aiunt edi horrendas uoces dæmoniacas. ea uox bono animo Romanos esse iubebat, uictores dicens, & uno plus Hetruscorū cecidisse in acie. Hac animatus Valerius fertur ante lucem aggressus Hetruscorum uallū, multis cæsis, reliquis fugatis, castra etiam diripuisse. atq; ita pugnandi fine facto, Romani spoliatis hostium cadaueribus, suis humatis, domum inde reuersi sunt. Bruti corpus multis laudibus ac lacrymis honestatum, coronatum etiam in urbem humeris fortißimorum equitum relatum est. aduentanti senatus obuiā factus, triumphali pompa ducem inferri iußit, populus crateris & mensis plenis excepit exercitum. Consul quoq; triumphans regio more urbem inuectus, re diuina facta & dedicatis spolijs, eius diei reliquum exegit inter Epulas cū nobilißimo quoq; ciuium. postera die pullatus ipse Bruti corpus

in

in foro proposuit in lectica ornatißima: aduocatoq́; in concionem populo, pro tribunali funebrem orationem habuit: qui mos túmne primum institutus sit à Valerio, an à regibus Romanis traditus, certò affirmare non possum: sed quòd Romanorum non Græcorum, uetus inuentum sit laudari magnos uiros in funere, compertum habeo ex doctißimorum tam poëtarum quàm historicorum scriptis uetustißimis. ibi enim uirorum equorumq́; certamina funebria in honorem heroicorum uirorum ab ipsorum amicis celebrata legimus, ut ab Achille in Patrocli funere, & antè in Pelopis ab Hercule: laudatos publice nemo prodidit præter Atheniensium tragicos, qui assentantes in hoc urbi suæ, Theseo sepelienti argiuos affinxerunt id quoque. Sero enim Athenienses legitimis funerandi ritibus laudationem addiderunt, siue id in desideratis ad Artemisium & Salaminem primùm factum est: siue in eis qui ad Plateas Marathónaue occubuerunt pugnantes pro patria: & ut demus morem hunc cœpisse à Marathonensi pugna, hæc quoque sedecim annis funere Bruti est posterior. Quod si quis semota inuentionis quæstione usum ipsum funebrium laudationum examinet apud utros se melius habeat, uidebit hic tanto meliorem quàm illic, quòd Athenienses instituisse uidentur ut solorum in bello cæsorum sic honorarentur funera.

nec mirum erat in urbe ampla & populosa reperiri quibus magis placeret status reipublicæ deterior, non solum inter obscuros, uerumetiam inter nobiles, in quibus erãt duo Iunij, Titus Tiberiusq́;, filij Bruti consulis uix tum puberes, & duo Gellij, Marcus Maniusq́;, fratres uxoris Bruti, iam maturi tractandæ reipublicæ, & Collatini alterius consulis sororis duo filij, Lucius Marcusq́; Aquilij, æquales Bruti filijs, apud quos plerunque conueniebatur, patre tum non superstite, consultabaturq́; de tyrannorum reditu. Itaque cum alijs multis argumentis colligere licet res Romanas diuina prouidentia prouectas ad tantam felicitatem, tum hoc præsenti non minimo. Tam dirus enim stupor inuasit illos miseros, ut sustinuerint literas proprijs manibus ad tyrannum scribere, continentes coniuratorum multitudinem, & tempus destinatum opprimendis per insidias consulibus: persuasi tyrãni epistola ad se missa, uelle eũ præscire, quibus Romanorum restitutus in regnum gratiam pro meritis referre debeat. hæ literæ tali casu peruenerunt ad consules. Ad Aquilios Collatini sororis filios conuenerant coniuratorũ capita, inuitati ad epulas. Post cœnã iußis ministris è conuiuio in atrium secedere, conferebant inter se de reducendis tyrannis: repertoq́; idoneo ut ipsis uidebatur consilio, autor eius id retulit in literas conscriptas manu propria, quas

Aquil

Aquilij unà cum alijs epistolis legatis Hetruscis darent transmittendas porro ad Tarquinium. Interea Cœninensis quidam nomine Vindex, qui bello captus & seruus pincernam tum agebat, ex ablegatione illa suspicatus eos aliquid mali tractare, solus foris ad ianuam restitit, ubi & uerba eorum audiuit, & uidit scribi literas, ad quandam ualuæ commissuram perspicuã admoto oculo. is intempesta nocte egressus, quasi ob aliquod negotium missus à dominis, ad consules quidem ire non ausus est, metu ne rem celare uolentes propter affectum erga cognatos, indicem coniurationis tollerent. cæterum adito P. Valerio, qui unus erat è quatuor primis libertatis publicæ assertoribus, fideq; cũ iureiurando accepta ab eo, fraudi sibi id non fore, indicauit quæ uidit & audijt. ille confestim cum magna clientum & amicorum manu ad ædes Aquiliorum aduolat appetẽte iam die: et intromissus quasi aliud quippiam acturus, nondum digreßis adolescentibus nemine prohibente potitus est literis, ipsosq; comprehensos apud consules statuit. Quæ uerò iam hinc dicturus sum facta alterius cõsulum Bruti mirifica, quæ maxime à Romanis iactantur, uereor ne apud alios Græcos ut nimis dura fidẽ non inueniant: quandoquidẽ omnes ex domesticis coniecturam facientes aliena credenda uel non credenda existimant. dicẽtur tamen nihilo minus. Simul atq;

dies

dies illuxit, ſedens pro tribunali cũ epiſtolas con iuratorum recognoſceret, ubi utriuſq; filij ſigilla agnouit, ac mox reſignatis manus quoq; ipſorũ apparuit, primũ utranq; recitari iußit per ſcribam ut exaudiretur ab omnibus: deinde filijs di cendi ſi uellent dedit copiã. cumq́; neuter auderet impudenter negare, actũ de ſe putantes ambo flebant affatim. ille paulum cunctatus ſurrexit, indictoq́; per præconem ſilentio, omnibus exitum rei expectantibus, capitalem ſententiã in filios protulit. ad quam auditam conclamatũ eſt, omnibus indignum facinus ducentibus talem uirum mulctari filijs, & uitam adoleſcentulorũ donare patri uolentibus. ſed neq; clamore motus neq; gemitibus duci eos iußit ſupplicantes & blandißimis ſe appellãtes uocibus. id quoq; mirum uiſum eſt, nihil eum flecti nec miſeratione filiorum nec ciuium precibus: multoq́; magis, nihil remiſſum de ſupplicio. nam neq; è conſpectu populi abduci necãdos permiſit, neq; ipſe priuſquam in eos animaduerſum eſſet è foro abijt quo uitaret id ſpectaculum, neq; abſq; flagris paſſus eſt dare ſupplicium: ſed exegit quæcunq; leges infligunt maleficis, ut ipſo inſpectante totoq́; populo uirgis lacerati poſtremo ſecuribus ferirentur. ſed nihil æque miraculo fuit atque uultus immotus nulliſq́; mutatus affectibus: cũ cæteris omnibus præ miſeratione flentibus, ipſe adeo non fleret, ut ne gemitum quidem ullum

ederet

ederet aliámue doloris significationem uel leuissimam, non filiorum fati, non orbitatis suæ desolatæq; domus reputatione, sed constanti rigore mentis alieno à gemitu simul & lacrymis. tam firmũ animi robur uiro ad exequẽda decreta supererat, tantaq; aduersus affectus constantia. Necatis filijs mox collegæ sororis filios uocauit Aquilios, ad quos coniurati conuenire soliti, iussoq; scriba & horum publice recitare literas, ait se illis causæ dicendæ potestatem facere. illi producti ad tribunal, siue monitu amici cuiuspiam, siue ipsis hoc in mentem uenerat, acciderunt ad auunculi genuaq; quasi seruandi huius beneficio. cumq; Brutus lictores iuberet, abstractos eos ducere ad supplicium, nisi mallent causam suam agere, Collatinus innuẽs ministris ut abstinerent paulisper dum cum collega colloqueretur, seductum eum multis uerbis orauit excusans ætatis imperitiam, & malorum sodalium consuetudine dicens in eam pertractos amentiam: petebatq; unam sibi hanc concedi gratiam, salutem cognatorum, nihil obturbaturo postea. addebat periculum esse ne totus populus concitaretur si omnes suspectos quasi studeant exulibus uelint capite plectere: quòd magnus sit eorum numerus, & in his nonnulli nobiles. quod cum non impetraret, postremo postulabat non capitalem sed mitiorem in eos proferri sentẽtiam, absurdum dicens, tyrannos exi-

lio

lio mulctari, tyrannorum amicos dare pœnas capitis. renuente collega, ac ne differri quidem iudicium reorum sinente, quod ultimum Collatini postulatum fuerat, imò eadem die se omnes interfecturum iurante, ægre ferens alter nihil se impetrare: Ergo, inquit, quando tu durus & austerus es, ego adolescentes absoluo pro potestate qua sum tibi par. Tum Brutus iratus: Certe me uiuo Collatine nunquam patriæ proditores eripere supplicio poteris, imò tu quoq; breui pœnas persolues debitas. His dictis & custodia reis addita, conuocauit in concionem populum: plenoq́; foro (iam enim rumor casum filiorum per totam urbem uulgauerat) progressus in medium cum senatorum honoratissimis, ita populum affatus est. Vellem equidem Quirites Collatinum hunc collegam mihi additum consentire mecum per omnia, & non uerbis solis, uerũ & factis declarare infensum se ac hostem tyrannidi, nunc quoniã satis liquet eum mihi aduersari, coniunctum non tantum cognatione sed & uoluntate Tarquinijs, agentemq́; de illis recõciliandis, propria magis quàm publica curare cõmoda, & ipse iniquos eius conatus cohibere paro & uobis idem faciendi autor ac hortator sum. Ac primum in quanto periculo respublica fuerit audite, deinde dicam quomodo in eo nostrũ uterq; se gesserit. Aliquot ciues clam congressi in Aquiliorum ædibus Collatini sororis fil

roris fil

roris filiorum, inter quos & ambo mei filij, & uxoris meæ fratres, & alij quidam non ignobiles fuere, coniurauerunt me interfecto Tarquinium in regnum reducere, atq; etiam epistolas manu sua scriptas, suis sigillis obsignatas, missuri erant exulibus, quo certiores de toto negotio fierent. Ea consilia deus aliquis nobis propitius indicauit per hunc hominem seruum Aquiliorum, in quorum ædibus præterita nocte scriptæ sunt literæ quæ nunc in nostris sunt manibus. quamobrem de Tito & Tiberio meis filijs supplicium sumpsi, legum & iurisiurandi maiorem rationem habens quàm affectuum. cæterum Aquilios Collatinus mihi eripit, negãs se passurum ut qui filijs meis fuerunt culpæ socij, fiant socij & supplicij. qui si impune abibunt, nec in uxoris meæ fratres nec in alios patriæ proditores licebit mihi animaduertere. quo enim iure, si hos dimitto, cum illis agere potero? Cuius hoc rei signum nobis uidetur? utrũ amoris erga patriam, an tyranno reconciliati animi? utrum ad confirmationem iurisiurandi pertinens quod nobis præeuntibus iurastis, an ad uiolationem & periurium? Qui si nos fefellisset, certe diris obnoxius pœnas dijs dedisset quos peierat: nunc à nobis deprehensus ad nostrã animaduersionẽ pertinet. quippe qui nuper nobis persuasit bona tyrannis reddere ut non reipublicæ contra inimicos, sed inimicis sint usui contra republicã. nũc

uero

si ita illis uideretur, reposcentibus sponte concederet, criminaq; re potius quàm uerbis refelleret: tum domicilium sibi ubicunq; terrarũ optaret deportatis etiam omnibus facultatibus, donec in tuto esset respublica, quando id postulare uideatur ciuitatis utilitas: cogitaretq; alia peccata cõmissa demum ad iram concitare homines, proditionis uero uel solam suspitionem, dum malunt uano metu cauere periculum, quã per contemptum opprimi. Rursum Bruto suadebat ne turpiter & cum contumelia collegam urbe pelleret, à quo adiutus optime de patria sit meritus: sineret eum potius sponte discedere, & bona sua deportare per otium, atq; etiam solaretur eius infortunium munificentia publica. Hæc monita cum à populo etiam laudarentur, Collatinus multum conquestus quòd fraudi sibi esset suorum affectuum miseratio, propter quam cogeretur carere patria, magistratu se abdicat. Brutus laudata eius prudentia, quòd tum sibi tam reipub. consuluisset optime, rogabat ne ea de causa uel sibi uel patriæ fieret infensior, utq; etiam post mutatũ domicilium contra ciues suos nullis inimicorum communicaret consilijs, & peregrinationem hanc uerius crederet quàm fugam aut exilium, & corpus aliò transferens animum apud dimittentes se relinqueret. His uerbis delinito consentiente populo dono dat uiginti talenta ex ærario, additis

quinq; de propria pecunia. Tarquinius fortuna ita ferente profectus est Lauinium ueterem Latinorum patriam, ubi senex admodum fato functus est. At Brutus nolens solus imperare, ne ciues suspicarentur regni cupidine collegam ab eo pulsum patria, conuocato populo in campum Martium, ubi mos erat reges & magistratus creari, collegam assumpsit P. Valerium à Sabinis oriundum ut diximus, uirum multis nominibus laude admiratione[que] dignum, sed frugalitate præcipua. Inerat enim huic innatũ quoddam sapientiæ studium, ut in multis eius factis apparuit, de quibus dicetur paulopost. cum hoc sanè per omnia consentiens continuo supplicium sumpsit de coniuratis omnibus. seruo cõiurationis indici præmium fuit libertas & non mediocris pecunia, honoris etiam gratia ius ciuitatis additum. Deinde consules tribus egregijs consilijs & reipublicæ utilißimis aluerunt concordiam ciuium, & diminuerunt factionem regiam. fuerũt autem hæc. Omnium primum præcipuos ex plebe allegerunt in patriciorum ordinem, & ex his senatum suppleuerunt ad trecentorum numerum. deinde bona tyrannorum populo diripienda dederunt: agrum quem illi priuatim possederant, inopibus ex plebe diuiserunt, uno tantum campo excepto, qui situs est urbem inter & fluuium. is iam ante Marti sacer erat, pratum equis & iuuentuti in armis exercendæ

accom

accommodum. id Tarquinius contempta religione suis oppleuerat segetibus, sicut satis apparet ex decreto cõsulum de eius frugibus. cũ enim omnia tyrannorum bona agẽda ferendaq; permisissent populo, quicquid frumenti erat in eius campi areis uel in stipula uel tritum iam, non permiserunt auehi religione uetante, iusseruntq; totum effundi in Tiberim: & nunc quoq; manet eius facti monumentum bene magna insula sacra Aesculapio cincta flumine, concreta (ut fertur) è frumenti aceruis putrescẽtibus, & paulatim alijs quæ fert temere flumen eodem inuectis facta auctior. postremo ciuibus cum tyranno profugis reditum in patriam cum impunitate præteritarumq; offensarum omnium obliuione concesserunt, præstituto uiginti dierum spatio, intra quod si quis non redisset, exilio perpetuo mulctaretur & amißione bonorũ omnium referendorum in ærarium publicum. Ita factum est ut regia præda quomodocũq; potiti, metu ne rursus eam amitterent, alacres essent ad subeunda pericula: qui uerò conscij sibi alicuius facinoris sub tyrannis patrati metu iudicij spontaneo se damnauerant exilio, timore hoc liberati desertis tyrannis in patriæ partes concederent. Post hæc COSS. paratas ad bellum copias prope urbem in campis continebant sub signis & ducibus, uacantes interim militaribus exercitijs: quòd nuntiaretur conatus exulum ex omni-

bus Hetruscorum populis exercitum contra se colligentium, duosq; ex professo illos adiutare, Veientes & Tarquinios, missa utrinq; non contemnenda manu militum: ex reliquis adesse eis uoluntarios, uel ab amicis missos uel conducticios. ubi uerò hostes iam ad bellum egressos est cognitum, obuiam profecti priores traiecerunt fluuium, nec procul ab Hetruscis castrametati sunt in pratis Iunijs ad syluam sacratam heroi Arsio: & forte acciderat ut pares essent illis uel numero uel pugnandi cupidine. ut in conspectum uentum est primi equites, peditibus etiam tum castra metantibus, congressi inter se uirtutis fecerunt periculum, & post breuē uelitationem utriq; se receperūt ad suos, nullo insigni accepto uel illato incōmodo. deinde utrinq; in aciē prodierunt pedites simul & equites eodem modo instructi, latera peditatus claudentibus alis equitum. In dextro cornu Romanorum Valerius consul praeerat oppositus Veientibus: in sinistro Brutus ex aduerso Tarquiniensium, quos ductabant regij iuuenes Tarquinij. prius quàm signa canerent prouectus ante Hetruscam aciem Aruns Tarquinius animi ac corporis robore fratrum praestantissimus, cum eò processisset unde agnosci & exaudiri à Romanis posset, incessebat Brutum conuitijs, bestiam immanem appellitans contaminatam filiorum sanguine, imbellem & timidam, postremo ad singulare cer-

tamen

tamen prouocans. Tum dux Romanus probrorū impatiens concitato equo procurrit & ipse extra ordines, cōtemptis amicorum dehortationibus ad fatalem mortē fortiter properans. adeoq; infestis animis concurrerunt, neuter dum hostē uulneraret sui protegendi memor, ut per parmā atq; thoracem uterq; transfixus, alter per costas letale uulnus acceperit, alter per ilia. equi quoq; impetu nimio collisi & in posteriores pedes erecti sessores excusserunt saucios. quibus ita iacentibus & luctantes animas effundentibus cum multo sanguine, reliquæ copiæ ut duces prostratos uidere clamore sublato concurrunt, maxima contentione omnium tam equitū quàm peditum, fortuna quoq; non dißimili. Dextrum cornu Romanum cui consulum alter Valerius præerat, profligatos Veientes usq; ad castra persecutum, medium campum repleuit cadaueribus. Dextrum item Hetruscorum ductu Sexti & Titi uicit egregie Romanos in sinistro cornu sibi oppositos: quibus in castra compulsis etiam uallum oppugnare ausi, acceptis multis uulneribus reiecti sunt. præsidium enim constabat ex triarijs quos uocant, ueterano & spectatæ uirtutis milite, cuius opera in extremis uti solent periculis. Sub solis occasum demum utriq; in castra reuersi sunt, non tam læti uictoria, quàm mœsti propter desideratorum multitudinem, quòd uix suffecturi uiderētur instaurādo si

opus esset prælio: tam multi erant inter superstites saucij. sed maior apud Romanos luctus & desperatio fuit propter ducis interitum, adeò ut multi cogitarent noctu castra deserere. inter huiusmodi cogitationes & colloquia circa primam ferme uigiliam è sylua ad quam castra habebant uox quædam ab omnibus utriusq; partis militibus exaudita est, siue ea fuit herois cuius ibi fanum est, siue Fauni quem uocant. nam ad hunc autorẽ Romani solent referre panicos terrores, spectraq́; uarijs formis formidinem mortalibus incutientia: & ab hoc aiunt edi horrendas uoces dæmoniacas. ea uox bono animo Romanos esse iubebat, uictores dicens, & uno plus Hetruscorũ cecidisse in acie. Hac animatus Valerius fertur ante lucem aggressus Hetruscorum uallũ, multis cæsis, reliquis fugatis, castra etiam diripuisse. atq; ita pugnandi fine facto, Romani spoliatis hostium cadaueribus, suis humatis, domum inde reuersi sunt. Bruti corpus multis laudibus ac lacrymis honestatum, coronatum etiam in urbem humeris fortißimorum equitum relatum est. aduentanti senatus obuiã factus, triumphali pompa ducem inferri iußit, populus crateris & mensis plenis excepit exercitum. Consul quoq; triumphans regio more urbem inuectus, re diuina facta & dedicatis spolijs, eius diei reliquum exegit inter Epulas cũ nobilißimo quoq; ciuium. postera die pullatus ipse Bruti corpus

in foro proposuit in lectica ornatißima: aduocatoq; in concionem populo, pro tribunali funebrem orationem habuit: qui mos túmne primum institutus sit à Valerio, an à regibus Romanis traditus, certò affirmare non possum: sed quòd Romanorum non Græcorum, uetus inuentum sit laudari magnos uiros in funere, compertum habeo ex doctißimorum tam poëtarum quàm historicorum scriptis uetustißimis. ibi enim uirorum equorumq; certamina funebria in honorem heroicorum uirorum ab ipsorum amicis celebrata legimus, ut ab Achille in Patrocli funere, & antè in Pelopis ab Hercule: laudatos publice nemo prodidit præter Atheniensium tragicos, qui assentantes in hoc urbi suæ, Theseo sepelienti argiuos affinxerunt id quoque. Sero enim Athenienses legitimis funerandi ritibus laudationem addiderunt, siue id in desideratis ad Artemisium & Salaminem primùm factum est: siue in eis qui ad Plateas Marathónaue occubuerunt pugnantes pro patria: & ut demus morem hunc cœpisse à Marathonensi pugna, hæc quoque sedecim annis funere Bruti est posterior. Quod si quis semota inuentionis quæstione usum ipsum funebrium laudationum examinet apud utros se melius habeat, uidebit hic tanto meliorem quàm illic, quòd Athenienses instituisse uidentur ut solorum in bello cæsorum sic honorarentur funera.

 existe

existimantes hominis alioqui forte nequam, uirtutem censendam tantummodo ex militari fortitudine. Romani uerò omnibus claris uiris, siue illi bello gerendo præfuissent, siue Remp. in magistratu prudentibus consilijs factis'ue adiuuissent, eundem honorem habuerunt, non tantum in bello defunctis fato, sed quemcunq; uitæ sortitis exitum: rati bonis laudem deberi ob totius uitæ uirtutes, non solum ob gloriosum obitum. Hic finis Iunij Bruti, qui post expulsos reges primus consul creatus sero inclaruit: & quamuis exiguo temporis spatio floruisset, habitus est nihilominus omnium Romanorum præstantissimus. Liberos nullos reliquit superstites, nec mares nec fœminas, sicut proditum est à Romanorum diligentissimis, præter alia multa uno insigni argumento, cui non facile est contradicere, quòd ille patritij generis fuerit. Qui uerò se iactant eius familiæ posteros, Iunij & Bruti, omnes fuere plebeij, & magistratus gesserunt quos à plebeijs geri iura permittunt, ædilitates & tribunatus uidelicet. Consulatus uerò solis dabantur patritijs. Sero tandem & ad hos admissi sunt, communicatis cum plebe summis honoribus. Verum hæc alijs discutienda relinquimus, quorum id interest, uel qui curant talia. Superstes Bruti collega Valerius, quasi regni affectator in suspicionem uenit apud populum, primùm quia neminem in locum Bruti subrogauerat, deinde

deinde quia in loco inuidioso ædificabat. Is est tumulus foro imminens, altus satis & munitus: Romani Veliam uocant. admonitus autem à familiaribus, hæc moleste ferre populum, indicto die comitijs consulem creauit Sp. Lucretium. quo post paucos dies defuncto in eius locum subrogauit M. Horatium. Domum è summo tumulo in imum cliuum transtulit, ut ciues possent (sicut ipse pro concione dixit) è superiore loco eum lapidare, si in peccato deprehēderent. Et quo maiorem fidem impetraret, studiosum se esse libertatis populi, ademit secures fascibus: moremq; post se reliquit consulibus ut tantum extra urbem securibus utantur, intra mœnia contenti insignijs fascium. Leges quoque humanißimas tulit in fauorem plebis: unam in qua diserte cauit nequis Romæ gereret magistratum iniussu populi, mortis pœna proposita qui contrà fecerit, & impunitate qui talem occiderit. alteram in qua statutum est siquis magistratus unum aliquem ciuem capite plectere, aut flagris cædere, aut pecunijs mulctare uelit, licere priuato prouocare ad populum: nec interim magistratui licere in eum animaduertere, dum populus suffragijs suis de eo statuerit. ob hæc instituta gratiosus apud plebem inuenit cognomen Publicolæ, quod Græcis δημοκηδῆ significat. atq; hæc sunt gesta illius anni consulum. Sequenti uero Coss. creantur is ipse Valerius iterum, &

cum eo Lucretius: nec aliud eo consulatu memorabile actum est præter censum & tributorum ordinationem ex instituto regis Tullij: quæ omnia Tarquinio regnante intermissa, ab his Coss. in usum reuocata sunt. censa sunt ciuium Rom. qui pubertatem attigissent CXXXM. & ad Sinquirium milites mißi eius loci præsidio, quòd opportune Latinorum Hernicorumq; oppidis immineat, unde bellum expectabatur eo tempore. P. Valerio Publicola tertium, M. Horatio iterum Coss. Lars Porsena Clusinorum rex in Hetruria, qui Tarquinium ad se confugientem exceperat hospitio, pollicitus effecturum se duorum alterum, ut aut recõciliatus suis ciuibus restitueretur in patriam & imperium, aut saltem amissa bona reciperet: quoniam superiore anno mißis Romam legatis mixtas minis preces afferentibus, neq; reconciliationem ei impetrauit & reditum, senatu deuotione & iusiurandum causante, neq; bonorum restitutionem, his quibus ea rapto sortitóue obtigerant restituturos se pernegantibus, sibi iniuriam hac repulsa illatam interpretans, qui neutrum è postulatis obtinere ualuisset, homo arrogans & inflatus diuitijs amploq; ac opulento imperio, ratus se nactum bonam occasionẽ subuertendi Romanorum imperij, quod iam antè in animo destinauerat, bellum eis indixit. in eius belli societatem ultro se obtulit regi Octauius Mamilius

gratific

gratificatus Tarquinio socero, à Tusculo Romanos infestaturus, à quibus Camerini Antemnensesq; Latini nominis populi aperte iam defecerant illiq; se adiunxerant: è reliquis Latinis nolentibus cum fœderato & præpotente populo ex professo bellum sine causa necessaria gerere, pellecti sunt non pauci sponte sequentes eius amicitiam. His cognitis Coss. primum agrestium uulgus res suas pecora & mancipia transferre in proximos montes iusserũt, castellis per loca munita dispositis ad refugia. deinde Ianiculũ montem in aduersa urbis ripa situm munierunt addito etiam præsidio, modis omnibus dantes operam ne tam opportunus hosti locus in eius potestatem ueniret, sedesq; belli fieret. intra mœnia quoq; multis blandimentis plebem retinebant in officio, ne proprijs commodis à tyranno illecta proderet publica: immunitate concessa à portorijs quæ sub regibus pendebantur, simulq; à tributis & stipendijs, quòd satis uideretur si pauperes corpora exhiberent Reipublicæ ad defendendam patriam: cumq; militem haberent iam ante præparatum & exercitatum, ante urbem castrametati sunt. At Porsena cum exercitu ueniens Ianiculum primo impetu capit, metu desertum à præsidiarijs, suumq; ibi præsidium collocat. ad urbem deinde pergens quasi & hanc sine labore occupaturus, ubi propius pontem uenit, & Romanos animaduertit paratos

iter

iter precludere, expediebat se ad pugnam, quasi obtriturus eos suorum multitudine, cõtemptimq; admouebat copias. Sinistrum cornu ductabant Titus & Sextus Tarquinij, habentes circa se manum exulum & florem Gabinæ iuuentutis, præter externi ac mercenarij militis nõ exiguum numerum. Dextrum tenebat Tarquinij gener Mamilius, in quo Latini erant qui à Romanis defecerant. Porsena uersabatur in acie media. In Romanorũ dextro Sp. Largius & T. Herminius Tarquinijs erant oppositi. Sinistrũ tuebantur M. Valerius Publicola consulis frater, & T. Lucretius superioris anni consul, conflicturi cum Latinis & Mamilio. mediam aciem tenebant ambo Coss. ubi ad manus uentum, diu pugnatũ est utrinq; acriter neutris cedẽtibus, quòd Romani Latinis Hetruscisq; uirtute præstarent reiq; militaris peritia, hostes uerò longe superiores essent numero. tandem post multam utrinq; cædem editam Romanos timor subijt, in sinistro cornu primùm, quòd uidissent duces Valeriũ & Lucretium ex acie referri saucios: quibus fugientibus, dextrum quoq; cornu iam uincens Tarquinios, idem metus corripit. ita uno agmine in urbem refugientibus, & confertim per pontem irrumpentibus, hostes à tergo impetum in eos faciunt: parumq; absuit quin urbs eo die ui capta sit, immunita quà flumine alluitur, & hosti obnoxia si irruisset unà cum fugientibus. tres tan-

tum uiri sustinuerunt impetum & seruauerunt Remp. Sp. Largius & T. Herminius dextri cornus duces è senioribus, è iunioribus P. Horatius Cocles cognomine, quod illi ex oculi uitio in pugna amißi est inditum, uir egregia forma, & singulari animi uirtute præditus. hic consulum alterius M. Horatij fratris fuit filius, nobili genere oriundus ab uno trigeminorum M. Horatio, illo qui olim Albanos trigeminos uicerat, cùm inter duas ciuitates certaretur de imperio quando parcendo totis exercitibus ternis utrinq; uiris pugna commissa armis decretum est, sicut supra diximus. Hi soli occupato primo pontis aditu hostem arcebant, nec de gradu ullis telis eminus cominúsue deturbari poterant, donec transmitteretur in tutum exercitus. quo facto Herminius & Largius, armis iam præ multitudine ictuum inutilibus, paulatim se receperunt ad suos. Horatius solus frustra cõsulibus alijsq; reuocantibus, & de tam egregij uiri salute sollicitis, eundem locum ingenti gradu obtinet, prius denuntiato socijs per Herminium, ut suo iussu quàm primum pontem interrumperent: qui tempore illo erat unicus, totus ligneus absq; ferro è solis cõpactus sublicis, qualis hodieq; permanet. utq; maiore parte diffracta parum quid relinquentes ad transitum clamore sublato signũ darent, tum sibi curæ fore cætera. hostes congredi ausos & conantes se detrudere, hos umbone, hos glad

gladio, reijcit, omnesq; à ponte submonet: ita ut nemo amplius ut furentem & mori certum impeteret. ac ne accessus quidem iam erat facilis, quod utrinq; satis tutum fluuius faceret, à fronte armorum & cadauerum congeries. eminus tantum iaculis petebatur & saxis manualibus: aut, si hæc deerant, cæsorũ clypeis atq; gladijs, illo ipsorum tela retorquẽte in eos, nec unquam frustrato ictu ut in consertis aduersarijs. iamq; armis undiq; cõfixis & aliquot membris uulneratis, traiectoq; lancea summo femore grauiter saucius ut præ doloris acerbitate uix subsisteret, audit à tergo clamantes minimũ abesse quin pons interruptus sit: ac mox sic ut erat armatus in amnem se deijcit: & ægre quidem, quòd concitatus ibi ferretur Tib.ris crebrisq; iugorũ obicibus uorticosus, tamen ad suos saluis etiam armis omnibus enatauit, rem ausus immortali dignam gloria. confestim enim coronatus & à militibus haud secus quàm unum Heroum se celebrantibus in urbem relatus, ab effusa urbanorum multitudine exceptus est, dum pro se quisq; ad extremum uiri cõspectum certatim properat, quem putabant propter uulnera non diu fore superstitem. ubi uero euasit mortis periculum, effigiem ex ære armatam populus in maxime conspicuo fori loco ei posuit: agriq; tantum dono dedit ex publico, quantum uno die uno boum iugo circumarauit. priuatim quoq; tam mulie-

res

res quàm uiri unusquisq; de suo uictu aliquid detrahens in summa inopia, tantum contulit quantum in unius diei alimenta sufficeret, cum essent supra CCCM. capitum. Ita Horatius egregie uirtutis exemplo edito nemini Romanorum secundus, sed imposterum negotijs publicis propter clauditatem inutilis, ea de causa nec consulatum nec militares praefecturas assecutus est. Vnus hic eo bello praecipuam laudem tam mirando facinore meruit, & alter praeterea C. Mutius Cordus, honesto loco natus, & ipse magnum quiddam ausus, ut dicemus paulò pòst, expositis prius difficultatibus in quibus tũ erat Respub. Nam rex Hetruscorũ in proximo monte unde praesidium Rom. eiecerat castris positis in potestate habebat quicquid agri erat ultra Tiberim. Tarquinij iuuenes cum affini suo Mamilio impositas ratibus & scaphis suas copias in ripam Romanam traiecerant, & loco munito castra communierant: unde excurrendo agros uastabant, uillas diruebant, pecora pastum è castellis progressa intercipiebãt per insidias. cumq; quicquid extra muros erat occuparetur ab hostibus, & è praedijs atq; per fluuiũ nihil aut parum subueheretur. breui fuit ingens inopia tot milibus quae ad uictum praeparauerant absumentibus. praeterea dominos quot die deserebant mancipia transfugae: & è plebe nequißimus quisq; ad tyrannos deficiebat. Haec consideran-

tibus

uita non magna spes, uel si uerum fatendum est, nulla potius. In tantum periculi meipse cõiecturus, latere id uos omnes nolui: ut quoniã de magnis rebus iacietur alea, si conatus frustratus fuerit, saltem laudẽ promerear. & pro mortali corpore gloriã immortalẽ recipiam. apud populum enim, quid facere cogitem, non est tutũ prædicere nequis lucri cupidus spe præmij rem silendam ad hostes deferat. uobis uerò, quos arcana cõtineri possẽ credo, primis & solis ea proditurus sum, ut per uos suo tempore discant cæteri. Negotium autem sic aggrediar. Trãsfugæ specie castra Hetruscorũ accedam, ut si suspectum me occiderint. unus tantum ciuis decedat uestro numero. quòd si intromitti contigerit, regem hostium interficere uobis polliceor. Cæso uero Porsena uos belli finem habebitis, ego quod fortunæ uisum fuerit perferam. hæc sunt quorum uos uolo conscios, testes mihi futuros apud populũ. nunc abeo duce fortuna patriæ. Senatus collaudatum iuuenem ire iussit bonis auibus. ille trãsmisso fluuio castra Hetruscorum introgreditur, sub Tusco habitu deceptis portarum custodijs: quod eo fuit facilius, quia nec telum ullum gestabat propalam, & lingua utebatur Tuscanica, quam puer à nutrice Hetrusca didicerat. ubi ad prætoriũ uenit, conspicit hominem præstanti corpore, purpuratum pro tribunali sedentem armatis circunstantibus: falsusq; opinione, ut

qui nunquam Hetruscorum regem uiderat, hunc esse Porsenam suspicatus est. erat autem scriba regius, & tum recēsens milites reddebat eis stipendia. ad eum scribam per confertam turbam accessit, & nemine ut inermem prohibente conscēso tribunali, ferro quod sub ueste texerat obtruncat hominem: ac mox à circunstantibus cōprehensus, ad regem facti non ignarum perducitur. Tum rex: Sceleste, inquit, & mox pœnas dature quas meritus, quis es? unde uenis? quo fretus ausus es tale facinus? Solúmne scribam, an me quoque interficere decreueras? quos habes insidiarum socios? caue quicquam mentiaris, nisi mauis per tormenta ueritatem exprimi. ad hæc Mutius nec colore nec uultu mutato metum præferens, nec ullo alio signo qualia solent in mortis periculo accidere: Romanus sum inquit, nec leui de causa, sed ut patriam ab hoc bello liberarem, in tua me castra contuli, sub transfugæ specie te uolēs interficere, sat sciens moriendum mihi siue succederet conatus siue non, donaturus tamen uitam meam ei quæ me protulit, & pro mortali corpore immortalem recepturus gloriam. nunc spe frustratus pro te scribam ignotum occidi, deceptus purpura & sella cæterisq; potestatis insignijs. Mortem igitur, quam ipse mihi aggressus hoc facinus destinaui, non deprecor: quod si tormenta cæterasq; uexationes mihi te remissurum fidem cum iureiu-

rando

rādo dederis, polliceor me tibi rem magnam indicaturum quæ ad incolumitatem tuam pertineat. Hæc ille, parans uaframento militari circumuenire hominem. Rex non satis sui compos obuersantibus animo terriculis inanibus, fidem iureiurando confirmat. Ibi Mutius nouam doli rationem commentus, quam difficile esset deprehendere: Trecenti, inquit, Romani iuuenes, patricij omnes, in tuum rex caput coniurauimus, cúmque de modo insidiarum consultaremus, placuit nō omnes simul rem aggredi, sed alium post alium, nemini communicato consilio de tempore, loco, modóue aggrediēdi, quo facilius sit fallere. his ita decretis sorti commisimus quis nostrum primus faceret rei periculum, ea sors mihi obtigit. ergo præmonitus tam multos fortes iuuenes eandem mentem habere eandémque gloriæ cupidinem, quorum aliquot esse me feliciores necesse est, considera quibus opus sit tibi contra omnes custodijs. His auditis rex iussit satellites abducere illum in uincula, asseruandum magna diligentia. Ipse assumptis fidissimis amicis, cúmque his Arunte filio, dispiciebat quomodo præcauere posset coniuratorum insidias. ibi singulis sua consilia conferentibus non multum ad securitatem conducibilia, uidebatur nemo illorum quid opus facto esset satis intelligere præter unum filium. nam is postremus iussus dicere, prudentiorem quàm pro ætate

sententiam protulit, censens non tam cogitandum qualibus custodijs uti debeat, quàm quomodo efficiendum ne ullis opus sit custodijs. Admirantibus hoc dictum omnibus & percontante patre quonammodo id posset fieri: Si, inquit, tales uiros amicos ex hostibus feceris, & tuam uitam exulum restitutione cariorem habueris. Rex probari sibi consilium dixit, unam tamen superesse deliberationem, quomodo honestis conditionibus pax fiat: quòd turpe uideretur hostibus prælio uictis & intra mœnia compulsis obsidionem relinquere, infectis rebus præter expectationem Tarquinij, quasi à uictis uinceretur, & eos fugeret qui ne portis quidem prodire audeant. nec alium esse honestum pacis componendæ modum, nisi ipse prius per legatos prouocetur ad amicitiam. hoc tum amicis & filio responsum est: post aliquot tamen dies coactus est prior pacis mentionem facere ob causam huiusmodi. dum hostis palabundus per agros operam quotidianam daret intercipiendis commeatibus, Romani dispositis per oportunos locos insidijs interfecerunt multos, plures captos in urbem secum abduxerũt. quem casum moleste ferentes Hetrusci regem incusabant in conuenticulis ducesq; alios quod bellum tam diu traherent. rex uidens suos pertesos militia. & pacem gratam fore omnibus, in legationem mittit amicorum intimos. his quidam

dam Mutium dicunt additum, data fide regi de reditu: alij detentum in castris pro obside, donec conueniret inter partes de pace, quod est ueri similius. Legatis mandatum erat sine mentione reditus Tarquiniorum bona tantum repetere, præsertim quæ Priscus hæredibus reliquerat, & bene parta alia. id si obtineri nequiret, saltem rusticorum urbanorumq; prædiorum & pecorum atq; terræ frugum precia quantum fieri posset integra, siue mallent à possessoribus ea conferri, siue ex ærario persoluere. atq; hæc pro Tarquinijs. cæterum sibi pro pace reddi septem pagos quos uocant, quem agrum olim po. Ro. Hetruscis belli iure ademerat, dariq; obsides amicitiæ nobilium uirorum liberos. hæc legatio postquam in urbem aduenit, Senatusconsultum factum est ex Publicolæ consulis sententia, omnia concedi quæ Hetruscus postulet, quòd plebs egena non amplius latura uideretur inopiam, & pacem libentissime amplexura, quibuscunq; tandem conditionibus. populus excepta bonorum restitutione reliqua omnia rata habuit, non passus quicquam reddi uel ex ærario, uel à priuatis hominibus, legationemq; ad Porsenam decreuit, quæ agrum offerret cum obsidibus. cæterum quod ad restitutionem bonorum attineat, rem totam iudicio regis committeret, ut auditis partibus & causa bene cognita, quod iustum uideretur pronuntiaret, semotis

 odio

odio atq; gratia. cũ hoc responso legati remissi, & cum his profecti legati populi, ducentes ex primariys familiys pueros futuros obsides, & in primis COSS. liberos, M. Horatij filium, P. Valerij filiam iam nubilem. Hos rex lætus excepit, laudatisq; Romanis inducias dedit ad certum dierum numerum, & in se recepit iudiciũ. Tarquinij quamuis ægre ferrent frustratos se à rege in quo totam spem reditus collocauerant, tamen quia sic erat necesse, præsenti fortuna contenti & ipsi has conditiones admiserunt. cumq; ad præstitutam diem ex urbe uenissent ad dicendam causam senatores natu maximi, rex pro tribunali cum amicis sedens, adhibito etiam ad id consistorium filio, fecit eis dicendi copiam. dum hæc causa agitur superuenit quidam nuntians de fuga obsidum uirginum. nam hæ cum impetrassent à custodibus lauandi in amne facultatẽ, iussis uiris tantisper secedere dum positis uestibus se abluerent, ne illi nudas conspicerent, cum hoc quoque fecissent custodes, hortatu atq; exemplo Clœliæ natatu superato flumine in urbem se receperant. ibi Tarquinius uehementer in Romanos inuectus perfidiam eis obijciebat & periurium, conatus exasperare Porsenam, ne dictis hominũm fraudulentorum attenderet. Verùm consule id factum negante iussu parentum, sed ultro id ausas uirgines, & asseuerante fidem se facturum non multo post, nihil

hic

hic doli admissum publice, persuasus rex permisit eum ire ad reducendas ut pollicebatur uirgines. Sic Valerius id facturus abijt. Interea Tarquinius eiusq; gener calcato iure ausi rem impiam, cateruam equitum in eam uiam summiserunt, ut cõprehensis quæ adducebantur uirginibus, & cum suo comitatu consule in castra eos ducerent, quæ corpora detinerentur pro pignore dum Tarquinij bona sua reciperent, non expectato fine iudicij. Sed fortuna noluit has insidias succedere. prius enim quàm insidiatores è castris Latinis prodirent, iam consul maturato itinere puellas proxime portam Hetrusci ualli adduxerat: coactus tamen pugnare cum illis qui ex alteris castris procurrentes assecuti eum fuerant: sed Hetrusci senserunt, statimq; regius filius induciarum fœderis memor cum ala equitum adfuit auxilio, peditibus quoq; qui stationem pro castris habebant, succurrẽtibus. quamobrem indignatus Porsena Hetruscorum concione aduocata disseruit, quemadmodum delato ad se indicio & cognitione criminum quæ Tarquinius Romanis obijceret, nondũ definita causa, contemptaq; induciarum religione, corpora obsidum & legatorum sacrosancta uiolare conati sint, quos populus Romanus iure in exilium egerat. Sic Hetruscorum suffragijs absoluuntur Romani: Tarquinio & Mamilio renunciatum est hospitium, iussiq; eadem die castris

excedere. Itaque Tarquinij qui antea bonam spem habuerant Hetruscorum auxilio recepturos se tyrannidem, aut certe amissa bona, utroq; frustrati discesserũt è castris cum odio & ignominia. Rex obsidibus ad tribunal adduci iussis consuli eos restituit, dicens pluris se facere fidem populi Romani quàm ullos obsides. unam deinde uirginem, quæ reliquis tranandi fluuium autor fuerat, laudatam ob præstantiorem quàm pro sexu atq; ætate indolem, admiratus insuper felicitatem ciuitatis, quæ non solum fortes uiros, sed uirgines quoq; uiris similes produceret: donauit puellam equo bellatore ornato insignibus faleris. post concionem icto cum legatis Romanis fœdere pacis & amicitiæ, ipsisque acceptis hospitaliter, dono per eos remisit ciuitati uniuersos captiuos absque precio, quorum magnus erat numerus. locum quoq; in quo metatus est, non ut castra in hostico temporaria, sed instar oppidi priuatim ac publice satis ornatũ, quamuis non esset moris Hetruscis finito bello donum repetentibus integra castra sinere, sed exurere, ita ut erat reliquit, haud mediocri erga populum Romanum munificentia: id quod apparuit ex auctione quam fecerũt quæstores post regis abitum. Hic finis belli quod cum Hetruscis Clusinorumq; rege Larte Porsena populus Romanus gessit, adductus in magnum periculum. porrò senatus post discessum regi mittendam

dam decreuit sellam eburneam cum sceptro, coronamq; auream, & triumphalem uestem regiam. Mutio uerò ei qui paratus fuerat pro patria mortem oppetere, quia uisus est fuisse finiẽdi belli causa præcipua, donãdum ex publico agrũ trans Tyberim, quemadmodum antè Horatio pontis defensori, quantũ posset circumarare uno die: qui nostro quoq; tẽpore uocatur prata Mutia. atque hæc uirorum fuere præmia. Clœliæ uirgini effigiem æream statuerunt in sacra uia quæ fert in comitium patres uirginum. eam nos non inuenimus iam olim absumptam incendio propinquarum ædium. Hoc demum anno templum Capitolini Iouis absolutum est, de quo suo loco in superiore uolumine diximus. eius dedicacionem atque inscriptionem absente collega occupauit alter consul M. Horatius, cum ille profectus esset ad tuendum agrum cum exercitu. quàm primum enim agrestes relictis castellis in uillas suas se cõtulere, mox Mamilius immissis prædatorũ globis eos infestabat. Hæc tertio consulatu gesta sunt. Quartus annus quietus à bellis COSS. habuit Sp. Largium, T. Herminium. Horum consulatu Aruns Porsenæ Hetruscorum regis filius, secundo anno postquã cum Aricinis cœpit bellum gerere, fato suo functus est. mox enim post pacem Romanis datam dimidium exercitus à patre acceptum duxit ad Ariciam, nolẽs sibi proprium principa-

tum acquirere: & cum parum abesset quin urbe potiretur, superuenientibus Aricinorũ auxilijs ab Antio & Tusculo Cumisq; Campaniæ, acie congressus cum maiore ui hostium, cæteros quidẽ fugatos usq; ad mœnia persecutus est, ab Aristodemo autem cognomine Malaco uictus occubuit: exercitus duce amisso fusus & fugatus est. multi in fuga Cumanis persequentibus interẽpti: maior pars dispersi in propinquũ Romanum agrum refugere sine armis & ad ulterius procedendũ præ uulneribus inualidi, quos è uillis suis Romani comportatos in urbem plaustris & carpentis iumentisq; nonnullos semineces, & illatos in domos proprias, cibis, medicamentis alijsq; humanitatis officijs magno cum affectu refouebant, adeò ut multi his beneficijs deuincti extincto patriæ desiderio mallent manere apud bene meritos. his senatus locum in urbe ad ædificandum dedit, uallem palatinum inter & Capitolinum colles quatuor fermè stadijs protensam, qui usque ad nostram ætatem Tuscus uicus Romana lingua uocatur, quà transitur à foro in circum maximum. eam benignitatem rex rependit munificentia longe gratißima populo; largitus transtyberinum agrum ademptum ex fœdere: & dijs sacrificatum est magno impendio, quas uictimas uouerãt si septẽ pagos reciperent. Anno deinde post eiectos reges quinto Olympias erat nona supra

sexag

sexagesimam, qua uicit in stadio Ischomachus Crotoniensis, Athenis iterum annuo principe Acestoride, Romæ consulatum gerentibus M. Valerio fratre Publicolæ, & P. Posthumio Tuberto. Horum consulatu aliud bellum Romanis exortum est à finitimis per occasionem latrociniorũ, progressum ad multa magna prælia: quod tamen postremo honestum habuit exitum quartis post Consulibus, ad quorum tempora sine intermissione bellatum est. nam quidam Sabinorũ populi animaduertentes debilitatam bello Hetrusco rempublicam, & nunquam pristinam dignitatem recepturam sperantes, reuersos agrestes è castellis in sua prædia grauiter infestabãt prædonum incursionibus. propter quas iniurias Romani prius quàm arma sumerent legationem ad illos miserunt res repetituram, & postulaturã ut uim abstinerent ab agricolis. qui cum superbe respondissent, bellum eis indictum est. Prima profectio contra prædones repentina fuit: Valerius COS. cum equitatu & leuis armaturæ lectissimis aggressus palantes magna clade affecit, ut qui nihil minus quàm pugnam expectauerant. Deinde ualido Sabinorũ exercitu adueniente ductu imperatoris peritissimi, rursum Romani exiuerunt obuiam cum omnibus copijs, quibus præerant ambo COSS. Posthumius prope urbem in montanis locis castrametatus est, ueritus ne exules interim molirentur ali-

quid:

quid: Valerius propius hostes ad Anienem: qui fluuius ad Tibur de alta rupe præcipitatus per campos deinde labitur, Sabinos à Romanis disterminans, amœnus aspectu & potu non ingratus donec Tiberim influat: trans fluuium castra Sabina erant, sita in quodam leuiter accliui nec admodum munito tumulo. ac primũ metu mutuo neutri audebant transmisso milite pugnam incipere: postea non ratione consilioq;, sed per contentionem iritati commiserunt prælium. aquatores enim quidam & equos potum ducentes longe in alueum prouecti sunt, fluuio nondum aucto hybernis tempestatibus, ut uix superaret genua. ibi pauci cum paucis congressi effecerũt ut ex utrisq; castris procurreretur in suorum auxilium: ac rursum hos alij secuti ut suos loco cedentes restituerent. ita uicißim alteri alteros repellebant à fluuio, nõ sine cæde ac uulneribus: crescenteq; contentione, ut fieri solet in pugnis commißis temere, duces etiam cupido cepit transmittendi fluuium. prior COS. Romanus transmisit, & Sabinos etiamtũ se armantes aggressus est prius quàm explicarent aciem. nec illi detrectauerunt pugnam, contempto hoste, quòd nec COSS. ambo, nec omnes eorũ adessent copiæ: pugnaueruntq; acriter nihil sibi reliquum facientes ad summam alacritatem & audaciam itaq; feruente prælio, & Romanorũ dextro cornu reijciente cedentes iam aduersarios

rios, quòd ea parte consul pugnam accenderet: sinistro contrà non sustinente sibi oppositos, & referente pedem ad fluuiũ: consul qui alteris castris præerat, re cognita eductoq; exercitu, ipse peditatũ militari gradu ducebat, præmisso Spurio Largio superioris anni consule. qui cum equitatu effusis habenis prouectus celeriter, nemine prohibente superato facile fluuio prætervectus dextrum cornu hostium, in transuersum equitatus Sabini latus fecit impetũ: diuq; acriter certatum est cominus inter equites neutris loco cedentibus. Interea Posthumius cum legionibus superuenit, & illatus in pedites multis in pugna cæsis fugauit reliquos: fuissentq; internecione deletæ Sabinorum copiæ circumuentæ à Romanis equitatu præpollentibus, nisi nox interueniens partem earum non magnam, amißis tamen armis, seruasset incolumem. castra consules sine certamine in potestatem suam redegerunt, deserta à præsidiarijs quàm primum suos senserunt terga uertere. his in prædam concessis militi, exercitus domum reductus est. ac tum primum pop. Rom. post cladem ab Hetruscis acceptam recollegit uires simul & animos, ausus ut antè imperium sibi asserere in finitimos: decreuitq; ut simul triumpharent ambo consules. Valerio etiam aream ad ædificandum dono dedit sitã in præcipua parte palatij, sumptusq; præbuit ex ærario. huius domus, ad quam stat taurus æreus,

rus æreus, ualuæ solæ præter morem omniũ urbanarum tam publicarum quàm priuatarum ædium, dum aperitur ianua reuòluuntur in uiã publicam. Sequens annus in magistratu habuit P. Valerium Publicolam quartum, T. Lucretiũ iterum, consules. horum consulatu Sabinorum gens uniuersa de communi consilio bellum decreuit cum Romanis gerere, quasi soluta à fœdere post exilium Tarquinij, cũ quo id ictum fuerat: quod factum est solicitante Sexto altero filiorũ Tarquinij, qui priuatis officijs precibusq; proceres uniuscuiusq; populi flectendo bellũ conflauit omnibus, pellectis etiam ad defectionem Fidenatibus & Camerinis, & pertractis in partes suas: pro qua opera imperator ab omnibus electus est, data facultate habendi delectus ex omnibus populis, quasi proximo prælio clades accepta esset ob defectũ uirium & ducis stultitiam. His ita in apparãdo bello occupatis fortuna quædam uolens facere paria, pro desertoribus socijs aliud insperatum Romanis auxiliũ ex ipsis hostibus desumptũ addidit. Ap. Claudius Regillum oppidum Sabinorum tunc habitans, uir opulentus & nobilis, transfugit ad eos cum tota cognatione comitatus insuper multis amicorum & clientium familijs, in quibus erãt circiter millia quinq; militaris ætatis armis ferendis idonei. causa migrationis fuisse dicitur hæc. principes nobiliorum populorum iniq; ferentes

rentes eius ambitiosam potentiam, reum fecerũt obiecto proditionis crimine, quòd ad bellum Romanum parum propensus, etiam in concilio solus contradiceret turbandæ pacis autoribus, & suos oppidanos non sineret approbare cæterorũ placita. Ille in alieno foro iudicari metuens, cum rebus suis atq; amicis adiunxit se Romano populo, tantumq; momenti hæc accessio attulit, ut omnium opinione præcipua uictoriæ causa fuerit. Quamobrem S.P.Q.R. *adscripsit eum in patriciorum ordinem, cõcessa ad ædificandum urbis parte quantam petijt. comitatui ex publico datus ager Fidenas inter & Piculiam uiritim diuidendus: unde mox facta tribus Claudia usq; ad nostram ætatem nomen id retinens. Bello utrinq; satis parato Sabini priores eductis copijs bina castra metati sunt, altera non longe à Fidenis in campis patẽtibus, altera in ipsis Fidenis, ut essent oppidanis præsidio, et siquid foris tendentibus accideret, haberent paratum refugium. Consules cognito Sabinorum aduentu ipsi quoq; cum totis iuniorum copijs profecti gemina castra opposuerunt hostibus, Valerius prope castra Sabina in aperto sita: Lucretius non longe inde in quodam tumulo, unde collegæ castra erant conspicua. Romani ut in manifestario bello cupiebant celeriter armis decernere, Sabinorum imperator metuens aperte signa cõferre cum hoste potẽte & audace contra omnia peri-*

cula,

cula, maluit eum noctu aggredi. & comparatis omnibus rebus ad cōplendas fossas uallumq́; transcendendum necessarijs, cum iam sibi pulchre instructus uideretur, post primum somnum excito copiarum suarum robore iter ad Romanorum munimenta instituit: simulq́; intra Fidenas castra habentibus denuntiauit, ubi suos egressos senserint, & ipsi oppidum exeant armati leuiter: dispositisq́; per opportuna loca insidijs, si qui Valerio ex alteris castris succurrerent, eos à tergo inuadant cum magno clamore ac strepitu. Hoc consilium cum & centurionibus probaretur, expectabat opportunitatem temporis. interea transfuga quidam in castris Romanis consuli Sexti mentem indicat: nec multo post aderant equites adducentes captiuos Sabinos, quos lignatum egressos interceperant. hi seorsim interrogati quid paret ipsorum imperator facere, responderunt scalas & pontes fabricare, incertum in quem usum. hoc cognito Valerius legatum suum Marcum fratrem mittit in castra altera, significaturum eorum præsidi Lucretio quid hostes in animo habeant, & quomodo sit occurrendum illorum conatibus. ipse conuocatis tribunis & centurionibus exposuit quæ ex transfuga & captiuis audierat, adhortans ut fortem sibi operam præbeant, uidentes aduenisse tempus optabile sumendi pœnas de inimicis egregie: simulq́; submonitos quid

opus

opus facto sit, & data tessera, dimisit ad suos ordines. Nondum medium noctis erat, cùm Sabinorum dux excitis militibus contendebat ad castra cum exercitus robore, indicto omnibus silentio ne hostis ex armorum strepitu aduentum eorum præsentiat. ut uerò prope uallum uentum est, nec ignes uidendo, nec uoces uigilum audiendo damnantes Romanorum stultitiam qui intra castra incustodita stertèrent, multis locis complebant fossas materia, transcendebantq; prohibente nemine. inter fossam autem & uallum cohortes Romanæ latebant in tenebris. quæ trucidabant gladiis exceptos cominus, his qui sequebantur aliquandiu non sentientibus præcedentium perniciem. oriente deinde luna proximi fossæ uidentes accumulata secus eam cadauera, & ex aduerso inuadentem se ualidum globum hostium, abiectis armis terga dant: Romani uerò sublato ingenti clamore, ita ut cum altero consule compositum fuerat, unà omnes è castris procurrunt in eos. Tum Lucretius ut clamorem audiuit, præmissis equitibus qui explorent num quæ lateant insidiæ, modico interuallo sequebatur cum lectissimis peditum. ita eodem tempore & equites progressos Fidenis insidiatores uerterunt in fugam: & peditum manus eos qui castra sua repetebant cædebat, insectabaturq; semiermes & fugientes nullo ordine. in his nocturnis pugnis periêrũt

Sabinorum atq; sociorum circiter XIII. millia, capta quatuor millia & ducenti insuper. castra quoq; eadem luce capta. Fidenæ uerò post paucorum dierum oppugnationem, quà ut minime expugnabiles minime custodiebantur, ea parte captæ sunt, nec tamen in prædam cessere corpora, nec urbs ipsa est diruta, & pauci occisi postquam in potestatem redacta est. Satis pœnæ uisum est consulibus ciuitatis gentilis peccatum mulctari bonorum direptione mancipiorumq́ue, & amissis in pugna ciuibus: ad cauendam porro captorum rebellationem, sufficere ex more Romano autorum defectionis supplicium. itaq; conuocatis in forum Fidenatibus, multis uerbis inuecti in eorum amentiam, dignos esse qui omnes internecione deleantur unà cum pueris, ut qui nec pro beneficijs gratiam habeant, nec corrigantur castigationibus, uirgis cæsos nobiliores in conspectu omnium securi percussere. reliquos permiserunt habitare ut antea, nisi quòd senatus certum habitatorum numerũ illuc misit præsidio, & partem agri ademptam diuisit præsidiarijs. his gestis milites de hostico reducti, COSS. ex S.C. triumphauerunt. hæc sunt huius consulatus memorabilia. COSS. deinde P. Posthumius Tubertus iterũ. Agrippa Menenius Lanatus. quo anno Sabini instaurato prius quàm Romani sentirent maiore quàm antè exercitu, peruaserunt agrum eorum

usq;

usq; ad urbis mœnia. magna tum cædes edita, non agrestium modo quos ex improuiso malum id occupauit priusquam in proxima castella refugerent, sed urbanorum etiam. Nam Posthumius alter consulum non ferendam ducens hanc iniuriam, cum repentinis copijs hosti occurrit alacrius quàm prudentius. quorum cateruas Sabini uidentes in se contẽptim ferri nullo ordine, quo magis eum contemptum augerent, simulata fuga retro abibant celeriter, donec uenirent ad syluam magnam, ubi reliquus ipsorum exercitus subsederat. deinde conuersi inuadunt persecutores suos, simulq; magno clamore sublato è sylua in eos prorumpunt alij. qui cum in homines perturbatos & ex cursu anhelos inciderent ipsi instructi egregie, prostratis quotquot auderent congredi, reliquos in fugam uersos intercepto in urbem refugio concluserunt in quodam inculto montis dorso & aspero: & quia nox superuenit dispositis excubijs seruabant uias, ne clam aufugerent. qua clade renuntiata in urbem magna trepidatio fuit discurrentium in mœnia, omnibus timentibus ne hostis elatus uictoria noctu urbem inuaderet: miserebatq; cæsorum simul & superstitum, qui & ipsi subsistere non possent propter uictus inopiam, ni succurreretur celeriter. illa igitur nocte deiectis animis peruigilatum est. postero die consulum alter Menenius omnes iuniores armatos &

pulchre instructos duxit ad obsidionem montis soluendam. quos Sabini aduentantes non expectauerunt sed confestim abduxerunt à monte copias præsenti felicitate contenti: nec diu pòst morati receperunt se gloriose in sua, ditati magna præda ex direptis iumentis & mancipijs rebusq; domesticis hostium. At Romani ægre ferentes cladem & causam eius referentes in Posthamium, decreuerunt totis uiribus expeditionem in agrum Sabinum facere, non solum ad abolendam acceptā ignominiam, uerum etiam superbiæ hostium legationis indignitate recenti offensi. nam quasi ui coacturi ni mallent imperata facere, iubebant ut reciperent Tarquinios & imperio sibi cederent, legesq; ac constitutionem reipublicæ tanquam à uictoribus acciperent. Responsum est legatis, irent & hæc Romanorum iussa domum referrent: Sabinos armis depositis oppida sua populo Romano dedere, & imperium eius ut antè agnoscere, ac tum demum uenire ad petendam iniuriarum damnorumq; superioribus expeditionibus datorum ueniam, si uelint pacem consequi & amicitiam. quæ iussa ni fecerint, expectandum eis domi bellum primo quoque tempore. Talia sibijnuicem imperantes cum iam satis ad bellum instructi uiderentur eduxerunt copias: Sabini delectu iuuentutis bene armis ornatæ oppidatim habito: Romani contracto quicquid

erat

erat uirium uel in urbe uel in castellorum præsidijs, rati eos qui militarem ætatem excessissent cum seruitiorum turba sufficere ad tutelam urbis & arcium. castra collata sunt ad Eretum Sabinum oppidum propinquum, modico interuallo à se inuicem distantia. ut uero ex propinquo utriq; cognouerunt res hostium, tam ex castrorum spatio quàm ex relatione captiuorum, Sabinis audacia creuit ex contemptu paucitatis hostium, Romanis contrà multitudo aduersariorum incußit formidinem. Receperũt tamen animos & spei nonnihil ex quibusdam prodigijs, sed maxime ex hoc ultimo, quod præceßit diem prælij. Ex pilis defixis ante tentoria: tela sunt hæc Romanorum quæ primo congressu iaculantur, oblonga hastilia crassamento quod manum compleat, tripedaneis ferreis utrinq; præfixa uericulis, unà cum ferro longitudine paria mediocribus iaculis: ex his inquam pilis circa summa uericula emicantes flammæ uisæ sunt totis castris splendorem non aliter quàm faculæ ad multam noctem reddere. hoc ostento interpretes coniectura facili cuiuis, aiebant numen significare breui affuturam illustrem uictoriam: quandoquidem igni cedunt omnia, & nihil est quod non absumatur eius ui. Is postquam ex ipsorum telis effulsisse uisus est, alacres è castris progreßi, collatis signis conflixerunt cum longe maioribus Sabinorum copijs, freti audacia.

militariumq́; laborum assuetudine durati ad contemnendum quantumlibet periculum. Ac primùm Posthumius in sinistro cornu abolendæ ignominiæ cupidus dextrum hostium cornu impulit, nullo uitæ respectu dum modo uinceret, uelut insanus certusq́; mori conijciens se in hostes medios. quo factum est ut qui cum Menenio alterũ cornu tenebant, laborantes iam pedemq́; referentes, ex uisa Posthumianorum uictoria receptis animis impreßionem in aduersos facerent. ita utroq; Sabinorum cornu cedente fuga fit omnium. neq; enim media acies utroq; latere nudata subsistere potuit, sed & ipsa equitibus Romanis incurrentibus loco suo tandem submota est. tum uerò effuse fugientibus omnibus Romani tergo hærentes & simul irruentes binis castris potiti sunt. ne autem internecio secuta sit hostium nox interuentu suo uetuit, & locorum peritia fauens Sabinis in agro suo per nota diuerticula fugiẽtibus. Sequenti die consules crematis suorum cadaueribus, collectisq́; spolijs, inter quæ fuerunt & uiuorum scuta abiecta à fugientibus, captiuis quoq; multis potiti sunt & pecunijs rebusq́; alijs, præter eas quæ in prædam cesserunt militibus. è manubijs tantum pecuniæ confectum est, quantum insumptum fuerat armando militi. atque ita uictores læti domum reuersi sunt. Senatus decreuit utrunq; consulem cum pompa urbem inuehi, sed hono-

ratiore

ratiore & triumphali Menenium sedentem in sella curuli regia: Posthumium minore, & humiliore, quam deprauato uocabulo nominant ouationem quasi εὐαστήρ. Sic enim primum integra uoce dicebatur ut conijcio, atq; etiam scriptum reperio in multis Romanis historijs: quod genus tunc primum a senatu inuentum Licinius prodidit. differt autem ab altero, quòd in ouatione dux non curru sed pedibus in urbem praecedit pompam militum. deinde pro intertexta auro trabea induitur toga praetexta, qui quotidianus cultus est praetorum atq; consulum. nec sceptrum gestat ut triumphantes, sed tantum lauream, in caeteris nullo discrimine. ne autem honore Menenio aequaretur, quamuis in pugna praecipuam nauarit operam, in causa fuit clades paulo ante accepta cum ignominia, quado multis desideratis parũ abfuit quin ipse in fuga ueniret in potestatẽ hostium. His consulibus P. Valerius Publicola morbo perijt, uir suo seculo praestantißimus Romanorum habitus in omni uirtutum genere: de cuius egregijs omniq; memoria dignis facinoribus non opus habeo dicere, quando in huius libri principio pleraq; dicta sunt. una tantum restat eius laus admiratu dignißima: siquidem censeo decere historicos non solum res bello gestas illustrium uirorum mandare posteritatis memoriae, aut siquid in pace consilio profuerunt Reipublicae, uerum etiam eorum uitae

rationem, si temperantes, modesti, patrijq; moris obseruantes fuere, ostendere. Ergo tantus ille uir qui cum tribus alijs praecipuis patritijs reges expulit, eorumq; bona concessit populo, quater consul & uictor duobus bellis maximis, utroq; triumphum meritus, primo de Hetruscis, de Sabinis iterum, cum tot habuisset parandae pecuniae occasiones iustas & honestas omnium iudicio, non est captus à domitrice omnium atq; corruptrice auaritia: sed contentus paruo patrimonio, temperantem, frugalem, nullisq; obnoxiam cupiditatibus uitam exegit, & in tam exigua re familiari liberos educauit dignos tali genere: satisq; declarauit omnibus diuitem esse non qui possideat plurima, sed qui paucissimis opus habeat. cuius eximiae perpetuaq; frugalitatis certissimam fidem facit inopia quae post eius obitum apparuit: quando ne tantum quidem reliquit, quantum talis uiri funeri & sepulturae sufficeret, à cognatis misere uelut unus è uulgo extra urbem ustulandus humandusq; nisi senatus re cognita miseratus eius egestatem, decreuisset in sepulturam impensas ex aerario, locumq; rogo & sepulcro intra urbem prope forum, qui honor huic soli ex illustribus uiris ad hanc diem contigit. id quasi sacrarium gentis patet ad sepulturam eius posteris, res omnibus opibus & regnis potior, siquis honestate felicitatem metiatur non uoluptatibus. Ita Valerius

Publ

Publicola qui nihil præter necessarium uictum posidere uoluit, non aliter quàm aliquis opulentus rex, magnifice à populo funeratus est; matronæ quoq; uniuersæ ex composito cum sicut prius Iunium Brutum, deposito auro & purpura per integrum annum luxerunt, non aliter quàm in luctu domestico. Sequenti anno consules facti sunt Sp. Caßius Vicelinus, Opiter Virginius Tricostus, quorum consulatu Spurio duce cum Sabinis debellatum est, commisso ad Cures magno prælio, in quo cæsa sunt hostium decem milia trecentiq; insuper, capta circiter quatuor milia. Hac ultima clade perculsi Sabini legatos miserant ad consulem, acturos de amicitia. qui relegati ad senatum ab eo, postquam in urbem uenerunt, multis precibus ægre pristinam pacem impetrauerunt, frumento dato exercitui quantum postulauit Caßius, mulctati etiam in singula capita certo argenti pondere & ademptis agri culti mille iugeribus. Sp. Caßius triumphans rediÿt. alter consul Virginius contra Camerinos, qui defecerant à societate, duxit dimidiam partem exercitus: & nemine sciente quonam iter faceret, noctu emensus est uiam. ut imparatos offenderet, quod & factum est. prius enim quàm sentiretur iam ad mœnia erat diluculo, & nondum castris munitis, arietes scalasq; muris admouebat, modis omnibus oppugnans oppidum. Camerinis autem

repentino eius aduentu attonitis, & alijs portas consuli aperiendas censentibus, alijs omni ui repugnandum hostesq; arcendos, dum illi tumultuantes contendunt inter se, excisis portis & muris quà humiliores erant superatis oppidum ui captum est. ea die sequentiq; res oppidanorum in prædam concessæ militi. tertia uero captiuis in unum locum adduci iussis autores defectionis consul ad unum interfecit. reliquos sub hasta uendidit, oppidum ipsum diruit. Septuagesima deinde Olympiade, qua in stadio uicit Nicæas Opuntinus è Locris, Myro Athenarum principe, consulatum inierunt, Posthumius Cominius, T. Largius. hoc anno Latini populi à societate Romanorum desciuerunt, Octauio Manilio Tarquinij genero uniuscuiusq; oppidi proceres, partim pollicitationibus partim precibus impellente ad ferendam opem Romanis exulibus in patriam redire conantibus: indictumq; concilium ad Ferentinum, quò soli Romani præter morem non uocati, ut bellum decerneretur ducesq; crearentur, & consultaretur de apparatu cætero. Forte fortuna tunc M. Valerius uir consularis legatus populi Rom. obibat finitimos populos rogans ne studerent nouitatibus. iam enim latrocinia quædam exercebantur, submissis à potentioribus qui infestarent agrestes conterminos. is ubi cognouit decernendi belli causa conuentum celebrari,

adije

adijt consessum procerum: acceptaq; dicendi copia, missum se ait legatum ad eos populos unde latrones excurrerent, postulatum ut sontes perquisitos dedant sibi ad supplicium iuxta leges fœderis quibus in amicitiam recepti sint: utq; in posterum caueant à talibus iniurijs, quæ dirimere ualeant contractam iure cognationis amicitiam. Cumq; uideret omnes populos propter bellum Romanum conuenisse, quod præter alias coniecturas maxime inde colligebat, quia soli Romani ad eum conuentum uocati non essent, cum diserte ascriptum esset conditionibus, communibus concilijs omnes Latini generis ciuitates interesse debere euocatas à præsidibus: aiebat se demirari quanam re offensi, aut quo populi Romani crimine proceres concilij solam eam ciuitatem non assumpsissent, quæ debuisset prima omnium adesse, & prima rogari sententiam, ut quæ gentis principatum Latinis ultro deferentibus pro multis magnis beneficijs accepisset. Tum Aricini impetrata dicendi uenia Romanos accusabant, bellum Hetruscum contra se neglecto cognationis iure induxisse, & quantum in ipsis fuerit, omnium Latinorum libertatem Hetruscis prodidisse. Rex quoq; Tarquinius renouans cum populis omnibus icta societatis & amicitiæ fœdera, postulabat ut seruato iureiurando se in regnum reducerent. Camerinorum item & Fidenatium exules, hi

captam

captam patriam suumq́; exilium, illi ciuibus sub hasta uenditis dirutam querentes, ad bellum hortabantur. Postremus omnium Tarquinij gener Mamilius, cuius præcipua tum apud Latinos erat autoritas, assurgens longa concione inuectus est in pop. Rom. Verum ad omnia obiecta respondente Valerio, quòd uideretur eius causa iustior, illa die per criminationes defensionesq́; absumpta, finis consultationi non est impositus. Sequenti uero non amplius introductis Romanis legatis, audito tantum Tarquinio Mamilioq́; & Aricinis cæterisq́; qui uellent accusare pop. Rom. decreuerunt uiolata esse ab eo fœdera: responsumq́; est Valerio, iura cognationis uiolata esse illorũ iniurijs: & deliberaturos se per otium quomodo eas ulcisci oporteat. Interea dum hæc aguntur, coniuratum est à non paucis seruis de occupanda arce, & urbe incendenda locis aliquot. quod cõsilium ubi ex conscijs didicere consules, confestim portis clausis omnia munitiora loca insessa sunt ab equitibus. sontes partim in priuatis ædibus, partim in foro correpti, omnes ad unum in cruces acti sunt. Consulibus deinde Ser. Sulpitio Camerino, Manio Tullio Longo aliquot Fidenates acceptis à Tarquinio militibus, arceq́; occupata, & aduersæ factionis ciuibus partim cæsis partim expulsis, effecerunt ut ciuitas ea deficeret à Rom. pop. cumq́; legati Romani eò uenissent, ægre temperatum est ab eis

inter

interuentu ſeniorum: inauditiq; oppido ciecti ſunt. His cognitis ſenatus nolebat Latinos bello laceſſere, quòd intelligeret non toti genti placere decretum concilij, plebibus tergiuerſantibus, & maiore ex parte permanendum in fœdere cenſentibus. cæterum contra Fidenates miſſus Manius cum ualido exercitu, primo agrum eorum impune uaſtauit prohibente nemine: deinde caſtrametatus prope mœnia, interclusit aditum commeatibus armisq; & alijs auxilijs. Fidenates obſeßi opem à Latinis implorabant, ut ſibi quam celerrime ſuccurrerent. Tum optimates in conuentu gentis publico rurſum auditis Tarquinijs & obſeſſorum oratoribus, rogabant ſententias de bello gerendo, incipientes à natu maximis. cumq; diu diſceptaretur, & primùm an bellum decernendum, turbulentiores è conſeſſoribus aiebant reducendum regem & ſuccurrendum Fidenatibus, hoc agentes ut ipſi duces præficerentur & res magnas gererent: præcipue qui patriarum ſuarum affectabant tyrannidem, perſuaſum habentes non defore ſibi Tarquiniorum operam, ſi reſtituti eſſent in imperium. Diuites contra & æqui amantes cenſebant manendum in fœdere, nec arma temere ſumenda, atq; horum autoritas plurimum ualebat apud uulgarem multitudinem. tandem nouarum rerum ſtudioſi à pacis ſuaſoribus repulſi, hoc tamen obtinuerunt ut legati Romam mitterentur,

rentur,

rentur, qui rogarent simulq; consulerent, ut Tarquinij cæteriq; exules reciperentur in urbem conditionibus impunitatis & præteritorum obliuionis: quas ubi iureiurando confirmassent, administrarent ut antea Rempublicam, & Fidenarum obsidionem soluerent: alioqui se non passuros ut amici cognatiq; sui careant patria. quod si neutrum uellent facere, tum demum de bello consultaretur. Non ignorabant enim neutrum facturos, & belli honestos prætextus quærebant, simul sperantes posse interim aduersarios suos deliniri officijs atq; beneficijs. His decretis, datoq; anno integro ad deliberandum Romanis, sibi uero ad bellum apparandum, & legatis ex arbitrio Tarquinij designatis, dimissum est concilium. Reuersis ad suos Latinorum præsidibus, Mamilius & Tarquinius uidentes multitudinem pronam ad pacem & seruanda fœdera, spem ut dubiam nolebant collocare in exteris: mutataq; sententia conabantur ciuile & inexpectatum bellum in urbe cōciere, irritatis contra diuites pauperibus. iam enim magna pars plebis, præsertim egeni & oppreßi fœnore, iniquo animo præsentem ciuitatis statum ferebant. impotenter enim se gerebant fœneratores. & in neruum abducebant obæratorum corpora, quibus non aliter utebantur quàm emptitijs. His cognitis Tarquinius misit ad urbem in Latinorum legatorum comi-

tatu

tatu quosdam deferentes secum aurum, de quibus non facilis esset suspicio. hi collocuti cum egenorum audacißimis, largiendo nonnihil, sed plura pollicendo post regum reditum, ualde multos ciues corruperunt: coniuratumq; est contra optimatum administrationem non solum ab ingenuis inopibus, sed etiam à seruis nequam spe libertatis inductis: qui propter conseruos supplicio traditos anno proximo male affecti erga dominos, & ipsi uicißim suspecti quasi per occasionem ausuri similia, facile ad societatem pellecti sunt. coniuratorum consilium fuit tale. Capita coniurationis obseruata nocte per lunæ silentium obscura, arces & loca urbis munitiora occupare: seruos uerò quàm primum hæc occupata clamore ex composito edito senserint, necare oppressos somno dominos. quo facto direptisq; diuitum ædibus, portas tyrannis aperire. Sed affuit urbi, quæ cum sæpe aliâs eam periculis eripuit, tum hodie quoque incolumem tuetur, diuina prouidentia, detectis insidijs apud alterum consulum Sulpicium indicio duorum fratrum Tarquiniorum Marci & Publij Laurentinorum, diuina quadam ui expresso, cum essent coniuratorum præcipui. In somnis enim obuersabantur eis horribiles quædam species, intentantes pœnas atroces nisi cœpto desisterent: uidebanturq; sibi exagitari à quibusdam furijs & uerberari, oculos etiam effodi sibi

tract

tractatis miserum in modum, ita ut horrore ac tremore excitarentur, ac ne somnum quidem præ huiusmodi terriculamentis possent capere. hi primum auerruncatorijs quibusdam & piacularibus sacris conabantur infestantes se dæmonas auertere: cumq; nihil proficerent, uates consulebant, celantes arcanum propositum, & hoc tantum sciscitantes, adesset ne tempus perficiendi quæ cuperent. uate uerò respondente malam eos uiam insistere, ipsis perniciosam ni mutarent consilium, perituris modo fœdissimo: ueriti ne præuenirentur ab alijs, prodiderunt secretum ei consuli qui tum in urbe aderat. qui laudatis horum dictis, multaq; pollicitus si & facta præstarent similia, apud se domi eos retinuit. Latinorum uero legatis, quibus hactenus responsum dare distulerat, in curiam introductis ita ex senatus sententia respondit. Amici nostri & cognati renuntiate Latinis, Populum Ro. neq; prius in Tarquiniensium gratiam concessisse tyrannis reditum, neq; post ab omnibus Hetruscis eadem postulantibus, & Porsenæ ductu grauissimum bellum inferentibus flecti potuisse: maluisseq; post uastatos in conspectu suo agros uillasq; incensas obsidionem ferre, quàm imperata quæ non placerent facere. Vos quoque Latini miramur cum hæc sciatis nihilo minus tyrannos recipere, & ut Fidenarum obsidionem solui iubeatis huc uenire, minariq;

bellum nisi pareamus. Desinite frigidas istas & incredibiles inimicitiæ causas prætexere: si hæc pluris quàm cognationem facientes bellum cogitatis, quid cunctamini? Cum hoc responso legatis dimissis & extra urbẽ deductis, tum demum exponit senatui de occulta cõiuratione quæ ex indicibus didicerat: acceptaq; ab eo plenaria potestate inquirendi consiliorum socios & inuentos plectendi, non arrogantem & tyrannicam uiam ingressus est, sicut alius quispiam in talem necessitatem deductus fecisset: sed rationabilem & tutam est secutus, conuenientemq; præsenti formæ reip. neq; enim domi correptos & ab uxoribus ac liberis parentibusq; abstractos ciues ad supplicium duci uoluit, cogitans quàm miserabile esset unũquenq; necessarijs suis affectibus ultimum uale dicere, ueritusq; ne per desperationem ad arma recurrere inciperent, & ad ciuilem sanguinem iniuste profundendum se cogerent. neq; iudicijs rem committendam duxit, considerans omnes inficiaturos: nec adfore iudicibus argumenta de quibus non posit ambigi, præter indicium, cui credendo capitis damnare ciues noxios opus sit. Sed nouum quendam modum inuenit quo rerum nouarum studiosos deciperet, quo primum ipsi coniurationis duces nemine cogente in unum locum contraherentur, deinde indubijs argumentis conuincerentur, ut nullam sibi defensionem reliquam facerent: de-

stinato ad id loco nõ solitario ubi paucis deprehenderentur testibus, sed in foro, ubi in omnium conspectu detecti paterentur quicquid meriti, absq; ullo tumultu aut commotione aliorũ quales fieri solent quoties de nouitatum affectatoribus supplicium sumitur, præsertim periculosis temporibus. Hic alius fortasse satis putasset rei summam dicere, comprehensos à consule coniurationis cõscios, affectosq; supplicio, credẽs non esse opus narratione uerbosiore. ego uero etiã modum comprehendendi existimaui nõ prætereundum silentio, reputans ex lectione historiarum aliquam utilitatem captantibus non sufficere si cognoscant solos rerum exitus: requiri etiam narrationem causarum unde quidq; prouenerit, & modum quo peractum sit, mentemq; eorum qui negotium aggressi. tum quantum fortuna uel fauerit uel aduersata sit, ut narrationem affectẽtur per singulas rerum circumstantias: rem publicam uero tractantibus necessariam esse cognitionem talium, ut in similibus casibus exempla in promptu habeant. Modus autem comprehendendi excogitatus à consule fuit talis. delectis è senatorum numero qui ætate & uiribus ualerent maxime, iussit eos quàm primum signum à se datum acceperint, cum fidissimis amicorum & cognatorum occupare munita urbis loca domiciliis suis proxima. equites quoq; præmonuit ut in

foro

foro circa ædes opportunissimas præsto essent cum gladijs iussa facturi. & ne dum sontes comprehenduntur, familiares eorum alij´ue auderent aliquid, néue rebus turbatis cædes inter ciues patrarentur: per literas obsidenti Fidenas collegæ significauit, ut initio noctis è castris ad urbem profectus cū meliore parte exercitus subsideret in montano loco mœnibus proximo. His ita præparatis indices iussit coniurationis ducibus edicere, ut circa medium noctis in forum uenirēt cum sociorum fidissimis, eo loco accepturi ordinem rei gerendæ simulq; tesseram, & audituri quid opus facto sit. Factum est ita: & postquam socij cum suis omnibus in forum confluxere, signo illis ignoto moniti armati confestim arces & loca urbis editiora occupant in defensionem patriæ: & circa forum erant equitum custodiæ, nequis inde posset elabi: eodemq; tempore alter consul Manius à Fidenis aduentabat cum copijs. quamprimum autem illuxit consules cum armatis pro tribunali aderant: dimissisq; per omnes uias præconibus qui ad concionem uocarent populum, collecta mox uniuersa urbana multitudine, exposuerunt ei coniurationem de reducendo tyranno initam & indices statuerunt iuxta se. deinde facta potestate dicēdi si quis fidem indicum in dubium uellet adducere, nemine ad inficiationem refugiente, digressi è comitio in curiam, in senatu rogabāt senten-

tias: factoq; senatusconsulto reuersi ad concionem id recitauerunt. fuit autem huiusmodi. Tarquinijs indicibus datũ ius ciuitatis & in singulos dena drachmarum milia, & agri ex publico uicena iugera: socios autem coniurationis comprehendi placere, si idem uideatur populo, cumq; collecta multitudo probaret senatus decretum, iussis primum è foro secedere qui ad concionem conuenerant: imperatum est ministris ut coniuratos gladijs conficerent: qui cum eos quo loco seorsum inclusi erant corona cinxissent, omnes ad unum contrucidauerunt. quo facto COSS. *contra neminem amplius admiserunt indicium, sed omnes qui præsentem pœnam effugissent una sententia absoluerunt à crimine, ne qua in urbe tumultus materia resideret. atque ita in coniuratos animaduersum est. senatusconsultum deinde factum ut lustraretur ciuitas, quòd populus necessitate coactus esset ciuilis cædis autor fieri: quasi nefas esset sacris interesse & participare uictimis, nisi exemptos piaculo solennibus lustrationibus: quibus legitime peractis ritu patrio, tum demum dijs gratias agentes sacris operati sunt, ludiq; decreti in triduũ. qui cum celebrarentur Manio Tullio* COS. *è sacro curru in ipso circo prolapso, tertioq; post pompam die defuncto, reliquum anni spatium, quia perparuum fuit, Sulpicius solus magistratum obtinuit. Sequenti anno consules facti,*

P. Vet.

P. Veturius, P. Ebutius Helua. Horum Ebutio res urbanæ commissæ, quòd diligenti opus habere uiderentur custodia, nequis alius nouus tumultus exoriretur à pauperibus. Veturius cum dimidio copiarum Fidenatem agrum uastauit arcente nemine, & obsessum oppidum aßiduis tentabat oppugnationibus: cumq; expugnare nõ posset, uallo ac fossa circũquaq; cinxit, fame ad deditionẽ coacturus. Iamq; magna difficultate laborantibus commodù uenit Latinorum auxilium, unà cum armis frumentoq; & alijs rebus bello necessarijs submissum à Sex. Tarquinio: quo freti ausi sunt in aperto castra metari non mediocribus aucti copijs. tũ Romani omissa circumuallatione ut superuacanea parabãt se ad prælium. pugnatum est prope muros aliquãdiu neutrò inclinante uictoria. uicit postremo Romanorum duricia multis laboribus exercita, Fidenatibus coactis terga uertere. cædes tamẽ nõ magna fuit ob propinquum refugium, cum insequentes telis peterẽtur è mœnibus. quo facto auxiliarij diuersi abierũt oppidanis nihil adiutis: & obseßi denuo laborabant inopia exclusi cõmeatibus. Eodem tempore Sex. Tarquinius duxit Latinorum exercitũ ad Signiam Romanorum coloniam, sperans se primo impetu oppressurum præsidiarios. sed repulsus strenuè à propugnatoribus, multum ibi frustra contriuit tẽporis. coactusq; est infecta re discedere, submisso

nouo præsidio cum commeatu cura cōsulum, & obsidione exemptum oppidū. Sequenti anno consules creati T. Largius Flauus, Q. Clœlius Siculus. Clœlius domi remp. curare à senatu iussus est cum dimidio exercitus retento ad cauendas nouas res, uir mitis et populari ingenio. Largius ad oppugnandos Fidenates instructum duxit exercitum. quos diuturnitate belli rerumq́; omnium uictui necessariarū inopia fessos, infestabat insuper fodiendis subter mœnia cuniculis excitandisq́; aggeribus, machinas etiam admouens & noctesq́; diesq́; oppugnationem continuans, quòd speraret breui se potiturum oppido. nam Latinorum populi quibus maxime freti Fidenates bellum tolerabant, eos seruare non poterant. nullus enim per se ualebat obsidionem soluere: in commune uerò nondum contraxerant copias. sed aliquoties per legatos appellati proceres semper idem responsum dabant, auxilia breui affore. res autem non respondebat pollicitis, sed uerbis tantum fouebatur spes. nec tamen prorsus de Latinorum ope desperatum est à Fidenatibus, obstinata spe omnia mala perferentibus, quamuis super alia fames dira premeret, multosq́; mortales conficeret. tandem prægrauati calamitatibus, legatione ad consulem missa inducias petebant ad certum dierum numerum, deliberaturi interim de pacis legibus. re uera tamen non consultationis causa quærebatur

tur mora, sed comparandi auxilij, sicut compertum est ex recentibus transfugis. proxima enim nocte nobilissimos ciuiũ & gratiosissimos apud Latinorum populos, ad totam gentem supplicatum legauerant. Quo cognito Largius petentibus inducias respondit, deponenda esse arma portasq; aperiendas, atq; tum demum impetraturos colloquium: alioqui nec pacem nec inducias, nec aliud quicquam humanum moderatúmue sperandum eis à Ro. po. Cæterum legatos ad Latinum nomen missos accurate obseruabat ne redirent intra mœnia, interclusis omnibus uijs ad oppidum ferentibus. quo factum est ut obsessi desperatis externis auxilijs, coacti sint ueniam ab hoste precibus petere: decretumq́; pro concione ferre conditiones quascunque consul uictor dederit. Et adeò ciuiles erant mores ducum eius seculi, abhorrentesq́; ab omni arrogantia tyrannica, quam ætatis nostræ duces pauci euadere potuerunt elati potestatis magnitudine: ut deditione potitus oppido nihil egerit de sua sententia: sed ademptis armis, & relicto in arce præsidio ipse Romam abijt: coactóque senatu dispiciendum patribus proposuit quomodo tractandi sint dediti. Qui læti tantum honoris à consule sibi habitum, pronuntiauerunt nobilissimos Fidenatium à quibus defectionis initium ortum fuerat, quoscunq; consul pœna dignos iudicauerit, uirgis prius

cæsos plectendos capite. de cæteris in ipsius potestate reliquerunt quidnam uellet statuere. Ille totius negotij factus arbiter, paucos aliquot Fidenatium accusatos ab aduersæ factionis ciuibus in omnium conspectu supplicio affecit, bonis eorum addictis ærario, reliquos omnes permisit frui bonis suis & patria. agri dimidium ademptum, quem diuisit relictis in arce Romanis militibus præsidiarijs. his rebus gestis domum reduxit exercitum. cæterum Latinos populos audita Fidenarum deditio terruit: passimq; male audiebant administratores rerumpublicarum, quasi prodidissent socios: coactisq; rursum apud Ferentinum concilij præsidibus, belli suasores in pacis studiosos multis uerbis inuecti, præcipue Tarquinius & gener eius Mamilius, Aricinorumq; proceres, effecerunt suis cōcionibus ut omnes Latini nominis populi cōmune bellum contra po.Rom. susciperent. & ne quis populus societatē proderet, néue sine communi cōsensu pacē priuatim faceret, iureiurando inter sese deuincti sunt, additis diris execrationibus in eos qui à fœdere discederent, decretoq; ut pro hostibus haberentur à reliquis omnibus. In hoc fœdus nomina dederunt, Ardeatæ, Aricini, Bouillani, Bubetani, Corani, Cornetani, Gabini, Laurentini, Lanuuini, Lauinienses, Labicani, Nomētani, Norbani, Prænestini, Pedani, Querquetulani, Satricani, Scaptenses,

ptenses. Setini, Tellini, Tiburtini, Tusculani, Trebiani, Veliterni. Ex his omnibus populis delectu iuniorum habito tantum copiarum contractum, quantū Octauio Mamilio, & Sex. Tarquinio satis uisum est, penes quos erat imperium. Et ut honestam belli causam habere uiderentur, legatos Romā miserunt nobilißimos uiros ex uno quoq; populo. Qui introducti in curiam aiebant populum Romanum accusari à populo Aricino nō solum iter tutum præbuisse Hetruscis bellum inferentibus Ariciæ, uerū etiam adiuuisse eos rebus ad id necessarijs: deinde eos qui ex prælio effugissent excepisse inermes & saucios omnes seruasseq́;, cum non ignorarent eos cōmune bellum intulisse uniuerso Latino nomini, si Aricia potiti fuissent, facile occupaturos cætera. Si igitur uelint iure cum Aricinis experiri in communi Latinorum iudicio, & stare illorū placitis, bello opus non fore. quod si solita superbia nihil iustum æquúmue cognatis concedant, minabantur gentem Latinorū cum eis bellū gesturam totis uiribus. Senatus nolens eosdem habere & accusatores & iudices, ueritusq́; ne illi hoc obiecto grauiora imperarent postea, maluit bellum accipere: & securus quantum ad fortitudinem reiq́; militaris peritiam attinet, nonnihil timebat tam numerosam hostium multitudinem: dimißisq́; legatis circum finitimos populos ambiebat eorum societatem atq; amicitiam,

tiam, Latinis ubiq; obnitentibus, & multa crimina in populum Romanum cōgerentibus. Hernici nihil sani responderunt in suo cōcilio, parti utriq; suspecti. aiebant enim neutris se in præsens missuros auxilia, deliberaturos prius per otium utrorum postulatio sit iustior, & ad eam deliberationē opus sibi anno integro. Rutuli Latinis auxilium diserte polliciti, Romanis tamen offerebant suam operam in impetrandis æquioribus conditionibus, si bello pacem anteponerent, Volsci demirari se dicebant Romanorum impudentiam, qui & aliarum offensarum sibi conscij, & nouissime ablatæ agri partis optimæ, nihilo minus audeant ab inimicis auxilia petere. irent & agrum prius restituerent, ac tum demum ab amicis quod æquum est peterent. Hetrusci utrosq; frustrabantur, cum Romanis dicentes recens fœdus sibi intercedere, cum Tarquinijs cognationem & amicitiam. Talibus responsis acceptis Romani nō abiecerunt animos, licet magno bello instante nulla spes auxilij se ostenderet: sed freti solis domesticis uiribus multo audaciores reddebantur contra pericula, quasi necessario fortes uiri futuri in certaminibus: & si res prospere successerint propria uirtute paraturi uictoriam, nemini communicata gloria, cæterum in apparando bello & militum delectibus difficultatis fuit nonnihil, non omnibus pari alacritate dantibus nomina. nam egeni,

præs

præsertim ære alieno presſi, quorum ingens erat numerus, citati non parebant, nihil sibi cum patriciis esse dictitantes, nisi senatusconsulto remitterentur debita, immo non deerant qui deserturos se urbem dicerent: seq; inuicem hortabantur ad non immorandum in urbe in qua nullius bonæ rei sint participes. hos aliquādiu patricii solari conabantur & ad meliorem mentē traducere: sed cùm hac ratione nihilo modestiores eos redderent, in senatu consultatū est quonam honesto modo ciuitati tranquillitas posset contingere. Patrum aliquot mediocris census et æquioris ingenii suadebant remittenda inopibus debita, redimendamq; paruo dispendio beneuolentiam ciuium, magnopere utilem tam priuatim quàm publice. huius sententiæ princeps erat M. Valerius Marci filius, fratris P. Valerii Publicolæ eius qui unus fuerat è Tyrannorum expulsoribus. is docebat, quorum paria essent commoda, eos solere in certaminibus parem exhibere operam: cæterum eis ad quos inde nihil fructus redeat, nunquam innasci generosos spiritus. addebat irritatos esse omnes inopes, obambulantesq; per forum dictitare: quid nobis proderit uicisse foris hostem, si domi fœneratoribus licet nos ob æs alienum in neruū abducere? & asserto urbi imperio, ipsi ne corporū quidem libertatem retinebimus? nec id solum periculum ostendebat, si plebs infensa fieret senatui, ne

tui, ne deserat rempublicam iniquis temporibus, quod omnibus metuendum sit studiosis salutis publicæ: sed aliud etiam hoc grauius, ne tyrannorum blandimentis decepta cum illis arma contra patricios consociet, ac mox Tarquinium in regnum restituat. hactenus intra uerba & minas eam constitisse, nec prorupisse ad opera: id uero cauendum in posterum, & demerendam hac ope plebeculam, non nouo exemplo nec omnino indecoro. multos enim se posse ostendere qui grauiora etiam pertulerint, cum non daretur aliud remedium. Necessitati enim semper homines cedere, & securitatis rationem priorem quàm decori habendam. Enumeratis deinde multis multorum populorum exemplis, postremum adduxit Atheniẽsium ciuitatis omnium confessione sapientissimæ: quæ non ante multas ætates, sed patrũ memoria, egenis remissionem debitorum suasu Solonis decreuerit: quod factum reprehensum à nemine, nec autorem consilij uocatum rei alienæ interuersorem aut maleficum, sed tam inuentoris sapientiam probari omnium testimonio, quã executricis prudẽtiam. Romanis uero qui nõ de paruis quibusdam commodis periclitentur, sed ne rursum tradantur immani omniq; bestia ferociori tyrãno, quẽ sanæ mentis uitio daturum, si eadem benignitate ciues egenos pro inimicis reddant sibi belli socios? mox ab externis exemplis transitu facto ad do

ad domeſtica, commemorauit neceßitates ſuperioris temporis: quando agro ab Hetruſcis occupato incluſi mœnibus, extremaq; uictus inopia preßi, non ſumpſere animos inſanorum mortemq; appetentium: ſed à neceßitate mutuati conſilium, ſuſtinuerũt obſides dare Porſenæ nobilißimorum liberos, & agro mulctari cõceßis Hetruſco ſeptem pagis, & in tyrannorum cauſa hoſti commiſſo de ſe iudicio, frumento inſuper dato & armis poſitis, præbitoq; quicquid Hetruſci in mercedẽ pacis poſtulauerant. His exemplis uſus negabat eorundem eſſe hoſtibus nihil quod poſcerent non cõcedere, cum ciuibus uero de re parua contendere: idq; poſt multos honeſtißimos labores pro imperio ab eis exãtlatos etiam ſub regibus, poſt aſſertam alacriter à tyrannide patriam: paratis etiam in poſterum ad nauãdam operam ſtrenuam, ſi habita ratione inopiæ, animi tantũ & corpora quæ ſola ſuperſint, impendenda ſint reip. aiebatq;, etiamſi illi præ pudore nihil tale auderent dicere aut poſcere, patriciorum eſſe decenter eis proſpicere, & quibuſcunq; rebus opus habere ſcirẽt uel priuatim uel publice, eas prompte ſuggerere: reputando contumelioſum eſſe quorum utantur corporibus, eis non gratificari in re nummaria: & iactare apud omnes, bella ſe pro libertate gerere, quæ ſuos adiutores ſpolient, nõ quòd mali ſint, ſed quòd inopes, eoq; nomine miſeratione dignior

digniores quàm odio. His dictis cum multi assen tirent non sine laude Valerij, Appius Claudius Sabinus suo loco rogatus sententiam suasit con trarium, negans seditionem in urbe cessaturam remissis debitis, imò periculosius ad diuites migraturā ab inopibus. omnibus enim liquere laturos ægre qui fraudabuntur pecunijs, cum sint ciues ciuilibusq́; fungantur munijs, omnibusq́; expeditionibus interfuerint: nec passuros bona relicta sibi à maioribus, auctaq́; industria simul & parsimonia, publicari nequissimis & ignauissimis ciuium: & quosdam de alieno liberales adimere possessionem eorum iustis dominis. cogitandum præterea non ab inopibus in quibus nihil sit uirium perdi respublicas, quando hi necessitate contineantur in officio: sed à diuitibus & tractantibus res populi, si à deterioribus afficiantur iniuria, & ius suū obtinere nequeant. Atq; ut nulla sequatur pecunijs defraudatorū indignatio, leniq́; animo damna sua perferant, ne sic quidem honestum fore aut tutum patribus, ita gratificari inopibus, ut è uita tollantur contractus & commercia, pro quibus succedat inhumanitas & rerum sine quibus commode non uiuitur penuria, neq; in agro colonis serentibus atq; plantātibus, neq; nautis maria exercentibus aut negotiatoribus commeatus transmarinos subuehentibus, alijs'ue iustis laboribus egenis uacantibus. in omnia enim hæc, quoties

opus

opus fuerit, neminem diuitum impensurum suas pecunias. ita opes secuturam inuidiam, cessaturum operandi studium: potioremq́; fore conditionem perditorum quàm frugi hominum, iniustorum quàm iustorum, aliena usurpantium quàm sua seruantium. eas uero esse ueras seditionum causas in urbibus, & mutuarũ cædiũ omniumq́; malorum per quæ uel fortunatißimæ ciuitates libertate excidunt, quædam uero minus felices etiam funditus intereunt. Sed maxime considerandum his qui nouam reip. formam inducunt, nequis malus mos surrepat, quòd necessario qualiacunq; sint publica studia, talis etiam fiat uita priuatorum hominum. non esse autẽ morem peiorem in urbibus domibus'ue, quàm unum quẽq; pro libidine semper uiuere, & potiores omnia indulgere deterioribus, siue id sponte siue coacti faciant. nec enim expleri amẽtium cupidines si potiãtur quibus uelint, sed irritatas augeri in immensum, idq́; maxime uulgi esse ingenium. quæ enim quisq; aut pudore proprio, aut ab alio præstantiore cohibitus ueretur facere, ea si more publico recipiantur audet facilius, in sua uoluntate confirmatus aliorum cõsuetudine. Inexplebiles porro & infinitas esse insensati uulgi cupidines, quarum priusquã inualescant resistendum principijs, alioqui iam adauctis sero medicinam fieri. nam omnes æquiore animo speratis frustrari, quã semel sibi concessa amittere.

tere. Exempla deinde aliquot Græcarum urbiũ cõmemorauit, quæ intempestiua lenitate admissis malorum morũ principijs, nõ amplius eos potuerint tollere, eoq; in grauißimas calamitates inciderint: ciuitatem enim similem esse uni homini, in quo senatum animus, corpus plebem referat. itaq; si senatum plebi subiecerint, perinde fore acsi corpus præficiãt animo, nec ratione ducantur sed affectibus. quodsi plebem senatui parere assuefecerint, sic facturos ut illi qui corpus animo subdunt, & in omni uita uirtutem non uoluptatẽ respiciũt. Post hæc aiebat urbẽ nihilo peius habituram, si egeni negata sibi debitorum remißione detrectent militiã, dicẽs omnino paucos esse quosdam qui præter corpus nihil sibi reliquerint: quorũ neq; præsentia in expeditionibus magnam utilitatem afferat reip. neq; absentia multum incõmodet: quòd cẽsum minimũ habentes ultimũ in bello locũ teneant, & legionum additamentũ sint ad pauorẽ incutiendum hostibus, ut qui præter fundas nihil telorũ gestent, quarũ minimus usus sit in prælijs. Eos uero qui ciuium nõ ualentium æs alienũ dissoluere egestatem miseratione auxilioq; dignã existiment, cõsiderare iubebat unde nam illa egestas acciderit, cũ agri portiones à maioribus relictas acceperint, & in militia multa lucrati sint, ac postremo direptis tyrannorum bonis rem familiarem pro sua parte auxerint: ut quos uentri

turpibus

turpibusq; uoluptatibus impendisse patrimonia uideant, eos propudia & labes urbis existimēt, magnumq; reip. cōmodum si ultro in malā rem abeant: quos uero iniquitate fortunæ excidisse facultatibus, eis de proprijs bonis bene faciant. id enim facile discerni cū unà uixerint: & auxilium ferendum sponte non alijs cogentibus, ut pro pecunijs honestius debeatur gratia. cōmunē autē opem ferre malis pariter ac probis, & de alieno benefacere, tum quibus adempta sit pecunia, eis ne gratiam quidem pro beneficio debitā relinquere: id uero alienum à Romanis uirtutibus. Postremo rem esse omnium longe grauißimam: nec ferendam affectātibus in alios imperium: si quæ maiores parta magno labore prognatis ex se reliquerint, ea non sponte, neq; persuasi, neq; suo tēpore quādo cōsulendum est reip. sed quasi capta urbe aut breui in hostis potestatem uentura, præter suā uoluntatē ita collocent, ut inde nihil aut parum cōmodi percipiant, & insuper graue sibi accersant periculum. Longe enim satius esse Latinorum imperata ut minus iniqua facere, ac ne bellum quidem admittere, quàm nullius bonæ frugi hominibus cōcedendo quæ postulant, fidem à maioribus in templo consecratam & annuis honoratam sacrificijs, ex urbe tollere in funditorum gratiam, ne in bello desit eorum opera. Summa autem sententiæ hæc erat. Ciues qui æquo iure cum alijs experiri uelint

line belli fortunã, assumẽdos ad res gerendas: eos verò qui quomodocũq; paciscãtur de armis sumendis pro patria, ualere sinẽdos, ut inutiles futuros etiã si quid impetrauerint. Si enim hãc senatus uoluntatẽ esse didicerint, ultro uẽturos ut operã suã bene reip. cõsulẽtibus offerãt, seq; paratos profiteãtur. nã stultorũ semper id esse ingeniũ ut cõtra obsecũdãtes insolescat, nec nisi territi sapiãt. Ita eodẽ tẽpore duæ aduersissimæ sententiæ dictæ sunt, & præter eas aliquot aliæ moderãtes utrãq; nã quidã cẽsebãt his tãtũ remittenda debita qui nihil possideãt, ut fœneratoribus abducẽdi ius esset in bona, nõ etiã in corpora. quidã ex ærario persoluendũ æs alienũ eorũ qui soluẽdo nõ sint, ut per publicã gratiã priuatorũ inopũ fides fiat incolumis, & creditoribus caueatur ab iniuria. quidã nexos nectẽdósue in libertatẽ restituẽdos, & pro his reddẽda fœneratoribus bello acquisita mancipia. has omnes una sententia uicit, nihil in præsentiarũ statui, sed bello bene finito cõsules super ea re ad senatum referre debere, suspẽsis interim omnibus debitarũ pecuniarũ exactionib. atq; etiã iudicijs, ut magistratus à reliquis negotijs uacui apparando bello tantũmodo studeant. Hoc S. C. ubi in populũ exijt, turbationẽ minuit ciuiũ, nec tamẽ in totũ cessauit seditio. quidam enim ex opificũ uulgo nõ multũ spei ponẽtes in senatus auxilio, postulabãt duorũ alterũ: aut remissionẽ debitorum

rum

rum cōcederēt, si se uellent periculorū socios, aut per dilationes fucū sibi facere desinerent. aliam enim mentē esse indigētibus, aliam assecutis ea quibus eguerāt. In hoc rerū statu senatus curās nequa nasceretur à plebe nouatio, decreuit consulari potestate in præsens sublata, alīū magistratū creare belli pacisq; & omniū rerū potentem, à quo nō liceat cōsiliorū factorū ue rationē reposcere. ei semestre tēpus præstitutū, quo exacto consules gubernacula reip. resiperēt. ut autē ad depellendū tyrānorū bell. sp ōte subirēt tyrannidem, inter alias præcipua causa fuit lex Valeria, quā antè diximus latā à Publicola: quæ sententias cōsulū capitales irritas faciebat ni pop. Rom. iudiciū accederet, permissa reis prouocatione ad plebis suffragia, ante quæ in tuto erāt ipsorū tam bona, quā corpora. eū uero qui cōtra hanc legē fecisset, impune licebat occidere. itaq; uidebatur manēte hac lege ad nulla munia per magistratus cogi posse inopes: nimirum sublato metu supplicij, quod repræsentari nō poterat, sed expectāda erāt suffragia populi: cessāte uero lege, necessario iussa facturos. & ne palàm uiolātæ legē aduersarētur, par tyrānicæ potestas introducta est in remp. omnibus legibus superior. atq; ita hoc S.C. prodito inopibus astū nō sentiētibus ablatū est Valeriæ legis auxiliū. fuit autē tale. Largiū & Clœliū COSS. & si quis alius magistratus sit in rep. potestatē deponere. Vnū autē

uirũ à senatu electũ, approbatũq; suffragijs populi, habere semestrẽ potestatẽ rerũ omniũ, ampliorẽ quã sit cõsulũ. Hoc quid sibi uellet nõ satis intelligẽtes plebeij, senatus cõsultũ ratũ fecerunt: quãuis potentior esset hic magistratus quã dominatio legitima: simulq; electio senatui permissa est. ac mox agitatũ in senatu de uiro ad hoc idoneo. Videbatur enim resp. opus habere aliquo industrio reiq; militaris peritißimo, ad hæc prudẽte ac tẽperato, qui sapiẽter uteretur potestatis amplitudine: artibus etiã imperatorijs instructo, qui moderate regeret, seuereq; castigaret nõ parẽtes imperio, quod tũ quærebatur maxime. Cũq; omnia hæc adesse uiderẽt alteri cõsulũ T. Largio (nã Clœlius excellẽs ciuilibus artibus industria militari carebat, & mitior quã pro magistratu lẽtus erat ad supplicia) senatus pudore quodã retinebatur, ne abrogato alteri magistratu legitimo, amborũ potestatẽ alteri largiretur maiorẽ regia: simulq; subuerebatur ne Clœlius prælatũ sibi collegã ægre ferẽs, id factũ interpretaretur in suã cõtumeliã: mutataq; uoluntate plebẽ amplexus patrocinio turbaret statum reip. eas cogitatiões omnibus in mediũ proferre cũctãtibus, maximus natu cõsulariũ honoratißimus sic tẽperauit sentẽtiã, ut amborũ pari honore seruato, et ab illis ipsis magistratui magis idoneũ acciperẽt. Ait enim sibi uideri, quãdoquidẽ S. P. Q. R. uni uiro summã potestatẽ cõmitten

mittendã decreuerit, & duo superſint curanda, cui nam dandus magiſtratus par tyrãnidi, & à quonã legitime creãdus: alterũ cõſulũ, ſiue cedẽte collega, ſiue ſortito, electorem factũ ei mãdare curã reipublicæ, quẽ iudicet ex omni numero ciuiũ maxime ad eã idoneũ. interregibus enim nũc opus nõ eſſe, penes quos regẽ nominãdi ius fuerit, quando reſpublica legitimũ magiſtratũ habeat. Eã ſentẽtiã laudãtibus omnibus, aſſurgẽs alius: Mihi, inquit, uidetur addẽdũ: quoniã hoc tẽpore duo præſtãtiſsimi uiri adminiſtrãt rẽpublicã, quibus meliores uix inueneritis, alteri dari nominãdi poteſtatẽ, alterũ à collega eligi, ubi inter ipſos cõparatũ fuerit uter magis idoneus: ut honore æquati pariter queq; gaudeant, alter ob ornatũ collegã ſuo teſtimonio, alter ob collegæ de ſe iudiciũ. nã utrũq; & iucũdũ & honeſtum eſt. Equidẽ ſcio etiãſi hoc nõ fuiſſet additũ ſentẽtiæ, ipſos facturos: rectius tamẽ fiet, uobis etiã uolentibus. Placuit omnibus, et nihil amplius addendo ſenatuſcõſultũ factũ eſt. Tũ cõſules accepta poteſtate diſcernendi uter ipſorũ aptior ad imperiũ, mirãdũ quiddã fecerũt & uix ulli credibile. nã uterq; collegã ſe digniorẽ uideri uolebat: et totus ille dies cõſumptus eſt in deprecãdo honore, ac enumerandis alterius uirtutibus, mirãte ſenatu ſuſpẽſoq; ad cõtẽtionẽ cõſulũ. dimiſſo deinde ſenatu, cognati utriuſq;, et reliquorum ſenatorũ honoratiſsimus quiſq; Largiũ cõ-

uentum usq; ad noctem obtundebant precibus, docentes in illo sitam totam senatus spem, & istum honoris contemptum esse damnosum Reip. ille constanter eos precibus atq; obtestationibus pergebat repellere. Sequenti uero die coacto rursum senatu, tergiuersantem tunc etiam & contra omnium uota non decedentem de proposito assurgens Clœlius pronuntiat, quēadmodum per interreges solitum, ipseq; magistratum eiurat. Huic primo omnium Romæ summa & libera belli ac pacis omniumq; aliorū negotiorum potestas est credita, cum dictatoris nomine: siue à potestate imperandi & edicendi quidlibet, tum alijs præscribendi æqua & iusta suo arbitrio, quæ edicta Romani uocant: siue (ut quidam malunt) quòd à collega dictus, hoc est nominatus sit: non enim à populo magistratū accepit more patrio, sed ab uno uiro designatus: simulq; cauebatur ne inuidiosum & molestum nomen imponeretur magistratui gubernaturo ciuitatem liberam: tum subditorum causa, ne offenderentur odiosis uocabulis: tum ipsorum qui id imperium assumunt respectu, ne imprudentes uel efferantur plus æquo ab alijs, uel ipsi eos tractent insolentius, sicut in tanta potestate solet fieri. Nomen certe non præ se fert tantam potestatē tyrannicæ proximam. Videntur autem mihi Romani & hanc administrationis publicæ speciem mutuati à Græcis. nam qui αἰσυμνῆται apud priscos

Græcos

Græcos uocabantur, sicut in commentario De regno Theophrastus narrat, tyranni quidam erant electitÿ. eligebantur autem à ciuitatibus pro ratione temporum, non sine præfinito termino neq; perpetui: sed ad certum temporis spatium, quemadmodum & quantisper postulabat Reipub. utilitas: sicut Mitylenæi olim elegerunt Pittacum contra exules Alcæi poëtæ socios. primi autem inuentores rei utilitatem experimento didicerunt. A principio enim omnes Græcæ ciuitates erant sub regibus, nisi quòd illi non barbarica licentia dominabantur, sed legitime iuxta patrios mores regnum exercebant: optimusq; rex habebatur qui esset iustißimus & legum seruantißimus, nusquam discedens ab institutis patrÿs: id quod ex Homero liquet, appellante reges δικασπόλους siue θεμιστοπόλους, hoc est iuris redditores siue iuridicos: diuq; regnatum est certis conditionibus, sicut apud Lacedæmonios. Sed postquam aliquot eorum inceperunt abuti potestate, & in rebus administrandis non tam leges sequi quàm suam libidinem, regni tedio magna pars Græciæ mutauit statum publicum, in leges ac magistratus trãslata potestate, qua cõseruarentur respublicæ. Quoties autẽ nec leges satis tuerentur iustitiam, nec magistratus ad legum tutelam sufficerent, & in temporum nouitatibus opus esset institutis non tam optimis quàm ad præsentem rerum statum accom-

modatißimis, non solum in improuisis casuum aduersitatibus, uerum nonnunquã & in immodicis prosperitatibus, quæ bonam cõstitutionem Reip. corrumperent, celeremq́; ac liberam correctionem postularent, necesse erat regias ac tyrannicas potestates rursus in medium proferre, conuelatas honestioribus uocabulis. Sic Thessali archos, sic Lacedæmonij harmostas eos appellabant pro tyrannis uel regibus: quòd religio esset restituere potestates, cum iureiurando & deuotione abrogatas deorum monitu. Ego igitur (ut dixi) à Græcis desumptũ hoc exemplum opinor, sed ab Albanis mutuatũ mauult Licinius, qui primi post Amulij Numitorisq́; obitum deficiente stirpe regia magistratus annuos creauerint cum regia potestate, Dictatores uocatos. ego non tam de nomine inquirendũ putaui, unde profectum Romam peruenerit, quàm de exemplo ipsius potestatis quam in se continet hæc appellatio. Verum de hoc plura scribere non uidetur præsentis operis. Quas autẽ res Largius primus dictator gesserit, quémue ornatũ addiderit huic magistratui, compendio conabor dicere, ratus lectori hæc utilißima, quæ magnam copiam præbebunt honestorũ ac conducibilium exemplorum legislatoribus & iuuentutis eruditoribus, cæterisq́; omnibus qui ad res publicas tractandas animum adijciunt. Non enim illaudatæ humilis'ue ciuitatis instituta & uitæ rationes, neq;

ignob

ignobilium negligendorúmue uirorum consilia resq́; gestas narrabimus, ut uideri poßim uerbosius parua etiam friuolaq́; prosequi: sed eius quæ iuste honesteq́; statuat omnia: deq́; uiris qui eam ad hoc dignitatis fastigium perduxerunt: quorum cognoscendorum studiosus facile sapiens & ciuilibus negotiis aptus euaserit. Ergo mox ut magistratum iniit, equitum magistrum creauit Sp. Caßium, qui consulatum gesserat Olymp. septuagesima: qui mos usq; ad nostram ætatē seruatur à Romanis, nec ullus unquā dictator fuit absq; magistro equitum. deinde potestatis uim ostendere uolens quanta sit, ad terrorem magis quàm ad usum lictores iußit cum fascibus secures sibi per urbem præferre, patrio quidem more, sed post exactos reges intermisso à consulibus, dum Publicola primus Cos. noui magistratus inuidiam uult minuere, tunc uero renouato. his cæterisq́; regii principatus insigniis ubi turbulentos quosdam & nouarū rerum studiosos perterruit, ante omnia tributim censum egit ex optimo instituto Seruii Tullii regum gratiosißimi apud populum, ascriptis nominibus ætatibusq́; & ipsorum qui censebantur & liberorum: breuiq́; tempore metu pœnæ, ne detrectantes ciuitate simul & bonis mulctarentur, censa sunt C L. milia eorum qui pubertatem attigissent, & septingenti insuper. deinde militari ætate separata à senioribus, digestaq́; per centurias, tam pedites quàm

equites quadrifariam distribuit, & è quatuor præcipuam partem circa se habuit, è reliquis Clœlio in consulatu collegæ optionem fecit quam uellet accipere, tertiam Sp. Caßio magistro equitum attribuit, ei quæ supererat fratrem præfecit Sp. Largium. hæc urbi præsidio fuit, manens unà cum senioribus intra mœnia. Bello satis apparato, productisq; copijs, terna castra metatus est, quà maxime uenturos Latinos suspicabatur. Cogitans autem prudentis imperatoris esse, non tantum suas partes cõfirmare, uerum etiam hostiles debiliores reddere: & in primis sine pugna laboreq; hostem debellare, aut certe quàm minimo detrimento militaris multitudinis: eaq; pessima esse bella & molestißima quæ contra cognatos & amicos necessario suscipiuntur, existimabat ea magis ex æquo quàm ex iure finienda. quapropter certis hominibus, de quibus nulla erat suspicio, dimißis clam ad Latinorum nobilißimos, suadebat eis ut de pace agerent: palam quoq; legationibus tum singillatim populos, tum in commune totam gentem sollicitans, facile effecit ne omnes æque procliues essent ad eam militiam. sed maxime proceres demeruit, & ducibus parum morigeros reddidit. At Latinorum imperatores Sextus & Mamilius intra Tusculum continendo copias parabant se quasi Romam uersus moturi, diu tamen tempus terebant, siue quòd expectarent eos populos qui

nond

nondum aderant, siue quòd non litarent in sacrificijs: interim pars quædam à reliquo exercitu diuulsa Romanũ agrum populabatur. Largius re cognita immittit in eos Clœliũ: qui nec opinis superueniens, paucos aliquot repugnãtes interficit, uiuos capit reliquos. hos dictator curatos ex uulneribus, & cæteris humanitatis officijs deuinctos, uniuersos Tusculum remisit sine precio, & cum his legatos misit Romanorum nobilißimos: per quos impetratum est ut dimisso Latinorum exercitu induciæ in annum fierent. His gestis domum reduxit exercitum, & nondum exacto imperij tempore, consulibus prius designatis dictaturam deposuit, nemine ciuium à se occiso, nec pulso in exilium, nec mulctato grauius. Id exemplum omnes postea dictatores secuti sunt usq; ad ætatem ab hac nostra tertiam. Nusquam enim in omni historia proditum reperimus aliquem in hoc magistratu se geßisse immodeste uel inciuiliter, quamuis sæpe Resp. solennibus magistratibus abrogatis omnia unius potestati permiserit: qui si in externis tãtum bellis dictaturam adepti bene patriam defendissent nil corrupti magnitudine imperij, minus mirũ esset: nunc inter multas magnas seditiones ciuium, uel regnum tyrannidémue affectantibus quibusdam ciuibus, uel imminentibus innumeris alijs calamitatibus, ad prohibendas eas potestate accepta omnes ad unum sine reprehensione usi primum

illum

illum dictatorem æmulati sunt: ut uulgo crederetur unicum id esse cuiusuis insanabilis mali remedium: & extremam hanc salutis spem reliquam cæteris deficientibus. Sed patrum ætate quadringentis annis elapsis à dictatura T. Largij, odiosa res uisa est omnium mortalium iudicio, quando L. Cornelius Sylla primus & solus acerbe crudeliterq; usus est ea, ut tum primum sentirent Romani quod superioribus temporibus ignorauerant, dictaturam esse tyrannidem. nam & senatum ex qualibuscunq; constituit, & tribunitiam potestatem fecit quàm minimam, & urbes desolauit integras, & regna alijs dedit, alijs abstulit, aliaq; multa superbe gessit, de quibus longum esset dicere. ciuium quoq;, præter eos qui prælijs absumpti sunt, dedititiorum interfecit non minus quatuor milia, & ex his excruciatos prius aliquot. An autem necessariò & è Repub. omnia illa fecerit, inquirere non est præsentis temporis: tantum indicare uolui cur graue & inuisum redditum sit dictatoris uocabulum: id quod non solis potestatibus, sed alijs etiam uulgo mirandis expetēdisq; rebus interdum euenit. Omnia enim honesta & utilia uidentur tantisper dum usus eorum rectus est: quo per eos qui illis præsunt deprauato, eadem turpia habentur & inutilia. Sed ita fert rerum natura, ut uel optimæ fatales habeant terminos. Verùm hæc disputatio non est huius temporis.

DION

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Sextus.

In quo hæc continentur. Bellum cum Latinis,& Regillẽsis pugna. Bella cum Volscis, Sabinis, Auruncis. Seditio propter nexos. consularium orationes grauissimæ. Secessio pl. in sacrũ montem. legatio de concordia. Bruti oratio. Trib. ædiliumq; pleb. creatio. Cn. Marcii Coriolani laus. fœdus cum Latinis. tẽpus quinq; omnino annorum.

SEQVVNTVR *Coss. A. Sempronius Atratinus, M. Minutius, septuagesima prima Olympiade, qua uicit stadio Tisicrates Crotonien. Hipparcho Athenarum principe. horũ consulatu nec bello nec pace quicquam actum quod dignum sit memoria. nam & induciæ cum Latinis dabant ab externis bellis otiũ, & suspensa ex S. C. exactio fœnorum, donec futurum bellum finem securum inuenerit, cohibebat in urbe motus inopũ remissionem debitorum flagitantium. eo anno aliud S. C. æquißimum plebs sanciyt. siquæ mulieres Latinæ nuptæ essent Romanis uiris, aut Romanæ*

Lati

Latinis, penes ipsas arbitrium esse, uelint'ne manere apud coniuges, an patrias repetere. è liberis mares apud patres suos manere, fœminas innuptas proficisci cum suis matribus. erat autem frequens inter utrunq; populum connubium propter cognationem & amicitiam. hæ tum accepta ex hoc decreto licentia, satis indicarunt quanto tenerentur urbis desiderio. nam & Romanæ Latinis oppidis maritisq; relictis penè omnes ad parentes reuersæ sunt: & Latinæ in urbe nuptæ duabus exceptis maritos prætulerũt patriæ, omine auspicatißimo futuræ uictoriæ. his Coss. ferunt templum Saturno dedicatum in cliuo Capitolino qua è foro ascenditur, & ferias publicas decretas cum sacrificio anniuersario. Aram uero quæ ibi antea fuerat sacratam ab Hercule, ubi Græco ritu ab illo tradito adolebantur uictimæ. id templum quidam scribũt locatum à T. Largio superioris anni Cos. quidam à Tarquinio Superbo. dedicatum uero ex S. C. à Posthumio Cominio. Horum igitur consulatu, ut diximus, alta pax fuit. Post eos facti sunt Coss. A. Posthumius T. Virginius, quando finitæ sunt cum Latinis induciæ, utrisq; denuo se ad bellum expedientibus. Romana multitudo tota erat ad decernendum alacris: Latini contrà maxima ex parte inuiti cogebantur, proceribus populorum præter paucos corruptis Tarquinij Manlijq; muneribus & pollicitis: plebeijs uero

quibus

quibus bellum non placeret, semotis à cura Reip. nec enim rationem belli poscere licebat: quamobrem multi moleste ferentes indignitatem rei, necesse habebant relictis suis ciuitatibus ad Romanos transfugere. non enim uetabantur à potentioribus, quibus pergratum erat dissentientes à se ultro profugere. hos Romani excipientes, quotquot cum uxoribus & liberis ueniebāt, domesticæ ascribebant militiæ, intermixtos urbanis cohortibus: reliquos circa urbem per castella & colonias diuisos obseruabant nequid noui molirentur. cumq; uniuersorum uotis rursum expeteretur unius uiri libera omnium rerum gubernatio, iunior Cos. A. Posthumius à collega Virginio dictator dictus magistrum eq. more iam recepto assumpsit T. Ebutium Heluam: properatoq; iuniorum delectu, & diuisis quadrifariam copijs, unam partē sibi, alteram Virginio consulatus collegæ attribuit, tertiā Ebutio magistro equitū, quartam A. Sempronio, cui cōmissa urbis custodia. Iamq; omnibus rebus ad bellum instructo speculatores nūciant Latinos iter ingressos cū toto exercitu: ac mox alij, obiter ab eis occupatum munimentū quod Corbionē nominant, à paucis custoditū præsidiarijs, quos ad unū occiderūt, & eum locū fecerūt belli receptaculū. captiuis tamē & pecoribus non multis potiti sunt, præter capta in Corbione, eo q agrestes mature cū rebus suis quæ agi ferriq; possent in proxima

munim

lint belli fortunã, assumẽdos ad res gerendas: eos uerò qui quomodocunq; paciscãtur de armis sumendis pro patria, ualere sinẽdos, ut inutiles futuros etiã si quid impetrauerint. Si enim hãc senatus uoluntatẽ esse didicerint, ultro uenturos ut operã suã bene reip. cõsulẽtibus offerãt, seq; paratos profiteãtur. nã stultorũ semper id esse ingeniũ ut cõtra obsecũdãtes insolescãt, nec nisi territi sapiãt. Ita eodẽ tẽpore duæ aduersissimæ sententiæ dictæ sunt, & præter eas aliquot aliæ moderãtes utranq;. nã quidã cẽsebãt his tãtũ remittenda debita qui nihil possideãt, ut fœneratoribus abducẽdi ius esset in bona, nõ etiã in corpora. quidã ex ærario persoluendũ æs alienũ eorũ qui soluẽdo nõ sint, ut per publicã gratiã priuatorũ inopũ fides fiat incolumis, & creditoribus caueatur ab iniuria. quidã nexos nectẽdósue in libertatẽ restituẽdos, & pro his reddẽda fœneratoribus bello acquisita mancipia. has omnes una sententia uicit, nihil in præsentiarũ statui, sed bello bene finito cõsules super ea re ad senatum referre debere, suspẽsis interim omnibus debitarũ pecuniarũ exactionib. atq; etiã iudicijs, ut magistratus à reliquis negotijs uacui apparando bello tantũmodo studeant. Hoc S. C. ubi in populũ exijt, turbationẽ minuit ciuiũ, nec tamẽ in totũ cessauit seditio. quidam enim ex opificũ uulgo nõ multũ spei ponẽtes in senatus auxilio, postulabãt duorũ alterũ: aut remissionẽ debitorum

rum

rum cōcederēt, si se uellent periculorū̃ socios, aut per dilationes fucū sibi facere desinerent. aliam enim mentē esse indigētibus, aliam assecutis ea quibus eguerāt. In hoc rerū statu senatus curās nequa nasceretur à plebe nouatio, decreuit consulari potestate in præsens sublata, aliū magistratū creare belli paciśq; & omniū rerū potentem, à quo nō liceat cōsiliorū factorū ue rationē reposcere. ei semestre tēpus præstitutū, quo exacto consules gubernacula reip. reciperēt. ut autē ad depellendū tyrānorū bellū spōte subirēt tyrannidem, inter alias præcipua causa fuit lex Valeria, quā antè diximus latā à Publicola: quæ sententias cōsulū capitales irritas faciebat ni pop. Rom. iudiciū accederet, permissa reis prouocatione ad plebis suffragia, ante quæ in tuto erāt ipsorū tam bona, quā corpora. eū uero qui cōtra hanc legē fecisset, impune licebat occidere. itaq; uidebatur manēte hac lege ad nulla munia per magistratus cogi posse inopes: nimirum sublato metu supplicij, quod repræsentari nō poterat, sed expectāda erāt suffragia populi: cessāte uero lege, necessario iussa facturos. & ne palàm uiolāti legē aduersarētur, par tyrānicæ potestas introducta est in remp. omnibus legibus superior. atq; ita hoc S.C. prodito inopibus astū nō sentiētibus ablatū est Valeriæ legis auxiliū. fuit autē tale. Largiū & Clœliū COSS. & si quis alius magistratus sit in rep. potestatē deponere. Vnū autē

uirũ à senatu electũ, approbatũq; suffragijs populi, habere semestrẽ potestatẽ rerũ omniũ, ampliorẽ quã sit cõsulũ. Hoc quid sibi uellet nõ satis intelligẽtes plebeij, senatus cõsultũ ratũ fecerunt: quãuis potentior esset hic magistratus quã dominatio legitima: simulq; electio senatui permissa est. ac mox agitatũ in senatu de uiro ad hoc idoneo. Videbatur enim resp. opus habere aliquo industrio reiq; militaris peritißimo, ad hæc prudẽte ac tẽperato, qui sapiẽter uteretur potestatis amplitudine: artibus etiã imperatorijs instructo, qui moderate regeret, seuereq; castigaret nõ parẽtes imperio, quod iũ quærebatur maxime. Cũq; omnia hæc adesse uiderẽt alteri cõsulũ T. Largio (nã Clœlius excellẽs ciuilibus artibus industria militari carebat, & mitior quã pro magistratu lẽtus erat ad supplicia) senatus pudore quodã retinebatur, ne abrogato alteri magistratu legitimo, amborũ potestatẽ alteri largiretur maiorẽ regia: simulq; subuerebatur ne Clœlius prælatũ sibi collegã ægre ferẽs, id factũ interpretaretur in suã cõtumeliã: mutataq; uoluntate plebẽ amplexus patrocinio turbaret statum reip. eas cogitatiões omnibus in mediũ proferre cũctãtibus, maximus natu cõsulariũ honoratißimus sic tẽperauit sentẽtiã, ut amborũ pari honore seruato, et ab illis ipsis magistratui magis idoneũ acciperẽt. Ait enim sibi uideri, quãdoquidẽ S. P. Q. R. uni uiro summã potestatẽ cõmittẽn

mittendā decreuerit, & duo superſint curanda, cui nam dandus magiſtratus par tyrānidi, & à quonā legitime creādus: alterū cōſulū, ſiue cedēte collega, ſiue ſortito, electorem factū ei mādare curā reipublicæ, quē iudicet ex omni numero ciuiū maxime ad eā idoneū. interregibus enim nūc opus nō eſſe, penes quos regē nominādi ius fuerit, quando reſpublica legitimū magiſtratū habeat. Eā ſentētiā laudātibus omnibus, aſſurgēs alius: Mihi, inquit, uidetur addēdū: quoniā hoc tēpore duo præſtātiſsimi uiri adminiſtrāt rēpublicā, quibus meliores uix inueneritis, alteri dari nominādi poteſtatē, alterū à collega eligi, ubi inter ipſos cōparatū fuerit uter magis idoneus: ut honore æquati pariter quoq; gaudeant, alter ob ornatū collegā ſuo teſtimonio, alter ob collegæ de ſe iudiciū. nā utrūq; & iucūdū & honeſtum eſt. Equidē ſcio etiāſi hoc nō fuiſſet additū ſentētiæ, ipſos facturos: rectius tamē fiet, nobis etiā nolentibus. Placuit omnibus, et nihil amplius addendo ſenatuſcōſultū factū eſt. Tū cōſules accepta poteſtate diſcernendi uter ipſorū aptior ad imperiū, mirādū quiddā fecerūt & uix ulli credibile. nā uterq; collegā ſe digniorē uideri uolebat: et totus ille dies cōſumptus eſt in deprecādo honore, ac enumerandis alterius uirtutibus, mirāte ſenatu ſuſpēſoq; ad cōtētionē cōſulū. dimiſſo deinde ſenatu, cognati utriuſq;, et reliquorum ſenatorū honoratiſsimus quiſq; Largiū cōuentum

uentum usq; ad noctem obtundebant precibus, docentes in illo sitam totam senatus spem, & istum honoris contemptum esse damnosum Reip. ille constanter eos precibus atq; obtestationibus pergebat repellere. Sequenti uero die coacto rursum senatu, tergiuersantem tunc etiam & contra omnium uota non decedentem de proposito assurgens Clœlius pronuntiat, quēadmodum per interreges solitum, ipseq́; magistratum eiurat. Huic primo omnium Romæ summa & libera belli ac pacis omniumq́; aliorū negotiorum potestas est credita, cum dictatoris nomine: siue à potestate imperandi & edicendi quidlibet, tum alijs præscribendi æqua & iusta suo arbitrio, quæ edicta Romani uocant: siue (ut quidam malunt) quòd à collega dictus, hoc est nominatus sit: non enim à populo magistratū accepit more patrio, sed ab uno uiro designatus: simulq́; cauebatur ne inuidiosum & molestum nomen imponeretur magistratui gubernaturo ciuitatem liberam: tum subditorum causa, ne offenderentur odiosis uocabulis: tum ipsorum qui id imperium assumunt respectu, ne imprudentes uel efferantur plus æquo ab alijs, uel ipsi eos tractent insolentius, sicut in tanta potestate solet fieri. Nomen certe non præ se fert tantam potestatē tyrannicæ proximam. Videntur autem mihi Romani & hanc administrationis publicæ speciem mutuati à Græcis. nam qui αἰσυμνῆται apud priscos

Græcos

Græcos uocabantur, ſicut in commentario De regno Theophraſtus narrat, tyranni quidam erant electitij. eligebantur autem à ciuitatibus pro ratione temporum, non ſine præfinito termino neq; perpetui: ſed ad certum temporis ſpatium, quemadmodum & quantiſper poſtulabat Reipub. utilitas: ſicut Mitylenæi olim elegerunt Pittacum contra exules Alcæi poëtæ ſocios. primi autem inuentores rei utilitatem experimento didicerunt. A principio enim omnes Græcæ ciuitates erant ſub regibus, niſi quòd illi non barbarica licentia dominabantur, ſed legitime iuxta patrios mores regnum exercebant: optimusq; rex habebatur qui eſſet iuſtiſsimus & legum ſeruantiſsimus, nuſquam diſcedens ab inſtitutis patrijs: id quod ex Homero liquet, appellante reges δικασπόλους ſiue θεμιστοπόλους, hoc eſt iuris redditores ſiue iuridicos: diuq; regnatum eſt certis conditionibus, ſicut apud Lacedæmonios. Sed poſtquam aliquot eorum inceperunt abuti poteſtate, & in rebus adminiſtrandis non tam leges ſequi quàm ſuam libidinem, regni tedio magna pars Græciæ mutauit ſtatum publicum, in leges ac magiſtratus trāslata poteſtate, qua cōſeruarentur reſpublicæ. Quoties autē nec leges ſatis tuerentur iuſtitiam, nec magiſtratus ad legum tutelam ſufficerent, & in temporum nouitatibus opus eſſet inſtitutis non tam optimis quàm ad præſentem rerum ſtatum accom-

modatißimis, non ſolum in improuiſis caſuum aduerſitatibus, uerum nonnunquā & in immodicis proſperitatibus, quæ bonam cōſtitutionem Reip. corrumperent, celeremq; ac liberam correctionem poſtularent, neceſſe erat regias ac tyrannicas poteſtates rurſus in medium proferre, conuelatas honeſtioribus uocabulis. Sic Theſſali archos, ſic Lacedæmonij harmoſtas eos appellabant pro tyrannis uel regibus: quòd religio eſſet reſtituere poteſtates, cum iureiurando & deuotione abrogatas deorum monitu. Ego igitur (ut dixi) à Græcis deſumptū hoc exemplum opinor, ſed ab Albanis mutuatū mauult Licinius, qui primi poſt Amulij Numitoriſq; obitum deficiente ſtirpe regia magiſtratus annuos creauerint cum regia poteſtate, Dictatores uocatos. ego non tam de nomine inquirendū putaui, unde profectum Romam peruenerit, quàm de exemplo ipſius poteſtatis quam in ſe continet hæc appellatio. Verum de hoc plura ſcribere non uidetur præſentis operis. Quas autē res Largius primus dictator geſſerit, quémue ornatū addiderit huic magiſtratui, compendio conabor dicere, ratus lectori hæc utilißima, quæ magnam copiam præbebunt honeſtorū ac conducibilium exemplorum legislatoribus & iuuentutis eruditoribus, cæteriſq; omnibus qui ad res publicas tractandas animum adijciunt. Non enim illaudatæ humilis'ue ciuitatis inſtituta & uitæ rationes, neq;

ignob

ignobilium negligendorúmue uirorum consilia resq; gestas narrabimus, ut uideri poßim uerbosius parua etiam friuolaq; prosequi: sed eius quæ iuste honesteq; statuat omnia: deq; uiris qui eam ad hoc dignitatis fastigium perduxerunt: quorum cognoscendorum studiosus facile sapiens & ciuilibus negotijs aptus euaserit. Ergo mox ut magistratum inijt, equitum magistrum creauit Sp. Caßium, qui consulatum gesserat Olymp. septuagesima: qui mos usq; ad nostram ætatē seruatur à Romanis, nec ullus unquā dictator fuit absq; magistro equitum. deinde potestatis uim ostendere uolens quanta sit, ad terrorem magis quàm ad usum lictores iußit cum fascibus secures sibi per urbem præferre, patrio quidem more, sed post exactos reges intermisso à consulibus, dum Publicola primus Cos. noui magistratus inuidiam uult minuere, tunc uero renouato. his cæterisq; regij principatus insignijs ubi turbulentos quosdam & nouarū rerum studiosos perterruit, ante omnia tributim censum egit ex optimo instituto Seruij Tullij regum gratioßißimi apud populum, ascriptis nominibus ætatibusq; & ipsorum qui censebantur & liberorum: breuiq; tempore metu pœnæ, ne detrectantes ciuitate simul & bonis mulctarentur, censa sunt CL. milia eorum qui pubertatem attigissent, & septingenti insuper. deinde militari ætate separata à senioribus, digestaq; per centurias, tam pedites quàm

equites quadrifariam distribuit, & è quatuor præcipuam partem circa se habuit, è reliquis Clœlio in consulatu collegæ optionem fecit quam uellet accipere, tertiam Sp. Caßio magistro equitum attribuit, et quæ supererat fratrem præfecit Sp. Largium. hæc urbi præsidio fuit, manens unà cum senioribus intra mœnia. Bello satis apparato, productisq; copiјs, terna castra metatus est, quà maxime uenturos Latinos suspicabatur. Cogitans autem prudentis imperatoris esse, non tantum suas partes cōfirmare, uerum etiam hostiles debiliores reddere: & in primis sine pugna laboreq; hostem debellare, aut certe quàm minimo detrimento militaris multitudinis: eaq; pessima esse bella & molestißima quæ contra cognatos & amicos necessario suscipiuntur, existimabat ea magis ex æquo quàm ex iure finienda. quapropter certis hominibus, de quibus nulla erat suspicio, dimißis clam ad Latinorum nobilißimos, suadebat eis ut de pace agerent: palam quoq; legationibus tum singillatim populos, tum in commune totam gentem sollicitans, facile effecit ne omnes æque procliues essent ad eam militiam. sed maxime proceres demeruit, & ducibus parum morigeros reddidit. At Latinorum imperatores Sextus & Mamilius intra Tusculum continendo copias parabant se quasi Romam uersus moturi; diu tamen tempus terebant, siue quòd expectarent eos populos qui

nond

nondum aderant, siue quòd non litarent in sacrificijs: interim pars quædam à reliquo exercitu diuulsa Romanũ agrum populabatur. Largius re cognita immittit in eos Clœliũ: qui nec opinis superueniens, paucos aliquot repugnãtes interficit, uiuos capit reliquos. hos dictator curatos ex uulneribus, & cæteris humanitatis officijs deuinctos, uniuersos Tusculum remisit sine precio, & cum his legatos misit Romanorum nobilißimos: per quos impetratum est ut dimisso Latinorum exercitu induciæ in annum fierent. His gestis domum reduxit exercitum, & nondum exacto imperij tempore, consulibus prius designatis dictaturam deposuit, nemine ciuium a se occiso, nec pulso in exilium, nec mulctato grauius. Id exemplum omnes postea dictatores secuti sunt usq; ad ætatem ab hac nostra tertiam. Nusquam enim in omni historia proditum reperimus aliquem in hoc magistratu se geßisse immodeste uel inciuiliter, quamuis sæpe Resp. solennibus magistratibus abrogatis omnia unius potestati permiserit: qui si in externis tãtum bellis dictaturam adepti bene patriam defendissent nil corrupti magnitudine imperij, minus mirũ esset: nunc inter multas magnas seditiones ciuium, uel regnum tyrannidémue affectantibus quibusdam ciuibus, uel imminentibus innumeris alijs calamitatibus, ad prohibendas eas potestate accepta omnes ad unum sine reprehensione usi primum

illum

illum dictatorem æmulati sunt: ut uulgo crederetur unicum id esse cuiusuis insanabilis mali remedium: & extremam hanc salutis spem reliquam cæteris deficientibus. Sed patrum ætate quadringentis annis elapsis à dictatura T. Largij, odiosa res uisa est omnium mortalium iudicio, quando L. Cornelius Sylla primus & solus acerbe crudeliterq; usus est ea, ut tum primum sentirent Romani quod superioribus temporibus ignorauerant, dictaturam esse tyrannidem. nam & senatum ex qualibuscunq; constituit, & tribunitiam potestatem fecit quàm minimam, & urbes desolauit integras, & regna alijs dedit, alijs abstulit, aliaq; multa superbe gessit, de quibus longum esset dicere. ciuium quoq;, præter eos qui prælijs absumpti sunt, dedititiorum interfecit non minus quatuor milia, & ex his excruciatos prius aliquot. An autem necessariò & è Repub. omnia illa fecerit, inquirere non est præsentis temporis: tantum indicare uolui cur graue & inuisum redditum sit dictatoris uocabulum: id quod non solis potestatibus, sed alijs etiam uulgo mirandis expetẽdisq; rebus interdum euenit. Omnia enim honesta & utilia uidentur tantisper dum usus eorum rectus est: quo per eos qui illis præsunt deprauato, eadem turpia habentur & inutilia. Sed ita fert rerum natura, ut uel optimæ fatales habeant terminos. Verùm hæc disputatio non est huius temporis.

DION

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. *antiquitatum ſiue Originum Romanarum, Liber Sextus.*

In quo hæc continentur. Bellum cum Latinis,& Regillẽſis pugna. Bella cum Volſcis, Sabinis, Auruncis. Seditio propter nexos. conſularium orationes grauiſsimæ. Seceſsio pl. in ſacrũ montem. legatio de concordia. Bruti oratio. Trib. ædiliumq́; pleb. creatio. Cn. Marcii Coriolani laus. fœdus cum Latinis. tẽpus quinq; omnino annorum.

SEQVVNTVR *Coss. A. Sempronius Atratinus, M. Minutius, ſeptuageſima prima Olympiade, qua uicit ſtadio Tiſicrates Crotonien. Hipparcho Athenarum principe. horũ conſulatu nec bello nec pace quicquam actum quod dignum ſit memoria. nam & induciæ cum Latinis dabant ab externis bellis otiũ, & ſuſpenſa ex S. C. exactio fœnorum, donec futurum bellum finem ſecurum inuenerit, cohibebat in urbe motus inopũ remiſſionem debitorum flagitantium. eo anno aliud S. C. æquiſsimum plebs ſanciyt. ſiquæ mulieres Latinæ nuptæ eſſent Romanis uiris, aut Romanæ*

Lati

Latinis, penes ipsas arbitrium esse, uelint'ne manere apud coniuges, an patrias repetere. è liberis mares apud patres suos manere, fœminas innuptas proficisci cum suis matribus. erat autem frequens inter utrunq; populum connubium propter cognationem & amicitiam. hæ tum accepta ex hoc decreto licentia, satis indicarunt quanto tenerentur urbis desiderio. nam & Romanæ Latinis oppidis maritisq; relictis penè omnes ad parentes reuersæ sunt: & Latinæ in urbe nuptæ duabus exceptis maritos prætulerũt patriæ, omine auspicatißimo futuræ uictoriæ. his Coss. ferunt templum Saturno dedicatum in cliuo Capitolino qua è foro ascenditur, & ferias publicas decretas cum sacrificio anniuersario. Aram uero quæ ibi antea fuerat sacratam ab Hercule, ubi Græco ritu ab illo tradito adolebantur uictimæ. id templum quidam scribũt locatum à T. Largio superioris anni Cos. quidam à Tarquinio Superbo. dedicatum uero ex S. C. à Posthumio Cominio. Horum igitur consulatu, ut diximus, alta pax fuit. Post eos facti sunt Coss. A. Posthumius T. Virginius, quando finitæ sunt cum Latinis induciæ, utrisq; denuo se ad bellum expedientibus. Romana multitudo tota erat ad decernendum alacris: Latini contrà maxima ex parte inuiti cogebantur, proceribus populorum præter paucos corruptis Tarquinij Mamilijq; muneribus & pollicitis: plebeijs uero

quibus bellum non placeret, semotis à cura Reip. nec enim rationem belli poscere licebat: quamobrem multi moleste ferentes indignitatem rei, necesse habebant relictis suis ciuitatibus ad Romanos transfugere. non enim uetabantur à potentioribus, quibus pergratum erat dissentientes à se ultro profugere. hos Romani excipientes, quotquot cum uxoribus & liberis ueniebāt, domesticæ ascribebant militiæ, intermixtos urbanis cohortibus reliquos circa urbem per castella & colonias diuisos obseruabant nequid noui molirentur. cumq; uniuersorum uotis rursum expeteretur unius uiri libera omnium rerum gubernatio, iunior Cos. A. Posthumius à collega Virginio dictator dictus magistrum eq. more iam recepto assumpsit T. Ebutium Heluam: properatoq; iuniorum delectu, & diuisis quadrifariam copijs, unam partē sibi alteram Virginio consulatus collegæ attribuit, tertiā Ebutio magistro equitū, quartam A. Sempronio, cui cōmissa urbis custodia. Iamq; omnibus rebus ad bellum instructo speculatores nūtiant Latinos iter ingressos cū toto exercitu: ac mox alij obiter ab eis occupatum munimentū quod Corbionē nominant, à paucis custoditū præsidiarijs, quos ad unū occiderūt, & eum locū fecerūt belli receptaculū. captiuis tamē & pecoribus non multis potiti sunt, præter capta in Corbione, eo q̄ agrestes mature cū rebus suis quæ agi ferriq; possent in proxima munim

munimenta se contulerint. quapropter in uillas sæuitum incēdio, terraq́; uastata est. acceperant autem in ea expeditione ab Antio Volscorum urbe nobilißima & recētes copias, & arma, & frumentū aliaq́; bello necessaria: qua accessione multum animati bonam spem habebant cæteros quoq; Volscos in societatem uenturos facto ab Antiatibus initio. His cognitis, Posthumius celeriter occurrit hostibus prius quàm in unū conuenirent omnes eorum copiæ: properatoq́; per noctem itinere cū exercitu uenit prope castra Latinorū ad lacum Regilli loco munito posita. ipse castra metatus est in tumulo alto & arduo imminente hostibus, loco multo q̄ illi opportuniore. At Latinorū duces, Octauius Tusculanus Tarquinij regis gener, uel sicut quidā scribunt generi filius, & Sex. Tarquinius, qui tum forte seorsum castra habebant, in unum locū ea contulerūt: & adhibitis in consiliū tribunis atq; centurionibus consultabāt quonam modo bellum gerere oporteat, uariatumq́; est sentētijs. quidam enim censebant impetum faciendū in occupatū à dictatore tumulum, donec ipsi essent terrori hostibus, sic interpretantes, timoris confeßionē esse, locum tam munitū castris metandis quæsitum. alij, circumuallandos eos & obsidendos parte exercitus: reliquum ad urbem ducēdum ut expugnatu facilem absente iuuētutis robore. alij suadebant expectanda à Volscis cæterisq́; socijs auxilia, & præ

& præferēda tutiora cōsilia fortioribus. Romanis enim moram nihil profore: sibi uero meliora expectāda processus tēporis. His ita deliberātibus superuenit T. Virginius, repente uiā emensus nocte præterita unà cum exercitu: seorsumq; à dictatore in alterius montis dorso aspero & natura munito castra posuit, ut utrinque Latinis clauderetur in hosticum exitus, à dextris dictatore aßidente, à sinistris cōsule. Ita magis etiam turbatis hostiū ducibus tuta modo circūspectātibus, & uerētibus ne ducēdo bellū cōmeatu destituerētur, Posthumius animaduersa corū imperitia, mittit magistrū equitū T. Ebutiū cū equitū et leuis armaturæ lectißimis qui occupēt mōtē quēdā imminentē uiæ qua Latinis domo cōmeatus subuehebātur. is noctu cū suorum manu per syluas nullis callibus tritas euadens, prius quā hostis sentiret occupat eū tumulū. duces uero hostiū ut cognouere insessa à tergo loca munita, ac ne cōmeatus quidē spem sibi relictā. quod non posset tutò aduehi, deturbare inde Romanos decreuerūt, priusquā uallo tumulū muniāt. tum Sextus ducum alter equitibus assumptis inuasit Romanū equitatū, ratus sustineri nō posse suum impetū. sed fortiter exceptus, repulsusq; iterum atq; iterū, loci etiā natura aduersante, quæ è supernis pugnātes adiuuās, irrito conatu subeūtibus in montē nihil afferebat præter uulnera, re infecta retro in castra abijt, territus insuper ad-

uentu nouo militum, quos selectos è legionarijs Posthumius praecedentiũ uestigia sequi iusserat. Romani iam secure locũ tenẽtes, palam cõmuniuerunt ibi praesidiũ. post haec Latinorũ ducibus uisum nõ amplius differre praeliũ, sed quã primũ armis decernere. Caeterũ dictator quãuis à principio animũ haberet debellare absq; praelio, idq; se effecturũ speraret per hostiũ uictus inopiam, magna de causa mutauit propositum. Intercepti enim erant ab equitibus uias obseruãtibus nũtij cum literis à Volscis ad Latinorũ duces, significantes magnas sociorum copias adfore ad diem tertiũ, & alias item ab Hernicis. quo factum est ut necessario praeter propositũ acceleraretur praelium. cuius signũ posteaquã datũ est, in medium castrorũ spatiũ utriq; progressi instruebãt acies in hunc modũ. Sex: Tarquinius praeerat sinistro Latinorũ cornui, dextro Octauius Mamilius: mediã aciem tuebãtur alter filius Tarquinij Titus, & circa eum Romani trãsfugae atq; exules: equitatu quoq; trifariam diuiso in alas cornuum & mediã aciem. Romanorũ uero dextrũ cornu tenebat magister equitũ T. Ebutius oppositus Sex. Tarquinio, sinistrũ T. Virginius ex aduerso Octauij Mamilij, mediã aciem explebat dictator Posthumius, cõgressurus cũ T. Tarquinio & exulibus. Stabãt autẽ in utraq; acie, in Romana XXIIII. peditũ milia, mille equites: in Latina quadraginta peditũ, equitũ tria

 milia.

milia. Sed prius quàm ad manus ueniretur, & Latinorum duces multis uerbis adhortabantur suos ad fortitudinem non sine precibus: & dictator uidens milites territos aduersariorum tanto maiore multitudine, ad eximendum eum timorem progressus in cõcionem unà cum senatorum natu maximis, sic eos allocutus est. Dij nobis adsunt, Milites, & tam extis, quàm auspicijs cæterisq; uaticinijs pollicentur ciuitati nostræ libertatem lætamq; uictoriam, remunerantes nos pro perpetua pietate qua eos colimus: & inimicis nostris merito infensi, quòd multis magnis beneficijs à nobis affecti, & tam cognatione nobis deuincti quàm amicitiæ fœdere, quo iuratum est communes utrisq; fore inimicos & amicos, omnibus his contemptis iniustum bellum nobis inferant, non de imperio potentiaq; contendentes, utris ea magis cõueniant: id enim utrunq; ferri poterat: sed de Tarquiniorum tyrannide, ut ex libera seruam nostram ciuitatem faciant. Opus est ergo ut uos centuriones atq; milites, cum sciatis præsto esse deorum opem fortiter certantibus, & quantum in se est ad uictoriam aspirantibus, non pericula & labores fugientibus; fortes uos uiros præbeatis, nec desitis fauori numinum qui semper hactenus seruauit rempublicam. Habetis enim fortunæ beneficio alia quoq; multa quæ pro uictoria uestra faciant, sed in primis tria manifestißi-

ma. primùm mutuam fidem, qua nihil contra hostes ualidius, non enim hodie coire cœpit uestra societas & amicitia, sed communis patria iamdudum uobis hanc felicitatem peperit. simul estis educati eisdemq; instituti artibus, in eisdem sacra dijs fecistis altaribus, bonorum malorumq; longo iam tempore socij, quod ualidißimum amicitiæ uinculum inter mortales natura esse uoluit, quoties certamen instat de rebus maximis. Deinde si hostes superiores fuerint, non alij quidem expertes erunt malorum omnium, alij contrà patientur calamitates grauißimas: sed ex æquo omnes amittemus dignitatem, libertatem, atq; imperium: nec uxoribus, liberis, facultatibus, aliaue bona re ulla quam nunc habetis frui dabitur. proceres autem ciuitatis & magistratus reipublicæ miserrimis modis prius excruciati tradentur exitio. Nam si nulla nostra noxa nec magna nec parua læsi, ipsi nullã à nobis omnibus abstinuerunt iniuriã, quid expectandũ est à uictoribus alta mente repositam habentibus distractionẽ à patria, bonorum suorũ direptionem, nec unquam postea concessum per uos accessum soli natalis? Postremũ est neutro iam dictorum leuius, si recte consideretis, nimirum non tales nobis occurrisse res hostium quales suspicabamur, sed multo opinione deteriores. nam præter Antiates neminem aliũ eis adesse uidetis belli socium: nos uero putabamus

mus uenturos omnes Volscos in eorũ auxilium, multos etiam è Sabinis & Hernicis alijsq; populis, metu fingẽte sibi uana terricula. At ista Latinorũ erant somnia, irrita spe uanisq; subnixa pollicitationibus. alij enim deseruerunt eorum societatem, dedignati tam imperitorũ ducũ imperia. alij cunctantur magis quàm opitulantur, spem frustrantes & tẽpus terentes inaniter. qui uero nunc in apparatu sunt, post præliũ sero uenictes ad nihil erunt eis utiles. Quod si qui uestrum recte hæc à me dicta credentes, solam hostium multitudinem metuunt, eos rem leuẽ metuere paucis docebo, uel potius reuocabo in memoriam: primum si cõsideretis maiorem illorum partem coactã contra nos arma sumpsisse, sicut ex multis ipsorum dictis factisq; nobis satis apparuit: reliquorum qui ultro & alacres pro tyrannis certaturi sunt paruum admodum esse numerum, quotam putatis portionem si conferantur ad nostras copias? Præterea in bello nõ multitudine fretis uictoriam contingere solitam, sed fortitudine. longũ esset cõmemorare Græcorum barbarorũq; exempla quoties ingẽtes exercitus superati sint à modicis, adeò ut quibusdam uideatur incredibile. Omitto cætera. uos ipsi quoties debellastis prospere, cũ minores quã nũc haberetis copias, oppositi maioribus quã nunc sunt hostium? At forte alijs quidem fuistis terribiles assueti eos uincere: à Latinis uero istis & Vol-

scis eorum socijs merito contemnimini, ut qui in præteritis conflictibus experti sint quales nam sitis. immo omnes uos scitis, multis prælijs gentes has uictas à nostris maioribus. quænam igitur ratio est, istorum post tot clades conditionem uideri meliorem, nostram uero deteriorem qui eos toties uicimus? aut quis sanè mētis hoc diceret? ac demiror siquis uestrum horret hostium multitudinem, in qua pauci sunt strenui: nostrum uero cōtemnit tam magnum & ualidum exercitum, quo nullum unquam uel numero uel uiribus præstantiorem habuimus in omnibus bellis quæ hactenus gessimus. Vnum etiam hoc ad audendum incitamentum est maximum, præsentes adesse omnes senatus primates ut cernitis, communem nobiscum subituros belli aleā, quamuis emeriti sint & immunitatem militiæ habeant ætatis priuilegio. Annon igitur turpe uos uiribus ualentes tergiuersari: hos uero iam annis graues offerre se ad labores atq; pericula? & senibus audētibus si non hostem perdere, saltem perire pro patria: uestrum robur, quibus si bene cedat licet salua uita uincere: sin secus, & facere & pati fortiter, nec fortunam experiri, nec uirtutis gloriam post se relinquere? Nónne ante uestrum seculum milites multa egregia facinora apud alios edita sunt decantari dignissimâ? multa item uestra celebrabuntur apud posteros, si huius belli bene gesti laudem ad alias pristinas

stinas adieceritis? Et ut tam fortibus præmia, quàm timidis supplicia proposita sciatis, audite quid utrosq; maneat. qui egregij alicuius facinoris in pugna editi testes habuerit, ei præter solennes istos honores agrum ex publico adijciã, efficiamq; ne in posterum necessarijs ad uitam indigeat. cui uero dijs iratis mala & turpis cupido fugæ incesserit, repræsentabo mortem frustra uitatam. talem enim ciuem mori tum ipsi tum patriæ utile fuerit: & sic peremptis nec sepultura nec parentatio dabitur, sed neglecti, indeplorati, à feris laniabuntur & alitibus. Hæc igitur cum præsciatis ite alacres omnes ad prælium, bona spe ducti ad rem gerendam fortiter, uno hoc periculo redempturi quicquid uotis expetendum est, exempturi libertatem uestram à metu tyrannidis, relaturi patriæ reposcenti natalium & educationis gratiam, teneram liberorum ætatem & nuptas mulieres defensuri ab inimicorum libidine, finibus patribus præstituri ut quod superest uitæ cum uoluptate exigant. ô felices quibus licebit huius belli triumphum deducere, excipientibus uos uxoribus, liberis, & patribus. ô mactos uirtute, qui corpora impendent patriæ. Mors certe fatalis est omnibus ignauis æquè atq; fortibus: sed gloriosa nunquam nisi bonis uiris contigit. Adhuc extrema ad fortitudinem inhortantis uerba erant in auribus, cum diuinitus audacia quædã inua-

ſit exercitum, & quaſi uno ore conclamarunt, duceret ſe, & ſuis militibus fideret. Tum Poſthumius laudata eorum alacritate, uotisq; factis, ſi felix pugnam ſequatur exitus, ſacra ſe dijs facturum magnifice, & anniuerſarios ludos inſtituturum ſplendide, dimiſit militem ad ſuos ordines. accepta deinde à ducibus teſſera, & tubis ſigna canentibus, cum clamore hoſtem inuadunt, leui armatura utrinque procurrente & equitibus, ſubſequentibus legionarijs inſtructis & armatis pariter: ac mox ubique pugnabatur acriter, nuſquam ceſſante milite. ut uero utroſque ſua fefellit opinio: nam utrique animo præceperant pugna ſibi opus non fore, ſed ne primum quidem impetum hoſtes laturos: Latini freti equitatus multitudine, perculſura Romanos equites primo ut putabant incurſu: Romani rati ſe territuros hoſtem audacia contemptuq; periculi: hac inquam opinione utrique fruſtrati, nec iam in aduerſariorum formidine, ſed in ſua fortitudine collocantes fiduciam & ſpem uictoriæ, ſupra uires egregios pugnatores ſe præſtiterunt. fuitq; uaria & reciproca fortuna certaminis. Ante omnes dictator in acie media ſelectiſsimos inter equites fortiter exemplo ſuo pugnam ciens impulit oppoſitos, cum Titus Tarquinij filiorum alter impacto in dextrum humerum pilo grauiter ſaucius manu non poſſet uti amplius:

plius: quamuis Licinius & Gellius non habita ratione temporum, ipsum regem Tarquinium faciunt ex equo pugnantem & saucium, uirum pene nonagenarium. prostrato autem Tito, eius milites post non longum certamen relato uiuo ducis corpore nihil postea gesserunt fortiter, sed pedem referentes cedebant dictatoris militibus. ac mox in fratris locum succurrente Sexto cum Romanis exulibus equitumq; lectißimis, nõ restiterunt modo sed impreßionẽ in aduersos fecerunt. Ita ibi pugna æquata, parte alia T. Ebutius & Octauius Mamilius inter se oppositi egregie pugnando quacunq; se uerterent, uel hostem profligabãt, uel suos titubãtes restituebant in gradũ: postremo ex prouocatione inter se concurrentes, grauiter non tamen letaliter alter alterum uulnerant, eq. magister in pectus Mamilium hasta per thoracẽ adacta, Mamilius contrà illius trãsfixo dextro brachio: amboq; equis deturbati sunt. Vtroq; ex acie relato, succedens in magistri equitum locũ legatus ipsius M. Valerius cum aliquantulum restitisset cum suis, reiectus est extra aciem ab hostium equitibus, quibus exulum equitatus & leuis armatura subuenerat, ac postremo Mamilius iam ex uulnere recollectus ualidã equitum uelitumq; manũ eò adduxerat. In eo conflictu legatus M. Valerius, qui primus de Sabinis triũphauit, & animos po. Ro. post cladẽ ab Hetruscis acceptã col-

lapsos erexit, hasta ictus cecidit, & circa eum honestorũ ciuium magnus numerus. de cuius cadauere magna contentio fuit, Publio & Marco, Publicolæ filijs patruũ protegentibus: qui inspoliatũ & adhuc spirantẽ armigeris impositũ cum in castra remisissent, ipsiq; in medios hostes præ dolore furentes ruerent, ab exulibus multitudine uulnerum confecti unà occubuerunt. post quorũ casum acies Romana in sinistro cornu laborans usq; ad Posthumianos medium locum tenẽtes, ægre seruabat ordines, cùm dictator inclinatis iam ad fugã celeriter succurrit cum eis quos circa se habebat equitibus: iussoq; altero legato T. Herminio cum equitũ ala legiones circũuehi, & à tergo suorum fugã sistere, nisiq; pareant, fugiẽtes occidere, ipse cũ fortißimo quoq; equite in constipatum hostium globũ facit impetũ. iamq; propinquus primus equũ in aduersos pleno cursu concitat. tantaq; fuit uis incurrentium, ut furentes & efferatos Latini non ferentes in fugam uersi multi caderent. Interea legatus Herminius suos ex fuga receptos iamq; firmatos uertit in Mamilium: congressusq; cum uiro statura ac robore omnium ætatis suæ præstãtißimo, & illũ interfecit, & ipse dum cadauer spoliat, gladio in latus à quodã ictus interijt. At Sex. Tarquinius sinistrũ Latinorũ cornu regens resistebat constanter, tandẽq; loco mouit Romanos oppositos. sed ut uidit tendentem in

se cum

se cum delectis equitibus Posthumiũ desperata salute cõiecit se in medios: ubi circũuentus à Ro. equitib. simul & peditibus, telis undiq; feræ in modum impetitus, non inultus tamen perijt, interfectis aliquot qui eum ausi sunt cominus lacessere. Ita cæsis ducib. reliqua Latinorũ multitudo tota in fugã uersa est: castra quoq; à custodibus deserta Romani ceperũt, ubi luculẽta præda inuenta cesßit militi: maximaq; ea clades Latinorum fuit, qualis nunquam antea, cuius diuturnus sensus fuit reliquus. nam è quadraginta milibus peditũ, tribus equitum, quæ diximus, superstites uix decies mille domum rediere incolumes. in eo prælio feruntur Posthumianis equitibus apparuisse duo primæ lanuginis iuuenes præstantiore statura & forma quã quæ uideri posset mortalium, præcedentes Romanum equitatum, hostemq; hastis feriẽtes cominus, & in fugã cogentes. ac rursum post fusos fugatosq; Latinos & castra eorum capta, ferè iam finito prælio in Romano foro uisi esse adolescentes duo militari cultu procerisßimi et pulcherrimi, uultu adhuc retinente quam in pugna habuerant speciem, & equis sudore madentibus. cumq; de equis descendissent ambo; lauissentq; fontana quæ ad ædem Vestæ profluens paruam sed profundam facit lacunam, multis eos circũsistentibus, rogantibusq; ecquid ab exercitu noui afferant, pugnã indicasse atq; uictoriã: digressosq; è

foro

foro nusquã comparuisse postea, quãuis ualde à præfecto urbis quæsitos. Postero die cùm senatus ex dictatoris literis inter cætera eius prælij memorabilia cognouisset de hac quoq; uisione, ratus utrobiq; eorundem spectra obuersata oculis, uerisimili coniectura credidit Castorum eas eas fuisse imagines. Eius mirificæ apparitionis numinũ in urbe multa extant monumẽta: in foro templum Castorũ publice constructũ ubi uisæ sunt eorum imagines, uicinusq; fons his sacer dictus & usq; ad nostra tempora creditus: tum sacrificium splendidum, quod quotãnis populus Romanus per primarios equestris ordinis Idibus Quintilibus peragit, qua die uictoria hæc illi cõtigit. Præter omnia uero post sacrificiũ transuectio eorũ qui equos habent ex publico, qui per tribus & cẽturias distincti, ordine in equis uehuntur omnes quasi è pugna redeant, coronati frõde oleagina, & togis palmatis amicti, quas uocant trabeas, initio põpæ facto ab æde Martis quæ extra urbem sita est, & pertranseuntes cũ cæteras urbis partes, tum forũ ædemq; Castorum, nonnunquã quinq; uirorũ millia, gerentes quicquid donorũ militariũ acceperũt à ducibus, egregiũ sanè spectaculum, dignumq; imperij magnitudine. Hæc sunt quæ ob gemellorũ Iouis filiorum apparitionem dicta factaq; à Romanis obseruauimus: unde facilis cõiectura est quã dijs cari tunc fuerint homines, præter multas & magnas

mugnae alias. At Posthumius illa nocte in castris acta sequēti luce coronauit eos qui praeclaram in praelio nauassent operā: & captiuis custodiae traditis, uotiua sacra reddebat superis. Cui coronato etiam tum & exta aris imponēti, speculatores quidā ab editioribus locis cursu in castra delati, nuntiant aduentare hostiū exercitū. Erat autē Volscorū selectū robur, Latinis ante pugnā missum auxilio. quo cognito iussit omnes arma sumere, & intra castra ad sua queq; signa praesto esse, pulchreq; instructos imperata expectare. Volscorum uero duces ubi eo uentū est unde prospectus patebat, ut uidere stragem totis cāpis editā, utrisq; castris stantibus, neminē uero è munimētis prodire nec amicū nec hostē, aliquādiu stupentes nō poterant coniicere quaenam esset fortuna partiū. deinde ubi ex quibusdam fuga seruatis cognouere de praelio, consultabāt inter se quid opus facto sit. Audacissimus quisq; cēsebat optimū esse ex itinere uallum Romanorum inuadere, donec multi laborarent ex uulneribus, omnes labore fessi essent, armis etiā maxima ex parte inutilibus, obtusis et fractis, necdū ab urbe recēs subuenisset auxiliū. ipsis adesse magnū ualidumq; & bene armatū exercitū bellorū peritū, & tunc improuiso aduentu audacibus etiā terribilē. Prudentioribus autē nō uidebatur tutū absq; sociorum auxilijs lacessere uiros fortes ac bellicosos, elatosq; recēti

de Lat

de Latinis uictoria, præsertim in alieno territorio, in quo siquid secus quàm uellent accideret, nullũ habituri essent refugiũ. præstare celeriter redire in patriã, et pro lucro reputare quòd impune ferrẽt eam militiã. Alij neutrorũ probabant, nimis iuuenilem dicentes eorũ audaciam qui ex itinere uellent impetũ dare, sicut turpe sine causa domũ refugere: utrumuis horũ fecerint, hosti gratã rem facturos. Horũ sententia erat, munirẽt tunc castra, & pararẽt se futuro prælio. interim per nuntios ab alijs Volscis peterent, aut mitti alias copias pares Romanorũ uiribus, aut iam missas reuocari. Sed postrema maxime placuit honoratioribus: mittendos exploratores in Romanorũ castra, protectos legatorũ nomine: qui data duci dextra dicant se socios uenire à Volscorum gente: dolereq; suam uicẽ quòd serius aduenerint, nullã aut exiguã relaturi prõptæ uoluntatis gratiam: cæterũ ipsorum fortunæ gratulari, qui tãto prælio absq; auxilijs uictores euaserint. ita fore ut deceptis illis amicitiæ specie uerborumq; blanditijs explorẽtur omnia, numerus eorũ, armatura, paratus, quid'ue animi habeant quibus cognitis se facile electuros cõsiliũ, utrũ satius sit aggredi illos accitis alijs copijs, an domum se recipere. Ergo cũ legati ad dictatorẽ uenissent, productiq; in cõcione exposuissent mãdata ad decipiendũ cõposita, Posthumius paulo post ita respõdit. Mala cõsilia Vol-

sci bo

ſci bonis uerbis tegitis, & cum faciatis hoſtilia, uultis reportare opinionem amicitiæ. Vos miſſi eſtis cõtra nos in Latinorũ auxilium. nũc quia poſt pugnã ueniſtis, & illos uictos uidetis, uultis nos decipere, fingentes eorum quæ facturi eratis cõtraria: & neq; beneuolentia quã uerbis ſimulatis, neq; aduẽtus ueſtri prætextus quicquã ſani habet, ſed omnia fucata doloq; plena ſunt. nõ enim noſtræ felicitati cõgratulatũ miſſi eſtis, ſed exploratum quantũ nobis ſit uirium: & cũ re uera ſitis ſpeculatores, uerbis legatos agitis. Tum illis inficiantibus ait ſe breui ueritatẽ declaraturum: moxq; literas, quas Latinorũ ducibus ſcriptas & auxilium pollicẽtes ante prælium interceperat, protulit, ſimulq; latores earũ produxit. quibus perlectis, & captiuis auditis quænam mandata accepiſſent à ſuis, militaris multitudo ad feriendum Volſcos cõcitata eſt, ut deprehenſos & confeſſos ſpeculatores. Poſthumius uero negabat bonis uiris imitandam aliorum malitiam, ſatius dicens & Romana magnanimitate dignius ſeruare iram in eos qui ipſos miſerant, quã in miſſos effundere: & nomini legationis quam præ ſe ferant donandam ſalutẽ hominum potius, quã ſæuiendum propter tectum ſpeculationis facinus: ne Volſcis detur honeſta belli occaſio, ſimulaturis legatos eſſe cæſos cõtra ius gentium, & alijs inimicis facultas mentiendi de ſe ueriſimiliter. Ita cohibita uulgi

ira,

ira, iußit homines retro unde uenerant abire, ac ne respicere quidem, nedum reuerti amplius: simulq; equites addidit, qui eos usq; ad castra Volscorū deducerent. moxq; speculatoribus eiectis, militē curare corpora & in crastinū parare se iußit, producturus eos in aciē. Sed nō opus fuit prælio. nam duces Volscorū intempesta nocte desertis castris domū sese receperunt unà cū exercitu. Ita omnibus rebus ex uoto cedentibus, humatis suorum cadaueribus lustratoq; exercitu, triumphans in urbem rediјt: in qua pompa transuecti sunt multis plaustris armorū cumuli & militaris supellex, captiuorum quinq; millia traducta & D. insuper. De spoliorum decimis ludos & sacra dijs fecit XL. talentorum impendio, & ædem locauit Cereris Liberi Liberæq;. nam initio belli laboratum est uictus inopia, & magnus metus erat ne in totū deficeret, terra fructus negāte, & bello ne cōmeatus subueherentur uetāte. quamobrē Sibyllini libri iussu dictatoris inspecti sunt à suis custodibus: & monentibus oraculis placāda esse hæc numina, uotum fecit prius quā exercitū educeret, si imperij sui tempore felix prouētus fieret qualis antea, templa se illis cōstructurum & instituturū in singulos annos sacrificia. exaudiuerunt dij, dederuntq; magnum prouentū frugum tum arborearum tum terrestrium: & Posthumius uoti damnatus templum eis promissum reddidit. Ita

Romani

Romani Latino bello depulso deorum beneuolentia, sacris uacabant & ferijs. Post aliquot dies legati totius Latini nominis, ex ea factione quæ bello reclamauerat oppidatim delecti, uenerunt supplices. qui ad senatum adducti, culpã illati belli referebant in proceres: uulgus hoc tantum peccasse, quòd malis ductoribus propria lucra quærentibus obsecuti sint. Deceptos quidem se, sed necessariò, ut ea facilitas ueniam magis quã accusationẽ mereatur, propter uim dolo additã: satisq; pœnarum datum, ex unaquaq; ciuitate flore iuuentutis sublato, ut nõ temere domus inueniatur quæ luctu careat. petebãtq; ut se ultro deditionem facientes reciperẽt, nõ de imperio nec de æquo iure cõtendentes, sed posthac semper futuros socios subditosq;, et quicquid fortuna Latinis ademptum uoluit, addituros ad Romanorũ felicem fortitudinẽ. In fine orationis per cognationẽ obtestabantur, & ferẽdis auxilijs promptam quondam societatẽ reuocabant in memoriam, deplorantes suum infortunium longe maius quã pro merito, & lamẽtis prosequẽtes calamitates singulas, procumbentesq; senatui ad genua, positis ad Posthumij pedes supplicum insignijs, ita ut totus patrũ cõsessus molliretur ad lacrymas eorum adiunctas precibus. ubi uero è senatu excesserunt, & dici cœptæ sententiæ, T. Largius qui primus omnium dictator paulo antè fuerat, moderate fortuna utẽdum censuit,

*præcipuam laudem dicens ut singulorum ita ci-
uitatium, non corrumpi felicitatibus, & bona
sua ferre æquo modestoq; animo. omnes enim
prosperitates inuidiosas esse, præsertim quæ à
prostratis & obnoxijs iniuriam nō abstineant.
nec fortunæ credendum, cuius uersatilem incon-
stantiā suo malo bonóue toties experti sint. nec
cogendos aduersarios ad extremum periculum,
quod plerunq; inuitjs ex desperatione addat a-
nimos. Verendum etiam ne publicum odium sibi
contrahant omnium in quos affectent imperiū,
si peccantibus acerbos se præstent & implaca-
biles, obliti quibus artibus ad tantam clarita-
tem euaserint, & imperium quod ante princi-
patus & præcellentia fuerit, uertentes in tyran-
nidem. nec enim indignandum si assueti libertati
atq; imperio populi ueterem dignitatem retine-
re cupiant. quod si rerū bonarum cupidos, dein-
de spe sua frustratos, malam immedicabile ma-
neat, breui omnes homines interituros mutuis
cladibus. omnibus enim innatum libertatis de-
siderium. Addebat optimum & firmißimum
esse imperiū, quod subditos beneficio magis quā
pœna in officio contineat. illius enim beneuolen
tiam, huius timorem esse comitem. quicquid au-
tem timeatur, id neceßitate naturali exosum
esse omnibus. postremo ad egregia maiorū exem
pla eos hortatus est, laude immortali dignißi-
ma, recensens urbes ui captas, quas illi non di-
ruerint,*

ruerint, non cæsis puberibus desolauerint, nō oppidanos in potestatem redactos sub hasta uendiderint, sed colonias populi Romani fecerint, et uictis quotquot ad se migrare uellent ciuitate data urbem ex parua magnā reddiderint. Summa sentētiæ fuit renouari pristinum fœdus cum Latino nomine, abolita omni præteritarū offensarum memoria. Post eum rogatus Ser. Sulpitius, de pace renouandoq; fœdere nihil contradixit. Sed quoniam Latini non tum primū uiolassent fœdera, ut deceptos se & coactos excusantes mereantur ueniam, sed antea quoq; sæpius, ut castigatione opus habeant, satius esse concessa omnibus uenia & libertate ob cognationis respectum, dimidio agri eos mulctari, eumq; ciuibus Romanis diuidi, qui fruantur illo appositi genti pro custodibus, nequis posthac res nouas moliri audeat. Sp. Caßius deinde diruenda eorum oppida consuluit, mirari se dicēs simplicitatem eorum qui peccata impunita sinenda suadeant, quòd non intelligāt eos propter innatam sibi & nunquā eximendam inuidiam qua persequantur crescentem Romanum pop. alia post alia bella serere, nec unquam sponte quieturos ab insidiandi proposito, donec miserū hunc affectum gerant in præcordijs, quādoquidem postremo non ueriti sint immanißimæ omnium bestiæ tyrannidem in cognatam ciuitatem asserere, calcatis omnibus fœderibus, con-

temptisq; dijs eorum testibus, non alia spe freti quã nostræ clementiæ, cui nullas pœnas daturi essent aut leuissimas. Adducebatq; & ipse maiorum exempla, qui Albam unde ipsi omnesq; Latini populi deducti, quia uideretur inuidere ipsorum felicitati, et prima uenia ad nouas insidias abuti, una die delendam decreuerint, existimantes perinde esse, nullum mediocre peccatũ dignari uenia, & in nullum enorme atq; incorrigibile animaduertere. id enim esse stultæ cuiusdam indolentiæ, non humanitatis & modestiæ, in autoribus sui generis coloniæq; immodicam ac intolerabilem inuidiam non pati, & eandem ferre in cognatis, & post mulctatos patria deprehensos in leuioribus criminibus, ob irreconciliabile odium præ se ferentibus nullam pœnam exigere. His dictis enumeratisq; omnibus Latinorum defectionibus, & reducta in memoriam multitudine eorum ciuium qui superioribus bellis Latinis ceciderant, aiebat quam Albani dederãt pœnam meritos, ut dirutis oppidis ager ciuibus Romanis diuideretur. Latinorum uero quotquot beneuolentiam declarassent erga Ro. populum, incolumibus facultatibus ciuitate donari debere, defectionis uero autores & fœderis uiolatores securi ut proditores percuti, reliquum uulgus egenorum otiosum & inutile in mancipiorum haberi numero. Hæ fuere primariorũ senatorum sententiæ, è quibus Largij maxime dictatori

ctatori placuit: & nemine pòst cõtradicente legati in senatum reuocati sunt, ut respõsum acciperẽt. Tum Posthumius exprobrata eis inemẽdabili malitia, Vos quidẽ, inquit: digni estis extremis calamitatibus, ut qui si successisset quod toties tẽtastis, nos nihilo tractassetis mitius: sed non est Romanum iuri æquitatẽ postponere, cognationis respectu, & quòd confugistis ad offensorum misericordiam: ideo hoc quoq; peccatum impune uobis erit, in gratiam deorum quibus cognationis iura curæ sunt, & fortunæ incertæ penes quã opes sunt. Nũc igitur ite absoluti omnino & liberi. ubi uero captiuos dimiseritis, perfugas dedideritis, exules eieceritis, tum de amicitia societateq; legatos ad nos mittite, impetraturos quicquid æquum est. Cum hoc responso dimißi legati post paucos dies reuersi sunt captiuis remißis, adducentes quotquot potuerunt transfugas, exulibus etiã pulsis cum Tarquinio: pro quibus meritis à senatu in pristinã societatẽ amicitiamq; recepti sunt, renouato per fœciales fœdere. Hic finis fuit belli quod cum tyrãnis post eorum eiectionẽ per quatuordecim annos gestũ est. Tarquinius rex solus suo generi superstes, nonagesimo fermè ætatis anno liberis orbatus & genero, senectamq; uel inimicis miserabilem tolerans, neq; Latinis intra oppida eum recipientibus neq; Hetruscis, neq; Sabinis, neq; ullo alio propinquo & libero populo, in Cãpaniã Cumas

se contulit ad Aristodemum cognomine Malacum Cumanorum tyrānum, apud quē paucis postquā uenerat diebus uixit, & mortuus ab ipso sepultus est. eius comitum exulum pars Cumis māsit, pars per alios populos dispersi in exilio uitā finierūt. At Romanis ab externo bello quietis domi seditio nata est, restitutis per senatum iudicijs, & cōtrouersijs quæ propter bellum dilatæ fuerāt, ad indices reuocatis ut dirimerētur legibus. nā perplexæ de ære alieno lites multas graues tēpestates excitabant, dum plebeij se non esse soluēdo impudenter fingunt, causantes agros ob bellorum diuturnitatē tot annis incultos, abacta pecora, mancipiorū captiuitates & trāsfugia, rem familiarē exhaustā impēsis militiæ: fœneratores cōtrà referunt cōmunes omniū fuisse has calamitates, nō solis incubuisse debitoribus, negantes se ferre posse, si rebus suis per bellum spoliati ab hostibus, insuper ea quoq; cogantur perdere, quæ tempore pacis ciuibus egenis mutuum dederint. itaq; dum hi nihil de iure suo remittunt, illi iura nihili faciunt, his etiam usuras reposcētibus, illi ne caput quidem debiti persoluebant. inde iam cœtus & circuli fiebant eorū quos similitudo querelarum cōtraheret, & in foro cōglobati ex aduerso stabant, interdum nō temperantes manibus, cōturbato omni ciuili ordine. Hæc uidens Posthumius, cui etiam tum honor habebatur ex æquo ab omnibus, externo

bello

bello ciuiles tempestates sedandas censuit: & priusquam imperij sui tempus exiret eiurata dictatura, & indicto comitiorum die, unà cum collega consule magistratus constituit. ita denuo consules annuum legitimumq; magistratum assumunt, Ap. Claudius Sabinus, P. Seruilius Priscus. qui scientes nihil esse magis è Republ. quàm turbulentam plebem ab urbe in externa bella abstrahere, expeditionem in Volscos, cuius alter ipsorum dux sit apparant, ulturi quòd contra se Latinis auxilia misissent, & nondum satis paratos praeoccupaturi. nuntiabatur enim & illos exercitum magna cura conscribere, & propinquas gentes ad belli societatē per legatos solicitare, cognito quòd plebs dißideat à patritijs, & spe concepta facile excindi posse urbem laborantem seditione domestica. Ergo postquam ex senatus quoq; sententia uisum est consulibus expeditionem facere, edixerunt ut omnes militaris aetatis ad certum tēpus praesto essent daturi nomina. cumq; delectu coepto plebeij citati non parerent, & sacramentū recusarent, non conueniebat inter cōsules, & iam inde toto magistratus tempore discordes fuere. Nam Seruilio placebat mitiorē uiam ingredi, iuxta M. Valerij popularißimi ciuis sententiam: qui censebat medendum seditionis principijs, decreta remißione aut diminutione debitorū, si fieri poßit, sin minus, non permittendo tunc in neruum duci eos qui non

 sol

soluissent ad præstitutum terminum: & persuadendos potius quàm necessitate adigendos ad sacramentum inopes: pœnas quoq; iussa detrectantibus non graues & immites infligendas, quasi in ciuitate unanima, sed moderatas & æquitati conuenientes. Periculum enim esse ne cœtu facto ad insolens aliquid se uertant homines quotidiani uictus indigi, si cogãtur militare sumptu proprio. Appij uero qui præcipuus erat factionis optimatium, sententia fuit austera & rigida: nihil indulgendum plebi, sed permittendam debitorũ quocunq; iure exactionẽ fœneratoribus, & consistoria iudicum ordinanda more patrio per urbanum consulem: pœnas quoq; delictorum iuxta leges exigendas: nihilq; nisi iustum plebeijs concedendum, nec alendam eorum malam potentiam. Nunc enim, inquit, immodica libertate lasciuiunt, sublatis tributis quæ antea pendebant regibus, & pœnis quas illis luebant corpore, nisi iussa celeriter facerent. quod si quid de præsenti rerum statu mouere aut nouare conabuntur, coërceamus eos per sanam populi partem & sobriam, quam uitiosa longe potiorem uidebitis. nec parum uirium habemus in iuuentute patritia iußis nostris obsequentißima: sed ualidißimum telum ad conficiendam plebeiorum insolentiam est senatus potentia. quam pro legibus stantem ubi uiderint, non terreri non poterunt. quod si nos postulatis eorum

subm

submiserimus, primò dedecus incurremus permissa plebi Repub. cum eam ab optimatibus regi liceat: deinde periculum est ne siquis ingenij tyrannici uir eius fauorem eblanditus legibus superiorem potentiam sibi comparauerit, rursum libertas nobis pereat. Ad hunc modum disceptantibus inter se consulibus non solum in priuatis colloquijs sed etiam in senatu, & utriq; multis adhærentibus, cum per altercationes & inconditum uerborum strepitum nihil salutare decerni posset, patres re infecta dimißi sunt. In has contentiones insumpto multo tempore alter consulum Seruilius, cui sorte exercitus obtigerat, multis precibus & obsequijs demerita plebe ut uellet esse belli particeps, contractisq; pro tempore copijs uoluntariorum magis quam ex necessarijs delectibus, ad bellum exijt Volscis etiam tum in apparatu occupatis, opinantibus Romanos nec cum exercitu uenturos, ut quorum res ne domi quidem satis pacatæ essent propter mutuas inimicitias, nec si quis ultro lacessat ausuros congredi, sibi uero integrum esse bellum eis inferre quando libet. cum uero contra quos bellum parabatur, ipsos id inferre uiderent, territi hac celeritate, seniores honoratißimi ex oppidis progreßi obuiam supplices, faßiq; peccatum, committebant se in fidem & arbitrium Seruilij. qui accepto in usum exercitus frumento ac uestibus, trecentisq; obsidibus delectis ex nobilis-

ſima quaq; familia, retro abijt, finem belli credens quæ fuit dilatio uerius, donec qui tum celeritate præuenti ſunt, ad id inſtaurandum per otium ſe inſtruerent. quamprimum enim Romanus exercitus abijt, denuo cœperunt munire oppida, & locis opportunis præſidia diſponere, aſcitis in ſocietatem Sabinis & Hernicis propalam, clam uero nonnullis alijs. cæterum Latini legatos eorum ſocietatis petendæ cauſa ad ſe miſſos uinxerunt Romamq́; perduxerunt: quibus ſenatus ut fidelibus & ſtudioſis Rom. populi (ultro enim offerebant ad id bellum ſuam operam) cõceßit quod eos putabat maxime cupere, ſed præ uerecundia non audere petere, captorum proximo bello fermè ſex milia, idq́; ſine pretio: & quod maxime ornabat debitã cognatis munificentiam, omnes ueſtitos & cultos liberaliter. cæterum auxilio Latinorũ negauit ſe opus habere. Satis ſibi uirium eſſe ad ſumendas pœnas de imperij deſertoribus. cum hoc reſponſo dimiſſis Latinis, bellum contra Volſcos decreuit. Interim patribus in curia conſultantibus quantis contra eum hoſtem opus eſſet copijs, magno natu quidam ſe in forum proiecit, pannoſus promiſſaq́; barba & capillitio ſqualidus, implorans Quiritium fidem. factoq́; concurſu ex proximo, ſtans conſpicuo loco, ait ſe ingenuum ciuem & emeritum militem, poſt duodetriginta prælia, donaq́; militaria ſæpe reportata, difficili

Reip

Reipublicæ iniquo suo tempore æs alienum fecisse ut tributum imperatum conferret: deinde agello ab hostibus populato, domi re familiari per annonæ caritatem absumpta, cum soluendo non esset ductum se à fœneratore unà cum duobus filijs in seruitium: & quia domino quiddam durius imperanti responsasset, cæsum flagris affatim. His dictis, pannisq; abiectis, ostentabat honestas cicatrices aduerso pectore, tergumq; fœdum recentibus uestigijs uerberum. Ad quam indignitatem clamore cum lamentatione coorto, senatus solutus est: totaq; urbe discurrebant inopes, quiritantes & deplorantes suum infortunium. simulq; è priuatis ædibus nexi ob æs alienum proripiebant se in publicum squalidi, nemine retinere audente: quos si quis uel attingeret, statim res agebatur manibus: tanta rabies plebem id temporis corripuit: moxq; forum erat plenum profugis à creditoribus. Ibi Appius ueritus ne in se, ut horum malorum autorem, multitudo impetum faceret, trepide fugit è comitio. At Seruilius abiecta prætexta procumbens cum lacrymis ante singulos plebeiorum gratiosos apud suum ordinem, ægre persuasit eis ut illo die se continerent, & redirent postero, promittens rem curæ fore senatui. His dictis præconem iussit proclamare, nemini creditorum licere ciuium corpora in priuatum usum abducere, donec senatus super ea re statuat: & præsentes posse abire

secure

securè quocunq; libeat: atq; ita tumultus sedatus est, discedente è foro populo. Sequēti die summo mane non tantum urbana plebs aderat, sed etiam uulgus uicinorum agrestium: coactoq; senatu ad consultandum quid in negotio tali opus facto sit, Appius collegam popularem uocabat & ducem insolentiæ inopum: contra Seruilius illum austerum & arrogantem, causamq; malorum præsentium. nec finem faciebant altercandi, donec Latini equites aduolarent in forum nuntiantes Volscos infesto exercitu uenire, iamq; transisse Latij terminos. Ad quem nuntium ordo patritiorum equitumq;, & quantum erat diuitum uel nobilium, ut in summo periculo arma capiebant celeriter. egeni uero præsertim obærati, nec arma curabant, nec ullam Reipub. nauabant operam, gaudentes insuper & grate bellum externum accipientes, quasi per id inuenturi finem malorum præsentium: & si quis eos hortaretur ad defendendam patriam, catenas ostentantes ac compedes cum iurgio rogitabant, ecquid horum bonorum causa pugnare æquum sit. nec deerant qui auderent dicere, satius esse apud Volscos seruire, quàm perferre patritiorum iniurias. interea tota urbs strepebat, referta eiulatu & lamentis mulierum. Id uidentes Patres alterum consulum Seruilium, cuius in eo rerum statu grauior uidebatur autoritas, obsecrabant ut patriæ succurreret. Is aduocata cōcione ostendebat

debat præsentem necessitatem, in qua non esset locus ciuilibus contentionibus, orans ut nunc in hostem eant unanimes, nec patiantur euerti patriã, in qua deos à maioribus cultos, ipsorumq; maiorum monumenta singuli habeant, quæ hominibus sunt carissima: certè parentes uereantur qui se per ætatem non possint defendere: misereanturq; mulierum quibus iamiam ferendæ sint infandæ libidines, sed maxime ætatis teneræ non in has educatæ iniurias & contumelias. cæterum postquàm à præsenti periculo omnibus connitentibus liberati fuerint, de liberandũ quonam modo æquabiliter & salubriter constituta Republ. nec diuitibus insidiæ struantur per pauperes, nec illi insultent fortunis humilium. Hæc enim non esse ferenda in ciuitatibus: sed fore ut & pauperibus ciuile nõ desit auxilium, & creditorum conueniens habeatur ratio. Nam optimum in uita contra omnes iniurias remedium, quo constet concordia ciuium, non omnino nec in perpetuum tollendum è Romana Repub. præter morem cæterarum omnium. Hæc & alia quæ tempus postulabat differens, postremo adiecit nonnihil de sua erga plebem constanti beneuolentia, unam reposcens gratiam, ut secum expeditionem susciperent, quando penes collegam urbis cura sit, penes se uero exercitus imperium, sortibus ita uolentibus. aiebatq; pollicitos sibi patres, ratum fore quicquid ipse plebi promitteret:

seq;

seq; illis uicißim, persuasurum plebeijs ne patriam prodant hostibus. His dictis iußit praconem proclamare: quotquot Romanorum contra Volscos ductu consulis profecti fuerint, horum domos nemini licere neq; retinere, neq; uendere, neq; oppignerare, neq; familias eorum ullo pacto abducere, neq; prohibere uolentes dare nomina. quotquot uero deseruerint militiam, contra hos actionem esse creditoribus. Hæc audita flexerūt inopes, moxq; omnes magna alacritate ad bellum se parabant, pars spe lucri exciti, pars imperatoris gratia, sed plurimi ut Appium & urbanorum insultationes effugerent. At Seruilius cum exercitu properat cōtinuato itinere, ut hosti extra fines Romanos obuiam fiat: quē cum in Pomptino campo tendentē offendisset, uastantemq; agros Latinorum, quòd noluissent esse belli socij, sub uesperam circa quendam tumulum uiginti fermè stadijs à Volscis distantem & ipse castra metatus est: qui noctu consulem aggreßi sunt, rati paucos secum habere, eosq; fessos de longo itinere, nec promptos ad nauandam operam propter seditiones inopum quæ uigere uidebantur ut cū maxime. At Seruilius quàm diu nox fuit uallo defenso, ubi prima luce animaduertit ab hostibus nullos seruari ordines, ad unum signū simul omnibus portis immisit in eos militem. qui repentino nec opinato casu territi, pauci resistere conati ante uallum pugnantes

contrucidati sunt, reliqui effusissime fugientes, multis suorum amissis, plerique; saucij & inermes intra suum uallum se receperunt. sed à Romanis è uestigio sequentibus circundati, post non longam defensionem castra dediderũt mancipijs & pecoribus armisq; ac cætero apparatu bellico refertissima. captus est etiam liberorum corporum magnus numerus partim Volscorũ, partim sociarum gentium, & pecuniarũ, auri, argenti, uestium plurimũ, haud secus quàm expugnata opulenta urbe aliqua: quæ omnia cõcessa militi à Seruilio, ut unusquisq; lucraretur in publicum. ita præda diuisa & castris incensis exercitus ad Suessam Pometiam ductus est. nam hæc urbs amplitudine habitatorumq; frequẽtia, præterq; diuitijs & gloria præcellebat, uelut gentis caput. hanc obsessam noctesq; diesq; sine intermissione oppugnauit, nequid otij hosti daretur ad interquiescendum somnúmue capiendum aut curanda corpora: qua contentione effecit, ut fame consilijq; ac propugnatorum defectu pressi expugnati sint intra non longum temporis spatium, omnesq; interfecti qui pubertatis annos attigissent. concessaq; hac quoq; præda militi, exercitus ad alias urbes ductus est, Volscis defendere non ualentibus. ita domitis Volscis, alter Cos. Appius productos in forum CCC. eorum obsides, nequis post fidem datis obsidibus confirmatam uiolaret temere, uirgis cæsos in

conspectu omnium securi percußit. Reuerso deinde post paucos dies collegæ & ex more triumphum à senatu ob rem bene gestam petenti obstitit, seditiosum appellans & corruptorem disciplinæ publicæ. sed maxime incusabat nihil ex eius belli præda relatum in publicum ærarium, absumptaq; omnia priuatis largitionibus: persuasitq; senatui ne triumphum decerneret. Tum Seruilius iniuriam sibi à senatu factam existimans, præter Romanum morem se geßit arrogantius. aduocata enim in campum Martium concione, denarratisq; rebus à se eo bello gestis & collegæ inuidia, repulsaq; quã ipse à senatu passus sit, ait se ex suis factis & exercitus laborum socij uoluntate habere potestatẽ triumphi rei feliciter gestæ debiti. simulq; laureatis fascibus assumptis, ipse laureatus triumphali habitu procedebat in urbem, prosequente toto populo usq; in Capitolium, ubi uotis redditis dedicauit spolia. quo facto plebis fauorem sibi conciliauit, patritiorum uero maiorem incurrit inuidiam. In tam exacerbatis rebus fuerunt tamen aliquandiu tacitæ quædam induciæ, quiescente seditione dum ciuitas patrijs sacris operatur & magnifice festiuitates concelebrat: cùm Sabini occasionem adesse rati ex improuiso eos aggrediuntur, initio noctis iter ingreßi, ut adessent priusquam sentiretur in urbe: fuissentq; uoti compotes, nisi uelites aliquot à reliquo peditatu diuulsi prædæ

cupid

cupidine, adortiq; uillas tumultum exciuissent: moxq; cum clamore agrestiũ concursus ad mœnia factus est prius, quam hostes ad portas accederent. quorum aduentum ut cognouit populus coronatus & spectaculis intentus interim, relictis ludis ad arma discursum est: priorq; Seruilius uolũtariorum manum præsto habuit, qua instructa hostem inuasit fessum nocturno itinere & uigilia, nec expectantem Romanorum impetum. ut uero intra teli iactum uentum est, cõcurrerunt utriq; nullo ordine præ festinatione nimia: sed ut sors tulit legioni legio, centuria centuriæ, uiro uir occurrit, pugnabantq; promiscue pedites & equites: & subueniebant utrisq; è propinquo qui laborantes in integrum restituerent, ut in longum tempus certamen id protractum sit. tandem Romani equitatu sibi affluẽte Sabinos fundunt denuo: multisq; cæsis reuertuntur in urbem ducentes magnum captiuorum numerum: conquisitisq; intra mœnia Sabinis, qui spectandi prætextu uenerãt, occupaturi in suorum aduentum arces & loca munita cætera ut compositum fuerat, omnes truserunt in carcerem. Sacra uero per tumultum interrupta duplo maiori quàm antè sumptu ex senatusconsulto instaurata sunt, àtq; ita rursum populus erat in epulis & hilaritatibus. nondum finito festo legati ab Auruncorum gente ueniunt, quæ campi campani regionem tenebat præcipuam.

hi in senatum introducti reposcebāt Volscorum Ecetranorum agrum, quem populus Romanus de Ecetranis captum diuiserat eius loci præsidiarijs, deduciq; inde præsidium postulabant. quod ni fieret denuntiabant Auruncos breui uenturos in Romanum agrū, & sumpturos pœnas pro illatis in finitimos iniurijs. quibus ita responsum est: Renuntiate legati Auruncis, populum Romanum iusto bello & uirtute quæsita tanquam res proprias solere prognatis ex se relinquere: neq; timere bellum ab Auruncis, ut nec primum nec grauissimum, nimirum assuctos cum quibusuis certare de uirtute imperioq;, & si ad manus uentum fuerit, excepturos hostem intrepide. Post hæc Auruncis cum ualido exercitu uenientibus Romani cum domesticis copijs Seruilio duce occurrerunt ad Ariciam. quæ ab urbe distat centesimo & uigesimo stadio. utriq; castra posuerunt in natura munitis montibus non multum inter se distantia, ualloq; circundato processerunt in aciem: collatisq; signis à mane usq; meridiem tam acriter præliabantur, ut multi utrinque caderent. bellicosa enim Auruncorum gens erat, statura & robore truciq; oris aspectu præ se ferens ferum quiddam & terribile. in hoc prælio laudatur equitum Romanorum opera, & in primis ducis eorum A. Posthumij Albi qui dictator superiore anno fuerat. locus enim in quo pugnabatur

non

non capiebat equites, confragosus saxeis tumulis et interruptus profundis angustisq; uallibus. ut neutri parti equitatus qualiscunq; posset esse usui. Ibi Posthumius equitibus iussis descendere, & facto sexcentorum globo, qua maxime parte legiones laborabant, ea hostes inuasit, confestimq; repressit illorum impetũ. tum reiectis semel barbaris Romanos audacia subijt, accensis equitũ æmulatione peditibus: factoq; ex utrisq; cuneo dextrum hostium cornu impulsum est usq; ad tumulum. quo factum est ut pars in castra refugiens caderetur ab insequentibus, altera constãter pugnans à tergo circumueniretur. Sed his quoq; auersis & laboriose per accliuia fugientibus instabant neruos pedum & poplites succidentes obliquis ictibus donec intra uallum compulsi sunt. cuius propugnatoribus per uim submotis facile, neque enim multi erant, castra quoq; capta & direpta sunt, non magno lucro militum. nihil præter arma equosq; & instrumenta belli repertum est. Hæc sunt quæ gessere in suo consulatu Claudius & Seruilius. post hos creati sunt COSS. A. Virginius Cœlimontanus, T. Veturius Geminus, principe Athenis Themistocle, anno ab V. C. ducentesimo, sexagesimo, quorum consulatus præcessit initium septuagesimæ secũdæ Olympiadis, qua Tisicrates Crotoniẽsis uicit iterum. his COSS. Sabini rursus contra po. Ro. maiorem quàm antè parabãt

exercitum, & Medullini defecerunt icto cum
pacis societatis fœdere. quorum mente cognita patricij uolebant confestim eos totis adoriri uiribus, plebe imperium detrectante, quæ meminerat se toties falsam eorum pollicitationibus de subleuanda inopia, decretis omnibus irritis. itaque cœtus paulatim facientes coniurabant non amplius armis iuuare patricios, & unicuique inopum adesse contra cuiuscunq; uiolentiam: apparuitq; statim ea conspiratio cum in alijs contentionibus & rixis, tum maxime COSS. delectum habentibus. cum enim citati ad danda nomina uenire nollent, iussus est lictor unum quendã arripere. ac mox conglobati inopes eripuerunt hominẽ, repulsis & male mulctatis lictoribus. quod si quis eques aut patricius se interponeret, ne ab his quidem manus abstinebãt: paulatimq; tota ciuitas confusione ac tumultu repleta est: & interim dum intus gliscit seditio. foris bellũ magno conatu parabatur ab hostibus, Volscis ad defectionem spectantibus, quibus Aequi se adiunxerant, & crebris sociorũ legationibus senatum solicitantibus ne se desererat obiectos in uia hostibus urbi bellũ inferẽtibus. Latini enim aiebant agros suos uastari Aequorum populationibus, iamq; direpta aliquot oppida. Crustumeriæ quoq; præsidiarij significabãt Sabinos prope esse, cupidos oppugnãdi præsidij: alij aliud malũ nuntiabãt iam factũ
aut

aut imminens, poscẽtes opem celerem. Iamq; & Volscorum legati aderant, à senatu postulantes ut agro suo decedatur, bellum minantes ni fiat. Ergo consultantibus patribus, primus sententiam rogatus T. Largius, dignitate tunc præcellens & prudentia, sic locutus est. Mihi P. C. quæ alij timenda existimant & celeri habere opus remedio, nec timẽda uidentur nec admodum urgentia, quæ ad opem socijs ferendam & arcendos hostes attinent. quæ autem illi nec maxima mala putant, nec curã necessariã nunc postulare, negligentes tanquàm nihil damni datura, ea uero mihi horrenda apparent, & nisi reprimãtur celeriter extremam confusionem & subuersionẽ reip. allatura, uidelicet plebeiorum inobedientia detrectantiũ iussa consulũ, & nostra ipsorũ erga refractarios & liberius se gerentes morositas. ego certe nunc nihil aliud magis prospiciendum censeo, quã quomodo sublatis ex urbe his uitijs, unanimes maiore publicæ rei quã priuatæ respectu ciuitatẽ gubernemus: quæ concors erit satis idonea tuendis amicis terrendisq; hostibus: seditionibus uero iactata, ut nũc, neutrũ horũ præstare poterit: mirum ni seipsam confectura, & hostibus sine labore traditura uictoriam: quod per Iouẽ deosq; omnes breui fore opinor, si ita pergamus ut cœpimus. diducti enim sumus ut uidetis in duas ciuitates, quarũ alterã paupertas & necessitas regunt, alteram

superbia & satietas. pudor autē & decorū & ius, in quibus consistit omnis ciuilis societas, ab utraq; exulant. Itaq; manu iam iura reddimus, & summū ius ponimus in summa uiolētia, sicut bestiæ, malētes aduersarios nostro malo perdere, quàm nostræ securitati cōsulendo unà cum illis manere incolumes. Huic ego rei prospiciendæ, & super ea consultandæ censeo quā primum legatos absolueritis: quibus ita nunc responderi placet. Volscis repetentibus à nobis quæ uictores armis quæsiuimus, & ni reddamus bellum minantibus, dicemus Romanis honestißime acquisita uideri quæ iusto bello parta sint, nec tam stultos esse ut uirtutem fraudēt suo præmio, sed daturos operā ut huiusmodi possesßiones ad nepotes transeant. alioqui si ipsi nobis eas adimeremus, nos ipsos tractaremus hostiliter. Latinis uero laudata prius eorum beneuolentia timorē eximamus iubentes bono esse animo. nunquam enim opem defore, donec in fide po. Rom. mansetint: nec passuros quidquam propter nos, sed mature affuturas eis copias quantæ ad defensionē sufficiant. Hæc responsa puto fore optima & iustißima: post discessum autem legatorum aio primum senatum dandum urbanis tumultibus, idq; die crastino. hac sententia collaudata à patribus, legati cum iam dictis responsis profecti sunt. Sequenti uero die consules coacto senatu de corrigēdis rebus urbanis ad eum retulerunt.

ac

ac primus sententiam rogatus. P. Virginius uir popularis, mediā uiam ingressus dixit: quoniam superiore anno plebs egregiam operam nauauit reip. Volscorum & Auruncorū ualidis exercitibus nos inuadentibus opposita, mihi uidetur eis quorum ope in bello adiuti sumus concedenda remißio, ut creditoribus nec in corpora eorum ius sit nec in bona. & idem ius esse parentibus eorum usq; ad auos, natis quoq; ad nepotes, in cæteros ius esse creditoribus iuxta obligationes contractuum. Post hunc T. Largius dixit. Mihi P. C. uidetur optimum, non hos solos qui in bello fortes fuerunt, uerum etiā totam plebem à contractibus liberam facere. nec enim aliter poterimus totam ciuitatem in cōcordiam redigere. Tertius deinde Ap. Claudius superioris anni COS. dixit. Quoties P. C. de hoc negotio consultandum est, semper eandem obtineo sententiam, plebi permittēdum nihil eorum quæ postulat, nisi iustum & honestum, neq; summittendos ei generosos ciuitatis animos. neq; me hactenus huius cōsilij pœnitet, alioquin essem mortalium stultißimus, si cùm præterito anno collegæ dissentienti & plebē in me concitanti restiterim cōstanter in proposito perseuerans, nec terrore flexus, nec precibus, nec gratia: nunc priuatus meipsum deijcerē, & libertatē loquēdi proderē. utcunq; cuiq; uestrum appellare libet hanc animi mei libertatem, siue generositatem siue

arrogantiam, nunquam eum inducam ut malis uiris æs alienum largiar, immo etiã autores eius sententiæ oppugnabo alacriter, reputans quòd omnia uitia & dissensiones, & ut cõpendio dicam, subuersio ciuitatis ex interuerso ære mutuaticio nascitur. & siue quis prudẽter, siue insane quasi priuata magis quàm publica spectẽ commoda, siue quomodocunq; hæc à me dicta opinabitur, fruatur sua ista opinione per me licet, modo mihi uicissim liceat semper aduersari noua instituta præter patriæ morem inducentibus. quoniam autem non de ære alieno ut agatur tempus postulat, sed de præsentaneo quopiam contra seditionem remedio, dictatorẽ quàm primum dicendũ censeo, qui pro imperio & senatũ & plebem cogat ad consilia reipub. utilissima. aliàs nullus erit horum malorũ finis. Finẽ Appij uerborum iunioribus fremitu approbantibus Seruilius contradicturus assurrexit & aliquot alij seniores qui parati ad hoc uenerãt: quibus tamen frustra obnitentibus uicit tãdem Appij sententia. deinde consules de communi consilio, præter plurimorum opinionem qui Appio dictaturam destinabant ut soli ad hoc idoneo, repulso illo M. Valerium fratrem Publij primi consulis, ualde popularem ut apparebat, iam senem creauerunt dictatorem, rati ad terrorẽ potestatem ipsam sufficere, cæterum miti uiro esse opus in tali negotio, ne rebus exasperatis exi-

ster

ſteret aliqua nouitas. is inito magiſtratu, & electo magiſtro eq. Q. Seruilio, fratre collegæ Appij, in concionem uocauit populum. qui cùm frequens adeſſet, tunc primum ex quo Seruilius magiſtratũ depoſuerat, & plebs dum ad militiam cogeretur ad manifeſtariã inſolentiam ſe uerterat, pro tribunali ſic locutus eſt: Sat ſcio Quirites, nunquam uos pœnitere magiſtratuum gentis Valeriæ, per quam à grauiſsima tyrannide liberati eſtis, & conſecuti æqua omnia, permittentes uos arbitrio uirorum plebis amantiſsimorum. quare non opus eſt ut uos doceã conſeruaturos populo libertatem qui eius autores fuerunt, ſed ut paucis admoneã, poſſe uos nobis tutò fidere quicquid polliciti fuerimus. ea enim ætate ſumus in quam non cadit doli ſuſpicio, ea dignitate quã minime decet temeritas: et quod uitæ ſupereſt non alibi agetur quàm inter uos, ut decepti poſsitis pœnas de me ſumere. uerum hæc (ut dixi) apud uos totius rei non ignaros tacebo, ut quæ multis uerbis non egeãt. Cæterũ quoniam merito ſuſpectos habetis omnes, toties fruſtrati ab alijs, qui ad arma in hoſtem ſumenda uos cohortando, quicquid opus haberetis impetraturos ſe à ſenatu polliciti nihil hactenus præſtiterunt: idem & de me ſuſpicari uos iure non poſſe, duobus modis fidem faciam: uel quòd ſenatus me plebis amantiſsimo non abuteretur ad tale miniſterium. cùm non deſint alij magis

 idon

idonei: uel quòd nō in aliud me ornarit hoc summo imperio, quàm ut quæ priuato uisa sint optima, & nunc ad opem uobis ferendam exequar. certè non est cur putetis me prudentem & doli conscium uelle uobis inferre iniuriam. quod si me putatis adeò hominum omnium nocentissimum, facite de me quod libet, tantùm suspicionem istā ex animis uestris eximite: iras porrò ab amicis transferte in hostes, qui patria uos & libertate spoliare cogitant, alijsq; grauissimis cladibus afficere, & nuntiantur iam non longe abesse à nostris finibus. expedite igitur uos alacriter, & ostendite eis quòd etiā inter se dissidentiū Romanorum uirtus potentior est quàm aliorum cōcordia. aut enim non expectabūt nos si contra eamus unanimes, aut meritas pœnas dabunt audaciæ. Sic enim putate, Volscos esse Sabinosq; qui bellum nobis inferunt, multis à uobis uictos prælijs, & neq; maiora corpora afferre, neq; fortiores animos, fretos tātum uestra discordia. ubi uero de hostibus uindictā sumpseritis, ego spondeo uobis senatum non solum quod nunc de ære alieno contenditis ex æquo & bono concessurū, sed etiam alia uirtutis præmia. interim libera sunto omnia corpora, omnia bona Ro. ciuium, abesto ab eis omnis omnium fœneratorum uexatio cuiuscunq; obligationis nomine. qui uero fortiter certauerint, ijs pro honestissima corona erit incolumitas patriæ, nec minus honesta

cont

cõtinget laus à socijs.nos quoq; talibus eum honestabimus præmijs,quæ & rem familiarẽ possint restituere, & clariorem reddere ipsam familiam. Exemplum audendi à me sumite. pro uobis enim periculis me obijciam, non secus quã si essem uestrum ualidißimus. Hæc dicentem tota plebs & libenter audijt loquentem sine fuco ac serio,& mox pollicita est ad id bellum suam operam. decem legiones conscriptæ sunt quaternorum milium. ex his ternæ cõsulibus attributæ sunt & equitum quãtum sat erat,reliqui dictatoris auspicia sequebantur cum quatuor legionibus : confestimq; maturauerunt iter, in Aequos T.Veturius,in Volscos A.Virginius, ipse dictator Valerius in Sabinos. ad urbis custodiam cum senioribus & paucis iuniorum.T. Largius est relictus. cum Volscis cito debellatũ est.fidentes enim maioribus copijs, & obliti superiorum cladium,ut primum Romanos uidere, castra contulerunt cum eis:progreßiq; in aciem, post acrem pugnam maiore clade accepta quã reddita,in fugã uersi sunt:simulq; castra ui capta, & Velitræ expugnatæ nobile gentis eius oppidum, pari modo & Sabinorũ superbia intra breue temporis spatiũ est domita, decretũq; uno prælio:deinde ager uastatus & expugnata aliquot oppidula, unde magna præda tum rerum tum corporum miles potitus est. Aequi autem diffisi suis uiribus, postquam audiuere

deb

debellatum cum socijs, cõtinebant se locis munitioribus non ausi in aciem procedere, & qua poterant recedebant per saltus aut iuga mõtium, elusis aliquandiu hostibus. nõ potuerunt tamen incolumẽ exercitum reducere, castris ui captis, milite Romano audẽter euadente per ardua rupium. quo facto fuga se proripuerunt ex agro Latinorum, ac mox secutæ crebræ deditiones oppidorum quæ primo impetu ceperãt, aut expugnationes etiã, si qui obstinate arces retinere contenderent. Valerius re feliciter gesta ex more triumphans urbem inuectus dimisit milites non admodum uolente senatu, ne tam cito inopes promissa repeterent. agrum Volscis ademptum diuisit selectis ex inopibus qui contra hostem essent præsidio, & seditiosam in urbe turbã minuerẽt. His ita ordinatis petijt à senatu, ut pro nauata in bello opera quod promiserat redderet. quo negligente rem & ut antea reclamante ipsius sententiæ, non pauci iuniores audaces conspiratione facta aduersabantur uiro in curia, etiam, in foro totam eius familiam infamantes ut adulatricem plebis & malarum legum autorem. quod ubi dictatori nuntiatum est, esse qui apud populum uociferẽtur eius consilijs aboleri totam patriciorum potentiam, multum questus de iniustis eorum calumnijs cum deploratione infelicis talium consiliorum exitus: & ut fieri solet in talibus aduersitatibus, uel præ dolore,

uel ut

uel ut erat præcellenti prudentia multa uaticinatus, è curia se proripuit. aduocata deinde concione sic populum allocutus est. Cum magnam gratiam uobis Quirites haberem ob promptos ad militiam animos, maiorem etiam ob spectatam uestram uirtutem in bellicis certaminibus, ualde mihi curæ fuit eam uobis referre præstando quæ senatus nomine sum pollicitus, & reconciliando exasperatos seditionibus animos si monitor & arbiter utriusq; partis fierem. Sed huic meæ uoluntati obstat quorundam non bene reipublicæ consulentium & priuatis tantum commodis studentium obstinatio: qui numero ac uiribus cæteros superant, ipsi pro iuuenili ætate feruidiores quàm præsens rerum status postulat. Ego contrà senex, ut uidetis, similes habeo socios, consilio pollentes, sed ad ea exequenda destitutos uiribus: nec aliud nobis est reliquum, quàm ut hæc, quam habere uidemur, utilis reipublicæ prouidentia, trãsuersa abripiatur simultatibus & dißidijs partium, quas ambos offendimus. nam senatus me criminatur ut plus satis studiosum uestræ multitudinis: apud uos traducimur quasi patres conscriptos maiore prosequamur beneuolentia. Si igitur plebs prior affecta beneficio non stetisset promißis senatui, merito pro me respondissem, uestrum id mendacium esse, me uero alienum à culpa. nunc quoniam senatus pollicita sunt irrita, necesse habeo ap

beo apud plebem causam meam agere, non factum id consensu meo, sed fucum factum ambobus, imò mihi magis quàm uobis: cui non solum ut cum alijs omnibus decepto sit iniuria, sed priuatim etiam male audio, quasi prædam de hoste captam egenis plebeijs non ex senatus sententia dederim captans propria commoda, & nũc ciuium uelint nolint bona publicare cupiam: inuitoq́; senatu uos absoluerim à militia præter disciplinæ rationem, quos debuerim in hostico castrensibus laboribus durare crebrisq́; itineribus. Obijcitur mihi & colonorum in Volscos deductio, quòd agrum magnum & bonum non patricijs aut equitibus largitus sim, sed egenis ex uestro numero diuiserim, &, quod eos pessime habet, quadringenti uiri aut amplius censu aucti in equestrem ordinem allecti sint. Hæc si mihi corpore ualenti accidissent, declarassem inimicis quali uiro contumelia facta sit. nunc quia sum maior septuagenario, nec possum me ipse ulcisci aut defendere, nec uestras seditiones compescere, magistratum depono, & siqui se à me deceptos putant, eis mei corporis potestatem facio, tractent me ut libet. His auditis tota plebs ad miserationem mota è foro discedentem domũ deduxit, id quod magis etiam senatum exasperauit. ac mox uarij motus secuti sunt. inopes nõ amplius clam neq; noctu ut antea, sed propalã cœtus facientes, cõsultabant de secedendo à patricijs.

tricijs. senatus uerò uetare uolens iußit consules nondum exercitus dimittere. habebat enim legiones in potestate quòd sacramento tenerētur, nec possent signa deserere. tāta erat in unoquoq; iurisiurandi religio. prætexebatur autē causa, quasi Sabini & Aequi contra pop. Rom. conspirauerint. eductis deinde legionibus cum consules uicina inter se castra haberent, milites cum armis in unum omnes congreßi autore quodam Sicinio Belluto, raptis signis defecerunt à consulibus. nihil enim in Romanis castris habetur uenerabilius, haud secus quā deorum simulacra: creatisq; nouis tribunis et rei summa delata ad Sicinium, montem quendam occupant situm ad Anienem non longe ab urbe, qui nunc inde uocatur Sacer mons. cumq; à consulibus & tribunis reuocarentur cū precibus & lacrymis, multa interim pollicentibus, respondit Sicinius: quid nobis uultis patricij, nunc eos reuocantes, quos ipsi expulistis patria, redactos è libertate in seruitium? aut qua fide promissa uestra firmabitis, toties deprehensi in mēdacio? Si ita placet, ut soli urbem habeatis, abite; non erunt uobis molesti humiles & inopes. nos contenti erimus quacūq; terra ubi libertatem tueri licebit, eamq; patriam nobis putabimus. His in urbem renuntiatis magnus tumultus fuit & cōploratio discursusq; per uias, plebeijs urbem deserere parantibus, patricijs eam à proposito diuertere conantibus

tibus, aut per uim retinere inuitos etiam: eratq; clamor circa portas & trepidatio, nec dictis factisq; temperabatur hostilibus, nulla ætatis, amicitiæ, dignitatis, uirtutis reuerentia. reiectis deinde custodibus exituum, quòd pauci non ualerent subsistere contra impetum multitudinis, tum uero magna pars plebis se effundebat, ut capta urbe plorantibus qui relinquebantur, non sine incusatione mutua desolari urbem uidentiū. secutæ sunt consultationes multæ, & accusationes eorum qui causam secessioni præbuerant. per idem tempus & hostes prædabundi excurrebant usq; ad mœnia. Sed qui defecerant milites contenti frumentum in propinquos agros petere, cætera temperabant à maleficijs, sub diuo manentes & receptantes confluentem ad se tam urbanam plebem quā agrestium è castellis finitimis, crescente in horas numero. refugiebant enim eò non hi soli qui iudicia miseriasq; inde secuturas uitabant, uerum & alia turba otiosorum ac segnium, nec habētium unde satis facerent suis cupiditatibus: tum eorum qui malis artibus studebant, aut inuidebant felicioribus, uel quacunq; de causa iniquo animo ferebant præsentem statum reipublicæ. At patricij tanto malo attoniti metuebant ne illi prima quaq; occasione cum externo hoste coniuncti facerent in urbem impetum: ac uelut signo dato armati unà cum familiaribus & clientelis, pars uias

serua

seruabant quàm timerent aduentũ hostium, pars castella proxima occupabant præsidijs: alij castrametati sunt pro mœnibus. qui uero propter senium nihil horum facere poterãt, in mœnibus sunt dispositi. postquam autem urbani cognouere, secessores nec hosti se adiungere, nec agros uastare, nec quidquã dãni dare quod alicuius momenti esset, desierunt metuere: & mutata sentẽtia deliberabant quibus recõciliari possent conditionibus: uariatumq́; est in senatu inter cõsulares, maximis natu modeste differentibus & pro ratione præsentis tẽporis: non malitia secessisse plebẽ, sed partim compulsam calamitatibus, partim inductam à malis consiliarijs, & iræ magis obsecutam quàm sano iudicio, ut fit in imperita multitudine. præterea ipsos patres sibi conscios, quod pleriq; male consuluerint reipublicæ, & correctionẽ erratorum iam requirere, modo detur honesta occasio. cum igitur præ se ferant pœnitẽtiam, si bona spe in futurum concepta impunitatem eis decernant, & honestas conditiones præscribant, fore ut illi quoq; contenti sint in proprias sedes se recipere. orabant deinde ne præcellentes cætero, deteriores essent quantum ad iracundiam, néue expectarent donec tempus partes conciliet, dementibus necessitate coactis sapere, aut minore malo maiori mederi traditis armis, deditisq́; in seruitutem liberis hactenus corporibus, id quod uideatur

penè impoßibile. Quod si modeste se gerant patres, initium ab eis fore consiliorum utilium, ipsosq; priores reconciliationem tentaturos, reputantes quòd ad patricios magis reipublicæ cura pertineat, & bonos uiros deceat pacis & amicitiæ principium quærere. Maiestatem porrò senatus non eo detrimentū accepturam, quòd necessarios casus ferens fortiter, tuta sequatur consilia, sed si per iracundiam cladem reipub. afferat. Insanorum autē esse, magis decoro quàm saluti consulere. Optādum enim utrunq;, si posssint simul contingere. quod si alterutro carendū sit, honestati præferendam incolumitatem ut magis necessariam. Huc deniq; tendebat horum admonitio, ut legati mitterentur acturi cum secessoribus de amicitia, quando erratum eorum non sit immedicabile. Placuit id senatui: moxq; electi ad eam legationem maxime idonei mißi sunt in castra cum mandatis, ut quærerent ab eis, quanam re opus habeant, & quibus legibus in urbem redire postulent. Si enim æqua petant & poßibilia, nō habituros senatum difficilem: nunc si positis armis in urbem reuertantur, cum impunitate obliuionem offensarum in posterum eis concedere: quòd si strenuam operam reip. præstiterint, & pro patria periculis se fortiter obiecerint, non defutura honesta & commoda præmia. His mandatis expositis apud exercitum legati orationem adiecerunt conuenientem

ei tem

ei tempori. Respuerunt eam inuitationem secessores grauiter inuecti in patriciorum morositatem ac superbiam: quasi uero ignorarēt quibus rebus plebs opus habeat, aut quanta necessitate coacta sit fecedere. largiri eos sibi secessionis impunitatem, quasi ea penes illos adhuc sit, cū egeant ciuium auxilio contra externum hostem iamiam affuturum cū totis uiribus, contra quos ne uultum quidē possint attollere, qui nūc ipsorum salutem putent non tam sibi fore bono, quā ferentibus opem cōmodo. postremo sic orationem clauserunt: scire ipsos in qua necessitate constituta sit ciuitas, & breui intellecturos quales habituri sint aduersarios: multa minati insuper. ita legati infecta re ad patricios reuersi exposuerunt quid responsum sit. Tum uero in urbe multo magis tumultuatū & trepidatum quàm prius: & neq; senatus expediebat malorum remedium aut dilationem aliquam, principibus patrum nihil aliud quàm inter se altercātibus: neq; plebs urbana quæ adhuc detinebatur patriciorum fauore aut desiderio patriæ, sui perstabat similis: sed hi quoq; clam'ue palam'ue magna ex parte diffugiebant, & nihil firmi uidebatur reliquum. Interea consules, quorum magistratus pauci menses supererant, indixerunt comitia. quorum tempus ubi aduenit, cum iam deberent in campo ferri suffragia, nemine illum honorem ambiente, ac ne ultro quidem

oblatum admittente, ipse designauit cõsules qui eum magistratum iam antè gesserant, uiri ex æquo gratiosi apud optimates ac plebẽ, Posthumius Cominius & Sp. Caßius, quorum auspitijs Sabini debellati fuerant. Horum consulatus incidit in septuagesimamsecundam Olympiada, qua uicit stadio Tisicrates Crotoniensis, principe Athenis Diogneto. Hi cùm maturius solito consulatum iniſſent Calend. Septembribus, ante omnia retulerunt ad senatum de plebis reditu: primumq́; rogauerunt Agrippam Menenium, uirum stata ætate insigniq́; prudentia, sed maxime laudatum quòd honeste se gereret in cura reip. medius inter partes, neq; superbiam fouens optimatium, neq; plebi permittens licentiam: qui ad pacem hortans sic locutus est. Si omnes quotquot hic adestis P. C. eandem mentem haberetis, nec eſſet qui obstaret paci cum plebe quibuscunque componendæ conditionibus, & de his tantum consultandum eſſet, paucis exponerem quid ego censeam. nunc quoniam quidam de hoc ipso ambigunt, utrum satius sit reconciliari plebi, an bellum cum ea gerere, non uidetur mihi facile in pauca uerba conferre meam sententiam: sed neceſſe habeo prolixiore uti oratione, ut intelligatis eos qui inter nos à pace abhorrent, parum reip. prospicere, & inaniter nos terrere obiectis leuibus incommodis facileque medicinam admittenti

mittentibus, maxima uero & incurabilia mala negligere: quod non aliam ob causam faciunt, nisi quia magis iram quàm ratione͂ in consilium adhibe͂t. Quis enim diceret istos prauidere quid utile aut poßibile, qui putant ciuitatem hanc cuius tam late patet imperium, ut inuidiosa & grauis sit finitimis, posse in officio continere aut incolumes seruare gentes subditas absq; ope plebeiæ multitudinis: aut pro hac quæ seceßit, aliam meliorem introducere, quæ foris pugnet pro imperio, domi quiete degat, neutrobi discedens à modestia. quid enim aliud possunt dicere, quo freti à pace nos dehortentur? quàm autem utrunq; hoc stultum sit, uobisipsis considerandum relinquo, reputantibus post discessum infimæ plebeculæ non ferentis quosdam inciuiliter abutentes suis calamitatibus, quæ tamen nihil uobis mali nec facit nec cogitat, tantum honestam pacem expectans, multos esse uobis male uolentes qui cupide arrepta occasione instantur, iactantes hoc esse illud tempus optatißimum, quando imperium uestrum euertere dabitur. Nam Aequi, Volsci, Sabini, Hernici, hostes nostri perpetui, & nunc recentibus exasperati cladibus, agros nostros sibi diuidendos spe præcipiu͂t. Campaniæ uero Hetruriæq; quicquid dubia fide reliquimus, aut aperte desciscu͂t aut occulte defectionem cogitant. Quin & Latinorum cognata gens uidetur parum co͂stans in

officio, & fide amicitiæ, uerùm eius quoq; magna pars nuntiatur laborare nouarum rerum cupidine, quarum pleriq; omnes natura sunt auidi. Nos qui nuper alijs arma inferebamus, nunc ipsi obsidemur, aruis sine semente relictis: prospectamusq; uillas diripi, prædas abigi, seruitia transfugere, nec possumus his malis occurrere. & hæc patimur adhuc sperantes cum plebe concordiam, scientes in nobis situm uno senatusconsulto seditionem componere. nec melior est rerum nostrarum status domi quàm foris. nam neq; sociorum auxilijs instructi sumus contra externam uim, neq; ipsi propter urbanorum infrequentiam ad arcendam sufficimus, infensis nobis tot gentibus. atq; in hoc ipso modico & imbelli numero maior pars plebeia est, quotidianis operarũ mercedibus se sustentantes clientes nostri & opifices, non admodum firmi custodes periclitantis optimatium regiminis. ad hæc crebri ad secessores transfugæ & reliquos omnes suspectos faciunt. Sed super omnia commeatus per hostes interclusus fame nos iam territat: quod si accesserit inopia, magis etiã terrebit. præter ea bellum nunquam sinit animos nostros conquiescere: & quod molestißimum est mulierculæ secessorũ paruuliq; pueri & parentes senio cõfecti, habitu squalido ac miserabili oberrãt per fora & cõpita, plorãtes, supplicantes, tangẽtes dextram uniuscuiusq; atq; genua,

lamen

lamentantes suam præsentem, & magis etiam futuram desolationē, miseranda & non ferenda specie. nemo enim tam immanis est ut ad horum aspectum non turbetur animo & afficiatur hominum infortunio. quapropter si plebeijs fidere nolumus, tollenda sunt è medio & hæc corpora, partim obsidioni ferendæ inutilia, partim dubiæ fidei quibus expulsis quid uirium reliquum erit ad urbis custodiā? aut quibus auxilijs freti audebimus aduersus tot simul ingruentia mala resistere? nam proprium nostrū refugium & unica firma spes, robur patritiorum paruum est ut uidetis, nec dignum ob quod de nobis sentiamus magnifice. quid igitur belli ferendi autores uel ipsi delirant, uel nos decipiunt, ac non potius aperte suadent, sine sanguine ac labore urbem inimicis iam nunc dedere? At fortasse ipse uaniloquus non timenda timeo: cæterum urbi nihil aliud accidere potest quàm mutatio, res non magni negotij, quòd facile sit ex quibusuis gentibus & locis mercenarios colonos & clientularum uulgus recipere. hoc enim est quod pleriq; iactāt plebis aduersarij, per Iouem non omnino ut ipsis uidetur stolide. nam eò stultitiæ iam uentum est, ut pro salutaribus sententijs afferantur uota inania. Quos ego libenter rogauerim, quantum temporis nobis ad ista exequenda concedatur, hoste imminente urbi è proximo. aut quam ueniam meretur cunctatio in expectandis auxilijs,

aduersitatibus nostris nil cunctantibus? aut quis mortalium immortaliúmue interim nos tuebitur, dum per otium undecunq; contrahuntur & huc adducuntur auxilia. Isti uero qui relicta sua quisq; patria commigrabūt ad nos, qui tandem erunt? Vtrum domi diuites & honorati uel maiorum suorum nobilitate uel uirtute propria? Et quis sustineat relictis domesticis bonis alienorum malorū turpiter fieri particeps? Non enim ut pace ac delitijs unà nobiscum fruantur huc uenient, sed ad bellum & pericula, quorum incertus exitus. An plebeiam & lare carentem introducemus multitudinem, expulsæ hinc similem, uidelicet æs alienum & mulctationes ac huiusmodi mala libenter quocunq; secum translaturam: quam ut demus alioqui frugi & modestam fore, certè uel hoc ipso plebe nostra longe deterior erit, quòd aliena à nostra consuetudine, uitæ ratione, moribus, legibus, institutione, omniū harum rerum imperita, male nobis conueniet. Et indigenarum liberi, uxores, parentes, alij'ue affectus hic sunt obsides, atq; adeo natalis soli desiderium, quod omnibus inest necessariò, nec potest eximi. At accersitum istud & inquilinum uulgus si nobiscū cohabitet, cum nihil tale hic queat ostēdere, nihil boni habebit pro quo se exponat periculis: nisi quis eis promittit agros & partem urbis ad domicilia, spoliatis horum possessoribus: quæ etiam ciuibus ægre cōcedimus

post

post multa pro Repub. certamina. ac fortasse ne his quidem solis contenti fuerint, affectaturi etiam honores & magistratus, aliarumq; bonarum rerum communionem ex æquo cum patritijs. Ita fiet ut si non concesserimus quicquid postulauerint, inimicos eos habeamus: si uero permiserimus, pereat Respublica, à nobisipsis pessundata. taceo quòd corporibus bello idoneis nunc opus habemus, non agricolis, nec operarijs, nec negotiatoribus, nec opificibus sellularijs, qui bellando discant bella gerere. durum enim est non assueto periculum facere; quales utiq; erunt isti collectanei ex omnibus nationibus. at militare auxilium neq; usquam uideo, neq; si se ex improuiso offerret, suaderem recipiendum intra mœnia, cum constet multas urbes oppressas à suis præsidijs. Hæc sanè atq; alia iam dicta considerantes, simulq; inuitantium uos ad concordiam memores, quodq; non nouo exemplo pauperes dissideant à diuitibus, humiles à nobilibus, sed in omnibus ut ita dicam paruisq; magnisq; ciuitatibus male inter plus & minus cõueniat, in quibus Reip. præsides moderatione seruauerunt patrias, superbia uero & sua bona & sese perdiderunt: & quòd quicquid ex multis partibus constat, aliqua uitiosum sit necesse est: præterea neq; in humano corpore semper resecandũ membrum uitiatum, ne fœdetur reliqui species, & natura breui deficiat: neq; à ciuili societate

malo aliquo infectam partem excludendam continuo: quòd alioquin partibus paulatim depereuntibus uniuersitas ipsa consistere salua haudquaquam ualeat: postremo cogitantes necessitatis uim, cui soli coguntur uel dij cedere, ferte æquo animo fortunæ uicissitudines, neque quasi semper futuri compotes uotorum tumete arrogantia & inscitia, sed flectimini & cedite, exemplo felicium consiliorum non aliunde sumpto quàm à uobismetipsis. Oportet enim tum ciuitates, tum singulos uiros cum seipsis contendere, operamq; dare ut posteriores eorum actiones à prioribus non degenerent. Ergo uos ipsi multos infensissimos hostes sub iugum redactos neq; occidistis neq; expulistis è sua patria: sed domibus & agris redditis sinistis eos retinere sedes pristinas, nonnullis etiam ciuitatem largiti & ius suffragij: quodq; magis mirandum est, uestrorum ciuium multis, post grauia peccata in uos admissa, pœnam remisistis contenti in autores iram effudisse, ut missis colonis Antemnas, Crustumeriam, Medulliam, Fidenas, multisq; alijs. quorsum enim attinet omnes enumerare, quos ui captos moderate castigastis & ciuiliter? nec ullum unquam ciuitati aut periculum aut dedecus inde accidit: sed laudatur uestra clementia, in tuto est hac parte ciuitas. Et qui hostibus pepercistis, cum amicis pugnabitis? qui perdomitis mulctam remisistis,

propug

propugnatores imperij uestri male mulctabitis? qui urbem uestram prebetis omnibus eò refugientibus tutum receptaculum, sustinebitis indigenas ex ea pellere, cum quibus diuturnam habuistis consuetudinem, pariter educati, communium aduersitatum & felicitatum bello paceq; participes? Non, si quod iustum est & nos decet uolueritis facere, & sine ira quid utile sit indicaueritis. Dixerit aliquis: Nobis quoq; placet sedari dißidium, & uehementer id cupimus, sed quonam modo id faciendum ostende si potes. Vides quanta sit in plebe arrogantia: quæ cum prior nos læserit, tamen non dignatur legatos de pacere mittere, ac ne nostris quidem respondet humane & ciuiliter, sed tumens fastu minitatur, nec quid sibi uelit coniectura est facilis. Audite igitur meum consilium. Ego neq; plebem tam infensam nobis existimo ut reconciliari non cupiat, neq; facturam quæ minatur, hoc inde conijciens, quòd dictis facta non respondere uideam: immo puto eam pacis magis quàm nos cupidam. nos enim habitamus carißimam patriam, rem familiarem, domos, parentes, omnia quæ magni faciunt homines, in potestate nostra habemus. illa exul aris focisq; caret, orbata propinquis neceßitudinibus, ne quotidiano quidem uictu suppetente. Quòd si quis roget, cur igitur misera neq; nostras inuitationes admittit, neq; per legatos nobiscum agit? ei hoc tantum refer

referam: quia per Iouem cum semper eadem uerba à nobis audiat, nihil postea uel humanitatis uel æquitatis uidet quod re illis respondeat: & proinde uerbis solis se lactari existimat, nobis semper prouisionem aliquam pollicentibus, nunquam pollicita præstantibus. nec potest animum inducere ut legatos mittat, uerita ne propter istos accusatores suos quotidianos repulsam patiatur. Aut forte insanæ contentionis id uitium est. Nec mirum, quando hoc peruicax contentionũ studium aliquot nostri ordinis occupauit, & uulgato uitio nolunt aduersæ parti cedere, sed quocunq; modo uincere, nec prius largiri beneficiũ, quàm accepturos obnoxios sibi fecerint. Hac sanè reputans censeo legatos ad plebẽ mittendos ex his quibus facilime fidẽ habitura sit, dandamq; eis potestatem res componendi conditionibus quibuscunq; ipsis æquum uisum fuerit, nihil ad senatum referendo amplius. Ipsi enim se præbebunt faciles, qui nunc uidentur nos uelut è sublimi despicere, ubi senserint serio uos studere concordiæ, & ad æquiores condescendent conditiones: nihilq; inhonestum postulabunt nec impoßibile. Sic enim natura cõparatum est, ut uel modestißima ingenia exasperentur irritata contumeliis, sed eadem facile mitescant officiis. Hæc Menenij dicta murmur excepit, patribus per partes capita conferentibus: & qui plebi æquiores erant sese inuicem cohortantibus ad omnem

oper

operam nauandam quo plebs reducatur in patriam, quandoquidē ducem ad id se præbeat nobilissimus factionis optimatium: diuersæ autem sententiæ hominibus, qui nihil omnino uolebant mutari de pristino statu Reip. cum nullum expedirent præsentaneum cōsilium, non libenter discedentibus a proposito, nec tamen uolentibus in eo persistere: integris porrò & neutri factioni deditis, pacem cupientibus, & id unum spectantibus quomodo præcaueri posset obsidio. postquam autem omnes conticuerunt, maior consul laudata ingenuitate Menenij, cæteros etiam hortatus ad capessendam curam Reip. libereq; promendum quicquid sentiant, & exequēdum quæ comprobata fuerint, sequentem nominatim rogauit M. Valerium, fratrem unius ex patriæ liberatoribus, uirum optimatium nemini secundū populari gratia. Qui cum assurrexisset, primùm commemorauit patribus acta sua ciuilia & sæpe se prædixisse his calamitates, alijs uerba sua nihili facientibus. Deinde suadebat paci reclamantibus, non ut æquitatis rationem haberent, sed quandoquidem seditionē non paßi sint eximi ex urbe priusquam glisceret, nunc saltē dispicerent quomodo tolli queat quātocyus, priusquam iam adultior fortasse insanabilis fiat, aut certe curatu perdifficilis, magnam aliquam calamitatem ipsis afferat. Plebis enim postulata nūc alia fore, nec uideri staturam intra eosdem quos antè

term

terminos, & æris alieni remißionem tantum petituram: sed fortaſſe aliquid etiam auxilij, quo tuta permaneat in posterū. Dictatura enim introducta in Remp. antiquatam legem per quam libertas eius antea sarta tecta fuerat: quæ nō sinebat ciuem indemnatū à quoquam interfici, aut plebeios in neruum adiudicari patritijs, sed prouocationem eis cōcedebat ad populum, absoluendis damnandisue ex eius suffragijs. Aliā quoq; potestatem plebi penè in totum ademptam, quæ penes eam fuerat superioribus seculis: quādo nec triumphū à senatu impetrare potuerit uiro nemini uirtute secundo & hoc honore dignißimo P. Seruilio. quapropter uulgus offensum merito male sperare de securitate sua, quando nec consulis nec dictatoris fauor sibi profuerit, adeò ut magistratus ipsi ob id studium incurrerint contumeliam. Quæ omnia clam effecta non à gratiosißimo quoq; ordinis patritij, sed à contumeliosis quibusdam & iniustorum lucrorum auidißimis: qui ciuibus mutuati pecuniam magno fœnore oppressos abduxerint in seruitium, & crudeliter eis ac superbe dominādo alienauerint uniuersam plebem ab optimatibus: & factione conflata duce Ap. Claudio, uiro paucorū potentiæ studioso & infenso plebeijs hominibus, illius opera subuertant Remp. & nisi sanior senatus pars id genus impedimenta repulerit, periculum esse urbi ne diripiatur & diruatur ab hostibus.
Poste-

Postremo probari sibi dixit sentētiam Menenij, & ut propere mittatur legatio. Legatos uero tentare an poßint arbitratu suo seditionē comprimere: quòd si plebs ablatas conditiones dedignata fuerit, ipsos quascũq; illa dederit accipere. Post hunc rogatus est Ap. Claudius, aduersæ plebi factionis uir multum sibijpse tribuens, nec omnino immerito. nam & quotidiana eius uita sobria fuit ac uenerabilis, & generosus in administrandis rebus animus, dignitatis optimatium conseruandæ studiosißimus. Is occasione arrepta ex concione Valerij, uerba fecit in hunc modum. Rectius existimationi suæ consuluisset Valerius, si contentus suo locò sentētiam dicere, temperasset ab incusandis diuersum sentiētibus. Sic enim poterat nihil audire de suis ipsius uitijs. nunc quoniam ei non fuit satis id cōsulere, quod nos in teterrimorũ ciuium seruitutem conijciat, uerum etiam in sibi aduersantes inuectus, in me quoq; uelitatus est, ualde mihi necesse est ad hæc respondere, & primùm ad ea quibus me calũniatus est. Exprobrauit enim mihi nec ciuile nec liberale studium, quòd lucra cōsecter modis omnibus, multosq; pauperes libertate spoliauerim, quodq; non minima causa seceßionis plebis sim. quorum nihil uerum esse neq; sanum facile uobis ostendero. Dic mihi Valeri, scin aliquem à me nexum ob alienum æs? quos unquam ciues in neruo habui, aut nunc habeo? quis è seceßoribus

propt

propter meam crudelitatem aut auaritiam caret patria? certe proferes neminem. Tantum enim abest ut alicuius ciuis libertatem ob æs alienum oppresserim, ut multos etiam de meis bonis subleuauerim, remisso debito, nec unquam quenquam qui soluendo non esset in seruitutem uindicauerim: sed omnes per me sunt liberi, omnes gratiam habent ut clientes & amici deuincti summa necessitudine. Nec hoc dico in accusationem eorum qui non idem faciunt, sed quod legibus permittuntur facere: uerum calumniatori ad meum crimen respondeo. Quòd autem morosum me appellauit & antesignanum malorum hominum, infensumq; plebi & paucorũ potentiæ studiosum, insimulans quòd optimatibus faueam, cõmunia hæc mihi uobiscum sunt crimina, quotquot cum sitis ipsi meliores detrectatis deteriorum imperium, & quã à maioribus accepistis Remp. non fertis degenerare in uilissimam omnium speciem popularis regiminis. nõ potest enim iste optimatum administrationẽ significare paucorũ potentiæ nomine, ut res per se bona nouato uocabulo adducta in inuidiam pereat: nos iustius & uerius exprobraremus ipsi ambitionẽ & affectationem tyrãnidis. constat enim fermè omnes tyrannos ex plebis adulatoribus fieri: & expedita uia est ad opprimendam ciuitatis libertatẽ, quæ per fauorem pessimorum ciuium ducit ad potentiam: quos iste semper coluit, ac ne nunc quidem desin

desinit, Scitis uos ipsi nunquã hæc ausuros fuisse uiles & abiectos homines, nisi ab hoc magnifico amatore patriæ concitatos spe non impunitatis solum, uerum etiam potioris conditionis quàm antea. & hæc uere dici ex ipsius uerbis potestis colligere, si meministis dũ uos bello terreret, & reconciliationẽ esse necessariam uellet ostendere, negasse contentos fore pauperes æris alieni remißione, sed postulaturos aliquod auxilium, nec imperium nostrum ut antea laturos. postremo suasisse ut boni consuleremus & permitteremus plebi quascunq; leges reditus, nullo honestarum inhonestarúmue, iustarum iniustarúmue discrimine. Tanta arrogãtia repleuit insanum uulgus uir senex & nostro fauore omnibus defunctus honoribus. Id uero te dignũ erat Valeri, alijs falsa probra obijcere, cũ ipse talibus sis obnoxius criminibus? Sed hæc cõtra istius calumniã suffecerint. Quod uero ad præsentem consultationem attinet, mihi uidetur iustum & po. Ro. dignum nobisq; utile, si quemadmodum à principio dixi, & nunc quoq; cõstanter eadem asseuero, non confundamus bene constitutum reip. statum, nec moueamus non mouẽdos mores acceptos à maioribus, nec tollamus è uita fidẽ, rem sacram, per quam ciuitatibus contingit securitas: tum ingratæ plebi non cedamus, concupiscenti res iniustas ac nefarias. Tãtumq; abest ut ab aduersarijs perterrear, qui ideo uulgus in

hac urbe in me concitant, ut duplo magis quàm antè indigner plebi postulanti talia. Vestram quoq; P. C. absurdam mentē demiror, qui quod ei negastis prius quàm ex professo hostis fieret, æris alieni & iudiciorum remißionem petenti, nunc armatæ & hostiliter agenti concedere uultis, & quicquid illi præterea collibuerit: libebit autem ante omnia postulare ius æquum gerendorum honorum, & ut earundem rerum quarum & nos sint participes. Ergo ad plebis administrationem patiemini res recidere, quæ forma reip. ut dixi est craßißima, & uobis minime digna qui aspiratis ad imperium. Non, si sapueritis. aliâs essetis omnium stultißimi, si dedignati unius uiri tyrannicum dominium, nunc plebis beluæ multorum capitū uosipsi subijciatis tyrannidi, idq; non gratijs inducti, sed necessitate adacti, quasi uero nihil supersit aliud, nisi præter animi sententiam illi cedere. Quod si semel insensatæ multitudini pro debita peccato pœna insuper honorari contigerit, quàm arrogantem & superbam putatis fore? non est enim quod speretis his impetratis modestiorem futuram postea, si ab omnibus uobis ea sibi decreta cognouerit. multū hic opinione sua fallitur Menenius, uir integer, & alios ex suis morib. æstimans. perget enim molesta esse per arrogātiam, quæ uictoriā comitari solet, & per insipiētiam, cui maxima uulgi pars est obnoxia: quod si non

statim,

ſtatim, certe aliquãto poſt ob unãquanq; repulſam armis arreptis eodem modo nos terrere conabitur. Itaq; ſi prima poſtulata conceſſeritis ei pro tempore, mox accerſetis uobis aliquid deterius, ac mox rurſus aliud illo ipſo moleſtius, quaſi & prima illa terrore uobis expreſſerit, donec poſtremo urbe pellamini, ſicut in alijs multis ciuitatibus accidit, & nouißime Syracuſis, ubi agrorum domini à colonis ſuis clientibus pulſi ſunt. Sin autẽ perteſi tandem eius improbitatem conceſſuros uos negabitis, quid uetat iam nunc uti ea libertate incipere? præſtat enim minore periculo & nondum accepto detrimento, ingenuè mẽtem proferre, quàm poſt admiſſa damna indignari errori præterito, & nihil tale cõmittere amplius, ſeroq; tãdem ſapere. Nec eſt quod aut deſertorum motu, aut externo bello terreamini, aut deſperetis de domeſticis uiribus quaſi ad urbis tutelam non ſufficiant. nam profugorum iſtorum uis non diuturna eſt, nec ſicut nunc æſtate, ita per hiemem durare ſub diuo poterunt in tugurijs, aut rapto uiuere conſumptis cõmeatibus. ac ne aliunde quidem cõparata aduehere propter inopiam, ut qui nec priuatã ullam pecuniam habeãt, nec publicam. nam bella plerunq; ſuſtentantur pecuniarum copia. at iſtis nec pecunia eſt nec imperium: unde credibile eſt ſecutura dißidia, & ex his confuſa irritaq; cõſilia. neq; enim dignabuntur Sabinis aut Hetruſcis

aliis'ue exteris in seruitutem sese dedere, quibus ipsi prius nobiscũ libertatem ademerunt: imò ne fides quidẽ eis habebitur, quòd post desertã turpiter patriam, nõ idem facturi sint his à quibus recepti fuerint. Reguntur autem & finitimæ gentes ab optimatibus, nec apud ullam earum plebs æquo iure degit cũ proceribus. haud patiẽtur illi, cũ in unaquaq; ciuitate plebẽ contineãt in officio, externam istã & seditiosam turbam in suas patrias recipi, ne ab admissis in æquã partem hac ipsa priuentur postea. quod si me fallat opinio, & excipiantur ab aliquo populo, tum pro hostibus habiti patiẽtur hostilia. Habemus obsides eorum parẽtes & coniuges cæteramq; cognationem, quo quid optabilius dii concederẽt? hos in conspectu cognatorum trucidabimus si nos aggredi ausi fuerint, quo nihil eis facere possemus cruciabilius. Qui si audirent nos hoc uelle facere, credite mihi mox uenirent supplices, & cum lacrymis inermes se nobis dederent quantumuis duris conditionibus. Vehementes enim sunt necessitates huiusmodi, & ad frangendam quamlibet contumaciam ualidæ, redigẽdamq; in nihilum. Iam satis dictum puto cur istos profugos timendos non putem. Externos uero terrores sæpe sensimus intra minas consistere, aut si quid ulterius hostis audeat, res uerbis non respondere. Quod autem aliqui uerentur ne nobis domesticæ uires non sufficiant, & ideo

bellum timent, sciant se nõ satis quantæ sint intelligere. certe quos desertoribus opponamus habebimus, si uoluerimus delectu ex seruitijs habito libertate donare quenque robustißimum: quod satius fuerit, quàm ab illis imperio exui. sunt satis periti rei militaris, ut qui toties interfuere nostris expeditionibus. cæterum externo hosti obuiam ipsi alacriter ibimus, assumptis omnibus clientelis, & reliqua plebe quæ manet in officio. quam ut alacriorem reddamus ad subeunda pericula, æris alieni remissionem eis largiemur, non in commune sed uiritim. Nam si moderatione opus est pro ratione temporis, non erga inimicos ciues utendum est ea, sed erga amicos, quibus persuasi non coacti gratificari uidebimur. quod si his copijs nõ sufficientibus aliunde indigebimus auxilio, è castellis præsidiarios euocabimus, & in colonias dimissos reuocabimus: quorum quãta multitudo sit, è proximo cẽsu licet cognoscere. C X X X M. *sunt Romanorum ciuium qui pubertatem attigerint, quorũ ne septimã quidẽ partem numero æquarint profugi. Quid dicam Latinorũ* X X X *populos, quibus propter cognationẽ nihil optabilius posset contingere quàm ut pugnent pro nobis, si modo decernatur eis æquum ciuitatis ius, quod petere non desinunt. Finem faciam si unum etiam addidero, quod quamuis in bello momenti sit maximi, nec nos animaduertitis,*

nec consultorum quisquam monuit. Nulla re ad uictoriam æque opus est ac bonis ducibus, his nos abundamus, apud aduersarios rari aut nulli sunt. Numerosa porrò turba si imperitos duces habeat, nihil agit ut decet, sed sua se impedit multitudine, tantoq; magis conflictatur quanto maior est. boni uero imperatores etiamsi paruas acceperint copias, augent eas celeriter. proinde quantisper bonos ductores habuerimus, non deerunt qui eorum ductu libenter militent. Hæc igitur cogitantes & gestorum populi Romani memores, nihil humile & uobis ipsis indignum decreueritis. Rogare posset uestrum aliquis: quid igitur nobis faciendum censes? hoc enim forte iamdudum audire cupitis. Nullam ad desertores legationem mittendam, nec æs alienum remittendum, nec faciendum aliud quicquam quod ullam timoris ac trepidationis speciem præ se ferat. Quodsi positis armis in urbem reuersi uobis potestatem de se per otium deliberandi fecerint, moderate statuendum de eis: quando scitis omnes stultos, præsertim uulgus, in humiles superbire, erga superbos se demisse gerere. Vbi Claudius desijt, uociferationes & ingens strepitus in senatu diu fuit. nam qui optimatium factionis uidebantur, & de iure suo nolebant decedere, probabant nouissimam hanc sententiam, hortabanturq; ambos consules ut meliori parti acceder

der

deret, memores regiam se potestatem habere non plebeiam. sin minus, saltem æquos se præberent utriq; donec dinumeratis sententijs appareat maior numerus. quod si neutrum horum facere uolentes ad se arbitrium rerum traxerint, negabant se id permissuros, sed reclamaturos uerbis donec licuerit, atq; etiam armis repugnaturos si opus sit. erat autem is globus ualidus, & penè tota patriciorum iuuentus adhærebat huic proposito. pacis studiosis sententia Menenij Valerijq; magis placebat, præcipue senioribus, reputantibus quantæ calamitates soleant ciuilia bella consequi. Sed superante clamore ac petulantia iuuenū, contentionem eorū ueriti & contumaciam erga consules, ne forte nisi eis cederetur res ad manus deueniret, uersi in preces & lacrymas obtestabātur aduersarios. Sedato tumultu, ægreq; reddito silentio, COSS. prius inter se collocuti, hanc tandē suam pronuntiauerunt sententiam. Nos P. C. imprimis uellemus ut omnes consentiretis, cum aliàs, tum maximè quoties de publica salute incidit cōsultatio: sin minus, saltem senioribus uestrū cedere iuniores, & non contendere, cogitantes sibi quoq; ubi ad id ætatis uentum fuerit eundē honorem habendum à natu minoribus. sed quoniam uidemus uos ad rixam prolapsos omniū malorum nocentißimā, & arrogantiæ multum in uobis iuuenibus, nunc quia parum diei superest, nec potest quicquam

statui tam cito, abite redituri senatu proximo, sed cum melioribus mētibus. quòd si à cōtentionibus nō destiteritis, uobis iuuenibus posthac nec iudicibus utemur nec cōsultoribus, sed imposterū hanc confusionē lege arcebimus, præscripto annorum numero, quē senatores habere oporteat. Seniores uero denuo rogati si dissenserint, cōtentionem eorum dirimemus ratione compendiaria, quam audire nunc uos operæprecium ducimus. Scitis sanè legem nobis esse iam inde ab V. C. quæ omnia in senatus potestate facit, præter magistratuum creationem, legum lationem, & belli inferendi finiēdiue arbitrium. horum trium potestatem esse penes suffragia populi. nunc non de alio consultatur, quā de bello & pace: quare necesse est nostras sententias confirmari populi calculis. Itaq; indictis ex hac lege comitijs, sententias à uobis dictas committemus suffragijs, ut sic optime tollatur uestra contentio: & quod plurium calculis probatum fuerit, id ratum habebimus. digni sanè sunt hoc honore qui permanserunt in fide reip. nobiscum bonorum malorumq; participes. His dictis senatum dimiserunt. Deinde cum per nuntios iußissent omnem agrestium & castellanorum multitudinem sibi præsto esse, senatumq; in diem certam indixissent, postquam cognouere plenam esse urbem turbis aduenticijs, patriciosq; uictos lacrymis, precibus, & querelis quibus à parentibus

secess

seceſſorum & paruulis liberis fatigabantur, ad præſtitutam diem ſummo mane in forum progreſſi ſunt, refertum uulgo omnis generis: & pro æde Vulcani, ubi concionari mos erat, primùm laudauerunt plebem quòd frequens adeſſet ac alacris, deinde rogauerunt ut quieti expectarent donec ſenatuſconſultum fieret. domeſticos autem seceſſorum bono animo eſſe iuſſerunt, recepturos breui affectus ſuos cariſſimos. tum ingreſſi curiam & ipſi leniter ac modeſte locuti ſunt, & alios orabant ut mites & humanas proferrent ſententias: primumq; rogauerunt Menenium. Is cum aſſurrexiſſet eadem dixit quæ antea, hortando ſenatum ad reconciliationem: eandem quoq; ſententiam, propere mittẽdos ad profugam plebem legatos cum poteſtate, qui agant de reconciliandis partibus. Poſt hunc alij conſulares ſecundum ætatis ordinem rogati omnes accedebant Menenij ſententiæ, donec ueniretur ad Appium. Qui ſurgens, Video, inquit, P. C. & conſulibus & uobis fermè omnibus placere, plebem reduci quibus ipſi libet conditionibus: meq; ex omnibus qui ante reclamabant ſolum ſupereſſe, & illis exoſum, nec uobis utilem. non tamen deſiſtam à priſtino propoſito, nec mea ſponte fraudabo rẽpub. unius ſenatoris ſententia, quo magis nunc ab alijs deſtituor, eo maiore in precio ero aliquando apud nos: & uiuus laudem merebor, defunctus memo-

riam apud posteros. Faxis Capitoline Iupiter & dÿ urbis huius præsides, Semonesq; & genÿ, ut bono commodoq; reip. profugi redeant, & ego fallar opninione quam concepi de futuro tempore. quòd si quid mali propter ista consilia ciuitati acciderit, id quod breui apparebit, uos celerem opem & salutem rebus labantibus attuleritis. mihi uero qui nec aliâs unquã iucunda malui quàm utilia dicere, nec nunc prodo rempub. meæ securitati consulẽs, benigni eritis ac propitÿ. Hæc sunt uota mea: uerbis enim non opus est amplius. cæterum in sententia permaneo, & ÿs qui urbem non reliquerunt remittendum æs alienum censeo, cum desertoribus uero bellum gerendum modis omnibus, quandiu in armis perstiterint. His dictis obticuit. Approbata senioribus Menenÿ sententia, ubi ad iuniores secundum ordinem rogandi uentum est, omnibus patribus expectatione arrectis surrexit Sp. Nautius familia natus honestißima. Nam autor eius generis unus ex Aeneæ socÿs fuerat, qui sacerdos Mineruæ in arce Iliensi consecratæ, palladium secũ transtulerat, cuius custodia mansit penes succeßionem gentis Nautiæ. is etiam suis uirtutibus conspicuus, uidebatur breui consulatum assecuturus. Hic tum exorsus à communi defensione iuuenum, negans eos per contendendi studium aut arrogantiam dissensisse à maioribus natu

cum diuersam tuerētur sententiam, sed culpam, si quid culpæ esset, in feruorem ætatis ad lapsum facilem transferens: tandem ait se fidem suis uerbis facturum mutatione sententiæ. Itaq; permittere se eis, ut prudentioribus, decernerent quicquid uideatur è republica. se nihil contradicturos, sed obsecuturos senioribus. Similia deinde cæteris iuuenibus pollicentibus, præter paucos propinqua cognatione iunctos Appio, consules laudata horum modestia, iußisq; ut semper in publicis consilijs ita se gererent, decē legatos elegerunt nobilißimos seniorum, omnes uno excepto consulares. fuerunt autē hi. T. Largius Flauus, Agrippa Menenius C F, M. Valerius M F, P. Seruilius P F, P. Posthumius Q F. Tubertus, T. Ebutius T F Flauus. Ser. Sulpitius P F Camerinus, A. Posthumius P F Albus, A. Virginius A F Cælimontanus, & Sp. Nautius. Dimisso deinde senatu COSS. *in comitium progreßi* S C *legerunt & legatos produxerunt. Omnibus uero cupientibus mandata eis data cognoscere, aperte responderunt: ut plebem quocunq; modo patricijs reconcilient sine dolo malo, reducantq; secessores in sua primo quoq; tempore. Cum his mandatis legati eadem die profecti sunt. præuenit tamen eorum aduētum rumor eorum quæ in urbe acta fuerant: moxq; totis castris plebs effusa est eis obuiam. erat inter eos qui secesserāt uir quidam*

admod

admodum seditiosus, acri ad prouidendum ingenio expeditaq; facundia, nomine L. Junius, quod illi commune erat cum regum expulsore: cognomen Bruti usurpauit ipse, ut expleret appellationis similitudinem. hæc affectatio multis fuit ridiculo, ut per iocum Brutus uocitaretur. Hic cum præfectum castrorum docuisset, consultius esse plebi si se difficilem faciat, ne iniquioribus legibus consequatur reditum, siq; aliquantisper aduersetur per commentum quodpiam tragicum: pollicitus se acturum causam plebis, commostratoq; quid dicendum faciendum'ue, persuasit homini. Ac mox plebe ad cōcionem excita, legatis dicendi copia data est, quanam de causa uenerint. Tum M. Valerius legatorum maximus natu & popularis maxime, faustis acclamationibus & salutationibus multitudinis gratitudinem testantibus exceptus, postquam hæ consiluerunt, uerba fecit in hunc modum. Nihil amplius uetat uos Quirites reuerti ad uestra domicilia, & in gratiam redire cum patribus. Decreuit enim uobis senatus honestum atq; utilem reditū, cum omnium præteritarum offensarum obliuione. nosq; quos nouit uestri amantißimos, & à uobis uicißim merito honoratos, legatos misit cum libera potestate componendi huius negotij: ne nobis opus sit coniecturis uti de uestris uoluntatibus, sed audita ex uobis postulatione, quibus legibus

cupiatis

cupiatis finiri discordiam, si uestra postulata æqua sint & poßibilia, & salua S.P.Q.R. dignitate concedi queant, impetretis à nobis non expectata senatus deliberatione amplius, non procrastinando nec alendo ulterius inuidiam hostium. Hanc igitur senatus gratiam libentes & alacres accipite Quirites pro magna felicitate: dijsq; gratias agite, quòd pop. Romanus cuius tam late patet imperium, & senatus penes quem sunt reip. gubernacula, non soliti aduersarijs cedere, in uestrum honorem se submittant, non habita diligenti ratione quid utrosq; deceat, quódue sit superiorum aut inferiorum officium: prioresq; ipsi uos inuitent ad amicitiam, ne superbo quidem responso quod iam legationi proximæ dedistis offensi, condonantes uobis puerilem istum fastum & petulantiam, non aliter quàm indulgentes parentes pueris nondum per ætatem recte sapientibus: decretaq; noua legatione parati nonnihil de iure suo decedere. Tantam ergo felicitatem nacti ne cunctemini indicare quanam re opus habeatis ciues charißimi, & nolite nobis illudere. Missam facite seditionem, ite læti in Vrbem quæ uos genuit & aluit, cui malam educationis gratiam redditis, desolatæ quantum ad uos attinet, & relictæ pecorum pascuis. Quod si hanc occasionem amiseritis, frustra optaueritis similē. Eius uerba sic excepit Sicinius. Non ex una oratione

æstiman

æstimandum est bonum consilium, sed oportet etiam contrariam expendere. Simulq; iubebat ut loqueretur qui uellet, pudore atq; timore posito. eum enim esse rerum statū, qui pudorem & cunctationem non ferat. Silentio deinde facto cū alius in alium oculos iactantes, requirerēt aliquem qui pro uniuersis diceret, nemo existebat, Sicinio sæpius repetente uerba eadem. Tandem ut erat pollicitus, prodijt L. Iunius ille qui Brutus uocari uolebat, & magno assensu totius multitudinis talem concionem exorsus est. Metus patriciorum uos Quirites, quo tabescitis, attonitos habere uidetur nunc quoq;: eoq; pressi non audetis in medium proferre quæ iactatis quotidianis sermonibus. fortasse quisq; uestrum putat proximum aliquem locuturum pro omnibus suo periculo, ipse malens per tuta incedere, secure pro parte sua fruiturus aliena audacia, iniquo sanè consilio. Si enim idem omnibus esset animus, singulorum timiditas unà omneis læderet: & dum unus quisq; sibi priuatim prospicit, periret respublica. Ergo si antea nesciebatis finem adesse uestro timori, & libertatem confirmatam ex quo arripuimus arma, nunc saltem discite his uos docentibus. Superbi enim & imperiosi homines non iam ut antea cum iussis & minis ad nos ueniunt, sed rogant & inuitant ut redeamus ad propria, incipiuntq; ut liberos alloqui. Cur igitur etiam nunc metu attoniti siletis? quin

tis? quin mentem liberam sumitis, & frenis abruptis, quantis iniurijs ab eis affecti sitis, profertis coram omnibus? ô miseri, quid timetis me autore loquendi libere? Loquar enim ipse cum eis intrepide nullo respectu periculi, nilq; dissimulans: & quoniam Valerius negat quicquam uetare quin redeamus ad propria, postquam senatus concessit reditum, decretumq; addidit de abolenda omnium offensarum memoria: respondebo quod ueritas dictat & necessitas postulat. Nos Valeri cũ aliæ multæ causæ uetant positis armis uestræ fidei nosipsos cõmittere, tum apertissimæ tres. Primùm quia nos accusatis quasi peccauerimus, & pro beneficio imputatis concessionem reditus. deinde quia inuitatis ad pacem, nec indicatis quibusnam legibus. postremo quia toties decepti & elusi, nihil certi putamus inesse uestris pollicitis. Dicam seorsim de singulis, & à iure incipiam, cuius in omnibus uel priuatis uel publicis disceptationibus prima debet esse ratio. Ergo si uobis iniuriam fecimus, non opus habemus nec obliuione ulla nec uenia: ac ne ciuitatem quidem desideramus, habituri sedes quas fata dederint, quæsituri eas Fortuna dijsq; ducibus. Quòd si uestris iniurijs exagitati compulsi sumus hanc fortunam experiri, quin culpam agnoscitis ingenue, uobisq; magis opus esse ista obliuione ac uenia? Nunc uero quam petitis, eam uos dare fingitis: &

iram quam uobis remitti cupitis, remisisse iactatis, confundentes ueritatis naturam, & iuris rationem inuertentes. Quòd autem afficiatis iniuria non afficiamini, multis magnis plebis beneficijs uel in tuenda libertate uel in parando imperio deuincti, audite. loquar quæ ipsi scitis: & siquid mentiar, sine mora me arguite obsecro. Nostra resp. olim sub regibus fuit, durauitq; is status septem ætatibus: totoq; illo tempore nihil detrimēti plebs accepit à regibus, præsertim nouissimis: ut interim taceam multas magnas felicitates quas ex illorum principatu percepit. nam præter alia blandimenta, quibus eam sibi obnoxiam, uobis infensam studebant reddere, qui mos est omnium legitimam potestatem in tyrannicam uertere cupientium: cum Suessam urbem florentem longo bello expugnassent, potuissentq; prædam nemine in partem eius admisso retinere sibi, & regum fieri ditissimi, noluerunt, malentes eam cedere uulgo militum, ut nobis præter mancipia & pecora resq; alias magni pretij, uiritim quinq; minæ argenti cederent. Quibus nos neglectis quòd potestatem tyrannice exercerent, non in plebem, sed in uos, facta eorum indigne ferentes, à beneuolis regibus desciuimus, uestras partes secuti: & unà uobiscum in eos tam in urbe quàm in castris coorti, illis expulsis uobis principatum eorum detulimus. cumq; sæpius licuisset nobis transire

ad exules magnis largitionibus nos solicitantes, non sustinuimus id facere ne uestram fidem desereremus. sed continuata bella periculosissima propter uos pertulimus, quibus iam decimumseptimum annum atterimur, pro communi libertate pugnantes cum omnibus hominibus. uix dum enim cōstituta repub. ut fieri solet post repentinas mutationes, duobus nobilissimis Hetruscorum populis cum magno exercitu reges reducentibus obuiam profecti, pauci cum multis decreuimus ferro, & alacritate maxima deuictis pulsisq; hostibus superstiti consuli principatum conseruauimus. nec ita multo post Porsena Hetruscorum rege uolente exules reducere, & cum totius Hetruriæ uiribus ueniente, cum pares non essemus longo tempore comparatis regijs copijs, conclusi obsidione, consiliorumq; simul & rerum inopia, perdurando coëgimus regem ex hoste amicum factum discedere. Tertio dein & ultimo regibus reditum tentantibus, cum præsto illis essent triginta Latini nominis populorum auxilia, uos supplices nostram opem implorantes, & ut in quenq; incideretis sodalitates communesq; uel educationem uel militiam commemorantes deserere non sustinuimus: ratiq; nihil honestius aut magnificentius quàm pro uobis pugnare, iecimus periculosam aleam: & cum hoste congressi multis acceptis uulneribus, desideratis multis cognatis

amicisq; ac cõtubernalibus uicimus, cæsisq; ducibus extinximus totũ genus regium. Hæc sunt quæ uobis pro libertate pugnantibus præstitimus, penè plura quàm pro uiribus, utpote magis necessitate coacti quàm uirtutis ostentandæ gratia. nunc quàm egregiam operam nauauerimus imperium asserentibus, & maiorem existimationem atq; potentiam quærentibus, audite: & si quid à ueritate discessero, quemadmodum à principio dixi, reclamate. Postquam in tuto uisa est libertas, non hac contenti ausi estis res nouas moliri, habentes pro hostibus quicunq; liberi esse cuperent, & bellum penè omnibus hominibus intentantes: rati ad hæc pericula & cupiditatum uestrarum propugnationem abutendum nostris corporibus. ex eo tempore quoties singulas binásue ciuitates pro libertate pugnantes, partim acie uictas, partim expugnatas, sub imperium coëgerimus taceo. quorsum enim attinet minutatim recensere gesta, quæ tantam uerborum præbent materiam? malo uti compendio. Vniuersam Hetruriam in duodecim diuisam ducatus, terra mariq; potentem, quis perdomitam coëgit imperium agnoscere? Sabini isti gens tam ualida, & imperij æmula, ne amplius de æquo iure uobiscum contendat, quorumnam ope factum est? Quid? triginta Latini nominis populos, non potẽtes solum, uerumetiam potiora iura iactantes, quis perdomuit, effecitq;

ut de

ut deditione facta deprecarentur direptiones & dirutiones suarum urbium? Omitto alia quæ nondum à uobis dißidentes, & ipsi quoq; nonnihil commodorum ex imperio sperantes, unà nobiscum in militia geßimus. Cæterum posteaquam aperte iam tyrannicam dominationem usurpantes, deprehensi estis nostra quoq; uelut mancipiorum abutentes opera, & nostros animos à nobis alienastis, desciscentibus interim subditis penè omnibus, initio defectionis à Volscis orto, ac mox eorum exemplum secutis Aequis, Hernicis, Sabinis, multisq; alijs: cum potuissent, si per nos licuisset, alterutrum facere, aut excutere uestrum imperium, aut in posterum moderatiores dominos reddere: meministis'ne in quantam desperationem de imperio ueneritis? & quàm solliciti fueritis ne uel nos desereremus, uel indignatione moti ad hostes transiremus, tum quàm multas preces ac pollicitationes effuderitis? Quid igitur nos humiles & à uobis oppreßi fecimus, uicti precibus & inducti pollicitis quæ hic Seruilius uir optimus tunc COS. plebi obtulit? obliti præteritarũ iniuriarum, in futurum sperãtes melius, nos uobis præbuimus: & quicquid usquam erat hostium debellatis breui tempore, cum multis captiuis redijmus prædaq; egregia. pro ea opera quam nobis reddidistis gratiam? iustã scilicet dignamq; talibus periculis. immo nihil minus. frustrati

estis nos omnibus quæ consulem iusseratis reip. numine promittere. ipsum hunc uirum optimũ, quo fueratis abusi ad imposturam faciendam, priuastis triumpho, quem magis quàm ullus hominum meruerat: hacq; ignominia nõ ob aliud eum mulctastis, nisi quia suo iure postulabat ut præstaretis pollicita, & ægre ferebat fucum factum suo nomine. Nuper autem (unum etiam hoc addam, moxq; desinam de iure differere) cũ in uos Aequi, Sabini, Volsci, de communi sententia consurrexissent, cõcitarentq; alios, nónne ad nos coacti estis refugere, uenerandi uiri & graues ad uile uulgus & humile, nihil [illegible] pollicentes præsentis salutis gratia. & ne nos rursum, ut sæpe antè, decipere uelle uideremini, prætexistis fraudi hunc M. Valerium uirum plebi gratissimum: cuius fide inducti, quasi nullo modo à dictatore, præsertim erga nos benigno decipiendi, socij uobis et huius belli fuimus, hostemq; multis magnis prælijs uicimus. cumq; spe citius debellatum fuisset egregie, tantum abfuistis à reddenda plebi gratia, ut nos inuitos in armis & sub signis retinere uolueritis, ut possetis promissa irritare, sicut decreueratis à principio. Dictatore uero ægre ferente tum uestram iniustitiam, tum suum dedecus, relatisq; signis dimittente militem, uos arrepta occasione fallendi & ipsum affecistis iniuria, nec nobis quicquã ex pactis est redditum: unoq; hoc facto uiola-

stis

stis ius triplici nomine, maiestate senatus diminuta, fide huius uiri fracta, benefactoribus nulla pro labore gratia reddita. Hæc aliaq; huiusmodi multa cum possemus uobis patricijs obijcere, non dignabamur fieri supplices, nec uelut post graue aliquid admissum, impunitatis & obliuionis iniuriarum conditionibus reditum impetrare. Non tamen hæc diligentius excutienda nunc arbitror, quando acturi de concordia conuenimus, sed obliuioni tradenda potius. Quin igitur aperte dicitis, quænam afferatis mandata, quidue ipsi petatis. quanam spe uultis nos urbem repetere? quam fortunam sequi? quo gaudio, quibus excipiendos gratulationibus? nihil humanitatis aut benignitatis nobis offerri hactenus audiuimus, non honores, non magistratus, non leuamen inopiæ, non quicquam aliud. Quanquam non opus est quid facturi sitis dicere, sed quid feceritis, ut percepto aliquo beneficio, possimus ex eo coniecturam de cæteris futuris sumere. Respondebunt opinor, uenire se cum libera potestate agendi de rebus quibuslibet: & ratum fore quicquid inter nos conuenerit. Sit ita, fiat nunc quod sequi debet, nihil contradico. Sed cupio ex ipsis discere, ubi nos conditiones proposuerimus, quibus recipi uelimus in urbem, easq; impetrauerimus, quis erit sponsor pacta non fore irrita? quis erit fideiussor, positis armis tutò nos posse in horũ potestatem

concedere? utrum credemus futuro senatusconsulto? nam nondum ullum super hoc negotio factum est. & quid uetat id antiquari posterioribus, quando Appio & eius factioni uisum fuerit? an dignitati legatorum suam fidem interponentium? atqui per hos deceperũt nos & antea. an dijs testibus, iureiurãdo firmatã fide? at hæc mihi magis quàm humana suspecta est, quando eam à potestatibus contemni uideo. Et societates quæ inter imperandi auidos & libertatis tenaces non sponte coëunt, sæpe iam didici tantisper durare, quandiu eas coniungit necessitas. quænam igitur hic potest intercedere amicitia, ubi non ex animo colimus alteri alteros, factionibus obseruãtibus suas opportunitates temporum? Certe suspiciones & mutuæ calumniæ non aberunt, & odium ac inuidia, cæteraq; uitiorum genera, utrisq; alteros dolo præuenire contendentibus, & in mora periculum intelligentibus. Nihil autem est ciuili bello peius confessione omnium, in quo uictos sequitur miseria, uictores impietas, & alteri à carissimis perimuntur, alteri perdunt carissimos. ad tales fortunas nec uos uocate patritij, nec uos plebeij obsequimini uocantibus, & quando nos fortuna diuisit, contenti simus eius beneficio. habeant sibi urbem totam & sine nobis ea fruantur eiusq; commoditatibus, quando nos humilem & ingloriam plebem è patria libuit eijcere.

eâmus

eamus & nos quocunque fortuna duxerit, existimantes alienam urbem non nostram deseri: quando nostrum nemo hic relinquit agellum aut larem aut sacra communia aut dignitatem uelut in patria, ut inuiti retineamur eorum desiderio: immo ne libertas quidem superest armis parta & laboribus. omnia uel bellum absumpsit uel quotidiana inopia, & si quid relictum est cessit his superbis fœneratoribus. ad ultimum eò miseriæ uentum est, ut nostros agros illis cogamur colere, fodiendo, plantando, arando, pecora pascendo, nostrorum mancipiorum conserui, pars catenis nexi, pars pedicis, nonnulli uelut truculentissimæ bestiæ compedibus ligneis, uel millis ferreis. taceo tormenta & contumelias, flagraq́; & labores continuatos à summo mane ad noctem usq;, reliquasq́; iniuriarum necessitates & intolerabilem superbiam. tot tantis malis bono quodam euentu liberati fugiamus læti quisq; pro uiribus, deo duce fortunaq́;, qui nobis ad salutem uiam muniunt, habituri libertatem pro patria, uirtutem pro domesticis facultatibus. quæuis enim terra nos excipiet, conuicturos innocenter & utiliter. exemplo nobis sint multi Græci, plurimi barbari, præcipue uero horum simul & nostri autores generis: quorum pars Aeneæ ductu in Europam profecti ex Asia condiderunt urbem in Latio, pars aliquanto post ex Alba

secuti Romulum, coloniam deduxerunt in loca quæ nunc relinquimus. nobis uero triplo maiores quàm illis uires sunt, & causa migrandi iustior. Ilienses enim migrauerunt pulsi ab hostibus, nos uerò hinc à ciuibus. minus autem miserabile ab alienis pelli quàm à domesticis. Tum qui secuti sunt auspicia Romuli, meliorem terram prætulerunt patriæ. nos autem qui hactenus urbe patriaq; caruimus, nec dijs inuisam, nec hominibus molestam, nec terræ cuiquam grauem deducimus coloniam: non cruenta cæde conflictati cum expulsoribus, nec igni ferroq; uastata terra quam deserimus, nec alio monumento relicto sempiternæ inimicitiæ, sicut mos est contra pacis fœdera uiolatis & in necessitates huiusmodi redactis nationibus: sed deos geniosq; testati qui iuste moderantur res mortalium, illisq; committentes uindictam. Illud unum postulamus qui habemus in urbe paruos liberos & parentes, aut etiam uxores si quæ uolunt esse nostræ fortunæ comites, ut earum corpora nobis recipere liceat. hoc nobis sufficit, nec aliud quicquam petimus è patria: sed ualete felices & uiuite ut libet, quando tam inciuiliter & auare nos erga humiliores geritis. Sic Brutus dixit: uisusq; est tum de iure suo tum de senatus superbia uera dixisse, præsertim quod ad dubiam conditionum fidem & fraudulentiam attinet. ad ultimam autem iniuriarum commemoration

ration

rationem quas à fœneratoribus pertulerant, renouata singulis miseriarum suarum memoria, nemo erat adeo rigidus ut contineret lacrymas aut abstineret à lamentationibus, id quod etiam his qui à senatu uenerant accidit. nam nec legati temperabant à lacrymis, cogitantes secessionis miserias: diuq́; mœstum silentium eos tenuit, lacrymantes & quidnam ad hæc dicendum dubios. ut uero lamentis cessantibus concioni quies reddita, prodijt ad respondendum is qui cæteros ciues uidebatur ætate ac dignitate antecedere T. Largius bis consul, qui dictaturæ summa cum laude gestæ plurimum sacræ cuiusdam maiestatis addiderat, cum ea potestas aliâs inuidiosa sit. aggressusq́; de iure differere, & nunc fœneratores ut immanes criminans, nunc inopes taxans, quòd male faciant, malentes ui extorquere æris alieni remißionem quàm impetrare gratia, & irasci senatui qui nihil æquum concedat, potius quàm his qui in culpa sunt: ostendere conatus minimam plebis partem non data opera peccare, coactamq́; longa inopia remißionem petere, plurimos uero quæ in luxum & intemperantiam profundant rapinis uelle quærere: discernendosq́; censens scelestos à miserabilibus, & à benignitate opus habentibus dignos odio: aliaq́; in hanc sententiam locutus uera quidem, cæterum non perinde grata audientibus, nihil proficiebat, obmurmu-

rante ad singula multitudine, aliis indignantibus refricari dolorem, aliis aperte uera eum dicere fatentibus. sed hi pauciores erant alteris, ut obscurarentur in turba, præpollente clamore indignantium. cumq́; præterea Largius adiecisset pauca in temeritatem eorum & rebellationem: excipiens eius uerba dux plebeiorum Sicinius magis etiam exasperabat eorum animos, dicens eos uel ex his posse discere, qui honores, quæ gratiæ reuersos in patriam maneant. quibus enim nunc in ipso grauißimorum periculorum articulo plebis opem inuocantibus nulla uerba humanitatis ac modestiæ in mentem ueniant, quales putandos si res ex uoto successerint, & quos nunc contumeliosis uerbis lacerant, potestati suæ habuerint obnoxios. à quibus iniuriis temperaturos, quibus tormentis, quibus immanitatibus tyrannicis. Si uobis, inquit, placet seruitutem seruire toto uitæ tempore, & uinculorum, uerberum, ignis, ferri, famis, cæterisq́; iniuriis atteri, quid cunctamini proiectis armis & manibus post terga reflexis in urbem eos sequi? quod si libertatis amore tenemini, nolite eos ferre amplius. Et uos legati aut reditus leges dicite, aut si hoc non uultis, relicta concione discedite. non enim audiemus uos postea. Hæc ducis uerba secutus est multitudinis approbantis fremitus. qui ubi consiluit, tum Agrippa Menenius plebis apud senatum patronus & eius

legationis autor, significauit se quoq; uelle aliquid dicere. Id uero pergratum fuit plebi, tum demum speranti audituram se conditiones ueras & salutares parti utriq;. ac primùm ore uno acclamatum est ut diceret: mox tantum silentium tota concio præbuit, ut nemo se moueret uestigio. Ille post alia quædam ad eorum ingenium & uoluntatem dicta quàm potuit appositißime, postremo sermonem clausit fabula ad Aesopearum formulam conficta: quæ quoniam ut ad rem præsentem accommodatißima uisa est maxime flexisse plebẽ, celebratur omnibus priscis historijs. Locutus est autem in hanc sententiam. Nos à senatu mißi sumus ad uos Quirites, nec pro illo responsuri, nec accusaturi uos: non enim hæc status ciuitatis præsens aut fortuna postulat: sed modis omnibus daturi operam ut compositis dißidijs in pristinum ordinem restituatur Respublica cumq; in hoc potestatem acceperimus liberam, non opus uidetur de iure disserere, quod prolixa oratione fecit Iunius. quod uero ad æquas pacis conditiones & confirmationem ac fidem earum attinet, quid ipsi censeamus audite. Nos animaduertentes quamlibet seditionem in quauis ciuitate recte curari, si tollantur eius causæ, necessarium duximus præcipuas huius dißidij causas cognoscere atq; eximere. compertoq; quòd inclementes æris alieni exactiones præsentium

malor

malorum causa fuerint, sic eas corrigimus. Qui soluendo non sunt, ĳs omnibus æs alienum remitti æquum uidetur. Et si quorum corpora elapso iam legitimo termino creditoribus sunt obnoxia, hæc quoq; placet esse libera. Et si qui per iudices addicti sunt creditoribus, & hos liberos esse uolumus, eorumq; mulctas irritas facimus. & de præteritis quidem contractibus, propter quos hæc secessio uidetur facta, ita statuimus. de futuris uero quicquid ex uestra & senatus populiq; sententia communi statutum fuerit, id pro lege habeatur. Nónne hæc sunt quæ uos plebeios alienauerunt à patritĳs, & his impetratis contentos uos fore putabatis, nec desideraturos quicquam præterea? dantur nunc uobis. Ite nunc læti in patriam. Fides autem & certa conuentorum confirmatio erit ea quæ solennis est omnibus in gratiam redeuntibus. Senatusconsulto hæc sancientur, & inter leges incisa referentur in ærarium. uel potius nos hic scribamus quod uidebitur, & senatus assentiet. Vt autem hæc quæ conceduntur rata fore certum sit, nec senatum quicquam contrà moliturum, primùm nos legati uobis corpora & animas & familias nostras oppignerabimus, deinde alĳ senatores idem facient, quorum in S. C. ascribentur nomina. non enim nobis inuitis quicquam scribetur quod plebi officiat. nos enim sumus senatus proceres, & primi sententias dicimus. Vlti-

ma fides est communis omnium Græcarum ac barbararum gentium, quam ex earum usu nullum tempus eximet, uidelicet iusiurandum & icta dijs testibus fœdera: quæ multas priuatorum simultates, multa populorum bella finijt. hæc quoq; dabitur, siue paucos principes pro toto senatu iusiurandum interponere permittitis, siue mauultis omnes senatores, quorum nomina S. C. ascribentur, iurare per omnia sacra, utiq; seruaturos se conditiones fœderis. huiusmodi autem fidem dextrasq́; dijs testibus acceptas & datas calumniari Brute desine, nec è uita tolle rem pulcherrimam: neq; uos cæteri auscultate memoranti hominum impiorum & tyrannicorum scelera, à quibus Romana uirtus abest plurimum. unam etiam dicam nemini uel ignotam uel dubiam, nec addam amplius. Quam tandem? Communem utilitatem, quæ alteros seruat per alteros. hæc nos prima & sola contraxit in unum, nec unquam sinet separari ab inuicem. eget enim semperq́; egebit imperita multitudo prudentibus ducibus: itidem qui præesse possunt & rebus consulere, opus habent aliquibus qui parere uelint: idq́; non rationibus tantum, uerum etiam quotidianis experimentis discimus. Quid igitur terremus & terremur inuicem? quid malis dictis utimur, cùm bona facta sint præ manibus? Quin potius obuijs brachijs complexi nos inuicem abimus in patriam, frui-

turi

turi pristina carorum consuetudine iucundissima, & suauissimum expleturi desiderium? At nos requirimus securitates parum securas, & fides infidas, quasi hostes infensissimi suspicantes omnia in deterius. Nobis quidem senatoribus una fides sufficit, nos plebeios post reditum bonos fore erga nos, uidelicet non ignota uestra bona disciplina, studia legitima, & uirtus domi militiæq; spectata sæpius. Quòd si uidetur fides ad componendas res & confirmandam meliorum spem necessaria, nos certe uobis bene fidimus, nec moramur iusiurandum aut obsides & id genus alia: uobis tamen nihil æquum negabimus. atque hæc de fide suffecerint, quam Brutus conatus est conuellere. Quod si qua in uobis residet mala de senatu cogitatio, libet nonnihil hac quoq; de re dicere, quod uos Quirites per deos oro ut attenti audiatis per silentium. Videtur ciuitas humano corpori similis. Vtrunq; enim constat è multis partibus, quarum singulæ nec eandem uim habent, nec usus pares exhibent. Iam si per se quæq; humani corporis pars proprium sensum itemq; uocem accipiat, deinde seditione inter eas orta reliquæ omnes contra unum uentrem conspirent, dicantq; pedes, totum sibi corpus incumbere, tum manus, opificia se exercere, uictum comparare, cum hostibus pugnare, aliasq; utilitates in commune conferre, item humeri onera se baiulare omnia: ca-

put,

put, uidere se & audire: os, loqui se, alimentorumq; sapores discernere: deinde uentri dicant: tu uero bone quid horum facis? ad quid prodes? quam nobis refers gratiam? immo tantum abest ut aliquid in commune conferas, ut officias etiam & interturbes, nec ferendus sis nobis, cogens ministrare tibi & undecunq; conquirere quæ tuas cupiditates expleant. age asseramus nos in libertatem, & excutiamus tot occupationes quas sustinemus huius gratia. Si hæc eis placeant, & nulla posthac faciat suum officium, fieri ne ullo modo poterit ut corpus duret diutius, ac non intra paucos dies fame consumatur genere mortis peßimo? nemo negare potest. Eodẽ sanè modo & de ciuitate cogitate. nam & hanc conficiunt multa hominum genera inter se dißimilia, quorum quodq; proprium aliquem usum in commune confert sicut membra suo corpori. quidam agros colunt, pro his pugnant alij contra hostes, alij mercaturam exercentes per mare importãt multa commoda, sunt qui necessaria tractant opificia. quod si omnes hi contra senatum ex optimatibus constantem insurgendo dicerent: tu uero quid nobis boni facis? cur alijs imperare postulas? non enim ullam causam afferre potes. nunquam ne nos uindicabimus ab hac tua tyrannide? nunquam ne sine principe degemus? hæc inquam si sibi proponerent, & à consuetis studijs discederent, quid

quid uetabit hanc ciuitatem malam male perire, fame, bello; alijs omnibus calamitatibus ingruentibus? Discite igitur Quirites, sicut in nostris corporibus uenter iste à multis male audiens, alit corpus dum alitur, & seruat dum seruatur, estq; uelut commune penuarium, suum cuiq; attribuens conseruansq; pacem omnium: ita in ciuitatibus dispensantem publica senatum & cuiq; conuenienter prouidentem, omnia seruare, custodire, corrigere: & desinite inuidiosas in eum uoces iactare, expulsos uos patria per eum ut errones & mendicos uagari. nihil enim mali uobis fecit, nec faciet: sed reuocat & orat obuijsq; manibus & portis patentibus uos excipit. Dum hæc loqueretur Menenius, multæ uariæq; uoces existebant per totam concionem, ut quidq; dicebat. postremo cum in fine orationis uersus ad lamenta proponeret calamitates utrisq; imminentes tam relictis quàm expulsis, deploraretq; horum miserias, effusi in lacrymas una uoce conclamauerunt, duceret se in urbem nec tempus tereret. Nec multum aberat quin celeriter è concione abirent re tota legatis commissa, nihil amplius de securitate curantes, ni Brutus cohibuisset eum impetum, dicens recte habere cætera quæ senatus plebi offerat, habendamq; pro his magnam gratiam. Vereri se tamen futurum tempus & quorundam animos tyrannicos ne iras

seruent

ferment, quas per occasionem in plebem effundant. Vnam porro securitatem esse omnibus qui se potentiores timent: si certum sit, etiamsi uelint lædere illi, nocendi potestatem eis defore. quandiu enim malis relinquatur potestas malefaciendi, adfore & uoluntatem procul dubio. hanc igitur securitatem si plebs assequatur, nihil opus fore præterea. Cum'que Menenius iuberet eum dicere, quænam sit illa securitas qua putet indigere plebem amplius: Concedite, inquit, nobis creare annuos magistratus aliquot nostri ordinis, qui nullam aliam potestatem habeant, nisi ut oppreßis iniuria plebeijs & uim patientibus succurrant, nec patiantur quenquam fraudari iure suo, hoc à uobis precibus contendimus præter illa quæ ultro dedistis, si non uerbis, sed re uera de pace agitur. His auditis plebs uirum laudauit magnis acclamationibus, rogabátque legatos ut sibi hoc concederent. tum legati è concione secedentes post breue colloquium redeunt: factóq; silentio Menenius ita locutus est. Hæc res Quirites magna est, & multis plena suspicionibus absurdis: timor etiam & cura quædam nos subit, ne forte duas ciuitates faciamus in una: tamen quantum in nobis est ne has quidem preces uestras repellimus. hoc tamen nobis concedite, quod & in rem uestram est, permittite legatos in urbem reuerti & senatui hæc proponere.

quamuis enim potestatem habeamus ab eo pacem nostro arbitratu componere, & quicquid placuerit promittere, ipsi tamen non æquum censemus tantum nobis sumere: sed quia præter opinionem occurrit nobis res noua, potestatem hanc deponentes, ad senatum rem totam referimus. confidimus tamen ei quoque probatum iri eadem quæ nobis probantur. Ego igitur hic manebo & mecum legatorum pars. Valerius ibit cum reliquis: Placuit hoc: properéque conscensis equis aduolarunt in urbem qui significarent senatui quid agatur. & COSS. ad senatum referentibus, Valerius censebat concedendam plebi hanc gratiam. Appius uero qui ab initio paci contra dixerat, tunc quoque se opponebat, uociferans, deos obtestans, prædicénsque quantarum reipublicæ calamitatum semen iacerent. sed nihil proficiebat, quòd maxima pars (ut dixi) ad pacem esset procliuior. factúmque est S.C. quod & cætera legatorum pollicita plebi confirmabat, & hanc securitatem quam peterent permittebat. His ordinatis legati sequenti die in castra reuersi senatus placita indicauerunt. deinde plebs monitu Menenij misit ad senatum qui ab eo fidem acciperent; L. Iunium Brutum, de quo iam dixi, cum eoq; M. Decium & Sp. Icilium. ex Senatus autem legatis media pars cum Bruto in urbem profecta est: Agrippa cum reliquis mansit in castris; rogatus à plebe

ut

ut legem praescriberet qua magistratus crearent. Sequenti die Brutus unà cum collegis aderat, pace cum senatu per feciales quos uocant composita. Plebs curiatis comitiis annuos magistratus creauit L. Iunium Brutum, C. Sicinium Bellutum, quos & antea duces habuerat, cum his'que C. & P. Licinios, & Sp. Icilium Rugam. hi quinque primi tribunitiam potestatem acceperunt, ad quartum Iduum Decembrium, quemadmodũ fit & nostro tempore. post peracta comitia legatis senatus uidebantur bene se habere omnia quorum causa missi fuerant. Brutus uero concione aduocata suasit plebi ut eum magistratum sacrosanctum & inuiolabilem esse decerneret, lege in hoc lata & iureiurando addito quo confirmaretur haec securitas. placuit hoc omnibus, léxque à tribunis scripta est. eius uerba sunt: Tribunum inuitum nemo, ut unum è uulgo, quicquam facere cogito, nec uerberato, nec alium uerberare iubeto: nec occidito, nec occidere iubeto. Si quis contra fecerit, sacer esto: & bona eius Cereri dicata sunto. & qui eum occiderit, purus à caede esto. Et ne in posterum plebi potestas esset abrogare hanc legem, sed perpetuo maneret immobilis, adacti sunt omnes ciues iurare per sacra omnia, utique usuros se hac lege in sempiternum & ipsos & posteros, additáque imprecatio: ita eius confirmatores superos ac inferos habeant propicios,

picios,

picios, transgressores uero iratos utrosque, ut obligati grauissimo scelere. Indéque mos apud Romanos obtinuit, ut Tribunorum corpora sacrosancta sint, qui manet usque ad nostrum seculum. his ita decretis aram posuerunt in uertice montis eius in quo castra habebant, sacrarúntque Ioui Fauno, cognomine iuxta ipsorum linguam ducto à panicis quibus tum infestati fuerant terroribus. quo sacrificijs placato, consecratóque loco, redierunt in urbem legatis deducentibus: & hic quoque persolutis pro gratiarum actione uictimis, impetratáque sui magistratus confirmatione à patricijs, petierunt à senatu permitti sibi ut quotannis duos è plebe crearent subministraturos tribunis quicquid opus sit, & lites nonnullas eorum permissu dijudicaturos, ædiúmque sacrarum, locorum publicorum, atque annonæ curam habituros. hoc quoque per senatum concesso creauerunt quos tum ministros & socios Tribunorum ac iudices appellabant: nunc uero, ab officiorum uno Ædiles uocant, potestatem habentes alterius magistratus ministram ut antea. curant autem multas magnas res, sunt'que maxima ex parte Græcorum agoranomis similes. Pace domi parta & restituta in pristinum ordinem republica, externorum bellorum causa delectus sunt habiti magna plebis alacritate, ita ut intra breue temporis spatium ad bellum

par-

parata fuerint omnia: ac mox consulibus ex more sortitis munia, Spurio Caßio cura rerum urbanarum obtigit, relictumq; militum quantum ad præsidium urbis uideretur sufficere. ceteras copias eduxit Posthumius Cominius, nec tantum legiones, sed & Latinorum non contemnenda auxilia: primósque Volscos aggressus ui cepit oppidum eorum Longulam, ausis oppidanis prodire obuiam, & uenientem arcere, sed turpiter compulsis intra mœnia, & ne hæc quidem fortiter defendentibus. uno igitur die tum ager eorum sine puluere (ut uulgus loquitur) in potestatem redactus est, tum oppidum ipsum expugnatum non magno negotio. Consul præda militibus concessa, & relicto ibi præsidio duxit Polustiam non procul à Longula dißitam: neminéque obuio facile agrum emensus admouit exercitum ad mœnia. ibi milites pars ualuis portarum excisis, pars per scalas superato muro, primo die oppugnationis oppido potiti sunt. quo capto in paucos defectionis autores animaduertit, reliquos pecunijs & armis mulctatos populi Romani iussa facere coëgit in posterum. Hic quoque relicta modica manu militum, sequenti die cum exercitu Coriolos petijt urbem nobilem & quasi caput Volscorum, in quam bene munitam ualidus exercitus se receperat; & apparatus bellicus iam antè ibi inerat. hanc cum usque ad uesperam oppugnas-

ſet, amißis ſuorum compluribus repulſus eſt. poſtero die comparatis arietibus, uineis, & ſcalis inſtauraturus erat oppugnationem totis uiribus: ſed cognito aduentu Antiatium Coriolanis propter cognationē magna manu ſuccurrentium, diuiſo exercitu dimidium ad oppugnationem reliquit cum legato Tito Largio, reliquo hoſtem arcere propoſuit. eodem die res utrobique geſta eſt feliciter, omnium egregia opera, ſed unius uiri uirtute incredibili uix referenda oſtentantis facinora. is genere patricius erat, non obſcuris natus parentibus, nomine Cn. Marcius, homo frugi & perliberali ac generoſo animo. pugnatum eſt autem utrobique in hunc modum. Largius prima luce admoto exercitu ad Coriolana mœnia, multis locis tentabat aditum. oppidani uero erecti Antiatium auxilio, quod credebant iamiam affore, omnibus portis apertis ſimul in hoſtem fecerunt impetum. Romani primam impreßionem exceperunt fortiter, irruentibus inferentes multa uulnera: deinde pluribus eódem procurrentibus impulſi per decliuia, cedentes in caſtra refugiebant reliqui: ſolus Marcius de quo dixi, hoc uiſo cum paucis reſtitit, excipiens aduerſum cuneum: proſtratisque aliquot, reliquos in urbem ſe recipientes perſequebatur, cædens interim quotquot aſſequetur, & ſuos ex fuga ad ſe reuocans: effecitq;

ut præ pudore in hostem conuersi, breui mutatis uicibus eum ad mœnia repellerent. & Marcius iam audacius urgebat, ita ut tergo hærens fugientium per portam unà cum suis irrumperet. ac mox aliquot locis intra urbem pugnabatur, multis utrinque cadentibus, tum per uias, tum in expugnationibus ædium. nec otiosæ erant mulieres, è tectis petentes hostem tegulis, & pro se quisque quantum poterat opem ferebat patriæ. non tamen diu restiterunt, coacti dedere se uictoribus. capta in hunc modum urbe milites ad prædam uersi diripiebant bona & mancipia. At Marcius qui primus impetum hostium retulerat, insignémque præ alijs operam in expugnatione nauauerat, in secunda pugna Antiates maiorem etiam uirtutem præstitit: nec enim æquum putabat uel huic deesse prælio, sed mox post deditionem cum paucis qui consequi poterant accurrit: cúmque offendisset instructas iam acies mox congressuras, & urbem captam primus suis nuntiauit, fumum ostendens erumpentem ex incensis domibus, & locum à COS. impetrauit aduersum hostium robori. signis deinde canentibus primus oppositos aggressus, multis cæsis in mediam perrupit aciem. nam Antiates non sustinentes eum cominus, quà se inferret loco cedebant, & corona circundatum eminus telis impetebant. ibi Posthumius ueri-

rus ne desolato grauius aliquid accideret, auxilio submisit globum ualidißimorum iuuenum, ut hostes disiiceret: qui aperta ferro uia, fusisq; aduersarijs, impetu elati ulterius, inuenerunt Marcium consauciatum undique, & circa eum stratos multos occisos aut semineces. huic adiuncti ductu eius reliquos inuaserunt qui etiam tum seruabant ordines, cædētes quotquot resisterent haud aliter quàm mancipia uilißima. memorabilem operam ediderunt in ea pugna Romani milites, cum alij, tum præcipue qui Marcium protexerant: sed omnes superauit ipse Marcius, cui citra controuersiam imputabatur uictoria. crepusculo tandem milites retulerunt se in castra, læti eo successu, multis Antiatium cæsis, multos etiam captiuos secum ducentes. Sequenti uero die Posthumius aduocato in concionem exercitu prolixe laudauit Marcium, coronis honoratum uirtutis ergô, alijsq; donis militaribus: inter quæ fuit equus faleratus, & decem captiua corpora ex optione ipsius, argentiq; quantum ipse ferre posset, & ex reliqua præda honestæ primitiæ. militibus uero acclamatione crebra gratulantibus, Marcius ad consulem accedens ait se pro honore habere gratias ei cæterisq; omnibus: nō tamen se usurum eius liberalitate, cōtentum equo propter falerarum pulchritudinem, & uno captiuo qui hospes sibi sit. tum milites qui prius

uener

uenerabantur uiri fortitudinem, magis etiam diuitiarum contemptum admirati sunt, & in tanta felicitate tantam modestiam: ex quo facinore Coriolanus cognominatus est, omnium aetatis suae nobilissimus. Post eam pugnam reliqui Volscorũ populi pacati sunt, & si qui alij bellum cogitabant, Antiatium clade territi aut arma posuerunt, aut ne sumere quidẽ ausi sunt. quibus omnibus clementer habitis Posthumius domum reduxit exercitũ. alter consul Cassius in urbe relictus interim adẽ Cereris & Liberi Liberaeq; dedicauit, quae est in fine circi maximi super ipsos carceres sita, bello Latino ab A. Posthumio dictatore uota pro salute reipublicae, & post uictoriã ex S. C. locata, absoluta ex manubijs his consulibus. quorum consulatu etiam cum Latinorũ populis omnibus foedus renouatum est, & instaurata amicitia: quoniam seditionis tẽpore nihil contra populum Romanũ mouerant, & publice gratulati plebis reditum, fidelem operã nauauerant contra populos qui à Romanis defecerant. continebantur autẽ haec in eo foedere. Romanis & Latinorũ populis omnibus mutua pax esto dum coelũ & terra stationem eandẽ obtinent: & neutri alteris bellũ inferant, aut aliunde hostes inducant, nec bellũ inferẽtibus iter tutũ praebeãt: & bello infestatis opẽ ferãt totis uiribus, praedamq; ac spolia ex aequo diuidant. de priuatis contractibus lites iudicio

cio dirimantur intra decem dies in foro eius populi ubi contractus is factus sit. conditionibus fœderis nihil addatur aut dematur nisi ex consensu Romanorum & Latinorum populorum omnium. in has conditiones fœdus inter utrosq; ictum est, iuratumq; per sacra omnia. Supplicationes etiam senatus decreuit ob plebis in gratiam reditum, & ferijs Latinis diem tertium addidit, cum prius duo tantum fuerint, primus consecratus à rege Tarquinio quo tempore deuicit Hetruriam, alter à populo additus, quando regibus pulsis libertatem adeptus est. tunc uero tertius accessit post reconciliatam plebem patribus. Earum feriarum & sacrificiorum certaminumq; curam Senatus commisit edilibus, ornatis prius prætexta & sella eburnea, regijs insignibus, nec ita multo post consularium unus Agrippa Menenius diem suum obijt, is qui de Sabinis triumphauerat: cuius etiam suasu senatus profugis concesserat reditum, & cuius fidem secuta plebs ab armis discesserat: elatusq; est impensis publicis, & sepultus magnificentissime, nam priuatæ facultates hominis non sufficiebant ad honestum funus & sepulcrum: quamobrem tutores liberorum decreuerant ut unum è uulgo efferre & humo condere. At non permisit hoc plebs: & tribuni aduocata concione multis laudibus prosecuti eius memoriam, commemoratisq; gestis eius tam bellicis quàm

ciuilibus, temperantia quoq; ac frugalitate, maximeq; pecuniarum abstinentia, indecorum aiebant tantum uirum ignobiliter & humiliter sepeliri ob inopiam: autoresq; plebi fuerunt ut in funeris sumptum conferrent quantum ipsis liberat: quibus libenter obtemperatum est, confectaq; mox ex collaticia stipe magna uis pecuniæ. cæterum senatum pudor cœpit hoc cognito, rem indignam, nobilissimum Romanorum sepeliri collatis à plebe uiritim assibus: decreuitq; sumptum ex ærario, comissa hac cura quæstoribus. qui multo ære funus locauerunt libitinarijs, corpusq; ornatum magnificẽtissime pari apparatu cætero sepelierunt pro dignitate ac uirtute hominis. nec tamen plebs patribus cessit in honoranda defuncti memoria, noluitq; collectitium illud æs à quæstoribus recipere: sed largita est ipsius liberis, miserata inopiam, ne exercerent aliquid indignum paternis uirtutibus. Eodem tempore & census actus est, censaq; capitum centum & decem millia, eoq; amplius. atq; hæc sunt gesta his consulibus.

ALTER TOMVS ANTIQVITATVM ROMANARVM.

*

In quo posteriores quinq; Dionysij Halicarnassei libri habentur: quos ob operis ipsius molem ab alijs separauimus.

APVD SEB. GRYPHIVM LVGDVNI,
1555.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Septimus.

In quo annonæ difficultas eiusq; remedia. digresſio de Ariſtodemo. Volſcorum motus. Tribunorum plebis conciones in ſenatum. Lex de concionibus. Cn. Marcij Coriolani in Volſcos expeditio. eiuſdem conciones in pleb. Tribunorum pleb. in eum impetus. Conciones Bruti, Appij, M. Valerij. Coriolani exiliũ. De ludis digresſio. tempus trium omnino annorum.

TITO Geganio Macerino, P. Minucio COSS. *annonæ caritas urbẽ inuaſit ex ſeceſsione orta. plebs enim à patricijs ſeceſſerat poſt æquinoctium autumnale, ſub ipſum ſementis initium: agerq; per hos motus à colonis deſertus eſt, dum ditiores ſenatum & patricios, inops autem ac mercenarium uulgus plebis partes ſequitur. manſeruntq; ita ſeparatim donec rurſus in unum coiret ciuitas, quod paulo ante brumam contigit. medio temporis ſpatio, quod maxime ſementi faciendæ eſt appoſitum, rura colonis erant uacua:*

atq; etiam post agricolarum reditum aliquandiu cultura ægre poterat reparari propter seruitiorum fugam & perniciem iumẽtorum quibus opus erat, nec multum parati fuit in sequentem annum uel alimentorum uel seminum. Quo cognito senatus legationes dimisit in Hetruriam & Campanos atq; Pomptinos campos ad coëmenda frumenta pro uiribus. In Siciliam missi sunt P. Valerius et L. Geganius, alter filius Publicolæ, alter Gegani COS. frater: in qua tum oppidatim tyranni regnabant, & inter hos eminentissimus Gelo Dinomenis filius, qui recens tum in Hippocratis fratris sui dominationem successerat, non Dionysius Syracusanus, ut Licinius scripsit & Gellius aliiq; aliquot Romani historici, non habita ratione temporum ut res ipsa indicat, sed temere narrantes quicquid in mentem uenerit. nam hæc legatio secundo anno septuagesimæsecundæ Olymp. nauigauit in Siciliam principe Athenarum Hybilide, XVII. annis elapsis post pulsos reges, ut constat inter hos & alios fermè omnes autores: Dionysius senior anno ab hinc quinto et octuagesimo Syracusis inuasit tyrannidem anno tertio Olimp. nonagesimætertiæ principe Athenis Callia qui successit Antigeni. Ferendum erat siquis paucis annis falleretur in supputatione temporum, præsertim in prisca & multorũ annorum historia, sed totis duabus aut tribus

ætati

ætatibus à uero recedere non permittitur. mihi uidentur posteriores secuti errorem primi alicuius, qui hoc tantum in priscis commentarijs inuenerat, his COSS. legatos missos in Siciliam frumenti comparandi gratia, & aduexisse inde à tyranno donatum: nec amplius scrutatus Græcorum historias quis tum fuerit tyrannus Siciliæ, temere & inconsiderate Dionysij nomē posuit. Illi igitur Siciliam petentes aduersas tempestates habuerunt, & circumnauigare insulam coacti sero ad tyrannum peruenerunt, exactaq; ibi hyeme, in Italiam æstate demum reuersi aduexerunt multum cōmeatuum. Qui uero in Pomptinum campum missi sunt, parum abfuit quin à Volscis interficerentur pro exploratoribus, falsò delati ab exulibus Romanis: ægreq; seruati à suis hospitibus amissa pecunia req; infecta in urbem reuersi sunt. Idem accidit his qui Cumas uenére. cum enim in hac urbe multi Romani degerent, qui cum Tarquinio rege euaserant ex ultimo prælio, primò à tyrāno ad mortem deposcebant hos uiros. quo nō impetrato postulabant ut sibi liceat eos detinere, donec ipsi bona sua recipiant, quæ aiebant iniuste publicata à Romano populo. & eius litis tyrannum faciebant iudicē. Dominabatur tunc Cumis Aristodemus Aristocratis filius, uir non obscuri generis, cognominatus Malacus, qua appellatione pòst magis innotuit: siue quòd puer passus

esset muliebria, ut quidam produnt: siue ut alij malunt, quòd mollis esset minimeq; iracundo ingenio. qui cuiusmodi occasione ad tyrannidem peruenerit, & quomodo se in ea gesserit, quẽ ue habuerit uitæ exitum, non intempestiuum uidetur intermissa paulisper Romanarum rerũ narratione compendio dicere. Olympiade sexagesimaquarta principe Athenis Miltiade, Cumas Græcam urbem in Opicis ab Eretriensibus & Chalcidensibus conditam. Hetrusci superi maris accolæ suis sedibus à Gallis pulsi, cumq; his Vmbri & Daunij alijq; nonnulli barbari conati sunt excindere, non ob aliud quàm felicitatem inuidiosam & nimiam. erant enim eo tempore Cumæ per totam Italiam opinione diuitiarum ac potentiæ celebres, quòd agrum haberẽt Campani campi fertilissimum, & portus circa Misenum opportunissimos. his felicitatibus insidias struentes barbari, expeditionem contra urbem eam fecerunt, peditũ quingenta millia non minus, equitum duodeuiginti millia. his non procul ab urbe castra habentibus prodigium accidit, quale nullum extat in omni hominum memoria, nec apud Græcos nec apud barbaros. qui præter eorum castra fluebant amnes, Vulturnus & Glanis, omisso naturali meatu uerterunt cursus, aliquandiu ab ostijs retrocedentes ad fontes suos. quod ubi Cumani audiuerunt, ausi sunt cum hoste congredi, interpretati

deum

deum depressurum elatas res hostium, elaturum suas humiles: diuisaq; trifariam iuuentute, parte una ad urbis præsidium, altera ad nauium custodiam relicta, tertiam in aciem produxerũt excepturi impetum hostium. erant autẽ sexcenti equites, peditum quatuor millia, & quingenti insuper. tam paruo numero sustinuerunt tam multa millia. quos ut pugnare paratos animaduerterũt barbari, clamore ut illis mos est sublato inuaserunt eos nullo ordine permixti peditibus equites, quasi omnes deleturi. erat autẽ ante urbem ubi pugnabatur uallis angusta montibus & paludibus clausa, pro uirtute Cumanorum faciens, iniqua barbarorum multitudini. protrudentes enim & proculcantes se inuicem, cum alibi, tum circa cœnosam paludem, priusquam ad manus cum Græcis uenirent obterebantur à suis pleriq;. ita ingẽs ille pedestris exercitus mutua collisione afflictus, nullo facinore memorabili edito fuga dispersus est: equites autem strenue pugnantes exhibebant Græcis multum negotij: sed quia propter loci angustias circumuenire hostem non poterant, superne etiam fulminibus & imbribus Græcos adiuuantibus, terga uerterunt territi. In hac pugna eximia fuit equitum Cumanorum opera, ut qui causa uictoriæ fuerint confessione omnium: sed inter omnes Aristodemus Malacus enituit. etenim ducem hostium prostrauit congressus cum eo

singulari certamine, multosq; fortes uiros alios. Pace reddita, & sacris dijs peracto pro uictoria, sepultisq; honorifice qui in pugna ceciderāt ciuibus magna contentione certatū est cui nam deberetur prima corona ob rem gestam fortiter. nam sinceri iudices Aristodemum hoc honore dignabantur plebe quoq; fauente: potentes ciues & senatus propensiores erant in Hippomedontem magistrum equitum. erat autem tunc penes optimates Cumana resp. plebs uero non multum poterat. ex hoc ambitu orta seditione, ueriti natu maiores ne in arma & cædes exiret contentio, persuaserunt utriq; factioni, ut ambo uiri ex æquo honorarentur. quo factum est ut Aristodemus Malacus haberetur plebis patronus in posterum: qui quòd esset facundus concionibus eam ductabat, concilians sibi actionibus popularibus, & proceres peculatus arguens, pecuniaq; priuata multos ciuium adiuuans. quapropter optimatibus reipub. molestus timebatur etiam. uigesimo deinde anno post pugnam illam barbaricam uenerunt ad Cumanos Aricinorum legati supplices, opem orantes contra Hetruscos. nanq; post pacem Romanis datā rex eorum Porsena filium suum Arūtem cum dimidio copiarū misit, ut propriam ditionē sibi quæreret, sicut supra dictum est. is tum Aricinos oppugnabat cōpulsos intra mœnia, sperans se breui eos fame in suam potestatem redacturū. hac

legatione

legatione admissa proceres optimatiū Aristodemo infensi, & timentes ne ille in aliquam calamitatem coniiciat Remp. uidebantur sibi egregiam occasionē nacti tollendi hominis sub prætextu honestissimo: persuasoq; populo ut Aricinis duo milia uirorum auxilio submitteret ductu Aristodemi, quòd esset rei militaris peritissimus: postea parabant insidias homini, per quas uel ab Hetruscis intertmeretur uel inter nauigandum periret. cum enim delectus habēdi potestatem à senatu accepissent, ex nobilibus aut alicuius pretii hominibus nullius nomen retulerunt in matriculá: sed conscriptis ex plebe pauperrimis ac nequissimis, quos semper ut nouandarum rerum cupidos habuerant suspectos, in classem eos imposuerunt, deductis decem uetustis & nauigationi parum idoneis triremibus, quarum præfecti erant Cumanorum egentissimus quisq;, & proposita pœna capitali signa non sequentibus. Aristodemus hoc tantum præfatus, non nescire se inimicorum mentem, qui auxiliorum ferēdorum specie se in manifestam mittant perniciem, suscepit earum copiarum imperium: emensusq; cum Aricinorum legatis mare quod est inter Cumas & littus Ariciæ proximum, exscensione ibi facta, & relicto nauibus præsidio, eadem nocte confecto itinere terrestri, quod non longum est, diluculo in Aricinorum conspectum peruenit. cumq; prope urbem posuisset castra.

stra, persuasit obsessis ut in campum prodirent, confestimq; hosti pugnæ fecit copiam. ac mox collatis signis commissum est acre prælium: non tamen Aricini diu locum suum tenuerunt, sed semel impulsi refugerunt iterum intra mœnia. Aristodemus stipatus lectissimo quoq; totam eius pugnæ molem sustinuit: & sua manu cæso duce hostium fugatisq; barbaris, pulcherrimam acquisiuit uictoriam. His gestis honoratus ab Aricinis perquam munifice, abnauigauit quantocyus, ut ipse Cumanis nuntiaret suam uictoriam. eum sequebantur multæ Aricinorum onerariæ, uehentes captiuos Hetruscos & spolia. Iamq; propinquus Cumis naues ad littus appulit: & aduocata concione militum, multis uerbis inuectus in ciuitatis proceres, laudatis quorum opera in prælio fuerat clarior, diuisoq; uiritim argēto & muneribus Aricinorum in medium propositis, rogabat ut beneficiorum memores, post quàm in patriam restituti fuerint, si quod sibi periculum ab optimatibus immineret, opem ferrent pro uiribus. Omnibus autē gratias agentibus pro insperata salute quàm ipsi deberent, & quòd non redirent uacuis manibus, & suas citius animas quàm illius salutem inimicis se udituros pollicentibus, laudata eorum uoluntate concionem dimisit. ac mox uocatum in suum tentorium scelestissimum quenq; & manu promptissimum, largitionibus, communitate,

deniq;

deniq; spe neminem non illicere solita corrupit, ut paratos haberet ad mutandum præsentem statum Reip. His assumptis operæ ac periculi socijs, monitis prius quid agendum cuiq;, & captiuis quos secum portabat, sine pretio libertate concessa, ut eorum quoq; uteretur beneuolentia, ornatis nauibus in portus Cumanos delatus est, effusis ad littus cognationibus militum, & parentibus, liberis, coniugibus suos lacrymis, osculis, amplexu excipientibus, suauißimisq; appellationibus consalutantibus. necnon & alia multitudo urbana cum gratulatione plausuq; ducem deducebat ad ipsius domicilium. Quam rem moleste ferentes, præsertim qui copiarum imperium ei dederant, & alia in perniciem ipsius machinati fuerant, male de futuris cogitare cœperunt. Ille post paucos dies quos uotiuis sacrificijs exsoluendis insumpsit, & recipiendis tardioribus onerarijs, ratus iam adesse tempus ait se uelle apud senatum de rebus a se gestis disserere, & prædam eo bello partã ostendere. Cumq; frequens senatus coactus esset, affuit & ipse, omniaq; concionabundus denarrabat ordine. Interim parati iam ante facinoris socij sicas habentes sub ueste, per confertam turbam pro curia stantem insinuati in senatum, interemerunt omnes optimatium proceres. ac mox omnes e foro diffugere, domum quidam, extra urbem alij, exceptis conscijs. hi arcẽ & naualia, locaq; urbis munitiora

occup

occupauit. Sequenti uerò nocte solutis uinctis & damnatis capitis quorũ magnus erat numerus, armatisq; una cum amicis alijs in quibus erant Hetrusci captiui iuuenes, satellitium ex his circa se constituit: & postquam illuxit dies, conuocato in concionem populo, multum in occisos à se ciues inuectus, pronuntiauit illos pœnas luisse meritas toties sibi app. tito insidijs: cæteris libertatem se afferre & ius æquum, aliaq; bona plurima. His dictis, repletisq; mirifica spe plebeijs hominibus, à duobus egregijs actionibus administrationem Reip. orsus est, quæ solent esse tyrannidis cuiuslibet exordia, agrorum diuisio, & alieni æris remißio, in se curam utriusq; recipiens, imperator creatus causa constituendæ & in popularem formam redigendæ Reipub. Vulgò autem libẽter alienorum bonorum rapinam accipiente, iam plenariam potestatẽ adeptus aliud intulit consilium, per quod deceptos ciues pariter libertate omnes exuit. Fingens enim uereri si nequis tumultus à diuitibus in plebem cooriretur, propter diuisionem agrorum & æris alieni remißionem, neue bellum ciuile ac cædes existerent, ait se unicum modum inuenire quo caueri hoc poßit, si omnes arma ex ædibus prolata dijs dedicarent, ut queant eis uti contra externum hostem si opus fuerit, non contra seipsos. interim rectißimè deponi penes deos. Quod ubi persuasit, abstulit una die Cumanorum arma omnium:

deinde

deinde ſequẽtibus ſcrutatus priuatas ædes, multos bonos uiros in eis occidit, quaſi nõ omnes indicaſſent arma dijs debita. quo facto tribus custodijs tyrãnidem ſuam communijt: quarum una conſtabat ex ſordidißimis & nequißimis ciuibus, quorum ope Reipub. gubernacula optimatibus ademerat: altera ex impijs ſeruis, quos ipſe herorum ſuorum occiſores manumiſerat: tertia ex conductitijs barbaris immanißimis. hi non pauciores erant duobus milibus, in re militari longe præſtantiores cæteris. Interemptorum effigies ex omnibus templis in profanos locos tranſtulit, ſuis in locos earum ſubſtitutis: domos eorum & prædia bonaq́; cætera inuadens, exportato inde auro argentoq́;, & ſiquid aliud inerat dignum poſſeßione tyrannica, reliqua largiebatur ſuæ dignitatis aſſertoribus. ſed plurima & maxima dona dabat ijs qui heros ſuos occiderant. at illi petebant etiam uxores eorum & filias in cõiugium. cæterum maſculam occiſorum progeniem principio contemptam, poſtea ſiue oraculo quopiam monitus, ſiue ipſe reputans eam in ſuum ali periculum, conatus eſt omnem una die perdere. ſed deprecantibus id matrum maritis apud quos alebantur pueri, pro magno munere conceßit eis uitam, ita tamen ut caueret nequando conſpiratione facta molirentur aliquid contra tyrannidem: iußitq́; omnes ex urbe abire alium aliò, & per rura ſparſos degere

procul

procul omnibus liberalibus disciplinis ac studijs, exercentes pastoralia munia & agrestia opera facientes, mortem interminatus siquis eorum deprehenderetur intra mœnia. Illi relictis paternis laribus ruri alebantur quasi mancipia, seruientes patrum suorum interfectoribus. Et ne uel in aliorum ciuium quoquam animus fieret generosus ac masculus, dedit operam ut effœminaretur tota urbanæ iuuentutis educatio, sublatis gymnasijs & armorum meditationibus, & mutata uictus ratione qua prius utebantur pueri. iussit enim eos more uirginum comam alere ac plectere sertisq; redimiri & reticulis, induiq; pictis tunicis talaribus, amiciriq; tenuibus & mollibus palliolis, & in umbra degere. In ludum saltatorium, aut euntes ad tibicinem fidicinémue comitabantur pædagogæ mulieres cum flabellis & umbellis, ipsæq; lauabant eos, pectines in balnea deferentes & alabastros unguentarios atq; specula. huiusmodi educatione corruptos usq; ad annum ætatis uigesimum, tum demum inter uiros censeri passus est. Cumq; his alijsq; multis modis illusisset & insultasset Cumanis ciuibus, à nullo libidinum crudelitatúmue genere temperans, iam in tuto putans suam tyrannidem, senex tandem pœnas dedit excisus à stirpe dijs hominibusq; plaudentibus. Insurrexerunt enim in eum, & ciuitatem pristinæ libertati reddiderunt filij cæsorum ab

ipso

ipso ciuium, quos olim una die uolens occidere, cohibitus fuerat satellitum qui matres eorũ habebant precibus, relegatis in agros pueris. Nam cùm aliquot annis pòst iter per uicos faciens, animaduertisset in eis multum iuuentutis ualidæ, timens eorum conspirationem & præuenire uolens, cogitauit omnes ex improuiso interficere: adhibitisq; amicis consultabat quomodo posset eos cito & facile opprimere. Hoc ubi sensere iuuenes, siue alicuius consciorũ indicio, siue suspicione moti uerisimili, fugerunt in montes arreptis ferramẽtis rusticis: moxq; adfuit eis auxilium Cumanorum exulum qui agebant Capuæ: inter quos nobilißimi erant, & plurimos Campanorum habebant hospites, Hippomedontis filij, eius qui Hetrusco bello fuerat magister equitum: omnes armati & arma illis quoq; afferentes, adducentesq; Campanos mercede conductos & amicorum manum ualidam. coniunctis deinde uiribus agros inimicorum infestabant latrocinijs, prædas abigentes, & seruos abducentes à dominis: uinctosq; soluentes armabant: & si quid rerum pecorúmue non poterant ferre agereq;, incendebant & iugulabant. Ibi tyranno perplexo animi, nec expedienti rationem qua inimicis occurreret, quòd nec aperte rẽ gererent, nec eodem loco hærerent diutius, sed pro nocturni diurni'ue itineris spatio, nunc hic mane, nunc illic uespere grassarentur, eluderentq; militem

præsi

præsidio missum agrestibus, ultro quidam è numero exulum se obtulit, lacerato uerberibus corpore perfugam simulans. is ueniam à tyranno stipulatus, pollicitus est perducturum se copias illius eò loci, ubi sequentem noctem acturi essent exules. & habita est fides homini, quòd nihil præmij poscens seipsum præberet obsidem. moxq; missi ducum fidissimi addito equitatu & mercenarijs copijs, cum mandatis ut exules omnes si possent, aut certe plurimos uinctos in urbem pertraherent. tum fictus ille transfuga exercitũ per inuios & desertos saltus itinere laborioso tota nocte cõtinuato abduxit ab urbe quàm longissimè. Interea fugitiui exulesq; in Auerno monte prope urbem positis insidijs, ubi signo ut cõuenerat à speculatoribus dato cognouerũt discessum exercitus, miserunt ex suis circiter L X. audacissimos, mastrucatos & fasces sarmentorum gerentes, qui crepusculo alij per alias portas uelut operarij se clam in urbem insinuauerunt: depromptisq; quos in fascibus celauerant gladijs conuenientes in unum simul portam inuaserunt quæ ad Auernũ fert: cæsisq; custodibus per cubilia, suos iam mœnibus propinquos admiserunt portis patentibus, sentiente nemine. erat enim illa nocte festum quoddam publicum, & totum uulgus uacabat potationibus alijsq; hilaritatibus, ita ut sine impedimento peruenirent ad tyranni regiam. ac ne circa ianuam quidem multã

uigil

uigilabant custodes: sed hic quoq; alios sopitos alios ebrios confoderunt non magno negotio: & irruentes in ædes uno agmine, alios omnes nec corporis iam nec mentis præ uino compotes iugulauerũt more pecorum: cæterũ Aristodemum cum liberis & cognatis comprehẽsum, ad multamq; noctẽ prius laceratum & excruciatum omni tormentorũ genere, postremo & ipsum interfecerunt. atq; ita radicitus euulsa tyranni familia, ut nec paruulos filios, nec uxorem, nec ullũ ex eorum uniuersa cognatione reliquum sinerent, scrutati etiã per totam noctem adiutores tyrãnidis, simul cum luce orta in forum processerunt: aduocataq; cõcione, & armis positis, restituerũt in integrũ remp. Ad hunc Aristodemum quartodecimo anno eius tyrãnidis exules Tarquiniani uenerunt, poscentes sibi ius reddi contra patriam. Legati primùm negabant se uenisse ad iudicium, quòd potestatem dicendæ causæ non haberent, quam à senatu non acceperint: deinde cum nihil proficerent, uiderentq; tyrannũ propensiorem in partem aduersam propter preces exulum, petito tẽporis spatio, & uadati pecunijs, nemine amplius obseruãte, & causa etiã tum pendente furtim dederunt se in uiam. famulitiũ eorum & iumẽta pecuniasq; allatas frumentationis gratia tyrannus detinuit. ita hæ legationes re infecta reuersæ sunt. cæterũ qui missi fuerunt in Hetruriã, milium & frumentum ab

eius regionis populis coemptū in urbem cōportauerunt nauibus secundo flumine, quo cōmeatu breui absumpto laborabatur inopia sicut antea, ut nullū cibum intentatū relinquerēt, ad quem adigere solet necessitas. quo factum est ut multi uel præ inopia, uel præ insuetis alimentis affectis essent corporibus, pauperes uero præ inedia prorsus inualidis. quod ubi Volscis nuper deuictis est cognitū, occultis legationibus se inuicem ad bellū solicitabant, rati populū Ro. nequaquam parem fore fami simul & hostibus. Sed diuina prouidētia cui erat curæ ne is populus inimicis succumberet, tum quoq; manifeste uim suam exeruit. tanta enim pestilentia repēte Volscos inuasit, quanta in omni hominum memoria nec apud Græcos fuit nec apud barbaros, nulli ætati parcens uel conditioni uel sexui, siue in debiles incideret siue in ualidos. cuius cladis magnitudo satis liquere potest ex nobili eius gentis urbe Velitris, quæ magna prius & populosa sic tum exhausta est, ut decima tantū pars incolarū reliqua manserit. qui superfuere incolumes legatis in hoc missis desolationem patriæ conquesti, se & sua dediderūt in fidē Romani populi. nam & antea colonos ex urbe acceperant, in quorū agros tunc uacantes petebant submitti nouos dominos. quo cognito Romanos alienarum calamitatum miseratio subijt, ita ut obliuiscerentur iniuriarū, rati satis pœnæ dijs luisse ini-

micos pro cogitato scelere. Veliltras uero nō paruum colonorū numerum mitti placuit, reputantibus multa inde prouentura cōmoda. nam & locus ipse uidebatur idoneus qui occuparetur ualido præsidio, ut impedimento esset res nouas molientibus: & in urbe apparebat leuiorē fore alimentorū inopiam, si migraret non contēnenda plebis portio. Sed nihil æque mouit ac seditio uix dum priore extincta suppullulans, quæ ne maturesceret eo facilius decreta est colonia. rursus enim ut antè plebs concitabatur infensa patricijs, multaq; in eos iactabantur conuicia: alijs incuriam eorum & supinitatem incusantibus, qui non multo ante prospexerint annonæ: alijs data opera caritatem inductā asseuerantibus, per iracundiam & libidinē uexandæ plebis, à qua se desertos fuisse meminerint. quo citius coloni deducti sunt à creatis in hoc triumuiris, ex senatus autoritate. plebi autem principio gratum erat mitti aliquos in coloniam, fame carituros & regionem habitaturos fertilē. deinde considerantes pestem quæ urbem ipsis destinatam uacuefecerat absumptis habitatoribus, & aduenas metu similis tractationis terrebat, paulatim mutabant animos, ut multo pauciores darēt nomina, quā quantū senatus decreuerat. atq; hos ipsos iam consilij pœnitebat, & tergiuersabantur exitum. relicta est tamen domi hæc pars, & quotquot non sponte proficisci

cuperent, senatusconsulto facto ut ex omni ciuiū numero sorte coloni ducerentur, grauißima & irremißibili mulcta proposita ire detrectātibus. Ita bene magna manus necesse habuit Velitras migrare, nec multis diebus pòst alia Norbā Latini nominis urbē non ignobilē. Fefellit tamen sua spes patricios quantum ad compescendam seditionem attinet: quòd reliqua plebs magis etiā efferaretur, uociferans in patres per cœtus & sodalitia, paucis primū coëuntibus, mox gregatim, grauius iam urgente inopia: concursuq; facto in comitium tribunos uocabāt. Coacta deinde concione, progressus in medium Sp. Icilius, qui tunc locum principem inter collegas tenebat, & ipse uehementer in senatū inuectus est quantū poterat grauans eū inuidia, & alios iubebat suam mētem coram populo proponere, nominatim Sicinium & Brutū tunc ædiles, qui & primæ secessionis plebi autores fuerant, & introducto in rempub. tribunatu primi eū magistratum assecuti sunt. Hi progreßi maliciosissimas conciones habuerunt, iam dudū præparatas, quas multitudo libēter audiebat: quasi data opera et insidijs diuitū cōtigerit præsens inopia, quia libertatē illis inuitis plebs per seceßionem inuenisset. non enim æque grauari fame locupletes atq; inopes. nam illis esse occulta penuaria, pecuniasq; ad emendos cōmeatus aduectitios, quibus freti facile poßint hoc malum con-

temn

temnere: plebeios carere utroq;. Addebant coloniam deductam in locos pesti obnoxios manifesto periculo, exaggerantes id quantũ poterãt, & rogantes quis tandem malorũ finis, refricãtesq; memoriam prioris diuitum sæuitiæ, qua in nexos usi fuerant, & alia similia declamantes magna licentia. Postremo Brutus sermonem suũ comminatione clausit: si uelint sibi parere, breui se effecturum ut qui malum hoc accenderunt, ipsi restinguerent. ita tum cõcio dimissa est. Postera die consules senatũ conuocauerunt nouationem aliquam timentes, & soliciti quonam Brutus plebis assentator euaderet: multa ibi dicta sunt ab ipsis consulibus, multa à natu maioribus, nonnullis censentibus deliniendã plebem omni comitate uerborũ, & pollicitatione operæ: placandosq; duces eius, proposita rerũ difficultate, rogandosq; ut uelint in commune consulere: alijs contrà suadentibus nihil indulgendum uulgo imperito & refractario, nec alendam improbam & intolerabilem eius adulatorum insaniam: sed respondendum non esse patricios in culpa, & senatui rem curæ fore pro uiribus. cæterum turbatores plebis obiurgandos cum interminatione, daturos meritas pœnas ni seditiones fouere desinant. Huius sententiæ princeps fuit Appius, quæ & uicit magna patrũ contentione, ita ut populus clamoribus eorum territus è comitio in curiam concurreret, erectis

in expectationem omnibus. post hac COSS. *die iam uergente in concionem à se uocatam progreßi conabantur senatus uoluntatem ostendere: sed intercedente tribuno exorta est indecora altercatio. nam utrinque clamoribus agebatur, & obstrepebant sibÿnuicem, ut difficile esset quid sibi uellent intelligere. Consules pro potestate postulabant sibi tota pariter urbe ius imperij. e diuerso tribuni contendebant suum locum esse concionem, sicut illorum senatum: & in sua potestate esse quicquid per plebē iudicandum decernendúmue. pro his plebs stabat acclamatione addens animos, & parata congredi cū obstantibus si opus sit: consules stipabātur à patricÿs. eratq; ingens certamen, quasi in præsenti uictoria ius omne quod in posterum habituri essent consisteret. iamq; sol circa occasum erat, & procurrebatur paßim è domibus in forum: uidebanturq;, ni nox litem diremisset, à manibus non temperaturi & iactu lapidum. quod ne fieret, progressus in medium Brutus à consulibus dicendi potestatem sibi petÿt, seditionem se compositurum pollicitus. illi putantes se uicisse, quòd præsentibus tribunis concionator plebeius à se dicendi copiam petierit, permiserunt hoc ei. qui silentio facto nihil aliud locutus sic interrogauit consules. Meministis'ne, inquit, inter conditiones pacis concessum nobis, ut quoties tribuni concionem aduocauerint, ei se patricÿ*

non

non misceant, neq; interturbent? Meminimus, inquit Geganius. Tum Brutus: Cur igitur impeditis nos, & non sinitis tribunos quæ uolunt dicere? Respondit Geganius: quia non ipsi conuocauerunt plebem in cõcionem, sed nos COSS. *quam si ipsi uocassent, non ingereremus nos: nunc quia coiuit ex autoritate nostra, non hos concionari uetamus, sed nos uetari iniquum ducimus. Tum Brutus, Vicimus Quirites, concesserunt nobis aduersarij quod uolumus. Abite nunc & desinite contendere: cras nobis ostensurum me polliceor, quantam habeatis uim. Vos quoq; tribuni in præsentiarum eis foro cedite, non cessuri ubi potestatem uestri magistratus intellexeritis. intelligetis autem breui. ego hoc uobis declarabo, & superbos istos docebo modestiam. quod si uos decepero, quod uultis mihi facite. His uerbis cum nemo contradiceret, soluta est concio, uariante expectatione hominum. nam inopes putabant egregium aliquid excogitasse Brutum, nec temere tam ingentia pollicitum. patricij contemnebant leuitatem hominis, audacia promissa rati non ultra uerba processura. nihil enim à senatu concessum tribunis, nisi ut opem ferant plebeijs iniuriam patientibus. non tamen omnes, præsertim natu grandiores, negligebant hoc negotium, soliciti ne graue aliquod malum afferat hominis insania. Sequenti uero nocte Brutus communicato cum*

tribunis consilio, & præparata manu plebeiorum non modica, descendit cum eis in forum ante claram lucem æde Vulcani occupata, qui locus destinatus erat concionibus, uocabatq; plebem in comitium. ac mox referto foro (neque enim unquam antea tanta turba conuenerat) progressus in medium Icilius tribunus multis uerbis accusauit patricios, memorãs omnia quæ unquam contra plebeios egrerant. deinde aiebat se hesterna die per eos à dicendo prohibitum, & potestate sui magistratus exutum. Quid, inquit, nobis fiet reliquum, si ne loqui quidem permittimur? quomodo uestrum alicui per eos oppresso poterimus succurrere, si nobis potestas conuocandi nos adimitur? Verba enim initium sunt omnium operum: & manifestum est, quibus dicere quæ sentiunt non licet, eos non facturos etiam quæ uolunt. aut igitur reddimus uobis potestatem quam accepimus, nisi uultis eam confirmare ut tuta sit: aut lege lata uetate nequis nobis posthac impedimento sit. Hæc locutus, acclamante plebe, ferret legẽ, iam scriptam habens recitabat: moxq; tribus iussit ferre suffragia, quòd res dilationem non pateretur, ne forte impediretur interuẽtu consulum erat autẽ lex hæc. Cõcionanti apud populũ tribuno nemo contradicito. nec dicentem interpellato. Si quis contrà fecerit, uades dato tribunis soluturum se mulctam quam imposuerint. qui uades non dederit,

derit, morte mulctator, & bona eius sacra sunto. Siquid controuersiæ mulctarũ huiusmodi causa inciderit, iudicia penes populum sunto. hac lege confirmata suffragijs populi, tribuni concionem dimiserunt: plebs bono animo abijt, magnam Bruto habens gratiam, cuius legem hanc inuentum putabat. Secutæ sunt deinde multæ altercationes tribunorum & consulum, dum neq; plebs senatusconsulta rata habere uult, neque senatus approbare plebiscita. ita per contentionem utrique suspecti erant alteris. non tamen odium hoc processit ad facinus aliquod grauius, ut fieri solet in huiusmodi perturbationibus. nam neque pauperes impetum fecerunt in ædes diuitum, ubi putarent inuenturos se frumentum reconditum, aut commeatum uenalem ausi sunt diripere: sed perferebant res paruas emere magno precio, & cum argentum deficeret, cõtenti erant radicibus & oleribus, neq; diuites freti suis ac clientelarũ opibus induxerũt animũ ut soli urbem tenerent, per uim pulsis aut cæsis inopibus: sed uelut prudentes patres iram moderabãtur erga filios, indulgenter eorũ errata ferendo. In hoc rerũ urbanarũ statu, propinqui populi inuitabãt siqui uellent ad se migrare, offerentes ultro ius ciuitatis & alia humanitatis officia, quidã benigna mente ob beneuolentiã & miserationem, alij malitiose ob inuidiam felicitatis pristinæ: multiq; cum totis fa-

miliјs mutarunt domicilium, quorum aliј rediērunt mox ut tranquillitas urbi est reddita, quidam in totū emanserūt. Hac uidētibus COSS. placuit ex S. C. delectu habito exercitū educere. arripuerunt autē occasionem honestā excurrentibus & agrum uastantibus hostibus, reputantes interim & alia huius expeditionis cōmoda: uidelicet leniorē fore annonā domi relictis iam paucioribus, & armatos maiorem copiam alimentorū habituros missis in hosticū frumentatoribus, seditionē quoq; interquieturam durante militia. Videbatur etiā multum ad confirmandā reconciliationē facere cōmunis patriciorum ac plebeiorū militia, interq; pericula prosperæ ex æquo aduersæq; fortunæ societas. Verum plebs non tam facile parebat ut antea, neq; spōte dabat nomina: cogere uero eam legibus nolebant cōsules, sed uoluntariј quidā è patriciјs conscripti sunt unà cum suis clientibus. quos pauci ex plebe secuti sunt. ductabat autem eos Cn. Marcius qui Coriolos ceperat, & ex conflictu cum Antiatibus fortitudinis palmā retulerat: cuius ductus maximæ parti militū addebat animos, uel quòd amarent eum, uel quòd bonā spem conciperent. Iam enim fama celebrabatur, & magno terrori erat hostibus. Is exercitus usq; Antium progressus, præter magnam frumenti uim in agris repertam, mancipiјs quoq; pecoribusq; multis potitus est, breuiq; ditior factus domum rediјt.

rediјt, ita ut qui manserant in urbe mœsti obloquerentur tribunis, quorum culpa uidebantur simili felicitate fraudati. In hunc modū Geganius & Minucius huius anni consules magnis iactati tempestatibus & penè obruti, euaserūt tamen & seruarunt rempublicam, maiore prudētia quàm felicitate. Hos secuti M. Minucius Augurinus, A. Sempronius Atratinus, iterum eundē magistratum adepti, uiri armis & consilio clari multam curam habuerunt importandi frumenti aliorūq; commeatuum, uelut in annonæ uilitate concordia populi consisteret: non tamen eis utrunq; contigit, saturitatem cōsequente petulantia: & quando minime putabatur, tunc denuo maximum populus Romanus periculum adiјt. nam & legati frumentatū missi è mediterraneis & maritimis emporiјs fruges coemptas aduexerunt in horrea publica: & negotiatores frumentariј undiq; confluxerāt, quos ciuitas exonerauit redemptis mercibus ex ærario, quæ asseruarentur publice. Venerunt & legati superiore anno in Siciliam missi Geganius Valeriusq; cum multis onerariјs, quæ afferebant tritici quinquaginta milia medimnûm Siculorum: quorum dimidium emerant admodum uilī precio, reliquum tyrannus dono miserat, suóque sumptu aduexerat. eas appulisse postquam in urbe cognitum est, diu agitatum est inter patricios quid eo deberent facere. nam qui æquissimè

mè

mi erant plebiſq́; amãtiſsimi, cõſiderantes eam in quantis eſſet neceſsitatibus, & donum tyranni ſuadebant diuidendum plebeijs hominibus, & emptum pecunia publica reuendendum eis paruo pretio, docentes hoc maxime pacto fieri poſſe ut deliniti beneficio pauperes æquiores reddantur diuitibus. at arrogantiores & amici paucorum optimatium potentiæ, aiebant omnibus modis omniq́; ſtudio plebem affligendam: conſulebantq́; ut quàm poſſent cariſsime frumentum ei uenderent, ut uel neceſsitate adacta ſobrietatem diſceret, & magis ſubijceretur ciuitatis legibus. ex horum numero erat & Marcius ille Coriolanus cognomine, nõ ut reliqui diſſimulans timore ſuam ſententiã, ſed aperte magnaq́; audacia clamitans, multis plebeijs audientibus. nam præter publicas odij cauſas, etiã priuatim infenſus erat plebi ob recentem ut illi uidebatur iniuriam. Conſulatum enim ambienti proximis comitijs cum non deeſſent patriciorum ſtudia, plebs aduerſata magiſtratum eum dare noluit, uerita uiri claritatem & audaciam, ne forte his fretus conaretur è repub. tollere poteſtatem tribunitiam, augẽte metum eum alacritate patriciorum, qui nulli unquam candidato æque fauerant. hac igitur offenſa irritatus, & mutatam remp. in priſtinã formam reſtitui cupiens, & ipſe (ut dixi) palam aduerſabatur plebis potentiæ, & idem ut facerent perſuadebat

alijs.

aliȷs. Iamq; circa se habebat ualidam sodalitatem nobilium iuuenũ, & multos clientes quos illi militiæ commoda cõciliauerant: quibus elatus ferociebat & agebat splendide, in ciuitate insigniter præminens, sed minus felici exitu. Senatu enim hac de causa coacto, & rogatis ex more primum senioribus, in quibus multi aperte contrarias plebi sententias dicebant, ubi ad iuniores ex ordine uentum est, à COSS. petita proferendi quæ uellet facultate, omnibus annuentibus & aures attentas præbẽtibus, in hunc modum contra plebem disseruit. Non necessitate inopiáue coactam plebem secessisse P C, sed malitiosa mente ut optimatium potentiam destrueret, & ipsa posset omnia, puto uos fermè omnes intellexisse ex tam iniquis pacis conditionibus. quandoquidem non contenta fidem è contractibus sustulisse, uiolasseq; leges de his cõditas, nouum magistratum instituit per quem consulatus antiquaretur, cumq; lege lata sacrosanctũ fecit, & nunc is recenti plebiscito tyrannica potestate suffultus est nobis imprudentibus. Cum enim homines hanc maximam potestatem nacti honesto prætextu succurrendi pressis iniuria ciuibus, abutentes ea bona uestra ferant agãtq; uetante nemine: quòd nec priuatus quisquam nec magistratus id audeat metu legis auferentis uobis dicendi faciendiq; copiam, & mortem minantis liberam uocem emittẽtibus: quodnam

nomen

nomen ei potestati dabimus si sapimus nisi uerißimum illud tyrannidis & confessum omnibus? quid enim refert unius'ne uiri, an totius plebis, feramus tyrannidem? effectus certe utriusq; idem est. Optimum igitur fuisset ne semen quidem huius potestatis admittere, sed quiduis perferre potius: sicut bonus hic Appius censebat multo ante mala hæc prospiciens. quod quia non est factum, nunc saltem omnes unanimiter euulsam radicitus eijciamus è ciuitate, dum imbecillis est & expugnatu facilis. Nec primis hoc nobis P C aut solis accidit: sed multi saepe per inconsiderantiam constituti in necessitatibus, agnito errore quòd principio malorum non obstitissent, eorum incrementa conati sunt tollere: apparuitq; pœnitētiam sero incipientium sapere, licet non cōferenda sit cum prouidentia, tamen alio modo non minus rebus cōsulere, dum effectum aufert cuius fefellerāt principia. Quod siqui uestrum moleste quidem ferunt plebis insolentiam, & compescendam putant ne pergat ulterius: sed religione quadam tenentur, ne uideantur à conuentis priores discedere, & iusiurandum contemnere: sciant se non inferre iniuriam, sed repellere: nec uiolare pacta, sed in uiolatores eorum animaduertere, nulli deorum iræ obnoxios, & pie iusteq; consulentes suis commodis. quod autem plebs non stet conditionibus uiolato fœdere, non uos, hinc liquet: quia

non

non est contenta ijs quæ in reditu obtinuit. petijt enim tribunitiam poteſtatem ne à ſenatu læderetur ipſa, nō ut ſenatum ultro læderet. utitur autem ea non ad quæ uti debet, aut ad quæ inuenta eſt, ſed ad corruptelam ac confuſionem huius reipublicæ. Meminiſtis ſanè concionis nuper habitæ, tum quæ à tribunis tunc dicta ſint arroganter & impudentiſsime, quamq; ſe nunc iactent inſani homines, ubi uident eo plebiſcito contineri totam uim reipublicæ, quam ipſi facile obtinebunt cum nos uincant numero. quid igitur nobis faciendum reſtat quando ipſi cœperunt tranſgredi leges & fœdera, niſi ut nos defendamus, & quæ iniuſte uſurpant, iuſte ab eis extorqueamus, cohibeamusq; cupiditates eorum in poſterum: gratiamq; dijs habeamus, qui non eam mentem eis dederint, ut circumſcripta repub. modeſte agerent cætera: ſed tantam eis impudentiam & fraudulentiam immiſerint, quæ nos cogat & recuperare iam perdita, & reliqua diligenter cuſtodire ne uobis pereant. Nec alia melior occaſio expectanda eſt, ſiquidem ſapere incipitis: quando magna pars fame afflicti ſunt, cui reliqui non poterunt diu reſiſtere præ inopia, ſi rari & cari commeatus præbeantur. quapropter aſſeruandos cenſeo, nec remittendum quicquam de pretio, ſed flagellandam annonam quàm maxime, tantiq; uendenda omnia, quanti uobis libuerit:

buerit: nec immerito, quando iustum est & rationi consentaneum ingratam plebem premere, conferentem in nos culpam caritatis & inopiæ quæ propter ipsorum secessionem accidit, agris per eos uastatis ac direptis tanquam hostilibus, & propter hoc exhausto in externas frumentationes ærario. quamuis non his solis nos affecerunt iniurijs, ut intelligamus quonam modo nos tractaturi sint, nisi omnia pro libidine plebis ferimus, sicut concionatores eorum nos territantes minati sunt. quodsi præsentem occasionem emiseritis è manibus, posthac frustra similem optabitis. & si cognouerit plebs noluisse nos uires eius dissoluere nec potuisse, instabit nobis multo grauior, ut uolentibus quidem nocere, sed minime ualentibus. Ad hanc orationem Marcij uariatum est in senatu sententijs, & tumultuatum etiam. Nam qui iam inde à principio dissensionis infensi plebi pacem inuiti fecerant, in quibus erat iuuentus penè tota, & è senioribus quisq; ditißimus ac ambitiosißimus, moleste ferentes uulgi insolentiam, laudabunt uirum ut generosum & amantem patriæ, optimeq; consulentem reip. At qui propensiores erant in plebem, censu honoribusq; modici, & nihil pace habentes potius, uerba eius non libentibus accipiebant animis: postulabantq; ut non uiolentiores, sed prudentiores præessent humilioribus, & æquitatem non ut

indeco-

indecoram aspernarentur, sed amplecterentur ut nessariam, cum aliàs, tum coniungendis mutua beneuolentia ciuibus: aiebantq; insanam eius orationem, non liberam. hæc tamen pars ut parua & debilis, cogebatur cedere ui numeroq; potioribus. Hæc uidentes tribuni (aderant enim in senatu uocati à COSS.) fremebant & obiurgabant Marcium appellantes eum pestem perniciemq; reip. quem plebi male loquẽtem & ciuile bellum in urbem importantem nisi cohiberent patres mulctatum capite aut exilio, ipsi se id facturos minabantur. ad quorum uerba etiam maiore tumultu exorto, præsertim iunioribus minas indigne ferentibus, audacior iam Marcius inuehebatur in tribunos acrius: Immo, inquit, uos perturbatis remp. concionibus uestris seducentes turbam inopem: quod ni desieritis, non uerbis posthac uobiscum agam sed manibus. Exacerbato autem senatu, tribuni cognito plures esse qui uellent potestatem plebi semel concessam adimere, quàm qui cuperent stare conditionibus, proripuerunt se curia uociferantes, & inuocantes deos testes fœderum. deinde coacta in concionem plebe, indicauerunt quid in senatu locutus sit Marcius, iubebantq; ut causam apud populum diceret. quos cùm ille contemneret, atq; etiam uiatores eorum à quibus accersebatur cum contumelia uerborum reijceret, magis exasperati assumptis ædilibus et

aliquot alijs ciuibus properauerunt ad eum, forte fortuna hærentem adhuc pro curia, stipatum multis patricijs cæterisq; sodalibus. quo uiso imperauerunt ædilibus ut eum comprehenderēt, & nisi sponte sequeretur, ui ducerent. erant autem tunc ædiles L. Iunius Brutus, Sp. Icilius Ruga. hi accesserunt quasi arrepturi hominem. patricij contra indignati tribunorum audaciam, qui ante iudicium aliquem sui ordinis ducerēt, obiecerunt se pro Marcio, & pugnis abegerunt eos qui propius illum accederent. ad cuius facti rumorem tota urbe prosiliebatur ex ædibus, honoratis & diuitibus contendentibus protegere Marcium simul cum patricijs, & recuperare pristinum statum reip. humilibus autē & egenis paratis tribunos defendere, & quicquid iuberent facere, sublata omni reuerentia qua ab iniurijs cohibiti fuerant hactenus. nihil tamen atrox ea die cōmissum est. sed differebāt in crastinum, exorati à COSS. Sequenti die primi tribuni in forum progreßi uocato in concionē populo, unus post alium grauiter accusabāt senatum quòd nō starēt fœderibus, essentq; obliti iurisiurandi plebi dati de offensarū obliuione: afferebātq; argumentū parū sincere plebeijs reconciliatorum, frumenti penuriam cuius ipsi autores fuerint & missos in utranq; coloniā, quicquid præterea moliti essent ad minuendam plebis multitudinē. Vehementer etiam taxatus est

Marcius

Marcius,referentibus uerba eius quæ in senatu dixerat:utq; uocatus ad dicendā causam apud populum,non modo nō paruerit, uerūetiam ædiles ad se uenientes pulsatos reiecerit. citabātq; testes in senatu dictorū honoratißimum quenq; eius ordinis:factæ uero ædilibus iniuriæ,totū qui tunc in foro adfuerat populū.His dictis dabant patribus,si uellent,pro se dicendi copiā,detinentes in comitio populū, donec senatus dimitteretur. nā forte de hoc ipso consultabatur in curia, utrū respondere apud populum ad obiectas calumnias sit satius,an eas dißimulare silentio. et quia pluribus placebant humanæ quā superbæ sententiæ,COSS.dimisso senatu processerunt in comitiū,pro omnibus respōsuri ad calūnias, & deprecaturi pro Marcio, ne plebs animaduerteret in eū grauius. quorū senior Minutius ita locutus est. Quod ad inopiam frumenti attinet Quirites,paucis uerbis opus est, nec alijs quā uobis testibus.Scitis certè ipsi fruges nō prouenisse propter sationem intermissam, nec ignoratis quænam agrorum uastitatis causa sit, quóue modo acciderit ut tantū egregiorum fundorum uacuum sit frugibus,mancipijs, pecoribus: quæ partim ab hostibus direpta sunt,partim à uobis tam multis absumpta, nō aliunde uictū petentibus.Est igitur causa nō quā concionatores isti per calumniā afferunt,sed quā ipsi scitis: quod cū ita esse uos non lateat,desinite calamitatem

hanc imputare nostris insidijs, & irasci nobis immeritis. Cæterũ colonos necessitas coëgit deduci ex cõmuni omniũ uestrũ sententia, ut essent præsidio locis ad bellũ opportunissimis: profuitq; id tam iniquo tẽpore, tum ipsis qui profecti sunt tum uobis reliquis. nam illi uberiorẽ habent rerũ copiã: his qui mãserũt, magis quã antè cõmeatus sufficiunt. nec improbari potest consiliũ, quo forte lecti sunt tam ex uestro ordine quã ex nostro mittẽdi in colonias, futuri eiusdem fortunæ participes. quid igitur in mentẽ uenit istis concionatoribus criminari nos, qui eandẽ uobiscum habemus & fortunã & sentẽtiam, siue malam ut isti aiunt, siue ut nobis uidetur cõmodam. Nã calũnias quibus appetierũt senatũ proximum, nolle nos moderari rerũ uenalium pretia, conari per insidias tollere potestatẽ tribunitiã, retinere secessionis memoriã, & omnibus modis plebem afflictã cupere, breui factis ipsis diluemus: quando nullius maleficij sumus nobis cõscij, & potestatem tribunitiã quibus cõditionibus tũc uobis cõcessimus, eisdẽ cõfirmamus nũc quoq;. frumentum etiam ita uẽdetur, sicut uobis omnibus placuerit. expectate igitur si quid horũ nõ præstabitur, & tum demũ nos accusate. quod si uelletis diligẽter examinare hanc cõtrouersiam, iustius patricij nos plebem accusaremus, quàm senatũ uos; qui hoc facitis non expectato nostrorum consiliorum exitu. Atqui nemo nescit quàm

facile

facile sit cuiuis rebus turbatis concordiam è ciuitate tollere, ea criminanti quorum fides incerta pendeat, & non tam nos tueri poßit, quàm continere in officio. Nec soli duces uestri obiurgationem merentur qui calumnijs senatum impetunt, sed non minus uos qui eis temere creditis, & nondum experti fidem patrum, iam illis indignamini: quos oportebat siquas in futurum timeretis iniurias, iram quoq; in illa seruare tempora. nunc certe præpropere magis quàm prudenter agitis, dum securitatem uestram in malefaciendo collocatis. Hæc pro toto senatu contra calumnias tribunorum puto sufficere. quoniam autem & singulos nostrum falso criminantur, quasi sententijs in senatu dictis seramus in ciuitate dißidia: & nunc Cn. Marcium amatorem patriæ libere de Repub. locutum necare aut in exilium agere cupiunt, uolo de hoc quoq; quod iustum est dicere: uos considerate quam modeste ac uere locuturus sum. Vos plebeij redeuntes cum senatu in gratiam satis putabatis æs alienum remitti uobis, & in auxilium pauperum uim patientium magistratus petijstis creari ex uestro corpore. pro utroq; impetrato magnas nobis egistis gratias. magistratum autem consulum abrogare, aut senatui regimen rerum adimere, peruertereq; bene constitutum Reipublicæ ordinem, nec petijstis, nec unquam petetis. quid igitur uobis nunc accidit, ut uelitis confundi hæc

 omnia?

omnia? aut quo iure honores nostros tollere cupitis? si senatores à sententijs ex animo libereq; dicendis deterrueritis, quid æqui à uestris magistratibus expectandum est? aut quibus legibus patricios mortis exilij'ue reos peragere poterunt? nam nec ueteres leges hanc uobis potestatem dant, nec nouæ conditiones initi cum senatu fœderis. legum porro præscripta transgredi, & uim iure potiorem facere, non plebis est, sed tyrannorum, si uera licet dicere. Ego suaderem uobis, ut quæ à senatus benignitate impetrastis retineatis: quæ uero cum rediretis in gratiam non postulastis, ne nunc quidem usurpetis. ut autem melius intelligatis nihil moderatũ iustum'ue tribunos petere, sed iniqua & impossibilia cupere, rem considerate perinde acsi uestrum esset negotium: & fingite à senatoribus uestros magistratus accusari, quòd male de senatu loquantur apud uos, & perditum eant remp. hactenus bene administratã ab optimatibus, seditionesq; concitent: quæ sanè uera crimina sunt, faciunt enim omnia: deniq; quòd maiorem concessa potestatem sibi usurpent, conantes quemlibet nostrum indemnatum occidere: ac deinde postulari ut talia facientes liceat impune interficere: quomodo ferretis hanc summi ordinis arrogantiam? quid diceretis? an non indignaremini dicentes uobis iniuriam fieri si adimatur loquendi libertas, proposito uitæ

peri

periculo audentibus pro plebe liberam uocem emittere? negare non potestis. Et postea quæ ipsi non ferretis, æquum putatis ferre alios? hæccine sunt illa uestra ciuilia modestaq́; cōsilia? an non hoc pacto criminatoribus uestris fidem astruitis, ut uideantur iuste ac è Repub. suadere, ne sinamus iniquam hāc uestram potētiam crescere? mihi certe uidemini astruere. quod si contrà quàm insimulamini uultis facere, me autore modesti estote: & si quibus uerbis offendimini, ea non iracūde ferte sed ciuiliter. hoc enim modo & ipsi bonorum uirorū opinionem lucrifeceritis, & inimicos uestros ad pœnitentiam adduxeritis. Ergo cum ratio uobis reddita sit ni fallor iustissima, suadeo nequid faciatis præter officium. Beneficiorū quoq; nostrorū memineritis ut æquum est, quæ non ut exprobremus, sed ut placatiores uos habeamus, tum uetera, tum hæc nouissima reditus uestri tempore accepta, nobis non uobis obliuiscenda, reuocamus in memoriam: & pro multis à nobis impetratis hanc unā gratiam reposcimus, ne occidatis néue pellatis uirū amantem patriæ, & in re militari omnium excellentissimum. magnam profecto iacturā faceremus Quirites, si ciuitas tantam uirtutem amitteret. Iustissimum est igitur ut ipsius causa remittatis iram hanc, memores quot uestrū bello seruati salutem ei debeant, & egregiorū facinorū magis quàm uerborum inutilium. nam uerba uiri nihil

nos læserunt, gesta adiuuerunt plurimum. quod si hunc indignum iudicatis uestra gratia, saltem nostris atq; senatus eum donate precibus, & tandem firmiter redite nobiscum in gratiam, ac ciuitati pristinam unitatem reddite. Id si uobis persuaderi non sinitis, scitote nec nos cessuros uestræ uiolentiæ: sed experti uestram uoluntatem, aut amicitiam sinceram colemus officijs, aut ciuilis belli calamitatumq; grauissimarum initium habebimus. Hæc differente Minutio tribuni uidentes tum oratione modesta tum benignis pollicitis flecti multitudinem ægre ferebant, præsertim C. Sicinius Bellutus secessionis autor & dux armorum tempore, infensissimus optimatibus & hac una re inter ciues nobilis, tunc tribunus omnium collegarum maxime auersabatur ciuitatis concordiam & statum pristinum, ut minime sibi utilem. Tantũ enim aberat ut honores aut potentiam speraret in administrata per optimates Republica, homo ignauus, male institutus, nec belli artibus spectatus nec pacis, ut etiam capitis periculo esset obnoxius ob seditionem à se commotam, & ciuitatem afflictam inde tot calamitatibus. Is communicato cum collegis consilio surrexit, & præfatus quædam de plebis miserijs, laudatisq; COSS. quòd dignitati essent plebi rationem reddere, patribus quoq; aiebat se habere gratiam, quòd tandem inciperent agere curã inopum: & adiecit, testem

se fu

se futurum unà cum cæteris, si dictis facta responderint. His dictis cum iam uideretur mitior & ad uenia᷉ pronior, uersus ad Marcium astantem consulibus, Quid tu, inquit, bone uir, non defendis hic apud ciues tuos quæ in senatu dixisti? imò non supplex deprecaris eorum iram ut mulcteris clementius? nam inficiari non suadeo coram tot cõsciјs, aut ad impudentem defensionem confugere, quamuis sis Marcius, & maiore quàm qui priuatum hominem deceat animo: nisi forte COSS. & patritijs decorum est pro te cum plebe agere, te uero idẽ pro teipso facere dedecet. Hæc autem dicebat non ignorans uirum esse magnanimum, nec posse animum inducere ut suimetipsius accusator mulctam sibi remitti peteret, & ad preces mouendamq; miserationẽ præter ingeniũ suum refugeret: sed aut omnino causam non dicturum, aut pro arrogantia natiua sine modestia blanditijs ue plebem allocuturum, id quod factum est. præbito enim silentio, & penè omnibus inclinatis ad absoluẽdum hominem, si sẽ accommodaret tempori, tam arroganter & contemptim eos affatus est, ut nihil inficiaretur eorum quæ in senatu contra plebem dixerat, nec ullam præ se ferret pœnitentiam, aut miserationem ueniámue peteret. imò ne iudicio quidem eorum se uolebat submittere, quasi non habẽtium iudicandi potestatem legitimam. quod si quis apud COSS. reum se alicuius non recte dicti

facti'ue ageret, paratum se aiebat causam dicere. nunc uero se prodijsse ad plebeios ipsis uocantibus, ut obiurgaret ipsorũ iniquas cupiditates, in quas erupissent uel secessionis tempore uel post reditum, suaderetq́; cohiberent eas in posterum. post hæc magna audacia inuectus est in omnes, sed in tribunos maxime. inerat autẽ eius uerbis non ciuilis reuerentia bonis rationibus admonentis populum, nec priuati hominis sobria modestia loquentis ad potentiores infensos sibi, sed uelut insultantis intrepide inferioribus & obnoxijs bilis immodica, insignisq́; contemptus affectorum iniuria. quapropter & loquente etiam tum magnus tumultus erat, ut quidq; placeret aut offenderet in tam diuersis multitudinis uoluntatibus alijs applaudentibus, obstrepentibus alijs: & ubi desijt, maior etiam coortus est clamor ac strepitus. nam patritij optimum uirũ appellantes, laudabant eius ingenuam facundiam, affirmantes solum omnium esse liberum, qui nec inimicorum ex aduerso stantium turba sit territus, nec ciuiũ superbos & iniquos conatus blanditijs delinire conatus sit. plebeij uero ægre ferentes improperia prædicabant eum molestum & acerbum, hostiumq́; omnium infensissimum. nec deerat quibusdam animus, id quod uidebatur facile, statim eum interficere. hos adiuuabant duces multitudinis. instigatore præcipuo Sicinio. qui acerbissime inuectus in hominem, accenso

furore

furore populi, accusationem clausit capitali sententia, quam latam aiebat à tribunorum collegio, ob iniuriam factam ædilibus, quos pridie iussos à se ut eum ducerent, pulsatos abegerit. nam contumeliam ministris factam, in ipsos qui iusserant recidere. his dictis iussit eum duci in imminentem foro tumulum. est autē locus uasta rupe horrendus, unde solent damnatos dare præcipites. Aediles igitur accesserunt ut eum comprehenderent. cōtrà patritij cum magno clamore simul fecerunt in eos impetum, ac rursum plebs in patritios. nec iam in dictis factis'ue decorum seruabatur utrinq;, impellentibus se inuicem nec à manibus temperantibus. cohibiti sunt tamen à COSS. in medios se dantibus, & per lictores turbā summouentibus. tanta tum erat eius magistratus reuerentia, tantum honoris tribuebatur potestati regiæ. Ibi Sicinius perturbatus & anxius, quòd timeret ne aduersarios cogeret uim ui repellere, nolens à cœptis desistere, nec tamen ualens sentētiam suam exequi, cogitabat quidnam faceret. quem hærentem uidens L. Iunius Brutus, concionator ille qui conditiones pacis excogitauerat, uir acer cum aliâs, tum in expediendis difficultatibus, solus solum monuit ne contenderet, desisteretq; ab incepto nimis iniquo & calido, cum uideat uniuersos patritios irritatos, paratosq; omnes, si à COSS. uocentur, arma corripere: plebis uero maximam partem

ambig

ambigere, nec libenter uirum omnium nobilißimum ad supplicium præsertim indemnatum dedere. consulebat autem tum quidem cedere, nec pugnare cum COSS. *nequid sequatur durius, sed uiro diem ad populum dicere: & quod plurium suffragijs ratum fuerit id facere. nam esse uiolentiæ tyrãnicæ quod tum patrare conaretur, ipse accusator & iudex, idemq; pœnæ arbiter. ciuilius autem data dicendæ causæ potestate, reum passurum quicquid iudicatum fuerit. Paruit Sicinius uidens hoc consultißimum: & progressus in medium, Cernitis, inquit, Quirites studia patritiorum ad cædes & uiolentiam tẽdere, qui unum hominem superbum totiq; ciuitati noxium, uobis omnibus præferunt. nos non sumus eorum similes, non sumus tam præcipites: nec inferemus bellum, nec inferentibus repugnabimus. sed quoniam honestum prætextũ habent legem, cuius propugnatores sontem eripiunt supplicio, quòd ea non sinat ciuem Ro. indemnatum occidi, fruantur hoc iure quamuis ipsi non agant nobiscum legibus: ut intelligant malle nos erga ciues in nos peccantes uti clementia quàm uiolentia. Vos igitur abite, & expectate tempus quod breui aderit. nos interim res magis urgentes curabimus, & uiro huic dato ad causæ dictionem meditandam spatio, diem dicemus qua sistatur uestro iudicio. ubi uero calculos habueritis in manibus suffragijs legitimis mulctate illum ut*

dignus

dignus uidebitur. & de hoc quidem hactenus. quod uero ad frumentũ uendendum atq; dispensandum attinet, ut id fiat quàm iustißime, nisi senatui curæ fuerit, nos prouidebimus. his dictis concionem dimisit. Post hæc consules coacto senatu deliberabant per otium de componendis tumultibus: uisumq; est eis primũ demereri plebem annonæ uilitate: deinde agere cum eius magistratibus ut in gratiam senatus ab incepto desistant, nec Marcium adducãt in iudicium populi. quod impetrari si non poßit, id quãtum fieri potest differant, donec iræ uulgi languescendo in dies cõcidant. his decretis S C. de annona promulgarũt, approbatum mox omnibus laudantibus. erat autem tale. Precia rerum ad quotidianum uictum uenalium non maiora esse, quàm fuissent ante seditionem annona uilißima. à tribunis deinde multis precibus, cum remißionẽ non possent, dilationem impetrarunt iudicij quantam petierant: eamq; mox ipsi longius prorogarunt arte huiusmodi. Legatos Siculos qui post donum tyranni Romam peruectum repetebant patriam, piratæ Antiatium interceperũt, cum non longe ab eorum portu in salo iecissent ancoras: direptisq; rebus eorum hostiliter, ipsos quoq; coniecerunt in carcerem. his cognitis COSS. expeditionem decreuerunt in Antiates, quòd legatos ob hoc missos infecta re dimisissent: habitoq; iuniorũ delectu ex utroq; ordine militẽ eduxerunt,

susp

ſuſpenſis interim cauſis tam priuatis quàm publicis omnibus donec in armis eſſet Romanus populus, quod opinione citius deſijt. Nam Antiates ubi cognouerunt ſe peti totis uiribus, ſine mora uerſi ad preces & res Siculorum redd derunt & corpora, ut neceſſe habuerint Romani urbem repetere. Dimiſſo exercitu Sicinius pro concione diem dixit Marcio: iuſsitq́; non urbanos modo frequentes adeſſe ad id iudicium, ſed agreſtem quoq; multitudinem intermiſsis operibus ad eam diem præſto eſſe, quaſi ferēda eſſent ſuffragia pro libertate ſaluteq́; totius populi: monito etiam Marcio, ut auderet ſuam cauſam committere iudicio legitimo. Conſules communicato cum ſenatu conſilio exiſtimarunt non permittendam tantam poteſtatem populo: uidebantur enim ſibi rationem uetandi legitimam inueniſſe, qua diſſoluerent aduerſariorum omnia conſilia. poſt hæc uocatis in colloquium magiſtratibus plebis unà cum ſuis neceſſarijs, ſic locutus eſt Minutius. Nobis tribuni uidetur ex urbe ſeditio tollenda omnibus uiribus, & nullo modo contendendum cum plebe, præſertim cum uideamus uos omiſſa ui iure ac uerbis agere. quam uoluntatem ueſtram laudantes æquum cenſemus ſenatuſconſulta Reipub. præire more patrio. poteſtis autem uoſipſi teſtes eſſe, ſemper ex quo urbs hæc à maioribus noſtris eſt condita, honorem hunc ſenatui habitum: nec unquam quicquam abſq;

S.C. dec

S.C. decretum suffragijs populi, non modo nunc, sed ne sub regibus quidem. illi enim quod senatui placuisset, ad populum referebant, atq; ita ratum faciebant. hoc ius nolite nobis auferre, nec inueteratū bonum morem tollite: sed si qua re iusta honestaq; opus habetis, apud senatū ea proposita, quod patribus placuerit referte ad populum. hac Coss. uerba ægre ferebat Sicinius, nolens quicquam in senatus potestatem cōmittere. collegæ uero illius ex Decij sententia concesserunt S C fieri, cum prius & ipsi iustum quiddā postulassent, quod eis Coss. negare non poterant: uidelicet ut patres data dicendi copia tribunis ipsis, alijsq; uel eadem uel contraria suadentibus auditis, tum demū quod iustum & è Rep. uideatur pronuntient, sed iurati quemadmodum fieri solet in consessu iudicum, atq; ita S C. fiat ex sentētia plurium. quo à consulibus impetrato solutum est colloquium. postera uero die frequenti senatu, postquam consules indicauerunt patribus quid inter se ac tribunos conueniat, uocatos illos in senatum iusserunt quid postulent dicere. Tum progressus Decius, is qui senatusconsultum fieri permiserat, in hunc modum locutus est. Non latet nos patres conscripti, futurum ob certas causas ut hic noster aduentus accusatorem apud plebem habeat unum è nostro collegio: qui negat opus à nobis accipere quod nobis leges dant, aut ius nostrum imputandum pro accepto

beneficio: quod iudicium nobis periculosum est, ne damnati ut proditores & transfugæ, mulctemur grauissime. huius non nescij, tamē ad uos uenire sustinuimus, freti iustitia & iureiurando, quo obligati feretis sentētias. Nobis quidē non adest ea grauitas, quæ requiritur in differentibus de tantis negotijs: sed rerum ipsarum grauitas impetrabit ut attenti audiatis & si petere uidebimur iusta, Reip. utilia, addam & necessaria, ultro nobis ea cōcedatis. ac primùm de iure dicturus sum sum. Vos P C *pulsis nostra ope regibus, & constituta hac Reipub. forma quam non reprehendimus, uidentes plebeios in iudicijs opprimi quoties litigarent cum patritijs, id quod non raro fiebat, legem tulistis autore P. Valerio* Cos. *licere homini plebeio à patritijs oppresso prouocare ad populum: qua lege nihil fuit utilius ad tuendam ordinum cōcordiam, & repellendos reges subinde tentantes reditum. hac igitur lege, Marcio huic à quo nobis omnibus uim & iniuriam factam affirmamus, diem ad populum dicimus, & ibi causam iubemus dicere. nec senatusconsulto est opus. ubi enim legibus destituimur, ibi uestris consultis locus est & populi suffragijs. ubi uero præsto est lex inuiolabilis, parendum est etiamsi uos nihil consulueritis. nemo sanè dixerit, priuatis hominibus affectis iniuria prouocationem esse ad populum, nobis tribunis non esse idem ius. huius igitur*

legis

legis fiducia ne uestrum quidem iudicium refugimus. quod autem ad naturæ non scriptas leges attinet, postulamus P.C. ut iure æquo nobiscũ uiuere liceat nobis qui multa magna bella uestris auspicijs gessimus, egregiamq; operam ad debellandũ nauauimus, nec minima causa fuimus ut non aliorum imperata faciatis, sed ipsi habeatis in alios imperiũ. Sic autẽ non deteriore iuris conditione fuerimus P.C, si eos qui corporibus nostris & libertati conantur iniuriam facere, metu pœnarum cohibeatis. Magistratus sanè, administrationem rerum, honoresq;, uirtute ac fortuna potioribus deberi fatemur: caterũ iniurias non pati, & si quis intulerit in eũ iure uindicari, omnium ex æquo ciuiũ commune ducimus & sicut splendida illa & magnifica uobis cedimus, ita æqua ista & cõmunia nolumus amittere. hactenus de iure, licet possim afferre & alia. quòd autẽ et reipublicæ postulata plebis conferant, paucis accipite. age siquis uos interroget, quæ sit maxima ciuitatum calamitas & perniciẽ afferens celerrimã, nónne responderetis discordia. mihi certe ita uidetur. quis igitur adeo stultus est, aut morosus, aut æquabilitati iniquus, ut non uideat data populo potestate legitima iudicãdi causas quæ ad ipsum attinẽt, concordẽ fore rempublicã. sin cõtrariũ uobis placeat, & adimatis nobis libertatẽ (libertas enim aufertur ablato iure ac legibus) confestim nobis

dißidendi & rebellandi neceßitatem uos impositu ros. nam ex quacunque ciuitate ius legesq; exulant, in eam seditio bellumq; solent ingruere. & qui nūquam experti sunt calamitates bellorum ciuilium, non mirum si non offenduntur præsentibus incommodis nec futura mala mature prohibent. qui uero, ut uos, leuibus periculis tentati, libenter eis remedium afferunt pro tempore, hi quid honeste causari poterunt, si rursum in eadem mala inciderint? quis non damnet uestram imperitiam & amentiam, si cum nuper tollendæ seditionis causa plebi quædam inuiti concesseritis, nec utilia uobis fortasse nec admodum honesta: nunc nullo facultatum uestrarum aut honoris compendio, nullo reipublicæ cōmodo, ipsam exacerbetis in eius inimicorum gratiam? Non facietis, si sapitis. Equidem libenter uos rogarem, quid cogitantes tunc nobis dederitis reditum quibus uoluimus conditionibus? utrum ratione prouidentes id esse factu optimū, an neceßitate coacti? Si enim credidistis id esse è republica quin manetis in eadem sentētia? quod si neceßitas ita postulabat, nec licebat aliter facere, quin æquo fertis animo? nam principio fortaßis expediebat non concedere, si negare poteratis: ubi uero semel concessum est boni consulere. mea certe opinione recte prospexistis P. C. paci publicæ, & nunc stare debetis eius conditionibus. Deos enim nobis dedistis sponsores fœderis,

multæ

multa mala imprecati eius transgressoribus, tum ipsis, tum in sempiternum eorum posteris. Itaque iusta & utilia nos petere, quæq; nos necesse sit facere, satis ostendimus, siquidem meministis iurisiurandi, nec opus est ut uos hac de re obtundam pluribus. Quòd uero nostra quoque plurimum intersit ab hoc incepto nec ui depelli, nec dolo deduci, & quòd coacti in hoc certamen descenderimus, grauiter & plusquam grauiter offensi ab hoc uiro, audite P.C. & reuocate in memoriam, quæ dicturus sum scientibus: simulq; fingite uestrum esse negotium, siquis è nobis plebeijs ausus fuisset apud populum talia dicere ac facere contra uos, qualia Marcius apud uos hic dixit, quomodo affecti essetis in eum. Conditiones pacis firmissimas & tantumnon adamantinis astrictas uinculis, quas nec uobis iuratis nec uestris posteris uiolare fas est, quandiu hæc urbs habitabitur, primus uestrum ausus est uiolare hic Marcius, nondum quadriennio exacto ex quo factæ sunt, non clam aut in obscuro quopiam angulo, sed palam in hoc loco uobis omnibus præsentibus, sententia lata de abolenda tribunitia potestate, cuius ut primariæ atq; unicæ libertatis nostræ custodis fidem secuti redijmus uobiscum in gratiam: eò arrogantiæ prouectus, ut libertatem hanc pauperum nominãs iniuriam, & iuris æqualitatem tyrannidem, adimenda

hæc nobis censeret. & quod est maxime impium, meministis P.C. cum dixisse, nunc esse opportunum tempus promendi iras omnibus superioribus plebis erratis debitas: suasisseq́; quãdo attenuata sit diutina rerum uictui necessariarũ inopia, nunc sibi permitti ut retineat annonam in eisdem difficultatibus. non enim duraturos nos longo tempore, paucos cibos emptitantes magna pecunia, utpote inopes: sed abituros aliquò relicta urbe, remanentes uero absumendos genere mortis infelicißimo. & in tantum insaniebat agitatus intemperijs, ut præter incommoda alia quæ sequerentur hoc uiolandi per senatum fœderis consilium, nec illud quidem animaduerteret, pauperum turbam fame petitam autores eius aggressuram & habituram pro hostibus. quod si uos insania pari approbassetis eius consilium, nihil erat medium, sed aut uniuersa plebs deleta fuisset, aut nihil ex patricijs gentibus superfuisset reliquũ. non enim adeo seruiliter præbuissemus nos pellendos necãdósue, sed inuocatis dijs genijsq́; calamitatis nostræ testibus, oppleuissemus (mihi credite) forum & uias cadaueribus, litantésque magno cratere ciuilis sanguinis, ita demum accepissemus portionem debitam. ad tam impia facinora P.C. tendebat huius concio. nec dictis tantum seditionem moliebatur Marcius à factis abstinens, sed habens ad nutum suum paratum globum

iuuen

iuuenum, uocatus ad magistratum non paruit: & cum nostro iussu ministri uellent comprehensum ducere, pulsatos repulit, denique ne nostris quidem pepercit corporibus. quapropter quod ad hunc attinet, nomē tantum inane sacrosanctorum nobis est reliquum, res uero non respondent nomini. & quomodo alijs de iniuria querentibus opitulabimur, qui ne ipsi quidem in tuto sumus? His igitur iniurijs affecti nos pauperes ab uno uiro nondum tyranno, sed huc aspirante, easq; uel perpeßi, uel iamiam passuri nisi uestrum P.C. obstitisset maior pars, an non merito indignamur, rogamusq; ut auxiliari nobis ac condolere uelitis, uocantibus eum ad æquum & legitimum iudicium, in quo totus populus per tribus diuisus, causa cognita iuratus laturus est suffragia. I Marci illò, & quæ hic paras dicere, apud uniuersos tuos ciues congregatos responde, siue bono animo his dabas optimum consilium, siue suadebas è rep. siue iniustum est sententiarum hic dictarum rationem reposci, siue non malitiose nec præmeditatus, sed per iram effudisti scelerata hæc consilia, siue aliam quācunq; defensionem habes, descende ab illa superba tyrannicaq; iactantia ad ciuilem modestiam miser, & tandem fac te alijs hominibus similē, sume rei deprecātis habitū humilē ac miserabilem, qualem tuus casus postulat, & non uim parans contra læsos, sed eis te submittens, pete sa-

lutem. Imitare saltem horum uirorum bonorum æquanimitatem, qua te uti erga ciues tuos non dedecet: qui cum tot sint numero quot nūc uides, tātis uirtutibus spectati tam militaribus quàm ciuilibus, quibus ne longum quidem tempus recensendis sufficeret, nihil sæuum aut superbum statuerūt in nos uiles & humiles ipsi magni & uenerandi, sed priores mentionem pacis fecerunt inuitantes ad concordiam, quando nos ab illis fortuna separauerat: & conditiones non quas sibi putarent commodissimas, sed quales nos poscebamus concesserunt: ac postremo suspiciones propter frumenti diuisionem nuper exortas, dignati sunt accurate diluere. Omitto alia, pro te ipso tuisq; furijs quas non preces adhibuerunt, uel publice apud totum populum, uel priuatim prehensando plebeios singulos, & pœnam deprecando? Ergo consules & senatum tantæ urbis præsidem decebat Marci sustinere iudicium populi, te uero non decet? nec turpe sibi putant hi omnes pro te absoluendo plebem solicitare precibus, te uero pudet idem facere? Nec hoc tibi satis est uir egregie. sed quasi re bene gesta elata ceruice obambulas iactans uerba magnifica, & nihil dignaris remittere de pristina superbia. Omitto quòd ultro plebem incusas, ei conuicians & minitans. Et postea non tedet uos P. C. tantæ hominis superbiæ, qui plura sibi unus, quàm nos omnes nobis, usurpat: cum debeat

beat etiamsi omnes pro eo pugnare uelletis, uestra prompta uoluntate contentus, recusare beneficium cõiunctum damno reipublicæ, potiusq; causam dicere, & nullius mulctæ periculum refugere. hoc erat boni ciuis officium, re uera uirtutem amantis, non ostentantis uerbis inanibus. at ista facinora cuius instituti, cuius animi signa sunt? dextræ datæ fidem temerare, pacis cõditiones tollere, bellum cum plebe gerere, nõ abstinere uim à magistratibus, nullius facti rationem uelle reddere, sed contemptis iudicijs, patrocinijs, deprecationibus, quasi nemine ciuium non sit superior, obambulare impauide. An non hæc ingenij sunt tyrannici? mihi sanè uidentur. Et tamen sunt quidam uestri ordinis qui tali suffundant frigidam & applaudant strenue, nonnisi ob innatum odium plebis implacabile, haud intelligentes malum hoc in ciuitate succrescere non magis in humilioris ciuium partis quàm in honoratioris perniciem, putantes se in tuto fore oppreßis aduersarijs. Non ita se res habet ô imperiti homines, quos Marcius iste tandem experimento docebit uel sero & suo malo sapere, scireq; quomodo adolescens contra plebem tyrannis adolescat contra totam rempublicam: quæ nũc quidem à nobis incipit, cæterum postquã inualuerit non parcet ne uobis quidem. Hæc ubi locutus est Decius, cæteriq; trib. pl. addiderunt siquid ab illo

prætermissum uideretur, cum iam dicendæ essent sententiæ, primi seniores & honoratiores citati ordine à COSS. assurgebant, deinde his ætate dignitateq; proximi, postremi iuniores, non ut dicerent aliquid (indecorum tunc apud Romanos erat hoc, nemine iuuene existimante se sapientiorem senibus) sed ut discederent in consularium sententias. iubebantur autem quotquot aderant, quemadmodum solet in iudicijs, iurati ferre sententiam. Tunc Claudius quem supra patriciorũ omnium infensissimum plebi diximus, nec unquam pacem ei datam probasse, fieri S.C. non sinebat, locutus in hunc modũ. Vellem equidem, id quod sæpe à dijs precatus sum, ut falsus essem opinione, quã dum de reconciliatione plebis agebatur habui, cẽsens nec honestum nec iustum nec uobis utilem fore profugorũ reditum: & quotiescunq; super hoc consultaretur, primus dissuadẽs atq; etiã ultimus cæteris me deserentibus: Vtq; uos P.C. qui meliora sperantes nihil non plebi concedebatis nullo respectus iustitiæ, intelligẽtiores me haberemini. nunc quoniam contra uoluntatem meam uotaq; res cecidit, & ut tunc quoq; suspicabar, gratiæ uersæ sunt in odium ac inuidiam, obiurgationes molestas & inanes, cuiuis faciles & non insolitas, ut intẽpestiuas omittam. tantum quomodo præterita corrigi poßint, duntaxat quæ curationem admittunt, & præsentibus rebus melius consulamus.

lamus, conabor dicere. quamuis non sum nescius fore ut multis insanire et in mortē ruere uidear, si liberam de hoc sententiam proferam, cogitans quam periculosa sit dicendi libertas, & casum Marcij, qui nunc non ob aliam causam currit (ut sic loquar) pro carnibus. Sed non arbitror securitatis propriæ maiorem habendā rationem quàm utilitatis publicæ. iamdudum enim periculis obieci corpus meum pro uobis P. C. deuotū contētionibus pro repub. itaq; quicquid fors tulerit, cū omnibus uel cū paucis, aut etiam solus si necesse fuerit, generose perferā. cæterum quoad uixero, nihil me deterrebit quominus proferam quod sentio. Ac primùm hoc uos certò scire uolo, plebem iniquo animo ferre præsentem statum reipub. & quæ illi nimis indulgenter concessæ sunt perijsse, uosq; iam cōtemni eo nomine, quasi necessitate cogente largiti sitis ea, non ex animi beneuolentia iudicióue. Videte quomodo post defectionem plebis & arma contra uos aperte sumpta, cum nihil aliud quererentur nisi soluendo se non esse, uobis æris alieni remissionem, & per secessionem commissorum impunitatem decernentibus, quòd se nihil præterea postulare dicerent: quamuis plerique ueſtrum (non enim omnes ab istis consultoribus decepti sunt) negarent antiquandas leges quæ ad fidem contractuum pertinent, aut temere dandam erratorum ueniam: non cōtenti hac impetrata gra-

tia, cuius desiderio se aiebant secessisse, confestim aliam maiorem magisq; iniquã concedi sibi petebant, & permitti ut tribunos crearent annis singulis, prætexentes nostram potentiam, ut haberent qui contra eam adessent pauperibus, sed reuera insidiãtes reip. & uolẽtes plebi administrationẽ eius astruere. Hoc quoq; persuaserunt nobis cõsultores, utq; collegiũ tribunorũ admitteretur in senatũ malo reip. præsertim ad augẽdam senatus inuidiã, me sicut dubio procul meministis multum reclamãte, testãteq; deos simul & homines, bellum ciuile perpetuũ uos in urbẽ introducere, & prædicente quæ uobis iam acciderunt omnia. Quid igitur fecit bona ista plebs postquã hunc quoq; magistratũ obtinuit? non est modeste usa hac gratia, nec reuerẽter eam accepit, sed uelut metu expressam à cõterritis: moxq; sacrosanctũ eum magistratũ fieri uoluit. & iureiurãdo securitati eius caueri, maiorẽ honorẽ postulans quã quem dedistis cõsulibus. Sustinuistis & hoc, stantesq; inter cæsa & porrecta, iureiurando deuouistis uos uestrãq; progeniẽ. Quid tum fecit potita hoc quoque? Pro gratia & officio debito reip. exorsa ab istis fraudibus ac iniquitatibus per quas ad maiores sibi gradum faciat, inconsulto senatu leges fert, & has confirmat uobis inuitis. Vestra decreta nihil moratur, cõsules incusat male tractata reip. et siquid præter nostram expectationẽ accidit secus quàm

uell

uellemus (ut nō semper datur consilijs humanis quiduis assequi) non fortunæ sed malitiæ nostræ imputat: fingensq́; sibi per nos insidias strui & timorē simulans, nos quasi se libertate patriáue priuare conemur insimulare non desinit: præ se ferens non aliud remedium scire, quàm si prior quæ timet ipsa nobis inferat. quod cū sæpe aliàs declarauit ut meministis, tum uero nunc maxime, dum Marcium hunc uirum bellicosum, nec nobilitate nec uirtute secundum ulli nostri ordinis, obiecto crimine quòd insidietur sibi & inimicas hic contra se dicat sententias, indemnatum conata est occidere. & nisi COSS. indignitatem rei non ferentes, uestrumq́; pars sincerior, conglobati cohibuissetis conatus iniquissimos, uno illo die perdidissetis omnia quæ maiores tantis laboribus quæsita uobis reliquerunt, quæq́; uos non minoribus tuemini, dignitatem, imperium, libertatem: & qui uestrum generosiores sunt, non ferentes sine his bonis uiuere, priusquā his spoliarentur, amisissent animam aut mox aut paulo post. quid enim uetare poterat, tam fœde abrepto hoc Marcio tanquam in solitudine, quin ego post eum perirem discerptus inimicorum manibus, & quotquot unquā aduersati sunt aut aduersaturi uidentur iniquis plebis cupiditatibus? non enim contenta esset nos duos tantum sustulisse de medio, nec intra hos constitisset facinorum limites, si licet futurorum ex

præteri

præteritis coniecturam sumere: sed à nobis facto initio, quicquid aduersariorum sibi obsisteret, rapuisset torrentis in morem inuoluissetq; uno agmine, non nobilitati parcens, non uirtuti, non ætati. Hanc uobis P.C. *plebs egregiam gratiam pro tot maximis beneficiis, uel reddidit iam, uel reditura erat, si non fuisset per uos cohibita. Age nunc & illud rursum considerate, quod fecit post uestrum hoc præclarum facinus & prudentissimum, ut discatis quonammodo agendum cum ea sit. Ille igitur ut animaduertit uos non amplius laturos suam insolentiam, sed paratos congredi, territus est: ac mox seipsum recolligens uelut è crapula aut insania, à ui ad ius transiit: diemq; uiro dixit quasi ad iudiciū, ipse futurus & accusator & testis & iudex et pœnæ arbiter: cumq; hic quoq; resisteretis, rati non ad iudicium uocari hominem sed ad supplicium: uidens rem nō esse in sua potestate, nec nisi ex* S.C. *fore iudicium in quo ipse autoritatē suā exerat, posita nunc superbia quam tunc spirabat, uenit ad nos oratum unam etiā hanc gratiam. His sanè consideratis sapite tandem, & sentite quicquid hactenus ei simplicius quàm prudentius gratificati estis, totum id cessisse in uestra damna et incōmoda. quoties uero strenue restitistis iniqua petentibus, secutū esse felicem exitum. Quid igitur uobis hæc sciētibus suadeo? quæ est mea de præsenti negotio sententia? Quæ*

plebi

plebi quomodocunq; largiti estis & pacis causa concessistis, rata seruate, nihil horum mouentes, nō ut honesta & ex dignitate reip. quî enim esse possunt? sed ut necessaria & incorrigibilia. Cæterum quæ per uim & præter ius inuitis extorquere nititur, nec cōcedite, nec permittite, sed dictis factisq; repugnate tam omnibus quàm singulis. non enim oportet eum qui semel errauit uel precibus flexus uel ui coactus, & in cæteris errare: sed prioris offendiculi memorē cauere ne in posterum impingat similiter. atq; hoc in commune uos omnes moneo, ut parati sitis iniquis plebis cupiditatibus resistere. quòd uero etiam id de quo nūc agitur cæteris eius iniustis conatibus sit simile, non iustum aut æquum ut tribunus nos decipiens uult euincere, discite qui nondum clare perspicitis. Lex de iudicijs populi, quã Decius nititur, non contra nos patricios scripta est, sed pro plebeijs uim patientibus: ut liquet ex ipsius legis uerbis ambigui nihil habentibus, et confessum est apud uos omnes qui rem tenetis optime: & afferam argumentum quo omnes iuris controuersiæ decernuntur, tempus XIX annorum ex quo lex hæc perlata est: quo toto spatio Decius non potest ullam actionem ex hac lege contra ullam patricium ostendere, uel priuatam uel publicam: aut si ait se posse, ostendat, & non erit opus uerbis amplius. Cæterum conditiones quibus nuper plebs recepta est in gratiã

(nam

(nam de his quoq; oportet uos discere, quando tribunus male interpretatur eas) duo hæc ei cõcedunt, æris alieni remißionem & magistratũ hunc quotannis creandum in defensionem uim patientium, prætcrea nihil. maximo autem argumento colligere potestis nec ex lege nec ex pacto ius esse plebi iudicandi hominem patricium, ex hoc ipso quod nunc plebs facit. petit enim à uobis hoc quod non habet hactenus. nemo uero quicquam ab alijs petit, quod ipsi legibus est licitum. Iuri porrò naturæ non scripto, ad quod nos Decius reuocat, quî consentaneum est, siue accusent plebeij siue accusentur, iudicium esse populi: patriciorum uero lites, siue ipsi rei sint, siue reos agant alios, non dirimi à patricijs: & istorum conditionem utroq; modo potiorem esse, nostram neutro? quod si Marcius aut alius quicunq; patricius læsit plebem, & reus est mortis aut exilij, non apud ipsos sed hic iudicatus pœnas det legibus. Nisi forte Deci uulgus æquus erit iudex, & nihil sibijpsi gratificabitur contra inimicum ferens suffragia: hi uero si ipsis committantur calculi, reum pluris faciẽt quàm læsam ab eo remp. relaturi pro periurio execrationes & odia hominum, deorumq́; iram meritam, & cum spe mala uicturi. non est æquum ut de senatu uos plebeij sic existimetis, cui honoribus, magistratibus, & quicquid est in urbe præstantius, ceßisse uos propter uirtutem eius fatemini,

mini, & gratias agitis ob prompte nauatam nobis in urbem restituendis operã. pugnant enim hæc inter se: nec consistit, ut quos laudatis, eos timeatis: & quibus maiora commisistis, eis non credatis cætera. quin potius constanter eis aut omnia creditis, aut de omnibus diffiditis? nunc quorum iusta existimatis consilia, eos his ipsis iuste dijudicandis non putatis idoneos. Poterã P.C. & alia multa de iure dicere, sed uel hæc sufficiant. Quoniam autem de utilitate conatus est dicere Decius, bonã esse concordiam, malam seditionem: & si obsecundemus plebi, concordem fore ciuitatem: sin uetemus quos uult patriciorũ pellere occidereq́; , inducturos nos bella ciuilia, cùm multa poßim ad hæc dicere, paucis contentus ero. Ac primum demiror dißimulationem Decij, non enim dicam inscitiam, si putat utilitatem reipublicæ melius intelligi à se qui nuper acceßit ad tractanda negotia ciuilia, quàm à nobis qui in eis consenuimus, & ciuitatem è parua magnam fecimus. deinde si persuasurum se credit, ut aliquem inimicis dedatis ad supplicium, præsertim ciuem uestrum non obscuro nec uili natũ genere, quem ipsi habetis pro præstantißimo in re militari, frugiq́; homine, & in rebus ciuilibus tractandis nulli secũdo. atq; hæc ausus est dicere, cùm sciat nos semper maximũ habere respectũ supplicum, ac ne hostibus quidem huc confugientibus hanc humanitatem

claudere

claudere. Quod si contrariam de nobis opinionē habuisses Deci, esse nos impios in deos, iniustos erga homines, quod aliud facinus consulere popotuisses grauius, quod nos dijs hominibusq; exosos radicitus perderet? Non opus est nobis te consultore Deci, nec de ciuibus dedendis, nec de alijs rebus per nos agēdis: nec putamus externa prudentia hominis iuuenis iudicandum nobis de negotijs proprijs, ut qui usq; ad hoc ætatis longa malorum bonorumq; experientia doctiores euasimus, & minas istas quibus nos non nunc primum territatis, sed & antea sæpius intentastis, consueta lenitate feremus intrepide. Et si dictis addideritis facta similia, defendemus nos dijs iuuantibus, qui in autores belli uindicant, nec deerunt auxilia hominum à socijs. nam & Latini omnes, quibus nuper ciuitatē dedimus, stabunt pro nobis, certaturi pro hac urbe ut cōmuni iam patria: & tam multæ bonæq; coloniæ modis omnibus annitentur ut incolumis maneat uetus patria, defensa & ipsorum uiribus. quòd si necessitatē nobis imposueritis opem undecūq; petendi, sustinebimus Deci & seruitijs libertatem, & hostibus pacē dare: omnibus deniq; hominibus spe præmiorum ad cōmunem uictoriā inuitatis nobiscum congredi. quibus subsidijs ne urbs hæc opus habeat faxit Iupiter dijq; cæteri qui ei præsident, utq; intra uerba hæc horrenda consistat res, nec sequatur quicquam durius.

Hæc

Hæc Appius. Tum M. Valerius senatorum popularis maxime, & semper ad partes reconciliandas promptior aperte plebi patrocinatus est, meditata oratione castigatis qui ciuitatem scindendo unam non esse sinerent, plebem diuidendo à patricijs, excitarentq́; ciuilia bella de causis leuibus. laudabatq́; eos qui utilitatis publicæ respectu omnia concordiæ posthaberēt: docens si plebi permittatur iudiciū, & hanc gratiam à uolente senatu impetret, forte nō processuram ad exitū, sed contentam deditione, æquius quàm durius consulturam de dediticio. quòd si tribuni omnino iudicium fieri urgeant, absoluturam reum uirtutis eius reuerētia, quādo recēs etiamnū sit memoria præclarorū ipsius facinorum, relaturamq́; senatui pro cōcessa sibi potestate hanc gratiā, proq́; facilitate in concedendis postulatis, modo non iniqua sint. Suadebat tamen senatum aduocatorum fungi officio, & adesse causam dicenti homini: simulq́; COSS. senatores, ordinem patriciū, deprecari, ne in reū animaduertatur seuerius: id non parui momenti fore ad salutem periclitantis: nec per se tantum reo fauēdum, sed per clientes etiam & amicos, aut quomodocunq; deuinctos beneficijs plebeios homines, reposcendamq́; ab eis gratiam suffragiorum tempore. Futurum etiam hic magnum usum amantium reipub. malisq́; ciuibus infensorum ciuium, quorum magnus sit in plebe nu-

merus: maior uero eorum qui indolescunt humanis miserijs, & miserantur honoratos uiros fortunæ malignitate pessundatos. Sed maxima eius orationis pars ad Marcium uersa est, miscens monitis preces, & necessitatem precibus. Rogabat enim, quandoquidem ipse habeatur causa dissidij senatum inter & plebem, & tyrannici animi opinione grauetur propter ingenium arrogantius, omnesq; metuant ne propter ipsum seditione orta ciuile bellum sequatur, & calamitates quas id secum solet trahere: ne fidẽ calumniatoribus suis astruat, nihil mutans de pristina ratione uitæ inuisa ciuibus: utq; sumpto reorum habitu, eorum sese permittat potestati quos læsisse dicatur, & iniuste obiectum crimen iusto iudicio diluat. Id & ad salutẽ eius esse tutissimũ, & ad gloriã cuius amore teneatur splendidissimum, & superioribus ipsius gestis consequens. sin autem ferociã modestiæ præferat, & periculum suum in senatum reijciat, fore ut ex hac contentione uicti discedant cum iniuria, uictores cum ignominia. Hic uero multus erat in mouendis affectibus, recensens calamitates maximas & fama celebratas quæ urbibus per seditiones accidissent. Hæc differens cum multis lacrymis non simulatis sed ueris uir ætate ac dignitate in primis uenerandus, ut uidit senatum flecti, audacius iam locutus est. Quòd si, inquit, aliqui uestrum P. C. terrentur nouo more

submit

submittendi patricios iudicio populi, uerenturq; crescentem tribunorum potentiam, discant se falli, & contra quàm conuenit credere. Vix enim aliud est utilius ad salutẽ reipublicæ, tuẽdamq; libertatem eius & potentiam, atq; concordiam conseruandam, quàm assumi plebem ad publica negotia. & administrationẽ rerum ita temperari, ut nec penes solos optimates, nec solos plebeios sit, sed utrinq; mixta, id uero proderit omnibus. Nam facillime ad iniurias & iniquitates prolabitur unaquæq; iam dicta forma reipublicæ, si per se sola sit: quòd si mediocriter misceantur, pars quæ consuetum ac decentem modum excedere uidebitur, in ordinem reuocabitur ab altera magis sobria retinenteq; mores pristinos. nam regia potestas ad sæuitiam inclinata & superbiam, paulatimq; in tyrannidem degenerans, loco cedere cogitur optimatibus. Cæterum paucorum potentia penes optimates sita, sicut nunc penes uos, ubi diuitijs & factionibus elata, iustitiæ cæterarumq; uirtutum nullam rationem habuerit, plebis prudẽtia corrigitur. Plebs ipsa ubi ab administratione legitima discesserit, & neglecta iuris disciplina perturbationibus agitari cœperit, ab uno quopiam optimo uiro compescitur, & retrahitur ad officium. Vos autem P.C. satis prouidistis ne regia potestas uertatur in tyrannidem. pro uno enim duobus commisistis reipub. gubernacula,

non absq; præstituto temporis termino, creato magistratu annuo: nihilo minus addidistis eis custodes trecentos uiros patriciorum ætate uirtuteq́; maturißimos, ex quibus senatus cōstat. Vobis autem ipsis ne ab honesto discedatis nullam hactenus ut uidetur adhibuistis custodiam. Quamuis uobis non timeo ne nimia felicitate corrumpamini, qui nuper ciuitatem liberastis à diutina tyrannide, & nondum nacti estis otium ad insultandum illudendum'ue aliis propter continuatam bellorum seriem. Sed dum posteritatem uestram cogitatione præcipio, quantasq; mutationes longum æuum afferat, uereor ne quando potentiores senatores nouatis rebus imprudenti ciuitati tyrannicam dominationem ingerant. Ergo si & plebem ad rempub. admiseritis, nihil hinc nascetur mali: sed si quis extiterit qui uelit plus posse quàm alij, & in senatu aliquam factionem in hoc sibi parauerit (oportet enim prouidere omnibus quæ ciuitati accidere est uerisimile) die per tribunos dicta cogetur magnus ille uir & uenerabilis rationem factorum & cogitatorum reddere uili ac humili plebeculæ: & si conuictus fuerit maleficij, pœnas dabit meritas. ipsa porrò plebs ne petulanter lasciuiat tantam nacta potestatem, néue à malis uiris exagitata infestet bonos (solet enim in uulgo tyrannis subolescere) cauebit id & licentiam nimiam comprimet uir aliquis

prudens

prudens dictator à uobis dictus: qui pro potestate libera uitiosam partem è ciuitate tollendo, incorruptum seruabit reliquum: & correctis eius moribus, creatisq; magistratibus qui prudentißime regant rempublicam, post sex menses ab inita dictatura priuatus erit denuo, nihil præter honorem ex ea lucratus. Considerantes igitur huiuscemodi formam reip. optimam esse, nolite arcere plebem: sed sicut creãdi magistratus annuos, legum sanciendarum aut irritandarum, pacis belliq; decernendi potestatẽ à uobis accepit, & nihil horum penes solum senatũ est, cum nulla maiora sint ciuitatis negotia: sic eam & ad iudicandum admittite, præsertim in causis quæ ad rempublicam attinent, ubi quis motæ seditionis, aut tyrannidis affectatæ, aut proditionis tractatæ reus agitur, aut similium criminum. Quãto enim maiorem terrorem proposueritis legum transgressoribus & morũ corruptoribus, adhibendo superbis & auaris hominibus custodes multos oculos, tanto melius cõstitutam habebitis rempublicam. Hæc & alia quædam in hanc sententiam locutus desijt: quã quotquot post eum rogati sunt, paucis exceptis, approbauerunt. Cumq; iam scribẽdum esset S.C. Marcius impetrata dicendi copia, sic exorsus est. Quomodo me P.C. geßi in hac repub. et quomodo propter meam erga uos beneuolentiam periclitor, quamq; maligne præter spem fauor

uester ei respondeat, scitis omnes, scituri melius ubi negotium meum ad exitum peruenerit. Sed quoniam uincit Valerij sententia, sit uobis felix coniecturæ meæ frustratio. Cæterum ut & uos qui S. C. scribitis, sciatis quibus conditionibus plebi dedendus sim, & ego qua de re pericliter, iubete tribunos coràm dicere, quodnam crimen sit, & quo accuser nomine. Hæc ille, ratus se his uerbis effecturum ut causam apud senatum diceret: & uolens tribunos profiteri hac de causa se illum accusaturos. qui communicato inter se consilio, crimen tyrannidis affectatæ obiecerunt, denuntiantes ut ad id responsurus ueniret in iudicium, nolentes crimen in simplicem causam includere, eamq; nec ualidam, nec gratam senatui, sibiq; relinquentes integrum accusare arbitratu suo, simulq; senatum quo minus Marcio patrocinaretur deterrituros se putãtes atrocitate criminis & inuidia. Tum Marcius: Si ad hanc calumniam respondendum est, permitto me iudicio populi, nec in mora sum quin S. C. scribatur. Eius criminis reum agi gratum fuit plerisq; senatorum duobus nominibus: uel quia hæc causa non postulabat ut proferretur quid quisq; senator sentiret, id quod aliâs non caruisset inuidia: uel quia facile sperabatur absoluendus uir in omni uita frugi & irreprehensibilis. Fit igitur S. C. & spatium ad defensionem meditandam prorogatum est in trinundinum. nundinæ nono

quoq;

quoq; die celebrabantur, ut nunc etiam: quo plebs agrestis in urbem ad mercatum conueniebat, finiendisq; litibus, & ad suffragia ferenda de negotijs publicis quorum ius erat penes populum, aut de quibus senatus retulisset ad eum: reliquis septem diebus ruri degebant, quod magna pars ob paupertatem operarentur suis manibus. Caeterum tribuni accepto S. C. progressi in comitium concionem aduocauerunt: & ualde laudato senatu, lectoq; eius decreto, diem Marcio dixerunt, ad quam iusserunt omnes ciues adesse, cognituros de rebus maximis. His promulgatis utriq; se parabant, plebeijs cupientibus punire hominem arrogantissimum, patritijs propugnatori optimatium studentibus ne in inimicorū potestatem ueniat: utrisq; libertatem suam & incolumitatem in euentu huius iudicij sitam existimantibus. Vbi uero affuerunt tertiae nundinae, agrestium turba, quāta in urbem nunquam antea confluxerat, summo mane forum occupauit: tribuni multitudine conuocata ad tributa comitia, loca fori funiculis distincta cuiq; assignauerunt tribui: primumq; tunc Rom. populus tributis comitijs uiritim tulit suffragia, multum reclamantibus patritijs, & centuriata ex more fieri postulantibus. Superioribus enim tēporibus, quoties ex S. C. populus uocaretur ad suffragia, per COSS. uocari solebat ad centuriata comitia, prius solennibus quibusdam sacris peractis,

quorum nonnulla etiam nostro fiunt tempore. Conueniebat autem multitudo in campum Martium sub signis cum suis centurionibus non secus ac in militia. calculos ferebant non unà omnes, sed centuriatim, nec nisi uocati à COSS. Cumq; in uniuersum essent centum nonagintatres centuriæ in sex classes diuisæ, prima uocabatur ad suffragia cuius census erat maximus, & primum obtinebat in bellis ordinem, in qua censebantur equitum octodecim centuriæ, octuaginta peditum. hanc sequebatur censu minor, secundum in acie locum occupare solita, nec perinde armata ut prima acies, sed aliquanto leuius: constabatq; uiginti centurijs: quibus attribuebantur duæ fabrorum aliorumq; opificum bello utilium. Tertia claßis totidem centuriarum, sed censu minor, armaturaq; leuiore, locum tenebat ordine proximum. Quarti deinceps uocabantur, ut censu proximis inferiores, ita in tutiorem relegati ordinem, quantum ad armaturam expeditiores etiam. hi quoq; uiginti centurias explebant, & attributas habebant duas centurias cornicinum tubicinumq;. Quinta claßis minimi census fundis armabatur & iaculis, nullum locum habens in acie: expedita manus & uelitationibus tantum apta sequebatur legionarios, centuriæ triginta numero. Egentißimi autem ciuium, non pauciores reliquis omnibus, ultimum habebant suffragium, in unam omnes reiecti

centu

centuriam. hi ſicut à collatione tributorum, ſic à delectibus immunes militiam non ſequebantur niſi uoluntarij, ijs de cauſis autoritatis in ſuffragando minimæ. Ergo ſi primæ claßis nonagintaſeptem centuriæ cõſentirent, hoc eſt equites & maximi cenſus pedites, finis erat ſuffragiorum, nec uocabantur nonagintaquinq; reliquæ. quod ni fieret, ſecunda claßis uigintiduarum centuriarum uocabatur, & deinceps tertia, donec conſentirent nonagintaſeptem centuriæ, ſæpißime decernentibus primis claßibus, ut non eſſet opus ultimis: ſed rarißime incidebat tanta ambiguitas, ut deueniretur ad ultimã inopum centuriam, quæ diuiſis bifariam prioribus CXCII, alterutri parti accedens eam ſuo momento præponderare faceret. Itaq; Marcij fautores poſcebant centuriata comitia, ſperantes fore ut à prima claſſe, aut certe ſecunda tertiáue abſolueretur: tribuni uero idem ſuſpicantes tributa maluerunt cogere quibus committeretur iudicium, ne uel diuitibus pauperes cederent, uel proletarij claßicis, néue extrema plebis pars excluderetur à ſuffragijs, ſed æquum ius calculorũ eſſet omnibus tribulibus uocatis pariter. Videbanturq; æquum poſtulare, quòd populi iudiciũ penes plebem potius debeat eſſe quàm penes factionẽ optimatum, & læſæ Reip. crimen ad omnium cognitionem pertineat. id cum ægre obtinuiſſent à patritijs, iamq; cauſam dici oporteret, primus Mi-

nutius COS. è superiore loco allocutus est multitudinem ex mandato senatus, exorsus à commemoratione beneficiorum quæ plebs accepisset à patribus: deinde pro tam multis & egregijs reposcens unam ab ea gratiam, ipsis tunc necessariam, & Reipub. bonam atq; commodam. post hæc adiecit multa in laudem pacis & concordiæ, recensens quantas felicitates ambæ ciuitatibus afferant: econtra discordiam damnans bellaq; ciuilia, quibus & urbes excisæ sint unà cum suis populis, & nationes integræ internecione deletæ. Orabatq; ne iræ indulgentes deteriora sequantur, neglectis potioribus, sed in futurum sobrie prospicerent: & cum agatur de re maxima, non nequißimum quenq; ciuem in consilium adhibeant, sed uiros optimos à quibus sciant pacis belliq; tēporibus adiutam patriam, de quorum fide dubitare nō deceat, quasi poßint esse sui dißimiles. Summa orationis eò tendebat ne suffragia ferrent contra Marcium, sed si fieri posset propter ipsius uirtutem uirum absoluerent, memores quomodo sit meritus de Republ. & in bellis pro libertate pop. Ro. imperioq; gestis quàm egregia facinora ediderit: nec esse bonorum uirorum officium, ut contra ius ac fas, plus apud se ualere sinant uerba eius inania quàm tot benefactorum gratiam: honestam etiam remißionem fore, quando se ultro inimicis præbeat, expectans illorum sentētiam. sin autem erga ipsum gerant

odium

odium implacabile, respiciant deprecantem pro eo senatum, trecentos uiros totius ciuitatis optimos, flectanturq́; nec propter unius inimici pœnam tot amicorum preces repellant, sed donent eum tot bonorũ uirorum gratiæ. Hæc & his similia locutus postremo sic clausit orationem: Si suffragijs suis eum absoluerint, fore ut absolutus uideatur propter innocẽtiam: sin iudicium ei remiserint, fore ut deprecatoribus eam gratiam debeat. Vbi Minutius desijt, Sicinius tribunus prodijt in medium, negans se sponte proditurum libertatem populi, aut passurum ut prodatur ab alijs: sed si serio sistant hominẽ ad iudicium patritij, daturum se populo calculos, nec aliud facturum præterea. Tum Minutius: Quandoquidem certum est tribune suffragijs submittere hominem, intra tyrannidis crimen stet accusatio: huius reum peragite quibus potestis probationibus. Verba autem eius quæ ad senatum contra plebem fecit ut dicitis, nõ accusate. absolutus est enim per senatum quod ad hoc attinet, & certis conditionibus citatus est ad populum. ac mox S. C. legit, atq; ita protestatus descendit. Tum primus tribunorum Sicinius accusationem aggressus est quàm accuratissime, quicquid unquã reus fecit aut dixit cõtra plebem, ad affectationem tyrannidis referens. post eum perorauerunt tribunorum præcipui. Deinde ubi uices dicendi uenerunt ad Marcium, exorsus ab adolescentia

suæ

sua recensuit quoties militauerit pro Republica, quot coronis ab imperatoribus donatus sit, quot hostes uiuos ceperit, quot ciues in prælijs seruauerit, & ad singula dicta ostendebat dona, imperatores testes citabat, & ciues seruatos uocabat suo quenq; nomine. Illi uocati aderant, lamentantes, rogantesq; suos ciues, ne autorem suæ salutis ut hostem perderent, unamq; pro multis animam reposcentes, & seipsos dedentes pro eo mulctandos quomodolibet. Horum pleriq; plebeÿ erant, bene de Repub. meriti, quorum aspectum & preces reuerita plebs mouebatur ad miserationem & lacrymas. Vt uero scissa ueste Marcius pectus cicatricibus oppletum ostendit, & pari modo affectas cæteras partes corporis, rogitans num putent eiusdem esse multos in bello seruare, & seruatos in pace perdere: & quî consistat ut idem aliquis dicatur tyrannidem affectare, & plebem ex urbe pellere, per quam præcipue solet tyrannis coalescere & foueri: nondum loqui desierat, cum mitior & bonorum uirorum amantior plebis pars acclamabat absoluendum hominem, pudendum existimans uel hoc ipsum quod huiusmodi criminis reus ageretur uir qui toties uitã suam contẽpsisset pro salute omnium. Cæterum qui erant ingenio inuido, & honestis infenso seditiosi homines, ægre ferebant uirum absolui: non habebant tamen quid facerent, cum nihil in eo inuenirent in tyrannum competens, de

quo

quo tum agebatur crimine. Quod ubi animaduertit Decius ille qui sua oratione impetrauerat S.C. de hoc iudicio, surrexit, & indicto silẽtio sic locutus est. Quoniam Marcij uerba Quirites in senatu dicta, quæq; inde facta uiolenta cõsecuta sunt, absoluunt patritij. ac ne nos quidẽ accusare permittunt, omißis uerbis audite factum huius egregij uiri q̃ superbũ & tyrannicũ, & qualem uestrã legẽ homo priuatus uiolare ausus sit discite. Scitis nimirũ omnes prædã ex hostibus nostra uirtute partam legibus addici populo, & ne ducem quidẽ exercitus in eam ius habere, nedum priuatũ aliquẽ: sed quæstoris esse eam uẽdere, & pecuniã referre in ærarium. Hanc legẽ nullus ab V.C. non dicã uiolauit, sed ne reprehẽdit quidem, excepto uno hoc Marcio: qui contẽpta eius autoritate solus ausus est nup̃ fraudare præda nostram Remp. Cum enim inuasissemus agrũ Antiatẽ, & multum mancipiorũ, pecorũ, frumenti, aliarumq; rerũ acquisiuissemus: nec quæstori hæc dedit, nec ipse argenti quicquã in ærariũ retulit, sed totam prædam suis amicis dilargitus est. hoc equidem argumentũ aio tyrãnidis. quid ni? cum adulatores suos & satellites futuræq; tyrãnidis assertores publica donet pecunia. id ego dico apertã legũ perniciem. Alterutrũ igitur demonstret Marcius, aut prædã ex hostibus captam se non diuisisse amicis suis, aut factũ quidẽ sed saluis legibus: quorũ neutrũ dicet uobis audiẽtibus, qui scitis ipsi & legẽ & factũ, nec potestis nisi

contra leges & iusiurādū hūc absoluere. Omissis igitur coronis, donis, cicatricibus, cæterisq; præstigijs, ad hæc respōde Marci, iam tibi dicēdi locū facio. Hæc accusatio magnā inclinationem fecit in partē alterā. nam qui prius æquiores ei fuerant, his auditis fauebāt remißius. at malitiosa turba, hoc est plebis pars maxima, modis omnibus perditū hominē cupiens, tāta occasione arrepta magis etiā exasperata est. Verum enim erat de præda diuisa, licet nō malo animo factū esset, nec ad struendā tyrannidē, ut calūniabatur Decius: sed optimo animo, ut esset aliquod leuamen calamitatis publicæ. nam plebe dißidēte à patritijs, hostes audaciores ob eam rē facti diuexabāt agrestem plebē incursionibus & populationibus: & quoties senatus uellet aliquos emittere qui arceāt, nemo plebeius exibat, sed alienis malis gaudebāt negligebantq;. patritiorū autem manus nō erat ad repugnandū per se satis ualida. Hoc animaduerso Marcius promisit Consulibus, si se ducē faciant, exercitu uoluntariorum educto breui se pœnas sumpturū de hostibus. quo impetrato, conuocauit clientes & amicos, & si qui alij ciues cupiebāt participes esse felicitatis ducis præstātißimi. Cumq; iam uideretur habere circa se manū satis ualidam, ex inopinato hostes inuasit. factaq; irruptione in agrū refertū magna bonarū rerū copia, multaq; præda potitus, permisit milites inter se totā partiri, ut socij percepto laborū fructu promptiores ad alias expe-

ditiones fierēt: contrà qui per pigritiā domi manserāt, uidētes quātis cōmodis seipsos propter seditionē priuauerint, cauerent sibi in posterū. atq; hæc tū fuit mens hominis. Vulgus aūt subdolum & inuidū iniquè interpretabatur factū hoc, ut largitionē quandā tyrannicā qua sibi cōciliaret multitudinē: quapropter clamoribus ac tumultu totum forū perstrepebat, nec Marcio ad hæc respondere ualente, nec consulibus, nec ullo alio, ut præter expectationē obiecto hoc crimine. et quoniam nemo amplius respondebat, tribuni exilij perpetui mulcta imposita colligebant suffragia tribuū, opinor ideo pœna capitali abstinentes, ꝙ uererentur ne absolueretur à populo. perlatis deinde suffragijs, & dinumeratis calculis, nō magna extitit differētia. Cum enim una & uiginti tūc tribus essent, à nouē absoluebatur Marcius: quibus si accessissent duæ, absolutus fuisset legitime. Hoc fuit primū de patritio uiro populi iudicium: & ex illo tēpore morē sibi fecerūt tribuni quibuscūq; liberet diē ad populū dicere, unde maximū incremētū potestas plebis habuit: sicut optimatiū factio detrimētū accepit maximū dignitatis pristinæ, admissis plebeijs hominibus in senatū, ad magistratus & sacerdotia, aliosq; honores quondā solis cōcessos patritijs: quos postea plebi cōicauit, partim inuita & necessitate coacta, partim sapiēti cōsilio īducta, sicut dicetur suo tēpore. Cæterū mos iste potētiores accusandi apud populū, multā materiā præbere potest cum

uel laudare uel uituperare uolētibus. nam multi boni & honesti uiri haudquaquā pro dignitate à tribunis tractati miserū in modū uita spoliati sunt: sicut etiā multi superbi & tyrannici coacti uitæ ac studiorū rationē reddere pœnas luerunt meritas. quod quoties recto iudicio fieret, supprimerenturq; elati magnatū spiritus, mirifica res uisa est, laudabaturq; ab omnibus. Quoties autem uir Reip. utilis per inuidiā tolleretur iniuste, reliquis graue id uidebatur inuentorē eius moris incusantibus. acciditq; iam sæpenumero, ut pop. Ro. deliberās satiúsne esset eū abrogare, an sinere ut erat relictus à maioribus, nullū expediret consilium. quod si mihi quoq; licet de tāta re meā sententiā interponere, mihi uidetur mos ipse si per se examinetur utilis, & Reip. Romanæ necessarius, sed qui magis minúsue cōmodus esset pro tribunorū ingenijs. nam quoties hæc potestas incideret in uiros iustos & prudētes, amātioresq; patriæ quàm utilitatis propriæ, perniciosis Reip. hominibus paratū erat suppliciū, metuq; deterrebantur à maleficio similes. Bonus autē uir, & bono animo tractās Remp. tutus erat ab iniquo iudicio & alienis à suo instituto criminationibus. quoties uero nequā & intēperantes auariq; homines adipiscerētur hanc potestatē, faciebāt his cōtraria. quapropter non opus erat morē corrigi ut uitiosum, sed in creandis plebis præsidibus delectū bonorū uirorū habere, & nō temere cuiuis

rem

rem tanti momēti cōmittere. Atq; hic fuit seditionis exitus quæ prima post pulsos reges ex causis iā dictis extiterat. Prolixior autē in hac narratione fui, ne quis miretur quō patricij tantam potestatē plebi permiserint, neq; cæsis neq; pulsis optimatibus, sicut fit in ciuitatibus alijs. Nam unusquisq; dum aliquid præter opinionē audit, cupit causam eius discere, nec aliàs facile fidem habet narrationibus. Cogitabam igitur parum aut nihil impetraturū me fidei, si hoc tantum dixissem, patricios plebi suam tradidisse potentiā, & cum possent per optimates Rempub. gubernare, plebi commisisse maximarum rerum arbitrium: causas porrò cur ita factum sit omisissem: eapropter omnes recēsui. Et quoniā ea mutatio nō ui & armis expressa est, sed uerbis impetrata & rationibus, necessarium duxi ante omnia ponere ipsas orationes, quibus tum usi sunt utriusq; factionis principes. demiror autem illos qui res bello gestas accuratißime describēdas existimant, & nonnūquam uno prælio plurimum uerborum insumunt, locorum naturas, armaturas militum, modum quo acies instructæ fuerint, adhortationes ducum, cæteraq; denarrantes quæ alterutris uictoriam pepererint: dum uero seditiones & ciuiles motus produnt, non opus putant orationes cōmemorare, quarum in admirandis negotijs conficiendis tanta fuerit efficacia. Vix enim aliud est in tota Romano-

rum reip. ratione æque dignum laude atq; adeo imitatione omnium hominum, mea quidem opinione, ac tanta ciuilitas: ut neq; plebs contemptis patricijs, editaq; maxima cæde optimatium, omnem eorum potentiam sibi usurpauerit: neq; uiri dignitate præminentes plebem uniuersam oppresserint suis opibus externisue auxilijs, ut in posterum sine metu uiuerent: sed non aliter se gesserint quàm fratres cum fratribus aut liberi cum parentibus in bene instituta familia, de æquabilitate uerbis disceptantes & controuersias dirimentes rationibus, nunquam progressi ad immania facinora cladesq; immedicabiles, quales memorantur accidisse in alijs ciuitatibus seditione laborantibus: ut Corcyræ, Argis, Mileti, totaq; Sicilia. Hæc est causa cur diligentius quàm compendio narrare ista maluerim, iudicium esto cuiq; liberũ. Ergo ubi res hunc exitum habuit, plebs dimissa est aliquanto insolentior, existimans iam sublatam ex urbe optimatium potentiã: patricij uero deiectis uultibus & animis incusabãt Valerium, ex cuius autoritate plebi iudicium permiserant. Marcius cum multorum lacrymis & gemitibus domum deductus est, ipse ad cũ casum nec gemitu edito, nec ullo dicto gestuq; qui uirum dedeceret magnanimum. sed maiorem etiam fortitudinem præ se tulit ingressus ædes, cum uideret uxorem matremq; laceris uestibus plangentes pectora, & ut in carissimorum digressu fieri solet uoci-

ferantes, nihil flexus lamentis ac lacrymis mulierum: tantum uale dixit eis, & forti animo esse iußis commendauit filiolos: quorum grandior expleuerat decennium, minor in ulnis etiãnum gestabatur. aliàs nihil immoratus affectibus, ac ne uiatico quidem accepto, properauit ad portam, nemine sciente quò tenderet. Paucis deinde diebus pòst comitiorum tempus aduenit. COSS. *facti, Q. Sulpicius Camerinus, Sp. Largius Flauus iterum. Eo anno multis prodigijs urbs est territa. nam & spectrorum nouæ facies multis obuersatæ sunt, & exauditæ uoces emissæ à nemine, & monstrosi ac uix credendi partus extiterunt hominum atque pecudum, multisq; locis reddebantur oracula, & fanaticæ mulieres canebant urbi fortunam miserabilem. nec cessabat pestilentia, magna pernicie pecorum. hominum tamen mortes crebræ non erant, cum morbis tantum conflictabantur: alijs deorum hanc indignationem esse interpretantibus, quòd uirum optimum eiecissent è patria: alijs nihil horum ad deos referentibus, sed fortunæ omnes humanos casus imputantibus. Tandem uenit in senatũ quidam T. Latinus ægrotus lectica delatus, uir senior & satis amplarũ facultatum dominus, cæterum ruri plerunq; habitare & opus rusticum exercere solitus. Is aiebat uisum sibi in somnis Capitolinũ Iouem dicere, I Latine, dic tuis ciuibus, mihi ludis præsultatorem*

displicuisse: qui nisi magnifice instaurentur, periculum urbi fore. Se experrectum nihili fecisse somnium, ceu inane & unum è uulgaribus. sed denuo sibi dormienti obuersatam eandē dei speciem, irati iam quòd iussa non fecisset, minantisq; magnum malum ni faciat. Cumq; & secundum somnium contempsisset, quòd puderet hominem rusticum & senem apud senatum denarrare somniorū terricula, ne forte risum cieret, post paucos dies repēte amisisse filium iuuenem, nec morbo correptum, nec ulla manifesta causa exitij. Ac rursum deum in somnis uisum indicare filij mortem pœnam esse contemptus ac negligentiæ, secuturamq; mox aliam. Tum uero se gauisum si mors instaret iam uitæ saturo. At deū non hanc sibi pœnam inflixisse, sed in omnia membra dolores immisisse intolerabiles, ut nullos artus mouere posset absq; cruciatu grauißimo. ac tum demū amicos in consilium adhibitos, quorū iussu nūc in senatum uenisset. Dum hæc narrat, uidebatur dolor paulatim se remittere. ubi uero narrationem absoluit, surgēs è lectica inuocato deo, pedibus suis per urbem domum sanus redijt. At senatū metus inuasit, attonitis omnibus, nec ualentibus conijcere quid sibi deus posceret, quisue esset ille pōpæ præsultator, quem sibi placuisse negaret. Tandem quidam ex illis facti reminiscitur, attestātibus cæteris. Non obscurus quidam paterfamiliâs seruum damnatum uirgis cædendum, & quo ma-

gis cōſpicua pœna eſſet, per medium forū aliaq́; præcipua loca urbis agendum conſeruis tradiderat, quà mox pompa ludorū traducta eſt: qui cum ad furcā adſtrictis ambobus manuū tenus brachijs, & ad pectus reuinctis nudū ſequebātur lacerantes uerberibus. Is in tali neceſsitate cōſtitutus uoces ominoſas emittebat quas dolor exprimeret, & geſtus ad flagra indecoros edebat. Hunc omnes accipiebant à deo ſignificari ſaltatorem nō bonū. Quoniā autem huc narrationis uētum eſt, nō opinor ſilentio prætereūdum quomodo hi ludi fiāt non digreſsionum amœnarum & theatricarum gratia, ſed ut ſeriæ cuiuſdam rei fidem faciam: uidelicet gentes quæ primùm ad habitandam Romam conuenerunt Græcarum fuiſſe illuſtriſsimas, non ut quidam opinantur uagas & barbaras. Pollicitus ſum enim in fine primi libri, quem ſcripſi de eius gētis originibus, confirmaturum me hoc argumentis innumeris, in medium productis eorum priſcis moribus, legibus & ſtudijs, quæ durant uſq; ad noſtra tempora, ſic ut per manus accepta ſunt à maioribus: exiſtimans ſcribentibus antiquitates regionis alicuius non ſatis eſſe ſi fidem ſequantur indigenarum, ſed opus eſſe certis & irrefragabilibus teſtimonijs, inter quæ præcipuum locum tribuo ſingulorum populorum religionibus. nam hæ diutiſsime ſeruantur apud Græcos & barbaros, nemine facile nouante in

his aliquid metu numinum, maxime in regionibus barbaris, ex multis causis nunc non referendis: nec potuit longa seculorum series efficere ut patrios deorũ cultus dediscerent, mutaréntue in his aliquid uel Aegyptij, uel Afri, uel Galli, uel Scythæ, uel Indi, aliáue ulla gens barbara, nisi forte in alienam potestatem redacta, & coacta uictoris ritus recipere. Cæterum populus Romanus nunquam eam fortunæ iniquitatẽ expertus est, sed ipse semper alijs iura reddidit. Ergo si barbarici fuissent generis, tantum aberat ut mutarent sacra quibus suam felicitatem deberẽt, ut ea potius in subditas omnes gentes inueherent, easq; ad horum cultum traducerent: nec uetuisset quicquam quin eorum opera Græcia fieret barbara, ætate iam septima degẽs sub illorum imperio. Alius forte cõtentus fuisset ex præsentibus populi Romani exercitijs argumenta non leuia priscorum institutorum sumere. Ego uero nequis hanc probationem putet inualidam, falsò suspicans post deuictam Græciam mutuatos inde meliores ritus quos præferrent patrijs, coniecturas sumam ex illo tempore, quo nec Græciam tenebant, nec alias transmarinas prouincias: sequarq; idoneum autorem Q. Fabium, qui unus pro multis mihi sufficit, ut Romanorum scriptorum antiquißimus, commentatus non audita ab alijs, sed quæ ipse nouerat. Ludos hos decreuit senatus Romanus, ut suprà dictum est, bello Latino uotos à dictatore

A. Postumio, priusquam signa conferret cum Latinis populis, qui uiolato fœdere desciuerãt, uolebantq́; Tarquinium in regnum reducere. in horum simulq́; sacrificiorum impensas aßignatæ fuere quingentæ argenti minæ annuæ, quod obseruatum est usq; ad bellum Punicum. Per eos dies agebantur multa more Græcanico circa mercatus & excipiendos hospites communesq́; inducias, quæ operosum esset commemorare: pompa autem sacraq́;, ex quibus licet æstimare & reliqua, habebant se hoc modo. Priusquam spectaculum committeretur, uiri potestate ac dignitate præminentes pompam ducebãt dijs à Capitolio per forum in circum maximum, in qua primi erant eorum filij pubertati proximi, qui iam per ætatem interesse possent, equis inuecti quorũ patres erant Romani equites, cæteri pedites in pedestrem accensendi militiam, distincti per alas & centurias claßiumq́; ordines ac si ludũ literariũ peterent, ut appareret hospitibus futura iuuẽtus urbana, quã esset egregia forma & numero. hos sequebãtur quadrigarij, bigarij, singulariumq́; equorum agitatores: post quos athletæ grauiorum leuiorumq́; certaminum, nudi cætera pudenda tantum tecti subligaribus campestribus: qui mos Romæ manet nostro quoq; tempore: sicut olim fuit in Græcia, in qua nunc antiquatus est, orto à Lacedæmonijs initio. Primus autẽ nudauit totũ corpus

in Olympiaco stadio decurrens Neanthus Lacedæmonius Olympiade quintadecima: antea uero turpe habebatur apud omnes Græcos toto corpore nudo certare, sicut colligere licet ex Homero testium omnium grauissimo & antiquissimo, qui succinctos inducit heroas. certe Aiacis & Vlixis luctam ludis in Patrocli honorem funebrib. describens sic ait:

Tum sese in medium cœtũ duo magna dedere
Corpora heroum succincta.

Atq; etiã manifestius idẽ liquet ex Odyssea, ubi Irum & Vlyxem facit pugiles his uersibus:

-Diuus Vlyxes
-Prosilit in medium feruens, partiq; pudenda
Subligar iniecit. Mendicum porrò metu tergiuersantem fingens sic canit:

Ast Iro frigidus tetigit præcordia sanguis.
Illi cunctanti licet, inuito atq; trementi
Subligar inducunt.

Hunc certe priscorum Græcorũ morem, qui hodieq; Romæ seruatur, satis apparet non à nobis eos desumpsisse posteriore tẽpore: sicut nec abolitũ uetustate, quemadmodũ apud nos. Athletas sequebantur saltatorum chori diuisi trifariam, primo uirorum, deinceps imberbium, postremo puerorum: post quos tibicines inflãtes antiqui moris breues tibias, quarum & nunc usus est, citharistæq; plectentes lyras septem fidium eburneas & quæ uocãtur barbita, quibus iam uti Græcia desijt, apud Romanos uero adhibẽ-

tur omnibus antiquis cerimonijs. Saltatorum habitus erat tunicæ puniceæ balteis æris astrictæ gladijs dependentibus gestabantq; breuiores mediocribus lanceas: uiri uero etiam æreas galeas cristis pinnatis insignes. quemq; chorũ præcedebat unus uir, qui præibat cæteris saltationis formulas, unus item militares ac cõcitatos præcinens modulos rhythmis plerunq; proceleumaticis. id genus exercitij apud Græcos olim cùm primis erat celebre, armata saltatio quæ uocatur pyrrica: siue id Mineruæ inuentum est. quæ post deletos Titanas in læticia uictoriali fertur prima saltasse armata choreasq; duxisse: siue prius etiam institutum à Curetibus, dum infantem Iouem mulcerent armorum sonitu concinnisq; gesticulationibus, ut habent fabulæ. quem morem priscis Græcis uulgarem fuisse indicat Homerus cum aliâs sæpe, tum in cælatura clypei Achilli à Vulcano donati. fingens enim in eo duas ciuitates, alteram pace florentem, bello diuexatam alteram, feliciorem illam describit festos dies agentem, uacantemq; nuptijs ut fieri solet atq; conuiuijs. Carmen sic habet.

-Arcta canoros
Tibia dat sonitus, salit omnis ad incita pubes
Carmina, & audaces cœtu feruente choreas
Deducunt. iuuat è patulis spectare fenestris,
Vestibulis domuum pulchras astare puellas.

Rursusq; aliã choream Creticam constantẽ ex innuptis puellis & iuuentute, ubi sic canit:

-*Spectandum deniq; multa*
Arte chorũ, et uario distixerat ordine qualẽ
Construxisse ferunt Cretais Dædalon oris
Formosæ auxilium Minoidos ignibus olim.
Illic & nitidi iuuenes pulchræq; puellæ
Stabant, alternata manu ceu uincla tenentes.

Deinde habitũ eorũ describẽs ut mares in armis gesticulatos intelligamus, hæc subijcit:

-*Pulchras hæ ferre coronas,*
Hi gladios auro nitidos.-

Præsultatores quoq; aliorum sic describit:

Plurima circumstans delectabatur amicum
Turba chorũ spectãs, medio gemini pueri arte
Præibant magna thiasis, saltuq; rotabant
Corpora.-

Nec tãtũ è meditata ista certaminibusq; apta saltatione, qua in cerimonijs põpisq; Romani utebãtur, eorũ cũ Græcis apparet cognatio, uerũ etiam è ludicra & satyrica. Post armatos enim saltatores in põpa incedebãt Satyri, sicinnẽ referẽtes Græcanicã. habitus horum Silenos repræsentãtiũ erãt hirsutæ tunicæ, quas quidã appellãt scorteas, amiculaq; cõserta ex omni florũ genere. alius itẽ satyrorum, ex hircinis tergoribus cãpestria, setæq; horrentes in uertice, aliaq; his similia. hi serias illas saltationes ridicule imitabãtur deprauãtes per ludibriũ, quibus lusibus satyricis salibusq; iam inde à priscis seculis delectatos Romanos apparet è triũphis etiã. permittitur enim uictores deducẽtibus iambos & dicteria iacere in imperatores

clarißimos, quẽadmodũ Athenis solebãt põpã in plaustris ducẽtes scõmatibus obuios impetere: nũc autẽ extẽporalib⁹ utũtur uersiculis. quin & in illustriũ uirorũ funebrib⁹ põpis inter alios feretrũ præcedebãt saltatores Satyrici, maxime in diuitũ. Lusus autẽ satyricos, nec Ligurũ, nec Vmbrorũ, nec aliorũ barbarorũ Italiã habitãtiũ fuisse inuentũ si docere uoluero, uereor ne molestus uidear laborãs in euidẽti re demõstranda. Post hos choros transibat agmẽ citharistarũ ac tibicinũ: post quos alij gestãtes acerras argẽteas aureasq; tam sacras quã publicas, suffitũq; faciẽtes. Extremũ agmẽ claudebãt simulacrorum baiuli, habẽtium quales apud Græcos fingũtur effigies, eundẽq; habitũ. eadẽ insignia muneraq; quorũ inuẽtores & donatores tradũtur: nec solũ Iouis, Iunonis, Mineruæ, Neptuni, aliorumq; quos Græci inter XII. numerãt, sed antiquiorũ etiã, quorum XII. illi sunt progenies, Saturni, Themidis, Latonæ, Parcarũ, Memoriæ, ad hæc Proserpinæ, Lucinæ, Nympharũ, Musarũ, Horarũ, Gratiarũ, Liberi, semideorũq; quorũ animæ post mortẽ inter cælites relatæ pari cũ his honore colũtur, Herculis, Aesculapij, Castorũ, Helenæ, Panis, & aliorũ innumerorũ. atqui si barbari fuissent Romæ cõditores & festi huius instititutores, quorsum attinebat Græcanicos deos geniosq; omnes colere cõtẽptis patrijs? aut ostẽdat nobis aliquis præter Græcã nationẽ aliã cui sacra hæc sint domestica, & tũ demũ probationẽ

hãc ut ineptã calũnietur. Peracta põpa cõfestim sacrificabant consules sacerdotesq; quibus fas erat & uictimarij, idq; more nostratium. Lotis enim manibus, & lustratis aqua pura uictimis, molaq; conspersis earum capitibus, uotisq; nuncupatis, tum ministros eas mactare iubebãt. quorum alij stantem etiam tum hostiam uecte feriebant in tempora, alij cadentẽ cultris excipiebant, ac mox direpto tergore concidebant membratim, delibatasq; ex singulis extis alijsq; membris primitias farre obuolutas in canistris offerebãt sacrificãtibus: qui aris impositas succendebant, & uinum affundebant insuper. quæ singula in sacrificijs Græcorum factitari solita apud Homerum uidere est. nanq; manus lauantes heroas inducit molisq; utentes, ubi sic canit:

Dant famuli manibus lymphas, queis salsaq; farra Contrectent. Pilos quoq; de capite uictimæ desectos in ignem iecisse sic ait:

Ardentesq; focos raptis de uertice uillis Spargit. Vectibus etiam ferientes in frontẽ, et collapsas mactãtes, sicut in Eumæi sacrificio.

Icta graui trunco cadit hostia, moxq; cadentem Excipiunt cultro.

Primitias item extorum desumentes aliorumq; membrorũ, easq; farre prius imbutas consecrantes super altaribus, in eodem sacrificio fingit:

Pollin conspersos adipes, per singula carpens, Inijcit in flammas Ithacensis.

Quæ etiam ætate mea Romanos in sacris obser-

nare comperi, uel hoc uno argumento satis persuasus, non barbaros fuisse Romæ conditores, sed è multis Græciæ locis conuenas. Fieri enim potest ut quidam barbari circa festorum ac sacrorum rationem nonnihil cum Græcis commune habeant: sed impoßibile est ut conueniant omnia. Supersunt pauca de certaminibus dicenda, quæ à peracta pompa spectabantur. primus erat quadrigarum, bigarū, singulariumq; equorum cursus, sicut olim in Olympia, et nūc quoq;. In his equestribus certaminibus duo quadā priscorū instituta seruantur à Romanis hoc quoq; seculo: alterum trigariorū, quod defecit in Græcia, usitatum heroum temporibus, ut Homerus testatur describens eorum prælia: quo duobus equis bigarum in morem iunctis adiungebatur tertius funalis loramentis adnexus, quem inde παρήωρον Græci uocabant. alterum quod apud paucos aliquot Græciæ populos durat ex antiquitate reliquum, uectorum cursus. finito enim equorum certamine, uiri qui prius cum aurigis eodem curru uehebantur, quos poëtæ parabatas, Athenienses apobatas nominant, desilientes in pedes cursu certant in stadio. Post equorū cursum athletæ inducebantur, cursores, luctatores, pugiles. hæc enim tria genera certaminum apud priscos Græcos erant, ut Homerus indicat in Patrocli funere. Cæterum medio inter certamina tempore bene de republica meriti coronabantur, uoceq; præconis celebrabantur ex more

Graecorum laudatißimo, sicut Athenis per liberalia factitatum est: & ostentabantur spectatoribus relata ex hoste spolia. Sed de his neq; silendum erat omnino, quae poscebat argumenti ratio: neq; tamen immorandum est eis diutius, reuocante nos à diuerticulo narrationis serie. Vt enim senatus cognouit de seruo qui ante pompam heri iussu sub furca caesus fuerat, nouitatem hanc auersatus quòd eum praesultatorē à deo significatum interpretaretur, requisito & pro dignitate punito domino, alios ludos Ioui decreuit duplo maiore sumptu quàm antea. Haec sunt quae his COSS. gesta produntur.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Octauus.

In quo bellum Coriolani contra Rom. pop. & eius mors. Bellum cum Hernicis, Equis, Volscis. Legis agrariae prima inuentio per Sp. Casium, ipsiusq; Casij suppliciū. rursus bellū cū Volscis & Veientibus. tēpus annorū octo.

SEQVENTI *autem anno, Olympiade septuagesima tertia, qua uicit in stadio Astylus Crotoniēsis, Anchise Athenis principe,* COSS. *fuere C.*

Iulius Tullus, P. Pinarius Rufus, uiri minimè bellicosi, & ob hoc ipsum à populo creati: quorum consulatu maximum periculum populus Romanus adijt, ut minimũ abfuerit quin erueretur funditus. Marcius enim ille Coriolanus qui ob suspicionem tyrannidis exilio perpetuo mulctatus fuerat à populo, indigne hunc casum ferens, & quomodocunq; ulcisci acceptam ab inimicis iniuriam cupiens, unam Volscorum potentiam Romanis parem inueniebat, si de communi sentẽtia ductu prudentis imperatoris bellum eis inferrent: cogitabatq; si hoc eis persuadere posset, committiq; sibi copiarum imperiũ, facile se rem cõfecturum. Deterrebatur tamen ab hoc conatu conscientia tot illatarũ ei genti cladium, alienatorumq; ab eis tot oppidorum opera sua. Tandem contempto periculo rem aggressus, obseruata nocte obscura uenit Antiũ nobilissimam Volscorum urbem cœnæ tempore: ingressusq; ædes uiri potentis, nobilis, belloq; clari, & summæ in ea gente autoritatis, Tulli Actij, supplex ad focum sedenti accidit: denarrataq; sua necessitate in quam redactus esset inimicorum iniurijs, orabat ut humano affectu se miserum exciperet, nec pro hoste haberet, sed pro subdito: néue in calamitosum afflictumq; uim exerceret, considerans humanarum fortunarum uicissitudines. Disce, inquit, hanc instabilitatem sortis uel exemplo meo, qui modo in maxima urbe uisus præstantissimus, nũc ab

omnibus destitutus, exul & humilis ante te iaceo, passurus quod tibi hosti libuerit. Polliceor autem tantum boni me Volscis allaturum receptum in amicitiam, quantum mali hostis intuli. Quod si mauis in me animaduertere, confestim iram exerce, & mortē mihi largire quàm ocissimam, tua manu mactato hic ad larē proprium. hæc locutū porrecta dextra Tullus à foco subleuat, iubens bono esse animo. nihil enim sua uirtute indignum passurū: magnamq; gratiam ei se habere, quòd aduenerit ad se, honoris sui causa id factum interpretans: pollicebaturq; se Volscos omnes ei cōciliaturum facto à suis ciuibus initio: quod & præstitit. Nec ita multo post de bello Romanis inferendo consultauerunt sine arbitris. Tullus uolebat confestim omnibus Volscorum uiribus concitis urbē inuadere, dum seditionibus agitaretur populus, et imbelles duces haberet. Marcius uero aiebat prius iustam piamq; belli causam quærendam, docens omnibus negotijs adesse numina, bello uero tanto magis, quanto periculosior est eius alea. & erant tunc Romanis ac Volscis induciæ, in duos annos factæ paulo antea. Si inconsiderate, inquit, & præpropere bellum intuleris, uiolabis inducias, nec habebis deos propitios. Quod si expectaueris donec ipsi hoc faciant, defendere te uideberis & uindicare uiolata fœdera. Id quomodo fieri oporteat, ut ab illis uideatur ortū belli principium,

nos

nos uero iustum piumq; bellum gerere, ego post longam cogitationem inueni. opus est enim ut à nobis decepti iura priores temerent. modum autẽ decipiendi, quem continui hactenus occasionem expectans, nunc proferam, quando te ad bellum animatum uideo. Ludos pop. Romanus instaurabit magnifice, confluentq; ad eos spectandos multi hospites. hoc expectato tẽpore i tu quoq;, & fac quantum potes ut plurimi Volscorum conferant se ad id spectaculum. Vbi uero in urbe fueris, fidißimum aliquem amicum mitte ad COSS. qui occulte moneat, Volscos parare urbi nocturnas insidias, ideoq; uenisse tam multos. Certo scito si hoc audierint sine cunctatione eiecturos uos ex urbe, præbiturosq; iustam iræ materiam. Lætus id Tullus accepit, & tempus expeditionis operiens, interim totus erat in apparandis rebus bello necessarijs. Deinde postquam consulatum inierunt Iulius & Pinarius, præstantißima Volscorum iuuentus ex omnibus oppidis autore Tullo ad spectacula conuenit: quorum maior pars diuertit in loca sacra & publica, quòd hospitia priuata non sufficerent: & quoties per uias incederent, cateruatim ambulabant, non sine murmure ac suspicione populi. Interea subornatus à Tullo index adit consules, ut Marcius suaserat: & ut in re occulta quam de amicis apud inimicos proferret, à consulibus iuratis silentij fidem securitatem suam

stipulatur, ac tum demum de insidijs figmentum eis communicat : creditumq́; est facile, ac mox uiritim conuocatis senatoribus index in conspectum eorum productus, accepta & ab illis fide, dixit eadem quæ antè apud consules dixerat. qui cum iam ante suspicari cœpissent, uidentes tantum iuuentutis ex una gente male pacata in suam urbem receptum, accedente huc indicio cuius dolus ignorabatur, ualde in opinione sua confirmati sunt : placuitq́; omnibus summoueri eos ex urbe ante solis occasum, pœna capitis per præconem denũtiata contrà facientibus : ut autem tutò & illæsi discederent, id curare consules. Hoc S C facto præcones per omnes uias dimißi qui edicerẽt, Volscos euestigio ex urbe abire omnes per unam portam Capenam. alij uero cum COSS. deducebant abeuntes, quando maxime apparuit numerus eorum & robur, eodem tempore omnibus per unam portam exeuntibus. primus Tullus exibat propere, occupatoq́; non longe ab urbe loco idoneo, postremos serius uenientes ibi colligebat. ubi uero omnes conuenerunt, concionabundus in Romanos inuectus est, dicens Volscos grauem & infandam ab eis accepisse iniuriam, solos omnium hospitum expulsos : postulabatq́; ut quisq; in suam patriam id renuntiaret ; dareq́; operam ut compescatur Romanorum superbia, ipsiq́; luant pœnas iuris uiolati meritas. His dictis ultro indignantes

exacer-

exacerbauit amplius, atq; ita concionem dimisit. Postquam autem oppidatim cognitum est de accepta cōtumelia, non sine facti exaggeratione, ab ira se nemo continuit: missisq; circa populos legationibus totius gentis indictum est concilium, in quo consilijs collatis de bello agerent. Nec cessabat incitator Tullus, donec honoratiores undiq; cōuenerunt Ecetram, prsterq; hos magna turba alia. erat enim sita loco apto ad eorum populorum comitia. ibi post multos sermones à proceribus habitos uentum est ad suffragia eorum qui aderant: obtinuitq; autor belli sententia, quando per Romanos priores fœdus uiolatum sit. iamq; de modo gerendi consultantibus progressus in medium Tullus suasit acciri Marcium, & ex illo quæri quomodo Romani possint debellari. hunc enim maxime scire qua laborent res Romanæ, qua ualeant. placuit consilium, moxq; acclamatum est ab omnibus, uocarent hominem. Tum Marcius arrepta occasione optatissima prodijt mœstus ac lacrymabundus: & post modicum silentium sic exorsus est. Si existimarem uobis omnibus æque calamitatem meam cognitam, non necessarium crederem super ea disserere. Sed quoniam in tanta ingeniorum uarietate probabile est non defore qui falso licet atq; immerito suspicentur me nō sine iusta causa pulsum à Rom. populo, primum omnium reddenda mihi ratio est mei exilij. Ve-

rum illud oro per deos, ut & uos, qui iam ante scitis quàm indignis modis ab inimicis sim habitus, quamq; præter ius ac fas in hoc infortunium inciderim, patienter me audiatis: nec prius desideretis meum consilium, quàm me autorem eius qualis sim examinaueritis. Nec enim diu huic parti sermonis immorabor, etiamsi repetendus est altius. Populus Romanus à principio rempublicam habuit mixtam ex potestate regum & optimatium, quæ sub ultimo rege Tarquinio uersa est in tyrannidem. eum optimates conspiratione facta eiecerunt ex urbe: moxq; ipsi rempub. administrauerunt optime prudentissimeq; constitutã confessione omnium. Nuper autem ante triennium fermè aut quadriennium, egentissimi quiq; inertissimiq; ciuium malos duces secuti cum alia multa proterue fecerunt, tum postremo tentauerunt optimates submouere à gubernaculis reipublicæ, magno dolore senatus, qui iam sibi cauendum intelligebat, ne illa detrimenti aliquid acciperet: in quo negotio insignis fuit inter seniores optimates opera Appij Claudij uiri multis nominibus laudatissimi, inter iuniores mea: nec desijmus uti liberis uerbis in senatu, non infensi plebi, sed suspectam habentes malorum potentiam, nec ut ciuem aliquem seruitute premeremus, sed ut conseruarèmus libertatem omnium, & reipublicæ regimen redderemus potioribus.

Hæc

Hæc uidentes nequißimi illi plebis antiſtites, ſtatuerunt primos nos qui aperte ſibi aduerſaremur è medio tollere, non ambos ſimul aggreſſi, ad uitādam facinoris inuidiam, ſed orſi à me iuniore & opprimi facili. Ac primò iniudicatum conati ſunt perdere, deinde à ſenatu ad mortem deditū accipere. Fruſtrati autē utroq; diem mihi dixerunt ipſi futuri iudices, obiecto crimine affectatæ tyrannidis, ne hanc quidem abſurditatem ſentientes: neminem tyrannū contra plebem conſpirare cum optimatibus, ſed potius plebis ope potentißimum quenq; è ciuitate tollere. nec iudices dati ſunt mihi more patrio centuriatis comitijs, ſed quod omnes fatētur improbatißimum iudicium & de me primo ac ſolo factum, in quo plus ualitura erant ſuffragia mercede operas ſuas locantium uagorum hominum alieniq; appetentium, quàm bonorum uirorum & iuſtorum amantiumq; reipublicæ. Tantum autem innocentiæ mihi ſuperfuit, ut ab iniquo bonis uiris, & ob hoc mihi quoq; inſenſo uulgo iudicatus, duobus tantum damnatus ſim calculis, tribunis poteſtatem deponentibus ni ego dānarer, dicentibusq; ſe extrema à me paſſuros, & omni ſtudio cōtentioneq; aduerſum me connitentibus. Hæc igitur paſſus à meis ciuibus uitam hanc non duxi mihi uitalem, niſi pœnas de ipſis ſumerem. quapropter cum liceret mihi uiuere in otio uel apud Latinorum cognatum

aliquem nobis populum, uel in quapiam recens à patribus nostris deducta colonia, nolui malens ad nos confugere: quos sciebam maximis à populo Romano affectos iniurijs, eiq; infensissimos, ut unà uobiscum communes calamitates ulciscerer pro uiribus, seu uerbis seu factis opus ad id fuerit. habeoq; uobis magnam gratiam quòd exceperitis me, atq; etiam maiorem pro honore mihi habito, traditis obliuioni omnibus malis acceptis à me belli tempore. Ergo qualis uir essem, si honoribus debitis priuatus ab ingratis ciuibus, simulq; patria, domo, amicis, penatibus, maiorum sepulcris, alijsq; bonis omnibus, & his cunctis inuentis apud uos, cum quibus gessi bellum in illorum gratiam, non infestarem quos pro ciuibus inimicos expertus sum, nec benefacerem his quos pro hostibus amicos comperi? Equidem pro uiro non habeo qui nec inimicis irascitur, nec seruatoribus suis bene uult. patriam porrò existimo, non quæ me ciuem dedignatur, sed in quam homo externus ascitus sum: & regionem eam amicam puto in qua tutus maneo, non in qua iniurijs exagitatus sum: speroq; dijs iuuantibus & uestra opera fretus breui magnam mutationẽ futuram. Scitis enim populo Rom. tot bellis exercito nullum hostem magis formidatum quàm uos: nec aliud magis curare semper, quàm ut gentem uestram quantum possunt reddant debilem. & ideo populos

uestros

ueÅ¿tros alios opprimunt bello, alios fallunt Å¿pe amicitiæ, ne coniunctis uiribus commune bellum geratis cum eis: qui Å¿i pro dignitate ueÅ¿tra decertare pergatis & in bellum conÅ¿entiatis ut nunc facitis, potentiam eorum facile tolletis è medio. Et quoniam cognoÅ¿cere cupitis quid ipÅ¿e de modo ac ratione belli gerendi Å¿entiam, Å¿iue id peritiæ Å¿iue beneuolentiæ meæ teÅ¿timonium eÅ¿t, Å¿iue utriusq; dicam nihil diÅ¿Å¿imulans. Ante omnia moneo curetis habere prætextum belli iuÅ¿tum ac pium: qui quomodo quærendus Å¿it etiam cum ueÅ¿tro commodo audite. Ager Romanus à principio paruus fuit & Å¿terilis: quod autem ei pòÅ¿t acceÅ¿Å¿it mulctatis finitimis amplum eÅ¿t & fertile: quòd Å¿i quiÅ¿q; populus partem Å¿uam per uim ereptam uelit recipere, nihil erit tam paruum, egenum, debile, quàm Romana urbs. huius rei à uobis fieri decet initium. Mittite legatos qui repetant ab eis occupata ueÅ¿tra oppida, munitionibusq; quas in noÅ¿tra terra munierunt iubeant eos excedere, & Å¿i quid aliud de ueÅ¿tro uÅ¿urparunt reddere. nec prius bellũ inÅ¿erte, quàm illi reÅ¿ponÅ¿um dederint. Si enim hæc feceritis, alterutrum conÅ¿equemini: aut res ueÅ¿tras recipietis Å¿ine Å¿umptu & periculo: aut honeÅ¿tam iuÅ¿tamq; belli cauÅ¿am habebitis. EÅ¿t enim omnium confeÅ¿Å¿ione honeÅ¿tum, Å¿i quis alieni non appetens, contentusq; res Å¿uas repetere, paÅ¿Å¿us repulÅ¿am armis perÅ¿equatur ius Å¿uum. Age dum

quid putatis Romanos facturos uobis hæc postulantibus? Vtrum reddituros uestrum agrum? & quid uetabit quin mox relinquant quicquid alienum est? Venient enim Aequi, Albani, Hetrusci, aliiq; repetitum terras suas. An retenturos occupata, nihilq; iustum facturos? ut ego certe opinor. Ergo protestati ab illis prioribus ortam iniuriam, sumetis arma necessaria, & habebitis auxiliares quotquot ab eis spoliati sunt, nec possunt aliter quàm armata manu res suas recipere. Est autem admodum opportunum rem aggrediendi tempus populis læsis à Rom. populo, quod ex insperato fortuna obtulit, dum illi ob seditionẽ suspecti sunt inuicem, & duces habent imperitos militiæ. Hæc sunt de quibus amicos summa fide beneuolentiaq; monendos uerbis censui: quæ uero factis exequenda erunt & arte prouidenda, committetis copiarũ uestrarum imperatoribus. meum erit quocunq; loco me res uestras tueri uolueritis, dare operam nequo milite, centurionéue, tribunóue deterior habear. Vos me in fidem uestram recepto utimini ut uobis uidetur commodum, persuasum habentes me si hostis uobis obesse potui, socium etiam profuturum non mediocriter. Hæc loquentem Volsci libenter se audire præ se ferebant: ut uero dicere desiit, conclamarunt recte monere: nullaq; ampliore deliberatione addita comprobarunt hominis sententiam. scriptoq; decreto, mox nobilissimũ quenq;

oppid

oppidatim delectum Romam in legationem miserunt. Cæterum Marcio decreuerunt dignitatem senatoriam & ius gerendorum magistratuum honorumq; omnium: & non expectato Rom. populi responso cuncti se bello parabant: tum si qui prioribus prælijs fracti fuerant, recipiebant animos uelut euersuri Romanum imperium. At legati Romam mißi ut in curiam introducti sunt, aiebant Volscos magnopere cupere ut sublatis cõtrouersijs sine dolo malo amici socijq; populi Rom. habeantur: futuramq; fidam & firmam eam amicitiam, si agros suos & oppida per Romanos occupata receperint: aliâs nec pacem inter eos firmam futuram nec amicitiam. natura enim ita comparatum ut iniuria preßi male uelint opprimentibus. orabantq; ne sibi iusti belli neceßitatem imponerent. His dictis, & legatis excedere iußis, in senatu consultatum est: nec multò pòst reuocatis de communi patrum sentẽtia sic est responsum. Non latet nos Volsci, non amicitiam uos, sed honestam occasionem belli quærere. nam quæ à nobis petitis, sat scitis uos non impetraturos. postulatis enim iniqua & impoßibilia. nam si donatos nobis agros pœnitentia ducti repeteretis, iniustum esset eos non restitui pristinis dominis. quorum uero dominium iure belli amisistis, eos iam alienos iniuste petitis. nos certe his maxime gaudemus poßeßionibus, quibus bello potiti sumus: nec no-

strum hoc institutum est ut scitis, sed mos receptus apud deos æque ac homines, apud Græcos pariter ac barbaros: nec animus est in uestram gratiā semel bello quæsitis cedere per ignauiam. turpissimum enim esset, res uirtute fortitudineq; partas amittere per stultitiam & formidinem. Quod uero ad bellum attinet, nec inferre id uos cogimus, nec si bellare uobis certum est, quo minus id faciatis deprecamur: sed si priores inceperitis, arcebimus. Hæc Volscis renuntiate: simulq; monete, illos priores arma sumpturos, nos uero lacessitos & posteriores. Cum hoc responso legati Volscorum ad suam gentem remissi sunt. Rursum igitur coactis comitijs, decernitur deos iubere ut bellum Ro. populo inferant. Tum imperatores eligunt Tullum & Marcium, qui delectibus habendis tributisq; colligendis præsint, aliaq; parent quæ belli usus postulat. cumq; iam dimittendus esset conuentus, assurgens Marcius sic locutus est. Quæ decreta sunt his comitijs bene habent, exequenda suo tempore. Interim dum delectus habebuntur, aliaq; expedientur quæ ut uideo sine mora non possunt confieri, ego & Tullus ibimus. quibus libet prædari ex hostico & lucrari, sequimini. Polliceor uobis, deo iuuante, multa commoda. adhuc enim Romani sunt imparati, quòd uideant nos nondum contraxisse copias. itaq; secure nobis licebit quantum uoluerimus agrorum percurrere. Probata Volscis

hæc

hac quoq; sententia priusquam Romæ conatus eorum noscerentur profecti sunt cum magna uoluntariorum manu: quorum partem Tullus in Latinorum agros duxit, ne qua inde hosti subuenirent auxilia, cum reliquis Marcius urbem petijt: perterritisq; improuiso malo agrestibus multi capti sunt tum serui tum liberi: boum quoq;, iumentorum, pecorum, magna uis: & frumentum, ferramenta, instrumentaq; rustica uel direpta sunt uel corrupta. postremo uillæ iniecto igne à Volscis exustæ sunt, ut non nisi longo tempore possent reparari a dominis. maxime uero in plebeiorum prædia sæuiebatur, patritiorum latifundijs est parcitum: aut si quid eis damni datum est, id intra mancipiorum ac pecorum prædam constitit. Sic enim Volscis mandarat Marcius, quo magis inter patritios & plebem suspiciones gliscerent, & seditio maneret in urbe diutius, quod etiam contigit. Vt enim Romam renuntiata est agrorum uastatio, cognito non æque afflictas esse res omnium, pauperes uociferabantur in diuites, ab his inductum contra se Marcium. patritij uero uaframentum hoc ducis esse aiebant. nemo tamen uel rebus pereuntibus succurrere, uel reliquas seruare uolebat ob proditionis suspicionem mutuam. Itaq; Marcius reduxit domum integras copias debacchatas in hostem pro arbitrio, & luculenta præda ditatas. Pari modo paulò pòst Tullus ex agris

Latin

Latinorum cum magna præda rediјt. nam & illic hostis non ausus est congredi, ut imparatus & oppressus malo repentino. quo factum est ut omnes Volscorum populi ingentes spes conceperint, & opinione citius conscripto exercitu, alacritate magna quicquid opus esset suppeditaretur imperatoribus. Postquam autem præsto fuit totus exercitus, cum collega Marcius consilia contulit, quomodo res gerendæ sint in posterum. Mihi, inquit, Tulle uidetur optimum diuisis inter nos bifariam copiјs, alterũ nostrum cum militum robore hostes petere, facereq; pugnæ copiam: quam si non detrectauerint, uno prælio de summa rerum decernere. quòd si non audebunt (ut futurum credo) militi maiore ex parte tironi & imperitis rei militaris ducibus hãc aleam committere, tum agros eorum populari, socios distrahere, colonias expugnare, à nullo temperare maleficio. alterum uero hic relictum agros custodire cum oppidis, ne forte incustoditos hostis inuadat, & magnam accipiamus ignominiam, si appetentes aliena exuamur propriјs. Sed is qui hic mansurus est, debet instaurare sicubi collapsa sunt mœnia, fossas repurgare, castella munire in quæ agricolæ refugiant: nouas copias conscribere, commeatus foris militantibus suggerere, arma fabricare, & siquid aliud opus sit, expedire celeriter. Tibi optionem offero, externis'ne copiјs praeesse malis, an iјs quæ hic

relinquentur ad regionis custodiam. Vehementer hoc Tullo placuit, & quia notam haberet hominis felicitatem & industriam, illi permisit educendum exercitum. At Marcius non amplius cunctatus Circeios petijt, oppidum promiscuè habitatū à Romanis colonis & ciuibus ueteribus, eoq; obiter potitus est. Nam oppidani ubi cognouerunt hostem occupato agro iam ad mœnia sua contendere, apertis portis obuiam progreßi deditionem fecerunt, receptiq; in fidem nihil hostile paßi sunt. frumentum tantum in unum mensem imperatum, uestesq; in usum militum, & aliquantulum pecuniæ: præsidiumq; relictum modicum, uel ad ipsos in fide continendos, uel ad arcendam uim hostium. His Romam nuntiatis maior etiam terror incubuit, patritijs plebem incusantibus quòd uirum bellicosum, industrium, magnanimum eiecerint, Volscisq; ducem dederint: plebis magistratibus in senatum crimen regerentibus, quasi dolo illorum res gereretur: & bellum non impeteret totum populum, sed plebem Romanam duntaxat: cui opinioni accedebat uulgi pars peßima. Cæterum de exercitu scribendo, euocandis sociorum auxilijs, curandis necessarijs, in tanta simultate nunquam in mentem uenit. Id animaduertentes natu maximi communicato inter se consilio aggreßi sunt priuatim publiceq; turbulentißimum quemq; è plebe cohibere ab huiusmodi suspicionibus & cri-

mina

minationibus, ostendentes periculi magnitudinem quo urgeātur ob unius uiri nobilis exilium, & quanto maius instet si petulantia plebis plures exacerbentur eodem modo: profeceruntq; non parum. Sedato porrò tumultu senatus in curiam conuocatus primum Latinorum legatis qui tum petebant auxilium, respondit non facile esse in præsentiarum id mittere. Licere ipsis exercitum conscribere, eiq; proprios duces præficere, tantumq; copiarum, quantum Romanus populus miserit, in id bellum mittere. nam utrunq; uetitum fuerat fœderis conditionibus. deinde consulibus mandauit delectum habere, urbem custodijs firmare, auxilia sociorum accersere, exercitum uero non prius educere quàm instructis rebus omnibus. eadem approbauit populus. superérat autem de annuo magistratu non multum temporis: quapropter nihil eorum quæ decreta sunt confici potuit, sed rem semiperfectam tradiderunt successoribus. Hi fuere Sp. Nautius, Sex. Furius: qui conscriptis copijs ex urbana multitudine quammaximis per castella opportuna disposuerunt speculas, nequid ignorarent eorum quæ in agris fierent: multum frumenti, pecuniarum, armorum breui comparauerunt. atq; ita domi apparata uidebantur omnia quæ præsens postularet necessitas. Sed socij nō omnes parebant alacriter, nec cogi poterant ad præbenda auxilia, quòd timeretur proditio, nōnullis

aperte

erte. ad Volscos deficientibus. primi Aequi
fciuerunt, mox initio belli ab illis impetrato
lere: miseruntq; Marcio maximas & ala-
rimas copias: quorum exemplo moti & alij
lti clàm fauebant Volscis, non publice mit-
tes auxilia, sed permittentes si suorum ali-
s uellet sequi eorum militiam, atq; adhor-
tes etiam, tantum ut uetarent aberat: bre-
; tantum uirium eis accreuit, quantum nun-
m ante habuerant, neq; dum maxime flore-
eius gentis felicitas. his fretus Marcius rur-
in agrum Romanum irrupit: moratusq; ibi
aliquot dies deuastauit quicquid superiori-
populationibus intactum reliquerat. paucis
en corporibus ingenuourm in hac expeditio-
potitus est. collecta enim cariore supellectile
to ante confugerant, pars in urbem, pars in
ella munitiora ut quæq; erant proxima.
ora uero quæ illi mature abigere non potue-
t, seruosq; pastores, & triticum etiam tum
ns in areis aliasq; fruges uel demessas uel
portatas, hostes abstulerunt. Sic ille exer-
s depopulatis omnibus, & nemine congredi
, domum reductus est grauis præda ut ægre
deret. Quo uiso Volsci & audita Romano-
timiditate, qui nuper alienorum agrorum
latores, iam impune suos uastari in conspe-
suo sinerent, magnos collegerunt animos &
eperunt spem imperij, quasi iam minimo
nego-

negotio possent delere aduersariorum potẽtiam: decretisq́; supplicationibus, templa sua foraq́; ornabant spolijs: uacantesq́; epulis atq; hilaritatibus celebrabant Marcium, praeferentes eum in rei militaris peritia omnibus omnium seculorum imperatoribus tam Graecis quàm barbaris, mactum felicitate dictitantes cui omnia sine labore succederent ex sententia. quapropter nemo militaris aetatis erat qui non libenter sequeretur eius ducis auspicia, quòd omnes facinorum eius participes esse cuperent, ex omnibus populis ad eum confluente multitudine. At imperator ubi Volscorum alacritatem confirmauit, & depressam hostium uirtutem redegit ad consiliorum inopiam, contra socios eorum urbes quae in fide manserant, duxit exercitum: paratisq́; rebus ad oppugnationem necessarijs, in Tolerinos Latini nominis populum fecit impetum. qui quoniam ad bellum se praeparauerant, comportatis ex agro suis rebus intra moenia, restiterunt fortiter. & cum aliquandiu sustinuissent oppugnationem sauciatis multis hostibus, tandem à funditoribus depulsi sub uesperam multis locis nudarunt moenia. Quo uiso Marcius alios milites iußit admotis scalis eas muri partes cõscendere. ipse cum lectißimo quoq; portam aggressus est, multis telis petitus è turribus: perfractisq́; repagulis primus urbẽ ingressus est. eam portam seruabat ualida manus hostium, qui aliquandiu repugn

pugnauerunt strenue: sed multis cæsis reliqui
ga uerterunt diffugientes per uias. ille urge-
t interficiēs quotquot assequeretur, solis par-
s supplicibus qui arma proijcerent. interea
nia quoq; scalis capta sunt. In hunc modum
pugnata urbe Marcius selectis è præda spo-
quibus deos donaret ornaretq; Volscorū op-
a, reliquum concessit militibus. inerat autem
ltum mancipiorum, frumenti, pecuniarum, ut
toribus ad exportandum non sufficeret una
, sed per uices agentes ferentesq; consumerēt
ltum temporis. Imperator direpto desolatoq;
ido Bolam duxit exercitum, non imparatam
ipsam, ut quæ aduentum eius præsenserat.
m cum se putaret primo impetu expugnatu-
non uno loco aggressus est mœnia. Oppida-
ero expectata opportunitate tēporis, aperta
a instructi erumpunt, & aggressi proxi-
, multis cæsis, pluribus sauciatis, reliquis fu-
is, intra mœnia se recipiunt. At Marcius
nita Volscorū fuga (nam forte fortuna non
rat cum accepta est ea ignominia) cum
cis propere aduolauit, recollectisq; quos fu-
lisperserat, & hortatu suo restitutis in or-
m, & monitis quid opus facto sit, iussit ut
hostes eruperant oppugnarent oppidū. Tum
ani primo successu feroces erumpūt iterum.
cis ut moniti fuerant non excipientibus eo-
impetum, sed per proclinia refugientibus:

quos oppidani dolum non intelligentes diu persecuti sunt. Eos Marcius longe à mœnibus distractos inuasit cum lectißimis iuuenum, multosq; uel repugnantes uel fugientes occidit, hærensq; tergo priusquam porta clauderetur irrupit intra mœnia: porta uero in potestatem redacta mox repletum est hostibus oppidum. Bolani desertis mœnibus in domos refugerunt. præda hominum & rerum concessa militi: oppidũ quemadmodum illud alterum per otium magnis opibus exhaustum igni est traditum. Inde Labicos cum exercitu petijt, Latini nominis populũ, unum ex Albanorum colonijs: quos ut terreret exurebat eorum uillas obiter, quà maxime conspicuum fore putabat clausis incendium. Lauicani freti firmis mœnibus nec territi sunt, nec uersi ad ignauiam, sed strenue propugnando sæpius hostem scandentem reiecerunt à mœnibus. postremo tamen expugnati sunt, quòd non ualerẽt pauci multis sine intermißione repugnare. nã Volsci ab omni parte oppugnabãt, succedentes feßis recẽtes, ita ut oppidani diesq; noctesq; continuato labore defatigati cogerentur muris decedere. Marcius hoc quoq; oppidum diripiendum concеßit militi, captiuis sub hasta uenditis copiæ ad pedum traductæ sunt, & hoc Latini nominis. id primo impetu captum, tractatumq; ut alia. Sequenti luce duxit Corbionem. propinquãti portæ apertæ sunt, oppidani obuiã

effusi

effusi supplices deditionem fecerunt. his laudatis prius quòd optime sibi consuluissent imperauit pecuniam & frumentum in usum exercitus: quibus alacriter exhibitis abduxit exercitum uersus Coriolos: acceptoq; in fidem oppido, liberaliter adiutus commeatibus, pecunijs & cæteris quæ imperauerat, uelut per pacata duxit sine noxa exercitum. Valde enim curabat nequid hostile paterentur deditici, parcens agris eorum & his quæ inerant pecoribus atq; mancipijs. nec sinebat militem diuersari in oppidis, ne peccaret furtis rapinis'ue, sed castra metabatur prope mœnia. Ad Bouillas demũ exercitus admotus est urbem tũc nobilem & armorum peritia secundam nulli Latini nominis: exclususq; fiducia mœnium firmitatis & propugnatorum multitudinis, suos ad rem fortiter gerendam cohortatus est magnis præmijs propositis his qui primi euasissent in mœnia: pugnatumq; est circa urbem acriter. nam Bouillani nõ contenti defendere muros eruptione quoq; pugnabant, hostemq; propellebant per decliuia. plurimi Volscorum ibi cæsi, diuq; oppugnatio durauit uix ulla spe uictoriæ. Sed imperator in cadentium locum alios sufficiens efficiebat ne sentiretur detrimentum numeri. laborantes autem confirmabat sua præsentia semper succurrens quocunq; res posceret, nec uerbis tantũ, uerum etiam exemplo suos animans. nam omnia

quicquam de re semel iudicata mutari, nec nisi ex senatusconsulto tribunis referendi ius erat. quod sanè mirandum, cur ita senatus superiore tempore semper Marcij studiosus, tunc plebi hominē reuocare uolenti aduersatus sit, haud facili coniectura num experiri uolens eius constātiam, an ideo difficilem se præbens quo magis accēderet desiderium, an uero ut corū calumnias refelleret, qui patres & fauere Marcio, & ei fuisse autores belli mouendi iactarent. nam ipsi dißimulabant causam huius consilij. His per transfugas cognitis Marcius, ut erat iratus, mox exercitum uersus urbem mouit: & ad fossas Cluilias quinq; ab urbe millia passuum castrá posuit, relicta copiarum parte quanta sufficeret ad continuādam obsidionem Lauinij. ad cuius aduentū tantus in urbe tumultus exortus est, ac si iamiam instaret oppugnatio, omnibus iniussu magistratuum arma corripientibus, & alijs discurrentibus ad mœnia, nonnullis portas agminatim nullo duce petentibus. nec deerant qui armatis seruitijs parietes domesticos pararent defendere, alij rursum qui arcem Capitolinam aliáue urbis loca munitiora occuparent: mulieres ad templa deorum currebant paßis crinibus, precibus auersuræ imminens periculum. per hanc trepidationē exacta nocte ac parte sequentis diei. cum nihil fieret eorum quæ timuerant, nec castra moueret Marcius, concur-

sus plebis in forum factus est uocantis patres in curiam, & nisi uiro decernerent reditum, minantis seipsos consulturos sibi ut proditis. quo factum est ut ex S.C. quinq; seniores ex patribus legati ad illum mitterentur, qui erant ei gratissimi, acturi de pace atq; amicitia. missi sunt M. Minucius, Postumius Cominius, Sp. Largius, P. Pinarius, Q. Sulpitius, omnes consulares. hi postquã in castra uenerunt, Marcius sedens in consessu nobilissimorũ Volscorum aliorumq; sociorum quo loco maxime possent ab omnibus exaudiri quæ dicerentur, eos ad se uocari iussit: qui ubi coràm fuere, Minucius qui in consulatu suo plurimum pro eo laborauerat, plebiq; se opposuerat, sic orsus est. Non ignoramus Marci affectum te à plebe iniuria, apud quam nefarij criminis reus peractus è patria pulsus es: nec miramur si indigne fers hoc infortunium. Sic enim natura comparatum est ut læsus ei qui se læsit infensus sit. Illud miramur, non discernere te ratione in quos uindicare debeas, nec moderate pœnas exigere: sed eodẽ loco habes innoxios noxios, amicos inimicos, mouesq; naturæ leges immobiles, & confundis fas, ne tui quidem ipsius memor, quis è quibus ue natus sis: & uenimus à republica legati è patricijs natu maximi, tuiq; studiosissimi, afferentes uiolati iuris expostulationem mixtam precibus, accepturiq; uicissim conditiones pacis quas uelis renuntiari

pop

populo: simulq; admonituri quid in rem tuã fore putemus, quid'ue te facere deceat maxime. Ac primùm de iure dicetur. Conspirauit in te plebs à tribunis iritata, conatiq; sunt te indemnatum occidere quibus eras terribilis. Id ne fieret nos senatores prohibuimus, effecimusq; nequid paterreris contra ius. Postea qui uetiti sunt interficere, diem tibi dicere uoluerunt ad populum, quòd apud senatum plebi male locutus sis. restitimus hic quoq; ut nosti, nec paßi sumus te uel sententiæ dictæ uel orationis habitæ pœnas luere. hic quoq; frustrati, postremo adierunt nos obijcientes tibi tyrannidem ad hoc crimen refellendum ipse te obtulisti, quòd plurimum abesses ab eo, permisistiq; de te iudicium populo. ac tũc quoq; tibi senatus affuit, multis pro te fusis precibus. quid igitur mali tibi fecimus nos patricij? Cur nos bello petis, quorum tantum fauorem in tua causa expertus es? Imò ne plebem quidem totam te expulsum uoluisse satis apparet, quando duobus tantum calculis damnatus es. quapropter ne his quidem iure hostis esse potes, quorum absoluebaris suffragijs. Sed fac si libet à tota plebe atq; etiam senatu mulctatum te hoc infortunio, omnesq; nos tuo dignos odio, quid damni dederunt fœminæ tibi Marci, ut earum hostis sis. cuius earum calculo eiectus es? quam concionem habuerunt aduersus te? quid uero pueri nostri uel egerunt uel cogitauerunt iniustè

contra te? quibus nunc imminet periculum captiuitatis aliarumq; miseriarũ quæ solent euenire ui captis urbibus. non æquũ iudicas Marci, qui putas sic persequendos inimicos & noxios, ut interim ne amicis quidem parcatur & insontibus. hæc certe secus quàm bonum uirum decet cogitas. Et ut omnia ista omittam, quid responderes dic per Iouem, si quis te roget, quanam iniuria lacessitus monumenta maiorum diruas, honoresq; eis ab hominibus concessos adimas? deorum item aras, templa, fana, quonam merito ipsorum offensus spolias, exuris, subuertis, eosq; cultu priuas solenni ac legitimo? quid ad hæc posses dicere? equidem nihil uideo Atq; hæc pro nobis Marci, proq; senatu & alijs tuis ciuibus, quos is perditum nihil læsus ab eis, proq; sepulcris & aris patriæ quæ te genuit & educauit dicta sint. Nisi forte censes æquum omnes homines etiam innoxios unà cum uxoribus & liberis à te plecti; atque etiam deos geniosq;, urbem, agrosq;, pœnas dare tribunorum dementiæ, nihilq; haberi eximium. An non satis pœnarum iam exegisti ab omnibus, tot editis stragibus, tot agris igni ferroq; uastatis, tot funditus euersis urbibus, tot abolitis deorũ dæmonumq; cæremonijs & religionibus quibus multa loca desolata sunt? Equidẽ arbitror indignum uiro cui quantulacunq; uirtutis cura est, uel amicos cum inimicis confundere, uel iram in

in delinquentes implacabilem gerere, eos præsertim qui iam satis pœnarum luerint. Hæc igitur sunt quibus uel nostrum ordinem excusatur, uel deprecamur pro plebe. Restat ut subijciam quæ tui studiosi tibi pollicentur si redeas in gratiam cum patria. tuum est præsentem potentiam adiutam fauore numinum moderatè dispensare, cogitareq; quàm mutabiles sint fortunæ uices, quàm nihil in rebus humanis stabile: & quicquid ad summum claritatis fastigium euaserit indignationem deorũ non effugere, uertiq; rursum in nihilum: idq; potißimum usu uenire sæuis ac superbis ingenijs & humanitatis oblitis. Licet autẽ tibi nunc honestißimis conditionibus pacẽ componere. nam & senatus totus ad decernendum tibi reditum paratus est, & populus ad legẽ sanciendam qua irritetur de exilio tuo lata sententia. quid igitur uetat te suauißimarũ & carißimarum neceßitudinũ conspectu frui, & patriam toties armis defensam recipere, præesse imperantibus & ductores ducere, honestißimamq; nominis memoriam relinquere? horum certe promissorũ omniũ breui præstandorum nos sponsores sumus. nunc enim non decebat ex S. C. aut plebiscito tibi decerni æquũ aliquid dum exercitum habes contra nos & geris te hostiliter. quòd si ab armis discedas, tibi afferemus decretum de tuo reditu. Hæc sunt quæ reconciliatus habebis commoda. quòd si irasci

pergens simultatem nolis deponere, multæ tibi obuenient molestiæ, sed duæ præcipuæ. primo quod male concupisti, frustra laborabis populi Romani potentiam, præsertim Volscorũ ope subuertere: deinde etiamsi uoti compos euadas, habeberis mortaliũ omnium miserrimus. Cur autẽ ita opiner patienter audi Marci me dicentẽ libere, & primũ tentare te impossibilia. Scis ipse po. Rom. abundare multa iuuentute domestica, ex qua si eximatur seditio, quod ut propediẽ fiat extorquebit ipsa belli necessitas, conciliante omnes communi periculo, nec Volsci præualebũt, nec ulla gens alia quæ Italiam incolit. multum uirium est & Latinis alijsq; socijs atq; colonis nostris, quos propemodum omnes breui affuturos expecta. duces quoq; tui similes tum seniores tum iuniores tot nobis sunt, quot uix omnibus alijs populis. sed maxima spes est quæ nos nunquam in aduersitatibus fefellit, in maiore humanis uiribus deorum beneuolentia, qui per octo iam ætates nostram urbem conseruarunt non solum liberam, uerum etiam fortunatam & imperantem multis gentibus. nec nos Pedanis aut Tolerinis alijs'ue paruis ciuitatibus confer, quarum expugnasti oppida: potest enim etiam te inferior imperator & minoribus instructus copijs infirma munimenta à paucis defensa capere: sed considera urbis magnitudinem rebus bello gestis clarissimæ, &

deo

deorum fauore fortunatißimæ, per quem ex parua tam magna facta est: tuasq; istas copias quibus fretus rem tam arduam aggrederis, ne puta factas nunc alias, sed memento te Volscos & Aequos ducere, quos nosipsi toties prælio uicimus, quoties ausi sunt congredi. Proinde scitote cum deterioribus aduersus præstantiores certaturũ, & cum toties uictis aduersus uincere semper solitos. Quod si contrà se res haberet, mirãdum tamẽ si tam peritus rei militaris uir ignoras in periculis non tantum audaciæ suppetere solere aliena usurpãtibus, quantũ sua bona defendentibus. nam illis ut male cedat, nihil perit, his nihil reliquum fit nisi rem gerãt fortiter. nec alia causa est cur interdũ maiores copiæ uincãtur à minoribus, & potentiores à debilioribus. Vehemens enim res est neceßitas, & extremum periculũ satis est ad indendã audaciam sicui non innata sit. qua de re hæc dixisse sufficiat, quãuis plura possem dicere. Dicã unum etiam: id si non cum ira sed ratione iudicaueris, probabitur tibi sat scio, mouebitq; te ad pœnitentiam. quidnam illud? Nemini mortaliũ dij dederunt certam futurorum scientiam: nec post homines natos quisquam extitit cui omnia cesserint prospere, nusquam aduersante fortuna: ideoq; homines longæui & multo rerum usũ assecuti eximiam prudentiam, priusquam aggrediantur aliquam rem euentũ eius spectandũ existimant, non eum

tan

tantum quem ipsi sibi destinauerint, sed enim etiam qui potest præter expectationem accidere: id quod maxime decet imperatores potestate præminentes, in quos tam boni quàm mali euentus causæ uulgo referri solent: & si uiderint ex frustratione nullum aut paruum damnum futurum, aggrediuntur rem: sin multa magnaq́; ne incipiunt quidem. hoc tu quoq; fac, & antequam pericliteris prospice quid futurum tibi sit si non contingat uictoria. accusaberis apud tuos hospites ut aggressus rem impoßibilem. deinde ubi nos cum exercitu agrum illorũ ingreßi uastabimus, nec enim laceßiti quiescemus, alterutrum euadere non poteris, quin aut ab ipsis turpiter interficiaris ut magnæ calamitatis autor, aut à nobis quos perdere atq; in seruitutẽ redigere conatus sis. & fortaßis illi priusquã aliquid à nobis patiantur, pacis impetrandæ causa dedent te ad supplicium: quod sæpe coacti sunt facere multi tam Græci quã barbari. Hæccine tibi parua & contemnenda uidentur, cum sint coniuncta extremo periculo? Age quid si succedat, quid inde magnificum tantaq́; contentione appetendum consequi potes? quam egregiã gloriam? expende & hoc. primò carendum erit carißimis affectibus, matre misera, cui pro partus ac educationis molestijs non bonam referes gratiam: pudica coniuge, quæ in uiduitate contabescit tui desiderio, noctesq́; diesq́; deplorans

tuum

tuum exilium: ad hæc duobus filijs, qui deberent dignos maioribus suis honores in patria fortunata capessere: quos omnes uidebis misere perditos, si ausus fueris mœnibus nostris admouere tuas copias. non enim tuis parcent qui timebunt rebus & cognationibus proprijs, eandem expectantes à te sæuitiam, imò sentientes etiam. non abstinebunt ab eis tormenta nec ullum iniuriarum ac cõtumeliarum genus exasperati suis calamitatibus. In culpa uero non tam ipsi erunt, quã tu qui hanc eis necessitatem imposueris. has uoluptates carpes è tuis successibus. Quid laudẽ & honorẽ, quibus potissimum boni uiri mouentur, qualem inde habiturus sis uide. matricida diceris, filiorum interfector, uxoris pernicies, patriæ malus genius: nec ad sacra, nec ad epulas, nec ad domesticum larem, admittet te quisquam iustus ac pius: ac ne ipsis quidem carus eris in quorum ista facis gratiam: sed abusi ad suam utilitatem tuis impijs facinoribus, odio prosequentur mores alienos ab humanitatis consilijs. Omitto dicere, non solum inuisum te fore æquissimo cuiq;, uerũ etiam obnoxium inuidiæ pariũ, & inferiorũ suspicionibus, quorum utrunq; solet insidias parere: aliasq; molestias taceo, quas necessariò sequuntur uirum sine amicis habitantem peregre: sicut & diras quæ facinorosis immittuntur ab infensis numinibus: à quibus corpus & animam excruciati post miserã uitam

fortiun-

sortiuntur tristem exitũ. Hæc considerans Marci resipisce, & desine meminisse iniuriæ acceptæ à patria: & in fortunam reiecta mutuarum offensarum culpa, lætus reuertere domum ad amplexus matris gratißimos, officia cõiugis suauißima, salutationes liberorum dulcißimas, teq́; ipsum restitue ornamentum ingens & bonũ patriæ, quæ te tantum uirum educauit & genuit. Ad hæc post paruam morulam sic Marcius. Tibi quidem Minuci, uobisq́; alijs senatus legatis amicus sum, paratus quantũ possum benefacere, ut qui & olim ciuis uester sociusq́; curarũ sæpe opera uestra usus sum, & iam exul in aduersa mea fortuna constantem uestram beneuolentiã experior, non tam erga me qui nec amicis prodesse, nec inimicis nocere ualeo, quàm erga matrem meam, uxoremq́; ac liberos, quorũ calamitates uestra prouidentia leuiores redditis. cum cæteris Romanis bellum gero hostiliter, nec eos odisse desinã: qui cum me honorare deberent ob tam multas res gestas egregias, quasi grauißimi criminis conuictum turpiter exegerunt è patria, nec matrem meam reueriti, nec liberos miserati, nec ullo tacti affectu humano. hoc cum sciatis, siquid uobis ipsis à me impetratum cupitis, ne pigeat dicere apud paratũ gratificari quantum mihi est poßibile. Cæterum de pace ac reconciliatione cũ pop. Rom. quã suadetis ostentantes spem reditus, desinite agere. Scilicet

licet

licet optandus est mihi reditus in eam urbem, in qua uirtutis præmia ferunt ignauißimi, maleficiorum pœnæ infliguntur innocentibus. Dic enim obsecro, quam ob culpā expertus sum hoc infortuniū? ob quod facinus indignū meis maioribus? prima militiæ rudimēta posui adolescens admodum, quando contra reges ui reditū quærentes pugnauimus. ex eo prælio ciuicam coronam retuli, donatus ab imperatore ob ciuem seruatum. & hostem perditum. deinde in omnibus tum equestribus tum pedestribus prælijs insignē nauaui operam, in omnibus militaria dona meritus: & neq; urbs ulla capta est cuius ego mœnia non primus aut cū primis conscenderim: neq; hostes in acie fugati sunt, quin mihi accepta ferretur uictoria omnium qui interfuissent testimonio: neq; ullum aliud opus militiæ præclarū extitit absq; mea uel felicitate uel audacia. Verum hæc fortasse posset alius quoq; uir fortis de se iactare, etiam si nō tam multa. Sed quis posset urbem ostendere captam à se milite uel centurione, sicut ego Coriolos? eodemq; die fusum ac fugatum exercitum hostium, sicut ego Antiatium fugaui, qui ueniebant obseßis auxilio? taceo talium facinorum contempta præmia, aurum, argentū, mancipia, iumenta, pecora, latifundia: quando ad uitandam inuidiam ex omni præda unum tantum bellatorem equū accepi, et ex captiuis unum hospitem, reliquas diuitias in

commu

commune deposui. Ob hæc facta utrum pœna dignior eram an honoribus? utrum nequissimis ciuiũ subijci, an reddere iura inferioribus? At non ob hæc me plebs expulit, sed quòd aliàs flagitiosus essem ac luxu perditus. Et quis unquã uidit propter meum luxum aut licentiam aliquem mulctatum patria, uel libertate, uel pecunia, aut afflictum quouis modo? imò ne inimicus quidem ullus unquam mihi tale quicquam obiecit uel priuatim uel publicè: sed uniuersos habui testes quotidianæ frugalitatis inculpatissimæ. Dixerit aliquis ita me uersatum in republica, ut exosus hoc nomine in calamitatem inciderim, quòd cũ potuissem meliori parti adhærere, deteriorem prætulerim, & continenter aduersatus optimatibus remp. patrio more tractantibus, potestatem eorum ad imperitum uulgus trãsferre conatus sim. imò diuersissima fuerunt mea studia Minuci, ut penes senatum esset reipublicæ cura, & ut conseruaretur status eius pristinus. pro his honestissimis exercitijs, quæ apud maiores nostros habebantur æmulatione dignissima, hanc felicem ac fortunatam gratiam patria mihi reddidit, non à plebe sola eiecto Minuci, sed multo prius à senatu: qui ab initio me spe inani erexit, dum tribunis aduersarer astruentibus sibijpsis tyrannidem, securitatem pollicitus: deinde à plebe sibi metuens destitutũ inimicis prodidit. tu ipse Minuci consul eras

quando

quando S.C. factũ est de iudicio, & quando Valerius dedendum me plebi suadens ualde laudatus est: cum ego ueritus ne senatus quoq; suffragio damnarer, assensi & iudicandum me præbui. I nunc Minuci, responde utrum senatui pœna dignus uisus sim ob bene tractatam rempublicam, an plebi tantũmodo. Si enim omnes contra me consensistis, & omnes me abire compulistis, liquet uirtutem esse inuisam uobis omnibus, nec esse locum in urbe qui uirum honestum ac bonum capiat. quod si à plebe senatus coactus est id contra animi sui sententiam facere, male institutam habetis rempublicã, in qua nequam homines plus quàm senatum posse fatemini. & postea uultis ut in talem ciuitatem reuertar, ubi meliores parent deterioribus? ergo insanum me putatis. Sed finge hoc mihi persuasum, & pace facta iam me reuersum, quid animi posthac erit mihi? quam uitam uicturus sum? Utrum securiora consilia secutus, magistratus, honores, aliaq; quibus me dignum existimo appetam, ambiamq; fauorem uulgi penes quem talium conferendorum potestas est? malus igitur ex bono fiam, & nihil mihi præterita uirtus proderit. an mores eosdem retinens, idemq; institutum in republica, aduersabor diuersum sentientibus? id quidem si fecero, dubio procul iterum plebem habebo infensam, iterum contra me poscet aliud iudicium: & in promptu crimen erit, quòd per

ipsam restitutus in patriam, non colam eam iucundis officijs. non potestis negare. Exorietur deinde aliquis Icilio similis aut Decio tribunus audax, qui accusabit me inter ciues dissidia serere, aut insidiari plebi, aut rempublicam hostibus prodere, aut tyrannidē ut Decius calūniatus est affectare, aut aliud contra leges facere quodcunq; ipsi uisum fuerit: non enim inimico crimina deerunt: quibus accedent & hæc non diu dissimulata quæ per me hoc bello gesta sunt, agri excisis arbustis uastati, prædæ abactæ, urbes ad defectionem coactæ, propugnatores earū partim cæsi, partim redacti in potestatē hostiū. Hæc obijcientibus accusatoribus quid responsurus sum? aut quo utar auxilio? An non igitur manifestum nihil præter pulchre ficta uerba uos afferre Minuci, & rem nefariam honesto nomine prætexere? non enim reditum mihi conceditis, sed uictimam plebi me reducitis, uolentes ac prudentes fortasse: nihil enim boni de uobis suspicor: aut si ita mauultis, sit ita nescire uos quid passurus sim. Sed quid mihi proderit uestra uel ignorātia uel stultitia, qui nihil uetare etiamsi uelitis poteritis, & cogemini hoc quoq; largiri plebi sicut cætera. Iam satis ostensum est inutilem esse mihi hūc ut uos uocatis reditum, ut ego existimo celerem uiam ad perniciem. quòd uero nec ad gloriam, aut honorem, aut pietatē mihi conferat, quando etiam de his monuisti Minuci

recte

recte faciens: sed inhoneste ac impie facturus sim, si uestram autoritatem sequar, audi uicissim. Ego Volscis dum hostis eorum eram multa mala intuli, asserens imperium patriæ, potentiamq; & gloriam. An non igitur par erat honorari me ab ijs quos beneficijs affeceram, à læsis haberi odio? Igitur factū'ne est quod debuit? imò fortuna in contrarium uertit omnia. Vos enim in quorum gratiam illis eram inimicus, exutum me bonis omnibus & in nihilum redactū abiecistis: hi uero tot malis à me affecti me inopem, exulem, laris egenum exceperunt in oppida sua. nec contenti facto tam magnanimo, ciuitatem mihi dederunt apud omnes suos populos, simulq; magistratus & honores maximos. Omitto alia, nunc imperatorem me crearunt omnium quas emiserunt copiarum, & remp. in manus meas tradiderunt. Age quo pectore possem hos prodere, à quibus sic honoratus sum, læsus uero ne minimum quidem? nisi forte beneficijs eórum lædor, sicut uos meis. egregiam uero laudem mihi afferret apud homines cognita geminata proditio. quis non me laudaret audiens comperisse me hostes à quibus iuuandus eram, & amicos factos qui inimici capitales fuerāt, ac postea cum deberem odio respondere odientibus, amore amantibus, fecisse contrarium? Iam uero quod ad deos attinet, considera Minuci, quales nunc erga me sint, quales'ue futuri sint in posterum, si

uestrum consilium secutus fidem prodidero. nunc adiuuant me quicquid aggredior, & nihil non succedit: id quod quantum argumentum putatis pietatis meæ? Si enim contra patriam impium bellum gererem, oportebat habere me aduersa numina. quoniam autem secunda fortuna aspirat, & quicquid tento succedit, satis apparet me uirum esse pium, nec conatus meos impios. quid si mutatus res uestras promoueam, horum deteriores reddere cupiam? Annon omnia uertentur in cõtrarium, & ultricem experiar Nemesim? & sicut ex humili magnum me dij fecerunt, sic rursus ex magno fiam humilis? meisq; calamitatibus erudientur alij? Mihi quidem id persuasum est de dijs: & terribiles istas furias & implacabiles ultrices, quarum tu quoq; Minuci meministi, tum credo uexaturas meũ corpus & animum, si deseruero ac prodidero eos qui me seruarunt à uobis perditum, & insuper tractauerunt honorificentißime: quibus sponsores deos dedi, me malo eorum non uenisse, & hactenus seruaui fidem. Dum uero amicos uocas Minuci qui expulerũt me, patriam quæ abnegauit, naturæq; leges inuocas, et de pietate disseris, uideris mihi communi sensu carere, qui nescias amicum ab hoste non aspecta facie discerni aut nomine audito, sed usu et operibus. amamus enim omnes iuuantẽ, lædentem odimus, non ut humanis legibus uisum fuerit, sed iuxta semn

piternum

piternum naturæ ius nullo antiquandum tempore, & firmiter inhærens omnibus sensum habentibus. ideoq; & amicis ob acceptā iniuriam renuntiamus, & ex inimicis amicos facimus ob acceptā gratiam. patriam quoq; tantisper dum prodest pietate prosequimur, si noceat deserimus. non propter locum amantes eam, sed propter commoda. nec soli priuati homines in hoc consentiunt, sed & ciuitates & gentes integræ. atq; ita qui hanc opinionem habet, nihil à iure diuino humanóue discrepat. Ego certe dum meum ago negotium, iuste, utiliter, honesteq; facio, nihilq; à pietate digredior. nec iudicia moror hominum qui coniecturas magis quàm ueritatem sequuntur, contentus approbare me dijs superis. quibus iuuantibus non conor impossibilia, si licet ex præteritis argumentum de futuris sumere. Quod uero petitis ut modeste fortuna utar; nec radicitus gentem Romanam eruam, urbémue subuertam funditus, poteram dicere Minuci, nō esse hoc mihi in manu, nec à me peti debere: mihi copiarum tantum imperium creditum, penes hos manere belli & pacis arbitrium. Non tamen sic respondeo: sed in honorē deorum patriorum, sepulcrorumq; reuerentiam ac natalis soli, simulq; miseratione mulierum ac puerorum in quos immeritos maritorum ac parentum peccata recidunt, atq; etiam in uestrā gratiam Minuci, quos legatos misit populus, hoc respon-

ſum do. Si populus Romanus redhibitis agris et oppidis quæ occupauit, reuocatisq; colonis, Volſcos in fœdus amicitiam perpetuam, iusq; ciuitatis ſicut Latinos iureiurando interpoſito recipiat, pacem ei do. Renuntiate hæc, & quemadmodũ modo apud me, ſic apud eos de iure apte diſſerite. æquum eſſe ut quiſq; ſua bona in pace poßideat, magniq; æſtimandum nec hominem ullum nec tempus metuere: turpe uero alienarũ poſſeßionum cupidine bellum ſuſtinere non neceſſarium, coniunctum cum ſalutis periculo: & oſtendite illis præmia quæ alienorum agrorum appetentes manent rebus aduerſis uel proſperis. &, ſi uobis uidetur, addite: periculum eſſe ne dum aliena oppida inuadunt, ſi fruſtrentur, amittant etiam urbem propriam, & inſuper inſpiciant peßime tractari uxores, rapiq; liberos, & in ſeruitutem abduci parentes decrepitos. Doceteq; ſenatum, hæc mala non imputanda Marcio, ſed ipſorum ſtultitiæ: ſi cum liceat iure ſeruato feliciter degere, malint de ſumma rerum aleam iacere, & continenter inhiare alienis ditionibus. habetis reſponſum, præterea nihil expectate aliud, ſed abite & diſpicite quid uobis opus facto ſit. ad deliberandum XXX. dies do. Interim in ueſtram gratiam Minuci ex hoc agro abducam exercitum: non poſſet enim ſine magno ueſtro damno hic manere: cæterũ ad trigeſimũ diẽ expectate me ad accipiendũ reſponſum

sum reuersurum. His dictis surgens dimisit consistorium. Sequenti uero nocte circa ultimam uigiliam motis castris duxit ad reliqua Latinorum oppida: siue quòd reuera audisset uentura inde Romam auxilia, sicut apud milites pro concione dixit: siue ipse rumorem eum finxerat, ne uideretur cessare in gratiam hostium. Tum aggressus Longulam, expugnatã minimo negotio diripuit sicut alias exinaniuitq; captiuis abductis, ac mox porrò contra Satricanos duxit exercitũ. & potitus hoc quoq; oppido, prædaq; amborum cum præsidio missa Ecetrã, ipse cum copijs suis Setiam petijt: & hac etiã capta ac direpta, Polustiam aggressus est. Hæc quoq; ui expugnata ad ulteriora dedit transitũ. Itaq; Albiolani & Mugillani expugnati sunt eodẽ impetu, Corani uero deditione in fidem recepti. Ita subactis intra dies triginta Latinorũ septem oppidis Romã petijt cum multo maiore quàm prius exercitu, & trigesimo fermè stadio ab urbe in Tusculana uia castra posuit. Interea senatus post diutinas de Marcij postulatis consultationes decreuit nihil faciendum indignũ maiestate Ro. populi: sed si Volsci deductis è Romano sociorumq; agro copijs pacati legatos de amicitia miserint, senatũ consultare de conditionibus fœderis, ac deinde referre ad populum: sin manere pergant & rem hostiliter gerere, nihil mite decernendum. Semper enim populus Romanus

diligenter cauit ne uideretur hostium metu imperata facere: sed fœdere iunctis aduersarijs & in fidem receptis largiretur quicquid æquum peterent: eumq; animum constanter obtinuit in multis grauibus periculis usq; ad nostram ætatem, siue bellis externis urgeretur, siue ciuilibus. Hæc ubi senatui placuere, rursum electi sunt in legationem alij decem consulares qui peterent nequid graue iubeat & indignum Romano populo, siquidem uelit diuturnum ac stabile fœdus fieri: sed positis inimicitijs, abductoq; exercitu, uerbis & rationibus impetret quæ cupiat: quando quicquid necessitas pro tempore uel priuatis hominibus uel ciuitatibus extorqueat, tantisper duret donec cesset ea necessitas. Cum his mandatis legati profecti sunt quamprimum audierunt de aduentu Marcij: ad quem admissi multis suasorijs uerbis usi sunt, seruata interim dignitate Rom. populi. Quibus ille nihil aliud respondit, nisi ut melius sibi consulerent, & reuerterentur post triduum. non enim se ampliores daturum inducias. Cumq; illi nescio quid ad hæc uellent dicere, non permisit, sed iussit euestigio castris excederent, minatus ni faciant habiturum se eos pro exploratoribus. ita illi silentio confestim se dederunt in uiam. Hæc tam superba & minacia postquam legati renuntiauerunt senatui, ne tum quidem placuit emitti exercitum: siue quòd parum fiderent inexperto bellorum

militi:

militi: erant enim tirones pleriq; : siue quòd timerent ignauiam consulum, in quibus nihil erat industriæ, periculosam rati hanc aleam: siue deterriti sunt prodigijs, augurijs'ue, & Sibyllinis oraculis, aut alijs religionibus patrijs, quorum ætas ea fuit obseruantior quàm nostri seculi homines: sed iusserunt præsidijs urbem firmari & propugnatoribus. Inter horum apparatum nondum abiecta omni spe flectendi Marcium si maior & honoratior legatio mitteretur, decretum est ut pontifices, augures, cæteriq; sacerdotes & sacrifici, quorum magnus est numerus, eorumq; nobilitate ac dignitate præcellẽtium, præferentes deorum quibus initiati essent insignia, sacroq; uestitu uenerabiles, uno agmine castra hostium peterent, eadem postulaturi quæ legati proximi. Qui admißi & auditi ne ipsi quidem impetrarunt quæ uolebant: sed suasit eis ut irent & imperata facerent, si pacem habere cupiant: aliâs bellum uenturũ expectarent ad urbis mœnia: edixitq; ne posthac legati mittantur ad se. At Romani hoc quoq; conatu frustrati desperata pace parabant se ad oppugnationem sustinendam, dispositis circa fossas & portas iunioribus, super mœnia uero emeritis, sed qui labori ferendo etiamtum essent idonei. Interea mulieres ut malo iam imminente relictis penetralibus ædium priuatarũ currebant ad templa deorum, & cum lamentis prouoluebãtur ante simulacra:

 erantq;

erantq; omnia sacrata loca referta eiulatu fœminarum supplicantium, sed Capitolini Iouis templum maxime. Ibi quædã dignitate praminens annisq; matura, & aliás prudens fœmina, Valeria Publicolæ illius qui cum primis urbem à tyrãnide liberauerat soror, diuinitus instincta in summa templi area constitit: uocatasq; ad se cæteras, primum consolata est iubens bono esse animo nec perterreri periculo. deinde pollicebatur unicam spem salutis publicæ reliquã, quæ in ipsarum solarum opera sita sit, si uelint quæ facienda sunt facere. Tum una ex earum numero, Et quomodo nos fœminæ possemus seruare patriam uiris cessantibus? quas uires ad hoc habemus inualidæ & miseræ? Non opus est, inquit Valeria, manibus & armis, à quibus uacationem habemus sexus priuilegio, sed uerbis & affectibus. Acclamatum est uno ore, proferret si quid haberet auxilij. Tum illa: In hoc sordido & inculto uestitu, assumptis alijs mulieribus, ducentes et paruos liberos, eamus ad ædes Veturiæ matris Marcij, & depositis ante ipsius genua pueris, rogemus cum lacrymis, ut nos innocentes miserata, & in extremo periculo constitutã patriam, progrediatur ad castra hostium, ducens secum nepotes eorumq; matrẽ & nos uniuersas: comitabimur enim eam, & ipsæ ducẽtes liberos: deinde ut supplex filium oret, ne quam calamitatem inferat patriæ. nam ad eius lamenta &

preces

preces miseratio subibit hominem, & humanitatis respectus. non ita ferreum pectus habet ac impenetrabile, ut matrē ante genua sua uolutari sustineat. Placuit omnibus id consiliū, uotisq; factis ut dij precibus suis uim persuadēdi & gratiam adderent, procedentē è tēplo comitatæ sunt: ac mox assumptis alijs matronis simul adierunt domum Veturiæ. quas cum uidisset uxor Marcij Volumnia prope socrum aßidens, mirata, quid inquit, uobis uultis mulieres, quòd tam multæ uenistis ad domum afflictam & miseram? Tum Valeria: In extremo periculo constitutæ tū ipsæ tum nostri pueri confugimus supplices ad te Veturia, quæ sola reliqua est opem à te petentes: primùm ut miserearis communis patriæ, nec patiaris eam nemini unquā antè obnoxiam libertate à Volscis exui, si tamen parcent ei, & non funditus conabuntur euertere. deinde ut pro nobis ipsis supplicare uelis & his infelicibus pueris, ne simus inimicis ludibrio, quæ non sumus causa uestri infortunij. Siquid est in te humanitatis Veturia, miserere mulier mulierum cum quibus sacra habuisti communia, & assumpta tecum bona hac Volumnia eiusq; pueris nobisq; supplicibus ferentibus hanc tenellam progeniem, uade ad filium, ora, obsecra, precari non desine, pro multis unam hanc reposcens gratiam, ut pacem det suis ciuibus, & reuertatur in desiderantem se patriam. certò enim persuadebis, nec

despic

despiciet te ante suos pedes iacentem uir pius. Quem si in urbem reduxeris, & ipsa immortalem habebis gloriam, ut par est, ob ereptã è tam horribili periculo patriam: & nos honoratiores apud maritos facies, quæ bellum submouerimus quod ipsi nequiuissent repellere: uidebimur illarum posteræ ac progenies, quæ sub Romulo bellum Sabinum legatione sua diremerunt, conciliatisq; ducibus ac populis, urbem hanc ex parua magnam fecerunt. Honestum est periculum Veturia, filium recipere, liberare patriam, seruare suas ciues, uirtutis immortalem gloriam ad familiæ posteros transmittere. Concede nobis libens & alacris hanc gratiam nec cũctare Veturia. nam imminens periculũ nullas moras patitur. His dictis effuse lacrymans conticuit. Lamentantibus autem & alijs mulieribus ac uehementer deprecantibus Veturia paulisper lacrymata inquit: Ad infirmã & exilem spem confugistis Valeria opem quærentes à nobis miseris fœminis, quibus non deest pietas erga patriam & uoluntas seruandi qualescunq; ciues, sed non supersunt uires & efficacia. alienatus est enim à nobis Marcius ex quo triste illud iudicium de eo fecit populus, & totã familiam æque exosam habet ac patriam: id quod non ex alio quàm ipso cognouimus. Postquam enim damnatus domum redijt amicis deducentibus, cum reperisset sordidatas & in gremijs tenentes mœstos ipsius

puer

pueros, deplorantesq́; fortunam quam habituræ essemus illius orbatæ præsentia, stans aliquantum semotus siccis oculis ut lapis: Periit, inquit, nobis Marcius, mea mater tuq́; Volumnia mulierum optima, expulsus à ciuibus quòd uir bonus esset amansq́; patriæ, quodq́; pro ea multos labores pertulerit. at uos, ut bonas mulieres decet, moderate ferte hunc casum: hos pueros absentiæ meæ solatium, educate ut dignum est uobis uestraq́; familia: quibus ubi adoleuerint fortunam precor meliorem mea, uirtutem non deteriorem: & ualete. iam enim abeo relinquens urbem quæ bonos uiros non capit. Vos quoq; dij penates & lares patrij genijq́; huius loci præsides ualete. Hæc ubi dixit, nos miseræ edentes uoces quas dolor exprimebat, plangentesq́; pectora, ruebamus in amplexus ultimos, ego maiorem trahens puerum, mater eorum in ulnis minorem gerens. Ille auersus & repulsis nobis inquit: Nec tibi mater Marcius posthac erit filius, sed abstulit senectutis tuæ nutritorem patria: nec tibi Volumnia maritus, sed sis felix alium maritum nacta fortunatiorem me: nec uobis filij charissimi pater ero, sed orbi & desolati apud has usq; uirilem ætatem educabimini. Hæc locutus non dispositis rebus domesticis, non mandatis ullis datis, ne loco quidem indicato quem peteret, abijt miser ex ædibus solus ô matronæ, sine seruo, sine pecunia, ne unius quidem diei uiatico

assum

assumpto: & iam quartum hunc annum agit in exilio omnes nos pro alienis habens, nihil scribit, nihil mandat, non quid agamus scire curat. Apud tam durũ & impenetrabilem animum Valeria quid efficient preces nostrum, quas nec amplexu dignatus est nec osculo, nec ulla alia comitate, digrediens extremum ex ædibus? Attamen si hoc quoq; petitis uos mulieres, & certum est uidere nos rem indecoram cœptantes, fingite iam & me & Volumniam ad eum accedere unà cum pueris. quid primum ego mater dictura sum? quas preces afferam filio? dicite & docete me. rogabo ut parcat suis ciuibus à quibus patria pulsus est innocens? ut misereatur populi, qui nec misertus est ipsius nec condoluit? ut deserat & prodat eos, qui multis affecti ab eo calamitatibus, non hostiliter sed peramice exceperunt exulem? quo animo rogabo filium, ut infensissimos sibi homines amet, seruatoribus iniuriam faciat? Haccine decet sanæ mentis matrem à filio petere, haccine à marito coniugem? non cogite nos matronæ hæc orare ab eo, quæ impetrari neq; ius sinit neq; fas. Omittite miseras iacere sicut afflictæ sumus à fortuna, nec dedecus insuper addite. Finita oratione tantus eiulatus mulierum coortus est, tantis ædes personuerunt gemitibus, ut longe per urbem exaudiretur clamor, & concursus multitudinis fieret, ita ut turbis opplerentur uici proximi. Tum

Valer

Valeria denuo maiore contentione prolixis usa est precibus, aliæq; matronæ ut quæq; erat alterutri amicitia cognationéue coniunctißima: nec desinebant supplicare tangentes genua. Tandem Veturia precibus earum uicta legationem suscepit pro patria, pollicita se ituram cum uxore Marcij liberisq; & alijs quotquot uellent comitari coniugibus ciuium. Ita lætæ matronæ dijs in uota uocatis egressæ ex eius ædibus, quid egissent consulibus nuntiauerunt. qui laudata harum uoluntate senatuq; conuocato retulerunt de profectione illarum, & an permittenda sit rogauerunt sententias: multaq; uerba super hoc facta sunt, usq; ad uesperam consultantibus. quidam enim non paruum periculum demonstrabant, si mulieres unà cum liberis sinerentur ire in castra hostium: nam si illi contempto iure supplicum & legationum eas retineant, fore ut urbe potiantur sine certamine: censebantq; solas Marcij cognatas sinendas proficisci unà cum liberis. Alij ne his quidem permittendum exitum, sed diligenter asseruandas uelut obsides, quo minus hostes in urbē sæuiant. Rursum alij suadebant omnibus permittendum, ut maiore cum dignitate Marcij cognatæ perfungantur deprecatione pro patria. quas nihil mali passuras sponsores ostendebant primum deos quibus curæ sunt supplices: deinde uirum ipsum quem adirent, cuius nota esset uitæ

integr

integritas abhorrens ab omni scelere. Hæc sententia uicit magna cum laude tum senatus prudentiæ, qui optime in futurum prospexit nihil deterritus periculo: tum pietatis Marcij, de quo hoste fuit opinio nihil patraturũ impium in imbellem ciuitatis partem quæ se ipsius fidei committeret. Senatusconsulto facto cõsules progreßi in comitium concionem aduocant obscura iam nocte: expositisq; senatus placitis edicunt ut mane præsto sint ad portam qui deducant mulieres proficiscentes: se interim curaturos necessaria. Sub lucem matronæ pueros secum habentes cum facibus accesserunt ædes Veturiæ, eamq; deduxerunt ad portam. Consules qui mulas iugales, carpenta, aliaq; uehicula præparauerant, impositas eis prosecuti sunt per satis longum uiæ spatium. aderant in consulum comitatu multi senatores alijq; ciues, laudantes eas & precantes eis fausta omnia. Vt uero à longe prospectum est agmen mulierum, Marcius mittit aliquot equites qui cognoscant quænam ea turba urbem egressa sit, & ad quid ueniat: cumq; renuntiaretur, Romanas matronas aduentare cum pueris, & matrem ipsius uxoremq; cum suis pueris præcedere: primum demiratus est mulierum audaciam, quæ castra hostium peterẽt absq; uirorum præsidio, idq; cum pueris, nec pudore matronali retentæ quo minus in ignotorum uirorum conspectum uenirent: nec periculo deterritæ quod

incur

incurrere poterant, si apud suos ius minus ualeret quàm lucri ac prædæ cupiditas. deinde cum iam prope essent, occurrere matri extra castra cum paucis decreuit, imperatorias secures relinquere iußis lictoribus, & fasces ubi prope matrem ueniretur submittere. Sic enim Romanis mos est, quoties minores magistratus obuiam fiunt maioribus, qui seruatur & hodie. Ex hoc more tunc Marcius uelut maiorem potestatem conuenturus, imperij deposuit insignia. Tanta in eo uiro pietatis cura fuit. Vbi uero conuenere, prior mater acceßit ad salutandum, sordidata in morem lugentium, oculis lacrymatione tabidis, miserabilis admodum qua uisa Marcius, rigidus hactenus & confirmatus ad perferendas omnes molestias, non ualuit amplius manere in proposito: sed abreptus humanis affectibus, amplexus est eam salutauitq; blandißime, & flens diu dolore exanimatam labantemq; sustinuit. Postquam matris salutationi satis indultum est, uxorē ac liberos excipiens inquit: Bonæ mulieris officiū fecisti Volūnia quæ apud matrem meam manseris, non deserens eius solitudinem, quo nihil mihi gratius potuisti facere. post hæc utrunq; filium exosculatus, rursum se ad matrem uertit, iußitq; dicere quid postulet. Illa omnibus audientibus ait se nihil petituram impium, rogabatq; ut pro tribunali se audiret. pergratum id fuit Marcio, qui se putabat ho-

nestius responsurũ coram multitudine, nec defuturas iustas rationes quibus occurreret matris precibus. Ergo ad imperatorium tribunal progressus, primũ iußit lictores inde sellã in pauimentũ transferre, indignum ratus è sublimiore loco & pro potestate cũ matre agere. deinde nobilißimis ducum & centurionũ adhibitis in cõsessum, & admißis quicunq; adesse cuperẽt, matri fecit dicendi copiã. Tum Veturia stans unà cum cõiuge Marcij liberisq;, & Romanarũ matronarũ nobilißimis, primũ diu fleuit humi defixis oculis, multũ ipsa specie mouens ad misericordiã: deinde ubi ad se redijt sic locuta est. Hæ mulieres fili Marci cogitantes uim hostilem & calamitates perferẽdas si urbẽ nostrã expugnari contingeret, desperata omni ope alia, quãdoquidem uiris earũ pacem petentibus nimis dure ac superbe respondisti, adductis secũ suis pueris, & pannis hisce amictæ lugubribus, confugerũt ad me tuam matrẽ, & Volumniã tuam uxorẽ, rogantes ne dißimul anter feramus se indignissime tractari à tuis, quæ nulla unquã in re nos offendissent, & felicitatis nostræ tempore beneuolæ, nec intactæ miseriarum nostrarum condolentia. Testes enim eis sumus, post discessum tuũ è patria, nos desolatas in rebus afflictis continenter interuisitatas ab eis consolantibus & compatiẽtibus. Quorum officiorũ memores ego & uxor tua domestica uitæ mihi socia, preces

ear

earum non auersatæ sustinuimus ita ut rogabant uenire ad te, & deprecari pro patria. Hic Marcius orationē eius interrumpens, Rem, inquit, impoßibilem petis mater, ut hospites prodam expulsoribus & meis spoliatoribus maximorum bonorum largitores, quibus ego imperator creatus deos atq; dæmonas spōsores dedi, nec me proditurum rempublicā eorum, nec pacē hosti daturum nisi ex consensu Volscorū omnium. Proinde tum deorum metu quos iuraui, tum hominum reuerentia quibus fidem dedi, debellabo cum Ro. populo. quòd si agros de Volscis occupatos reddiderint, ipsosq; in amicitiam & æquabilem societatem sicut Latinos receperint, pax eis dabitur, aliter uero non. Vos igitur matronæ abite, & dicite hæc maritis uestris, & suadete ne delectentur usurpandis alienis ditionibus, sed contenti sint si detur frui proprijs, nec expectent dum Volsci bello adempta eodem iure belli recipiant. Victores enim non satis putabunt sua recepisse, nisi etiam uictos spolient. qui si peruicacia solita retinentes quæ nihil ad se pertinent, malent quiduis perpeti, illis imputate uentura mala, non Marcio, nō Volscis, non cuiquam aliorum mortalium. Te uero mater uicißim filius oro, ne sis mihi autor facinoris iniusti iuxta atq; impij, néue stes pro infensißimis mihi contra amicos fidißimos: sed mecum mane ut æquum est, & eandem quam ego patriam

incole, & domum quam paraui, meis honoribus fruere, mea te oblecta gloria, amicos & inimicos cõmunes mecum habitura. Depone iam luctum istum misera, quẽ pertulisti propter meum exilium, & uexare te isto squalore desine. mihi enim mea mater cætera supra spem & supra uotum contigerunt benignitate deorũ atq; hominum: tui uero cura, cui non refero in senectute nutricandi gratiam, intabescẽs pectori acerbam mihi uitam facit, nec sinit frui bonis præsentibus. quòd si mecum esse uolueris particeps rerum mearũ omnium, nihil mihi ad summam felicitatẽ deerit, quæ potest homini contingere. Finita oratione Veturia tãtisper cunctata dum circumstantiũ acclamationes conquiescerent, sic locuta est. At ego fili Marci nec ut Volscos prodas postulo, qui exulem te receperunt, & honorauerunt imperio copiarum suarum concredito: nec uolo ut reconcilieris priuatim absq; consensu publico, contẽpla religione iurisiurãdi, quo te obstrinxisti dum sumeres imperiũ: nec credas matri tuæ sic mentem deos ademisse, ut unico filio carißimo turpe aliquid & impiũ suadeat: sed rogo ut de cõmuni gentis sentẽtia hostis esse desinas, autoritate tua Volscis inductis ad æquas conditiones, & pacem quæ utrisq; honesta sit: id quod fieri poterit, si nunc abducto exercitu in unum annum concedas inducias. eo temporis spatio licebit legatis ultro citroq; cõmeantibus de

amic

amicitia uera & firma pace agere. certo enim scito populum Romanũ quoad maiestate ipsius salua fieri poterit, omnia non grauatim concessurum uerbis & precibus: quod siquis ui cogat, ut tu nunc facis, nihil largiturum nec maius nec minus, sicut potes aliorum exemplo discere, uel hoc Latinorum nouissimo, qui depositis armis impetrarunt quicquid petierant. Volsci, sicut fieri solet, insolescunt felicitate nimia: quos si doceas qualemcunq; pacem quouis bello potiorem esse, & amicitias spontaneas coactis præferendas ut firmiores: esseq; prudẽtium uirorum rebus prospere succedentibus moderate fortunæ uti: cõtrà in afflictis ad nihil inhonestum se demittere: aliaq; quæ ad lenitatem & æquitatem faciunt, nõ ignota uobis remp. tractantibus: facile ponent ferociam, & arbitrio tuo committent ut agas quæ in rem ipsorum fore uidebuntur. quòd si difficiles se præbeant, nec admittant tua monita, elati rebus gestis tuis auspicijs, ac si fortunam perpetuo sint habituri propitiam, palàm depone imperiũ, ne uel proditor fias eorũ qui fide nituntur tua, uel hostis coniunctorum indiuulsis necessitudinibus. nam utrumq; est impiũ. hac precatura ueni ad te Marci fili, non impossibilia sicut tu ais, sed quæ salua pietatis ac iustitiæ consciẽtia possis facere. At infamiam times siquid des meis precibus, auditurus ingratus erga benemeritos, qui te hostem exceptum

hospitio admisissent in partem omniū quæ communicantur natiuis ciuibus. hæc sunt enim quæ uerbis extollis tantopere. ergo non abunde illis retulisti gratiam, iam nunc uictis à te benificentia? quibus cum hactenus gratum & optatum fuerit in libera patria uiuere, non solum constabilisti eis hanc libertatem, sed in tantum ipsos euexisti, ut ambigant utrum imperium Romanum delere sit satius, an in societatem eius donatos ciuitate recipi. Omitto spoliorum ornamenta, ditatumq; præda militem. Et hos tantis per te auctos felicitatibus putas non fore contentos bonis suis præsentibus, & indignaturos nisi patriæ sanguine parentaueris eorum manibus? Ego certe non puto. Superest etiam dicendum quiddam, si rationem in iudicium adhibeas, multum apud te ualiturū, parum si iram, de iniusto odio quo persequeris patriam. quæ neq; sana erat aut institutis patrijs regebatur, quando de te suffragia tulit, sed morbo laborabat magnaq; tempestate iactabatur: neq; totius ea fuit sententia, sed peioris partis sequentis præfectos nequißimos. imò etiamsi non à pessimis, sed ab omnibus, ut inutilis reip. expulsus fuisses, tum quoq; debuisses obliuisci eius iniuriæ. nam & alijs multis optimis patriæ consultoribus idem usu uenit: rariq; in rep. uersantur, quorum uirtuti non aduersetur æmulorum inuidia. attamē ferūt hæc Marci uiri fortes ut humanos

manos

manos casus, deliguntq; sibi domiciliũ ubi patriæ nihil incommodent. Fecit hoc Tarquinius Collatinus, ut domesticum exemplũ afferã, is qui inter præcipuos liberatores urbis fuit: deinde calumnia petitus quòd mutato animo faueret tyrannorum reditui, & ob hoc pulsus in exilium, non recondidit iram, nec cum tyrannis arma ingratis ciuibus intulit, quo facto uerisimiliorem fecisset calumniam: sed in ueterem nostram patriã Lauiniũ se contulit, ibiq; uitæ reliquũ exegit, nihilo iniquior patriæ. Sed fac licere læsis nullo amicorũ inimicorũ, noxiorum innoxiorum discrimine ulcisci acceptam iniuriam, an non satis pœnarũ exegisti ab iniquis iudicibus? fertilißimos eorum fundos fecisti pecoribus compascuos, urbes depopulatus es socias multis laboribus redactas olim sub ipsorum imperium, iam tertium annum intra mœnia cohibitos grauasti commeatuum inopia. nunc pergis diruta urbe in captiuitatẽ abductis ciuibus exsatiare immanem iracundiam. & neq; uenientes à senatu legatos, absolutionem criminis reditumq; in patriam offerentes, uiros amicos es reueritus, neq; sacerdotes postremo ab uniuerso populo missos, uiros senes præferentes uerbenas & sacras coronas cælitum: sed hos quoq; repulisti peruicaciter, imperioso responso haud secus ac uictis dato. Equidem non possum laudare hæc tam superba & immitia, tamq; inhumanam iuris

executionem, cum uideã omnes homines in mutuis offensis ad deprecationem confugere: & à dijs hunc morem institutũ, ut nostro merito iratos placemus humiliter petita uenia. Sic enim quauis ira solet languescere, & in miserationem uerti odium. eos uero qui superbe supplicum preces despiciunt indignationem deorum incurrere, & miseris absumi calamitatibus. nam ipsi dij qui sic iubent, ante omnes nobis exẽplo sunt, faciles ad humanorum erratorum ueniam & placabiles, sæpenumero post graues peccatorum offensas uotis propitiati ac uictimis. nisi forte tibi Marci æquum uidetur, deorum iras mortales esse, immortales hominũ. Recte igitur & ex dignitate tua feceris, si remiseris culpam pœnitenti patriæ, petentiq; pacem ac ueniam, & quicquid olim tibi abstulit, nunc restituẽti. quòd si erga illam es implacabilis, mihi fili hanc honoris causa cõcede gratiam, à qua nihil uulgare accepisti, quale quiuis alius filius, sed res maximas ac pretiosißimas, quibus parasti cætera, nimirum tale corpus & talem animam. à me enim hæc mutuatus es, nullo auferenda uel loco uel tẽpore: nec omnia Volscorum aliorúmue hominũ beneficia, etiã si cælum attingant magnitudine, tantum apud te ualere sines, ut his cedat naturæ ius: sed meus eris omni tempore, mihiq; primã debebis acceptæ uitæ gratiã, & sine caussatione obsequeris meis precibus. Hanc enim legem

gem natura præscripsit omnibus qui sensus & rationis sunt participes: qua freta Marci fili ego te oro ne bellum inferas patriæ, & obsisto tuæ uiolentiæ. aut igitur me prius resistentem tibi matrẽ tua manu macta furijs, atq; ita bellum infer patriæ: aut matricidiũ exhorrescens cede tuæ matri, & ultro dona fili hanc gratiã. Ergo cum hanc legẽ, quam nullũ unquam tempus aboleuit, pro me habeam, indignã me censeo Marci quæ sola honoribus ab hac mihi concessis per te spolier. huic accedũt mea beneficia, quæ multa et magna cõmemorare possum: quãdo te pupillũ à patre relictum assumens mansi uidua, educationis labores pertuli, nec matris tantũ, sed patris, fratris, nutricis, sororis, omniũ carissimarum necessitudinũ loco tibi fui. deinde ubi uirilem togã sumpsisti cum liceret mihi relictis curis alteri nubere, aliosq; liberos gignere, & plura parare senectuti meæ præsidia, nolui, sed mansi in eisdẽ laribus, contenta præsenti uitæ genere, in te uno collocatis omnibus meis uoluptatibus & commodis, quibus me fraudasti partim sponte, partim inuitus, fecistiq; omnium matrum miserrimam. quo enim unquam tempore ex quo adultus factus es, uixi sine metu aut tristitia? quando exhilaraui propter te animum, cum te uiderem bella bellis, prælia prælijs nectentem & continuantem alia post alia reportare uulnera? Sed forte uoluptati mihi matri

esse cœpisti ex quo admotus es ad curam reipub. imò tum maxime infelix fui, uidens te iactatū seditionibus. in quibus enim maxime pollere uidebaris actionibus, uehementius spirans contra plebeiam factionem aduersam optimatibus, hæ me terrebant plurimū, cogitantē humanæ uitæ uicem exiguo momento mutabilem, quæq; plurima audieram de aliorum casibus, semper illustribus uiris infensam aut deorum indignationem aut inuidiam hominū. atq; utinam me fefellisset animi mei præsagium. oppressus es inuidia ciuium, & abreptus à patria. quæ autem post hæc uita mea secuta est, si licet uitā dicere, ex quo me desolatam cum hisce pueris relinquēs abijsti, in his sordibus exacta est, in his pānis lugubribus. pro quibus omnibus hāc à te reposco gratiam, nec hactenus tibi molesta, nec futura in posterum, ut reconcilieris tuis ciuibus iam tandē, & desinas implacabiliter irasci patriæ, quod utriq; nostrum bonum fuerit atq; cōmodum. nam & tu persuasus nihil facinorosum admites, puramq; & immunem à diris seruabis conscientiam: & mihi à toto populo honor habebitur, à uiris pariter ac mulieribus, feliciterq; reliqua uita defunctæ gloriam sempiternam, ut credendum est, res hæc pariet: & siquis locus est, qui humanas animas à corpore solutas recipiat, meam non subterraneus caliginosusq; capiet, miserorum domicilium, nec campi

quos

quos Zethæos nominant: sed sublimis & purus æther, in quo aiunt dijs genitos beatos animos degere: quibus renuntiata tua pietate cõcessaq; sibi gratia & honore habito, semper aliquam bonam retributionem tibi petet à superis. quòd si repuleris tuam matrem & inhonoratam dimiseris, quid tibi propterea mali uenturum sit non possum dicere, nec libet ominari tristia. illud sat scio, etiam si tibi cætera omnia succedant prospere, fingamus enim hoc quoq;, certe propter meos casus uexaberis dolore perpetuo, qui te nõ sinet frui bonis alijs. non sustinebit enim Veturia contumeliosam repulsam passa tot testibus uel minimum temporis spatium superuiuere, sed in conspectu omnium uestrum tum amicorum tum inimicorum meipsam interficiam, uindictã commẽdans diris ultricibus. quam necessitatem auertant dij Romani custodes imperij, dentq; bonam ac piam mentem Marcio, ut sicut in aduentu meo secures deposuit & fasces submisit, sellamq; de tribunali in solum transtulit, cæteraq; imperatoria insignia uel minuit uel in totum amouit, significans se in alios imperium habere, ipsum subiectum materno imperio: ita nũc honoratam me faciat & conspicuam donata communi patria, reddatq; è miserrima mulierũ omnium felicissimam. & si fas est ad filij genua matrem procumbere, nec hoc nec aliam quãuis submissionem grauabor pro salute patriæ. Hæc

elocuta

elocuta humi se proiecit, & ambabus manibus amplexa pedes Marcij deosculata est: ac mox secutus est ingens eiulatus mulierum. Volsci, uero qui aßidebant, nouitatem eius spectaculi non ferentes auerterunt oculos. ipse Marcius prosiliens è sella, correptam matrem erexit semanimem, eamq; cōplexus cum multis lacrymis exclamauit, Vicisti mater, quod nec tibi bene uertet, nec mihi. Patriam seruasti, me uero pium & indulgentem perdidisti filium. Hæc effatus iuit in tentorium, iußis sequi uxore, matre, atq; liberis, eamq; diem absumpsit deliberando cū eis quid opus facto sit. tandem in hæc cōsensum est. De reditu eius nec ad populum referre senatū, nec ipsum quicquam statuere, priusquam cum Volscis pax componatur receptis in amicitiam. Ipsum uero copias sine noxa non secus quā per pacatas terras abducere: redditaq; ratione rerum in imperio gestarū ad utilitatem eorum à quibus id commissum accepisset, petere ut si fieri poßit, se pacificatore amicitia inter utrosq; coëat æquis conditionibus. quod si succeßibus elati pacem recusent, abdicare se imperio. aut enim idoneorū inopia neminē suffecturos: aut si temere cuipiam exercitum cōmiserint, suo magno malo cognituros quid debuissent eligere. Hæc sunt quæ tum uidebantur iusta & pia, nec ullam infamiam, cuius maxime is uir rationem habuit, allatura. Sed terrebat eos quædam su-

spicio,

ſpicio, ne forte inconditum uulgus fruſtratū ſpe delendi æmulorum potentiam, factum id ferat iniquius, & tanquam proditorem indicta cauſa perimat. uiſum eſt tamen uirtute ac fide incolumi quoduis ſubire periculum. iamq; uergente ſole poſt mutuos amplexus egreſſi ſunt è tentorio: ac mox mulieres in urbem reuerſæ ſunt. At Marcius pro concione cauſa reddita cur à bello deſiſteret, rogatisq; militibus darent ueniam, et domum reuerſi beneficiorū memores adeſſent ſibi contra uim aliorū, multa in eam ſententiam locutus iuſſit parare ſe in profectionem exceſſuros caſtris nocte proxima. Romani uero leuati metu periculi: nam rumor reditum mulierū præuerterat: læti procurrebant obuiam, ſalutationibus, iubilis, aliisq; hilaritatis ſignis, ut ſolent præter ſpem erepti, præ ſe ferentes gaudium, modo ſinguli, modo conuenientes in circulos: totāq; noctem exegerunt in conuiuiis & uoluptatibus. Sequenti uero die coactus à conſulibus ſenatus de honoribus Marcio decernendis agere in aliud tempus magis opportunum diſtulit. matronis uero ob prompte nauatam reipub. operam decreuit laudationem in æs inciſam referēdam in ærarium ad perpetuam poſteritatis memoriā: præterea præmium quod ipſis foret gratiſſimū: quod ſenatuſconſultum plebiſcito confirmatum eſt. Illæ de communi conſilio nihil inuidioſum petierunt, nec aliud quàm ut ſibi ſenatus permiſſu

liceat templum Fortunæ muliebri ædificare, quo loco incolumitatem urbis impetrauerant, eoq; quotannis cōuenire ad sacrificium, redeunte die quo pax data est. Senatus tamen populusq; Romanus decreuit locum emi pecunia publica ubi fanum dedicaretur deæ, in eoq; templum et ara ex præscripto pontificum: sumptuq; publico sacrum anniuersarium ibi fieri, cui præsit matrona quā ipsæ delegerint ad id ministerium. Itaq; ex senatusconsulto prima creata est sacerdos Valeria, quæ mulieribus legationis autor fuerat, & Marcij matri persuaserat, ut ei profectioni uellet interesse. qua præeunte primum sacrificium mulieres peregerunt pro populo in ara recens in fano facta, priusquam absolueretur templū aut deæ simulacrū, calendis decēbribus anni secuti proxime. nam ea die bellum finitum fuit. anno deinde post primū sacrificiū altero ædes quæ publice locata fuerat dedicata est pridie nonas quintiles à cōsule Proculo Virginio. Non alienum autem fuerit à legibus historiæ, & cum primis necessarium ad corrigendam persuasionē quorūdam, qui deos nec honoribus per homines sibi delatis gaudere, nec sceleribus offendi opinantur, memorare manifestatam numinis eo tempore præsentiam, idq; semel atq; iterum, sicut habetur in commentarijs pontificum: ut religiosi homines confirmentur in sua pietate, nec eos bonæ mentis pœniteat: inemendabiles uero

tanto magis exosi sint dijs & miseri, si neq; maiorum autoritate moueantur, ut credant diuina prouidentia regi res hominum. Fertur cum ex senatusconsulto publice locatum esset deæ templum atq; simulacrum, seorsum ex collaticia matronarum pecunia locatam aliam effigiem: cumq; utraq; consecraretur eo ipso die dedicationis eam quæ mulierum sumptu parata fuerat, latine locutam in mulierum præsentia, uoce clara & diserta, RITE ME MATRONAE DEDICASTIS. *Cumq; ut ferè fit in nouis & inopinatis uel uocibus uel uisionibus, multæ dubitarent ne forte non simulacrum esset quod humanam uocem ediderat, præsertim quæ tum aliud agentes non satis attente uiderant loquentem effigiem, nec satis crederent ijs quæ se etiam uidisse aiebant: paulò post iam referto templo, cum forte fortuna maximum esset silentium, maiore uoce iterum totidem uerba simulacrum edidit, ut nulla relinqueretur ambiguitas. His cognitis senatus decreuit annua sacra cæterumq; cultum ex pontificum sententia. Cæterum mulieres monitu primæ sacerdotis morem instituerunt simulacrum hoc nec à bis nuptis coronari nec à uiduis, sed solis recens nuptis tribui hoc honoris & ministerij. Verum de his rebus nec silentio prætermittenda erant quæ produntur ab eius gentis domesticis scriptoribus, nec diutius immorandum est talibus di*

bus digreßionibus. quapropter reuertar ad narrationis seriem. Post discessum mulierum Marcius sub diluculum motis castris uelut amicus iter faciebat: & postquam Volscorum fines attigit, totam prædam quæ ipsi contigerat largitus militibus, nihilo sibi retento domum rediјt. Legiones Volscæ diuitijs graues reuersæ gaudebant à bello interquiescere, fauentesq; suo duci facile ignoscebant supremam manum bello non impositam maternarum precum reuerentia. at iuuentus quæ domi relicta mãserat, inuidens tam luculentis lucris militum, & frustrata spe quam de perdomandis Romanis expugnandaq; urbe conceperat, uehementer contra eum exasperabatur: ac postremo assumptis in odij societatem aliquot gentis proceribus in tantum efferata est ut ad impium facinus progressa sit. sed maxime Tullus Actius iras popularium concitauerat, quòd multos haberet in unoquoq; oppido factionis suæ homines. Is iamdudum inuidia percitus decreuerat Marcium, si subiugata Roma uictor reuerteretur, per insidias clam tollere: sin re infecta rediret, ut proditorem interficiendum suæ factioni obijcere: quod & factum est. coacta enim non mediocri manu accusauit hominem, coniecturis de futuro sumptis ex rebus præteritis: iubebatq; ut abdicato imperio rationem administrati redderet. præerat autem ijs copijs quas oppidorum præsidio relictas diximus.

ximus, & poterat pro imperio uel concionem conuocare, uel diem cuilibet dicere. Marcius uero neutrum detrectabat, tantum de ordine contendebat, uolens prius rationem rerum bello gestarum reddere, ac tum demum si ita Volscis omnibus uideatur imperium deponere. nec de se iudicium committi uolebat uni cuipiam populo, quod nullius non maiorem partem corrupisset Actius, sed uniuersæ gentis legitimis comitijs, in quæ mos erat quoties de magnis rebus cõsultandum esset, consiliarios conuenire è singulis populis. id non ferebat alter, ut qui sciret uirum disertum, si in dignitate manens rerum egregie gestarum rationem redderet, facile persuasurum multitudini: & adeò alienum fore à proditionis crimine, ut clarior etiam & honoratior factus potestatem componendæ pacis consensu omnium acciperet: diuq; durauit in comitijs ea contentio, exactis per altercationes diebus aliquot. uim enim neuter poterat inferre alteri, quod pares essent dignitate imperatoria. Cumq; nullus contentionum finis fieret, Tullus die dicta Marcio, ad quam imperio deposito causam de proditione diceret, subornatisq; ad facinus audacißimis quibusdam quos pollicitationibus corruperat. uenit ad indicta comitia: progressusq; ad tribunal, postquam multum diuq; accusauit Marcium, prouocabat multitudinem, ut nisi ille sponte deponeret imperium, totis uiribus eum

compescеret. qui cum editiorem locum conscendisset ut pro se diceret, primùm à factione Tulli loqui uetante reclamatum est, deinde ferocissimus quisq; feri conclamant, circumuentumq́; lapidibus coniectis necant fœdum in modum. Eum in foro iacentem, & qui casum illius uiderunt, & qui iam mortuo superuenerunt miserati sunt, ut qui malam recepisset gratiam, memorantes quàm bene meritus esset de republica: homicidasq; illos comprehensos cupiebant, qui tam impium perniciosumq; exemplum ediderint, & per uim hominem iniudicatum eumq; ducem occiderint. Sed insignis fuit eorum indignatio, qui auspitijs eius militauerant: & quoniam non potuerunt uiuo succurrere, statuerunt defuncto debitam referre gratiam, collatis in forum rebus ad honorandum bonum uirum necessarijs. iamq; paratis omnibus ornatum imperatorio cultu imposuerunt in lecticam instratam splendidę: tum prælatis manubijs & spolijs, coronisq; & captarum urbium imaginibus, suis humeris extulerunt eum spectatissimæ fortitudinis iuuenes, mœsto ac lacrymante populo funus deducente ad rogum constructum in præcipuo suburbio. Ibi cæsis inferijs parentatum est ei non aliter quàm fieri solet in summorum regum aut imperatorum exequijs: ardentiq; astiterunt ultimum uale dicentes amici donec flāma languescens subsideret; moxq́;

ossa

ossa collecta humauerunt eodem loco, & insuper tumulum altum certatim congesserunt, monumētum insigne futurum apud posteros. Hunc exitum habuit Marcius, ætate sua uir bello maximus, & omnibus iuuenilibus uoluptatibus superior, iustitiæ cultor non legum pœnarum'ue metu coactus, sed ultroneus & ad hanc natus, ut qui uix inter uirtutes numeraret innocentiam, nec solum ipse alienus ab omni uitio, sed ab alijs etiam uirtutem exigens, magnanimus ac munificus, & ad subleuandam amicorum quam nosset inopiam promptißimus, bellicaq; laude nulli secundus ex optimatibus. & nisi impeditus fuisset seditionibus, maximum incrementum eius auspitijs accepisset Romanum imperium. Sed non poterat omnes uirtutes natura humana capere, nec unquam è mortali semine nascetur uir absolute bonus. huic certe tantis diuinitus ornato uirtutibus inhæserūt etiam quædam uitia. non inerat enim eius moribus mansuetudo & hilaritas, nec in appellando salutandoq; comitas, nec in offensis ingenium placabile, nec illa quæ omnes actiones humanas ornat gratia, sed semper morosus & tristis erat. hæ ei sæpe in bellis obfuerunt, præcipue rigida immodicaq; iuris obseruantia, & nulla æquitate temperata seueritas. Videturq; uerum esse illud ab antiquis dictum philosophis, mediocritates non extremitates esse morum uirtutes,

præsertim iustitiam. Nam siue infra modum sit, seu excedat nimium, parum prodest: interdum etiam quosdam in calamitates & mortes miserabiles irreparabiliaq; damna conijcit. Marcio sanè nihil aliud exiliũ attulit, cæterarumq; uirtutũ fructum abstulit, quã summa & exactißima iustitia. Cum enim debuisset plebi nonnihil cedere, obsecundareq; eius cupiditatibus, atq; ita primus inter ciues haberi, noluit: sed contradicens ad iniusta omnia conciliato sibi odio expulsus est. Volsco etiam bello finito cum liceret ei deponere imperium & migrare aliò donec rediret in patriam, neq; se inimicorũ insidijs & inconditæ multitudini obijcere, malens suo periculo rationem rerum gestarum reddere ijs à quibus id imperium acceperat, & si conuinceretur maleficij pœnas dare legibus, summæ iustitiæ non pulchram mercedem recepit. si igitur corrupto corpore simul etiam animæ substantia quæcunq; tandem ea est interit, haud uideo quomodo beatos credere debeã, qui nullo ex uirtute fructu percepto, etiam pereũt propter eam. quod si immortales sunt nostræ animæ ut quidã existimant, aut post relictum corpus aliquanto durant tempore, bonorum uirorum longißimo, malorum contrà perbreui, non contemnendum præmium uirtutis studiosos sequitur, etiã si fortuna usi sint parum propitia, uidelicet bene audire à uiuentibus, & frui diuturna sui memoria:

ria: quod & illi uiro contigit. non ſolum enim Volſci mortem eius luxerunt, & colunt ut uirũ olim optimũ: uerũ etiam Romani ubi eum caſum cognouerunt, accipientes pro ſuo magno infortunio, priuatim ac publice luxerunt hominem: & eorum matronæ, ſicut in domeſtico luctu, poſito auro & purpura ornatuq; cætero, atro amictu ſunt uſæ per annum integrum. quinetiam memoria eius poſt quingenteſimũ ab obitu annum nondum euanuit, ſed noſtro quoq; tẽpore ab omnibus celebratur ut uir iuſtus et pius. Ita Romani euaſerunt hoc periculum, quale nunquam ad eam ætatem adierant, quo minimum abfuit quin à Volſcis & Aequis Marcio duce urbs funditus euerſa ſit. Poſt paucos inde dies ambo Romani conſules educto magno exercitu progreßi uſq; ditionis ſuæ terminos, caſtra metati ſunt ſeorſim in duob⁹ tumulis munitißimis. nihil tamen geſſerũt memorabile, ſed re infecta reuerſi ſunt, tametſi hoſtes egregiã occaſionem rei bene gerendæ præbuerãt. prius enim Volſci & Aequi cũ exercitu Romanũ agrum inuaſerant, quòd placeret nõ dare hoſti ad recolligendas uires ſpatiũ, ſed uti perterritorũ metu, ſperarentq; ultro deditionẽ facturos. Ibi ex certamine Volſci Aequi'ne imperatorẽ darẽt orta ſeditio, arreptisq; armis ſecutũ eſt atrox præliũ: in quo nec ordinibus ſeruatis, nec ſignis obſeruatis, cateruatim & promiſcue pugnauerũt, ingẽsq;

strages est edita multis utrinq; cadētibus, et nisi nox interuenisset, certatū fuisset usq; ad utriusq; exercitus perniciem. Sic inuiti dirempti sunt, & in sua castra reuersi. Sequenti uero luce ambo exercitus retro abierūt unde uenerant. Cæterum consules audito ex transfugis & captiuis qui ex ipso euaserant prælio, quanta rabies & deorum ira hostes inuasisset, nec usi sunt occasione optatißima, triginta non amplius semoti stadijs, nec discedentes persecuti sunt, cum potuerint defessos, saucios, paucos è multis superstites, incompositum agmen, ipsi recentes & instructi facile internecione delere: sed motis castris & ipsi reduxerunt in urbem exercitum, siue contenti fortunæ beneficio, siue non satis fidentes tironum exercitui, siue quòd ne paucos quidem uellent amittere. Reuertentes ignominiose accepti sunt, timiditatis notati: nec amplius urbem egreßi tradiderūt magistratum successoribus. Sequenti anno consules fuerunt uiri bellicosi, C. Aquilius, T. Sicinius. his ad senatum de bello referentibus, primum placuit legatos mitti ad Hernicos, qui uelut ab amicis res repeterent. nam bello Volsco iniurias ab eis acceperant, excursionibus & latrocinijs finitimos agros infestantibus. interim dum responsum expectatur, consules quàm maximum exercitum conscribere, & à socijs auxilia per legatos accersere, frumentum, arma, pecunias, aliaq; bello necessaria

certat

certatim comparare ac celeriter. ut uero legati renuntiarunt responsum Hernicorum: eos negare fœdus sibi unquam intercessisse cum Romano populo, quod autem cum rege ictum sit Tarquinio, iam finitum existimare morte ipsius & exilio. quod si quæ rapinæ latrociniáue facta sint, non totius gentis, sed priuatorum hominum dicere facinora lucris proprijs inseruientium, quos ipsos se non posse ad supplicium dedere, & habere se quoq; de quo uicißim querantur, nec bellum detrectare: senatus his cognitis decreuit trifariam diuidi conscriptas ex iunioribus copias. Vnam partē C. Aquilium in Hernicos ducere, alteram in Volscos collegam eius T. Sicinium. cum tertia Sp. Largium, qui præfectus à consulibus creatus fuerat, custodire agros urbi proximos. eos uero qui non dedissent nomina, quotquot essent ferendis armis idonei, sub signis habitos custodire arces urbis & mœnia, ne qua repentina uis hostium ingruat per uniuersæ iuuentutis absentiam. his præesse uirum consularem A. Sempronium Atratinum. quæ omnia mox facta sunt. Aquilius Hernicis in agro Prænestino inuentis prope castra illorum & ipse sua metatus est, paulo longius ab Vrbe quàm ducentesimo stadio. Tertia uero die postquàm castra contulerant, progreßis in aciem Hernicis & pugnæ copia facta, Romani quoq; producti sunt: moxq; sublato clamore concurrerunt,

eminus primum mißilibus consaucìantes se inuicem. dein equitum turmæ conflixerunt & legiones peditum: diuq; pugnatum est acriter neutris loco cedentibus. tandem acies Romana cœpit laborare, ut quæ diu uacauerat à prælijs. quo uiso Aquilius iußit recentes in hoc seruatos in locum fessorum succedere, saucios uero ac defatigatos transferri in ultimam aciem. At Hernici ubi senserunt moueri hostium ordines, rati hoc esse fugæ initium, cohortati se inuicem impressionem fecerunt in fluctuantem aduersam aciem: quos recentes Romani exceperunt fortiter, rursusq; redintegratum est prælium, Hernicis quoq; ducibus in locum laborantium recentes submittentibus. iamq; uesper instabat, cùm consul cohortatus equites ut fortē sibi nauarent operam, ipse cum primis irrupit in dextrum cornu hostium: quo post paruam moram impulso magna cædes est edita. ita turbatis in hoc cornu Hernicorum ordinibus, læuum resistebat atq; etiam urgebat Romanos in dextro aduerso pugnantes, breui tamen retulerunt pedem hi quoq;. Nam Aquilius fortißimorum iuuenum globo stipatus succurrit & ibi, accendens & nomine inclamans spectatæ uirtutis uiros: & sicubi segnius repugnantes animaduerteret, signiferis erepta signa conijciebat in hostes medios: ut metu militaris pœnæ, quam daturi erant nisi ea recepissent, cogerentur fortiter rem gerere. semperq; ipse

ue

ut quæq; pars laborabat aderat, donec ex aduerso pugnantes impelleret. ita profligato utroq; cornu, ne media quidem acies locũ suum tenuit: sed turbatis ordinibus effusa fuga castra petebat Hernici, Romanis eorum terga cædentibus: tantumq́; audaciæ in eo certamine superfuit, ut eorum nonnulli tentarent uallum hostium, conantes id expugnare primo impetu. quorum alacritatem nec tutam nec utilem cernens consul iußit receptui canere, atq; ita inuitos ab oppugnatione reuocauit, ueritus ne è superiore loco telis petiti reÿcerentur cum damno ac ignominia, & iam partam obscurarent gloriam. Sole demum occidente Romani læti & uitulantes castra sua repetunt. Sequenti nocte strepitus magnus & clamor exaudiebatur è castris Hernicis, & ignes multi collucebant in eis. desperãtes enim se posse ad iterandum prælium sufficere, deserere castra decreuerũt iniussu ducum: atq; hæc erat clamoris & concursationis causa. nam pro se quisq; properabat uocantes se inuicem, neglectis gemitibus & precibus eorum qui derelinquebantur ægroti aut saucÿ. Id ignorantes Romani, qui ex captiuis acceperant alias copias Hernicis uenturas auxilio, clamorẽ illum & tumultum rati ortum propter aduentum illorum, correptis armis corona cinxerũt castra, nequa nocturna uis eis inferretur, interim modo collisis scutis edentes strepitum, modo clamorem tollentes qualis fit

aciebus concurrentibus. Hernicis autem hoc quoq; timorem augebat, nec aliter quàm si hostes se insequerentur, dispersi fugiebant, alius per aliam uiam. ubi uero illuxit & exploratum missi equites renuntiarunt, nec auxilia noua uenisse hostibus, & eos qui pridie pugnauerant fugisse, Aquilius educto exercitu castra deserta cepit, referta iumentis, armis, commeatibus, & uulnerati ibi deprehensi nō pauciores his qui fugerant: immissoq; equitatu in palantes per uias & auia nemora, multi uiui capti sunt: quo factum est ut impune agros Hernicorū peruagatus prædas abegerit, nemine audente congredi. Dum hæc gerit Aquilius, collega eius T. Sicinius in Volscos missus cum robore copiarum in Veliternum agrū irrupit. nam ibi erat Tullus Actius Volscorum dux cum florētissimo exercitu, uolens Romanorū socios debellare primum, sicut Marcius initio belli fecerat, ratus in eodem metu Romanos etiamnum esse, nec missuros auxilium in fide sua manentibus. ut uero se mutuum conspexerunt exercitus, sine mora congressi sunt. fuit autem locus medius, in quo pugnandum erat, tumulus saxosus & salebrosus, ubi equitatus neutris esset usui. id animaduertentes Romanorum equites, & turpe sibi ducentes si spectatores tantum essent certaminis, adierunt consulem, rogantes ut si ipsi uideretur, permitteret eos omissis equis pedestrem pugnam inire. Ille ualde laudatos

datos iussosq; descendere circa se habuit, ut cum eis posset laborantibus succurrere: fueruntq; hi tum præcipua causa Romanorum uictoriæ. nam peditum copiæ pares erant uel armatura uel numero, simulq; ordinum ratione ac pugnandi peritia, & inserendo pedem referendoq;, uitandis infligendisq; ictibus exercitati pariter. omnem enim militarem artem Marcio duce in Romanum morem mutauerant. Itaq; ad multum diei marte æquo certatũ est: & loci natura inæqualis nunc hos nunc illos iuuabat. at equites Romani diuisi bifariam, pars ex transuerso hostes inuaserunt à dextro cornu, pars superato tumuli ambitu in eorum terga fecit impetum. ac mox alij lanceas eiaculati sunt, alij equestribus gladijs longioribus feriẽtes brachia & cubitos, multorum manus defensantes corpora uel protegentes abscidebant unà cum ipsis armis defensorijs ac protectorijs: multorum genua talosq; consauciantes profundis uulneribus prosternebãt semineces. iamq; undiq; urgebantur Volsci, à fronte à peditibus, à latere ac tergo ab equitibus: quamobrem supra uires repugnantes strenue post edita multa militaris audaciæ facinora in dextro cornu penè ad unũ concisi sunt. media uero acies & alterũ cornu postquam dextri cladem uiderunt, & Romanos equites pari modo in se tendere, explicatis ordinibus sensim castra repetebãt, equitibus instructis insequentibus. quò simulatq;

uentum est, noua pugna oritur, equitibus uallum aliquot locis cõscendentibus, hostibus acriter repugnãtibus. Cumq; Romani iam laborarent, consul foßis per pedites suo iussu expletis coniectu fascium, primus trãsgrediebatur cum lectißimis equitum iuxta portam firmißimam, & reiectis propugnatoribus, excisisq; portæ cataractis, intra uallum irrupit, sequẽtes se pedites recipiens. Occurrit Tullus Actius cum ualentißimis Volscorum & audacißimis, edens multa præclara facinora. erat enim pugnator robustus & manu promptus, sed imperio parum idoneus. ibi labore fessus oppletusq; uulneribus cecidit. Cæteri Volsci aut in propugnatione castrorũ concisi sunt, aut abiectis armis uitam impetrauerunt supplices: pauci admodum fuga seruati domum redierunt incolumes. His Romæ cognitis per nuntios missos à consulibus ingens gaudium fuit: dijs supplicationes, consulibus honores decreti, non tamen pares ambobus. Sed Sicinio qui à maiore terrore urbem liberasse uidebatur deleto Volscorum iniurioso exercitu duceq; cæso, triumphus cõcessus est: & inuectus est in urbem prælatis spolijs, captiuis currum præcedentibus, militibus uictoriæ socijs prosequentibus, equis tractus insignibus aureis faleris, cultu ut mos est regio. Aquilio contigit ouatio, de qua dictum est quid à triumpho differat. ingressus est urbem pedibus non sine sua pompa: atq; ita hic annus finijt. Sequentes

consu

consules Proculus Virginius, Sp. Caßius tertium, cum legionibus & sociorum auxilijs in bellum profecti sunt. Virginio Aequi, Caßio Hernici & Volsci, prouincia obuenit. Aequi munitis oppidis, & in ea comportatis rebus carioribus, agros uastari, uillas incendi paßi sunt, ita ut Virginius minimo negotio maiorem eius regionis partẽ peruagatus uastitate uinetorum arbustorumq́; edita, nemine defendente, integras copias reduxerit. Volsci & Hernici contra quos duxit Caßius, primum statuerant iacturam populationum contemnere, inclusi mœnibus: nec tamen permanserunt in ea sententia, non ferentes excisis plantis fœdari fundos fertilißimos, quos non facile possent reparare, ac ne munitionibus quidem satis fidentes in quas confugerant: sed per legatos pacem petierunt à consule, primum Volsci: quo facilius impetrauerunt, pecunia consuli persoluta quanta imperata est, præbitisq́; commeatibus exercitui, recepti in fidem ac ditionem populi Romani, nec de æquo iure contendentes amplius. deinde Hernici destitutos se à socijs uidentes, & ipsi de pace atq; amicitia egerunt cum consule. Cæterum Caßius multis uerbis prius accusata gente apud legatos, respondit, prius illis facienda quæ uictos & subiugatos decet facere, atq; ita demum petendam amicitiam. Cumq; legati pollicerentur quicquid æquum esset ac poßibile, imperauit eis pecuniam

in stip

in stipendium aliquot mensium, & frumentum quantum in unum mensem militibus sat esset: ad quæ paranda dierum aliquot induciæ concessæ sunt: omnibusq; magna alacritate repræsentatis celerrime, rursum amicitiam petebant. Cassius collaudatos prius ad senatum remisit. Patribus post longam consultationem placuit in amicitiam eos recipi. Cæterum leges fœderis Cassium consulem constituere suo arbitrio, & rata esse ipsius placita. Hæc ubi senatus decreuit, Caßius in urbem reuersus petijt triumphum secundum, subiugatis gentibus maximis, gratia magis usurpans eum honorem quàm iure postulans, quippe qui nec urbes ullas expugnauerat, nec hostem acie fuderat, nec triumphi ornamentum captiuos ullos habebat aut spolia quæ in pompa traduceret: unde opinionem arrogantiæ, quòd supra ciuilem modum se extolleret, inuidiamq; populi lucratus est. triumpho impetrato pacis Hernicis datæ conditiones protulit, transcriptas ex Latinorum fœdere: quas ægre tulit honoratißimus quisq; senatorum & natu maximus, ipsumq; suspectum habebat, quòd indignum censerent cognatis suis Latinis honore æquari alienigenas, & spectatæ fidei homines ijs quorum nulla extarent erga populum Romanum merita. nec placebat eius fastus qui accepto à senatu honore, non uicißim patribus honorem habuerit, ut cõmunicaret cum eis consilium,

sed

sed ut ipsi uisum est scriptas conditiones protulerit. Ita nimia felicitas ei periculosa fuit & inutilis: sicut plerisq; hac occasione surrepere solet insana superbia et immoderatæ cupidines. trium enim cõsulatuum duorum triumphorum honore ciuibus ætatis suæ præminens, elatius se gerebat: & principalis potestatis appetens, cum animaduertisset facillimã omnium atq; tutißimã uiam ad regnum tyrannidémue, multitudinis fauorem redemptum largitionibus, eam ingressus est: ac mox agrum quendam publicũ, qui per incuriam magistratuum à diuitibus occupatus fuerat, statuit plebi diuidere: & fortaßis illi succeßisset quod cœptabat, si non ulterius prouectus fuisset suis cupiditatibus, per quas non parua seditione mota infelicem exitum habuit. Volebat enim & Latinos in partem agrorum assumi, & recens ciuitate donatos Hernicos, fauorem harum gentium sibi concilians. itaq; altera post triumphum die uocata concione pro tribunali, ut mos est triumphalibus, primum rationem rerum à se gestarum reddidit, cuius capita erant hæc: primo suo consulatu Sabinos de principatu contendentes cum Romano populo, magno prælio à se uictos, coactosq́; imperium Romanum agnoscere: secundo sedata seditione reductam plebem in patriam: Latinos cognatos Romanorum, sed eosdem imperij gloriæq; æmulos, in amicitiam & ciuitatem receptos, ut postea Romam

patr

patriam existimarent nõ aduersariam: hoc tertio Volscos ex hostibus amicos factos: Hernicos gentem magnam & ualidam, quæ ut propinqua uel prodesse poßit uel lædere, in deditionem ultro uenientes receptos, his atq; similibus denarratis autoritatẽ sibi uindicabat apud populum, quasi præ cæteris habens curam Reip. habiturusq; in posterum. Postremo sic orationem finijt, ut polliceretur plebi tot tantaq; beneficia, quanta nemo ad eam diem præstiterit, quantumuis laudatus ob plebis studium: idq; fore propediem. Concione dimissa ne momentum quidem cessans temporis, sequenti die senatum conuocauit in curiam, iam solicitum propter orationem ipsius proximam: & priusquam aliud quicquã ageret, quod pridie apud plebem cælauerat in medium protulit: quandoquidem plebs perutilis fuerit Reipub. tam in asserenda libertate quàm in parando imperio, prouidendum ei diuiso agro, qui bello partus nomine uocetur publicus, reuera occupetur ab impudentißimo quoq; patritio. & frumenti à Gelone Siciliæ tyranno donati, quod cum debuisset omnibus ciuibus diuidi, uenditum fuerat pauperibus, pretium emptoribus reddendum ex ærario. Adhuc eo loquente fremitus erat in senatu moleste uerba eius ferentium. ubi uero desijt, & collega Virginius ualde accusauit eum ut seditionem introducentem in Romanum populum, & cæterorum senatorum honoratißimus

quisq;

quisq; ac natu maximus, præcipue Appius Claudius, ita ut inter exacerbatos per multas horas duraret altercatio non sine conuitijs amarulentißimis. Diebus qui sequuti sunt Caßius continuatis concionibus fauorem plebis sibi conciliabat, de diuidendis agris differens, & in aduersarios uehementer inuehens. Virginius uero quotidie senatum cogens de cõmuni patrum sententia parabat contra eum præsidia legitimaq; obstacula. Virumq; comitabatur globus asseclarum ad tutelam corporis, inopes, sordidi, & ad quiduis audẽdum prompti, Caßium: nobiliores & sinceriores Virginium. Itaq; aliquandiu deterior pars in concionibus multum superabat alteram: tandem æquatæ sunt. nàm tribuni uel quòd non uideretur è rep. largitionibus corrũpi multitudinẽ exemplo peßimo, uel quòd inuidia tangerentur, quia non ipsi essent autores eius beneficij, quorum erat plebem curare, sed alius: uel quòd nollent eum uirum cum periculo ciuitatis crescere, meliori parti adiuncti aduersabantur legibus quas ferebat Caßius, docentes iniquum esse parta magnis populi Romani laboribus non solis ciuibus Romanis aßignari, sed Latinos quoq; ex æquo participes eorum fieri, qui periculis non interfuerint, atq; etiam Hernicos recens acceptos in amicitiam, quibus gratum esse deberet quòd bello subacti proprios agros non amitterẽt. At plebs nunc tribunis assentiebat,

mm quòd

quòd singulas portiones non magni momenti putaret, si partem publici agri caperet cũ Latinis & Hernicis: nunc Cassij popularibus sermonibus persuasa mutabat sẽtẽtiã, quasi per tribunos patricijs prodita, qui causam intercedendi honestam prætexerẽt Latinos & Hernicos. aiebat enim se lege cauturũ ut agri solis assignẽtur pauperibus: satiusq; esse ac tutius modicũ accipere, quàm multa sperando in totum frustrari. In hanc sententiam cõcionante Cassio cum sæpe flecteretur uulgus, prodijt in medium unus tribunorum C. Rabuleius uir minime stolidus, pollicens se breui compositurum consulum dissidiũ, & populo commonstraturum quid opus facto sit. cumq; acclamatum esset ei, moxq; silentium præbitũ, Nonne, inquit, Cassi tuq; Virgini, hæc legis sunt capita: unum, oporteátne agrum publicum uiritim diuidi: alterum, oporteátne & Latinos et Hernicos partẽ eius accipere. Ita est inquiunt. Ille porrò, Tu inquit, Cassi de utroque refers ad populum. quid tu Virgini, dic per deos, utrum alterum tantum abrogas quod ad socios attinet, nec æquas hic nobis Latinos & Hernicos? an illud alterum quoq;, & ne nobis quidem diuidendum censes quod est publicum? ad hoc mihi responde nihil dissimulans. Cumq; Virginius dixisset de Latinis Hernicisq; in partem æquam admittendis se contradicere, cæterum ciuibus Romanis passurum se assignari agros,

si idem

si idem omnibus uideatur tribunus uersus ad multitudinem inquit: ergo quoniam alterũ sententiæ caput placet ambobus COSS. alteri cõtradicitur à collegarum altero, & neuter alterum potest cogere, quod ambo offerunt, iam nũc accipiamus, id uero de quo ambigitur, differatur in tempus aliud. Acclamante populo ut rectißime monenti, & postulante tolli ex lege partem illam quæ gigneret dißidium, Caßius inops consilij, ut qui nec absistere à ferenda lege uellet, nec posset pergere tribunis aduersantibus, tunc dimisit cõcionem. Sequentibus uero diebus infirmitatem simulans, non amplius ueniebat in forum, sed domi manens hoc agebat ut per uim legem perferret: & accersebat ad suffragia ex Latinis & Hernicis quotquot poterat. Illi frequentes conueniebant, breuiq; repleta est urbs hospitibus. Hoc cognito Virginius uoce præconis edixit per compita, ut omnes quibus in urbe non esset domicilium excederent, præfinito ad id non magno temporis spatio. Caßius uero iußit contrarium proclamari, ut quotquot haberent ciuitatis ius, manerent donec perferatur lex. cumq; contentionis nullus finis fieret, ueriti patres ne ad arma res ueniret, aliaq; quæ solent in seditiosis comitijs accidere, dum lex ferretur conuenerunt in curiam semel decreturi de toto negotio. Ibi Appius primus rogatus sententiam negabat plebi agrum diuidendum, docens

molestum & inutilem cohabitatorem fore uulgum, si otio assuescat & abliguriendo publico, nihilq; relicturum ex publicis uel prædijs uel pecunijs: aiebatq; rem pudendam, cum Caßium incusent ut autorem instituti peßimi, & plebis corruptorem, postea ipsos confirmare id uelut iustum & utile: cogitandum etiam si diuidantur publica, pauperes habituros gratiam non ipsis qui hoc decreuerunt, sed autori eius sententiæ Caßio, qui senatum inuitum ad decernẽdum coëgisse uisus sit. hæc præfatus & alia in eundem sensum, postremo consuluit è senatu honoratißimum quemq; eligi qui uisant agrum publicum determinentq;, & siquid ex eo furtim aut per uim priuati homines depascant aut colant, dignoscant ac reddant publico. determinatum porrò ab illis agrum diuidi in fundos quotcunq;, & terminis decentibus distinctum, uendi suadebat, maxime quem priuati controuersum facerent, ita ut emptoribus contra uindicatores eorum sit actio: reliquum in quinquennium locari. quicquid autem pecuniæ confectum fuerit ex ijs locationibus, impendi in stipendia militum, & in sumptus bello necessarios. nunc enim inquit, pauperes merito inuident diuitibus, qui sibi usurpauerũt quod est publicum: nec mirum est si eos diuidi malunt quàm occupari à paucis hominibus impudentißimis. quòd si uiderint decedere inde istos qui nunc ex eis fructus

pere

percipiunt, & quæ publica sunt uere publica fieri, inuidere nobis desinent, & refrigescet ille amor legis agrariæ, ubi intellexerint maiorem esse utilitatem possesionis publicæ, quàm agellorum diuisorum uiritim. Doceamus, inquit, eos quantum intersit: & quòd si unusquisq; pauperum paruum agri modum acceperit, & fortasse incommodũ uicinum habuerit, nec ipse ualebit eum præ paupertate colere, nec alij locare nisi uicino. sin autem latifundia uarias & non contemnendas culturas habentia locentur publice, magnos inde prouenturos reditus: & satius esse ipsis quoties eundum erit in militiam ex publico frumentũ atq; stipendiũ accipere, quàm è suis promptuarijs penuria nonnunquã laborãtibus: fore etiam ut minus grauentur contribuenda pecunia. Hæc sententia cum satis placere uideretur, secundo loco rogatus A. Sẽpronius Atratinus dixit. Ante omnia laudandus est mihi Appius, ut prudentissimus in uenturis prospiciendis, sententiarumq; autor honestissimarum utilissimarũq;, & in recte iudicatis constantissimus, nec metu nec gratia dimoueri à proposito facilis. nunquam enim eius prudentiam ac magnanimitatem laudare mirariq; desino: nunc quoq; sententiam non aliam quàm ille dicturus sum paucis modo additis quæ mihi omisisse uidetur. Nã Hernicis te Latinis recens ad ius ciuitatis admissis ne ipse quidẽ agros nostros diui-

dendos censeo. non enim ex quo illi in amicitiam recepti sunt eos agros parauimus, sed antea nostro Marte, nullis externis auxilijs, hostibus nostris ademimus. Respondendũ igitur est eis, quas possessiones ante coniunctam amicitiam uel illi uel nos habuimus, eas proprias ac perpetuas debere manere suis dominis: quicquid autẽ agrorum post fœdus communi militia parauerimus, ex eo cuiq; populo suam portionem obuenturam. Sic enim neq; socijs uelut affectis iniuria causa irascendi præbebitur: nec populo Romano timẽdum erit ne uideatur magis utilitatis quàm honestatis rationem habuisse. Cæterum electionem uirorum, quos Appius definitores publici agri esse uoluit, ualde approbo. nam hoc pacto liberius cum plebe agere poterimus, quæ nũc utroq; nomine indignatur: & quòd ipsi nihil fructus referunt ex publico, & quòd ex nobis aliquod nullo iure ijs agris fruuntur: quos si publicatos uiderint, & eorum prouẽtus in necessitates impendi publicas, non putabunt sua referre utrum agris fruantur an eorum prouentibus. Omitto nonnullos inopum magis gaudere alienis detrimentis quàm proprijs cõmodis. non tamen opinor satis esse utrumq; hoc in S. C. scribi, sed alio quodam officio promerendam plebis gratiam, de quo dicam paulo post, ubi prius causam exposuero uel potius necessitatem, cur id faciendũ sit. Scitis proculdubio quid pro concione tribu-

nus

nus dixerit, quando rogabat alterum è consulibus hunc Virginium, quid sentiat de diuidendis agris, utrum ciuibus Romanis permittat diuidi agrum publicum, socijs non itē: an ne nobis quidem patiatur eū diuidi. cumq; ille dixisset permittere si ut nobis diuidatur si idem placeat omnibus, hac permißione & tribunos nobis adiunctos, & plebem mitiorem redditam. cur igitur quæ tunc conceßimus nunc retractamus? aut ad quid conferent ista præclara nostrā statuta dignaq; imperio, si usum eorum nō persuaserimus? non persuadebimus autem. & hoc nemo uestrum ignorat. minus enim offendūtur qui sua spe frustrantur, quàm qui alienis pollicitis. ueniet rursus qui gratas eis leges ferat, nos à tribunis quoq; destituemur. quid igitur faciendum censeam audite, quid'ue addendum Appij sententiæ. Sed præbete oro mihi silentium, & quieti estote donec audieritis omnia. Eligendis ad inquisitionem ac definitionem agrorum siue decem uiris, siue quotcunq;, cōmittite ut discernant quantum agri debeat esse publicum, & quinquēnalibus locationibus augere populi reditus: quantum item plebi diuidi. Tum quem illi agrum plebi diuidēdum aßignauerint, de eo nos cognoscite, omnibúsne, an his qui nullam portionem habent, an his quorum census est minimus, aut quomodocunq; diuidi placeat. Creationem autem decemuirorum, & senatuscōsulti

quod de diuidendis agris facietis executionem, & reliqua eò pertinentia, quoniam reliquũ magistratus consulum tempus breue est, demãdanda futuris consulibus censeo, ut agant quod maxime uidebitur è republica. Nam neq; tanta negotia breui tempore possunt confici, neq; hi dißidentes inter se consules prudentius dispicere possunt quid sit utile, quàm futuri quorũ speramus concordiam. Plerũq; autem utile est differre, caretq; periculo: & multa mutantur uel unius diei tempore. præterea magistratuum consensus omnium bonorum causa solet esse ciuitatibus. hæc est mea sententia, siquis meliorem habet, dicito. Huius uerba magnis laudibus excepta sunt, omnesq; qui post rogati sunt, in eandem concesserunt sententiam. post hæc tale S. C. *scriptum est. Decemuiri creati è consularibus natu maximi terminato agro publico, pronuntient quantum eius locandum sit, quantum diuidendum populo. cæterum socijs ius ciuitatis adeptis, siquis posthac ager communi militia partus fuerit, sua cuiq; populo portio continget ex fœdere. electionem autem decemuirorum, & agrorum distributionem, & quicquid curandum erit, curent futuri* COSS. *Id* S. C. *ad populum relatum & Caßij conciones cohibuit, & gliscentem seditionem inopum non siuit ulterius progredi. Insequenti anno initio septuagesimæquartæ Olympiadis, qua uicit in stadio Aßyllus*

lus Syracusanus, Athenis principe Leostrato, Q. Fabio, Ser. Cornelio COSS. *duo patricij iuuenes maiorum imaginibus nobilißimi, suisq; potentes clientelis ac opibus, & in ordine iuniorum nemini secundi tractādis negotijs publicis, Cæso Fabius frater consulis, & L. Valerius Publicolæ nepos eius qui reges expulit, quæstores & proinde conuocandæ concionis potestatē habentes, superioris anni consuli Sp. Caßio agrariæ legis autori diem dixerunt, qua apud populum tyrannidis affectatæ reus causam suā ageret. ad quam diem ingenti multitudine coacta enarrauerunt pro concione gesta eius quæ manifeste indicarent nihil boni eū habuisse in animo: qui primū Latinis pro magna felicitate ducentibus si contingeret eis Romana ciuitas, non contentus hanc in suo cōsulatu indulsisse, etiam tertiam prædæ partem in cōmuni militia decreuerit: deinde Hernicos quibus bello subactis gratum esse deberet si non mulctarentur agro proprio, amicos maluerit facere quàm subditos, & ciues potius quàm stipendiarios: agrorum quoq; ac prædæ cuiuscunq; alteram tertiam deciderit: ut diuisa trifariam præda subditi & aduenæ duas tertias accipiant, ciues Romani & domini unicam: monstrabantq; hinc secuturū è duobus absurdis alterutrum, ut si quos alios ob multa magna merita honorare uelint qualibus Latinos muneribus, aut qualibus Hernicos nihil de*

republica meritos, cum reliqua sit tantum una tertia, aut non habeant quam illis dent, aut si eadem eis decernant, sibiipsis nihil reliquum faciant. Addebant cum publicare uellet bona ciuitatis, nec ex S. C. nec ex collegæ consensu, conatum ui legē perferre. ut non ideo solū iniquus fuerit inutilisq; reipublicæ, quòd cum debuisset cōsulto senatu, si id patribus placeret, communem supremi ordinis facere hanc gratiam, in se unum eam transmouerit: uerum etiam, quod omnium sit grauissimum, uerbis tantummodo ostentasset populo donationem agri publici, re autem uera cum Romanis auferre uoluisset quorum partus erat laboribus, quandoquidē unicā portionem accepturi essent, Hernici uero & Latini, ad quos ager is nihil pertineat, duas. & quòd ne tribunis quidem intercedētibus, & alterū legis caput quod aduenas participes faciebat abrogantibus paruerit, sed omnibus bene reipub. consulētibus pertinaciter aduersatus sit. citabantq; uniuersos ciues testes horū omnium. Post hæc etiam occultas tyrannidis probationes proferebant, collatas ei ab Hernicis & Latinis pecunias, armaq; cōparata: quodq; affectarentur cum audacißimi populorū illorum iuuenes occultorum consiliorum socij, multarumq; aliarum rerum ministri. Hic quoq; testes adducebāt multos tum ciuium tum sociorum nec malos nec ignobiles: quibus credens populus, nec meditatis

eius

eius orationibus motus, nec misericordia flexus, tametsi tribus liberis multisq; amicis atque cognatis cum eo sordidatis reorum habitu deprecantibus, ac ne rerum quidem gestarum & honorum per eas promeritorum ratione habita, damnauit hominem. adeò infensus erat tyrannidi, ut ne pœnam quidem moderatus eum capite mulctauerit. Verebatur enim ne missus in exilium uir imperatorijs artibus ætate sua præstantißimus idem faceret quod nuper Marcius, & amicis iratus conspiratione facta cum hostibus bellum grauißimum inferret patriæ. itaq; peracto iudicio quæstores ductum in foro imminentem rupem, toto populo inspectante dederunt præcipitem. hoc enim tum erat uulgare apud Romanos supplicium. Id propius fidem est, quãuis non desint qui prodant aliter. aiunt enim etiamtum latente affectatione tyrannidis, primum Caßij patrem suspicione motum rem accuratißime perquisitam detulisse ad senatum: quo iudice simul & accusatore conuictum reũ, domestica animaduersione uerberatum necatumq;. & ut tum erant mores patrum in filios sontes, inclementia facit hanc quoq; opinionem credibilem. nam & antea Brutus in ambos filios animaduertit ut maleficos, securi percussos quòd uiderentur agere de reducendis regibus: & postea Manlius Gallico bello imperator, filium post egregiam in pugna operam editam corona-

tum

tum prius uirtutis ergò, mox quia contra imperium ad eam pugnam excesserat præsidio, ut desertorem necauit. alij quoq; patres, quidam maiore, quidam minore de causa, nec pepercerunt filijs, nec eos miserati sunt. quantum igitur ad hanc seueritatem attinet, ei opinioni fidem ut dixi non abrogo: sed alijs non minimi momenti argumentis traducor in contrariam: quia post eius necem & ædes dirutæ sunt, ubi nunc quoq; ante Telluris patet area, in cuius parte postea deam hanc consecrauit populus in uia quæ ad Carinas fert: & bona eius confiscata sunt, indeq; cum alia templorum ornamenta, tum signũ Cereri factum ex ære cum hac inscriptione, EX CASSIA FAMILIA. Quòd si pater eius index simul & accusator punitorq; fuisset, nec domus eius esset diruta, nec bona publicata. Apud Romanos enim nihil filij possident uiuis patribus: sed licet eis & pecunijs & corporibus filiorũ uti arbitratu suo. unde satis constat patrem non fuisse mulctatum ob indicium per eum factũ tyrannidis filij: & hoc est cur priori opinioni accedam libentius. posui tamen utramq;, ut lectori liberam electionẽ facerẽ. Cumq; nonnulli monerent tollendos etiam filios Cassij, uisum est senatui tam inhumanũ exemplum non introducendum in rempublicã, remissaq; ex senatusconsulto pœna, licuit adolescẽtulis tuto in patria uiuere absq; ulla ignominia: & ex eo

tempo

tempore usq; ad nostram ætatẽ mos hic Romæ seruatus est, ut parentum peccata impune sint liberis, siue illi tyranni, siue parricidæ fuerint, siue proditores, quod apud Romanos crimẽ est grauißimum. & qui morem hunc antiquare aggreßi sunt nostris temporibus circa finem Marsici belli & ciuilis, arcendo proscriptorum liberos curia paternisq; honoribus quàm diu rerum potiti sunt, uisi sunt rem dignam hominũ inuidia deorumq; indignatione facere. quapropter procedente tempore non euaserunt ultionem iustißimam, ex altißimo fastigio sic deiecti, ut ne genus quidem eorum nisi per fœminas deductum sit reliquum. is uero qui illos è medio sustulit, morem antiquum restituit. Cæterum apud nonnullos Græcos moribus receptum est ut ex tyrannis nati necentur cum patribus, aut mittantur in perpetuum exilium, quasi natura non ferat bonos filios nasci è malis patribus, aut malos è bonis. utrorum autem consuetudo sit melior, qui uolet dispiciat: mihi reuertendum est ad narrationis seriem. Post Caßij mortem optimates cũ sua factione ferociores & elatiores quã plebeij facti sunt: qui propter humilitatem nominis ac uitæ contractiores iam damnabant suum indicium, quòd paßi sint è medio tolli propugnatorẽ plebis optimũ. Augebant hunc mœrorem consules non exequendo decreta senatus, cum deberent decemuiros agris finiendis creare, & ad senatum

natum referre, quantum agri quibus'ue diuidi placeat. iamq; cœtus fiebant de fraude sibi facta querentium, & incusabãtur tribuni ut proditores reipublicæ. Illi uero continue concionabantur exposcẽtes pollicita. Itaq; uisum est consulibus belli prætextu tumultuantem populi partem ablegare, quòd forte fortuna per id temporis ager Romanus latrocinijs finitimorum infestaretur & excursionibus. has iniurias ut ulciscerentur prolatis signis conscribebant urbanas copias. cumq; pauperes non darent nomina, non ualentes eos legibus cogere: præsto enim erant tribuni in fauorẽ multitudinis, intercessuri siquis conaretur uel corporibus militiam detrectantiũ afferre uim, uel auferre pignora: interminati nõ permissuros se turbari plebem à quibusdam, tacitam suspitionem reliquerunt fore ut dictator crearetur, qui cessantibus reliquis magistratibus potestatem habeat nulli obnoxiam & tyrannicæ similem. quæ opinio ubi plebis animos subijt, ueriti ne Appium crearent uirum durũ & difficilem, maluerũt quiduis pati potius. Cæterum conscriptis legionibus consules eduxerunt eas in militiam. Cornelius Veientem agrum uastauit abactis prædis quas inuenerat: ac mox legatis Veientium captiuos redemptos reddidit, et in annũ dedit inducias. Cum altero exercitu Fabius in Aequorum agrum irrupit, atq; inde in Volscorum. At Volsci cum aliquãdiu res suas

diripi,

diripi, agros uastari tulissent, tandem contēpta Romanorum paucitate occurrerunt conferti ex Antiate agro correptis armis præcipiti magis quàm prudenti consilio: qui si palantes Romanos oppreßissent inopinato aduentu, magna accepta fuisset ignominia: nunc uero consul præmonitus ab exploratoribus prædatores reuocauit celeriter & instruxit aciem. Volsci uero qui contemptim & audenter ueniebant, conspectis præter expectationem ordinibus hostium non mediocriter sunt perterriti: neglectaq; utilitate publica suæ quisq; saluti consuluit. retro enim fugiebant quantū poterant, alius per aliam uiam. maior enim pars in urbem euasit: non magnus globus sed instructißimus recepit se in montis cuiusdam uerticem, ibiq; in armis pernoctauit. Insequentibus diebus cum consul tumulum cinxisset custodijs interclusis omnibus exitibus, fame compulsi seipsos & arma dediderunt. consul tota præda spolijsq; & captiuis per quæstores uenditis, in urbem deferri iußit pecuniā: nec ita multo post ex hostico motis castris domum reduxit exercitum iam in anni exitu. Instantibus porrò comitijs, placuit patribus irritatam plebem uidentibus & pœnitentem damnationis Caßij cauere nequid nouaret iterum spe largitionum & legis agrariæ, si incitaretur ab aliquo facundo & popularibus concionibus idoneo ad consularem maiestatem euecto. id facile

caueri

caueri posse uidebatur, si consul crearetur uir à plebe alienißimus. Itaq; autores petendi consulatus fuerunt alteri ex accusatoribus Caßij Cæsoni Fabio fratri Quinti consulis: cui collegam addiderunt suæ factionis L. Aemilium uirum patricium. his magistratum petentibus plebs ne eo potirentur efficere nequibat, quamuis relictis comitijs è campo discederet. nam centuriatorum comitiorum suffragia sunt penes nobilißimos, & primæ claßis homines, raroq; in eis ueniebatur ad classes medias. Vltima uero claßis, in qua maxima egena plebis pars ferebat calculos, unicum ut iam dictum est habebat suffragium. Anno ab urbe condita ducentesimo septuagesimo consules facti sunt L. Aemilius Mamerci F. Cæso Fabius Cæsonis F. principe Athenis Nicodemo: quibus res ex uoto successit, nulla ciuili seditione turbante rempublicam, externis bellis populum Romanum infestãtibus. Ita certe in omnibus locis tam Græcarum quã Barbararum gentium usu uenit, ut cessantibus externis periculis domi ciuitates exagitentur seditionibus: sed maxime id accidit in bellicosis populis, & libertatem atq; imperium sibi uindicantibus. exasperantur enim ingenia cupiditatibus dedita si prohibeantur à consuetis exercitijs: & ideo prudentes reipub. præsides semper alunt aliqua bellorum seminaria, satius ducentes foris cõflictari quàm domi. ergo ut iam dixi

felieiter

feliciter consulibus accidit subditorum rebellatio. Nam Volsci siue domestico Romanorum motu freti, quippe plebe exasperata erga proceres: siue ad abolendam superiore anno acceptam ignominiam inducti copiarum suarum multitudine, siue utraq; hac causa moti, decreuerunt bellum cum populo Romano gerere: coactaq; oppidatim iuuẽtute partem copiarũ miserunt contra Latinos & Hernicos: cum reliqua maiore & ualidiore domi expectabant aduentum hostium. His Romam nuntiatis placuit bifariam diuisis copijs alterum exercitum Latinis & Hernicis præsidio mittere, altero populari regionem Volscorũ. COSS. *ex more sortientibus, Cæsoni Fabio tutela sociorum obuenit: alterum exercitũ Lucius duxit ad Antium: iamq; propinquus eius urbis montibus conspectis hostium copijs ex aduerso castra posuit in tumulo. Sequentibus deinde diebus subinde prouocatus ad pugnam, tandem ubi tempestiuũ uisum est eduxit copias, & priusquam manus consererentur exhortatione usus iußit signa canere. Milites ut mos est sublato clamore cõflixerũt tota acie: cõsumptisq; mißilibus gladios stringẽtes inuaserunt se inuicẽ pari alacritate atq; audacia. erant enim ut iam ante dixi ad eundẽ modum exerciti, & neq; rei militaris peritia Romani, qua plerunq; solebant uincere, neq; indefessa laborum tolerantia superiores erant. eisdem enim*

hostes pollebāt uirtutibus, ex institutione Marcij Romanorum ducum clarißimi. itaq; neutri loco semel occupato dimoueri poterant. deinde paulatim Volsci pedem referebant seruatis ordinibus recipientes insinuantes se Romanos, ut hoc stratagemate turbarētur ordines inuehentium se ferocius, & sub ictu essent aduersarijs. rati enim hoc fugæ initium urgebant retro sensim cedentem hostem integris & ipsi ordinibus. ubi uero cursu uiderunt eos castra petere, persequebantur iam incōposite: postremi uerò agminis cēturiæ spoliabant cadauera uelut parta uictoria, & discurrebant ad uillas diripiendas. quod ubi Volsci animaduerterunt, & qui fugā simulauerant iam propinqui uallo in hostē obuersi restiterūt: & qui in castris relicti fuerāt, patentibus portis eruperūt locis aliquot, ut mox mutaretur fortuna prælij, qui modo persequebantur fugientibus, qui fugiebant persequentibus. ibi multi fortes Romani ceciderunt impulsi per decliuia, & circumuenti pauci à pluribus. nec clementius tractati sunt qui ad spolia direptionesq; se uerterant, non ualentes instaurare ordines & in tutū se recipere. Nam hi quoq; oppreßi ab hostibus aut confoßi sunt, aut uiui capti. quòd siqui uel horum uel illorū qui per cliuū profligati erant elapsi sunt, sero in castra redierunt equitum auxilio. qui ne internecione delerentur, imber etiam repentinus adiuuit & caligo

ligo densissimæ nebulæ similis, quæ hostes ab ulteriori insectatione prohibuit prospectum adimens. Sequenti nocte consul instructũ exercitum abduxit silentio quo hostem falleret, & sub uesperam demum castra posuit ad oppidum Longulam in terreno quodam tumulo ad arcendam uim idoneo: ubi subsistens & remedijs refouit saucios, & mœstos ob ignominiam inopinatam oratione solatus est. In hoc rerum Romanarum statu Volsci prima luce ut cognouerunt deserta castra progreßi occupauerunt ea: spoliatisq; hostium cadaueribus, & sublatis seminecibus de quorum salute spes erat, suisq; sepultis, receperunt se in propinquum Antium. Ibi uictorialem pæana canentes, supplicantesq; circa omnia templa, per continuos aliquot dies epulati sunt. qui si hac uictoria contenti nihil amplius tentassent, honestum finem huic bello impo suissent: nam Romani non fuissent ausi amplius è castris ad bellum progredi: quippe quibus optabile erat ex hostico discedere, fugam ignominiosam quã certam mortẽ malentibus. nunc uero plura æquo appetentes amiserunt etiam prioris uictoriæ gloriam. Vt enim cognouerunt ex transfugis & exploratoribus paucos euasisse Romanos & in his plerosq; saucios, per contemptum arreptis armis properauerunt ad cos: multi etiam inermes ex urbe procurrerunt cum eis ad spectaculum certaminis, aut etiam ad

rapinas & prædam. cumq; aggreßi tumulum undiq; uallum conarentur subuertere, primi omnium in eos impetum fecerunt Romani equites tunc pedibus prouolantes propter loci naturam: deinde triarij cõglobatis cohortibus. hi sunt ueterani spectatæ uirtutis, quibus tempore pugnæ credunt castrorum custodiam: & non nisi necessitate coacti ad horum extremum subsidium refugiunt. eos Volsci excipientes aliquandiu restiterunt acriter: deinde propter iniquitatem loci recedebant: ac postremo non multum læsis hostibus, ipsi afflicti grauius, receperunt se in planiciem. ibi castra metati diebus insequentibus explicantes aciem Romanis faciebant pugnandi copiam, illis intra uallum se continentibus. Quo uiso Volsci in contemptum eorum adducti conuocabant ex oppidis copias, uolentes castra expugnare multitudine militum: peregiſſentq; præclarum facinus non magno negotio consule cum exercitu aut ui aut deditione in potestatem redacto: iam enim laborabatur uictus inopia: nisi superueniens Romanis auxilium impediſſet felicitatem hostium honestißimum sibi finem iam sperantium. nam alter consul Cæso Fabius audito collegæ infortunio uoluit confestim oppugnatis succurrere: sed retẽtus religione auguriorum extorumq; minacium, lectißimas tamen cohortes misit ad illũ: quæ occultis & nocturnis itineribus priusquam hostis sentiret peruenerunt

nerunt in castra: ea res animum addidit Aemilio. At Volsci freti suorum multitudine, atq; hoc ipso magis quòd Romanus non prodiret in aciem, condensati subibant aduersum tumulum. Consul passus eos cliuum per otium ascendere, & circa uallum operæ multum insumere, mox dato signo multis simul locis per dirutas munitiones emisit milites. Itaq; alij cominus pugnabant gladijs, alij è munimentis subiectos feriebant mißilibus nullo ictu irrito, ut in constipata multitudine. Volsci multis amißis reiecti à tumulo ægre in castra sua refugerunt. Romani iam tuti frumentatum in agros eorum descenderunt ad subleuandam castrensem inopiam. Instante deinde comitiorum tempore Aemilius mansit apud exercitum, pudore cladis ignominiosæ, qua partem maximam militum amiserat: collega eius tribunis cura castrorum commissa in urbem profectus est: cōuocatoq; ad comitia populo, consularium aliquot quibus plebs consulatum dari cupiebat ratione nulla habita, quòd hi magistratum non peterent, de solis candidatis centuriatim collegit suffragia. hi erant designati à senatu, quos iußit renuntiari consules, non admodum gratos plebeijs hominibus. designati sunt in annum sequentem consules iunior frater eius qui præerat comitijs M. Fabius Cæsonis F. L. Valerius M. F. qui de Caßio ter consule tyrannidis affectatæ damnato sup-

plicium sumpserat. Hi magistratu inito retulerunt ad senatum de supplemento conscribendo pro desideratis ad Antium militibus: impetratoq́; in id S.C. edixerũt ut ad certam diem praesto essent militaris aetatis homines daturi nomina. quamobrem tota urbe tumultuatum est, pauperrimo quoq; seditiosè uociferante & detrectante uel senatus uel consulum imperia, quãdo promissa de diuidendis agris sint irrita: confluebantq́; cateruatim ad tribunos proditionem eis exprobrantes, & magnis clamoribus flagitantes illorum auxilium. Cumq́; alijs non uideretur tempestiuum externo bello instante domesticas renouare inimicitias, unus eorum C. Maenius negabat se prodita plebe permissurum delectũ consulibus, nisi prius decemuiris agro publico diuidendo creatis, & S.C. super hoc promulgato. & cum consules ei contradicerent, praesens bellum causantes per quod staret quo minus promissa soluerentur, negabat se uerba eorum morari, dicens omni ui delectum se prohibiturum. & fecit, nihil tamen potuit efficere. nam COSS. progressi in campum Martium, positis ibi sellis delectum habebant, & qui citati non parerẽt, eos quoniam ipsos ducere nequibant, mulctabãt peculio. si qui agros haberent caesis arboribus, uillis dirutis: qui uero alienos fundos à se cõductos colerẽt, eorũ agẽtes ferẽtesq́; instrumẽtum rusticum, iuga boum & iumenta pecoraq́; , tum

ferra

ferramenta omnis generis, uasa, uehiculaq́;, intercessore delectus tribuno nullam opem ferre ualente. nihil enim potestatis extra urbem habent, quòd circumscripta sit mœnibus: imò ne pernoctare quidem extra urbem eis fas est, nisi Latinis ferijs, quando omnes po. Ro. magistratus pro communi salute in Albano monte Ioui sacrificant. hodieq́; manet is mos, ut tribuni nihil pro potestate agant extra mœnia. quin etiam ciuilis belli, quod nostra ætate gestum est omnium maximum, idonea causa uisa est multis hæc: quòd aliquot tribuni plebis questi se ab eo imperatore qui tum tenebat Italiam ui urbe pulsos, ne quam amplius potestatem haberent, ad Gallicos exercitus eorumq́; imperatorē quasi nusquam aliâs tuti, confugissent. qua occasione ille usus, ut magistratui plebis potentißimo sua potestate cōtra maiorum iusiurandum priuato succurrēs pio iustoq́; bello, armis in urbem tribunos restituit. Sed tunc plebeij homines tribunitia potestate nihil adiuti submiserunt animos, & uenientes ad delectum dabant nomina, signaq́; sequi sacramento adigebantur. itaq; supplemēto legionum conscripto consules sortiti sunt prouincias. Fabio is obuenit exercitus qui ad tutelam sociorum missus fuit, Volsci Valerio, cui etiam supplementum conscriptum est datum ducēdum in prouinciam. Cuius aduentu cognito hostibus uisum est consultius alterum exercitum accersere, castra in

munitiorem locum transferre, cauere ne per contemptum & temeritatem in periculum ut antè incidant: quæ omnia perfecta sunt celeriter: fuitq; ambobus ducibus idem belli gerendi propositum, suas munitiones tueri si quis inuadat, alienas per uim non aggredi: quo factum est ut multum temporis contereretur his cunctationibus. nec tamẽ in ea mente permanere potuerunt. quoties enim ex utrisq; castris frumentatum aut ad alia necessaria petenda mitteretur copiarum pars aliqua, conflictus sequebantur & uulnera alternante uictoria: quod cum sæpius fieret, cadebant non pauci, plures sauciabantur. Sed Romanorum iactura non supplebatur: Volscorum exercitus augebatur alijs post alios uenientibus. ea fiducia duces produxerũt eos in aciem: cumq; Romani quoq; prodissent, acris pugna equitum, peditum, uelitum commissa est ex æquo exercitatorum & alacrium, unoquoq; in seipso collocante spem uictoriæ. Vt uero multi utrinq; occubuerunt, plures semineces iacebant, reliqui pauci ne ipsi quidem rem gerere poterant, scutis prægrauante infixorum telorum multitudine inutilibus, hebetatis aut præfractis gladijs, continuato per totum diem labore solutis neruis & ad inferendos ictus debilibus, sudore, siti, anhelitu, sicut fit per æstum in longo certamine utrosque uexantibus, nullo memorabili pugnæ precio facto, libenter ambo exercitus signo per duces

duces dato receperunt se in castra sua. Neutri postea progreßi sunt in aciem, sed obseruabant è propinquo frumentatorũ, pabulatorum, aquatorum, lignatorum exitus. In urbe tamen multi opinabantur atq; etiam uulgo iactabant, exercitum Romanum cum uincere posset, data opera nihil egregium gerere, odio consulis & indignatione in patres ob dolo frustratam spem diuisionis agrorum. Ipsi quoq; milites consulem ut parum peritum imperatoriarum artium culpabant mißis priuatim ad necessarios suos literis. Interea dum hæc in castris geruntur, in urbe obseruata sunt multa prodigia deorũ iram significantia, exauditæ ominosæ uoces incerto autore, obuersatæ oculis nouæ spectrorum facies. quæ omnia eò tendebant, ut creditum est uatibus simul consultis & pontificibus, offensos esse deos quorum sacra non rite fierent. quam ob rem magna inquisitione secuta, tandem indicium ad pontifices delatum est, unam Vestalium ignis sacri custodum Opimiam amissa uirginitate sacra polluere. Cuius criminis uera confeßione quæstionibus expressa, alijs quoq; argumentis conuictam traduxerunt per medium comitium, dempta prius capiti corona suis manibus, uiuamq; defoderunt in specu subterraneo. duos uero eius corruptores flagitij coargutos confestim necauerunt uerberatos publice. Quo facto mox litatum est, & uates responderunt placata iam

esse numina. Consules deinde ad comitia uenerunt, certatumq; magna contentione inter plebem & patritios: dum hi aliquem è iunioribus impigrum, & minime popularem designari cupiunt, studentes candidato suo Appij Claudij filio plebeijs infensissimi, uiro arroganti & audaci, clientelis ætate sua pollentissimo: plebs contrà seniorem aliquem sibi dari consulem postulat spectatæ iam æquitatis & nihil curaturum nisi Reipub. commoda. magistratus quoq; huius dissidij contagium corripuit, alteris alterorum potestatem irritantibus. quoties enim consules indicerent comitia quibus candidati consulatum peterent, tribuni pro sua potestate intercedebant. rursus quoties hi uocarent ad comitia populum, consules non sinebant, contendentes suum hoc esse officium. incessebantq; se criminationibus mutuis stipati factiosis ciuibus, interdum ira usq; ad pugnos prorumpente, ut minimum ab armis abesset seditio. id uidens senatus diu considerauit quidnam agendum esset, nec ui cohibere ualens plebem, nec uolens cedere. Sententiarum altera rigidior erat, dictatorem comitiorum causa dici aliquem ciuem idoneum: eum pulsis uitiosis & contagiosis hominibus, correctoq; siquid superiorum magistratuum inscitia labefactatum esset in Repub. eaq; arbitratu suo cōstituta magistratus creare uiros optimos. Altera mitior, interreges eligi è natu

natu maximis honoratissimisq́;, quibus curæ sit ut optima fiat creatio magistratuum, quemadmodum factum est expulsis regibus. In hanc pluribus euntibus interrex nominatus est A. Sempronius Atratinus abrogatis reliquis magistratibus. qui ad certos dies administrata sine seditione Republica, designauit alium ex more Sp. Largium. Is centuriatis comitijs secundum classes collectis suffragijs cum bona utriusque partis gratia designauit COSS. C. Iulium plebis studiosum, Q. Fabium Cæsonis F. II. addictum optimatibus. Hunc plebs priore consulatu nihil offensa passa est adipisci secundum odio Appij, gaudens repulsa ipsius filij. proceres etiam qui requirebant consulem industrium, nihil temere plebi concessurum, probabant hunc seditionis exitum. Horum consulatu Aequi facta in Latinorum agros irruptione, abegerunt multum mancipiorum atq; pecorum repētino latrocinio. Veientes quoq; Hetruscus populus bonam Romani agri partem infestauerunt excursionibus. Cumq́; senatus dilatis in aliud tempus Aequis à Veientibus decreuisset res repeti, illi uidentes sibi esse impune primum maleficium, rati fore & in posterum, eò uenerunt audaciæ, ut non iam prædatoria manu, sed iusto exercitu Artonam expugnarent: direptisq́; uillis simul cum oppido ditati præda domum se reciperent. Veientes legatis Romanis responderunt nihil ad

se per

se pertinere illos prædones profectos ex alijs Hetruscorum populis, atq; ita re infecta eos dimiserunt. Quod ubi senatui renuntiatum est, bellum Veientanum decreuit ambobus COSS. *Reclamatum est tamen huic senatus placito, multis detrectantibus militiam, & plebi renouantibus memoriam agrorũ diuisionis decreta ante quinquennium, querentibusq; illusum sibi fide publica. & totius Hetruriæ bellum id fore iactantibus, si Veientibus succurrant cæteri populi. Nihil tamen horum uerba ualuerunt, sed* S. C. *plebiscito confirmatum est, suasu & hortatu Sp. Largij. Post hæc* COSS. *cum exercitibus profecti seorsum non longe à Veijs castrametati sunt: & cum per aliquot dies hostis non prodiret, depopulati agrum abactaq; præda quamplurima domum reduxerunt copias. nec aliud eorum consulatu memorabile gestum est.*

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. *antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Nonus.*

In quo bellum cum Veientibus. Fabiæ gentis internecio. Seruilius accuſatus. contentiones urbanæ. Appii mors. Bellum cum Aequis ac Volſcis. tempus annorum XX.

SEQ

SEQVENTIS anni magistratuum comitiis rursum inter partes orta est contentio, optimatibus utrunq; suæ factionis consulem destinantibus, plebe popularibus fauente pari studio: quæ non prius cessauit quàm inter partes conuenit ut unaquæq; daret consulem. à senatu designatus est Cæso Fabius II. is qui Caßium tyrannidis reum peregerat: à plebe Sp. Furius, LXXV. Olympiade, principe Athenis Calliade, quo tẽpore Xerxes expeditionem fecit in Græciam. Ad hos quamprimum magistratum inierunt uenit Latinorum legatio, petens à senatu ut ad se mitteretur alter consulum cum exercitu, qui compescat Aequorum insolentiam: Hetruria quoq; uniuersa moueri nũtiabatur, breui in armis futura. Coactum enim erat gentis cõcilium: ubi cum Veientes enixißimis precibus egissent ut eos in societatẽ belli contra Romanos gerendi pertraherent, tandẽ decretum est, licere Hetruscis qui uelint ire in eam militiam, ita ut iustum exercitum Veientes colligerent. His in urbe cognitis iußi sunt Coss. exercitibus conscriptis contra hostes ire, alter Latinis opem laturus, alter cum Hetruscis bellũ gesturus. His obnitebatur Sp. Icilius unus è tribunorum collegio, quotidianis concionibus promissam agrorum diuisionem à senatu exposcens, negansq; se passurũ uel de bello uel de ulla alia re agi

agi decerni'ue nisi prius creatis decemuiris finiendo ac diuidendo agro publico, sicut plebi promissum fuerat. Hic hærentem senatum nec expedientem consilium App. Claudius submonuit, darent operam dißidium inter tribunos fieri: potestatem enim illam intercessoriam sacrosanctam & legibus confirmatam non posse nisi suismet dissolui uiribus. & quia unus quilibet eorum hac potestate sit præditus, curarent semper consules ut unum è collegio, si non plures, sibi ac senatui concilient, cuius opera utantur aduersus cæteros. Ea sententia ualde probata est COSS. & patrum primoribus: effeceruntq; omnibus tentatis ut quatuor è tribunis in partes senatus transirent. qui aliquandiu rationibus conati Icilium auertere ab actionibus agrarijs donec redirent pacata tempora, illo pertinaciter manente in proposito, & non cessurum se deierante, adeò ut ausus sit coram populo superbißimam uocem edere, malle se Hetruscos cæterosq; hostes urbe potitos uidere, quàm occupatores publico agro frui sinere: tandem arrepta occasione aduersandi honestißima, quando etiam plebs offendebatur tam impotenti dicto, aiunt se actioni collegæ intercedere: aperteq; iam stabant à senatu & cõsulibus. ita desolatus Icilius nihil amplius poterat. Post hæc delectus est habitus: & quicquid usus belli posceret subministrabatur magna promptitudine tam priuatim quàm

publ

publicè. Consules sortiti exercitus eduxerunt celeriter, Sp. Furius in Aequos, Cæso Fabius in Hetruriam. Spurio successerunt omnia feliciter, hostibus non ausis cōgredi, multumq; prædæ atq; captiuorum hac expeditione partum est. nam fermè totum hosticum peruagatus est agens & ferens, prædam omnem largitus militi. quo factum est ut prius etiam plebis amator habitus, tum existimationē eam confirmauerit: exactoq; militiæ tēpore integras & ditatas reduxit copias. Alter cōsul Cæso Fabius egregie functus omnibus imperatorijs munijs nullam tamē rerum gestarum laudem retulit, non sua culpa, sed quòd exosus esset exercitui, ob Caßium cōsulem, quem conuictum affectatæ tyrannidis affecerat extremo supplicio. nam neq; imperata eius exequebantur celeriter, neq; loca sibi opportuna occupabāt, quæ ab alacriter aggredientibus uel ui uel furto occupari poterant, neq; aliud quicquam prompte faciebant quod ad honorem atq; gloriam ducis sui posset cōducere. reliqua tamen eorum insolentia tum ipsi minus molesta erat, tum Reipub. non admodum noxia: postremum autem peccatū non mediocrem utriq; attulit ignominiam coniunctam periculo. Cū enim acies utrinq; in medium castrorum campum descendissent totis uiribus, multis editis egregijs facinoribus, & hoste in fugam uerso, nec persecuti sunt eum consule uehementer instante, nec castra expugnare uoluerunt,

sed

ſed relicta imperfecta uictoria in ſua caſtra reuerſi ſunt. Cumq; imperatorē eum quidā appellare conarētur, magnis clamoribus uniuerſi conuitiabātur, dicentes per ipſius imperitiā deſiderari multos uiros ſtrenuos: & poſt multas uerborum cōtumelias irati poſtulabāt ut motis caſtris in urbē ſe reduceret, non ſuffecturos ad iterādum prælium ſi hoſtis impeteret. & neq; monitis eius mouebātur, neq; flectebātur precibus, neq; minis intentatis, ſiquando & his uteretur, terrebātur: ſed exaſperabantur his omnibus. tantusq; fuit ducis & imperiorū contemptus, ut media nocte ſurgentes tētoria refigerent, arma ſumerent, ſaucios deportarent, iubente nemine. hoc cognito neceſſe habuit omnibus profectionis ſignum dare, ueritus eorum temeritatem ne à ſe deficerent. Illi haud ſecus quam fuga ſeruati magna celeritate confecto itinere ſub diluculum fuerunt urbi proximi. at cuſtodes qui ſtabant in mœnibus ignorantes amicum agmen eſſe, arreptis armis conuocabant ſe inuicem: reliqua etiam ciuitas quaſi magna clade accepta pauore ac tumultu referta fuit: nec prius apertæ ſunt portæ quàm luce iam clara domeſticæ legiones agnoſcerentur: ut præter ignominiam deſertorum caſtrorum periculum etiam non mediocre adierint, in tenebris per hoſticum diſcedentes nullo ordine. quos ſi hoſtes re cognita perſecuti fuiſſent, nihil uetabat internecione deleri totum exercitum. Cauſa autem

huius

huius seu discessus seu fugæ fuit ut dixi publicum ducis odium, & quòd ei honorem inuiderent, ne triumphans in urbem reuectus illustris fieret. Postridie uero Hetrusci cognito Romanorum discessu spoliauerunt eorum cadauera: direptisq; impedimentis, quæ multa ut in diuturni belli usum parata in castris relicta fuerant, quasi uictores finitimis agris populatis retro abduxerunt exercitum. Sequentis anni consules, Cn. Manlius, M. Fabius iterum, ex senatusconsulto contra Vientes quàm maximum ducturi exercitum, edixerunt ad quam diem delectum habere uellent, ut præsto essent daturi nomina. cumq; tribunorum unus Tib. Pontificius intercéderet, postulans plebi agros promissos diuidi, consules quemadmodum & superiores benigne appellatis eius collegis effecerunt inter ipsos dissidium, ac mox senatus mandata executi sunt libere. itaq; conscriptis intra paucos dies copijs profecti sunt cum binis urbanis legionibus, nec paucioribus sociorum atq; colonorum auxilijs. Latini & Hernici duplum eius quod petitũ est miserant eis, nec tamen omniũ usi sunt opera, sed gratijs actis remiserunt dimidiũ. Tertius quoq; exercitus iuniorum duæ legiones iussus est excubare pro mœnibus, siqui alij hostes ex improuiso existerent. emeritam uero ætatem in urbe reliquerunt arcibus ac mœnibus præsidio. admotis deinde prope Veios exercitibus ca-

 stra.

stra munierunt in duobus tumulis non multum inter se distantibus. hostes quoq; ante urbem castra habebant, magnus & ualidus exercitus. conuenerant enim eò totius Hetruriæ proceres cum suis clientibus, ut Romanos non mediocriter superarent numero. Consules uisa hostium multitudine armorumq; splendore, solliciti erãt ne parum tutum esset suos non consentientes concordibus hostium copijs opponere in acie. itaq; uisum est consultius castris bene munitis bellum ducere expectando aliquam occasionem ex ostium audacia temeraria: interim per ferentarios fiebant uelitationes continuæ, nullo euentu memorabili. Hetrusci morarum impatientia timiditatem Romanis exprobrabant qui non progrederentur in aciem, & de se magnifice sentiebant, quibus totis campis cederetur. auxit cum consulum & exercituum contemptum noua opinio, quasi dijs propitijs ipsi bellum gererent. nam alterius consulum Cn. Manlij prætorium de cœlo tactum fuit: laceratum est fulmine tentorium, euersus foculus, arma fœdata uel ambusta uel in totum contrita. occisus eximius equus quo in prælijs uti consueuerat, & famulorum aliquot. Inter precibus prodigij monentibus deos significare castrorum oppugnationem & clarissimorum uirorum interitum, Manlius excitos media nocte milites traduxit in altera castra, ut intra easdem cum collega munitio-

nes

nes tæderet. Hetrusci migrationis causa ex quibusdã captiuis cognita magis etiam elati sunt, uelut infesto Romanis numine, conceperũtq; magnam spem uictoriæ. Vates quoq; Hetrusci, qui profitentur exactiorẽ scientiam rerũ cælestium & fulgurum unde ueniant, quóue se recipiãt, à quibus dijs mittantur, quid boni maliue portendant, hortabantur suos ad præliũ, sic disserentes de oblato Romanis prodigio. Fulmine delato in Consulis tentorium, in quo prætorium erat, eóq; usq; ad focum deleto, significatam esse diuinitus exercitui castrorum expugnationem & clarissimorum perniciem. Ergo, inquiũt, si mansissent in loco tacto, nec prodigiũ secũ ad alios trãstulissent, unis tantũ castris captis, exercitus unius exitio defuncti satiassent indignationem numinis. nunc quia uolentes magis quàm dij sapere transierunt in alia castra loco eo deserto, ac si non hominibus illi clades portenderent sed locis, tota eorum ira incumbit ex æquo in utrosq;, tam qui exceperunt, quàm qui excepti sunt. Et quia dijs fatalem necessitatem denuntiantibus, non expectato fato suis castris ultro cesserunt hostibus, altera quæ desertores illos exceperunt, pro desertis expugnabuntur. His à uatibus auditis Hetrusci partem copiarum suarum miserunt ad castra modo à Romanis deserta occupanda, tanquam munimentum castris alteris oppositum. erat enim locus admodum firmus & ipsis op-

portunus, ut uia ex Vrbe in Romana castra ferenti imminens. alijs praeterea rebus in suum compendium praeparatis cum hostium dispendio, produxerunt militem & consulibus aequo loco pugnandi fecerunt copiam. quibus quiescẽtibus audacißimus quisq; uallo adequitans increpabat mulierum exercitum appellitans, ducesq; ipsos timidißimis animantibus per conuicium comparans, & alterutrum postulans: aut descenderent in planiciem, si uiri fortes essent, decreturi uno praelio: aut si faterẽtur ignauiam, armis uictori traditis, pœnisq; maleficiorum per solutis, nihil praeclarum sibi usurparẽt amplius: faciebantq; hoc quotidie. & cum nihil proficerent, decreuerũt eos circumuallare, fame ad deditionem compulsuri. Haec COSS. *diu ferebant non timiditate aut pusillanimitate: erant enim ambo animosi & bellicosi: sed suspectam habẽtes plebeiorum militum ignauiam uoluntariam & segniciem propter seditiones agrarias. adhuc enim obuersabantur auribus & oculis quae anno superiore consuli honorem inuidentes turpiter & praeter maiestatem pop. Rom. fecerant, uictis concessa uictoria, & fuga simulata admissa ignominia, ne illi uiro triumphus contingeret. ergo cum uellent seditionem in totum è castris tollere, & uniuersam multitudinem redigere in pristinam concordiam, idq; omnibus consilijs agerent: quoniam neq; animaduersione*

in

in quosdam castigare licebat cæteros propter insitam superbiam & arma quæ habebant in manibus, neq; rationibus persuadere in tanta animorum obstinatione: uidebantur hi duo modi reliqui per quos eximeretur seditio: ad corrigendos mansuetiores (erant enim & tales nonnulli admixti multitudini) pudor opprobriorum hostilium: ad intractabiles autem necessitas, quam uniuersum humanum genus metuit. Vt igitur horum utrumq; fieret, permiserũt hostem insultare uerborum contumelijs, quietem imputantem ignauiæ: & per contemptum suis illudere, ut necessitatem fortitudinis imponerent his qui nollent sponte rem fortiter gerere. Sic enim fore sperabant ut ad prætorium cõcurrentes præ indignatione clamoribus præliũ poscerent, id quod factum est. Vt enim hostes cœperunt castrorum exitus uallo intercludere, rem non ferendam Romani rati, pauci primum, mox cateruatim confluebant ad tentoria consulum, uociferantes & proditionem eis obiectantes: & nisi quis ducem se præbuerit, illorum iniussu arreptis armis erupturos se dicentes. cumq; undequaq; acclamaretur, duces adesse tempus expectatum existimantes, lictoribus mandauerũt ad cõcionem uocare milites. Tum Fabius egressus prætorium sic eos allocutus est. Tarda quidem uenit uestra indignatio post tot hostiles contumelias commilitones atq; præfecti, & ista

confligendi cum hostibus cupiditas quæ serius quàm oportebat uos subijt, iam intẽpestiua est. dudum debueratis hoc facere, cũ primum uidistis eos è munitionibus descendẽtes prouocare ad prælium. tunc enim honeste certassemus de imperio, & ex dignitate Ro. populi. nunc uerò necessariò pugnabimus, & ut felix cõtingat exitus, certè par decus non erit, attamen rectè facitis, dum uel nunc tandem præteritam tarditatẽ uultis corrigere, & quod reliquũ est uirium animorũq; recolligere: habeturq; uobis magna gratia ob hunc ardorem honestißimum; siquidem amore uirtutis exortus est. præstat enim sero quàm nunquã officium facere. Atq; utinam omnes pariter utilitatis cõmunis respectũ habeatis, utinam eadem uniuersis insit alacritas. nunc ueremur ne plebeij ob legem agrariã infensi honoratioribus magnã cladem afferant reip. & suspicamur indignabundas istas acclamationes nõ ab omnibus eodẽ animo fieri: sed alios ut pœnas de hoste sumant exire cupere, alios ut aufugiant. causam autem huius suspicionis non uates præbuerunt nec coniecturæ, sed facta manifestaria eaq; nuper conspecta ut scitis anno proximo: quãdo cõtra hos ipsos hostes ualido misso exercitu, et primo prælio depugnato feliciter, cũ consul & dux uester Cæso, frater meus cui successi, posset castra hostium ui capere, & uictoriam clarißimam referre in patriam, inuiden-

tes ei gloriam quòd nõ esset plebis studiosus, neq; ad gratiam eius tractaret rempublicam, nocte prælium secuta iniussi reuulsis tentorijs aufugerunt è castris, neq; periculo deterriti ne nullo ordine, nullo duce noctu hostico excederent: neq; metu ignominiæ securæ quòd quantum in se esset hosti de imperio cederent, eiq; à se uicto. horum metu tribuni nosq; centuriones & milites, qui neq; præesse possunt neq; parere uolunt, cum sint multi, peruicaces & armati, neque prius cum hoste congredi uoluimus, neq; nunc etiam audemus cum talibus propugnatoribus de rerum summa decernere, ne impedimento sint alijs omnem alacritatem præstantibus. attamen si & illorum animos deus aliquis incitat, & omißis perniciosißimis reip. dißidijs possunt expectare pacata tempora, præsentiq; uirtute abolere præteritas ignominias cupiũt, nihil uetat nos cum bona spe hostem aggredi. nam præter alias occasiones uictoriæ maximas nobis præbet hostium stultitia: qui cum tanto maiores habeant copias, ut uel hac una prærogatiua poßint nostræ fortitudini atq; peritiæ resistere, hac præcipua commoditate seipsi priuauerunt, absumpta exercitus parte in castellorum præsidia. deinde cum deberent caute ac prudenter agere singula, reputantes cum præstantioribus sibi esse negotium, temere inconsideratq; ruunt in prælium, ac si inuicti sint ipsi, nos uerò eorum

audacia perterriti. id præ se ferunt istæ circumuallationes, istæ castrorum obequitationes cum dictorum factorumq́; contumelijs. Hæc cogitantes & tot honestißimarum pugnarum memores quibus eos profligastis, ite alacres in prælium, & quem quisq; locum in acie tuendum acceperit, eum sibi domum, agrum, patriam existimet. qui suum manipularem seruauerit, suæ saluti consultum credat: ecõtrà seipsum proditum, is qui illum destituerit. Illud præcipue memineritis, resistendo & pugnando paucos uiros cadere, inclinata uerò semel acie uersaq́; in fugam paucißimos euadere. Hæc ad accendendam suorum uirtutem eo memorante non sine lacrymis, & tribunos, centuriones, aliosq́; spectata fortitudinis milites nominatim appellante, pollicenteq́; maxima eximia operæ præmia pro cuiusq; merito, honores, diuitias, aliaq́; commoda, conclamatum est à iubentibus cum bono esse animo, & in prælium se ducere. Aderat ibi M. Flauoleius uir plebeius & colonus operari suis manibus solitus, non uilis tamen, sed laudatæ corporis animiq́; fortitudinis, cẽturio primi pili, hoc est inter L X. unius legionis cẽturiones præcipuus. is ubi editiore loco constitit, statura quoq; cõspicuus: hoccine, inquit, timetis COSS. ne facta nostra dictis non respondeant? ego primus uobis pro meipso certißimam fidem faciam. nos ciues eiusdemq́; fortunæ socij, si idem

quod

quod ego faciatis recte feceritis. Hæc locutus stricto gladio iurauit patrium sacramentum, cuius apud Romanos uis est maxima, bona sua fide non nisi uictorem se reuersurum ex acie. hoc eius exemplum omnibus placuit, moxq́; ambo consules id imitati sunt, cæteriq́; duces minorum ordinum tribuni atq́; centuriones, & deinceps reliqua multitudo militũm. quo facto ingẽs alacritas totum exercitum subijt, mutuaq́; beneuolentia, simulq́; robur & audacia. digreßiq́; è concione frenabant equos equites. cæteri gladios lanceásue acuebant, aut scuta extergebant, breuiq́; omnes erant parati ad prælium. At COSS. *dijs in uota uocatis ut sibi duces essent, produxerũt suos in aciem. quibus uisis Hetrusci mirati ex aduerso prodierunt totis uiribus. Vt uerò æquo loco utriq; constiterunt, dato signo conflixerunt tam equites quàm pedites, multis primo concursu cadentibus. Romanum dextrum cornu cui Manlius consul præerat, sibi oppositos impulit, equitibus pedestrem pugnam capessentibus. at sinistrũ circumueniebatur à dextro hostium, quòd Hetrusca acies ea parte esset non paulo protensior, ita ut laboraret saucijs multis militibus. ei legatus præerat Q. Fabius bis* COS. *diuq́; restitit uaria uulnera perferens: postremo lancea traiecto usq; præcordia pectore exanguis cecidit. quo audito M. Fabius consul, qui in media uersabatur acie, assumptis ua-*

lidißimis cohortibus, accitoq; altero fratre Cæsone, præteruolans suam aciem eò processit ubi Romani circumueniebantur: moxq; in hostes irruens congredi ausorum magna strage edita reliquos propulit, & fratrem adhuc spirantem sustulit, qui non multo pòst est mortuus. Cæterum ultores eius magis etiam in aduersos incitati, nulla propriæ salutis ratione habita, cum modica manu in confertißimos penetrantes aceruabant cadauera, ita ut iam hac parte turbarentur Hetrusci, reiectis qui primùm uincebãt. at sinistrum eorum cornu fugæ proximum instãte Manlio, uersa uice fugauit oppositos. nam quidam coniecta lancea femur eius ad inguem usq; discidit, qui à proximis mox in castra relatus est. is casus animos auxit hostibus ratis ducem Romanum occubuisse, & alijs etiã succurrentibus impreßionem fecerunt in orbatos duce suo. ita Fabijs necesse fuit rursum è sinistro in dextrum cornu transcurrere. Quibus cum ualido globo aduentantibus Hetrusci à persequẽdo destiterunt, cõdensauerantq; suos ordines. Ibi redintegrata pugna utrinq; multi occubuerunt. Dum in hunc modum certatur, pars Hetruscorum quæ deserta Manlij castra occupauerat, signo ab imperatore suo dato magna celeritate atque alacritate inuasit altera castra, ut non magni momẽti præsidio custodita. nec eos fefellit opinio. nam præter triarios & paucos alios

milit

militari robore præditos, cæterum uulgus negotiatorum, lixarum calonumq́;, & opificum inerat. ibi multis in angustum locum concurrentibus: nam de aditu portæ certabatur: acri pugna coorta multi tam Romani quã hostes cæsi sunt. Manlius quoq; consul qui cum equitatu eò aduolauerat, prolapso equo non ualens præ uulneribus resurgere perijt, & circa eum ceciderunt multi alij fortes iuuenes. quo facto castra capta sunt, non irrito Tuscorum uaticinio. qua uictoria si uti sciuissent hostes, & capta castra muniissent præsidio, potiti fuissent impedimentis, eiectis turpiter militibus. nunc ad direptionem uersi, & pleriq; ad curam corporum, egregiam prædam emiserunt è manibus. Vt enim alter cõsul amissa castra cognouit, properauit eò cum lectissimis equitum atq; peditum. cuius aduentu audito Hetrusci discurrentes in uallum corona facta propugnabant fortiter: fuitq́; ingens certamen, his sua recipere conantibus, illis si expugnarentur internecionem timentibus. quod cum protraheretur diutius, Hetruscis è superiore loco contra totius diei labore fessos propugnantibus, T. Sicinius legatus cum COS. communicato consilio iussit receptui canere, & simul collectos unum tantum castrorum latus oppugnare, quod uidebatur minus munitum quàm cætera. portas autem omisit ratione probabili, qua minime falsus est, remissuros contentionem si

sal

salutem sperauerint. qua desperata si undiq; cingerentur hostibus, nullo patente exitu, ausuros extrema necessariò. itaq; dum unum tantummodo latus oppugnatur, Hetrusci omissa pugna per auersam portam in sua castra se receperũt. Consul uerò hac clade depulsa rursum recurrit in aciem. Ferunt nunquã ad eam ætatem Romanos pugnasse tam magno prælio, siue diuturnitas eius spectetur, siue pugnatorum numerositas, siue fortunæ nunc his nunc illis fauẽtis uicißitudines. erant enim urbanæ iuuentutis circiter XX. *millia peditum, & cũ his equites alarij* IIII. *legionum* MCC. *colonorum quoq; & sociorum par numerus. pugnatum est autẽ usq; ad solis occasum, cum cœpissent paulo ante meridiem. Fortuna uerò diu nutauit, nunc huc nũc illuc inclinante uictoria. alter consulum cecidit: & unus legatorum qui bis consul fuerat, aliiq; multi tribuni & centuriones quot nunquàm antea. Victoria tamen penes Ro. fuisse uidetur, non ob aliud quàm quòd sequenti nocte Hetrusci desertis castris abierant. Postera die Romani direptis hostium castris & sepultis suorum cadaueribus, in castra se receperunt. Ibi pro concione donati sunt ob egregiam uirtutem & hesternam fortem operam, primum Cæso Fabius consulis frater mirificis facinoribus spectatißimus, secundo loco T. Sicinius cuius consilio castra recepta fuerant, tertio M. Flauoleius primipili*

mipili centurio, uel ob iusiurandum, uel ob admirãdam fortitudinem. His peractis & paucis aliquot diebus in eisdem castris cõsumptis, postquam nullos amplius hostes uiderunt qui pugnare cuperent, domum reuersi sunt. Cumq; totus populus pro maximo prælio feliciter depugnato triumphum offerret superstiti consuli, recusauit ipse negans uel fas uel ius esse in fratris & collegæ funeribus lauream sumere. Itaq; repositis signis dimißisq; militibus consulatũ eiurauit, cũ duo menses superessent de magistratu annuo. nõ poterat enim obire consularia munia uulnere immani saucius ita ut decumberet. Senatus interreges elegit comitiorum gratia, quibus à secundo interrege habitis creatus est Cæso Fabius is qui militaribus donis ornatus fuerat, frater eius qui modo consulatu decesserat, nunc tertium consul, & cum eo T. Virginius. Hi cum exercitibus quos cuique sors dederat profecti sunt, Fabius contra Aequos Latini agri populatores, Virginius contra Veientes. Aequi aduentu exercitus cognito, propere castris ex hostico motis receperũt se in sua oppida. agros eorũ consul impune populatus est, ita ut multa præda, multis captiuis potiretur negotio minimo. Cæterũ Veientes cum à principio mœnibus se continuissent, tandem occasionem nacti hostes per campos dispalatos & prædabundos aggressi ordinibus instructis, recepta præda multos occid

occiderunt ausos congredi, reliquos in fugã uerterunt. Et nisi T. Sicinius legatus cũ instructa manu peditum equitumq; succurrẽs eos repressisset, potuisset deleri totus exercitus: sed huius interuentu reliquis data est in unum se recolligendi copia. iamq; congregati omnes tumulum quendam occupant sub uesperam, ubi secutam noctem egerunt. Hac uictoria Veientes elati obsederunt tumulum, & alios ex urbe acciuerunt, quasi obsessos breui ob rerum inopiam ad deditionem coacturi. Cumq; magna multitudo uenisset, bina castra fecerunt ad latera tumuli minus ardua. alijs quoq; multis locis opportunis disposuerunt minores custodias, ut armatis replerentur omnia. at Fabius per literas à collega monitus de obsessorum extremo periculo, fame subigendorũ nisi maturè succurratur, motis castris properauit contra Veientes: & si una die serius uenisset, nihil profecisset rebus perditis superueniens. pressi enim inopia prodierant in pugnam ut morerentur honestius, & cõgressi pugnabant fessis corporibus inedia, siti, uigilijs, alijsq; incõmodis: sed paulo post cõspectus exercitus Fabij magnus & instructus, suis audaciam, hostibus pauorem attulit. nam Hetrusci rati se ualidis & recentibus copijs impares, relictis castris abierunt. At Romani exercitus postquã cõuenerunt, magnis castris prope urbem loco munito positis per aliquot dies optimam

Veientis

Veientis agri partem populati domum reuersi sunt. Veientes ut audiuerunt Romanum exercitum dimissum, cum expedita iuuentute sua uicinorumq; populorum irruperunt in campos finitimos, eosq; refertos frugibus, pecoribus, hominibus, diripuerunt. descenderāt enim è munimētis coloni propter pabulum pecorum agrorumq; culturam freti exercitu suo: quo opinione citius domum reuerso priusquam illi se in tutum reciperent, nemine sperāte sic afflictos Veientes tam cito ausuros hostilia, breui tempore magnam Romani agri partem percurrerunt populando usq; Tiberim & montem Ianiculum ad uigesimum ab urbe stadium & ulterius, non minore damno populi Romani quàm ignominia: quòd nullæ essent sub signis quæ eos prohiberēt copiæ: ita hæc excursio facta est prius quàm colligerentur & centuriarentur Romani milites. In senatu post consultationē de modo belli gerendi cum Veientibus, placuit ad agrorum tutelam præsidium haberi continenter in finibus. Sed grauabantur sumptu, quòd ærarium esset exhaustum continuis expeditionibus, nec priuatorum hominum tributa sufficerent: nec parum difficultatis erat in conscribendis militibus: quòd nemo uolens proficisceretur in eam militiam, ubi non per uices sed indesinenter exercendi essent laboribus. His de causis senatum hæsitantem & anxium autore consule Fabia gens adijt, ultro

suam

suam operam ad hoc bellum offerens, clientibus & amicis iuuantibus suo sumptu id sustinere pollicens. Quibus ingentibus gratijs actis, & in hac eorum promptitudine spe uictoriæ tota collocata, sumptis armis profecti sunt, populo familiam inter patricias clarißimam ad cælum ferente laudibus, & ire fortes, ire felices iubente, deosq; uotis & sacrificijs solicitante, ut inceptis euentus pares concederent. Præerat eis M. Fabius, qui superiore anno consul Hetruscos prælio uicerat, ducebatq; ad summum quatuor milia militũ. horum maior pars clientes erant & sodales, ex ipsa Fabia gente CCC. & sex uiri. eam manũ paulo post alia secuta est, ductu Cæsonis Fabij consulis. Cumq; peruenissent prope fluuium Cremeram, qui non longe à Veijs abest, castellum pro copiarum numero in tumulo quodam prærupto communierunt, duplici fossa & aggere cinctum distincto crebris turribus, cui de fluuio nomen indiderant Cremera: quod opus per multas operas & consule adiutante citius opinione absolutum est. eo profecto M. Fabius ad ulteriorem Veientem agrum prouectus qui reliquã contingit Hetruriam, ubi erant Veientium pecora, quòd nunquam eo uenturum Romanum militem crederent, magnam prædam abegit in castellum recens conditum, lætus uel quòd hosti tam cito dignam persoluisset gratiam, uel quòd præsidiarijs magnam pararet copiam.

copiam. nihil enim in publicum retulit, nec militibus diuisit, sed pecora, iumēta, iuga boum, ferramenta, reliquumq́; instrumentum rusticū colonis castellanis largitus est, atq; his peractis reduxit exercitum. Cæterum Veientium res post eum locum communitum non bene se habebant, quòd nec agricolatio tuta esset, nec importatio cōmeatuum. Nam Fabij diuisis quadrifariam copijs, una parte præsidio castelli relicta, tribus alijs agrum hosticum infestabant prædas agentes ferentesq́;: & sæpe Veientem hostem nūc ex insidijs nunc aperte se inuadentem profligauerunt, multisq́; cæsis intra munimenta se receperunt. quo factum est ut illi ne auderent quidem congredi amplius, sed intra mœnia plerunq; se continentes non nisi furtim progrederentur: atq; ita hiems ea exacta est. Sequenti anno L. Aemilio, C. Seruilio COSS. nuntiatum est Romam Volscos & Aequos fœdere iunctos in Romanum agrum propediem irruptionem facturos. nec falsus erat nuntius. Vtriq; opinione citius proximos quosq; agros uastabant, rati Romanos & sibi repellendis & bello Hetrusco gerendo fore impares. Rursus aliunde nuntiabatur totam Hetruriam in bellum conspirasse, decreuisseq́; Veientibus auxilia. Confugerant enim ad eorum opem nō ualentes excindere castellum domesticis uiribus, obsecrantes per cognationem & amicitiam totq́; bella gesta communibus

auſpiciјs, ut horum omnium memores bello ſe iuuarent contra Ro. populum, qui oppoſiti pro tota Hetruria continuum bellum ſuſtineant, Romanos obiectu ſuo arcentes à reliquis eius regionis populis. quibus rationibus Hetruſci perſuaſi polliciti ſunt eis quantum petebant auxiliarem exercitum. His cognitis ſenatus ſtatuit tres exercitus emittere: properatisq; delectibus L. Aemilius contra Hetruſcos miſſus eſt. cum eo profectus eſt Cæſo Fabius ſuperioris anni conſul impetrata à ſenatu uenia ut ſibi liceat intereſſe bello quod gentiles ſui Cremerenſes gerebant, Marci fratris ductu in eam militiã profecti anno proximo: eſtq; ei proconſularis poteſtas addita. Alter conſul C. Seruilius in Volſcos duxit exercitum: in Aequos uerò procos. Ser. Furius. In uno quoq; exercitu duæ legiones erant, Latinorum, Hernicorum, aliorumq; ſociorum par numerus. Proconſul Furius non minus feliciter quàm celeriter bellum confecit. uno enim prælio Aequos fudit ac fugauit, idq; minimo negotio, primo ſtatim congreſſu territos: deinde agros uaſtauit hoſte compulſo intra mœnia. Seruilio temere ac præpropere congreſſo non ſucceſsit ex animi ſententia Volſcis præualentibus. itaq; neceſſe habuit amiſsis multis uiris fortibus poſthac abſtinere à prælijs, & intra caſtra manendo per uelitationes ſolas bellum ducere. Cæterum L. Aemilius quem in Hetruriam

truriam

truriam missum diximus, exercitu Vientium ante ipsorū urbem inuento, simulq; magnis eiusdem gentis auxilijs, nihil cunctatus est: sed altera die postquam castrametatus est producto in aciem exercitu acerrime conflixit cum hostibus. Cumq; ancipiti marte certaretur, equitatū immisit in dextrum cornu hostium. quo perturbato in alterum inuectus est. ex equo pugnans quà loci natura id patiebatur: ubi minus, desiliens in pedes, & pugnam prosequens. Laborante autem utroq; cornu ne media quidem acies locum suum retinere potuit, sed impulsa est ab aduersarijs peditibus: ac mox omnes in castra compulsi sunt. Nec Aemilius persequi destitit seruatis interim ordinibus, cædens terga postremi agminis. Castra quoq; per totam eam diem & sequentem noctem sine intermißione oppugnata sunt. sequenti uerò die hostibus laßitudine, uulneribus, peruigilio deficientibus ui capta sunt. Hetrusci ubi uiderunt uallum transcendi, desertis castris pars in urbem refugerunt, pars in montes proximos. Ea die consul permansit in castris hostium: sequenti uerò coronis uiros fortes donauit alijsq; donis militaribus: & quicquid in castris repertum est iumentorum atq; mancipiorum opulentaq; tētoria militibus in prædam conceßit, ditato magis quàm ante unquam exercitu. sumptuosa enim & delicato uictui consueta Hetruscorum gens erat tam do-

mi quàm militiæ, circumferens secum præter necessarios commeatus diuitem & arte laboratam supellectilem uariam, quotidianarum uoluptatum instrumentum luxuriosissimum. Insequentibus diebus fessi multum Veientes pacem à consule petierunt per legatos supplices. qui cum lacrymis multa questi & precati ad mouēdam miserationem, impetrauerunt ut sibi liceat legatione ad senatum missa de pace agere: interim dum respōsum refertur, milites abstineant à maleficiis. pro hac lgatione concessa COS. imperauit eis frumentum duorum mensium in usum exercitus, & stipendium sex mensium: quibus acceptis & inter milites diuisis, induciæ factæ sunt. Senatus legatis auditis & consulis literis acceptis, rogantis ac monētis ut celeriter bellum Hetruscum finirent, hostibus pacem quam peterent dari statuit iis legibus, quæ L. Aemilio COS. uiderentur optimæ. COS. ex S.C. populum Veientem in fœdus pacis recepit, magis æquitatis ratione habita quàm utilitatis uictoris populi, non agro mulctatum, non aliis pecuniis, ne obsidibus quidem acceptis ad fidei certitudinem. id factum ei magnā inuidiam attulit, effecitq; ut fraudaretur debita pro rebus bene gestis gratia. nam triumphū petenti obiecta est arrogantia, quòd leges fœderis non ex senatus sententia præscripserit. quod ne per iram aut in suam contumeliam factum interpretaretur, bellum Vol-

scum

sceum ei decreuerunt: ut ope sua subleuato collega, & illic quoq; si posset rebus gestis feliciter (erat enim uir admodum fortis) aboleret indignationem errato priore meritam. at ille offensus hac repulsa uehementer de senatu apud populum questus est, quòd patres ægre ferrent Hetrusco bello finem impositum. id eos insidiose & in contemptum pauperum facere, ne bellis externis leuati promissos agros reposcant, toties iam decepti eorum fallacijs. his & huiusmodi alijs probris per furorem asperso patriciorum ordine dimisit suum exercitum: proconsulis quoq; Furij copias ex Aequis reuocatas sacramento soluit: unde tribunis magna senatum pro concionibus accusandi materia præbita est, dißidiaq; serendi pauperes inter & diuites. Sequuntur cõsules C. Horatius, T. Menenius, LXXVI. Olympiade, qua uicit in stadio Scamander Mitylenæus, Phædone Athenis principe. Hi principiò ciuili tumultu impediebantur quo minus res gererent, irritata plebe, & nihil aliud agi sinente prius quàm diuideretur ager publicus: sed postea tales turbationes præsenti neceßitati cesserunt, ut uolentes nolentes irent in militiam. nam Hetruscorum undecim populi pacis expertes in communi concilio Veientes accusabant, quòd inconsultis cæteris pacem cum Romanis fecerint, & alterutrum ab eis postulabant, aut discederent à Romanorum fœdere,

auit in illorum partes concedentes contra se bellum ex professo gererent. Veientes pacis necessitatem excusabant, à qua quomodo honeste discedere possent, concilio dispiciendum relinquebant. Tum quidam submonuit, accusari posse non deductum è castello Cremera præsidium. hoc ut fiat petendum esse, & ni impetretur, ab oppugnatione castelli bellum inchoandum. In hæc postquam consensum est, dimiserunt concilium: nec multo post Veientes legatis ad Fabios missis repetebant castellum, armata iam tota Hetruria. Hæc ubi Romæ ex ipsorum Fabiorum literis sunt cognita, iussi sunt ambo COSS. ad bellum proficisci, tum hoc nouum Hetruscum, tum Volscum illud iamdudum incœptum. Horatius duas legiones duxit cum ualidis sociorum auxilijs. Tantundem copiarum attributum est Menenio ituro in Hetruscam militiam. qui dum cunctantius profectionem expedit, interim Cremera expugnata est deleta internecione gente Fabia. De hac clade duplex est opinio, sed altera uerisimilior: mihi utramq; libet apponere, ita ut comperi. quidam aiunt cum instaret gentile sacrificium profectos ad id comitatos paucis clientibus, nec sub signis, nec explorato itinere, sed negligenter quasi per pacatum incederunt. Hetruscos uerò qui hæc præsciuerant, missa copiarum parte struxisse insidias in uia: reliquam uerò partem secutam

interual

interuallo modico. deinde cum ad locum insessum uenissent Fabij, Hetruscos aggressos illos tam à fronte quàm à lateribus, & paulo post superuenisse à tergo reliquos. sic undiq; circumuentos à funditoribus sagittarijs iaculatoribusq; uario missilium genere confixos atq; obrutos eminus. Sed hæc narratio mihi minus fit uerisimilis. nam neq; tot uiros sacrorum causa in urbem absq; S. C. reuersos est probabile, cum ea sacra curari potuerint per gẽtiles relictos in urbe iam ætatis emeritæ homines: & ut nulli domi relicti fuerint, uix credibile est omnes decessisse ex præsidio. poterant enim tres quatuórue pro tota gente sacra facere. quamobrem mihi hoc uidetur incredibile. Propius ueritati existimo quod alij tam de gentis interitu quàm de castello capto prodant in hunc modum. Cum sæpenumero prædatum exirent, & inuitatæ successibus cohortes cõtinuè procederent ulterius, Hetrusci parato ualido exercitu in propinquo castra posuerunt clàm hostibus. deinde propulsis in pascua gregibus pecorum armentisq; equorum & boum illectabant uiros ad prædam eo modo. illi castello egressi comprehensis pastoribus abigebant pecora. Hæc sæpius factitando Hetrusci, semperq; proliciendo hostem longius à munitionibus, corruptis nimia securitate illorum animis, & inescatis lucro continuo, noctu locis opportunis disposuerunt insidias, præmissis qui occuparent

imminentes campis speculas. sequenti die multa armenta è castellis emiserunt cum paucorum armatorum præsidio. Hoc Fabijs nuntiato, esse ultra proximos colles campum plenum omni pecudum genere, eorumq; non satis custoditorum ab exigua manu militum, prodierunt è castello relictis tantum præsidiarijs, emensoq; propere medio spatio uenerunt in conspectum custodum, qui non expectauerunt eorum impetum. at Fabij iam securi captis pastoribus abigebant etiam pecudes. interea Hetrusci multis locis coorti ex insidijs undiq; in eos impetum faciunt. ibi Romani pleriq; palantes prius quam sibi inuicem possent succurrere, oppressi sunt. unus eorum globus festinans ad montana ut se in locum tutum reciperet, in alias insidias inter frutecta incidit. ibi acri pugna commissa cædes utrinq; magna facta est. tandem ingenti strage edita superstites euaserunt in arduum quendam tumulum, ubi sequentem noctem egerunt sine commeatibus. Sequenti uero luce præsidiarij cognito suorum casu, maiorem partem prædatorum cæsam, fortissimum quemq; oppugnari obsessos in deserto quodam tumulo, & nisi mature subueniatur subigendos uictus inopia, exiuerunt magna festinatione perpaucis relictis ad castelli custodiam. hos Hetrusci prius quàm coniungerentur cum alteris circumuenerunt, & fortissime repugnantes tandem ad unũ interfecerunt. nec multo post

post illi obsessi in tumulo fame sitiq; premente statuerunt cum hoste congredi, pauciq; cum multis confligentes à mane pugnauerunt usq; ad uesperam, tanta strage hostium ut multis locis impedirentur aceruis cadauerum. Hetrusci amissa plus quàm tertia parte suorum, & reliquis timentes, signo receptui dato pugnaq; intermissa, per caduceatores offerebant eis tutum transitum, si traditis armis castello excederent. quas conditiones uiris illis auersantibus, malentibusq; oppetere fortiter, instaurato prælio per uices eos aggreßi sunt, non iam ut ante cominus, sed è longinquo certatim petentes saxis alijsq; telis mißilibus instar hibernæ niuis. Romani milites in globos condensati procurrebant in hostem: quo retro cedente configebantur telis undiq;. iamq; gladijs uel hebetatis uel fractis, clypeis circumquaq; perforatis, stabant exangues pleriq; & telis horrentes, membris præ multitudine uulnerum languidis, cum Hetrusci contemptim eos inuadunt. at Romani ferarum ritu occurrentes, eorum hastilia prehendentes perfringebant, & gladios extorquebant: quidam ex strage resurgentes conglobati repugnabãt animis magis quàm corporibus. quamobrem hostes retro cesserunt peruicacia uirorum territi, & audacia quam ex uitæ desperatione conceperant: rursusq; saxis eos eminus impetebant, & quicquid contentio telum faceret. ita

tandem mißilibus sunt obruti. uictores accurrerunt ad præsidiarios, præ se gerentes illustrium uirorum præfixa contis capita, sine mora deditionem sperantes, sed frustra. nam reliquiæ Fabianorum accensæ æmulatione generosi sociorum exitus, prodierunt admodum exigui, numero, & post longum certamen eodem quo cæteri modo internecione deleti sunt. castellum militibus uacuum ab Hetruscis captum est. Hæc narratio fide dignior uidetur mihi quàm altera illa quam prius memorauimus, quamuis utraque graues Romanorum historicos autores habeat. quod uero addunt aliqui nec uerum nec uerisimile, sed uanis rumoribus ad posteros traditum, operæpretium est coarguere. dicunt enim quidam CCCVI. Fabijs cæsis ex tota gente unicum puerum relictum superstitem, id quod ne fieri quidem potuit. nec enim poterant omnes cælibes esse ac sine filijs. nam prisca lege cogebantur uxores per ætatem ducere, educareq; liberos, quam diligenter usq; ad suum seculum seruatam haudquaquam soli contempsissent Fabij. sed detur hoc quoq;, illud certe dari non potest, ne fratrem quidem ætatis teneræ fuisse illorum cuiquam. fabulis enim hoc esset simile figmentisq; theatricis. Iam patres eorum ad tantam orbitatem redacti, necdum omnes effœti, annon uolentes nolentes dedissent operam liberis, ne cultores deessent sacris gentilitijs, néue familia

lia tam nobilis interiret. quòd si ne patres quidem habuerunt superstites, prodigiosa certe res in tanto numero nemini fuisse infantem filium, aut uxorem grauidam, aut puerum fraterculum, aut patrem ætatis integræ. Hæc reputans ueram eam famam non credo. Illud uerum est, cum in trium fratrum, Cæsonis, Marci, Quinti, domo per septennium consulatus continuatus sit, soli Marco superstitem fuisse filiolum, atq; has intelligi Fabiæ familiæ reliquias nihil prohibet. & quia nemo ex ea gente inclaruit præter hunc iam adultum, hinc natam esse multorum opinionem, neminem præterea superfuisse Fabium, non quòd nullus prorsus alius relictus sit, sed quòd nullus illis similis, uirtutem non cognationem æstimando. Et de his quidem hæc dixisse sufficiat. Hetrusci Fabijs cæsis captaq; Cremera duxerunt exercitum porrò contra legiones Romanas reliquas. non longe enim inde erant castra Menenij consulis parum tuto loco sita. & quando Fabia gens cum clientelis suis perijt, consularis exercitus circiter XXX. stadijs à loco cladis aberat: quapropter multorum opinio fuit, sciuisse consulem periculum Fabiorum, sed neglexisse, quòd inuideret eis tantam uirtutem & gloriam. quo factum est ut pòst accusatus à tribunis, hac potißimum de causa damnatus sit. Vehementer enim populus Romanus luxit tot talium uirorum uirtute mulctatus,

& impl

& implacabili odio prosecutus est quicquid eius cladis causam præbuisse uideretur: diem quoq; huius casus inter atros & nefastos retulit, & ad quiduis boni operis auspicandum religiosos. Hetrusci uero ubi prope Romanos uenerunt, uisis eorum castris sub montis latere, contempserunt ducis imperitiam: & usi fortunæ beneficio, mox assumpto equitatu euaserunt per alterum montis latus in uerticem prohibente nemine. occupatoq; imminente Romanis tumulo imposuerunt ei præsidium: ac deinde per otium adductis eò cæteris copijs castra uallo & profunda fossa munierunt. quòd si Menenius animaduertisset quanto potiore loco essent res hostium, & intellecto errore suo periculoq; exercitus transtulisset eum aliò, sapienter fecisset. nunc uero quia pudendum ducebat peccasse uideri, difficilis monitoribus in uere pudendam cladem incidit. nam hostes qui è loco superiore interdum ad uelitationes progrediebantur, nunquam inferiores discedebant, sæpe commeatus intercipientes, & pabulatores aquatoresq; per insidias opprimentes: eoq; redegerunt consulem, ut nec tempus nec locum pugnæ posset eligere, quod apud imperatores maximæ habetur imperitiæ. contrà Hetrusci utriusq; horum habebant arbitrium. attamen ne tum quidem castra mouere Menenius sustinuit, sed maluit in aciem suos educere spretis monitoribus. Hetrusci uero in rem suam

uten

utentes amentia consulis descenderunt è castris duplo numero. ut uero conflixerunt exercitus cadebant multi Romani non ualentes seruare ordines, Hetruscis à fronte propellentibus, quos loci natura iuuabat, suis uero à tergo urgentibus, quòd in longum pateret Romana acies. itaque cæsis centurionum nobilißimis reliquus exercitus in castra compulsus est. uictores & signis & saucijs & cadaueribus potiti sunt. castra quoq; continuata per diem noctemq́; oppugnatione capta sunt militibus profugientibus. multum ibi mancipiorum, multum reliquæ prædæ partum. contenti enim corpora seruare impedimenta reliquerant, ne armis quidem retentis plerisq;. At in urbe postquam cognita est clades & castrorum expugnatio: nam ante lucem ex fuga primi uenerant: magnus tumultus, ut par erat, exortus est: nec aliter quàm si mox irruiturus esset hostis, arreptis armis magna discursatione alij mœnia petebant, alij stationem pro portis, nonnulli occupabant loca urbis edita. totaq́; urbs perstrepebat clamore confuso, domesticis uegetioribus singula tecta occupantibus: ignibus quoq; continuatis ut in obscura nocte, & accensis per tecta cubiculaq́; facibus collucebant omnia, incendij quandam speciem præbentia procul intuentibus. quòd si tum Hetrusci contempta castrensi præda institissent uestigijs fugientium, totus ille exercitus deletus fuisset: nunc

nunc uersi ad direptionem impedimentorum curamq; corporũ, egregia ſeipſos priuauerunt gloria. Sequẽti die uerſus urbẽ ducentes exercitum, Ianiculum montẽ XVI. ſtadijs diſtantem occupant: ibi Romam in cõſpectu habentes agros impune populabantur magna urbanorũ contumelia, donec alter conſul Horatius è Volſcis exercitum reduceret. tum demũ Romani rem tutã rati armata iuuentute domeſtica produxerũt copias. pugnatum deinde ad Spei ſtadio ab urbe octauo, hoſtesq; profligati: atq; iterũ ad Collinã portam maiore prælio fuſi fugatiq; egregie: quibus duabus uictorijs reſpirauit à pauore populus, ſimulq; is annus peruenit ad exitũ. Sequenti anno poſt æſtiuum ſolſtitium ſextili menſe cõſulatum inierunt uiri rei militaris prudẽtes, Sp. Seruilius, A. Virginius: quibus bellum Hetruſcum durum alioqui & difficile uidebatur utile collatum ad res domeſticas. nam cum proxima hieme deſertus & incultus fuiſſet ager propter occupatum uicinum montẽ & excurſiones continuas, ac ne externi quidem cõmeatus importarentur à negotiatoribus, laboratũ eſt magna inopia frumenti, urbe præter domeſticam turbã agreſtium quoq; multitudine referta. inerãt enim centum & decem milia ciuium qui pubertatem attigerant, ut proximo cenſu liquuit: mulierum autẽ & puerorum, ſeruitiorũ item, negotiatorũ & opificum inquilinorum (nemini enim ciui Romano aut

caup

cauponari, aut opificia sordida exercere licebat) triplum tantum quantum ciuium: quibus difficile erat uerba dare cōcurrentibus in forum, indignantibus & in magistratus uociferātibus, caternatimq́; in ædes diuitū irruentibus, & sine pretio diripere conantibus penuaria. Nec cessabant interim tribuni, sed pro cōcione accusabant patritios: semper eos aliquid moliri contra pauperes dicentes, & uniuersa quæ unquam acciderant mala, etiam quæ ineuitabilis fortunæ uis afferre solet mortalibus, in illorum referētes malitiam: atq; ita magis exacerbabant uulgus suapte sponte procliue ad contumelias. In tam misero rerum statu COSS. *dimissis in propinqua loca qui cōmeatus coëmerent, per singulas quoq; domos ciues frumentū profiteri iusserunt, ut quod superesset familiari usui cōferretur in publicum. quibus artibus effecerūt ne pauperum audacia prorumperet in facinora, utq́; magis uacaret delectus habere. Postremo absumptis omnibus quæ domi ad uictum prodesse poterant, externis commeatibus tardius subuenientibus, foris hoste urgente, intus fame, leuius malūm duxerunt se ac suos externis periculis exponere, quàm intra mœnia seditionibus & inopia confici: eductisq́; copÿs intempesta nocte traiecerūt flumen ratibus, & prius quàm clara dies illuceret castra contulerunt cum hostibus. sequenti uerò die militem produxerūt in aciem. In dextro cornu Virginius*

præer

præerat, in sinistro Seruilius. Lætum id fuit Hetruscis, si semel etiam succederet afflicturis Romanam potentiam, quòd scirent imperij robur in ea stare acie, & spes licet uana uictoriam promitteret, quia Menenij copias iniquo loco superauerant. Commissum est acre prælium & diuturnum: Hetrusci multis cæsis, pluribus amißis, in castra se receperunt. Virginius dextrũ cornu cohibuit ne retro cedẽtibus insisteret, iubens contentos esse præsenti successu. Seruilius alteri cornui præfectus cum suis diu persecutus est eos qui sibi oppositi fuerunt. ut uero ad acliuia uentum est, conuersi Hetrusci succurrente & castrorum præsidio fecerunt in persecutores suos impetum. qui cum aliquantisper restitissent, coacti terga uertere, propulsiq; per decliuia, disiecti paßim cæsi sunt. at Virginius cognito sinistri cornus casu, per montem suos instructos duxit transuerso itinere: & superueniens à tergo hostibus suos persequentibus partem militum reliquit ad prohibendos siqui è castris in auxilium suorum prorumperẽt, cum reliquis hostes inuasit: interea Seruiliani resumptis animis in pugnam reuersi sunt. itaq; circumuenti Hetrusci cum neq; perrumpere possent oppositam aciem, neq; in castra urgentibus à tergo alijs refugere, misere maior pars contrucidati sunt. Romani cruenta uictoria potiti sunt, ne ipsis quidem admodum læto euentu prælij. Consules in castris ibi circa stragem

positis

positis pernoctauerũt. At ea manus Hetruscorum quæ Ianiculũ montem occupauerat, quoniã domo nulla submittebantur auxilia, decreuit præsidio decedere: noctuq; profecta Vlios petebat, quæ ciuitas Hetruscarũ erat sibi proxima. Romani castris potiti, direptis impedimẽtis quæ in fuga per trepidationẽ relicta fuerãt. saucios etiam multos ceperunt, uel in tentorijs iacentes, uel paßim stratos toto itinere. quidã enim desiderio patriæ supra uires ausi conabantur sequi suorũ discessum, postea deficientes collabebantur semineces: quos Romanorũ equites ad multũ uiæ persecuti conficiebant. Fusis fugatisq; hostibus, castello diruto, milites cum spolijs in urbem reuersi sunt, referentes in prælio cæsorum cadauera, miserabile ciuitati spectaculum propter desideratos tot uiros fortißimos, populo ancipite inter luctũ & uictorialẽ lætitiam. Senatus dijs persoluit uotiuas uictimas, consulibus triumphũ negauit. nec ita multo post urbs repleta est commeatibus uarijs, partim coemptis ære publico, partim subuectis à frumẽtarijs negotiatoribus, ita ut restitueretur annonæ pristina uilitas. Finitis bellis externis intestina seditio recruduit, tribunis plebẽ turbãtibus. quorũ cæteras actiones patres impedierunt delinitis singulis: cæterũ accusationẽ Menenij qui superiore anno consul fuerat, impedire frustra conati sunt. Q. Cõsidius & T. Genucius diem ei dixerunt: iussusq; ra-

tionem reddere parum feliciter administrati imperij, & in primis amissæ Cremeræ atq; Fabiorum exitij, cum haud procul inde statiua habuisset, tributis comitijs iudicatus fermè omnibus calculis dānatus est: quamuis esset Agrippæ Menenij filius, eius qui plebem patricijs reconciliatam in urbem reduxerat, quiq; defunctus à senatu publicis impensis magnifice funeratus fuerat, & à matronis honoratus luctu annuo. non tamen capitalis mulcta fuit, sed pecuniaria, si ad nostri seculi mores ac uitas conferatur ridicula: sed illius temporis hominibus suis manibus necessarium uictum quærentibus, præsertim huic cui paupertas pro patrimonio relicta fuerat, grauis, duo milia æreorum aßiū. id nomisma librale fuit, ut tota mulcta sedecim talēta æris cōficeret. Inuidiosum hoc uidebatur eo seculo, ac proinde mitigatum est abrogatis multis pecuniarijs & translatis ad boues pecoraq;, taxato numero ultra quē non liceret magistratui à priuatis mulctā exigere. Hac Menenij damnatio rursus exasperauit erga plebē patriciorum animos, ut neq; agrorū diuisionē fieri permitterent, nec ulla in re uellent ei gratificari. Et paulò pòst ipsam plebem eius iudicij pœnituit, ubi cognouit de eius uiri obitu. nam uitata hominū consuetudine nunquā postea conspectus est in publico: cumq; posset exsoluta mulcta uersari in munijs publicis, paratis ad numerandū

amic

amicis, noluit: sed uita seipsum mulctans domi mœrore inediaq; cōtabuit. nec aliud eo anno gestū est. P. Valerio Publicola, C. Nautio COSS. initio statim anni, alius uir patricius Sp. Seruilius, ut cōsulatu abijt reus capitis fuit, à L. Cæditio & T. Statio Trr. pl. die dicta. ab eo magis infortunij quàm peccati exigebatur ratio, quòd proximo prælio Hetruscos in castra refugientes audacius persecutus quàm prudentius, moxq; eruptione facta repulsus, robur iuuentutis amiserit. Hoc uiri periculū indignißime tulerunt patricij. rem non ferendā inter se dictitātes, eos qui se pro rep. impigre hostibus obijciant, si aduersa fortuna reflauerit ignauiæ accusari ab ijs qui nunquā in acie steterint: atq; hoc modo cohibita ducū audacia libertatē simul & imperium uenire in periculum. itaq; magnis deprecationibus apud plebeios agebant ne damnarēt hominem. ostendentes non esse è rep. damnari duces ob infortunium. postquam autem dies iudicij uenit, progressus in medium L. Cæditius accusationē exorsus est, dicens illius stultitia & imperitia in manifestariam perniciem inductum exercitum, desideratumq; robur & florem Rom. populi, & nisi re cognita collega festinus opem tulisset represso impetu hostium, suosq; ciues seruasset, deleto altero exercitu in posterum dimidium tantummodo uirium habituram fuisse remp. His dictis testes citabat centuriones superstites &

quosdam milites alios, qui ad tegendam suæ fugæ ignominiam, infelicitatē duci uertebant crimini. post hæc magnam miserationem defunctorum mouēs, & cladem exaggerans, multis uerbis contemptim effusis in patriciorum inuidiam ut eos à deprecando deterreret, reo pro se dicēdi fecit potestatem. Tum Seruilius sic defensionem aggressus est. Si in iudicium me uocastis Quirites, et officij mei rationē reposcitis, paratus sum causam dicere: sin ad certum supplicium, & nihilo potiore cōditione futurus sum approbata innocentia, iam nunc arreptū hoc corpus tractate ut libitum est. Sic enim mori felicius existimo quā peracta causa non persuasisse iudicibus. tum enim uidebor merito pati quicquid de me statueritis. uestra quoq; minor erit culpa, si etiamnū incerti criminis reum per irā necaueritis. licebit autem mihi de animis uestris coniecturam sumere ex tumultu aut silentio, utrū ad supplicium proniores sitis an ad iudiciū. His dictis reticuit. mox silentio præbito, & plerisque bono animo esse iubentibus ac quicquid uellet dicere, denuo exorsus est. Ergo si iudices uos Quirites nō inimicos habeo, facile uobis approbabo meam innocentiam. incipiam autē ab ijs quæ uobis omnibus sunt notissima. Ego creatus sum consul cum optimo hoc Virginio, quo tempore Hetrusci communito in Ianiculo præsidio, agroq; Romano in suam potestatem redacto,

spem

spem conceperāt breui se deleturos uestrum imperium. intra mœnia fame interim simulq; seditione laborabatur. nec expediebatur ullum salubre consilium. tam iniquo reip. tempore, tamq; turbulento & horribili, admotus gubernaculis, hostes ope collegæ uici duobus prælijs, coegiq; deserto præsidio discedere: breuiq; pòst famē populi repleto foro commeatibus uenalibus, & successoribus meis agrum hostibus uacuum, urbem sanam ac trāquillam tradidi. Cuius igitur criminis reus sum? nisi forte uictoria crimen est. quòd si aliqui milites in prælio feliciter depugnato ceciderūt, quæ culpa est Seruilij? nec enim deum aliquem duces habent sponsorem uitæ descendentium in prælium: nec ea conditione imperium accipimus, ut omnes hostes deuincamus integris nostris copijs. quis enim mortalium in se tam fortunæ quàm consiliorum euentus reciperet? sed magna operæ præmia semper magnis emuntur periculis. Nec mihi primo cum hostibus congresso hic casus accidit, sed propemodum omnibus qui unquam minore manu maiorem exercitum ausi sunt aggredi. Nam sæpe usu uenit ut qui modo persequebātur hostem mox ipsi fugerent, & qui multos occiderant plures è suis amitterent. Taceo multos omnino uictos accepta clade maxima reuersos domum cum ignominia, quorum nemo pœnas dedit infortunij. Satis enim ad pœnam est ipsa calamitas:

& hoc ipsum laude frustrari grauis ac molesta iactura est ducibus, etiamsi nihil accedat praeterea. Et tamen tãtum abest ut detrectem, quod meo iure possem, etiam pro fortuna causam dicere, ut praeter caeterorum ducum morem patiar in disquisitionem uocari fortunam meã non minus quàm consiliũ: modo hoc unũ praefari mihi liceat, mę humanarũ actionũ felicitatem infelicitatémue non ex ipsis actionibus iudicare, quibus tantam uarietatem inesse uideo, sed ex earũ euentu. qui si ex sententia ceciderit, etiamsi per multa tristia ad eum perueniatur, nihilominus laude ac aemulatione omniũ dignum haberi audio, & ad bonam fortunam referri. quoties uero finis malus est. etiamsi omnia iucunda praecesserint, id non felicitati tribui sed infortunio. Huc igitur spectantes examinate fortunã quae mihi in bello hoc adfuit. Si me uictum fuisse comperietis, malam pronuntiate: sin uictorẽ, bonam. Verùm de fortuna, quoniam eam disputationem molestam uideo, & si plura dicere poßim, desino. Sed quia consilium quoq; meum accusatur, non proditionis aut ignauiae: nec enim tam perfrictae frontis sunt aduersarij, ut haec uulgata caeterorũ ducum reorũ crimina obijcere audeãt: sed imperitiae militariũ artium & insipientiae, quòd periculũ subierim non necessarium usq; ca stra hostem persecutus, reddam etiam huius rationem: cum in promptu mihi sit dicere: aliena

facta

facta reprehendere facillimum esse cuiuis, res egregias gerere perdifficile paucisq; datũ, neq; tam facile futura prospici, ut iudicari de præteritis: quandoquidem hæc sensibus percipimus, illa præsagijs atq; cõiecturis colligimus, in quibus inest fallaciarum plurimum. perfacile item cuiuis esse uerbis ducta re ac regere copias procul periculo, quemadmodum accusatores mei faciunt. Sed ut ista omittam, agite per deos dicite, solus ego aut primus castra uisus sum aggredi, & exercitum per accliuia ducere? an idem fecerunt imperatores uestri alij, euentu uario? Cur igitur omißis alijs me iudicatis si hæc imperite ac parum ex officio facta putatis? quàm multa exempla maioris audaciæ uenerunt in mentem ducibus, quoties tempus non ferret tuta cõsilia? quidam enim signiferis erepta signa coniecerũt in hostes medios, ut segnioribus neceßitatem fortitudinis imponerent, scientibus fœdum supplicium propositum his qui signa non retulissent incolumia. quidam traductis in hosticum copijs ruperunt pontes fluminum, ut desperato effugio pugnaturis audaciam insererent. alij tentorijs unà cum impedimentis crematis, effecerunt ut sui necessario ex hoste peterent quicquid opus haberent. Omitto infinita alia consilia ducum audacißima, uel nunc usitata, uel à maioribus memoriæ prodita, quibus præter spem frustrati nunquàm ad pœnam uocati sunt. nisi hoc forsan

aliquis obijciet, me alijs in manifestā perniciem expositis, ipsum mihi cauisse à periculo. quòd si inter cæteros uersatus postremus excesßi prælio, cui feci iniuriam eiusdem cū alijs fortunæ particeps? atq; hæc de meipso dixisse sufficiat. nunc de ordine amplißimo, quoniam commune odium propter agros non diuisos me quoq; contingit, quod nec accusator dißimulauit, uerum bonam accusationis meæ partem in hoc insumpsit, libet paucis apud uos dicere. dicam autem libere, sicut & uestra utilitas & mea dignitas postulat. Præter ius & fas Quirites facitis, qui pro tot tantis senatus in uos beneficijs nullam habetis gratiam: quòd siquid uestris precibus negauerit, non per inuidiam, sed quia hoc impetrari non sit è rep. irascimini maiorem rationem haberi utilitatis publicæ quàm uestri desiderij. atqui debueratis optima eius consulta boni consulere, & publicorum commodorum respectu à priuatis uestris cupiditatibus absistere: aut si non potestis ratione imperare affectibus noxijs, saltem persuadere quod postulatis, non per uim conari eripere. nam ultronea dona & dantibus iucundiora sunt quàm extorta, & accipientibus magis perpetua quàm illa contraria. Quod uos me Dius fidius non consideratis, sed turbamini & efferamini, ac ne momento quidem temporis ciuitatem quiescere sinitis. Ergo præstat bellum habere quàm pacem, quando in bellis inimicis

male

male facimus, amicis in pace. Atqui si putatis Quirites omnia senatus consilia honesta esse cōmodaq; reip. ut reuera sunt, quin hoc quoq; tale creditis? Sin prorsus nihil ita ut deberent curare opinamini, sed male turpiterq; administrare rempub. quin potius in totum ameto magistratus ipsi capeßitis, in cōmune consulitis, bella pro imperio geritis, quàm acciditis eum paulatimq; consumitis, iudicijs tollentes quemq; illustrißimum? satius enim esset nos in uniuersum à uobis insistari, quàm unum post alium priuatis calumnijs appeti. Verùm non uos in culpa estis, sed concionatores isti qui uos perturbant, nec imperiū ferentes nec imperare ipsi scientes. Et quantum ad istorum insipientiam atq; imperitiam attinet, iam sæpe subuersum fuisset uobis hoc nauigium. nunc uero lapsus eorum corrigit, & ciuitatem seruat incolumem, hic ipse senatus qui tam male audit apud uos. Hæc siue iucunda uobis auditu, siue molesta, uerißima certe ausus sum dicere, ut qui malim ob libertatem reipub. utilem emori, quàm ad solam uoluptatem uestrā loquendo seruari. Hæc locutus, nec ullis amplius querimonijs usus aut deplorationibus deprecationibúsue abiectis & supplicibus, nec quicquā ingenerosum præ se ferens, ceßit in uicem dicēdi succedere uolentibus uel aduocatis uel testibus. itaq; multorum testimonijs subleuatus est, & in primis Virginij collegæ sui, autoris eius

uictoriæ, qui non solum alienum eum à culpa pronuntiauit, uerumetiam laudandum duxit, ut uirum rei militaris peritißimum, ducemq́; fortißimum. addiditq́;, si eos belli huius non pœniteat, ambobus sibi habendam gratiam: sin minus, ambos ex æquo plectẽdos. cõmunicatis enim factis & consilijs fortunam quoq; communem fuisse. mouebat autem non solum oratio uiri, sed & tota uita spectata bonis operibus. nec parũ faciebat ad affectus ciendos habitus hominis, alieno dolore mœsti, & haud minus satagentis quàm in proprio periculo. quo factum est ut etiam desideratorum necessarij, qui alioqui uidebantur implacabiles, molliti mitiores se præstarent, irasq́; ponerent, ut mox apparuit. reus enim calculis omnibus absolutus est. atque ita euasit Seruilius. Paulo post Romani expeditionem susceperunt in Hetruriam ductu P. Valerij COS. Rursus enim Veientes bellum mouerunt ascitis in eius societatem Sabinis: qui hactenus non ausi se admiscere nulla spe uictoriæ, tunc post profligatum Menenium, communitumq́; in Ianiculo præsidium, affectas rati Romanorum uires, & collapsos animos, iuuerunt Hetruscos magnis copijs militum. Quibus cum sua iuuentute coniunctis Veientes, expectabant aliorum Hetruscorum auxilia, Romam ipsam petituri cum maiore parte exercitus, sperantes nemine occurrere audente aut expugnaturos se illam,

aut

aut fame ad deditionem coacturos. Sed dum auxilia cunctantur prauenti sunt à Valerio: qui assumpto copiarum domesticarum robore sociorumq; auxilijs quantũ potuit latenter egressus est. Sub uesperam enim traductis trans Tiberim militibus, nõ longe ab urbe quieuit: deinde medio noctis excitos prius quàm illucesceret admouit alteris castris hostium. bina enim erant modico interuallo inter se distantia, seorsum Hetruscis, seorsum Sabinis tendentibus. Priores Sabinos aggressus est sopitos plerosque, ac ne excubijs quidem satis custoditos, ut qui in pacato solo nihil minus quã hostem timerent de quo nullum nũtium acceperant. itaq; primo impetu castra capta sunt. ibi alij iugulabantur in cubilibus, alij dum arma induunt recens exciti, quidam armati quidem sed paßim repugnantes nullo ordine: maxima pars suis castris effusi, dum altera cursu petunt, ab equitibus intercepti perierunt. In hunc modum captis Sabinis castris, Valerius duxit ad altera, ubi Veientes locum non ualde munitum occupauerãt. hos latere non potuit. nam & dies clara iam erat, & Sabini elapsi è clade similem illis imminere nuntiauerant. itaq; pugna fuit opus. Hetrusci acriter pro castris pugnantes occidebant multos hostium, multos item suorum amittebant, adeoq; anceps certamen fuit, ut diu dubitaretur utrò inclinaret uictoria. tandem à Romano equitatu

impulsi

impulsi refugerunt in castra persequente consule. qui postquã ad munimẽta peruenit, male munita parumq; tuta ut diximus, ea locis aliquot aggressus oppugnationem in multam noctem continuauit. Hetrusci labore non intermisso fessi castra sub diluculum deserunt: quorum pars in urbem fugit, pars per saltus proximos dispersa est. ubi uero hæc quoq; castra capta sunt, iussit reliquum diei dari curæ corporũ: sequenti deinde prædam in utrisq; repertam diuisit uictoribus, quæ magni pretij fuit, & fortissimũ quenq; donauit ex more coronis militaribus. in his præcipuus fuit & in profligandis Veientibus spectatissimus Seruilius superioris anni consul, nuper absolutus iudicio populi, tunc uero legatus Valerij, ante omnes donis ac præmijs honoratus amplissimis. deinde spoliatis hostium cadaueribus & suorum sepultis, consul productum exercitum instruxit ante Veiorum mœnia, ut inclusis pugnæ potestatem faceret. Cumq; nemo prodiret, difficilem uidens oppugnationem tam munitæ urbis, bonam partem agri populatus est: ac mox in Sabinos milite traducto ex illa quoq; regione hactenus intacta prædis per aliquot dies actis, grauem iam nouis impedimentis reduxit exercitum. Venienti populus ad multum uiæ coronatus occurrit suffitum thuris transeunti faciens, & poculis mulsi militem excipiens. Senatus triumphum ei decreuit. Alter consul

C. Nau

C. Nautius, cui Latinorum Hernicorumq; tutandorum obuenerat prouincia, aliquādiu profectionem distulit, non quòd imparatus esset aut timidus, sed in Veientanum bellum intentus, ut siquid accideret illi exercitui, præsto esset urbi agroq; præsidium, si hostis quemadmodum antè admotis ad urbem copijs communire uellet propinquum locum aliquem, unde omnia infesta faceret. interim in Latio cum Aequis & Volscis debellatum est: & nuntij retulerūt prælio uictos excessisse agro Latino, nec iam opus esse auxilijs. nihilominus Nautius rebus in Hetruria prospere cedentibus eduxit exercitū, ingressusq; Volscorum regionem fuga ex parte magna desertam paucis mancipijs potitus est & pecoribus: incensisq; aruis eorum tum segete flauentibus, alijsq; nō paucis damnis datis, nemine subuenire auso reduxit suos incolumes. præterea nihil memorabile gestum est ab his consulibus. A. Manlius inde & L. Furius fuere COSS. Senatus bellum contra Veientes decreuit. ea prouincia Manlio sorte obtigit: qui celeriter eductis copijs castra prope Veios posuit. Hostes inclusi mœnibus aliquandiu per legationes solicitarunt Hetruriæ populos, & Sabinos nouos socios, orantes ut succurrant sibi celeriter: cumq; nusquam impetrarent auxilia, absumptis commeatibus fame urgente prodierunt ad consulem natu maximi & honoratissimi præferentes

supple-

supplicum insignia & pacem petentes. Manlius imperato unius anni stipendio, & frumento quantum in duos menses exercitui sufficeret, ubi hæc allata fuerint, eos se missurum ad senatum est pollicitus, cum quo de pacis legibus agerent. Illi repræsentata incunctãter pecunia, tum stipendij nomine, tum ea quam permissu consulis uice frumenti numerauerunt, Romam profecti sunt: admißiq; in senatum ueniam præteritorũ petierunt, pacemq; in posterũ: ac post multas uel pro pace uel contrà sententias uicit ea pars cui fœdus placebat: & induciæ in annos quadraginta sunt eis datæ. Legati actis senatui gratijs domum reuersi sunt. Manlius parta pace ouãs in urbem redijt. His COSS. census actus est, censa capitũ CXXXM. & aliquot insuper. deinde L. Aemilius Mamercus tertium, & Vopiscus Iulius COSS. fiunt LXXVII. Olymp. qua in stadio uicit Dates Argiuus, Charete Athenis principe. Hi consulatum habuerunt inquietum & laboriosum, cessantibus quidem bellis & pacatis hostibus, sed domesticis seditionibus in salutis periculum adducti unà cũ ipsa repub. nam militaris multitudo quietis impatiens statim flagitauit diuisionem agri publici, inopes instigante tribuno pleb. Cn. Genutio. Is uir audax nec infacundus concionibus suis ad captandam tenuis plebeculæ gratiam abutens, extorquere conabatur à consulibus, ut quod se-
natus

natus iamdudũ de diuidendis agris decreuerat, tandem exequerentur. Hi negabant ad se pertinere quod alieno consulatu decretum esset Cassio Virginioq; COSS. dicentes illorum fuisse id officium. Senatusconsulta non habere uim legis perpetuæ, sed esse instituta unius anni. Elusus hac consulum causatione Genutius, quia nõ poterat maiorem potestatem cogere, aliam uiam ingressus est. cõsularibus Manlio & Furio, qui superiore anno magistratum gesserant diem dixit. Crimini erat iniuria facta plebi, quia non creassent decemuiros qui ex S.C. agros sibi diuiderent. Cur autem antea nemo consulum accusatus sit hoc nomine, cum XII. anni elapsi essent ex quo id S.C. scriptum fuit, et hos duos demum reos uanæ promißionis ageret, nõ iniquas causas afferebat: postremo negabat aliter cogi posse ad diuisionem agrorum præsentes consules, nisi uideant ab alijs exactas pœnas neglecti officij, & idem sibi timendum intelligant. Hæc locutus & populum hortatus ad iudicium, iurauit se permansurum in proposito, nec omissurum accusationem: simulq; diem dixit utriq;. At patricios hoc cognito pauor ingens & cura subijt, incertos quomodo reos possent eripere, audaciamq; tribuni compescere. iamq; decreuerant, siquid durius plebs in consulares statueret, per uim ei resistere, uel si armis opus fuerit. non tamen eò uentum est, inopinato huius periculi

remed

remedio. nam ipso iudicij die, Genutius mortuus in suo lecto inuentus est, nullo cædis aut ueneni laquei'ue, aut alioqui uiolentæ mortis uestigio. Quo cognito & prolato in forū corpore, uisum est omnibus diuinitus impeditū iudicium, moxq; comitia soluta sunt. nam collegarum nemo ausus est renouare seditionem, & ipsis Genutij furorem damnantibus. quòd si cōsules nihil satagentes amplius, seditionē fortuito sopitam siuissent quiescere, nullum eis fuisset periculum: nunc superbe ac contumeliose plebem tractantes, & ostentantes sui magistratus potestatem, magnorum malorum causa fuerunt. nam ad delectum habendum progreßi, citatos nec parentes mulctando uerberandoq; effecerunt ut plebs in furorem uerteretur ex causa huiusmodi. P. Volerō ex plebe uir bello fortis, qui superioribus expeditionibus ordines duxerat, tunc inter gregarios ascriptus, negabat se militem fieri debere, nullam ignominiam in militia meritum. COSS. *offensi eius libertate, misso lictore spoliari hominem & uirgas expediri iusserunt. Ille tribunorum opem inuocans, Prouoco, inquit, ad populum. cumq; consules nihil eius uociferatione mouerentur, & lictor uestem circumscindere pergeret, uir ætate ferox et uiribus rem indignā atus ipse sibi tribunum præstitit, & unum alerum'ue lictorem pugnis probe contusum à se epulit.* COSS. *irati uniuersos apparitores in*

eum

eum concitant. non tulerũt hoc plebeij qui aderant: conglobati sublatoq; clamore se inuicem cohortati, Voleronem eripiunt pulsatis lictoribus. deniq; in COSS. impetus factus est, qui ni è foro se proripuissent, perpetratum fuisset nefarium facinus. Hoc facto in diuersa studia scissa est tota ciuitas: & tribuni qui hactenus quieuerant, efferati inuehebantur in consules: nec iam de agrorũ diuisione, sed de reip. statu maior feruebat contentio. nam patricij ferentes indigne potestatem summam contemptã, ausum apparitores pulsare deposcebant ad rupis Tarpeiæ supplicium. contrà plebeij cateruatim uociferabantur cohortantes se ne libertatem suam proderent: utq; ad senatũ deferrent nomina consulum, & animaduersionẽ aliquam in eos poscerent: qui ciuẽ Romanũ tribunorum opem inuocantem & prouocantem ad populum, cõtempto iure magistratuũ simul & populi, tanquã uile mancipiũ uerberari iusserint. Ita neutris de contentione quicquã remittẽtibus, reliquũ eius consulatus tempus totum inglorium præterijt, nec domi nec foris ulla re gesta memorabili. Proximis comitijs L. Pinarius, P. Furius creati sunt COSS. huius anni principio religionibus quibusdã territatus est populus, multis prodigijs apparẽtibus, & uatibus atq; pontificibus iram deorum denuntiantibus, quòd sacra non rite fierent. nec ita multo post pestilentia inuasit mu-

 lieres

lieres quanta nunquã antea, præsertim grauidas. immaturos enim & mortuos fœtus effundentes & ipsæ moriebantur: & neq; supplicationes circa templa deorum arasq; habitæ, neq; lustrationes priuatæ publicæ'ue quicquã proficiebant. Hac calamitate sæuiente seruus quidã pontificibus indicat, unam uirginum Vestalium Vrbiniam uirginitate amissa impure sacra pro populo facere: qui amotam à sacris & in iudicio conuictam uerberauerunt, traductamq; per urbem uiuam defoderunt. ex incesti patratoribus alter sibiipse manus intulit: alter à pontificibus comprehensus in foro sub furca flagris cæsus ac necatus est. atq; ita demum pestilentia desijt. At seditio iam inueterata plebe à patricijs dißidente rursum renouata est opera P. Voleronis, qui superiore anno ab Aemilio & Iulio COSS. miles pro centurione scriptus imperium eorũ contempserat: postea tribunus hac potißimũ de causa ab infima plebe creatus (nã loco humili natus & in egestate magna educatus fuerat) quòd primus omnium consularem potestatem regiæ parem ipse priuatus contempsisset: tum quòd magistratũ ambiens pollicitus esset ablaturum se potẽtiam à patricijs. Hic quã primum licuit placata deorum ira tractare remp. pro concione legem tulit de tribunitijs comitijs, ut pro curiatis tributa fierent: quorũ hæc est differentia. Curiatis comitijs de re quapiam in sena

in senatu prius tractata suffragia curiatim colligebantur, idq; auspicato: aliàs nisi aues addicerent ea comitia habebãtur pro irritis. Tributa uero inconsulto senatu, nullis auspicibus adhibitis, una die peragebantur à tribulibus. Habebat autem è quatuor collegis duos legis ferendæ socios, atq; ita reliqui superabãtur numero qui dissentiebant, at COSS. *& senatus totusq; ordo patricius legi quo minus perferretur summa ui resistebant: & postquã dies rogationis uenit, in comitio multæ grauißimorũ uirorum & in primis consulum orationes sunt habitæ, declarantium quantum incõmodorum inesset in ea lege. tribuni cõtra suis orationibus refellere conabantur consules, ac uicißim illi tribunos: totusq; is dies per orationum suadentium ac dissuadentium uicißitudines uerborumq; altercationes absumptus est. nocte superueniente tribuni plebis actionem eam distulerunt in trinundinũ. ad præfinitam diem maior etiam quã antea turba confluxit, res non aliter quã prius magna contentione acta est. Id animaduertẽs Volero apud se statuit postbac nec consulibus dissuasionem legis permittere, nec patricijs suffragia, sed in totum eos comitijs arcere. habebãt enim illi sua sodalitia, & cum clientelarum cateruis multas fori partes occupabant, animos addendo legis dissuasoribus, defensoribus contrà obstrependo, aliaq; multa indecora faciebant, quæ præ se fer-*

rent futuram in suffragijs confusionem & uiolentiam. Hæc eius consilia non tam ciuilia quã tyrannica præpediuit alia dira calamitas. Inuasit enim urbem pestilẽtia, reliquam etiã Italiam peruagata, sed nusquam alibi quã Romæ infestior: cui nec humana ope ulla succurri poterat, sed curati æque atq; incurati moriebantur: nec supplicationũ sacrificiorumq́; , & quod extremum afflictis rebus quæri solet remedium, lustrationum priuatarum publicarum'ue ulla erat utilitas. Sæuiebat id malum nullo ætatis, sexus, roboris, imbecillitatis'ue discrimine, aduersus medicinam ac remedia contumax, non mulieribus parcẽs, non uiris, nõ natu grandibus, non iuuenibus: non tamẽ diuturnum, quod solũ in causa fuit quo minus uniuersus deperiret populus: sed torrẽtis in morẽ aut incẽdij uno impetu inuadebat hominem & abripiebat. Sedata hac peste Volero appetẽte sui magistratus exitu, quia legẽ perferre non poterat, proximis comitijs iterũ tribunatũ petijt, permulta magnifice de se pollicens: quod & impetrauit, cum eoq; duo illi collegæ. His patres opposuerũt uirũ iam inde à paternis certaminibus infestum plebi, et nihil detrimenti capere passurum rem optimatium, Appium Claudium Ap. F. quem inuitũ ac ne in campum quidem progressum, nihilominus absentẽ præiudicio suo creauerunt cõsulem. Comitijs facile peractis, nam pauperes cõfestim

è cam

è campo discesserunt audito Appij nomine, consulatum inierunt, T. Quintius Capitolinus, Ap. Claudius Sabinus, ingenio simul & uoluntate dißimiles. Nam Appio placebat externa militia distineri otiosam plebem & inopem, ut uictum quotidianum, quo domi careret, ex hostico suis sibi parans laboribus adiutaret Rom. imperiũ, nec molesta esset patribus rempub. tractantibus. non defuturam honestam belli occasionem ijs qui ad imperium aspirantes inuidiosi essent omnibus. & de futuro argumentabatur ex præteritis, docens omnes superiores seditiones exortas bellis cessantibus. Quintio uero nõ probabatur belli principium quærere, aienti gratũ esse debere si ad bella necessario repellenda uocata plebs pareat: & cõmonstranti fore ut si militiam detrectantibus uim adhibeant, plebs per desperationem abijciat magistratus reuerentiam, quemadmodum cõsulatibus proximis: unde geminum instare periculum. aut enim sanguine cædibusq; ciuilibus seditionem esse compescendam, aut plebem demerendam parum honestis obsequijs. erat autem penes Quintium eius mensis imperium: quamobrem necesse erat collegam nihil inuito illo facere. At Valero cum collegis socijs nihil amplius cunctati de lege quam superiore anno perferre non potuerant, iterum rogationem ferebant, addito legi, ut etiam ædiles eisdem comitijs fierent, & quic-

quid per plebem agi decerni'ue deberet, ageretur tributis comitijs. quod nihil aliud erat, quàm à senatu in plebem transferre potentiam. Hoc cognito consules cura subijt quomodo primo quoq; tempore quàm fieri posset tutissime tollenda esset ea seditio. Appius censebat uocandos ad arma qui saluam uellent Remp. & si qui ex aduerso arma caperent, habendos pro hostibus. Quintius rationibus persuadendam plebem aiebat, & docendam quàm perniciosis consilijs præceps rapiatur per ignorantiam rerum salubrium: extremæ insaniæ dicens ab inuitis ciuibus extorquere, quod impetrari posit à uolentibus. In eam sententiam à frequenti senatu itum est: confestimq; in comitium progreßi COSS. à tribunis petierunt copiam dicendi & diem. ægre utrumq; concessum est. ea dies ubi uenit, foro uaria turba referto, quia factionis utriusq; magistratus subsidijs se firmauerant, dissuasores legis prodierunt in medium. ibi Quintius uir mitis & populari facundia gratiosus, primus ueniã præfatus apposite admodum & plausibiliter cõcionatus est, adeò ut suasores legis hærerent, nihil ualentes afferre uel iustius uel æquius. quòd si collega eius nihil tentasset amplius, actum erat de lege ut iniquißima: nunc illius oratione superba & inopibus auditu molesta factum est ut plebs exasperata ad acriorem & peruicaciorem contentionem accensa sit. non enim ut ingenuos ciues allo

allocutus est, penes quos esset legis sanciendæ irritandæ'ue arbitrium: sed ut uiles inquilinos, nec satis liberos, nimis licenter & acerbe incusauit, decoctionem exprobrans fraudatosq; creditores, defectionem à COSS. raptis signis castra deserta, exiliumq; uoluntarium, periurium & arma pro patria sumpta mox conuersa in ipsius uiscera. Proinde nil mirum, contemptores deorum, periuros, ducum desertores, patriæ quantum in se sit desolatores, nec nisi ad fidem irritandam mores corrumpendos, leges antiquandas, in eam reuersos, impudenter se gerere, nec posse bonorum ciuium officium præstare: sed semper obsequentes suis cupiditatibus plus æquo sibi usurpare: nunc proprios magistratus petendo, eosq; sacrosanctos & nemini obnoxios. nunc quoslibet è patritijs in capitis iudicium uocãdo, legitimaq; iudicia, quibus de capitali pœna ciuiũ exilij'ue mulcta statuitur, contra pristinam consuetudinem peruertendo, & à sinceriore ciuitatis parte ad sordidum & sine lare uulgus transferendo: nunc ad inopis ac meritoriæ turbæ commoda, in nobilitatis iniuriam, leges ferendo tyrannicas & nefarias, ne cognitione quidem harum permissa patribus, sed hoc quoq; honore priuando, quem semper ab urbe condita habuerint etiam sub regibus. his alijsq; similibus probris in eos congestis, à nulla contumelia, nullo cõuitio temperans, postremo in hæc uerba desijt, quibus maxime

plebs offensa est: nunquam in ciuitate caussas quascunq; dissidiorum defore, sed semper alijs post alios morbis laboraturam, dum tribunitia potestas in ea manebit: ostendens omnium institutorum ciuilium consideranda initia, ut pia sint iustaq;: Sic enim natura comparatum, ut è bonis seminibus boni fructus proueniãt, ex malis mali perniciosiq;. Si, inquit, hic magistratus in ciuitatem per concordiam inuectus esset bonis auibus, fuisset nobis multorum magnorum bonorum caussa, concordiæ, bonarum legum, bonæ spei de dijs, innumerorum aliorum. nunc quoniam per uiolentiam, iniquitatem, seditionem, belli ciuilis metum, aliaq; abominanda inductus est, quid bonæ salutaris'ue rei sperandum est admisso semel hoc magistratu? quapropter superuacaneum est auxilia remediáue contra pullulantia mala quærere, quæcunq; potest excogitare humana ratio, pessima radice manente incolumi. nunquam enim diris non infestabimur donec nefasta hæc furia & uomica inhærens ciuitati corrumpet suo tabo honesta omnia. Sed de his aliâs dicetur tempestiuius. nunc quoniam prouidendum est præsenti negotio, dicam quod sentio nihil dissimulans: neq; hanc legem, neq; ullam aliam non prætractatam à senatu patiar perferri me consule: sed tum dictis optimates defendam, tum factis (si opus fuerit) non cedam aduersarijs. Si ante nesciuistis quantã uim consulatus habeat,

certe

certe discetis me consule. Sic Appius. Tum ad respondendum surrexit C. Lectorius tribunorum natu & dignitate maximus, uir bello spectatus, nec inidoneus tractandis ciuilibus negotijs. Hic altius rem repetens multa pro plebe dixit. Hos uituperatos à consule inopes, post exantlatos tot labores bellis uarijs, non solum sub regibus quod necessitatis uideri poterat, uerum etiam deinceps pro patriæ libertate parandoq; imperio, nullam retributionem accepisse à patritijs, nullius communis boni participes, sed quasi captiua mancipia libertate per eos exutos: cuius recuperandæ desiderio coactos relinquere patriam, & alias sedes quærere, ubi homines ingenui non paterentur seruilia. deinde nec uim factam senatui, nec bello acquisitum reditum. rogatos ut relicta reciperent, cessisse ciuium suorum precibus. deinde commemorauit iusiurandum & leges reditus: in quibus erat primum omnium offensarum obliuio, deinde proprius plebis magistratus, qui subueniret pauperibus & aduersarios eorum reprimeret. Post hæc recitauit leges nuper à plebe latas, de iudicandis quibuscunq; patritijs, & de suffragijs à cẽturiatis ad curiata comitia trãslatis. Hæc pro plebe locutus sermonem uertit ad Appium. Et postea, inquit, tu audes his conuitium facere, per quos magna ex parte, illustris ex obscura, hæc ciuitas est reddita, seditiosos uocans & exules? quasi non omnes meminerimus,

tuos maiores dißidentes à Sabinorum proceribus, relictis patriæ sedibus huc uenisse supplices: nisi forte uobis honestum est libertatis desiderio patriam antiquam reliquisse: Romanos idem fecisse non decet. Audes etiam uituperare tribunitiam potestatem, ut in urbem inuectam malo Reipublicæ? & suades his tollere pauperum auxilium sacrosanctum à dijs hominibusq; confirmatum, inimice plebis tyranno quàm ciui similior? nec sentis te interim & senatui conuitiari, & huic quem geris magistratui? nam totus senatus in reges insurrexit propter intolerabilem eorum superbiam uiolentiamq;, & creatis COSS. priusquam illos pelleret alijs regiam potestatem tradidit. itaq; quod de tribunatu pl. dicis, malo Reip. in ciuitatem receptum, quia ex discordia natus est, id dictum in consulatum recidit. nec enim aliunde ortus est, quàm ex patritiorum defectione à regibus. Sed quid ego hæc tibi loquor quasi bono ac moderato ciui? quem omnes hi sciunt durum, asperum, infestum plebi natum, nec ullo modo posse propter genuinam feritatem mansuescere. quin potius omißis uerbis te aggredior, & ostendo tibi quantam uim plebs habeat, quam te non puduit sordidam & sine lare appellare: quantaq; sit huius magistratus potestas, cui te leges cogunt cedere. Ergo nihil dißimulans ad rem ueniam. Hæc locutus per omnia sacra deierauit, nolle se nisi perlata

lege

lege uiuere. Tum silentio facto & omnibus in certamen intentis, quidnã incepturus esset, iubet Appium concione excedere. Quo non parente, sed stipante se lictoribus aliaq; turba quam in hoc paratam domo adduxerat, & repugnare malente quàm excedere, Lectorius indicto per præconem silentio pronuntiauit, collegium tribunorum iubere duci consulem in carcerem. ac mox iussus apparitor accessit eum apprehensurus, sed à proximo lictore pulsatus & repulsus est. ad quod factum clamore ex indignatione circunstantium coorto, uadit ipse Lectorius cohortatus uulgum ut adesset auxilio, ualido globo iuuenũ se opponente, quos circa se habebat Appius. secutæ sunt fœdæ altercationes uociferationesq; & protrusiones, postremo rixa prorupit ad pugnos atq; inde ad iactus lapidum. Efferuescẽs malum ne ulterius procederet effecit alter consul Quintius, rogando omnes obsecrandoq; unà cum senioribus senatoribus, & in mediam pugnam se proijciendo. & iam parum diei supererat, ut uel inuiti dirimerentur. Insecutis diebus magistratus accusabant se inuicem: consul tribunos, eripere sibi magistratum uoluisse duci iubentes in carcerem: tribuni consulem, pulsasse sacrosancta corpora: & præferebat Lectorius manifestas suggillationis notas in facie: tota ciuitate dissidijs efferata. Plebs cum tribunis occupauit Capitoliũ, diurnis nocturnisq; id seruans

excub

excubijs. Senatus magna cura quærebat modum quo sedaretur seditio, sollicitus tum propter periculi magnitudinem, tum propter dissensionem consulum. Nam Quintius concedi plebi non iniqua petenti censebat, Appius emori malebat quàm cedere. Cumq; nullus contentionum finis fieret, Quintius seorsum tribunos, seorsum Appium orabat obsecrabatq;, ut publica commoda plus quàm priuatos affectus apud se ualere sinerent: & animaduertens illos iam experientia sapientiores factos, collegam uero in sua manere peruicacia, persuasit tribunis ut in potestate senatus fierent. deinde conuocato senatu, ualde laudatis tribunis, obsecrauit collegam ne publicæ saluti obsisteret: moxq; consulares rogauit sententiam. Primus P. Valerius Publicola pro sententia dixit: Quæ inuicem se criminentur tribuni & consul, mutuasq; iniurias per tumultum factas, quoniam non dolo malo nec priuatæ rei causa eò uentum esset, sed per contentionem de Republica remitti debere mutuum, nec uocari in iudicium. Quod uerò ad legem attineat, quoniam Appius consul non patiatur eam ferri senatu inconsulto, referri ad senatum de ea. Cæterum tribunos unà cum consulibus operam dare ut concors sit ciuitas, & decorum seruetur in ferendis suffragijs. Probata omnibus hæc sententia Quintius confestim de lege ad senatum retulit: & post longam dissuasionem Appij tribunorumq;

norumq; suasiones, uicit ea senatus pars quæ rogationem permittebat: factoq; S. C. & reconciliatis magistratibus, plebs ob uoluntatem senatus lata legem comprobauit suo suffragio. Ex illo tempore usq; ad nostram ætatem comitia creandorum tribunorum atq; ædilium absq; auspicijs peraguntur suffragio tribuum. atq; is finis eius seditionis fuit. Paulò pòst placuit exercitus conscribi, & utrumq; consulem contra Aequos atq; Volscos proficisci. Nuntiabatur enim utriusq; gentis magnas copias populari agros sociorum. Comparatis celeriter exercitibus, Quintius Aequos, Appius Volscos, prouinciam sortitus est. Vtriq; cõsuli negotium successit ut succedere par fuit. Exercitus Quintij lenitatis eius & æquitatis amore prompte iussa capessebat, pleraq; munia sponte exequens, quò duci suo honorem pararet atq; gloriam: magnamq; hostici agri partem prædabundus peruagatus est, Aequis obuiam prodire nõ audentibus, unde magna præda potitus est: nec multo pòst incolumis in urbem rediјt cum duce rebus egregie gestis conspicuo. Qui uerò Appij ductu profecti sunt, odio ducis in disciplina contineri non potuerunt. nam & aliàs toto eius militiæ tempore data opera negligenter rem gesserunt atq; contumaciter: & in aciem contra Volscos producti noluerunt congredi: sed & centuriones & antesignani, quidam etiam desertis signis in

castra

castra se receperunt: & nisi hostes inopinatam fugam mirati, insidiasq; ueriti abstinuissent à persequendo, perisset maior pars militum. id faciebant præ inuidia, ne consul uictor triumpho alijsq; ornaretur honoribus. Sequenti die cum ille increparet ignominiosam fugam, hortareturq; ad abolendam eam ignominiam, ac nisi fortiter resisterent, minaretur pœnas statutas legibus, pergebant detrectare uociferantes, abduceret se ex infestis terris saucios & ob id ad pugnam inutiles. multi enim integras corporis partes quasi uulnerati obligauerant. itaq; Appius coactus est exercitum ex hostico deducere. Volsci extremum agmen carpentes non paucos intercmerunt. Vt uerò in pacatum uentum est, consul pro concione militibus exprobrata ignauia, ait se ut in desertores animaduersurũ: multumq; deprecantibus senioribus & honoratis ne publicæ cladi aliam nouam calamitatem adderet, nihil motus decresse respondit: ac mox & centuriones quorum cohortes fugerant, & antesignani quorum signa amissa fuerant, partim securi percußi sunt, partim occisi fustibus. reliquæ copiæ decimatæ sunt: quæ pœna solennis apud Romanos est eorũ qui ordines deseruissent signáue amisissent. Post hæc exosus dux cũ mœsto & ignominioso exercitu ad comitia redijt. Sequenti anno consulatũ inierunt L. Valerius iterum, Tib. Aemilius. nec diu cessauerunt tribuni, sed mentionem

fecerunt legis Agrariæ: aditisq́; consulibus postulabant ratum haberi quod senatus promiserat consulatu Sp. Caßij & Proculi Virginij, afferentes preces & obsecrationes maximas. & habuerunt fauentem utrumq; consulem, Tib. Aemilium propter offensam ueterem nõ omnino iniustam, quia patri eius triumphum petenti senatus negauerat: Valerius autem reconciliare sibi plebem cupiebat, insensam propter mortem Sp. Caßij, quem ipse quæstor tyrannidis affectatæ conuictum & damnatum affecerat supplicio, hominem ætate sua rebus domi forisq́; gestis clarißimum, qui primus mentionem Agrariæ legis in ciuitatẽ intulerat, eo nomine potißimum exosus patritijs, quasi plebem ad se allectans. Igitur pollicitis COSS. relaturos se de diuisione publici agri ad senatum, & cõfirmationem legis adiuturos, freti his tribuni uenerunt in senatum, & uerbis usi sunt mansuetis: quibus nil contradicentes consules, ne uiderentur contentionẽ quærere, seniores rogauerunt sentẽtiam. Primus autem rogatus est L. Aemilius pater alterius consulum, qui dixit sibi è Republ. uideri si bona publica poßideantur ab omnibus potius quàm à paucis: gratificandumq́; plebi ut ea cõceßio imputetur pro beneficio. sæpe enim coactos ei cõcessisse quod sponte largiri noluerant. tum occupatores earum possesionum qui tanto tẽpore clam fructus inde percepissent, gratias habere debere

pro

pro tam diu dißimulato negotio: & si uetentur in posterum, non debere pertinaces esse. Addebat, præter ius receptum consensu gentium, quo publica habentur omnium communia, priuata uero possessiones quas quisq; bono modo sibi parasset: necessitatem etiam incumbere senatui, quòd de agro diuidendo S. C. factum sit ante annos septemdecim. ostendebatq; id decretum in utilitatem publicam, ne ager incultus iaceat, néue urbani pauperes nihil negotij habentes, ut nunc, alienis bonis inuideant: utq; iuuentus educetur in domesticis patrimonijs, & honeste educata tanto fiat animosior. nam eos qui nihil rei familiaris habeant, & ex mercenarijs operis se alant, aut omnino nullos liberos sibi cupere, aut si procreandis dent operam, parum felices fructus prouenire coniugij, nimirum humilis & mendicitati proximi. Ergo, inquit, pro sententia dico, S. C. cuius executio propter secuta turbulenta tempora dilata est, confirmandum à COSS. creandosq; decemuiros qui agros diuidant. Post hunc Appius Claudius superioris anni consul rogatus cõtrariam dixit sentẽtiam, docens nunquam senatus uoluntatem fuisse ut diuiderentur publica: qui si uoluisset, iamdudum id fecisset. Sed deliberandum id distulisse in tẽpus aliud, quo facilius sopiretur seditio quam tum excitabat consul affectans tyrannidem. Quo damnato neq; successores cõsules ex eo S. C. quicquam

quam egisse, cernentes quantis malis aditus in ciuitatem aperiretur, si reciperetur mos publica diuidendi pauperibus: neq; per continuos deinceps XV. *consulatus ullū consulē, licet plebe sæpius periculose tumultuante, sustinuisse quicquā facere contra bonum publicū: ut qui ne ius quidem finiendorum agrorum ex illo* S. C. *habuerint, sed soli primi quorum consulatu id factum sit. Ergo, inquit, ne uobis quidem Valeri tuq; Aemili de diuidendis agris referre licet, quod à senatu uobis mandatum non est: nec recte facitis aut ex institutis maiorum uestrorum honestißimorū, atq; adeò non sine periculo. Hæc de* S. C. *quo tot annis pòst* COSS. *facti non tenemini, dixisse sufficiat. de illis porrò qui uel per uim uel clam occupant publica, paucis dicam. Siquis compertū habet aliquē frui agris quorū se legitimum possessorē approbare nequeat, deferat eum ad consules iudicandum iuxta leges, quas nil opus recentes condere. iamdudum enim scriptæ sunt, nec adhuc antiquatæ. Quoniā autem & de utilitate disseruit Aemilius, asseuerans eam diuisionem bono fore omnibus, ne hāc quidem partem non coargutam relinquam. Videtur enim mihi præsentem tantummodo rerum statum spectare, in futurū nequaquam prospicere: & paruā rem putās publica concedi otiosis egenis hominibus, nescit quantorū malorum causa in hoc sita sit. Sic enim semel admissus*

malus mos permanebit in urbe grauis ac perniciosus in perpetuũ. potiri enim malis cupiditatibus auget eas non eximit, id quod res ipsa declarat. Quid opus est uos meis aut Aemilij uerbis credere? Nostis ipsi quantũ hostium uicimus, quantum agrorum populati sumus, quantum prædæ ex oppidis expugnatis partum est, magno hostium dispẽdio, qui olim beati nunc ad egestatem redacti sunt. Ab his cõmodis nemo istos repulit, qui nunc de inopia queruntur, ex æquo fuerunt huiusmodi lucrorum participes. num igitur ex his lucris aliquid accessit eorum fortunæ pristinæ, aut ideo in re lautiore sunt? Vtinam essent, ut minus molestos cohabitatores haberemus. at nunc uidetis & auditis eos queri de extrema inopia. itaq; etiãsi quæ petũt impetrauerint, atq; ampliora etiã, nihilo maiores facultates habebunt. nõ enim in fortunis eorum inest egestas, sed in moribus, quos ne regum quidẽ & tyrannorum omniũ exatiauerit munificentia, nedũ unum rusculũ. quibus si hæc cõcesserimus, idẽ faciemus quod medici qui ægrotis morem gerunt. non enim ægra pars ciuitatis sanabitur, sed sana inficietur contagio. In uniuersum P. C. magna uobis cura opus est & diligentia, ut in integrum restituatis corruptos ciuitatis mores. Videtis quò processerit plebis immodestia, utq; detrectet imperiũ consulũ: quam adeò non pœnitet domesticorum facinorum, ut

in

in castris quoq; agatur eisdem intemperijs, arma proijciens, ordines deserens, signa prodens hostibus, ante congressum ignominiosè fugiens, quasi ageretur de mea gloria, non de securitate incolumitateq; patriæ. Et nunc Volsci de Romanis trophæa statuunt, & templa illorum nostris ornantur spolijs, iactantq; se ut nunquam antè illi populi, paulo prius ducibus nostris supplices ne occidione perirent aut uenirent sub hasta. Hiscine factis æquum aut honestum est uos referre gratiam? hæccine remunerari diuisione agri publici? cuius partem, quam isti sibi postulant, hostis occupat. Sed quid opus est hos accusare? qui male nati, male educati, paruam honestatis rationem habent: cum uideamus maiorum instituta ne in nostris quidem manere moribus. grauitati nonnulli nomen imponunt superbiæ, quæ iustitia est appellant stultitiam, quæ fortitudo insaniam, rusticitatem quæ est modestia. contrà quæ apud priscos illos odiosa erant, hæc efferuntur & in admiratione sunt hoc corrupto seculo: ignauia, loquacitas, malitia, uersutia, habentur pro sapientia: quẽadmodũ simplices & in nullo bono proposito constãtes tractabiles habentur & dociles, cũ à talib. multæ potentes ciuitates subuersæ sint funditus. Hæc P. C. *siue auditu iucũda uobis sint siue molesta, certe uere dicta sunt & libere, si persuasero uobis utilia nũc, tuta in posterũ: mihi uerò qui pu-*

blicorum commodorũ amore contemno priuatas inimicitias, allatura non mediocria pericula. Scio enim ratione futura præsagire, et quid mihi accidere poßit exemplum ex aliȷs sumere. In hanc Appiȷ sententiam aliȷs fermè omnibus discedentibus senatus dimissus est, iratis tribunis quòd repulsam paßi sint, & iam tũ uindictam spirantibus. itaq; post longã consultationẽ placuit eis diẽ Appio dicere, lite æstimata capite, idq́; mox pro cõcione fecerunt, hortati omnes ut ad eam diẽ adessent ad suffragia. Crimina erãt hæc. Malas eũ contra plebẽ sentẽtias dicere, seditionẽ in ciuitatẽ inducere: intulisse uiolẽtas manus sacrosancto tribuni corpori: exercitui præfectum clade accepta reuersum esse cũ ignominia. his ei pro cõcione obiectis, dieq́; dicta, denũtiauerunt ut ad causam dicendam se sisteret. Id cum omnes patriciȷ ferrent ægerrime, nihilq́; sibi ad summam solicitudinem reliquum facerent quo reum seruarent, Appiumq́; hortarentur ut tempori cedens habitum præsenti fortunæ cõuenientem sumeret: negauit se quicquam abiectum suisq́; maioribus indignum admissurum, addens se milies emori malle, quàm alicuius genua tangere. eos quoq; qui pro ipso deprecari parabant uetuit, dicens duplicatum pudorem sibi fore si alios pro se facientes aspiceret, quæ sibiȷipsi parum decora putaret. Hæc aliaq́; multa similia dictitãs, nec uestimento nec uultu mu-

tato,

tato, nec quicquã remittens de magnanimitate pristina, ut uidit totam ciuitatem eius certaminis expectatione arrectã, paucis ante iudicium diebus mortem sibi consciuit. eius tamẽ necessarij morbo extinctum finxerunt. prolato deinde in forum corpore filius eius à tribunis & COSS. petijt, ut sibi more maiorum liceat pro concione patrẽ oratione funebri ornare. tribuni uero dum adhuc uocaretur populus à COSS. urgendo denuntiabant adolescenti, tolleret cadauer è foro. Non tulit hoc populus, nec dissimulauit hãc iniuriam, ut inhonoratum corpus eijceretur, sed permisit adolescentem patri extremum & moribus receptum honorem persoluere. atq; hic finis fuit Appij. Cæterum COSS. conscriptas copias eduxerunt ex urbe, L. Valerius cõtra Aequos, Tib. Aemilius cõtra Sabinos. nam hi seditionis tempore in agrum Romanum irruptione facta, eiusq; magna parte uastata, multum prædæ abegerant. Aequi aliquoties cum hoste congressi, multis uulneribus in castra firmo loco sita compulsi, deinde abstinebant à prælio. Valerius oppugnationem eorum aggressus, prohibitus est diuinitus. iam enim progresso & rem inceptanti caligo superne cum imbre magno incubuit, simulq; fulgura & aspera tonitrua. exercitu uerò tempestate disiecto confestim serenitas redijt. Hac religione uatumq; monitis motus consul, omissa oppugnatione ad uastandos

corũ agros uersus est, concessaq; militi tota præda, reduxit domum copias. Tib. Aemilium diu contemptim per hosticum uagatũ & iam nihil hostile timentem Sabini aggreßi sunt: collatisq; signis pugnatum est à meridie usq; uesperã, nox diremit prælium, incerta uictoria. Sequentibus diebus utriq; suos funerauerunt, & castra cõmuniuerũt: cõtentiq; sua tueri, neutri lacessebãt alteros: tandemq; diuersi abierunt. Sequenti anno LXXVIII. Olympiade, qua in stadio uicit Parmenides Pestanus, Theagenide Athenis principe, COSS. Romæ fuerunt, A. Virginius Cælimontanus, T. Numicius Priscus, quorum consulatus initio nuntiatum est Volscos aduentare cum magno exercitu: nec multo post incendium suburbani cuiusdã castelli agrestium fuga deserti conspectum est. Consules quia nondum illuxerat mißis speculatũ equitibus, & dispositis per mœnia custodijs, ipsi ante portas stationem habebant cum expeditißimo quoq;, expectantes quid renuntiarent equites. deinde clara iam luce cum militibus interim collectis contra hostes properabant. at illi direpto incensoq; castello celeriter se inde proripuerunt. consules restincto incendio, præsidioq; loco imposito, in urbem reuersi sunt. Post aliquot dies ambo consules cum domesticis & auxiliaribus copijs profecti sunt Virginius in Aequos, in Volscos Numicius, pariter felici successu. nam Virgi-

nium Aequi agros suos impune uastare passi sunt, non ausi congredi: semel tantum lectorum uirorum manum collocauerunt in quodam nemore, quæ hostes palantes aggrederetur ex insidijs. sed is conatus fuit irritus, quia mature dolum senserunt Romani. acri pugna commissa multos ex suis Aequi desiderauerunt, nec amplius uoluerunt martē experiri. Numicio quoq; ducenti exercitum ad Antium, quod tunc inter primarias Volscorum urbes fuit, nullus exercitus se opposuit, sed omnes populi defensabant se mœnibus. interea uastatus est ager arbustis excisis, & oppidulum maritimum captū, quod Antiatibus erat nauale simul & forum rerū uenalium ad uictum pertinentium, quæ negotiationibus maritimis subuehebātur, interdum & latrocinijs. Hoc direpto mancipia, pecuniæ, pecora, merces, in prædam cesserunt militi. Libera corpora, quæ cladi superfuerunt, sub hasta sunt uendita. Captæ sunt etiam uigintiduæ longæ naues Antiatium, & alia nauium armamenta instrumentaq́;. Post hæc consulis iussu ædes incensæ sunt, naualia diruta, æquata solo mœnia, ne oppidum relictum Antiatibus esset usui. atq; hæc seorsum gesta sunt singulorum consulum auspicijs. Post hæc coniunctis duobus exercitibus fines Sabinorum ingressi, agrosq́; depopulati, sub finē anni reduxerūt domū copias. T. Quintio Capitolino, Q. Seruilio Prisco COSS.

 statim

ſtatim initio anni fuit in armis Romanus exercitus, auxilijs quoq; ſociorum ultro conuenientibus. moxq́; COSS. uotis in Capitolio factis, luſtratoq́; exercitu, contra hoſtes profecti ſunt. Sabini, quæ Seruilij prouincia fuit, adeò nõ pugnauerunt, ut ne exercitum quidem producerent: ſed intra munimenta ſe continentes ſpectabant agrorum uaſtationem, uillarum incendia, ſeruitiorum transfugia, ut minimo negotio magna præda ſimul aucti & gloria Romani domum repeterẽt. Interea Quintius cõtra Volſcos Aequosq́; profectus, qui coniunctis copijs ad Antium conſederant, militari gradu iter emenſus opinione citius eis ſuperuenit: nec longe ab eorum caſtris, ubi primum in conſpectum uenit loco plano impedimẽta depoſuit, ne uideretur metuere hoſtem longe præſtantem numero. Vtrinq; deinde ad pugnam parati proceſſerunt in aciẽ, congreßiq́; dubio marte certauerunt uſq; meridiem, laborantibus continue ſubmittentes ſubſidia: qua parte potior erat Volſcorum Aequorum'que conditio, Romanis quod numero deerat alacritate ſupplentibus. Ibi Quintius uidens multos ſuorum cecidiſſe, ex ſuperſtitibus plurimos uulneratos, cogitabat receptui ſignum dare: ſed ueritus ne opinione fugæ hoſtibus animos adderet, perdurare maluit: aſſumptisq́; fortißimis equitum, dextro ſuorum cornui, quà maxime laborabatur, ſuccurrit: &

nunc

nunc tribunorum centurionumq; ignauiam increpans, nunc anteacta prælia memorans, nunc ignominiam si fugiant periculo coniunctam ponens ob oculos, ad ultimum opportunissimo figmento rem labantem sustinuit, quod & suis audaciam, & hosti pauorē attulit. dixit enim alterū cornu fugatis hostibus iam castris illorū esse proximum: simulq; impressionē in hostes facit, ipse cum tota fortissimorum equitum turma relictis equis pedestrem pugnā capessens: moxq; omnes exēplo accensi, quasi alij facti, propellunt oppositos, Volscis qui erāt in aduerso cornu non amplius resistere ualētibus. Quibus profligatis Quintius rursum conscenso equo in alterum cornu aduolans ostendebat fugatam partem hostium. cohortabaturq; ne uirtute cederent alteris. quo facto cessit tota hostium acies effusa fuga castra sua repetens. nec tamen diu Romanus institit, mature signo receptui dato, nec uiribus iam nec armis integris. Interiectis deinde aliquot dierum inducijs, qui sepeliendis cæsis curandisq; uulneribus, & reparando bello impensi sunt, denuo pro castris Romanis certatum est. Nam Aequorum & Volscorum copijs auctis supplemento misso à circumuicinis populis, dux eorum fretus suis copijs, quintuplo quàm hostiles essent maioribus, uidensq; Romana castra parum munito loco sita, oppugnandi tempus adesse putauit. quod ut semel

apud se statuit, eductis circa mediam noctem militibus Romanos circundedit ne clàm è castris discederent. Gratum hoc fuit Quintio, cui non ignota erat multitudo hostiũ: expectataq́; hora diei fermè tertia, uigilijs uelitationibusq́; fessos animaduertens non centuriatim nec instructis accedere ordinibus, sed paßim & temere, aperta porta erupit cum lectißimis equitũ sequentibus denso agmine peditibus. At Volsci territi hac audacia furiosoq́; impetu, breui à castris repulsi sunt. non longe inde aberat leniter accliuis tumulus: in eum cursu se receperunt, ut interquiescerent, moxq́; instaurarent aciem. Sed non licuit eis se recolligere, hostibus in uestigijs hærentibus constipatis qunatum poterant ne impellerentur per decliuia. certatumq́; est ad multum diei, multis utrinq; cadentibus. Volscis & numero & loco superioribus neutrum profuit, Romana uirtute peruadente omnia: depulsiq́; tumulo & ad castra refugientes in medio multi occisi sunt. Semper enim Romanus tergo hærebat, nec prius destitit, quàm castris ui potiretur, itaq́; captiuis corporibus, equis, armis, pecunijs permultis in suam potestatem redactis, eam noctem in captis castris exegerunt. Sequenti die paratis rebus ad oppugnationẽ necessarijs consul in Antiatem agrũ mouit, trigesimo inde distantem stadio. Intrat Antio tunc Aequorum auxiliariorũ præsidiũ: qui Romanorũ audacia

territi

territi cogitabant inde profugere. Sed re Antiatibus cognita, ustiti abire, consuli auerunt de urbe Romanis tradenda si uenirent. hoc quoq; consiliũ indicio compertũ à ciuibus effecit ut tẽporis iniquitati cederent: cõsentientibusq́; præsidiarijs Quintio se dediderunt, his cõditionibus, ut Aequi fide COS. accepta decederent, Antiates præsidio Romano in urbẽ suã recepto imperata facerẽt. Sic potitus Antio COS. accepto stipẽdio cæterisq; quibus opus habebat exercitus, relictoq́; ibi præsidio reduxit militem, exceptusq́; est honorifice triumphali pompa in urbem inuectus. Anno deinde insequenti Tib. Aemilius iterum & Q. Fabius COSS. sunt. hic Fabius erat unius trium fratrum filius, qui cum clientelis suis ad Cremeram interierant. Horum consulatu tribunis rursum agrarios concitantibus, & adiuuante Aemilio consule, senatus demereri plebẽ ac subleuare cupiẽs, decreuit ei diuidi agri de Volscis & Antiatibus superiore anno capti partem aliquam. Triumuiri agro dando creati sunt, ipse T. Quintius Capitolinus, cui se Antiates dediderant, L. Furius, A. Virginius. Id nõ admodũ expetendũ uisum est plerisq; plebeijs, quasi ablegarentur à patria. adeoq́; pauci nomina dedere, ut ad explendum coloniæ numerum Latini & Hernici qui uellẽt adderentur. his triumuiri agrum diuiserũt, parte quadã eius relicta Antiatibus. Interea consul

ſul uterq; profectus eſt cum exercitu, Aemilius in Sabinos in Aequos Fabius. Aemilius nuſquam hoſtem pugnare paratū inuenit: ſed impune peruaſtato agro ad comitia tempore uocante rediјt. Aequi non expectatis cladibus à Fabio pacem petiere. COS. imperato duorum menſium frumento, binis in ſingulos milites tunicis, ſtipendio ſex menſium, & ſiquid opus habebat præterea, inducias eis dedit donec à ſenatu conditiones acciperent. Patres ad Fabium legatos gentis remiſerunt, permiſſo ipſi conditionū arbitrio. ex eius autoritate ſecutum eſt fœdus his legibus. Aequorum populi ſaluis ſuis agris Romanorū ſubditi ſunto, Romanis nihil mittūto, præter auxilia quoties accita fuerint, eaq́; ſumptu proprio. Icto fœdere Fabius reduxit exercitum, & unà cum collega magiſtratus in annum ſequentem deſignauit. Hi fuerunt Sp. Poſtumius Albinus, Q. Seruilius Priſcus iterum, COSS. Horum conſulatu Aequi recens acceptam pacem ſibiјpſi fecerunt irritam ex cauſa huiuſmodi. Antiates qui urbana & ruſtica prædia habebant, manſerunt in eis colentes tam nouorū colonorum agros quàm ſuos, pro locatione tantum pendentes certam partem fructuum: cæteri qui nihil tale habebant, patria relicta excepti libenter ab Aequis, Latinorū agros infeſtabant latrocinijs, paulatim in ſocietatem aſciſcentes audaciſsimum quēq; gentis Aequorum

egentiſſi

egentissimumq́;. Super hac re Latinorum legatis apud senatum querētibus, & aut exercitum ad se mitti, aut arma ad defensionem sibi permitti postulantibus, patres neutrū concesserunt: sed tribus legatis electis, quorum princeps erat Q. Fabius, qui pacem genti dederat, mandauerunt eis scitari à proceribus populorum, utrum consilio publico manus latronum mittantur in agrum sociorum Romanumq́;: nam huius quoq; partem incursauerant exules: an nihil id ad publicam causam pertineat. & si priuata ea facinora esse responderint, res repetere noxiosq́; ad supplicium deposcere. Aequi legatis ambigue responderunt, negātes latrocinium fuisse publicum, nec tamen uolentes eius autores dedere, qui amissa patria uagi ad se uenissent supplices. Tum Fabius indignans & fidem fœderum inuocans, ut uidit Aequos simulate agere, tempusq́; ad deliberandum petere, inuitatus ad hospitium annuit quo res eorum uiseret: circumductusq́; per loca sacra et publica, armorumq́; officinas, cū animaduerteret quædam iam perfecta, quædā adhuc esse in manibus, facile mentem eorum intellexit. in urbem deinde reuersus renuntiauit senatui quæ audierat & uiderat. qui nihil amplius cunctatus fœciales decreuit eò mittere, denuntiaturos bellū nisi exules Antiatum expellerent, & res per iniuriam ademptas pollicerētur reddere. Aequi satis audēter responde

responderunt, non inuitos se bellum accipere. non licuit tamen Romanis exercitum eo anno cōtra illos mittere, siue auspicijs uetantibus, siue quòd magna parte anni laboraretur morbis uarijs. tantum præsidio sociorū COS. *Q. Seruilius adduxit manum modicam, cum qua in agro Latino statiua habuit. In urbe ædem Dij fidij collega eius Sp. Posthumius dedicauit nonis iunijs in luco Bellonæ, locatam ab ultimo regū Tarquinio, non tamen ab illo consecratam. Sed tum demum ex* S.C. *id fecit Posthumius, ut testatur eius ædis inscriptio. Aliud nihil memorabile his* COSS. *gestum est. Olympiade* LXXIX. *qua uicit Xenophon Corinthius, Archedemide Athenis principe* COSS. *facti sunt T. Quintius Capitolinus tertium, Q. Fabius Vibulanus iterum, quibus ambobus senatus magnos & bene instructos exercitus attribuit. Quintius iussus est seruare pacatos agros à finitimorū iniurijs, Fabius ad populandam Aequorum regionem missus est. is hostem in finibus obuium habuit, occurrentem cum magno exercitu. cumq; utriq; castra opportunis locis communissent, progressi in campum, priores aliquanto Aequi, mox & Romani, pugnauerunt ad multum diei strenue, singulis in sua dextra uictoriam collocantibus. postremo continuis ictibus hebetatis plerorūq; gladijs, duces receptui signo dato reduxerunt in castra suos exercitus. Post hæc non amplius totis*

uiribus

uiribus certatum est, sed tantum continuis uelitationibus inter aquatores & deductores commeatuum, æquo marte plerunq;. Dum hæc geruntur, pars quædam Aequorum exercitus per incustoditos tramites inuasit in eam Romani agri partem, quæ maxime auersa erat à suis finibus, ac proinde minus custodita, ex qua multos captiuos, multum prædæ abduxit: insciÿsq; Quintianis penes quos erat agrorum custodia, recepit se in sua: idq; sæpius factitabant magno rubore consulum. Tandem Fabius cognito ex captiuis & exploratoribus è castris Aequorum profectum robur exercitus, ipse quoq; in castris suis senioribus relictis noctu exÿt cum florentißimis equitum atq; peditum, & paulo post hosti iam præda onusto superuenit. ita & præda recepta est: & prælio uicti sunt quotquot certauerunt uiriliter: reliqui dispalati refugerunt tamen in sua castra propter locorum peritiam elusis persecutoribus. Hac inopinata clade fracti Aequi relictis noctu castris receperunt se intra mœnia, nec postea prodierunt, paßi frumentum iam maturum hostes absportare, & pecorum greges abigere, resq; suas diripere, uillas incendere, captiuos multos abducere. His gestis Fabius reduxit exercitum instantibus iam comitÿs: idem fecit & Quintius. Reuersi in urbem creauerunt consules A. Posthumiū Album, Sp. Furiū, qui mox consulatum inierunt.

Ad

Ad hos nuntij sociorum Latini nominis uenerunt propere, inductiq; in senatum indicauerunt Antiates ad defectionem spectare, occulte per legatos Aequis eos solicitantibus, Volscis uero etiam aperte mercatus prætextu ad eos uentitantibus, ductu eorum qui Antium deseruerãt quando ager diuisus est, & ob paupertatem ad Aequos transfugerant, ut antea diximus. Nec solos indigenas corruptos esse, uerumetiam magnam partem aduenarum: & nisi urbem eam occupauerint præsidio, illinc quoq; inopinatum bellum Romanis exoriturum. paulo post superuenerunt Hernicorum legati. nuntiantes magnũ Aequorum exercitum finibus suis egressum populari agros sociorũ Romani populi: iunctosq; his Volscos maiorem eius exercitus partem conficere. Senatus decreuit ad Antiates dubiæ fidei (quidam enim eorum excusatum se uenerant, & satis apparebat nihil sanum eos cogitare) mittendum aliud præsidium, quod eos in officio contineat: contra Aequos uero Sp. Furium COS. exercitum iußit ducere. utriq; sine mora profecti sunt. Aequi cognito Romanorũ aduentu, relicto agro Hernico iuerunt eis obuiam: & ut in mutuum conspectum uenerunt ambo exercitus, non longe semota à seinuicẽ castra ea die posuerunt. Sequenti uero hostes ad uallum Romanorum accesserunt, tentaturi quid habeant animi. quibus non progredientibus leui

uelita

uelitatione defuncti ualde sibi placentes disces-
serunt. Consul postridie castra in tutiorem locũ
transtulit, eaq́; profundiore fossa, altiore uallo
muniјt. quo uiso creuit audacia hostium, ac ma-
gis etiam postquam nouis auxilijs aucti sunt ab
Aequis Volsciśq; submissis, ita ut oppugna-
tionem nõ differrent. At COS. cogitans se im-
parem ambabus gẽtibus, equitibus, cũ literis in
urbem missis opem celerem petijt: ut in extremo
constitutus periculo. quibus circa mediam noctẽ
receptis collega Posthumius patres per aliquot
praecones domibus excitos in curiam conuocat:
factumq́; est ante lucem S.C. T. Quintium ter
consulem cum robore peditum equitumq́; &
proconsulari potestate cõfestim ire castris sub-
sidio: A. Posthumium cõscriptis copijs & ac-
citis repentinis auxilijs, quàm primũ fieri posset
illum subsequi. Prima luce Quintius uolunta-
riorum quinq; millia in armis habuit, quos sine
mora eduxit. Id suspicati Aequi statuerũt Ro-
manos priusquã eis subueniretur aggredi con-
fisi suorũ numero, quos diuiserunt bifariam. cer-
tatumq́; est tota die ferociter illis uallum subeun-
tibus, & nec iaculis, nec sagittis, nec saxis mis-
silibus submoueri se patiẽtibus. postremo COS.
& legatus cohortati seinuicem subito apertis
portis erumpunt eodem tempore, & cũ ualidis-
simis iuuenum incurrentes in oppugnatores, ab
utraq; parte iam uallum cõscendentes repellunt.

 fugient

fugientes consul non diu persecutus in castra redijt. sed frater & legatus eius P. Furius ardore animi euectus usq; ad castra eorū tergo hærēdo cædendoq́; insecutus est, habens secū nō plus quā duas cohortes quingenarias. hoc animaduerso hostes circiter quinquies mille castris progreßi eos à fronte adoriuntur. equites uerò circūuecti terga inuadunt. Ita circumuenti & interclusi quamuis traditis armis salutem possent redimere: inuitabātur enim huc ab hostibus pro magno ducentibus mille fortißimos uiros in potestatem redigere, sperantibusq́; tanto honestiorē pacem se inuenturos: contemptis illorum uerbis seipsos cohortati nequid admitterēt indignum patria, pugnando non inulti ad unū cæsi sunt. Hoc successu elati Aequi rursum pro castris adfuerunt Romanis legati aliorumq́; nobilium uirorū præfixa hastis capita ostentantes, & hoc terrore ad deditionem eos cogi posse putantes, quod longe aliter euenit. nam extinctorum miseratio reliquis duplo maiores animos indidit, certis aut eodem modo mori, aut uincere. Illam igitur noctem obseßi peruigilauerunt, sartiendo uallo alijsq́; rebus necessarijs ad sustinēdam oppugnationem apparandis intenti. nec eos fefellit expectatio. nam reuersa luce rursum multis locis uallum conuellebatur: & crebris eruptionibus nunc Aequi repellebantur, nunc ipsi compellebant in castra progressos temere. durauitq́; id

certamen

certamen per totam diem, in quo etiam consul iaculo per scutum in femur uulneratus est, alijq; multi qui circa eum uersabantur. Iamq; penè desperatis rebus ex inopinato sub uesperam Quintius Romanis conspectus est cum recentibus uoluntariorum auxilijs: ad quorum aduentum hostes omissa oppugnatione receptui cecinerunt: Romani uero erumpentes extremū agmē cædebant aliquandiu: sed breui & ipsi destiterunt persequi, retardantibus uulneribus. Vtraq; deinde pars se castris suis continuit. Post aliquot dies Aequi Volsciq; rati opportunū tempus prædandi uenisse, dum Romanæ iuuentutis robur destinetur externa militia, Romani agri partem inuadunt longißime dißitam, quà maxima erat aggrestiū securitas: ubi multū prædæ, multum captiuorum partum est. sed in recedendo non eadem fuit felicitas. nam alter COS. Posthumius, qui iam ualidas copias in auxiliū obsessorum comparauerat, ut audiuit factum hostium, occurrit eis ex insperato. Illi aduentu eius nil territi, impedimentis in locum quendam situ munitum sepositis, & addito eis satis ualido præsidio, reliqui acie structa cum Romanis congreßi sunt memorabili prælio, nec numero pares nec armaturæ genere, concurrentibus eò qui prius dispalati fuerant: multiq; Romani ceciderunt, & parum abfuit quin prædatores in alieno agro deprehensi clarum de propugnato-

ribus trophæum statuerint. sed COS. unà cũ lectißimis equitum detractis equis frenis illati in confertißimam aciem hostium perruperunt ordines prostratis plurimis: tum antesignanis obtritis etiam reliqui uersi sunt in fugam: & qui impedimentis custodes appositi fuerant, relictis eis proximos mõtes cursu petebant. minor pars in pugna periit, in fuga plurimi, locorum ignaros equitibus consectantibus. Interea Furius ut collegam aduentare cognouit, ueritus ne hostes obuiam illi profecti iter intercluderent, oppugnatione distinere hos statuit: quam tamen non expectauerunt, sed suorum clade audita ex his qui euaserant, motis prima statim nocte castris repetierunt patriam, re gesta non omnino ex animi sententia. nam præter absumptos in prælijs & prædationibus, in hac quoq; postrema fuga maior quã antè numerus desideratus est. Feßi enim labore ac uulneribus ægreq; gradum promouentes destituebantur uiribus, collabebanturq; maxime circa riuos & fluuios præ siti: quos assecuti equites occidebant. Romanis præclara uictoria, sed non incruenta contigit, tot uiris fortißimis unà cũ legato amißis. atq; hæc sunt gesta his consulibus. Sequenti uero anno L. Ebutio, P. Seruilio Prisco consulibus, neque domi neq; militiæ quicquam memorabile gestum est, pestilentia sæuiente magis quàm unquam antea, quæ primum equorum boumq; armen

armenta inuasit, mox caprarum ouiumq; greges aggressa penè totum quadrupedum genus absumpsit, contagio transeunte ad pastores & agricolas, donec malum agros peruagatum in urbem postremo incubuit. Seruitiorum mercenariæq; multitudinis hac peste absumptæ ne numerus quidē iniri potuit, nam primò coaceruata in plaustris cadauera exportabantur, deinde uilißimus quisq; in profluentem Tiberim proÿciebatur. Senatorum quarta pars extincta est, & in his ambo COSS. *maiorq; pars tribunorum collegÿ. cœpit is morbus circiter calend. septemb. durauitq; annum eum continuum non ætati ulli parcens non sexui. Quod ubi apud uicinas gentes est cognitum, Volsci & Aequi rati uenisse tempus excidendi Romani imperÿ, societatis fœdere icto, paratisq; rebus oppugnationi necessarÿs, quàm celeriter potuerunt eduxerunt ambos exercitus. & ne Romani sociorū auxilÿs subleuarentur, Latinorū Hernicorumq; agros primum inuaserunt. Quo die utriusq; gentis sociæ legati ad petendam opem in urbem uenerunt, Ebutius mortuus erat, P. Seruilius exigua in spe trahens animam, senatum conuocauit. pleriq; semimortui lecticis in curiam illati, responderunt legatis, renuntiarent suis, senatum illis permittere ut sua uirtute hostem arceant tantisper dum consul melius habuerit, & exercitum in defensionem eorum collegerit. Hoc re-*

ſponſo accepto Latini comportatis rebus ſuis ex agris in oppida, cõtenti mœnia tutari, contẽnebant damna cætera. Hernici non ferentes uaſtationem & direptionem rerum ſuarum, arreptis armis progreßi ſunt hoſti obuiam: editaq́; egregia pugna, multis ſuorum amißis, pluribus hoſtium occiſis, poſtremo coacti intra mœnia ſe recipere non amplius tentauerunt martis aleam. Aequi & Volſci agrũ eorum impune poſthac populati uſq; in Tuſculanum proceſſerunt: & hoc quoq; rapinis fœdato repugnante nemine per agrum Sabinum in Romanum populabundi tranſierunt. In urbe magnus tumultus excitatus eſt, non tamen ea potiti ſunt. nam Romani licet infirmi corporibus, & utroq; conſule orbati, nuper enim & Seruilius è uita exceſſerat, ſupra uires armati compleuerunt ambitum mœnium, qui tunc non maior quã Athenarum erat. erãt autẽ partim in tumulis ſita & rupibus mediocri præſidio propter loci naturam opus habentibus: partim munita Tiberi fluuio: cuius latitudo eſt quatuor ferme iugerum, profunditas nauibus etiam magnis meabilis, fluxus concitatus & uorticoſus ſiquis alius, peditibus nõ niſi ponte ſuperabilis: qui tunc unicus erat ſublicius, diſſolue baturq́; belli tempore. quà uerò maxime hoſtibus urbs eſt obnoxia, ab Eſquilina porta Collinam uſq;, opere manu facto munita eſt, foſſa lata centum pedes quà minimum, alta triginta,

ginta, cui imminet murus alto & lato intus suffultus aggere, nec arietibus quassari nec cuniculis suffodi facilis. ea munitio septem fermè stadijs longa, lata quinquaginta pedibus, occupabatur multitudine instructorum ciuium arcentium hostem imperitum oppugnandi eo seculo, quo necdum testudines inuentæ fuerant aliæ'ue huiusmodi machinæ. Itaq; desperata expugnatione abductæ sunt inde copiæ, & agro prius quacunq; iter facerent uastato redierunt in patriam incolumes. Romani creatis interregibus comitiorum causa, quod uacãte magistratibus summis imperio solent facere, per eos designauerũt L. Lucretium, T. Veturium Geminum COSS. qui ut consulatum inierunt pestilentia desijt, simulq; à ciuilibus actionibus quies fuit, Sex. Titio trib. pl. ad primam mentionem legis Agrariæ ab ipsa plebe cohibito & expectare iusso feliciora tempora. ciuitati iam satis ualidæ nihil æque cordi fuit, ac pœnas sumere de his qui inualidam & alioquin male affectam insuper uexauerant. ac mox ex S. C. & plebiscito delectibus habitis, nemine uel iustam immunitatem causante, quicquid militaris ætatis fuit dedit nomina. Copijs trifariam diuisis, cum parte una Q. Fabius uir consularis urbis præsidio relictus est, duæ reliquæ cum cõsulibus in Aequos & Volscos profectæ sunt. Idem iam & hostes fecerant. nam utriusq; gẽtis robur in castris erat in agro Hernico, initio

inde facto infistaturum omnes Romano parentes imperio. reliqua manus externæ militiæ minus utilis oppidatim in præsidia diuisa est contra repentinos incursus hostium. Romanis consulibus uisum est optimum per oppida hostium circumferre bellum, hoc consilio quòd si peterentur singuli populi, facile dissolueretur eorum exercitus, omnibus promptioribus ad arcendum patriæ periculum quàm ad hostes infestandos. Lucretius Aequorum agros inuasit, Volscorum Veturius. Aequi contempto uastationis damno tantum munitionibus se tuebantur. Volsci freti numero suorum & audacia, hostemq́; arcere conati, castra opposuerunt Veturio. Sed in acie apparuit quantum ualeret tironum turba ex oppidanis & agrestibus pro tempore confusa delectu tumultuario, in qua plures essent inermes aut rei militaris imperitißimi. uix enim primum congressum Romanorum sustinuit, clamore ipso & armorum strepitu in fugam uersa, ita ut multi inter uiarum angustias obtererentur compressione mutua, multi ab equitibus circa portas opprimerentur. Sic Volsci suo malo docti à pugna abstinuerunt in posterum. At Aequorũ proceres morarum non amplius patientes decreuerunt & ipsi fortiter aliquid facere, & omißis Latinis Hernicisq́; properato itinere ipsam Romam petere. Fore enim ut alterutro modo res sibi succedat ex sententia, uel urbe capta per iu-

uene

uentutis absentiam, uel hoste coacto suis finibus excedere & recurrere in auxilium patriæ. hoc igitur consilio celerabāt iter quantum poterant, ut improuisi adessent ad mœnia, ac mox oppugnationem aggrederentur. Iamq; Tusculum usq; peruenerant, cum cognouerunt mœnia Romana armatis oppleta, & ante portam in statione quatuor cohortes sexingenarias. quapropter mutato consilio, deflexerunt de uia, & agrum superiore expeditione intactum populati sunt. Occurrit eò confestim L. Lucretius consul, castraq; cum eis contulit. Illi ut prius de summa rerum armis decernerent, quàm alter consul Veturius cum collega se iungeret, depositis impedimentis in quodam tumulo, appositisq; præsidio duabus cohortibus, reliqui processerunt in aciem: congreßiq; cum Romanis diu rem gesserunt fortiter. deinde ostendente se eis à tergo manu militum è quodam montano castello descendentium, existimauerunt alterum aduentare consulem, & weriti ne circumuenirentur, in fugam se uerterunt. In hoc prælio uterq; dux hostium post edita multa præclara facinora cecidit, & circa eos multi alij fortes uiri. qui superfuerunt fuga dispersi receperūt se in suam quisq; patriam. Post hæc nemine prohibente Lucretius Aequorum agrum uastauit, Volscorum Veturius, usq; ad comitiorum tempus, ac tum demum reducta sunt domum copiæ. Lucretius trium-

phans urbem inuectus est, Veturius ouans rediit ex S.C. pompa pari cætera, nisi quòd pedibus non curru ingressus est.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

Antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Decimus.

In quo res populi Ro. à consulatu P. Volumnii, Ser. Sulpitii per annos XII.

SEquitur Olympias LXXX, qua stadio uicit Torymbas Thessalus, Phrasicle Athenis principe. Romæ consules creati sunt, P. Volumnius, Ser. Sulpitius Camerinus. His foris nullũ fuit negotium, quia nec in hostem uindicare accepto exercitu, nec suis sociorúmue rebus præsidio esse iußi sunt. tantum intra mœnia curabant nequam nouã seditionem plebs contra senatum moueret. turbabatur enim rursus à suis tribunis, assẽrẽtibus nihil esse liberæ ciuitati conuenientius, quàm æquum ius agendi de Republica: eoq; uolebat omnia tam priuatim quàm publice ex legum præscripto geri. nondum enim erat apud Romanos ius æquũ omnibus ciuibus, nec omnes ex æquo ordines admittebãtur ad tractandam Remp. nec ius scriptum extabat: sed

ſed quandiu regnatum eſt in urbe, regum arbitrio lites dirimebantur, quod tum erat pro legibus. trãslato deinde à regibus ad annuos magiſtratus imperio, inter cætera officia regia iuris quoq; reddendi munus ad eos deuenit. id ius maxima ex parte cõſtabat uirorum poteſtate præditorũ præiudicijs, minima pars eius habebatur in libris pontificum: quarũ legum ſcientia penes ſolos erat patritios, quòd hi ſoli huiuſmodi libros uerſarent. reliquum uulgus negotiatorum & agricolarum quod non niſi mercatus gratia in urbem ſtatis diebus cõueniebat, prorſus imperitum erat rerum talium. Primus C. Terentius trib. pl. ſuperiore anno conſulare imperium certis legibus circumſcribere tentauerat, quas ipſo rogante ferret populus: ſed rem imperfectam omiſit, quod ciuium maior pars diſtineretur militia, conſulibus data opera bellum uſq; in comitia trahentibus. Cæterum hoc conſulatu totum tribunorum collegium rem eandem aggreſſum eſt denuo, duce & autore A. Virginio, in contrarium tendentibus cum toto ſenatu cõſulibus cæteriſq; eiuſdem factionis ciuibus. quamobrẽ crebro ſenatus habitus, conciones penè quotidianæ, utriuſq; partis magiſtratibus nihil de ſummo conatu remittentibus: quæ omnia uidebantur tendere ad aliquam magnam cladem Reipublicæ non humanis tantum coniecturis, uerum multo magis ſignis diuinitus ad terrorem augendum

obla

oblatis, qualia nunquam in omni hominum memoria reperiebantur in publicos relata commentarios. nam cælum arsisse, terram cum mugitu tremuisse, uarias spectrorum facies horrendasq́; uoces oculis atq; auribus hominum obuersatas proditum erat sæpe antea: quod uero hactenus inuisum inauditumq́; plus cæteris omnibus prodigijs terruit, erat niuis in morem demissa caro frustis maioribus minoribusq́;. hæc ab omni genere auium interuolitantium direpta sunt prius quàm terram attingerent: reliquum quod intercidit, in urbe agrisq́; sparsum iacuit multo tempore, nec colore mutato nec odore contra morem ueterascẽtium carnium. id uates indigenæ interpretari non potuerunt. Libri Sibyllini per duumuiros aditi monuerunt cauendũ ab externo hoste ne in urbem penetret cum libertatis periculo, magisq́; etiam ne seditiones ciuiles hostibus aditum aperiant. proinde nascentibus obstandum esse, deosq́; placandos, quorum fauore de hoste adipiscantur uictoriam. quod oraculum ubi uulgatum est, primum per pontifices dijs quibus oportuit supplicatum atq; litatum est: deinde conuocato senatu, cui etiam tribuni pl. interfuerunt consultatũ de salute publica. Omnibus placebat finem tandem fieri criminationum mutuarũ, & ex oraculi monitu sarciri concordiam ordinum: sed non inueniebãt quid primum alteri deberent cedere alteris, quóne modó seditionis materiam è ciui

ciuitate eximere. nam COSS. *& senatus proceres malorũ causam in tribunos referebant, ut qui nouis legibus inducendis perturbare conarentur bene constitutam Remp. Tribuni contra nihil se indignum Romana maiestate aut iniquum uel noxium introducere aiebant, sed bonas leges & æquabilitatem: quibus si consules cum patritijs obsistãt, ipsos causam seditionis futuros, qui sua compendia quærant ex alienis dispendijs, & in libera ciuitate potentiam plus quàm ciuilem affectent. huiusmodi altercationibus aliquot dies contriti sunt inaniter, tam publicis quàm priuatis negotijs pendentibus. tandem tribuni cernẽtes nihil se accusationibus senatus proficere, hoc omisso concionem aduocant, eiq́; legem se perlaturos pollicentur. quod cum probaretur multitudini, sine mora rogationem iam ante in hoc paratam recitant, cuius capita erant hæc. Decemuiros legitimis comitijs à populo eligi, ætate, prudentia, dignitate præstantißimos, & qui bonæ suæ famæ rationem habeant maximam. eos uiros leges de negotijs tam priuatis quàm publicis promulgare, quibus legibus sua iura præscribantur tam priuatis ciuibus quàm annuis magistratibus. Hac rogatione lata tribuni potestatem dederunt omnibus dissuadere uolentibus in trinundinum. extiteruntq́; multi ex senatu eius legis dissuasores senioresq́; iunioresq́; nõ infacundi homines. deinde tribuni morarum impatientes*

omiß

omißis concionibus diem certam statuerunt ad quam omnes ciues præsto essent laturi de lege suffragia, quòd iam non prolixis orationibus amplius opus esset sed calculis ferendis per tribus: atq; ita concionem dimiserunt. Hic COSS. *& patritiorum potentißimus quisq; audacius se tribunis opposuerunt, negantes se admissuros rogationes de quibus in senatu præconsultatum non sit. Leges enim communes totius ciuitatis esse debere, non partis alicuius: esseq; id certum ad perniciem iter uel ciuitatibus uel priuatis familijs, si deterior pars potiori leges præscribat. Quam, inquiunt, potestatem legum ferendarum uobis sumitis? annon certis conditionibus magistratum istum à senatu impetrastis, ut uim patientibus pauperibus succurratis, nec aliud tentetis præterea? Imò etiamsi aliquid potestatis à senatu contentionum tædio extorsistis, annon totum id amisistis ratione comitiorum mutata? quando iam nec ex* S. C. *eam potestatem accipitis, neq; centuriæ de uobis ferunt suffragia, nec ex more sacrificatis ante comitia, sed absq; omnibus cæremonijs magistratũ capeßitis. Quid igitur ad uos leges pertinent, qui omnes leges contemnitis? Huiusmodi uoces tum uulgo tribuni audiebant à seniorum iuniorumq; sodalitijs. nam patritij uiros bonos & dignitate aliqua præditos blandis mulcebant alloquijs, refractarios uero minis compescebant. quosdam etiam*

ex

ex infima plebe, qui propriorum commodorum studio nihili faciebant quietem publicam, pulsatos uelut mancipia foro eÿciebant. In hoc ordine plurimum poterat Cæso Quintius maximo stipatus sodalitio, L. Quintÿ Cincinnati filius, genere ac facultatibus cum primis honestus, ad hæc aspectu pulcher & belli pacisq; artibus conspicuus, aduersus plebi, nec uerbis nec factis inuidiosis temperans. huic applaudebant patritÿ cæteri, opemq; pollicendo addebant animos: plebeÿ contrà pessime oderant. cum tribuni aggressi decreuerunt è medio tollere, deterrituri hoc pacto cæteros iuuenes ab audacia simili. igitur rei capitalis accusato diem dixerunt ad populum: quæ ubi aduenit, pro concione accusatione prolixa in hominem inuecti sunt, enumerantes quàm uiolentus erga plebeios fuerit, & testes facinorum eius adducentes ipsos qui iniuriam acceperant. facta deinde reo pro se dicendi copia, non ibi se causam dicturum ait, sed ad tribunal consulum, eorumq; iudicio satisfacturum his qui se læsos querebantur. Tum pater iuuenis uidens plebem offensam eius peruicacia, patrocinatus est filio, plurima ut ficta refellens crimina: & quæ infitiari non poterat eleuans, parua esse dicens nec digna animaduersione publica. quin illa ipsa facinora non per contumeliam commissa, sed in cõtentionibus iuuenilibus, in quibus aliquoties & alios pulsasse, & ipsum

uapu

uapulasse propter temeritatem ætatisq; immaturæ ferociam. orabatq; plebeios ut non tantum eius petulantiæ meminissent, uerumetiam præclarorum militiæ facinorum, defensiq; unà cum priuatorũ ciuium libertate imperij patriæ: quibus uirtutibus meritus sit gratiam multitudinis & in delicto ueniam. moxq; enumerauit quoties legitima stipendia fecerit filius, quibus prælijs interfuerit, quibus donis militaribus ab imperatoribus suis ornatus fuerit, quot ciuicas, quot murales coronas acceperit. postremo ad preces & miserationem mouendam uersus, rogabat ut pro uita omniũ testimonio innocenter acta hanc unam sibi donarent gratiam, incolumitatẽ filij. Vehementer mouit plebem patris deprecatio, uidebaturq; libenter gratificatura homini. Quod ubi sensit Virginius, uidens intolerabilẽ posthac futuram iuuenum insolentiam, si Cæso suam impune ferret, surrexit, &, Tua, inquit, Quinti tum cætera uirtus tum erga plebẽ beneuolentia satis testata est, debeturq; tibi & habetur honor hoc nomine. Sed huius tui iuuenis superbia ferri non potest, nec ullam meretur ueniam: qui sub tam populari modestoq; patre educatus, ut omnes scimus, contempta domestica disciplina, ausus est tyrannicæ & barbaricæ feritatis exempla in ciuitatẽ introducere. quod certe si te nescio factum est, nunc merito postquam in cognitionem tuam uenit, ex æquo nobiscum indignationem

tibi

tibi mouere debet: sin te dissimulante insultauit egenis ciuibus. tu quoq; malus fuisti quantũuis existimatus bonus & honestus uir. Sed nesciebas eum indignum te patre. Id uero ut credatur facile impetrabis meo quoq; testimonio. Alienum te esse ab hac culpa facile credimus. hoc tantũ molestũ est, quòd nõ æque ac nobis iniquitas istius stomachũ tibi moueat. Vt autẽ melius scias quale malum in reip. perniciem imprudens alueris, quã immane ac tyrannicũ, ac ne à ciuili quidẽ cæde purũ, audi facinus eius egregiũ, & si libet confer cũ præclaris istis quæ memorasti militiæ decoribus. Vos quoq; qui propẽsiores uidemini ad misericordiam, an tali ciui parcendum putetis, ipsi uideritis. Hæc locutus testem citauit unum è collegio M. Volscium, iussitq; bona fide quæ sciret dicere. moxq; silentio facto, & omnibus expectatione suspẽsis, Volscius aliquantũ prius secũ meditatus sic orsus est. Equidem Quirites omnium maxime iamdudum cupio legibus pœnas de hoc homine reposcere: quod quia hactenus per fortunæ tenuitatem ut uni è uulgo non licuit, qui accusator esse nõ potui, testis certe proloquar quà immani affectus sim iniuria. Frater mihi fuit Lucius omniũ mortaliũ dilectissimus, is mecum apud amicum cœnatus noctu domum reuertebatur. emensi forum incidimus in hunc Cæsonem comitatum turba probè potorũ iuuenũ. hi primum cauillis nos ag-

gressi sunt, quod solent ebrij iuuenes in humiliores sibi permittere. tandem frater etiam in hũc dixit quiddam liberius: ac mox ab indignabũdo pugnis petitus & calcibus necatus est: deinde me uociferantem & succurrere parantem, omisso illo non prius pugnis contundere desijt, quàm prostratũ pro exanimi relinqueret: sicq; quasi re bene gesta discessit: nos quidã qui casu superuenerãt sustulerunt cruentos, fratrem enectum ut dixi, me seminecem & nihilo meliore spe trahentem animã. Hæc facta sunt L. Ebutio, P. Seruilio consulibus peste grassante, à qua neq; nos immunes fuimus. quæ quoniam utrumq; consulem absumpsit, nec ego cum aduersario legibus agere tunc potui. Successerunt consules L. Lucretius, T. Veturius, quos diu militia distinuit ab urbanis negotijs. ubi uero reuersi sunt, quoties ad magistratus citatus est, toties (ut multi ciues norũt) pugnos ab eo retuli. Hæc sunt Quirites quæ apud uos pro testimonio dico uerissime. His auditis minimum abfuit quin Cæso interiret impetu populi: adeò Volscius homines concitauerat: sed COSS. cohibuerunt multitudinem, atq; etiã tribuni aliquot, quòd res mali exempli uideretur: quin & plebis magna pars erat integra, quæ nollet de capite certantem indemnatũ perire. Ita præualuit iustitiæ ratio ut differretur iudicium, non sine magna cõtentione asseruandúsne interim reus esset in uinculis, an

dato

dato uadimonio dimittendus, ut pater postulabat. Senatus demũ arbitrio uadari placuit. Sed postridie iuuenis litem simul & uadimonia deseruit: tribuni absentem damnauerũt & uades numero decem mulctauerũt pignoribus. Ita Cæso insidijs tribunorũ circumuentus, qui etiam Volsciũ falsum ut pòst compertũ est testem subornauerant, exulatũ in Hetruriam abijt. Pater eius maxima parte bonorũ suorũ diuendita satisfecit uadibus: contentusq; uno trãstiberino rusculo, unoq; humili tuguriolo, cũ paucis seruis uitã laboriosam sustẽtauit, præ dolore ac inopia nec urbem inuisens, nec amicos salutãs, ac ne publicis quidem se miscens hilaritatibus. Cæterum tribuni multum sua spe falsi sunt. Adeò enim nihil profecit Cæsonis calamitas ad moderandã iuuenum insolentiam, ut multo etiam ferociores sint redditi, dictis factisq; rogationem oppugnantes, ut hoc consulatu nullo pacto lex perferri potuerit. itaq; plebs in annum sequentem eosdem tribunos refecit. Vbi uero P. Valerius Publicola, C. Claudius Sabinus COSS. *magistratum inierunt, periculũ quale nunquam antè ab externis gentibus in urbem incubuit, ascitum ut Sibyllini libri præmonebant ex intestinis seditionibus, haudquaquam uano tot superioris anni prodigiorum præsagio: cuius belli origo & gesta* COSS. *nunc denarrãda sunt. Tribuni refecti in annũ alterum quo legem perferrent facil*

cilius, quoniam intelligebant alterum consulum C. Claudium laborare innato plebis odio, nihilq́; intentatũ relicturum quod ad rogationem impediendam faceret: ad hãc iuuentutis patriciæ tantam ferociam, ut per uim nõ posset deprimi. acrius rem agere adorti sunt, & terrorem tam plebi quàm consulibus incutere. ac primum rumores per urbem sparserũt uarios. deinde à mane usq; uesperam in propatulo consultantes, neminem nisi ex collegio admittebant in colloquiũ illud secretius. postremo ubi uisum est tempus exequendi consilia, literas fictitias à subornato quodam ignoto homine in foro acceperũt: moxq́; uultu ad mœrorem composito plangentes se surrexerunt. ad quẽ casum concursu uulgi facto, & omnibus magnum aliquod malum diuinantibus contineri his literis, silentio per præconem indicto: Extremum, inquiunt, plebi periculum instat Quirites: & nisi deus aliquis propitius innocentes respiceret, actum esset de nobis. rogamus ut tantisper expectetis dum rem nuntiatam ad senatum referimus, quo poßimus in commune consulere. his dictis proripiunt se ad consules. Interim autem dum senatus cogitur, uarij sermones iactabantur toto foro, alijs data opera ut mandatum à tribunis acceperãt per circulos sermones serentibus, alijs quæ suus cuique timor fingebat ea tribunis nũtiata suspicantibus. alius Cæsonem Quintium à populo

damn

damnatum aduentare aiebat in urbis excidium cum Aequorum atq; Volscorum copijs, ultro delato ad eum duarum gentium imperio. alius hunc ipsum reduci postliminio stipatum milite externo conducto stipe patriciorum hominum, idq́; ad abolendam tam in præsens quàm in futurum plebeiorum potentiam. Rursum alius, non totum patriciorum ordinem id moliri, sed iuniores tantūmodo. nec deerant qui asseuerarent intra mœnia latere hominem, & hoc agere ut in potestatem suam redigat loca urbis munitissima. atq; ita urbe tota cōmota expectatione calamitatis alicuius, cum omnia parū tuta uiderentur mutuis suspicionibus, consules senatū aduocauerunt, tribuni ostenderunt literas. Quorū unus pro omnibus A. Virginius sic locutus est. Quā diu nihil aliud quàm rumores incerti audiebantur P. C. puduit atq; piguit nos de rebus incompertis ad uos referre, quòd uereremur ne perturbata metu ciuitate paulo post uideremur alicui plus æquo creduli, nec satis prudenter faciles. quamuis ne tum quidem omnino eos neglegimus, sed quantū in nobis fuit ueritatem scrutati sumus diligentissime. Nunc quoniam diuina prouidentia huius imperij custos perpetua prodit conatus nefariorum hominum, literasq́; ab hospitibus amicis recens missas accepimus, quas mox recitari audietis, & consonāt externa indicia cum domesticis, nec res urgens ullam

amplius dilationẽ patitur, prius quàm efferatur in populum, nobis ut par est nuntiabitur. Scitote coniuratum in plebem à uiris non obscuris, in quibus fertur esse aliquot non multos tamen è senatoribus, maximam uero partẽ ex equestri ordine, quos nondum indicari tempus est. Hi, ut comperimus, statuerunt per noctis tenebras ex improuiso in ædibus nostris sopitos nos opprimere: iugulatisq; tribunis pl. & siqui alij libertatis amore ipsis aduersantur, reliqua deinde per otium peragere, & abrogare quicquid unquã plebi à nobis P. C. concessum est. Et quoniã ad hoc facinus nõ mediocri externa manu militum occulte cõparata opus fore uidebãt, assumpserunt in huius consilij societatem unũ è nostris exulibus Cæsonẽ Quintiũ: qui cædis & seditionis conuictus, à quibusdam uestrũ pœnæ subtractus est: cui nunc reditũ pollicẽtur honoresq; & alia operæ præmia. nam & ille uicissim pollicitus est adducturũ se Aequorũ Volscorumq; copias, quantas opus fuerit. aderitq; breui duces secum audacissimum quenq;, sed clam & alios post alios: reliquum copiarum expectabit donec nos plebis magistratus de medio tollamur, ut tum aggrediatur plebeiam multitudinem siquis pro libertate quid audeat. Hæc sunt P. C. consilia nefariorum ciuium, qui nec deorum iram uerentur, nec magni pendunt existimationẽ hominum. quapropter in tanto periculo cõstituti supplices

plices ad uos confugimus, uosq́; obtestamur per sacra communia, per tot bella simul gesta, ne patiamini cõtra ius & fas ab inimicis nos opprimi: sed ferte opem, & iusta indignatione concepta pœnas de autoribus tam nefarij consilij sumite, si non de omnibus, saltem de coniurationis principibus. & ante omnia petimus quod est æquißimum, ut nobis tribunis pl. hanc inquisitionem committatis. nam præterquam quòd ratio hoc postulat, tanto diligẽtiores in hoc negotio erimus, quanto ipsi propiores sumus periculo. Quòd si qui uestrum nihil gratificari possunt, nihil admittunt quod pro plebe dicatur, eos libens interrogauero, quid indigne ferunt, aut quid ipsi postulant? utrum nullam inquisitionem fieri, & dißimulari rem tam nefariam excogitatam in plebis perniciem? & quis hoc sanus dixerit, qui modo à cõiuratione alienus sit? nisi forte ideo ueritatem scrutandam non existimant, ne ipsi in periculum ueniant. quos ego audiendos non puto, si hanc cognitionem trahant ad consules, & nobis adimant. Alioquin idem nobis plebeijs magistratibus dicere licuerit, si quis plebeios homines reos coniurationis contra senatum factæ postulet, uidelicet ad nos pertinere inquisitionem de plebeijs hominibus. Sed quid inde sequetur? Vt nulla unquam fiat de rebus occultis quæstio. nos certe idem non postularemus. suspecta enim est talis ambitio. Vos

quoq; non recte facietis si audiatis istos à nobis semper dissentientes, qui nos habent pro ciuitatis hostibus. nulla re P. C. magis quã celeritate nunc opus est. Periculũ est anceps, nec nobis cunctari licet, malis adeò non cunctantibus ut iam immineant. itaq; omißis cõtentionibus & prolixis orationibus decernite quod uidetur è rep. Hæc locutus coniecit senatum in maximã consiliorum inopiam. Patres enim capita inter se cõferentes aiebãt æque periculosum negare tribunis inquisitionem de re tam magna atq; concedere. Interim alteri consulum C. Claudio suborta suspicio coëgit eum in hæc uerba erumpere. Non uereor Virgini ne me hi coniurationis putent participem, quam cõtra uos & plebem factam dicitis, ideoq́; uel mihi timẽtem uel ex meis alicui huic culpæ obnoxio, uobis nunc cõtradicere. nam uita anteacta ab hac me suspicione liberat. Quod autem S. P. Q. Romano bonũ & cõmodum fore cẽseo, dicturus sum libere. Tota uia mihi errare uidetur Virginius, siquem nostrum putet negaturũ inquisitionem habendam de re tam magna atq; necessaria, aut magistratus plebeios ad eam inquisitionem admittẽdos. Nemo tam stultus est aut iniquus plebi, qui hoc dixerit. Roget aliquis: quid igitur surrexisti contradicturus si tibi probatur quod isti postulant? Dicam per Iouem, quid sibi uelit mea oratio. Ego P. C. censeo prudentibus diligenter cõtem-

planda

planda rerum omnium initia: nam qualia hæc fuerint, tales de eis sermones solent fieri. age igitur audite quidnam sibi tribuni ab initio proposuerint, quódue sit eorũ consilium. Nihil potuerunt hoc anno efficere eorum quæ superiore conati sunt, nobis æque ut antè resistẽtibus, & frigescentibus plebis studijs. Hoc illi scientes cogitauerũt quomodo uos inuitos sibi cedere cogerent, eademq́; etiam plebi imponeretur necessitas. Cum igitur nullam iustam & ueram rationem inuenire possent qua utrumq; hoc efficerẽt, post multos inanes conatus multasq́; uersutias tandem hæc ratio placuit: criminemur coniurasse quosdam ex uiris illustribus in plebem ut eam priuent sua potentia, & statuisse iugulare quicunq; se eis opponeret, huiusmodi rumores ubi per urbem sparserimus, quibus metus facile fidem astruet, subornemus hominem ignotum qui nobis literas offerat in publico. postea senatum ingreßi indignemur & opem imploremus, reiq́; indicatæ postulemus nobis inquisionem. Si enim patricij concedere eam noluerint, arrepta occasione plebem in eos concitabimus, habebimusq́; paratam ad omne obsequium. sin concesserint, pro noxijs arripiemus generosißimum quemq;, & maxime nobis aduersum tam ex senioribus quàm ex iunioribus: illi damnationis metu aut clam nobiscum transigent, aut cogentur urbe cedere. atq; ita redigemus aduersarios

trahendo in ſuſpicionem conſociati facinoroſi occultiq; conſilij, oſores plebis nominantes, & quæ hic dicuntur reuocantes ad iudicium populi, quod telum ſemper in promptu habent. Verum de his aliás dicetur opportunius. nunc compendio loquendum eſt, nec contendendum ulterius. Ego hos ut ciuitatis turbatores obſeruandos cenſeo, ne dent alicuius magnæ cladis initium. quod non ſolum hic dico clam populo, ſed pro concione quoque pari libertate paratus ſum eadem dicere, oſtenderéq; nihil eis imminere periculi, imò ipſos malicioſe agentes omnia, factis quæ inimicorum ſunt ſpeciem beneuolentiæ prætexere. Finis orationis acclamationibus exceptus eſt ſenatúsque dimiſſus, tribunos nemine morante amplius. Tum Virginius aduocata concione in ſenatum ſimul & conſules inuehebatur: nec Claudius tacuit, eadem repetens quæ in ſenatu iam dixerat. & perſuaſum eſt cordatioribus è plebe uanum eſſe timorem, ſtulti maluerunt rumoribus credere. Peßimus quiſq; & nouarum rerum ſemper cupidus, tãtum ſeditionis & tumultus occaſionem quærebat. In tam perturbato ciuitatis ſtatu Ap. Herdonius Sabinus, uir domi nobilis & opulentus, rem Romanam occupare aggreſſus eſt, ſiue ſibi ſiue ſuæ genti dominationem parãs, ſiue glorioſi nominis cupidus. is communicato cum amicis conſilio ex clientelis & ſeruitijs

breui

breui confecit quatuor fermè hominum millia: eosq; armis & commeatibus bene instructos in naues fluuiales imposuit, eas intempesta nocte appulit ad ripam Capitolio proximam, nec toto distantem stadio. ubi excensione facta, per portam Cementinam quam uocant, sacratam & ex oraculo quodam patentem, occupauit Capitolium arcemq; contiguam, hoc animo ut exules reciperet, seruos uocaret ad pilea, obæratis remißionẽ polliceretur, inopes ciues & ob id iniquos potentioribus oblata rerum nouandarum occasione, commodorum faceret participes. Vehementer enim illi spem & animos addibat intestina urbis seditio, ut qui sciebat peßime conuenire plebi cũ patricijs, nec facile putabat alteros opem laturos alteris. quòd si primus conatus non succederet, tum uero uocare statuerat Sabinorum exercitum Volscorum'ue, aut aliarũ uicinarum gentium quibus graue esset Rom. imperium. Sed in totum sua spe falsus est, nec seruis ad eum transfugientibus, nec exulibus conuenientibus, nec inopibus aut obæratis sua commoda publicis præferentibus, externarum quoq; gentium quæ sperabat auxilijs exclusis breuitate temporis. triduo enim quatriduo'ue res in integrum restituta est, populusq; Rom. maximo tumultu liberatus atque periculo. Occupata enim arce, diffugientibusq; ijs qui non sunt confoßi primo impetu, clamore coorto maior pars populi

populi quid hoc mali esset nescia, correptis armis occupauit editiores urbis areas quales in ea passim uidentur, atq; etiam humiliores planicies. Defecti uero uiribus ætateq́; fessi unà cum mulieribus in ædium tecta conuolauerunt, inde in hostem pugnaturi missilibus quem iam putabant opplesse loca urbis omnia. Prima uero luce ubi cognitum est Capitolium atq; arcẽ teneri, eumq́; esse Herdonium, consules in forum progressi ad arma uocabant populum. Tribuni concione aduocata negabant obstaturos se bono publico: æquum tamẽ aiebant ut plebs subitura tam periculosum certamen, sciret sibi propositum certum aliquod præmium. Si, inquiunt, pollicentur uobis patricij, & fidem suam iureiurando obstringunt, finito hoc bello decemuiros legibus scribendis se creaturos, & posthac æquo uobiscum iure uicturos, adiuuemus eos in liberanda patria. quòd si nihil æquum dignantur facere, quid opus est nos uitam periculis exponere, quando nihil inde fructus ad nos rediturũ est? mouerunt hæc plebem, nec iam audiebat alios. Tum Claudius negauit sibi nunc opus talibus auxiliarijs qui non nisi mercede eaq́; magna conducti uellent opem ferre patriæ. ituros patricios ad recipiendam arcem cum armatis clientibus, & siqui uolũtarij se adiũxerint. quæ manus si parum ualida uideatur, uocaturum se Latinos & Hernicos, & seruis (si id necessitas

postula-

postulauerit) libertatem promissurum, deniq; quorumuis opera citius usurum quã eorum qui tam iniquo patriæ tempore ueterum offensarum memoriam refricent. At Valerius collegæ indignationem cohibebat, ne plebem exasperando in totum infensam patricijs redderet: admonens cedendum tempori: & cum externo hoste de iure dimicandum, cum ciuibus disceptandum ex æquo. In huius sententiam cũ senatus esset propensior, consul progressus in comitium grauitatis plenam orationem habuit, quam iureiurando clausit: si populus alacriter id bellum susceperit atq; gesserit, pace constituta permissurum se tribunis cœptam rogationẽ, daturumq; operam ut in suo consulatu plebem uoti compotem faciat: Sed dijs aliter uisum, nec promissa præstare ualuit urgente iam fatali die. Soluta deinde cõcione sub uesperam ad præstituta loca concurrebant qui darent nomina & sacramentũ dicerent: totumq; huius diei reliquum & nox insequens insumpta est habendis delectibus. Luce redeunte centuriones sub signis adduxerunt militem, confluente & agresti multitudine: & celeriter rebus apparatis consules sortiti sunt munia, diuisis inter se copijs. Claudio mœnium obuenit custodia, nequis externus hostis cum obsesso posset se cõiungere. omnes enim magnum aliquem motum timebant, ne quicquid usquam esset hostium conspiraret in suam perniciem.

Valerio

Valerio arcis oppugnationē sors obtulit. Eodem tempore cætera urbis munita loca insessa sunt præsidijs, itemq́; uiæ ferentes in Capitolium, ne seruitia uel inopes plebeij ad hostem transfugerent, qui metus tunc erat non minimus. Externum autem auxilium à solis Tusculanis uenit in tempore, eadem nocte adductum à dictatore eius populi L. Mamilio uiro impigro: hosq́; solos in partē periculi assumpsit Valerius, usuśq; est egregia eorum opera in recipiendo Capitolio. Oppugnabatur autem arx undiq;. nam alij è propinquis ædibus uasa bitumine piceq́; referta atq; incensa iaculabantur in eam: alij congestis sub rupem sarmentorum fasciculis mox accendebant ipsam congeriem, secundo uento flammas adiuuante: fortißimorum militum globus per aduersum cliuum & uiam manu factam in arcem tendebant. hi quamuis præstarent numero in angustijs explicare se non poterant, telis non irritis in confertos cadentibus. itaq; nec numerus proderat, nec durata bellis uirtus per ardua nitentibus, nec cominus sed mißilibus pugnantibus, inualidis ex inferiore loco ictibus. contrà è sublimi iacta ictū adiuuabāt ipso pondere. non defatigabantur tamen oppugnatores, sed perdurabant in continuatis die nocteq́; laboribus. tandem telis & uiribus obsessos destituentibus, arx ui capta est oppugnationis die tertia. multi in eo certamine Romani uiri fortes

ceciderunt

ceciderunt, omnium autem confeßione fortißimus ipse consul: qui multis uulneribus acceptis non tamen destitit, donec mœnia scandenti saxum ingens impactum uitam simul ademit & uictoriam. Arce capta Herdonius uir robustus & manu promptus, edita prius magna strage circa se, obrutus telis perijt. Cæteri qui cum eo Capitolium occupauerant, pauci uiui capti, maior pars seipsi iugulauerunt aut per rupes præcipitauerunt. Finito hoc siue bello siue latrocinio statim tribuni seditionem renouauerunt, postulantes à superstite consule quæ Valerius de lege ferẽda promiserat. Claudius trahebat tempus nunc lustrationibus urbis nunc supplicationibus, interdum etiam ludis oblectans populum. tandem consumptis omnibus tergiuersationibus opus dixit altero consule qui in locum defuncti subrogaretur. quod enim à se uno agatur nullam uim habiturum: nec se posse quicquam nisi unà cũ collega pro potestate agere. atq; ita rursum re dilata, diem indixit comitijs subrogandi collegæ. interim proceres senatus clam inter se consultauerunt cui consulatum mandarent. die comitiorum citata prima classe omniũ centuriarum tam equestrium quã pedestrium suffragijs consul renũtiatus est L. Quintius pater Cæsonis eius quem tribuni metu damnationis urbem deserere coëgerant. reliquæ classes ne citatæ quidem sunt, quòd tribus centurijs uincerentur

rentur cum prima collatæ. Ingratũ id plebi fuit, quasi infensum habituræ consulem. Senatus misit ad Quintium qui eum in urbẽ ad magistratum sumendum adducerent. forte fortuna tunc nouale ad sementem aratro proscindebat, ne tunicatus quidem, sed solo succinctus subligari & caput tectus pileo. ubi uero cateruam hominum uidit rus suum petere, cohibito aratro aliquantisper dubitauit qui essent quid'ue sibi aduentus eorum posceret: deinde à uiatore præcurrente alios monitus ut uestem sumeret, iam cultior è tugurio prodijt obuiam uenientibus: tum nõ nomine sed consul salutatus indutusq; purpura, cum securibus & alijs insignibus ut sequeretur in urbem rogatus est. obticuit ille paulisper, ac cum lacrymis Ergo, inquit, hoc anno agellus mihi non seretur, & de uictu periclitabimur. deinde uale uxori dicto, iussaq; rei familiaris curam gerere, in urbem abijt. Quod ideo mihi dictum est, ut omnes sciant quales tum pop. Ro. præsides habuerit, manibus suis uictum quærentes, temperatos, nec grauatim innocentem paupertatem ferentes, adeò non affectantes potestatem regiam, ut ultro etiam oblatam nil morarentur. Sic enim apparebit quã dissimiles fuerint nostri seculi hominibus, longe alia studia sectantibus, præter admodum paucos qui adhuc imperij dignitatem sustinent priscorum similes. Sed ut ad rem propositam reuertamur. Quintius

quàm primum magistratū iniјt, tribunos à nouis legibus ferendis compescuit una denuntiatione, abducturum se omnes ciues in Volscos in militiam ni quiescerent. Illis uero delectus haberi se passuros negantibus, aduocata concione iuuenes sacramenti monuit consulibus præstandi, secuturos signa quocunq; illi iusserint, nec defuturos maiestati Rom. populi. nunc post delatam sibi consularem potestatem, habere se omnes eo sacramento deuinctos. hæc locutus iurauit se legibus animaduersurum in detrectātes imperium: simulq; signa proferri iußit ex ærario. & ut sciatis, inquit, uos in totum uacaturos me consule ab actionibus tribunicijs, iam nūc prædico uobis non deducturū me ex hostico exercitū nisi exacto magistratus mei tempore. quapropter parate uos ut in castris hibernaturi. ita territis metu laborum, & remitti sibi eam militiam petentibus, gratificaturum se illis dixit si nihil mouerent, & magistratum sibi quietum iuri dicendo præberent. tumultu hoc pacto sedato, causas multas iam inueteratas cognouit & ex æquo bonoq; dijudicauit, tota die pro tribunali sedens comis & aditu facilis: adeoq; plausibilem reddidit optimatium potentiam, ut homines ignobiles & alioquin humiles à potentioribus pressi tribunos non requirerent, nec nouas leges de iure æquando desiderarent contenti præsentibus. per hæc negotia magna cum laude magistratu

gistratu exacto, maiorem etiam meruit, quòd in eo retineri noluit, quamuis multum rogante senatu, ut esset qui opponeretur tribunis iam tertium annum in eodem magistratu permanentibus, uir uenerandus non minus quā metuendus, & quem plebs ut honestissimū non grauaretur ferre consulem. Sed ille se neq; tribunorum eorundem continuatam potestatem probare ait, neq; admissurum ut in similem reprehensionem ipse incideret: multumq; pro concione inuectus in eos qui magistratu finito non decederent, persancte iurauit non accepturum se consulatum nisi priore deposito, simulq; diem indixit comitijs, & designatis cōsulibus in suum se tuguriolum ad pristinam laboriosam uitam contulit. Q. Fabio Vibulano tertium, L. Cornelio consulibus Latinas ferias celebrātibus Aequi selectorum sex millia hominum leuiter armati nocturno itinere peruenerunt Tusculum Latini nominis urbem à Roma centesimo fermè stadio dissitam, repertisq; ut in alta pace patentibus portis & incustoditis mœnibus, primo impetu eam ceperunt, infensi Tusculanis, quòd constantes in fide Rom. populi, præter alia officia in Capitolio recuperando strenuam nauassent operam: multi ciuium intefecti sunt inopinato aduentu oppressi, quamuis maior pars per auersam portam effugit, quos non uel morbus retardauit uel seniū. mulieres & pueri mancipiaq; in prædam cesse-

vunt cum pecunijs. Vbi uero ſuga elapſi cladem eam Romam nuntiauerunt, conſules decreuerũt reducendos celeriter in patriam profugos. Hic rurſum tribuni delectus impedientes reclamabant, poſcentes prius comitia perferendis ſuis rogationibus. Eam moram moleſte ferente ſenatu ſuperuenerunt à Latinis alij nuntij, de Antiatium defectione, uno conſenſu nouellorum colonorum & Volſcorum habitatorum eius urbis ueterum. Hernici quoq; nuntiabant, Volſcos & Aequos ex more iam agros ſuos populari. tot nuntijs ſolicitatus ſenatus decreuit non differendum amplius, ſed cum omnibus copijs occurrendum hoſti, & mittendum in bellum utrunq; conſulem: habendumq́; pro hoſte ſiquis ciuis ſocius'ue nomen in eam militiam dare detrectauerit. ceſſerunt tandem tribuni & ſiuerũt delectus habere conſules: qui celeriter accitis auxilijs, mox profecti ſunt, relicta domi ad cuſtodiã tertia parte urbanorum militum. Fabius contra Aequos properauit Tuſculum, qui diſceſſerant iam urbe direpta, & paucis in arce relictis quòd eſſet munitißima. Hos quidam aiunt quoniam ſub proſpectu Romã haberent, ubi uiderunt exire exercitum ultro deceßiſſe præſidio. alij oppugnatos prius à Fabio, moxq́; deditione facta ſub iugum miſſos. ita reddito ſuis ciuibus Tuſculo, conſul ſub ueſperam inde mouit, audito ad Algidum eſſe Volſcorum

Aequor

Aequorumq; exercitum: & continuato per noctem itinere sub lucem conspectus est hostibus in patente campo statiua habentibus sine fossa & uallo, ut qui in pacato solo nihil sibi timerent. Ergo suos ad rem fortiter gerendam cohortatus, primus in hostem impetum fecit cum equitibus, quos mox sublato clamore secuti sunt pedites. itaq; nonnulli etiam tum cubantes cæsi sunt, quidam surgentes & conantes resistere, maxima pars diuersa fuga saluti consuluit. captis nullo negotio castris, præda militi concessa, exceptis captiuis Tusculanorum corporibus, non diu hic moratus duxit Ecetram quæ tum Volscorum caput erat: positisq; prope urbem castris per aliquot dies dimicationem expectauit: sed nemine prodeunte in aciem agrum populatus est, refertum hominibus & pecoribus. præoccupati enim repentino aduentu, res suas in loca tutiora comportare nequiuerant. Ea præda omni concessa militibus, multis diebus in populationes insumptis, tandem domum reduxit exercitum. Alia parte alter consul Cornelius Volscos offendit expectantes se in finibus: cum quibus congressus fusos atq; fugatos intra mœnia compulit, & in proximo castrametatus est. cumq; nemo amplius armatus occurreret. excisis arbustis circumuallabat oppidum. ita necesse habuerunt hostes rursum totis uiribus in aciem progredi, sed incondita multitudo non diu pu-

gnam sustinuit, rursum coacta intra mœnia turpiter refugere. Cōsul uero nullam respirationem eis concedens scalas admouit, & portas discußit arietibus: feßisq; propugnatoribus non magno negotio ui in oppidum penetrauit. quicquid auri, argenti, pecuniarumq; inuentum relatum est in ærarium: captiui quoq; cum reliqua præda sub hasta uenierunt: militibus uestis cessit & alimenta reliquaq; huius generis. deinde tam ex colonis quā ex ueteribus Antiatibus nobilißimi defectionis autores fuisse cōuicti securi percußi sunt magno numero, lacerati prius uerberibus. His gestis & ipse domū reduxit copias. Venientibus consulibus senatus iuit obuiam, & ambobus triumphū decreuit. Aequi per legatos pacem impetrauerunt his conditionibus: ut agros suos atq; oppida retinentes quæ ante fœdus tenuerant, parerent Ro. imperio, immunes à tributis, tātumq; bello auxilia missuri ex fœdere quemadmodum alij socij. atq; ita hic annus abijt. Sequentis anni cōsules, C. Nautius iterum, L. Minutius inito magistratu aliquandiu cōflictati sunt in urbe cum tribunis de rogationibus, A. Virginio cum collegis iam quartum annum eundem magistratum obtinente. deinde uicinis gentibus bellum cientibus & imperium in discrimen adducentibus, consules libenter occasionē à fortuna oblatam arripuerūt: habitoq; delectu & accitis auxilijs trifariā

diuiserunt

diuiserunt copias: partem unam reliquerunt Q. Fabio Vibulano urbis præfecto, cum reliquis duabus ipsi profecti sunt in Sabinos Nautius, in Aequos Minutius. ambæ enim hæ gentes tum defecerant ab imperio: Sabini propalam, & usq; Eretum cum exercitu uenerant quadragesimo ab urbe dißitum stadio. Aequi uerbis societatem recentem simulantes, factis se gerebant hostiliter. Latinos enim bello laceßiuerat, quasi nullo sibi coniunctos fœdere. eius expeditionis dux erat Gracchus Clœlius uir industrius, qui delatum ad se gentis imperium proxime regiam potestatem euexerat. progressus enim cum exercitu usq; Tusculũ, ex quo capto atq; direpto superiore anno Romani Aequos expulerant, multum mancipiorum abegit & pecorum, segetesq; iam tum maturas corrupit. ad eum cum legati à senatu Romano uenissent causam quæsituri cur Aequi infestarent socios, post recens fœdus affecti nulla iniuria, repetituriq; captiuos & cæteras res Tusculanis ademptas, iussuriq; ut exercitum abduceret, diu simulans occupationes ne audire quidem eos uoluit. tandem ubi uisum est admittere, mãdatis senatus expositis: Demiror, inquit, uos Romani, cum ipsi omnes pro hostibus habeatis etiam à quibus læsi non estis, tantum imperandi cupidine: non permittere Aequis ut ab inimicis suis Tusculanis pœnas exigant, cum tamen illis non sit cautum in fœdere. ergo si res

Tusculanorum reposcitis, non à me, sed ab hac fago petite: simulq́; ostendit arborem proximam. affecti hac contumelia Romani non statim per indignationem eduxerunt exercitum, sed iterum legatos ad eum miserunt cum fecialibus, qui deos geniosq́; testarentur se uiolata iura executuros, iusta piaq́; arma coactos sumere: ac tum demum COS. *profectus est. Gracchus cognito Romanorum aduentu mouit exercitum, ut hostem insequentem in ea loca pertraheret, ubi ipse futurus erat potior: quod & euenit. ingressus enim conuallem quandam cinctam montibus, postquam etiam consulem eam ingressum uidit persequēdi studio, uerso agmine uiam quæ extra conuallem fert occupat: quo factum est ut Romani non quem uellent locum castris caperent, sed quem dabat ratio temporis, ubi nec pabulatio commoda erat loco circundato montibus nudis & asperis, neq; frumentatores in hosticum mitti poterāt absumptis commeatibus quos domo attulerunt, neq; castra mutare licebat obsessis ab hoste exitibus: quare conati ui eum pellere loco, reiecti sunt acceptis multis uulneribus, & in sua castra compulsi. Tum Clœlius successu factus ferocior, circumuallare illos aggressus est, sperans fame ad deditionem cogendos. His Romam nuntiatis Q. Fabius præfectus urbis selectum copiarum suarum robur in auxilium misit consuli, ductu T. Quintij quæstoris*

& con

& consularis uiri. deinde ad alterum consulem Nautium in Sabinos misit literas, significans quid accidisset Minucio, rogansq; ut ipse ueniat celeriter. Ille commissa legatis castrorum cura cum equitibus Romam properauit: noctuq; urbem ingressus cōsultauit cum Fabio senioribusq; quidnā facto sit opus. & quia uidebatur omnibus tempus dictatorem poscere, magistratū eum L. Cincinnato tradidit: atq; his peractis retro ad suum exercitum abijt. præfectus urbis misit qui ad imperium Quintium adducerent. Forte tum tractabat opus quoddam rusticum: & conspecta turba suspicatus eam ad se uenire, sumpta ueste paulo cultior factus est ei obuiā. accedenti oblati sunt equi falerati & secures XXIIII, purpuraq; cum cæteris insignijs regijs. unde uidens dictatorem se esse, adeò non delectatus est hoc honore, ut non sine indignatione dixerit: Perijt huius quoq; anni fructus propter meas occupationes, & esuriendum est familiæ. deinde urbem ingressus ciues iußit bono esse animo, oratione usus apud populum quæ excitare spem posset. mox omnibus militaris ætatis ex agro simul & urbe coactis, accitisq; sociorum auxilijs, magistrum equitum dixit L. Tarquinium uirum non magnæ existimationis propter paupertatem, cætera bello strenuum: & adiunctis sibi T. Quintij copijs, qui data opera segnius iter faciendo dictatorem expectabat, admouit

ad hostem exercitum. Vbi uero satis considerauit locorum naturam in quibus castra erant, partem exercitus sui collocauit in editiore loco, unde poterat uetare nequa noua auxilia commeatúsue Aequis submitterentur. reliquos ipse produxit in aciem. nec Clœlius pugnam detrectauit, ut qui non cōtemnendum circa se haberet exercitum ipse uir magnanimus. dimicatum est acriter, Romanis bellorū assuetudine duratis facile laborem ferentibus, & equitibus quacunq; parte laboraretur succurrentibus, donec Clœlius cum suis coactus est in castra refugere. Post hac Quintius circundatum uallo crebris castellis distincto, quoniam sciebat non satis instructū commeatu, oppugnauit insuper, iusso ab altera castrorum parte oppugnationi adesse Minutio, ita ut Aequi commeatibus simul & auxilijs exclusi, nec ferentes continuatos assultus hostium, supplices à Quintio pacem per legatos peterent. Ille respondit cæteros Aequos armis ademptis sub iugum se transmissurum: Gracchū uero belli ducem cum alijs defectionis autoribus ut hostem tractaturum: iussitq; ut eos uinctos sibi dederent. Quibus annuentibus illud insuper mulctæ nomine imposuit, ut quoniam ipsi non lacessiti Tusculum diripuerant, uicissim Corbionem sibi diripiendū præberent. Cum his responsis legati dimissi, pa lo post reuersi sunt Gracchū uinctum adducentes cum cæteris defectionis autoribus.

ipsi

ipsi cum copijs Aequorum inermes castris suis egreßi & per Romana traducti, postremo sub iugum mißi sunt: & Corbionem ex pacto dediderunt. hoc uno impetrato, ut ingenuis antequàm oppidum diriperetur liceret excedere, pro quibus acceptis Tusculani captiui sine pretio alio dimißi sunt. ex ea præda quod lectißimũ erat Romam deferri mandauit, reliquum permisit suis & T. Quintij quæstoris militibus, Minutianos contentos esse debere dicens quòd ipsi hostibus prædæ non fuerint. His rebus gestis & magistratum deponere coacto Minutio, reuersus est in urbem clariore triumpho quàm ullus ducũ ad eam diem, intra sextumdecimum diem ex quo magistratum acceperat profligato ualido hostium exercitu, eorumq; urbe direpta ac munita præsidio, catenatum præ se agens ducem cum alijs captiuis illustribus. Et quod maxime miretur aliquis, summam potestatẽ quam in sex menses acceperat, statim eiurauit pro cõcione S. P. Q. Romano ratione rerum gestarum prius reddita. cumq; senatus ei permitteret quantum uellet modum ex bello quæsito agro sibi sumere, & ex præda mancipia resq; alias, quas iusto honestoq; suo labore partas in paupertatis remedium uertere poterat: cognatis quoq; ac gentilibus priuata munificentia hominem ornare uolentibus, & nihil magis cupientibus quàm talem uirum uidere diuitem, noluit quicquàm eorum quæ

offereb

offerebantur accipere: tantum laudata eorum uoluntate recepit se in suum prædiolum, operariamq; uitam regiæ prætulit, magis sibi paupertate placens quàm alij homines diuitijs. Nec multo post alter COS. Nautius acie uictis Sabinis & agro eorũ uastato reduxit domum copias. Sequitur LXXXI. Olymp. qua in stadio uicit Polymnastus Cyrenensis, Athenis Callia principe, quo anno Romæ C. Horatius, Q. Minutius fuere COSS. Horum consulatu rursum Sabini prædatum in agros Romanos descenderunt, profugi agrestes agminatim in urbem uenientes nuntiabant infesta omnia Fidenas usq; & Crustumerium. Aequi quoq; nuper deuicti arma retractabant: & noctu misso iuuentutis robore, Corbionis, quod oppidum superiore anno amiserant, præsidium sopitum inuaserunt atq; interfecerunt, exceptis paucis qui forte aberant. alia manus ualida Hortanam Latini nominis oppidum primo impetu cepit, & iram quam in Romanos non potuit, effudit in socios, cædibus sæuiendo in omnes quotquot pubertatẽ attigissent, nisi siqui inter primam trepidationẽ elapsi sunt: mulieres uero pueros & senes captiuos abduxerunt, & præda conuasata quantum poterant, prius quàm à Latinis populis succurreretur in tutum se receperunt. His duabus cladibus eodem tempore nũtiatis senatus iußit proficisci utrunq; consulem. At Virginius cum collegis iam quin-
tum

tum tribuni plebis refecti delectus impediebant quemadmodum annis superioribus, domesticum bellum prius finiri postulantes, legemq; tandem perferri quam tot annis ferendo eluderentur, plebe quoq; in senatum iactante uoces plenas inuidiæ. Cumq; tempus extraheretur nec consulibus de lege concedere, nec tribunis delectus permittere uolentibus, multis orationibus tam in curia quàm in comitio frustra habitis, tribuni pl. aliud nouum institutum contra senatum inuenerunt quod tunc seditionem sopijt, & in posterum magnam accessionem fecit plebis potentiæ. id referre libet quomodo acciderit. Dum Romanorum æque ac sociorum agri ab hostibus impune popularentur, qui durante seditione non erant soliciti ne quis cum armis ad arcendos prodiret obuiam, COSS. senatum coëgerunt, quasi extremum tunc consultaturi de Republica & post aliquot orationes habitas ubi ad sententias rogandas uentum est, primus L. Quintius qui superiore anno dictator fuerat, uir non belli solum uerumetiam pacis artibus ætate sua clarissimus, dixit pro sententia quod maxime tum tribunos tum cæteros ciues mouit: actionem illam de legibus, quandoquidem in præsentiarum aliæ res magis urgeant, differendam in tempus opportunius. bellum uero quod sit præ manibus, & tantum non in urbem ipsam incumbat, propulsandum modis omnibus, nec committendum

ut

ut quod imperium maiorum maximis laboribus partum accepissent, id turpiter amittatur per ignauiam. Quòd si plebis opera ad id tuendum impetrari nequeat, debere patritios unà cum clientibus uoluntarijsq; militibus hostem aggredi. fore enim ut alterutrum consequantur, aut uictoriam lætiorem & clariorem quàm unquam antea, aut in prælio mortem honestissimam. huic periculo neque se defore, sed rem gesturum æque cum ualidißimis, idemq; facturos omnes seniores quibus libertas cordi sit & gloria. In hanc sententiam ubi ab omnibus itum est, concionem aduocauerunt consules. ad quam confluente populo ut rem nouam audituro, progressus in medium C. Horatius conabatur persuadere plebi ut hanc quoque expeditionem uolens ac libens sumeret. cæterum tribunis reclamantibus, & plebem auertentibus, rursum exorsus consul, Rem egregiam, inquit, Virgini fecistis diuulsa à senatu plebe: & quod ad uestram partem attinet actum est de imperio cæterisq; commodis quæsitis uel maiorum uel nostris laboribus. nos tamen non sinemus hæc nobis eripi sine sudore ac puluere, sed sumptis armis unà cum alijs ciuibus qui patriam cupiunt incolumem, ibimus cum bona spe in prælium: & si quis Deus curat iusta certamina, fauente huius urbis fortuna reportabimus uictoriam. quòd si aliquis Deus iratus

salu

salutem nobis inuidet, nos tamen pietatem erga patriam retinebimus, nec grauabimur pro ea mortem honestam oppetere. uos interim domi cum mulierculis manete generosi plebis præsides, nobis desertis uel potius proditis: ut nec uictoria nostra uobis honori sit, nec si res aliter ceciderit ipsi careatis periculo: nisi forte speraratis extinctis patritijs hostes uobis relaturos hanc gratiam, ut patria uos sinant frui libertateq́; cum imperio, quos prius quàm ad hanc ueniretis insaniam agris mulctastis & oppidis, & huiusmodi cladibus affecistis ut nunquam intermoritura sit earum memoria. Sed quid ego plebem increpo quæ nunquam sponte peccauit? ac non potius uos Virgini, qui hos præclaros mores in ciuitatem inuehitis. nos certe quos fortes uiros esse cogit necessitas, semel decreuimus, nec est quod nos dimicare pro patria prohibeat: uos desertores & proditores Reipubl. dijs pœnas dabitis, si non & hominibus, imò his maxime: quod nolim uideri dictum minaciter & terrendi tantum gratia. Certò enim scitote eos qui relicti fuerint ad urbis custodiam, si hostes uictores fuerint, eam quæ ipsos deceat mentem habituros. nam cum barbari homines ab hostibus deuicti noluerint coniuges & liberos in eorum potestatem uenire, sed potius has incenderint, hos iugulauerint, putatis Romanos hactenus alijs imperare solitos aliquid de sese consulturos

turpiter? non adeò sunt degeneres, sed à uobis inimicis incipientes contrucidabunt etiam carissimos. hæc igitur considerantes concionamini & nouas rogationis ferte si libet. hæc & similia locutus produxit seniores patrum flentes: quibus conspectis plebs nec ipsa temperauit à lacrymis. itaq; uehementer motis affectibus ætate ac dignitate hominum, consul post interpositum breue silentium: Non pudet uos Quirites, inquit, nec sub terram uos abditis? & his senibus pro nobis iuuenibus arma sumentibus, deseretis quos patrum appellatione salutastis hactenus? O miseri ac ne Quiritium quidem nomine digni aut hac patria, cuius conditores parentes suos gestauerunt humeris, dijs per armatos hostes & incendia uiam præbentibus. Tum Virginius ut uidit flecti plebem his sermonibus, ueritus ne uel se inuito bellum suscipiat, progressus in medium, Non deserimus, inquit, uos patres neq; prodimus, sicut nec antè unquam deseruimus, imò & uiuere uobiscum uolumus & pati quicquid fortunæ libuerit: sed pro nauata semper opera mediocrem gratiam reposcimus, ut quemadmodum periculorum sumus participes, ita æquo iure degamus, constitutis legibus libertatis custodibus, quibus omnes utamur in posterum. quòd si qui certò destinastis pernegare nobis hanc gratiam, emoriq; mauultis quàm concedere, desinemus contendere.

Sed

Sed aliud à uobis petimus beneficium, quo impetrato forsan non opus erit nouis legibus. ueremur autem ne hoc quoq; nobis negetur, quod nullo senatus detrimento concedi potest, & plebi erit gratum atque honorificum. Respondit consul, si tribuni actionem hanc in senatus gratiam omittant, facile impetraturos quod peterent, iußitq; quid petant dicere. Virginius pauca prius cum collegis collocutus, ait se apud senatum dicturum. ac mox senatum ingressus secum priuilegia plebis deferens, petijt duplicari tribunorum numerum, ut posthac quotannis decem crearentur. id cæteri patres sine controuersia concedendum censebant, ut innoxium reip. suadente in primis L. Quintio tum principem autoritatem in senatu obtinente. Solus contra dixit C. Claudius Appij filius, eius qui semper iniquis plebis postulatis aduersatus fuerat, & ex disciplina patris in consulatu suo inquisitionem in equestrem ordinem per calumniam de coniuratione suspectum non permitti tribunis effecerat. Is paucis uerbis docebat non sperandum plebem modestiorem fore si duplicaretur tribunorum numerus, sed insolentiorem potius. neq; enim eos sumpturos magistratum certis conditionibus quibus circumscribatur eorum licentia, sed confestim mentionem facturos de lege agraria communicandisq; honoribus, omniaq; dicturos ac facturos ut potentiam ple-

bis prouehent, cum senatus & optimatium factionis dispendio. uisusq; est nonnihil dicere. Sed magis mouit autoritas Quintij, ostendentis in rem senatus esse augeri tribunorum numerum. facilius enim paucos conspirare quàm plures. nec aliud esse remedium contra eius magistratus uiolentiam, quàm quod ab Appio Claudio Caij patre commostratum sit, uidelicet si non consentiat id collegium. In hanc sententiam S. C. factum est, licere plebi decem tribunos quotannis sibi creare, modo ne quis reficeretur qui proximo anno eundem magistratum gessisset. Id S. C. promulgauit Virginius, factumq; est plebiscitum ut in sequentem annum decem tribuni crearentur. Ita seditione composita habitoq; delectu consules prouincias sortiti sunt, Sabinos Minucius, Aequos Horatius. Sabinorum ager peruastatus est, ipsis intra oppidum se continentibus. Aequi occurrentes ad prælium quamuis acriter dimicarint, postremo tamen profligati sunt & compulsi intra oppida, amisso illo oppido pro cuius mœnibus pugnatum fuerat. Horatius quoq; hostem tandem congredi ausum fudit ac fugauit, uastatoq; agro Corbionis tum mœnia tum priuata ædificia diruit, atq; ita reduxit exercitũ. Anno sequenti M. Valerio, Sp. Virginio COSS. nullum bellum externum fuit, domi contentiones recruduerunt inter tribunos & consules, ex qua

confl

conflictatione tribuni superiores discesserunt. Nam antea tantum in concionibus regnabant tribuni, senatum uocare aut sententiam dicere cis non licuit, sed consulum is honos fuit. Huius anni tribuni primi senatum conuocare ausi sunt autore Icilio, qui eius collegij princeps erat uir industrius & pollens Romana facundia. hic quoq; ausus est aliquid nouare in rep. Auentinum ad ædificia plebis postulans. collis hic est XII. *fermè stadiorum ambitu comprehensus mœnibus, qui tum nō totus habitabatur, sed nemorosus erat & publicus. de hoc plebeijs aßignando consules compellauit tribunus, rogans ut ex* S. C. *id fieret: quibus rem differentibus, per apparitorem consules citauit ad collegium, iussos senatum uocare. apparitor repulsus à lictore iusso id facere, tantam indignationem mouit collegio, ut lictorem correptum ad rupem Tarpeiam ducerent. nec consules tametsi grauiter eam contumeliam ferentes potuerunt eum eripere, tantum aliorum tribunorum opem inuocabant. quod enim ex eius collegij sententia fit nemini uetare licet nisi tribuno. illi autem iam ante conspirauerant, nihil nouare nisi de communi consilio, neq; quenquàm de collegio intercedere uoluntati collegarum plurium: in idq; mox ab inito magistratu inter sacra coniurauerant, sic maxime rati fore inuiolabilem suam autoritatem si inter ipsos conueniat. huius igi-*

tur coniurationis respectu responderunt decretum esse de lictore. non tamen persliterunt in ea sententia, sed remiserunt iram & supplicium hominis condonauerunt senioribus patrum deprecantibus, ueriti etiam inuidiam quòd primi morte mulctarent hominem qui magistratus iussa fecisset, & solliciti ne per hanc occasionem ad extrema audenda patricij necessariò se uerterent. Quo facto senatuq; coacto, cõsules grauiter incusauerunt tribunos. Pro quibus respondit Icilius excusans iram in lictorem, & sacratas leges pro se afferens, quæ neq; magistratui neq; priuato concedebant ut aduersaretur tribuno. Senatum etiam non iniuria conuocare se aggressum meditata oratione persuadere conabatur. deinde ubi satis responsum ad accusationem consulum uidebatur, mentionem legis intulit. Erat autem huiusmodi. Quæ priuati homines bono iure parta poßideant, ea manere penes pristinos dominos. Quæ per uim aut fraude occupassent ædificijs, ea restituto ex arbitrorum sententia pretio ædificationis addici populo. quæ publica sint, ea sine pretio plebi diuidi. Docebat deinde legem hãc ciuitati fore utilissimã, præsertim ad coërcendas seditiones agrarias. nam inopem plebem contentam fore urbanis prædijs, quæ nunc publica cum sint, occupentur tamen à multis potentibus. Hæc dicẽti multi assentiebant, solo dissentiente C. Claudio. tandem

S. C.

S. C. factum est ut plebi locus is daretur. Post hæc in præsentia pontificum & augurum duorumq; sacrificorum cẽturiatis comitijs lex perlata est à consulibus, quæ extat in Auentino incisa in columna ærea. deinde plebeij areas eius soli diuiserunt sibi ad ædificia, occupãtes quantum quisq; poterat. interdum duo trésue pluréssue unas ædes collatis impendijs extruebant, alijs infimas earum partes, alijs cœnaculum sibi sumentibus. ita totus is annus ædificando absumptus est. Sequens consules habuit T. Romulium & C. Veturium, tribunos L. Icilium cum collegis refectum, memorabilis uarijs motibus. nam & ciuilis seditio iam languescere uisa excitabatur à tribunis: & externi hostes insurrexerunt maiore bono ciuitatis quàm incommodo, quòd ea res ad eximendam seditionem faceret. Sic enim in orbem redibãt uicißitudines, ut pax seditionem afferret, bellum concordiam. id animaduertentes summi magistratus, nihil magis quàm externos motus optabant: & quoties foris pax esset, quærebant bellorum occasiones, ut qui intelligerent felicitatem urbis bello crescere, labefactari domesticis seditionibus. Eadem fuit mens & præsentis anni consulum, rebus pacatis ab egena otiosaq; multitudine sibi timentiũ. Et recte quidem quòd distinendos putarent militia, sed in eo peccatum est, quòd cum in uitiosa ciuitate moderatos delectus habere deberẽt, nullius

excusationem recipiebant, legum pœnas intentantes in bona & corpora segnius parentium. quæ seueritas intempestiua occasionem tribunis plebem turbandi præbuit, ut pro concionibus uociferarentur in consules, obijcientes illis quòd multos tribunitia potestate functos in carcerem duci iusserint. cumq; clamoribus nihil se uiderent proficere, sed maiore seueritate delectus fieri, aggressi sunt factis obsistere. Consulibus uero pro imperio resistentibus, irritatis contentione animis, interdum non temperabatur à manibus. aderat præsto consulibus iuuentus patricia, tribunis miserrimus quisque & ignauissimus. prima contentionis die uictores discesserunt consules: sequentibus uero affluente ex agris multitudine, tribuni rati se iam non impares continue concionabantur, ostentantes suos apparitores suggillatos, & depositiuros se magistratum minitantes, si nullum sibi expectandum esset à plebe auxilium. cumq; non admodum audirentur, senatum adierunt, qui tum forte in curiam ea de causa conuenerat: questiq; sunt de non ferendis iniurijs, orantes ut plebi suum relinquatur auxilium: iam non potestatem suam tantum uiolari, uerumetiam corpora: tantam esse consulum & eorum coniuratæ factionis insolentiam. postulabantq; alterutrum, ut consules aut si conscij sibi essent innocentiæ & non læsæ tribunitiæ potestatis sacrosanctæ, pro concione

mag

magiſtratum eiurarent: aut ſi religio eſſet iurare, apud populum cauſam dicerent. ſe enim diem eis dicturos. Reſponderunt conſules iniuriarum à tribunis factum initium, qui non ueriti ſint inferre uim corporibus conſulum, primum per ædiles & apparitores duci iußis in carcerem ſummis magiſtratibus, deinde ipſi etiam cum ſuis ferocißimis ſtipatoribus in eos manus inÿciẽtes. demõſtrabantq; quid intereſſet inter ipſos magiſtratus: cõſulum eſſe poteſtatem regiam, tribunitiam ideo receptam in ciuitatẽ ut oppreßis opitularetur: adeoq; nõ licere tribunis diem conſulibus dicere, ut id ne in minimum quidem patricÿ ordinis eis inconſulto ſenatu liceat. minabãturq; ſi illi plebem uocarẽt ad calculos, ſe ad arma uocaturos patricios. Per has altercationes die conſumpta ſenatus nihil definÿt, ne uel conſulum uel tribunorum magiſtratum minueret, quòd utrumq; nõ careret periculo. itaq; cum etiam à ſenatu tribuni re infecta diſcederẽt, reuerſi ad populũ cõſultabant quid facto ſit opus. qui turbulentißimi erant ſuadebant nouam armatæ plebis in ſacrum montem ſeceßionem ubi olim caſtra habuerat: eam ſedem belli fore contra patricios, qui contra fœdus aperte antiquarent poteſtatẽ tribuniciam. Id maiori parti diſplicuit, quòd negarent paucorum qui tribunos læſerant culpam in totam aduerſam factionem conferendam: dicerentq; expectandam legum

animaduersionem quæ sacrosanctorũ corporum uiolatores morte mulctarent aut exilio. qui mitioris erant ingenij ab utrisq; dissentiebãt: quòd nec secessio probaretur nec indemnatorum supplicium, præsertim consulum, qui magistratus esset maximus: deflectendam esse iram potius in eorum adiutores, & de illis pœnas sumendas quæ statutæ sint legibus. Quòd si illa die tribuni irã non abstinuissent à COSS. & senatu, nihil uetabat quin ea die ciuitas seipsam perderet: adeò omnes ad arma & bellum ciuile parati erant. nunc quia re dilata tempus ad maturius deliberandum sibi reliquerunt, & ipsi mitiores facti sunt & aliorũ iras lenierunt: dieq; dicta COSS. in trinundinũ, qua pecunijs mulctarentur, dimiserunt concionẽ. iamq; instante die iudicij destiterũt ab hoc proposito ad deprecationẽ honoratissimi cuiusq;. post hæc pro concione populum allocuti, dixerunt culpam in se admissam remittere se in gratiam eorum quibus nihil negare fas putarent: iniuriã uero ipsi plebi factam ulturos ne malo exemplo noceat. Promulgaturos enim se legẽ agrariã per annos XXX. iam extractam, tum eã quæ de æquando iure à proximis tribunis perferri non potuerat. hæc cũ iureiurando polliciti edixerunt ad quã diem populus conueuire debeat ad ferenda suffragia. quæ ubi aduenit, primũ ipsi multa pro lege locuti & alijs suadendi potestatem fecerunt. Cumq; multi

proc

processissent in medium, cōmemorantes militiæ facinora, & rem indignam clamitantes ex tam amplis agris bello partis nullam se accepisse portionem, eosq́; usurpari à potentioribus uiolentiæ fructum percipientibus: postulantesq́; ut periculorum participes etiam in præmiorū partem admitterentur: plebe libenter hæc audiente, nullus eam magis mouit quā L. Siccius Dentatus, quo nemo plura enumerauit facinora. Erat autem admiranda specie, ætate qua maxime pollet ui animi, ut annos natus duo de sexaginta, facundia quoq; militari præditus. is ita locutus est ad populum. Ego Quirites si singillatim percensere uellem mea facinora, dies me deficiat: capita rerum tantū dicturus sum compendio quanto potero. XL. iam annis pro patria milito, XXX. annis duxi ordines nunc centurio, nunc tribunus, iam inde ex quo C. Aquilius, T. Sicinius COSS. à senatu contra Volscos missi sunt. eo bello miles annos XXVII. natus cū in prælio cecidisset cohortis meæ centurio & hostes signa prehensarent, solus me opposui, reiectisq́; hostibus signa seruaui, à cohorte ignominiam depuli morte grauiorem uiris fortibus, quemadmodum ipsi milites testati sunt ornantes me corona aurea: testatus & consul Sicinius qui me centurionem esse iussit. Alio rursum prælio in quo tribunus castrorum præfectus prostratus est, & aquila uenit in potestatem ho-

stium, pari modo pro tota legione certans, aquilam recepi, præfectum seruaui: qui pro lata ope referens gratiam, tribunatum mihi cessit, & commisit aquilam: quod tamen accipere nolui, ratus indecorum eum spoliare honoribus, cui uitam donaueram. pro eo merito consul me primæ legionis tribunũ fecit, quæ eo prælio duce orbata fuerat. Hæc sunt Quirites facinora quibus innotui & ad honores perueni. deinde iam clarus omnibus certaminibus interfui, quòd puderet priora decora non æquare posterioribus: continuoq́; postea militaui nullum laborẽ, nullum periculũ refugiens: semperq́; donatus à consulibus spolijs, coronis, alijsq́; muneribus & honoribus abij. & ut compendio dicam his X L. *annis centies & uicies dimicaui in acie, uulnera* X L V. *accepi aduersa omnia, nullum auersum: & ex ijs una die* X I I. *quando Sabinus Herdonius arcẽ occupauit & Capitoliũ. dona ex diuersis pugnis retuli,* X I I I I. *ciuicas, tres murales, octo aureas coronas. præterea torques aureos* L X X X-I I I. *armillas aureas* L X. *hastas puras* X VIII. *faleras* X X V. *& ex his nouẽ ex prouocatione prostrato hoste singulari certamine. Hic tamen ego Siccius, qui tot annos pro uobis Quirites militaui, tot prælijs pugnaui, tot donis honoratus sum: qui nullũ periculũ unquam refugi aut uitaui, sed in acie uersando, in oppugnatione, inter pedites, inter equites, cum omnibus, cum*

paucis,

paucis, solus, toto corpore conuulneratus sum: qui unà cum alijs commilitonibus tam multos bonos agros paraui Rom. populo, partim Hetruscis & Sabinis ademptos, partim Aequis & Volscis atq; Pomptinis, alijsq; hostibus, nec ipse portionem ullam ex eis accepi, nec uestrum quisquam Quirites qui eorundem laborum fuistis socij: sed uiolentissimus quisq; & impudentissimus maximam partem eorũ multis iam annis possidet: eisq; fruuntur, non dono à uobis acceptis, neq; emptis pretio, aut aliud ullum ius in eos ualentes prætendere. Qui si æque nobiscum laborassent dum eos agros quæsiuimus, ne sic quidem æquum aut ciuile erat ad paucos peruenire quæ sunt omnium, attamen habuisset fortasse quendam rationis prætextum eorum auaritia. Cum autem nullum possint memorare egregium ac uirile facinus, cuius merito res nostras occupent, eas retinentes perfricta fronte etiam post redargutionem quis ferat? Age prodeat aliquis, meq; uanitatis conuincat, & istorum magnificorũ aliquem ostendat qui dignior sit ut plus quã ego ex publico possideat. num quia pluribus annis militauerit, pluribus prælijs decertauerit, plura uulnera acceperit, aut coronis, spolijs, donis præmijs' ue militaribus mihi præferẽdus sit? quibus rebus hostes infirmiores fũt, patria clarior & auctior. imò ostendat uel decimam partem eorum quæ ego ostendi. Sed isto-

rum

rum pleriq; quamillam portionem eorum possunt ostendere? nonne illi uero uix cum gregario milite conferendi sunt nauata opera, ut qui uerbis quã factis clariores sunt, & amicis grauiores quã hostibus, nec communem hanc ciuitatem se habitare putant, sed suam propriam: quasi non unà nobiscum à tyrannide liberati sint, sed nos in hæreditatem à tyrannis acceperint: quorum ut alias maiores minores'ue contumelias dißimulem, nimirum notas omnibus, qualis est illud superbiæ quòd ne uocem quidem pro patria nos emittere sinunt liberam, ac ne hiscere quidem? Sed Sp. Caßium qui primus diuidendorum agrorum mentionem fecit, ter consulem, bis triumphalem, tot honoribus, tot rebus domi forisq; gestis insignem ac nemini ætate sua secundum, obiecto tyrannidis crimine falsis oppresserunt testimonijs, de rupeq; dederunt præcipitem, non ob aliud nisi quia plebis amator erat & patriæ. tum C. Genutium tribunum nostrum quia post X I. annos eandem legem renouabat, & proximi ante suum tribunatum anni consulibus diem dixerat, neglecto etiam S. C. quod super ea lege factũ fuerat, quoniam aperte necare non potuerunt, clàm pridie quàm inditium fieret sustulerunt è medio. quæ res adeò terruit alios, ut postea nemo non sibi caueret ab huiusmodi periculo, iamq; X X X. annis tyrannidi similem istorum licentiam ferimus. Omitto

alia,

alia, hoc ipso tempore cum magistratus nostri quibusdam plebeijs uim patientibus subueniret, freti lege quæ ipsos sacrosanctos esse uoluit, quibus non affecti sunt iniurijs? pugnis petiti & calcibus, coacti sunt foro excedere. & uos hæc feretis, neq; quæretis quomodo de istis pœna sumatur, saltem suffragijs, quibus solis potestis declarare uos liberos? Agite Quirites nūc tandem assumite mentem ingenuam & legē agrariam ferentibus tribunis confirmate uestris calculis, ne auditis quidem dissuasoribus. Vos uero tribuni adhortatione opus non habetis, qui rem ultro aggreßi recte facitis quòd nemini ceditis. quòd si iuuenum peruicacia & impudentia impedimento uobis fuerit quo minus colligatis suffragia urnas & calculos eripientiū aut per tumultum aliquid turbantium, declarate eis uim uestri collegij. & quoniam consulibus magistratum abrogare non decet, hos priuatos eorum uiolentiæ ministros adducite in iudicium populi, qui sacratas leges uiolare non dubitant cum uestræ potestatis iniuria. Grata fuit plebi hæc exhortatio, tantāq; uim habuit, ut multitudo (sicut dixi) uideretur neminem latura qui uellet legem dissuadere. Sed Icilius assurgens, cætera dixit recte locutum Siccium, multisq; laudibus ornauit hominem. quòd uero dissuadere uolentibus non permitteret, nec iustum esse nec receptum ciuitatis moribus, maxime cum de

lege

lege agatur quæ iuri faueat contra uiolentiam. non esse dandam occasionem ijs qui sua commoda pluris faciant quã tranquillitatem publicã. His dictis iußit in crastinum adesse qui uellent contra legem perorare, atq; ita cõcionem dimisit. Tum consules domi cœtũ patrum habuerunt eorum præcipue qui magis pollerent autoritate opibusq́;: eosq́; docuerunt modis omnibus legi obnitendum, uerbis primum, & si his nihil proficiant factis etiam. iusseruntq́; ut manc in forũ conuenirent cum amicis & clientibus quamplurimis. pars circa tribunal in comitio consisterẽt, alij paßim diuersa fori loca occuparẽt, ne plebs posset in unum coire. quod consilium postquã placuit, ante claram lucem iam forum occupatum erat à patricijs. post hæc affuerunt tribuni & consules, iußiq́; sunt per præconem qui uellent contra legem dicere. Cumq́; multi boni uiri prodirent ad dicendum, nemo præ tumultu concionis exaudiri poterat: nam alij acclamabant dicentibus addentes animum, alij reclamabant et obstrepebant, pari contentione partis utriusq;. tum consulibus indignantibus & protestantibus à plebe initium uiolentiæ fieri, quæ neminem audire sustineat: respõderũt tribuni iam quintum annum easdem se orationes audire nulla utilitate, ni conuitiosæ & inanes altercationes placeant. ita diei magna parte absumpta, iamq́; plebe poscente calculos, rem non amplius ferendam

dam rati iuuenes patricij plebeios in suas tribus secedere parantes impediebant, & urnas cum calculis eripiebant, ministros ad id aßignatos pulsantes & profligantes è foro. tribunis uero uociferantibus & in mediam aduersariorum turbam se proijcientibus, ipsis quidem cedebant quacunq; se inferrent: cæteros plebeios qui uellent illos sequi non permittebant, ut nihil opis esset in eorum magistratibus: tandemq; patricij uicerunt ne perferretur lex, trium familiarum opera præcipua, quæ constanter affuerunt consulibus. hi erant Posthumij, Sempronij, Clœlij, generis claritate, clientelis, opibus, dignitate, rebus gestis præstantißimi, per quos maxime stetisse fertur quo minus plebiscito sanciretur lex agraria. Postridie tribuni cum nobilißimis è plebe consultauerunt quomodo tractandum esset id negotium, uno omnium consensu non consulibus diem dicendam sed eorum propugnatoribus & ministris, qui minore inuidia puniri poterant, quemadmodum Siccius monuerat. restabat ut de accusandorum numero, criminis nomine, æstimatione mulctæ statueretur. qui ferocires erant omnia hæc augebant ad terrorem incutiendum cæteris: contrà mitiores ad mediocritatem & clementiam reuocabant singula: cuius sententiæ Siccius fuit autor, is qui pro concione legem agrariam suaserat. Placuit igitur omißis patricijs alijs diem dicere solis Clœlijs, Posthum

Posthumijs, atq; Sempronijs. Crimini fore quòd contra sacratas leges quas de tribunis S.P.Q.R. *tulerat, quibus diserte cauebatur nequis tribunos inuitos cogeret, ipsi eos cohibuissent ne cognitionem de lege perferrent ad populum. mulcta uero placuit non mors, aut exilium, aut aliquid inuidiosum, ne absoluerentur eo facilius, sed ut bona eorũ sacrarentur Cereri: quæ omniũ mitißima pœna lege præscribebatur. Factum est ita, & adfuit dies iudicij. Tum consules & reliquæ patriciorum familiæ quæ frequentes aderant in senatu, censuerunt cedendum esse impotentiæ tribunorum, ne uetiti audeant peius aliquid, permittendumq́; efferatæ plebi ut effusa bile in nobilium uirorum patrimonia posthac fiat mansuetior & tractabilior utcunq; mulctatis inimicis, & alioqui pecuniarũ iacturam sarciri facilius. itaq; absentes rei damnati sunt, & tribunis satisfactum uidebatur constabilita eorum potestate ciuiliter. bona damnatorum patricij redemerunt à populo æquo pretio, restitueruntq́; pristinus dominis. & hic fuit eius contentionis finis. Nec ita multo post rursus tribunis legem promulgantibus, interuenit nuntius de hostibus per agrum Tusculanum properantibus Romam magno agmine, unum Tusculum moram itineri Aequorum facere, non diu facturum nisi mature succurratur oppidanis laborantibus. itaq; senatus decreuit ambos consules*

ire

ire obuiam: qui mox omnes ciues iusserunt dare nomina. Ibi Tribuni conati sunt seditionẽ renouare impediendo delectus, sed frustra. Factum est enim S.C. ut patricij bellum sustineant cum suis clientibus. reliquis ciuibus qui sponte pro patriæ salute arma sumpserint deos fore propitios, iratos contrà desertoribus consulum. eo S.C. pro concione recitato, multi plebeiorum etiam sponte dederunt nomina, pars ingenuo quodam pudore, ne deessent populo propter fidem erga Romanum imperium sæpius infestato ab hostibus, & in his ipse Siccius diuitum publico agro incubantium accusator cum cohorte octingenaria emeritorum qui in eius honorem secuti sunt militiam, fortitudine reiq; militaris peritia facile primi in eo exercitu: maior uero pars in senatorum gratiam. nec deerant quos prædæ spes inuitaret ad quæuis pericula: breuiq; instructißimus exercitus & satis numerosus com paratus est. Quo cognito hostes non expectauerunt eius aduentum, sed receperunt se in sua. Hos consules properato itinere ad Antium assecuti in prærupto quodam loco castrametatos, ipsi quoq; non procul ab eis castra posuerunt: & aliquandiu exercitus uterq; intra suũ uallum se continuit. tandem Aequi Romanos ultro laceßiuerunt freti suo numero, & infesti aquatoribus. hoc animaduerso consules non amplius cunctati sunt. penes Romulium tunc

erat imperium. is dato pugnæ signo prodijt in aciem, instructisq; peditum & equitum ordinibus, accitum ad se Siccium ita allocutus est. Nos Sicci hic cum hoste dimicabimus. tu interim dum acies utraq; se ad prælium expedit, per obliquam illam uiam conscenso monte castra hostium aggredere: ut qui nobiscum conflictabuntur, aut quod fore credimus, me tu ne sua castra expugnentur, trepide se per uiarum angustias recipientes nobis faciliorem uictoriam præbeant: aut si manserint in uestigio, castra amittant. nec enim ualidum est præsidium, cum ei tota sit in loci natura fiducia: & octingenaria cohors quæ te ducem sequitur ex ueteranis constans, tabernaculorum custodes ex improuiso adorta facile profligabit ipsa audacia. Ad hæc Siccius, Equidem promptus sum imperata facere, sed quod iubes non tam facile est quã tibi uidetur. nam & castra in prærupto saxo sita sunt, ad quæ unicam uiam ferre uideo, per quam hostes descendent contra nos: & præsidium uel paruum nec admodum strenuum, satis uidetur ad reijciendos multo maiores quã meæ sunt copias: & locus ipse præsidiarios tutabitur. Quapropter mallem te mutare consilium: nam tentare periculosum est. quòd si omnino statuisti duobus locis pugnare uno tempore, manum idoneam selectorum uirorum adde quæ me sequatur unà cum emeritis. non enim obrepemus,

mus, sed palàm castra oppugnabimus. Plura parantem dicere de ratione sui consilij consul interpellauit. Nom multis uerbis, inquit, opus est: sed si audes imperata facere i celeriter, & imperatoris munia tibi usurpare desine. sin periculum refugis, utar aliorum opera: tu uero qui centies uicies in acie dimicasti, XL. annos militasti, conuulneratus toto corpore, quoniam ultro uenisti abi ne uiso quidem hoste, & pro telis linguam contra patricios acue. Vbi nunc sunt illa multa dona, torques, armillæ, hastæ, phaleræ, coronæ acceptæ à consulibus, detracta singulari certamine uictis spolia, cæteraq́; molesta quæ te iactantem pertulimus? Hoc unum opus serio periculosum ostendit qualis sis, opinione magis uir fortis quã re uera. Ibi Siccius motus conuitio, Non ignoro, inquit, Romuli alterutrum tibi propositum, ut aut uiuo mihi partam gloriam adimas & ignauiæ notam inuras turpißimam, aut misero & obscuro exitio me perdas obiectum hostibus. nam & ego uideor liberali prudentia præditus, non enim me in dubium periculum, sed in mortem certam mittis. attamen hæc quoq; iussa perficiam, & dabo operam ne ignauus uidear, aut expugnaturus castra, aut si spe frustrabor moriturus fortiter. uos commilitones mihi testes apud reliquos ciues eritis, si lethum meum audieritis, uirtutẽ me meam perdidisse, & nimiam loquendi audaciã.

Hoc responso dato consuli lacrymans consalutauit omnes familiares, atq; ita cum sua cohorte & ipsa mœsta lacrymanteq; non aliter quã in mortem profectus est: commiserante uniuerso exercitu, quasi ex octingentis uiris neminem posthac uisuro. At Siccius non ea uia qua Romulius credidit, per latus montis duxit, sed in saltum quendam densißimum. ibi suos sic allocutus est. Misit nos dux ut uidetis in exitium. putauit enim per obliquam illam uiam ituros, per quam eundo impoßibile erat hostes fallere. ego uos ducam per aliam illis non conspicuam, & bona spes est inuenturum me calles aliquos qui nos ad castra perducant in uerticem. quare bono este animo. Hæc locutus per saltum ducebat, cuius magnam partem emensus forte fortuna uirum nactus est rusticum euntẽ nescio quò, quem per iuuenes comprehensum uiæ ducem fecit. ille circum montem ductos non sine mora in tumulo castris imminente statuit, unde compendiaria decliuisq; ferebat uia. Interea Romanorum & Aequorum acies concurrerant, certabantq; fortiter, numero, armis, animis pares, diu neutrò inclinante uictoria, sed nunc his nunc illis aduersos urgẽtibus tam peditibus quã equitibus: ceciderantq; ex utraq; parte uiri nobiles. tandem depugnatum est. nam Sicciana cohors ubi prope castra Aequorum peruenit, incustoditam eam ualli partem offendit: totum enim

præsid

præsidium diuersam petierat, intentumq́; pugnã spectabat. At Romani celeriter deuolarunt à uertice clamoremq́; ingentem sustulerunt. quo inopinato casu hostes consternati, nec opinati tam paucos esse, sed adesse alterum consulem, proiecerũt se è castris, ne arma quidem retinentes pleriq;. Sicciani uero occidebant eos quotquot ad manus uenirent, & occupatis castris tendebãt in aciẽ. tum Aequi ubi castra capta intellexerunt ex clamore fugientium, moxq́; hostem à tergo uiderunt, omisso certamine pro se quisq; fugiebant per diuersas uias nullo ordine, non sine clade maxima. hærebant enim tergo Romani usq; ad noctem occidentes quos assequebantur. sed nullius fortior opera fuit quã S. ccij, nullus maiorẽ stragẽ edidit: qui ubi deuictũ hostem uidit, iam nocte cohortem in capta à se castra reduxit ingẽti plenã lætitia. omnes enim incolumes erãt & integri, non solum euitato imminenti periculo, uerumetiã parta maxima gloria, patrẽ suũ appellãtes & seruatorẽ deumq́;, necnon alijs honorificentißimis nominibus: non poterãtq; satiari mutuis cõplexibus & alijs hilaritatis indicijs. atq; interim & reliquus Romanorũ exercitus à persequẽdo reuersus castra sua repetijt. Iamq́; media nox erat, cũ Siccio memori missum se in mortẽ à COSS. in mentẽ uenit laudẽ eius uictoriæ corrũpere. cõmunicat cũ suis consilium: quod ubi placere uidit, omnibus

prudentiam uiri & magnanimitatẽ admirantibus, arma sumit & alios iubet sumere: ac primum quicquid in hostilibus castris erat hominum, equorum, cæterorumq́; iumentorum contrucidat, deinde incendit tentoria frumento, uestimento, armis alioq́; apparatu referta, adhæc præda quam multā è Tusculano agro hostes eò congesserāt: omnibusq́; igne absumptis circa diluculū, nihil præter arma ferens abijt: emensusq́; uiam propere Romam peruenit. ut uero conspecti sunt homines armati iubilantes & festinantes multo cruore fœdati, concursus factus est reduces uidere audireq́; res gestas cupientium: illi in forum usq; progreßi tribunis omnia denarrauerunt: qui coacta concione iusserunt eos eandem narrationẽ coram populo repetere. Tum Siccius in mediam turbam progressus uictoriam indicauit, simulq́; rei gestæ modū: & quòd sua uirtute octingentorumq́; seniorū quos in mortem certam misissent consules, & castra Aequorum capta sint, & reliqui in fugam uersi qui pugnabant in acie. postulabatq́; ut nemini alteri pro uictoria haberetur gratia: postremoq́; uerba hæc addidit: animas tantum & arma retulimus, nihil aliud. His auditis populus ad miserationem motus est & lacrymas, ætatem uirorū & uirtutem considerās, & obloquens ijs qui talibus uiris urbem orbare uoluerāt: quæ res, ut Siccius iam ante præuiderat, publicū consulibus excitauit odium.

nam

nam ne senatus quidem eam tulit æquo animo, nec triumpho eos dignatus, nec ullo honore alio qui solet cōcedi uictoribus. Siccio plebs quē summum potuit honorē tribuit, cumq; primis comitijs tribunū creauit. Hæc eo anno gesta sunt memorabilia. Inde COSS. Sp. Tarpeius, A. Terminius. hi cū alijs in rebus plebi obsecuti sunt, tum S. C. de lege per tribunos ferenda fecerunt, cum uiderent nihil consequi patres uetando præter odium & inuidiam, præstoq; esse mulctam cuiq; ad certamen promptißimo. Sed maxime terruit recens casus superioris anni consulum, male à plebe exceptorum, nullo à senatu auxilio. Nam Siccius ille qui Aequorum castra ceperat. tunc ut dixi tribunus, ea ipsa die qua magistratum inijt, post peracta pro salute sacra solennia, ante omnia diem dixit Romulio, inde tractationem Reipublicæ auspicatus. Collegam eius C. Veturium arripuit L. Halienus ædilis, qui proximo anno tribunus fuerat. Cumq; ante diem iudicij magna studia & hortationes ambobus exhiberentur, consulares fauore senatus freti propemodum contemnebant periculum, senioribus & iunioribus patritijs pollicentibus daturos se operam ne iudicium fieret. At tribuni præcauentes omnia, non precibus, non minis, non periculis mouebantur: sed postquam dies dicta uenit conuocauerunt populum. & iam ante rusticana turba in urbem confluxerat, qua ad urbanam

multitudinem adiuncta non solum forum oppletum est, sed etiam uici per quos itur in comitium. Prior reus actus est Romulius accusante Siccio. Crimini dabatur uiolata in consulatu sacrosancta potestas tribunitia, præterea petitus insidijs à duce suo unà cum cohorte ipse Siccius. testes citabantur uiri qui fuerant in eo exercitu nobilissimi, & quidem patritij: & in his iuuenis sua maiorumq; uirtute clarus Sp. Virginius. is pro testimonio dixit: Se M. Icilio unius è Siccij cohorte filio patrem comitanti, amico & æquali suo, gratiam eius profectionis ut mortiferæ impetrare uoluisse à consulibus per patruum suum A. Virginium tunc legatum. Id consulibus negantibus se facturos, obortas sibi lacrymas amicum deflenti. Iuuenem uero illum cognito deprecatoris officio ipsum uenisse, & egisse quidem gratias pro beneuolentia, negasse tamen se usurum ea gratia, quæ pietati officeret: & patrem tanto minus deserturum, quanto certiorem mortẽ peteret, ut compertum sit omnibus: sed iturum unà defensurumq; patrem pro uiribus, futurum eiusdem fortunæ participem. ad hoc iuuenis testimonium nemo non miseratus est sortem eorum hominum. Vt uero Icilij quoq; citati pater ac filius de seipsis testati sunt, pleriq; iam non temperabant à lacrymis, plebeij maxime. Respondit Romulius non humiliter nec pro ratione temporis, sed indignabunde & tumide,

mide, quo magis accendit iram populi. itaq; damnatus est omnium tribuum calculis. mulcta erat æris decem milia, prudenti sanè Siccij consilio, quo minus pro reo niterentur patritij, cogitantes agi tantum de pecunia, & plebs facilius damnaret hominem consularem, nec uita mulctatum nec patria. Damnato Romulio, post aliquot dies eundem exitum iudicij Veturius habuit. is X V. M. mulctatus est. Hæc considerantes præsentis anni consules cautiores facti sunt, ut iam aperte fauerent plebis partibus. ac primum centuriatis comitijs lex lata est, licere omnibus magistratibus suæ potestatis læsæ reos mulctare. nam antea solis consulibus id licuit. mulctæ tamen modus non ipsorum arbitrio relictus est, sed præfinitus ne duos boues, triginta oues excederet. Quæ lex diu seruata est apud Romanos. deinde tribuni ad senatum retulerunt de legibus scribendis, quibus in perpetuum uteretur ciuitas. Post uarias procerum sententias uicit popularis admodum T. Romulij contra expectationem partis utriusq;. Omnes enim opinabantur ob recentem damnationis offensam fore aduersum plebis uoluntati. Ille ubi ex ordine ad eum uentum est, erat enim inter ætate dignitateq; medios, sic pro sententia locutus est. Quæ à plebe passus sum P. C. non meo merito sed quia in partes uestras fui propensior, molesta memoratu sunt præsertim apud non ignaros,

non tamen superuacua, ut sciatis quicquid dicturus sum, me non in gratiam plebis, cum qua mihi non optime conuenit, sed respectu Reipub. dicturum. Nemo uero miretur si uidebor mei dissimilis, quasi uel antè non recte senserim, uel nunc non recte mutem sententiam. Ego P. C. *quamdiu putaui uestras partes firmiores, ita ut debui steti pro optimatibus non magni plebem faciens. postquam autem meo malo sum factus sapientior, & magna mercede didici uobis esse plus consilij quàm potentiæ, multosq; uestros propugnatores arreptos à plebe uobis necessariò dißimulantibus: quod utinam nec ego, nec meus collega experti essemus: mutaui sententiam. & quoniam de nobis iam transactum est, restatq; prouidendum ne alij tractentur pari modo, oro & uniuersos & singulos ut commode utamur rebus præsentibus. Optime enim administratur ciuitas dum se fortunæ accommodat: & optimus consultor est, qui non ad odium aut gratiam sed ad utilitatē publicam attemperat sua consilia. Nec aliunde melius consilia petuntur quæ in futurum prosint, quàm à præteritarum rerum exemplis. Nostra certe* P. C. *hactenus ea fuit conditio, ut quotiescunq; contentio cum plebe incideret, inferiores discederemus, mulctati uirorum illustrium mortibus, iniurijs, exilijs. & quid potest calamitosius ciuitati accidere, quàm optimorum ciuium decisio? & hæc nobis*

parc

parcens consulo, quòd nolim uel huius anni magistratus periculis obijci, ac postea deseri, uel alium quenquam, id quod perquam alienum est ab utilitate publica. In summa censeo legatos mittendos ad Græcas urbes quæ sunt in Italia, & alios Athenas, qui petant à Græcis leges optimas, & nostro instituto conuenientißimas. Quibus reuersis referendum ad senatum de legislatoribus eligendis, & quodnam eorum futurum sit imperium, quámue diuturnum, deq; cæteris rebus ad id negotium pertinentibus. Abstinendum autem à seditionibus & contentionibus cum plebe calamitosis maxime cum de legibus agitur, & si non aliarum rerum, saltem maiestatis imperij rationem habendam. Romulio uterq; consul accesit, multa in eandem sententiam locuti meditatis orationibus, ac mox senatus pars maxima. Iamq; scribendum erat senatusconsultum, cum Siccius tribunus qui Romulio diem dixerat, assurgens prolixe hominem laudauit, quòd mutata sententia non tam simultatum priuatarum quàm Reipublicæ rationem habuisset, nihil à recto deflectens. Hanc, inquit, præclaram uiri uoluntatem remunero, & mulctam illi remitto, atq; iam nunc cum eo in gratiam redeo. Vincat nos cum sit uir optimus. Assenserunt & cæteri tribuni. Romulius tamen non accepit hanc gratiam, sed laudata tribunorum uoluntate, ait se redditurum pecuniam

debitam

debitam. iam enim sacratam esse, nec fraudandos deos lucris legitimis. & fecit quod est pollicitus. S. C. *facto & per plebiscitum confirmato, legati electi sunt qui à Græcis leges peterēt, Sp. Posthumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius. triremes eis aßignatæ & ornatæ sunt ex ærario pro maiestate Rom. imperij.* LXXXII. *Olymp. qua uicit stadio Lycus Larissensis Thessalus, Chærephane Athenis principe, exacto anno ab* V. C. *trecentesimo, P. Horatio, Sex. Quintilio* COSS. *pestilentia Romam inuasit quanta nunquam antea: qua seruitia sunt absumpta penè omnia, ciuium circiter dimidium, nec medicis sufficientibus, nec domesticorum atq; amicorum ministerijs. nam qui alijs succurrere conabantur, infecti contagio corripiebantur eodem malo, ita ut multæ domus desolarentur ob curantium inopiam: eratq; nō minima causa pestis eiusq; diuturnitatis quòd proijciebantur corpora. nam primum naturæ communis incolumi reuerentia, & suppetēte copia rerum necessariarum funeri, cremabant & humabant cadauera: deinde sine honestatis respectu, cogente etiam inopia, proijciebant in cloacas subterraneas aut in profluentem Tiberim pars maxima: quæ delata ad ripas inficiebant aërē graueolentia, unde præsentaneum erat ualentibus periculū. nec aqua fluminis amplius erat potabilis, uel odoris tædio, uel nauseæ fastidioq;. nec in urbem tantummodo malum id*

sæuijt,

sæuijt, uerum per rura etiam: imò agreste uulgus non mediocriter id sensit communi cum quadrupedibus cōtagio. Ergo quandiu spei fuit aliquid in dijs, populariter sacris operabātur & lustrationibus, multiq́; noui ritus tunc in urbem introducti sunt parum congruentes deorum cæremonijs. ubi uero increbuit opinio nō esse curæ dijs res mortalium, nec tangi eos misericordia, & ipsi religiones neglexerunt. hac clade absumptus est COS. *Sex. Quintilius, quiq́; surrogatus est ei Sp. Furius, & quatuor ex tribunorum collegio, senatores quoq; multi ac boni. Ad hanc occasionem Aequi conati sunt bellum inferre Ro. populo, per legatos solicitantes in eius societatem alias gentes parū pacatas: nihil profecerunt tamen. nam prius quàm exercitū colligerent, inter ipsum apparatū belli pestis eadem in ipsorū populos incubuit, non Aequos solū peruagata sed Volscos & Sabinos etiam, cum maxima clade hominum. Quo malo agrorum cultura impedita accesßit insuper aliud, fames et annonæ caritas. His igitur* COSS. *nihil domi foris'ue gestum est, quod commentarijs sit proditum, nimirum prægrauante pestilentia. Sequens annus* COSS. *habuit L. Menenium, P. Sextium, quo pestis in totum desijt. Tum uero publice dijs supplicatū est, & ludi facti magnifice: totusq́; populus erat in epulis, exegitq́; inter hilaritates eam hiemem. initio deinde ueris multum frumenti cōportatum*

est

est undiq; partim ex ærario coëmptum, partim à priuatis inuectum negotiatoribus. Laborabat enim non mediocriter plebs commeatuum inopia, quòd agrorum magnâ pars inculta iaceret colonis absumptis pestilentia. Per idem tempus reuersi sunt legati leges afferētes ab Athenis & Italicis Græcorum urbibus: moxq; tribuni pl. adierunt COSS. *postulantes ut ex* S. C. *legumlatores crearentur. qui cum nescirent quomodo continuis precibus obtūdentes ablegarēt nec uolentes optimatium potētiæ officere, honesto prætextu rem distulerunt: instare comitiorū tempus, eaq; futura propediem. designatis uero* COSS. *unà cum illis se relaturos ad senatū de legumlatoribus. id tribunis placuit, habitisq; solito maturius comitijs designauerūt Ap. Claudium & T. Genutium. deinde otiosi relicta cura Reipub. quasi ad alios iam pertinente, non adhibebant mentē tribunis, extrahentes reliquum cōsulatus inaniter. & erat alter* COS. *Menenius ualetudinarius, ut quidā putabant tabescens præ mœrore animi. Hac occasione usus Sextius, quasi ipse dimidiata potestate nihil posset agere, tribunorum preces eludebat in nouos magistratus differens. Qui ubi uiderunt* COS. *aliud agere, ad Appium & collegam confugerūt, etiamsi nondum hi magistratū assumpserant, eosq; nunc pro concione nunc priuatim solicitabant. tandemq; persuaserunt eis ut pro plebe facerent, propositis*

magnis

magnis honoribus ac præmijs. Subijt enim Appium noui cuiusdã magistratus desideriũ, ut patriæ ferret leges pacis & concordiæ, ut una esset uolũtas ciuitatis totius. Non tamẽ permansit in officio boni uiri ornatus magistratu eximio, sed postremo incidit in ambitionẽ nefariã, corruptus potestatis magnitudine, ut minimũ absuerit à tyrannide: qua de re suo loco dicetur cõmodius. tũc uero bono cõsilio consentienteq; collega uocatus aliquoties per tribunos in concionẽ multa disseruit populariter. Capita uero eius concionis fuerunt hæc. Ut leges ferantur, & seditiones æquis conditionibus è ciuitate tollantur, tam sibi cordi esse quàm collegæ, neq; se dißimulare suam sententiam. creandi uero legislatores nullã sibi esse potestatẽ, quando nondum magistratũ inijssent. Menenio uerò atq; collegæ adeò se nõ aduersaturos exequẽtibus senatus uoluntatem, ut adiuturi sint eos etiã, magnamq; gratiã habituri. qui si pergãt simulare, negãtes sibi licere alios magistratus creare, designatis iam Coss. se nõ obstaturos quo minus creent: libẽterq; cessuros alijs in suam uicẽ electis, modo id probetur senatui. Cæterum populo hanc uoluntatem collaudante, & multitudine irrũpente in curiam, necesse habuit Sextius solus senatũ cogere, quoniam Menenius collega propter morbum aberat, & referre de legibus. Multa ibi dicta sunt tum ab ijs qui leges poscebant, tum ab ijs qui satis putabant patrias

consue

consuetudines. sed uicit designatorum COSS. *sententia, quam dixit Ap. Claudius primo loco rogatus, eligendos decemuiros è senatus primoribus. corũ annuum esse imperium ex eo die quo creati fuerint, cum ea potestate quam modo* COSS. *olim reges habuissent. interim cessare omnes magistratus alios, donec iuxta leges creati fuerint. decemuiros uero priuatis iura reddere, & Remp. constituere. Hoc* S. C. *tribuni curia progressi recitauerunt pro concione, magna cum laude senatus Appijq; autoris eius sententiæ. deinde ubi dies comitiorum aduenit, tribuni cõuocato populo cõsules quoq; designatos adesse iusserũt, ut pollicita præstarent: atq; hi progressi magistratum eiurauerunt. Quos populus uehementer laudauit admiratusq; est, & in creandis decemuiris eorum in primis rationem habuit. Creati sunt centuriatis comitijs App. Claudius, & T. Genutius, qui designati* COSS. *fuerant, cumq; his P. Sextius eius anni consul, & tres legati qui à Græcis leges attulerant, P. Posthumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius, & unus ex superioris anni Coss. T. Romulius qui accusante Siccio damnatus, pòst autor popularis sentẽtiæ fuerat: ex reliquo deinde senatu C. Iulius, T. Veturius, P. Horatius, consulares omnes. Tribunorum uero, Aedilium, Quæstorum, alijq; magistratus ad tempus antiquati sunt. Sequenti anno decemuiri assumptis ciuitatis gubernaculis*

aggr

aggreßi ſunt remp. conſtituere. penes unum faſces erant & reliqua conſularis poteſtatis inſignia. Is ſenatum conuocabat, decreta confirmabat, ceteraq; agebat pro imperio. reliqui ad minuendam poteſtatis inuidiam non multum à priuatis differebant habitu. deinde alius in poteſtatem ſuccedebat ſeruatis uicibus, idq; ad certos dies donec elaberetur tēpus annuum. omnes autem à mane pro tribunali cognoſcebant cauſas priuatas & publicas, tum quæ ad ſubditos pertinerent & ſocios, & lites controuerſas dirimebant, de ſingulis diſceptantes ſumma æquitate atq; iuſtitia: uiſumq; eſt ciuitati optimum eius anni decemuirale imperium. Sed maxime laudabatur cura plebeiorum hominū, & præſentaneum contra omnem uim atq; iniuriam auxilium: iactabaturq; à multis non fore opus ciuitati alijs magiſtratibus, cum unus ad obeunda omnia munia mira prudentia ſufficiat, cuius princeps habebatur Appius, & laudē à populo ferebat totius collegij. nā non ea ſolū quæ unà cū collegis agebat opinionē bonitatis ei conciliabāt, ſed multo magis ea quæ per ſe exercebat continue, ſalutando & appellādo comiter, alijsq; officijs pauperes demerēdo. Hi decēuiri leges conſcriptas tum ex Græcorū iure, tum è patrijs conſuetudinibus propoſuerunt in decem tabulis cognoſcendas cuilibet, ferentes admoneri ſe à priuatis hominibus, & hoc agentes ut leges

placerent omnibus: diuq; consultauerunt cum proceribus reuocantes ad exactissimum examen singulas. ubi uero uisæ sunt bene habere, primum senatu coacto nemine contradicente S. C. de eis fecerunt: deinde centuriatis comitijs in præsentia pontificum, augurum, aliorumq; sacerdotum, à re diuina exorsi, calculos dederunt centurijs. tum plebiscito quoq; confirmatas & in æreas columnas incisas una serie proposuerunt in loco fori maxime conspicuo. & quoniam non multum supererat de magistratu annuo, conuocatis patribus retulerunt ad eos de comitijs. Inter uarias sententias uicit ea quæ censebat reficiendos in annum sequentem decẽuiros. uidebatur enim aliquantũ deesse legum numero propter breuitatem tẽporis quo perlatæ sunt: & opus esse qui iam latarũ obseruationẽ à uolentibus nolẽtibus exigant; ad id uero maxime idoneum magistratũ cum potestate liberã. sed nihil magis in causa fuit cur reficerẽtur quàm tribunitiæ potestatis abrogatio, quæ maxime quærebatur. atq; hæ publicæ consultationes fuere. priuatim autem senatus proceres decreuerunt ambire eum magistratum, ueriti ne si forte homines turbulenti hanc potestatem adipiscerentur, cladem aliquam afferrent reip. Plebe autem senatus uoluntatem comprobante decemuiri diem indixerunt comitijs, magistratum uero petierunt honoratissimi & natu maximi

ximi è patribus. ibi omnium ore ad cælum ferebatur decemuirorum princeps Appius, tota plebe annitente ut in magistratu retineretur, quòd nō alius è toto collegio melius se in eo gessisset. Ille primum ficte recusabat, mißionem petens ab administratione æque negotiosa ac inuidiosa. tandem uelut omnium precibus cedens professus est se magistratum petere, & competitores criminando, quasi sibi parum æquos præ inuidia, amicis suis aperte fauebat. itaq; rursum centuriatis comitiijs decemuir factus est. cum eoq; Q. Fabius Vibulanus III. consul, uir inculpatus hactenus: è reliquis uero patricijs ipsius Appij fauore creati sunt, M. Cornelius, M. Seruilius, L. Minucius, T. Antonius, Manius Rabuleius, uiri non admodum clari: ex plebe uero Q. Petilius, Cæso Duellius, Sp. Oppius. hos tres Appius assumpsit ut maiorem sibi conciliaret plebis gratiam, æquum dicens magistratus eius qui omnibus præsit, etiam plebem esse participem. Sic Appius magis laudatus quàm ullus regum aut consulum, in annum sequentem accepit magistratum, nec aliud eo anno actum est. Sequenti uero Ap. Claudius cum collegis decemuiratum consulari potestate inijt idibus Maijs, quæ inciderunt in plenilunium, ut tum menses obseruabantur pro ratione lunari. Ante omnia fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum est, nequis ex col-

legio ulla in re aduersaretur alteri, sed quod uni eorum placuerit, idem probaretur omnibus: néue comitia haberent, perpetuoq; retinerent, imperium: néue quenquam alium ad id admitterent, ipsiq; pari honore, pari potestate essent: senatusconsultis plebiscitisq; non nisi raro idq; necessario uterentur: maximam partem rerum pro imperio agerent. Primo honoris die, qui Romanis festus ac religiosus est, post peracta sacra solennia mane prodierunt omnes cum omnibus insignijs regijs. at populus ut uidit eos non amplius retinere popularem illum & moderatum magistratus habitum, nec per uices insignia regia sumere, statim ingenti mœstitia correptus est. maxime terrebant secures additæ lictorum fascibus qui duodeni præcedebant singulos, submouētes per uias pulsantesq; multitudinem, quemadmodū olim sub regibus: qui mos cōfestim post eorum eiectionem antiquatus fuerat à P. Valerio plebis amatore, illo qui in regiam potestatē successerat. cum deinceps omnes insecuti consules ut pulchri exempli autorem imitati sunt, contenti fascibus, nec addentes secures nisi in expeditionibus, alijs'ue profectionibus. quoties uero bellum externum gererent, aut res subditorum inuiserent, secures ad terrorem adhibebant absq; inuidia ciuium, quòd hæ tum hostibus tantum minari uiderentur aut subditis. Tunc uero ad conspecta regiæ potestatis insignia

signia magnus terror, ut dixi, omnes inuasit, actum esse de libertate opinantes, & pro uno rege decem se habituros. Ita perterrita multitudine decemuiri statuerunt eo metu securitatem sibi quærere, stipantes se singuli manu audacißimorum sibiq; coniunctißimorum iuuenum. nec mirum si in humili fortuna inuenti sunt qui adularentur tyrannicæ potentiæ, sua commoda præferentes bono publico: illud mirandum, non defuisse in patriciorum ordine claros genere atq; opibus qui patienter ferrent oppressam à decemuiris libertatem patriæ: qui omnibus uoluptatibus indulgentes licentia magna exercebant imperium, S.P.Q.Romanum pro nihilo habentes, omnium ipsi legislatores & iudices, multos ciuium occidentes iniuste, multos bonis exuẽtes. Vt autem iniusta eorum facinora speciem haberent iustitiæ, singulæ causæ cognoscebantur in iudicio, subornatis ex sua cohorte accusatoribus, iudicibus operas mutuas sibi præbentibus. Eæ causæ non minimi momenti erant: proinde qui non fidebant iuri suo, necesse habebant iudicum sodalicijs se iungere, alioqui non erat spes uictoriæ. ita breui factum est ut plures in urbe corrupti essent quàm sani. qui enim offendebantur licentia decemuirorũ secedebant in sua prædia tempus comitiorum expectantes, quasi exacto anno deposituri essent potestatem, & creaturi magistratus alios. Illi uero scriptis quæ

deerant legibus in duas tabulas, addiderunt eas decem prioribus, & inter eas unam, quæ uetabat inter patricios & plebeios connubium: non ob aliā, ut ego interpretor, causam, quā ne consociatis familijs inter ordines fieret concordia. Vbi uero comitiorū tēpus aduenit, ualere iussis patrijs consuetudinibus simul & nouis legibus, neq; senatus neq; populi suffragijs expectatis, in magistratu permanserunt. Sequitur Olympias LXXXIII. *qua stadio uicit Criso Himerēsis, Philisco Athenis principe, consularē potestatē obtinente Romæ Appio Claudio, anno decēuiratus tertio. collegæ quoq; anni præteriti in eadem potestate manserunt.*

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

Antiquitatum siue Originum Romanarum, Liber Vndecimus.

Lapo Birago Florentino interprete.

TERTIA *autem & octogesima Olympiade, qua uicit Criso Himeræus, imperante Athenis Philisco, dissoluit Romani decemuirorum imperium, tres annos ipsum curam agēs reipublicæ. Quemadmodum*

dum autem conati sint radicatam iam potentiam euertere, & quibus uiris libertatis, & ob quas causas & occasiones à principio resumens conabor enarrare, necessarias esse existimãs, & pulchras tales disciplinas omnibus (ut ita dicã) hominibus, maximeq́; illis qui in speculatione philosophiæ, rerũq́; ciuiliũ uersantur. Non enim multis hoc solum sufficit ex historia percipere, quod bellum Persicum (ut de eo nunc loquar) uicere Athenienses & Lacedæmonij, duobus prælijs naualibus unoq́; terrestri debellãtes Barbarum, ter millies millenos ducentem homines, non plures ipsi cum socijs centum & decem milibus. Sed et locos uolũt in quibus gestæ sint res, discere ex historia, & audire causas, ob quas mirabilia, præterq́; opinionem publicam opera perfecta sint, et qui duces exercituũ fuerint Barbaricorumq́; & Græcorũ narrari: nulliusq́; (ut ita dicam) nõ auditores fieri perfectorum in certamine. Delectatur enim hominis cuiusq; sensus manu ductus per sermones ad opera, neq; solum dicentes audiens, sed etiam quæ fiant, uidẽs. Neq; quando actiones ciuiles audiunt, satis est eis rerum summam finemq́; discere, quod concesserint Lacedæmonijs Athenienses muros urbis suæ dirui, perscindiq́; naues, ac præsidium in arcem duci, proq́; patria eius populi potẽtia, principatum paucorũ reipublicæ designari dominũ, ne certamẽ quidem illi aduersus eos suscipiẽtes:

sed statim postulant, quænam essent tunc occupantes ciuitatẽ necessitates, ob quas acerba ista miseraq́; sustinuerit: & quibus ei persuasum sit rationibus, & à quibus uiris dictis, & quæcũq; consentanea sint rebus, uolunt edoceri. Viris autem ciuilibus, quibus ego addo etiã philosophos, quicunq; non uerborum, sed pulchrorum operum exercitationem philosophiam putant, delectari omniũ speculatione, quæ sint reb. adhærentia, ut hominibus cæteris commune est. Vltraq́; uoluptates superest, ut in necessarijs temporibus ualde prosint ex tali peritia ciuitatibus, ducantq́; eas uolentes ad utilia oratione. Nam facillime discunt homines, iuuantiaq́; & lædentia, quãdo ea ex multis exemplis uident: & eis qui se ad hæc hortentur, multam attestantur prudentiam, multamq́; sapientiam. Propter has causas uisum est mihi omnia diligenter perscinsere gesta circa dissolutionem principatus paucorum, quæcunq; digna mentione puto. Faciam autem de his uerba, non ab ultimis incipiens, quæ uisa sunt multis sola fuisse causa libertatis (Dico autem circa uirginem peccato per amorem ab Appio, adiecta enim est ea etiam ultima plebi ira, cum innumeræ aliæ præcessissent) Sed ea per quæ primum ciuitas cœperit à decemuiratu affici contumelia, prima dicam: percensebóq́; deinde omnes quæ fuerunt in seditione iniquitates. Prima igitur uisa esse causa odij, prin-

cip

cipatus paucorum fuit: quia cōiunxissent priori magistratui secundum, negligentes plebem, ac senatum despicientes: deinde quia præstantißimos Romanorum, quibus minime grata erant quæ ab eis fierent, alios urbe expulerunt, causas afferentes falsas & graues, alios occiderunt, summittentes eis accusatores ex amicis suis, & causas eas ipsi iudicantes. Maxime uero quia ferocißimos iuuenum, quos habebant circum se unicuique, permittebant agere ferréque bona aduersantium illi statui reipublicæ. hiq́; tanquam bello capta per uim ab hostibus patria, non modo cætera possessa lege ab eis auferebant, sed in uxores eorum formosas impie obsæuiebant, in filias illi etiam nubiles contumeliosi. Indignantesq́; super his uiros aut patres uerberibus tanquam mancipia concidebant: efficiebantq́; ut quibuscunque non ferenda ista uiderentur, hi patriam relinquentes cum uxoribus & cum filijs in proximas demigrarent urbes, suscipientibus eos Latinis ob cognationem, atque Hernicis ob datum eis nuper à Romanis ius ciuitatis æquum: ita ut ad extremum relinquerentur (ut consentaneum est) in urbe studiosi tyrannorum, & hi quibus nulla erat publicorum cura. Neq; enim permansere patricij, haud dignātes blandiri ducibus, nec ualentes eis quæ fierent aduersari. sed nec conscripti in senatorū consessum, quos opor-

rebat necessariò magistratibus adesse, in urbe erant: sed horum plures composita supellectile relinquentes desertas domos, morabantur in agris suis. decemuirisq; uoluptati erant illustrißimorum uirorum fugæ, cum multis alijs, tum hac causa maxime, quòd intemperantiæ iuuenum addebatur multum arrogantiæ, nequeuntium eos uidere, quorum præsentia petulanter agentibus ipsis erubescendum erat. Deserta igitur urbe meliore parte, libertateq; omni amissa, occasionē pulcherrimā suscipientes uicti ab ea bello, cupientesq; contumelias detrimentaq; sua sarcire, recuperareq; amissa, tanquam propter paucorum principatum ægrotante urbe, neq; ea conspirare, aut cōcordia esse, resumereq; rempublicam amplius ualitura, paratis omnibus opportunis ad bellum, magnis in eam exercitibus incurrunt. & eodem tempore Sabini irrumpentes in confinem sibi regionem, multæq; facti prædæ domini, cædemq; edentes magnam multitudinis agrestis, in Regillo castra posuere. distat enim urbs ea Roma cētum & quadraginta stadijs, prope flumen existens Tiberim. Aequi quoque Tusculanorum agrum inuadentes sibi finitimum, multumq; eius populantes, in Algido castrametabantur. Vbi uero audiuere decemuiri inuasionē hostium, perturbati sodalitates cōuocant, & cum eis quid opus esset factu deliberabant. Ac mittēdum quidem esse

extra

extra fines exercitum, nec expectandum donec uenirent ad urbem ipsam hostium copiæ, omnibus uidebatur. Multam uero exhibebat eis dubitationem: primum quidem, an ducendi ad arma essent Romani omnes, etiã præsenti urbis statui inimici. Deinde qualem oporteret fieri militum conscriptionem, utrum eam arrogantem & seueram, quales fieri sub regibus ac consulibus consuetudo erat: an humanam & moderatam. Videbaturq; illud etiam non parua eis inquisitione dignum, quidnam futurũ esset id quod sanciret de bello sententiã, decerneretq; collectionẽ exercitus: utrum senatorium concilium, an plebeia multitudo, an horum neutrum: quandoquidem suspectum eis utrumq; erat, & utriq; ipsi parti etiam inuisi erant: tandemq; multis agitatis decreuerunt conuocare senatum, dareq; operam ut bellum eis ille decerneret, descriptionemq; exercitus fieri permitteret. Nam si utraque hæc à senatu confirmarentur, primum quidem obtemperaturos putabant omnes, sublata præsertim tribunitia potestate, cui soli per leges licebat aduersari potẽtum iussis: deinde ipsi uiderentur obsequentes senatui, & agẽtes statuta ab eo, accepisse ex legibus belli potestatem. His constitutis, præparatisq; ex sodalibus proprijs, & ex cognatis qui dicturi in senatu essent conferentes ipsis sententias, & ijs qui eadẽ non sentirent aduersaturi, processerunt in forũ, ac præ-

con

conem assistentes euocari consulturos nomine iusserunt: obtemperabatq; moderatorum nemo. sæpiusq; clamante præcone, prodeunteq; nemine, nisi ex adulantibus decemuiratui, in quibus erat pars illius status pessima: mirabantur qui tunc erãt in foro, siqui nulla unquam de re senatum conuocassent, tunc primum cognoscerent, quod esset aliquis apud Romanos bonorum uirorum consessus, quos de republica considerare oporteret. Hæc uidentes decemuiri, conati sunt ex ædibus consiliarios educere. Cæterum audientes plures eorum urbem deseruisse rem in posterum distulerunt, mittentesq; interim in agros, illinc eos euocarunt. Atq; repleto senatu procedens Appius dux ille decemuiratus, nuntiauit utrinq; bellum, & ab Aequis & à Sabinis inferri Romæ. Orationemq; habuit multa cũ diligentia compositam, cuius finis fuit: ut descriptio exercitus decerneretur, fieretq; egressus celer, tanquam non dante ut aliter fieri posset tempore. His ab eo dictis, astitit Lucius Valerius cognomine Potitus, uir magnifice de se sentiens ex progenitoribus. nam pater eius is fuerat qui Herdonium Sabinum obsederat obtinentem Capitolium, locumq; ipsum recuperauerat ipse in pugna moriens: & paternus auus Publicola, is qui reges eiecerat, constitueratq; optimatum potentiam. Prætereuntem autem uidens ipsum Appius, & aduersum se dicturum esse suspicatus:

catus: non est, inquit, locus tuus Valeri iste, neq; conuenit tibi nunc dicere. sed ubi seniores & honoratiores te sententiam protulerint, tu tunc uocatus quod tibi uidetur dices. At non, inquit Valerius, de his dicturus astiti: sed de alijs maioribus, magisq; necessarijs, de quibus audire Senatum puto primum oportere. Scient enim ex his quæ audient illi, utrum ista magis sint necessaria Reip. de quibus eos conuocastis, an quæ à me sunt dicenda. Sed ne me priua dicendi potestate, senatorem ipsum & Valerium, ac uolentem de salute urbis dicere. Si uero seruas consuetam erga omnes arrogantiam, quos tribunos appellabo? Sublatum est enim à uobis ui oppressorũ ciuium auxilium. Et quonam istud minus est malum, quando Valerius Potitus tanquam minimorum unus ipse æquum non obtineo, sed indigeo tribunitiæ potestatis? Non sic erit tamen. Sed quando magistratu illo priuati sumus, uos qui cum hoc etiam suscepistis magistratus illius potestatem, dynastas urbis omnes appello. Nec ignoro sanè inaniter me hoc facere. Sed nolo omnibus manifestam fieri coniurationem uestram, quòd confunditis res urbis, & habetis unam omnes sententiam. Imo uero te solum appello Fabi Vibulane tribus ornatum consulatibus, habes'ne adhuc eandem mentem, an exurges & auxilium oppreßis feres? ad te enim senatus spectat. Vbi uero Valerius

hæc

hæc dixit, ſedebat Fabius præ pudore nihil reſpondens. Appius autem reliquiq́; decem exilientes omnes eum dicere prohibebant. Tumultu uero ſenatum occupante, indignantibusq́; plurimis, & recte eos his qui ex ſodalitate erant facere exiſtimantibus, aſſurgit Marcus Horatius, Barbatus dictus, Horatij pronepos eius qui cum Valerio Publicola conſul fuit poſt eiectionem regum, uir in rebus bellicis grauis, nec ad dicendum inualidus, & iam pridem Valerio amicus. Isq́; igitur non amplius bilem continens: Citius, inquit, cogitis me Appi frenos rumpere, uos non amplius moderate agentes, ſed Tarquinios induentes, qui ne uerbo quidem potiri ſinitis uolentes de ſalute reipublicæ dicere. Virúmue uobis ex mente abijt, ſaluos eſſe adhuc Valeriorum eijcientium tyrannidem poſteros? ac relinqui adhuc familiæ Horatiorum ſucceſſionem, quibus patrium eſt ire obuiam, & cum alijs & ſolos trahentibus in ſeruitutẽ patriam? an putaſtis tantam noſtram cæterorumq́; Romanorum ignauiam, ut amplectamur ſi quis ſinat quoquo modo nos uiuere? de libertateq́; et fiducia dicamus nihil, aut faciamus? an uos potentiæ magnitudo inebriat ad auferendam Valerio dicendi poteſtatem? aut cæterorum ſenatorum alicui? Quinam eſtis, aut quem habentes legitimum magiſtratum? an non in annum creati eſtis reipub. præſidentes? an non tempus

elapſum

elapſum eſt magiſtratus ueſtri? an non priuati nunc facti eſtis ex lege? Quid igitur erit prohibens quenquam noſtrum qui uelit concionem aduocare? poteſtatemq́; ueſtram, quam habetis præter leges, accuſare? tradite ciuibus calculos de hoc ipſo, num oporteat decemuiratum ueſtrum manere, an patrios iterum deſignare magiſtratus. Siq́; hoc populus inſaniens ſuſtineat, habete iterum conſtitutionem eandem, prohibeteq́; quæcunq; uelit aliquis pro patria dicere. Si enim iuſta iſta uidebuntur, digni utiq; erimus & hæc & peiora adhuc pati, ſubiecti uobis, ac ſordibus & turpi uita maculantes noſtras ipſorum ac maiorum noſtrorũ uirtutes. Adhuc autem dicentem eum circumſtant decem illi cum clamore, poteſtatem uibrantes, minantesq́; ſe eum proiecturos de rupe, ni ſileat. Ad quod exclamarunt omnes, tanquam uiolata eis libertate. Eratq́; plenus indignatione ac tumultu ſenatus: decemuiros tamen ſtatim prohibitionis illius & minarum pœnituit, ubi ex ea re ſenatum irritatum cognouere. Poſteaq́; progrediens Appius rogansq́; tumultuantes, ut ſe breue continerent tempus, poſtquam compeſcuit quod turbatum erat: Neminem, inquit, ueſtrum conſiliarij fraudamus dicendi poteſtate, quicunq; in tempore conuenienti dicat, ſed hos laſciuientes & exurgentes antequam uocentur coërcemus. Ne igitur indignemini, nam & Horatio

& Vale

& Valerio, & cuicunq; alij sententiæ dicendæ potestatem secundum ueterem consuetudinem & ornatum, loco suo faciemus, siquidem de eis dicant, de quibus consultaturi conuenistis, nec aliquid extra ea. si uero nos ducent, seditionemq́; in urbe serant nihil ad rem cōcionantes, tunc potestatem hanc coërcendi incompositos Marce Horati habemus acceptam à populo, cum & consulum & tribunorum decreuit nobis imperium. Nec ut uidetur tibi tempus adhuc præterijt. Neq; enim in annum creati, neq; in tempus aliud præfinitum sumus: sed donec omnem constituamus legum lationem. Eis igitur quæ in mente habemus perfectis, ac reliquis confirmatis legibus, tunc magistratum deponemus, rationemq́; gestorum ijs qui uolent uestrum reddemus: prius autem neq; consularem neque tribunitiam potestatem minuemus. De bello uero quemadmodum celerrime pulcherrimeq; hostibus repugnemus, sentētias postulo uos progredientes dicere: primum quidem (ut consuetum est uobis, & decens) seniores, deinde mediæ ætatis uiros, ultimos uero iuuenes. Et his dictis, primum uocauit patruum suum C. Claudium, qui exurgens, huiusmodi orationem habuit: Postquam patres uult me Appius primum sententiam dicere, me honorans ob cognationem (ut ei conuenit) & postquam opus est me quæ sentiam de bello aduersus Aequos atq; Sabinos dicere,

prius

priusquam uobis mentem meam declarem, uellem illud uos inquirere, qua spe elati Aequi & Sabini bellum nobis ausi sunt inferre, & excurrentes populari regionem nostram, optantes ipsi antea, & dijs magnam habentes gratiam, siquis sineret eos sua habere tutè. Si hoc enim discatis, etiam liberationem à bello, quæ sit optima, discetis. Illi igitur audientes agitari fluctibus, & ægrotari iamdiu partium nostræ ciuitatis morem, neq; esse præsidentibus reipublicæ populum, aut patricios beneuolos, nec hoc illi uanè audientes (ita enim habet ueritas, neque opus est me causas uobis scientibus dicere) suspicati sunt, si bellum nos aliquod extrinsecus occuparet simul cum malis intra muros, uidereturq; magistratibus educendas esse uires propugnatrices regionis, neq; ciues habituros ipsos promptos omnes ad militare sacramentum ut antea, inimice affectis eis erga magistratus: neque duces punitionibus ex lege aduersum non dantes nomina usuros esse, utpote metuentes ipsos, ne malum aliquod maius agerent, ac parentes eis, armaq; capientes milites, aut signa desererent, aut permanentes, ijdem in prælijs sponte sua male decertarent. Quorum quidem non uerisimile sperarunt nihil. Quando enim concors ciuitas bellum suscipit, & idem omnibus apparet utile, tam imperantibus quàm parentibus, prompte omnes uadunt ad difficilia,

nec laborem nec periculum ullum metuentes. Quando uero antequam res intra muros constituantur, ægrotans eadem campestribus occurrit bellis. adestq; multitudini cogitatio, quod non ipsa male pro commodis suis patitur, sed ut imperent sibi alij stabilius: adestq; ducibus altera, quòd non minus hostilem habent suum militem, quàm aduersarium: languent cætera, & est quæq; uis satis ualens ad tales exercitus debellandos & perdendos. Hæ sunt patres Sabinorum & Aequorum ratiocinationes, quibus fidentes illi irruperunt in regionem nostram. Si igitur indignantes ipsi nos despectos ab elatis eis, & irati, ut nunc, decernamus aduersus eos exercitum, uereor ne nobis quæ illi præcogitarunt eueniant: imò uero scio probè euentura. Si uero prima constituamus maxime quæ necessaria: sunt hæc autem multitudinis bona constitutio, & quod omnibus eadem appareant utilia: pellentes urbe inhabitantem gentilitiam contumeliam & cupiditatem, restituentesq; ueterem reipublicæ formam: perculsi hi qui nunc sunt feroces, deq; manibus arma abijcientes uenient intra non multum tempus, restituentes prædam, & de pace collocuturi: aderitq; nobis id quod nunc omnes optamus, bellum sine armis aduersus eos conficere. Hæc igitur puto nos cogitantes oportere consilium de bello, quando nobis turbulente intra muros res habent, in præsentia

ſentia omittere:deq; concordia & ornatu ciuili proponere,ut quicunq; uelit dicat. Non enim licuit nobis prius quã de bello uocaremur ab hoc magiſtratu,de rebus ciuilibus , ſi quid eorũ quæ fiunt nõ recte habeat cognoſcere. Multa enim reprehenſione dignus eſſet,ſi quis huius rei tempus omittẽs,nũc dicere de alijs poſtulet. Nec hoc habet aliquis quod dicat certe , quod hoc tempus prætereuntes ut non idoneum, potiemur alio magis idoneo. Nam ſi ex præteritis uolet aliquis euentura coniectare , multum erit poſt hoc tempus,per quod non cõueniemus de aliquo reipublicæ cõſultaturi. Cẽſeo autem & uos Appi præſidentes urbis, debere commune bonum à conferẽtibus reipublicæ nõ priuatim nobiſipſis conſiderare. Si uero ueri aliquid licenter, ac non ad uoluptates ueſtras dico,ne mihi hac cauſa inimicitias indicite : cogitantes quod non in cõtumeliam aut opprobrium magiſtratus ueſtri uerba facio, ſed ut oſtendam quibus fluctibus agitẽtur res ciuitatis,& ſalutem & correctionem eorum, ſi qua eſt, demõſtrem. fortaſſe enim & cæteris , quibuſcunq; curæ eſt ut patria pulchre habeat , neceſſarius eſt ſermo de cõferentibus reipublicæ. Sed mihi quidem præcipue. Primum quia principatu ſententiæ ob honorem dignato , pudor eſſet multaq; fatuitas , primum exurgẽtem nõ etiam quæ primum corrigi oporteat dicere ; deinde quia mihi conuenit patruo

Appij decemuiratus principis uni omnium maxime delectari, cum ab eis publica optime procurantur, ac mœrere quocunq; magis, cum econuerso non pulchre: superq; his, quod ei sectæ maiorum succedo, quæ communem utilitatem priuatis commodis anteponat, nullumq; proprium consideret periculum. Hanc ego nũquam uolens proderem. Esseq; mihi hanc uitæ electionem fatcor, nec turparem unquam illorum uirorum uirtutes. De præsenti igitur reipublicæ constitutione, quod ea nobis male habeat, offendanturq; ex ea propè omnes, hoc nobis maximum argumentum fiat, Omnes quondam publica administrantes, quod solum nobis ignorare non licet, fugiunt ex urbe quotidie relinquentes lares patrios: elegantiores uero plebeiorum, alij in urbes finitimas cum uxoribus & filijs transtulerunt habitationes, alij in agros plurimum hinc distantes. Sed nec patriciorum multi faciunt in urbe ut antea mansiones suas, sed horum plures ducunt in agro uitam. Et quid opus est de alijs dicere? quando etiam senatorum pauci quidam cognatione & amicitia coniuncti nobis intra muros manent. Alij uero solitudinem desiderabiliorem ducentes patria, cum senatum opus fuit cõuocare, ex agris uiritim euocati conuenerunt, quibus patrium erat unà cum magistratibus custodiam habere patriæ, neq; ulli publicorum non interesse. Quid igitur putatis, bona sug

na fugientes homines an mala, patriam suam relinquere? ego quidem puto mala. Et quo minus malo esse putatis urbi, maximeq́; Romanorum, cui multis opus est domesticis corporibus, si obtentura est stabiliter inter accolas principatū, à plebeijs eam relinqui, deseri à patricijs, neq; bello eam premente, neq; pestilentia, neq; alia à deo missa calamitate ulla? Vultis igitur audire quæ sint causæ cogentes homines deserere templa & monumenta maiorum, laresq́; & possessiones paternas, atq; omnem terram patria potiorem ducere? non enim fit hoc sine causa. Ego uobis dicam, nec occultabo. Accusationes fiunt Appi magistratus uestri multæ & à multis, utrum ueræ an falsæ, haud opus est in præsentia me quærere, fiunt tamen. Nihil dicam de sodalibus uestris, qui ad præsentia se accommodant. Boni equidem & ex bonis geniti, quibus conuenit sacrificia facere, magistratus gerere, alijsq́; frui honoribus quibus patres eorum fruebantur, dolent ab his abacti per uos, & maiorum amittentes dignationes. Mediocris autem fortunæ homines in urbe, sineq́; curiositate multa quietem sequentes, iniustos uobis raptus pecuniarum obijciunt. Queruntur deflentq́; in nuptas improperia, uinositatesq́; in filias nubiles, aliasq́; contumelias multasq́; & graues. Plebeiorum uero pauperrima sors, non amplius comitiorum aut suffragiorum domina,

nec uocata in concionem, nec alterius humanitatis ciuilis alicuius particeps, propter ista omnia nos odit, magistratumq; istum uestrũ tyrannidem appellat. Quo igitur modo corrigetis & compescetis has ciuium in nos criminationes? Hoc enim mihi dicẽdum restat. Si senatusconsulto facto reddatis populo cognitionem, utrum ei uideatur creandos rursus esse consules & tribunos, aliosq; magistratus patrios, an in hac forma reipublicæ permanendum. Si enim amabunt Romam omnes per principatum paucorum regi, decernentq; uos in eadem permanere potestate, ex lege habebitis, non ui magistratum. Si uero uolunt consules iterum aliosq; ut antea magistratus creare, deponetis ex lege potestatem, nec inuitis uestris æqualibus dominari uidebimini. Est enim istud tyrannicum, à nolentibus uero imperia accipere Aristocraticum. Huius autẽ institutionis te principem puto Appi esse oportere, atq; à te constitutam compescere te quoq; oligarchiam, nobis ipsum aliquando utilem, nunc grauem. Quæ uero mihi credens deponensq; inuidiosum istum magistratum, lucraturus sis audi. Si enim collegium uestrum totum huius etiam fuerit sententiæ, omnes propter te incipientem putabunt illos bonos factos. Si uero isti perstare cupient in potentia præter leges, tibi omnes habebunt gratiam, quòd solus iusta facere uolueris: illos uero ma-

gistratu

gistratu inuitos cum pudore damnoq́; priuabunt. Pactiones enim si quas fecistis inter uos arcanas, fidemq́; dedistis sponsores facientes deos (fortasse enim & tale aliquid est uobis factum) seruatas eas putato impias, ut aduersum ciues & patriam, at solutas, pias fore. Dei enim se ad pulchros iustosq́; consensus adhiberi gaudent, non ad turpes & iniustos. Si uero metu inimicorum fias ad deponendum magistratum segnior, ne ab eis in pericula adducaris aliqua, cogarisq́; pœnas gestorum dare, non recte times. Neq; enim tam parui animi, aut tam ingratus est futurus populus Romanus, ut meminisse delictorum uelit obliuisciq́; beneficiorum: sed examinans bona præsentia cum malis præteritis, illa digna putabit uenia, ista laudibus. Licet autem tibi etiam operum ante decemuiratum multorum & pulchrorum populum admonere, proq́; illis gratiam in auxilium & in salutem tuam adducere, defensionibusq́; ad obiecta uti multis. Ad unum quidem tanquam ipse non peccaris, sed ignorante te aliquis aliorum: ad aliud uero tanquam tu minime sufficeres ad ea quæ alter faceret inhibenda, paris ille tecum potestatis: ad aliud tanquam alicuius alterius operis utilis gratia coactus fueris aliquid inconsultum tolerare. Multus autem sermo fieret, si uellem omnes defensiones enumerare. Nam & quibus nulla est defensio, neq; iusta, neq; conueniens,

hi confitentes & deprecantes mitigant læsorum iras, alij in amentiam ætatis confugientes, alij in prauorum hominum colloquia, alij in magnitudinem imperij, alij in omnes seducentem cogitationes humanas fortunam. Ego tibi deponenti imperium, polliceor delictorum omnium affuturam obliuionem, reconciliationesq; cum plebe tibi fore, ut in malis decentes. Sed uereor ne excusatio tua ista sit, ne imperio decedas, neq; uerum sit periculum: innumeris enim affuit deponentibus tyrannides nihil pati graue à ciuibus: sintq; ueræ causæ ambitio & inanis gloriatio sequens decori imaginem, & desiderium exitialium uoluptatum, quas tyrannicæ uitæ afferunt. Si uero tu uis non simulacra & tenebras honorum atq; fatuitatum sequi, sed honoribus ueris perfrui, redde patriæ optimatum potentiam, & honores à paribus capias & amore à posteris potiare: proq; mortali corpore immortalem gloriam nepotibus tuis relinque. Hi enim honores certi sunt, & ueri, & qui auferri nequeant, gratiosiq; ac non pœnitendi. Verte gaudens animum ad bona patriæ, quorum quidem tu pars fuisse uideberis non minima, grauem tibi adimens potentiam. Facies autem exempla horum maiores tuos, cogitans quod illorum uirorum nemo unquam appetens tyrannicæ potestatis fuit, nec probrosis uoluptatibus corporis obediens. Hincq; illis est uiuentibus honos habitus.

bitus, sequiturq; mortuos à posteris laus. Testantur enim omnes eos potentiæ optimatum, quam eiectis regibus ciuitas nostra constituit, firmißimos extitisse custodes. Nihilq; etiam uerborum tuorum clarißimorumq; operum latet. Pulchra enim fuere prima tua ciuilium operum fundamenta: magnasq; ipsa nobis uirtutis tuæ spes præbentia, quibus etiam consequentia te cætera agere postulamus. Redi rursus in naturam tuam fili Appi, electionemq; actionum in Republica. aristocraticus fias non tyrannicus. Fuge loquentes ad uoluptatem, per quos egressus es ex bonis institutis, & à recta seductus uia. Non enim habet rationem aliquam, ut à quibus malus ex bono factus es, fias ab eis rursus ex prauo utilis. Hæc tibi sæpe exponere uolui, solus cum solo colloquens, & te aliqua tanquam ignorantem docere, aliquorum autem ut peccantem admonere. Fuiq; domi tuæ non semel. Sed me ex ædibus filij tui abegerunt, non esse tibi otium dicentes, sed alia quædam agere magis necessaria. Si uero tibi erat aliquid pietate erga genus magis necessarium, non forsan iußi à te filij, sed per se ipsi cognoscentes me in congressu excluserunt. & uelim istud fuisse uerum. Res autem nunc me ea cogit in senatu dicere quæ tunc uolebam tibi, postquã solum soli non licuit. Tempus enim fert ut dicantur pulchra Appi omnia & utilia coram hominibus potius quàm nusquã. Reddente

autem te generi tuo debita, testor deos, quorum delubra arasq; communibus sacrificijs honoramus Appij generis successores, geniosq; maiorum, quibus post deos honores gratiasq; secundas reddimus, ultraq; hos omnes terram quæ patrem tuum continet, fratrem meum, quod exhibeo tibi animam & uocem meam optima consulens, proq; uiribus corrigens ignorantias tuas postulo, te non malum sanare malo, neq; plurium ipsum appetentem præsentia amittere, nec ut paribus melioribusq; imperes, minoribus deterioribusq; parere. Multa adhuc & de multis uolens dicere tecum dubito. Nam si te Deus ducit ad meliora consilia, hæc quoq; plura quàm fuisset satis dixi: si uero ducit ad peiora, dicerem etiam reliqua inaniter. Habetis patres & uos urbi præsidentes sententiam meam, & de belli dissolutione, & de tumultuum in urbe correctione. siq; aliquis meliora dicet uincant optima. Hæc cum dixisset Claudius multamq; spem senatui exhibuisset, tanquam depositurus magistratum decemuiris Appius quidē nihil ad hæc uoluit respondere. Ex alijs autem progrediens Marcus Cornelius: Nos, inquit, Claudi de proprijs utilitatibus ipsi cognoscemus, nihil tui consilij indigentes. sumus enim in prudentißimo ætatis statu, ita ut nihil differentium ignoremus: nec amicis indigemus, quibus si oportuerit, consiliarijs utamur. Parce igitur rem faciens intempesti-

pesti

pestiuam, uir senior, nec egentibus consilio sententias afferens. Appium enim si alicuius admonere uolueris, aut quod uerius est maledicere, cum senatum egressus fueris maledicito: nūc autem de bello cum Aequis & Sabinis, qua de re uocatus es sententiā proferens, quid uideatur tibi dicito, atq; desine extra rem garrulans. Post hæc autem assurgit Claudius mœstus, plenosq; habens oculos lacrymarum, ac dicit: Appius ne responso quidē dignum cōsiliarium me patruum suum putat, aduersantem ipsum nobis. sed ut prius ædes suas mihi clausit, etiam senatū hunc inaccessibilem, quemadmodum ei uidetur, facit: siq; opus est uerum dicere, urbe ipsa expellor. Non enim possem eum amplius rectis uidere oculis, maioribus nostris indignum, tyrannicasq; æmulantem iniquitates: sed assumens mea omnia & meos, abeo iam ad Sabinos urbem habitaturus Regillum, ex qua nostrum est genus: maneboq; illic donec isti obtineant pulchrum istum magistratum. Vbi uero quæ diuino de hoc decemuiratu facta erunt (fient autem intra non longum tempus) tunc adero. & quæ quidem de me sunt talia. De bello uero patres hanc uobis sententiam affero, nequid de re ulla decernatis, donec creentur magistratus. & his dictis, multamq; assecutus à senatu laudē ex sententia generosa, libertatisq; amatrice, sedit. Post hūc autem assurgens Lucius Quintius Cincinnatus, &

Titus

Titus Quintius Capitolinus, & Lucius Lucretius: subindeq; omnes præsidentes senatui, sententiæ Claudij accesserunt. Qua ex re perturbati decemuiri decreuere non amplius consiliarios ex ætate aut consilij dignitate euocare, sed ex familiaritatibus sodalitatibusq; suis. ac progrediens Marcus Cornelius citat Lucium Cornelium fratrem, qui Quinto Fabio Vibulano ter consuli collega fuerat, uirum promptum & acrem, nec ad ciuiles orationes non idoneum; qui assurgens hæc dixit: Erat quidem istud patres mirabile, si ætatis huius homines, hi qui ante me sententiam dixerunt, præsidereq; uolentes senatui, ex ciuilibus offensis irreconciliabiles haberent erga præsidētes urbi inimicitias. Quos oportuit quantum fieri potuit cauere, & sensu optimo admonere iuuenes, ut de pulchris rebus certarent: ac non hostes, sed amicos ducerent de communibus bonis æmulos. Multo autem est hoc adhuc mirabilius, si priuatas inimicitias ad res communes ciuitatis transferunt, maluntq; una cum inimicis perdi, quàm seruari cum amicis: excessum quoq; quendam facientes dementiæ, neq; procul à deorum offensa hi senatus præsidentes nostri. Nam indignati quod petentes ipsos decemuiratum, quem nunc accusant, uicere qui uisi sunt magis idonei, bellum gerunt cum eis irreconciliabile. Et in hoc ueniunt fatuitatis, imò potius insaniæ, ut dum

mod

modo uiros istos apud uos criminentur, sustineant totam patriam euertere. Qui uastari uidentes ab hostibus regionem nostram, uidentesq; eos iamiam uenturos ad urbem (non enim multum est quod interiacet) cohortandi loco: excitandiq; iuuenes ad certamen pro patria, ipsis quoq; omni cum promptitudine ac studio, quantum uires talium patiuntur, patriæ opem ferentibus, de ornatu nunc uos Reipublicæ considerare æquum censent, magistratusq; creare nouos, & omnia potius quàm inimicos nostros ulcisci. Nec hoc possunt intelligere, se sententias imò uota efferre impoßibilia. Sic enim intueamini: Senatus fiet consultum de comitijs: deinde efferent id in populum decemuiri statuentes eis forum ab hoc tertium: quo enim modo fiet aliquid decernendum à populo uere firmum, nisi fiat ex legibus? Deinde ubi tribus tulerint suffragia, tunc senatum magistratus noui conuocabunt & de bello consultandum proponent? Per hæc autem comitiorum tempora, tanta ipsa, si ad urbem hostes uenient, propinquabuntq; muris, quid agemus tunc Claudi? dicemus scilicet, expectate donec alios creemus magistratus. Persuasit enim uobis Claudius de re nulla alia consultare, neq; aliquid in populum efferre, neq; exercitus conscribere, nisi ante quod ad magistratus pertinet constituamus ut uolumus. Abite igitur & cum creatos consules aliosq;

magistr

magistratus audieritis, & parata nobis omnia opportuna ad bellum, tunc uenite facturi uerba de reconciliationibus: quandoquidem incepistis nos lædere, nihil ipsi à nobis paßi: & quæcunq; per excursiones damna nobis intulistis, ea omnia æstimata pecunijs, ut iustum est, capiemus. Agrestum autem nobis exitium non computabimus. Neq; siqua mulier libera contumelia habita, aut per uiolentiam rapta est militarem, neq; aliud quicquam intolerabile. Et illi ista prouocantibus nobis recipiant, concedentesq; ciuitati magistratus creare nouos, & opportuna ad bellum parare, tunc ueniant preces loco armorum ferentes. O ingentem horum fatuitatem quibus in mētem uenit talia delirare. Magnam nostram indolentiam, si dicentibus istis talia, non indignamur, sed audire sustinemus, tāquàm de hostibus ac non de nobis ipsi patriaq; consultantes. Neq; tollimus è medio nugatores, celeremq; decernimus uexatæ regioni opem, ac non armantes robur omne ciuitatis, ad illorum urbes castra ipsi ponimus. Sed manentes domi, decemq; obiurgantes uiros, magistratusq; nouos constituentes, deq; ciuili ornatu speculantes, ut per pacem, sinimus omnia regionis nostræ hostium potestatis fieri. ad extremumq; in periculum de seruitute urbisq; euersione uenimus, bellum ire permittentes ad muros. Non sunt patres sanorum hominum hæc consilia: nec ciuilis est

pronid

prouidentia, potiores publica utilitate ducere priuatas inimicitias: sed peruicaciæ intempestiuæ inconsultæq; sunt infestationis, calamitosæq; inuidiæ, quæ non sinit possidentes eam temperantes fieri. Sed has harum peruicacias abire sinite. Quæ uero decreta urbi salutaria, nobisq; ipsis consulentibus conuenientia, terribiliaq; hostibus futura sint, ego conabor dicere: Bellum aduersus Aequos Sabinosq; decernite: legionesq; cum plurima promptitudine festinantiaq; conscribite, ad has utrasq; profecturas gentes. Cum uero finem uobis bellum pulcherrimum habuerit, reuersæq; fuerint in urbem copiæ, & pax facta, tunc de ornatu opportuno tempore Reipublicæ speculemini. rationemq; de omnibus à decemuiris, quæ in magistratu egerint, petitote: nouosq; create magistratus, ac iudicia constituite. proq; meritis unumquemq;, cum id uestræ potestatis fuerit æstimate: hæc discentes, quòd non rebus tempora, sed res seruiunt temporibus. Hac à Cornelio dicta sententia, assurgentes post eum omnes, præter paucos, fuere illius opinionis. alij quidem necessaria & præsenti tempori conuenientia ista putantes esse: alij uero declinantes, & colentes metu imperij decemuiros. Erat enim & pars non minima senatorum perculsa magnitudine potestatis. Vbi uero plures dictæ sunt sententiæ, multoq; cæteros superare nisi sunt qui bellum decernebant,

nebant, tunc Lucium Valerium in ultimis illi euocarunt, eum quem dixi statim ab initio uolentem aliquid dicere, ab eis esse prohibitum. Isq; exurgens huiusmodi orationem habuit: Videtis patres horum decemuirorum insidias, qui me in principio non permiserint uobis dicere quæ proposueram. & nunc fecere mihi in ultimis dicendi potestatem, cogitantes id quod quidem consentaneum est, quod accedens ipse etiam ad sententiam Claudij nihil prodero Reipublicæ, cum sit à paucis confirmata: aliamq; afferens sentétiam præter eas quæ ipsis dictæ sunt, etiam si optima proposuero, frustra litium consutor ero. sunt enim facile numerabiles post me dicturi quidam, quos si etiam mihi omnes assentientes habuero, quid amplius fiet mihi, ne minimam quidem partem habituro sententiarum quæ Cornelio assensere. Sed non ego tamen ista suspicans dubitabo sententiam meam dicere. Quando enim audistis omnia, est in uobis optima eligere. De decemuiratu igitur quemadmodum curet publica, quæcunq; optimus dixit Claudius, à me quoq; dicta existimate. & quòd nouos magistratus antè creari oporteat, quàm de bello decernatur: etenim dicta sunt ab eo uiro hæc optime. Verum postquam conatus est Cornelius eam sententiam in impoßibile adducere, multa interim futura ostendens ciuilis dispensationis tempora, existente iam in manibus bello, irriderecq;

dereq́; res conatur haud opportunis irrisionibus, quibus multos uestrū decipiens seduxit: ego uobis econuerso non impoßibilem esse Claudij sententiam ostendam. Nam quod ea sit inutilis, dicere ne uituperantium quidem eam ausus est aliquis. ac docebo uos quemadmodum regio tuta fiat, & dent pœnas qui sunt ausi eam affligere, ac quo modo patriam resumamus optimatum potentiam: & hæc fiant adnitentibus unà omnibus qui sunt in urbe, neq; aliquo in contrarium uolente agere, nullam ego demonstrans uobis sapientiam, sed gestarum à uobis ipsis rerum exempla afferens. Vbi enim experimentum docet quid conferat, quid illic opus est speculationibus? Meministis ab eisdem gentibus uires aliàs ut nunc in nostrum, aliàs in agrum eodem tempore sociorum nostrorum irrumpere, C. Nautio & L. Minucio COSS. nonus puto ab hoc siue decimus est annus. Tunc igitur mittentibus uobis ad utrasq; has gentes multam bonamq́; iuuentutem, alteri consulum coacto includere exercitum in locis asperis, nihil agere prorsus licuit. Sed obsessus est in uallo, eratq́; idem in periculo, ne penuria cibariorum caperetur. Nautio autem considenti aduersus Sabinos, necessarium erat confligere cum eis aßidue, neq; collegæ poterat laboranti opem ferre. Eratq́; illud non obscurum, quod direpto aduersus Aequos exercitu, nec is qui erat Sabinis oppositus satis

 rest

restitisset coeuntibus utrisq; gentibus. Talibus igitur periculis urbem circumstantibus, nec concordibus intra muros ciuibus, quod auxilium inuenistis? de nocte ipsi media in senatum conuenientes, id quod quidem res omnes inuenisse confessum est, & labentem in infelicem casum urbem erexisse, magistratum creastis, unum belli pacisq; dominum, omnes alios extinguentes. Et ante diem designatus est dictator Lucius Quintius, is qui optimus, nec ille quidem tunc in urbe, sed in agro agens. Quæ uero post hæc fuerint eius uiri opera, scitis probe, quòd uires idoneas statim parauit, periclitantemq; liberauit exercitum, deq; hostibus pœnas sumpsit, ducem eorum etiam captiuum ducens. & hæc omnia ille intra quatuordecim dies tantummodo conficiens, & siquid aliud conquassatum erat in republica restituens, secures facesq; deposuit: neq; prohibens tunc quicquam fuit, uos uolentes uno die magistratum creare nouum. Hoc igitur exemplum imitantes oportere puto uos, quando nihil aliud possumus, dictatorem antequã hinc exeatis dicere. Nam si hoc tempus prætorimus non congregabunt decemuiri nos amplius consultaturos de re aliqua. & ut fiat ex lege nobis dictatoris dictio, interregem uos creare æquũ censeo, eligentes maxime idoneum ex ciuibus (ut est nobis consuetum) quando neq; interreges neque consules, neque ullum alium legitimum

(ut

(ut nunc est res) magistratum habetis. Nam his quidem uiris præterijt magistratus tempus fascesq́; eis lex aufert. Hæc sunt patres, quæ uos ut agatis admoneo, & utilia & poßibilia. Ea uero quam Cornelius introducit sententia, dissolutio expressa est potentiæ optimatum. Nam si semel hi decem ex hoc prætextu belli, domini armorum fiant, uereor quidem ne eis aduersum nos utantur: etenim nolentes illi fasces deponere, arma scilicet deponent? Hæc igitur cogitantes, cauete istos homines, & eorum prouidete fraudi. Est enim melius prouidentia, quàm pœnitentia. Estq́; prudentius malis uiris non credere, quàm qui ante crediderit, accusare. Hanc sententiam enuntiante Valerio gratiosam pluribus, ut ex uoce ipsa coniectare facile erat: postq́; illum assurgentibus, erat enim pars senatus ea iuuenum reliqua, hæc esse optima existimantibus, præter paucos: postquam omnes declararunt sententias suas, oportebatq́; consulta finem capere, postulabat Valerius, ut decem illi proponerent rursus disceptationem, rogantes iterum senatores omnes sententiam. & hæc dicens erat multis senatorum, uolentibus retractare sententias priores, obsequens. Verum uolens Cornelius permittere decem uiris ducatum belli, acriter repugnabat, indicatam esse dicens iam rem, & habere finem legitimum latis omnium sententijs. Numeriq́; eas uole-

bat, nec agi quicquam noui amplius. Hæc cum ab utroq; dicerentur multa ambitione & clamore, & senatu dißidente ad utramq; partem: uolentibus alijs corrigi inornatum illius administrationis Valeriumq; adiuuantibus: alijs uero peiora eligentibus, & eis qui sibi pericula ex mutatione status fore suspicabantur Cornelio assentientibus: sumentes causam decemuiri agēdi quicquid uellent turbationē senatus, ad Cornelij sententiam accedunt. Atque progrediens unus eorum Appius, de bello inquit aduersus Aequos & Sabinos cogniturus conuocauimus uos patres, potestatemq; fecimus dicendi uolentibus omnibus à primis usq; ad nouißimos, uocantes quemq; suo loco. Tribus autem pronunciatis sententijs differētibus, Claudij, Cornelij, ultimiq; Valerij, iudicastis de eis uos reliqui. Declarauitq; unusquisq; audientibus omnibus, cui sententiæ accederet. His autem omnibus ex lege peractis, postquam pluribus uestrum uisus est Cornelius optima proposuisse, declaramus hunc uincere, demonstratamq; ab eo sententiam scribentes efferimus. Valerius autem & qui cum eo sentiunt, quādo ipsi consulari potientur potestate, causas finem iam habentes, iniudicatas faciant, si hoc eis placuerit, & probata à uobis omnibus consilia irrita cōstituant. & his dictis iussoq; scribæ eligere senatusconsultū in quo decretum erat, ut conscriptionem exercitus belliq; duc

ducatum assumerent decemuiri, cōcilium dissoluit. His ex rebus decemuiratus sodalitatis homines, & seueri, & feroces extabant, tãquam cæteris superiores facti, & qui ne sibi adimeretur potentia perfecissent, postquā fiebant semel armorum domini. Qui uero optime de republica sentiebant, mœsti ac territi, nullius amplius reipublicæ partis futuri domini diuidebantur in multas partes: naturæ quidem magis degeneris hominibus, coactis omnia uictoribus concedere, seq́; addicere in sodalicia decemuiratus: minus autem trepidis, absistētibus cura reipublicæ, & ad minime curiosam sollicitamq́; se accommodantibus uitā: eis uero quibus inerat plurimum generosi moris sodalitates proprias comparantibus, conspirantibusq́; inter se ad custodiā sui, statusq́; illius mutationem. Harum autem sodalitatum duces erant, primi ausi in senatu dicere de dissolutione decemuiratus, L. Valerius, & Marcus Horatius, munientes illi armis domos suas, & custodiam famulorum firmā, & clientum circa se habentes, ita ut nec uiolenti aliquid pati possent, nec reprehendi timiditatis. Quicunq; uero neq; colere superiorum potestatem uellent, neq; quicquā reipublicæ conuertere, neq; uitam sine negotio quietam uiuere uidebatur pulchrum, nec pugnare pro uiribus facile, quandoquidem delere uelle tantam potentiam, stultum uidebatur, urbem relinquebant. horumq́;

dux uir illustris erat Caius Claudius, Appij principis decemiratus patruus, promissa seruans quæ in senatu fecerat fratris filio, quando postulans ut potestatem deponeret, ei nō persuasit. Secutaq; est eum multa amicorum, multaq; cliētum turba. Hocq; incipiente, alia etiam ciuilis multitudo non iam furtim aut pauci simul, sed aperte & gregatim relinquebant patriam, ducētes secum uxores & filios. Decem autem uiri ægre ferentes ista, primum quidem prohibere nitebantur, claudētes portas, & homines aliquot corripientes. deinde eos inuasit timor, ne prohibiti ad uim conuerterentur: uisumq; est rectum consilium, sibiq; melius, extra pedes inimicos esse, quàm permanentes se conturbare. Reserantesq; portas permiserunt abire qui uellent. Aedes uero eorum & sortem & alia quæcunq; in fuga ferri non possent, referentes id delictum in desertionem exercitus, uerbo publicabāt: re autem uera amicis suis tanquam à populo empta largiebantur. Hæc uero crimina addita prioribus multo infestiores erga decemuiratum fecere & patricios & plebeios. Sed si tamen nihil esset peccatum ultra supradicta, uidentur mihi illi multum tempus permansuri fuisse in eadem potestate. Nam custodiens potestatem eorum seditio manebat adhuc in urbe, ob multas causas & per multa aucta tēpora, propterq; eam gaudebant utriq; mutuo alterorum malis. Plebeij

beij quidem uidentes patriciorum spiritus deiectos, nulliusq; rei amplius senatum dominum. Patricij uero cernentes libertatem plebeiorum amissam, nec uim ipsos habentes minimam, ex quo eis tribunitiam potestatem decemuiri ademerant. Verum illi arrogantia utentes multa ad utramq; partem neq; belli moderari, neq; domi temperantes, concordes omnes fieri coegerũt, ac dissolui sibi imperium, quanquam propter bellum arma adepti essent. Vltima autem peccata eorum ob quæ perditi sunt à plebe (hanc enim maxime insectantes exacerbabant) fuere talia. Post decretum de bello propere conscribentes exercitum, diuidentesq; eum trifariam, in urbe duas reliquerunt legiones, custodiæ eorum causa qui intra muros permanebant, quarum erat dux Appius decemuiratus princeps, & cum eo Sp. Oppius. Tresq; alias habentes hi duces, eduxerunt aduersus Sabinos, Quintus Fabius & Quintus Petilius, & M. Raboleius. Reliquas autem accipientes Marcus Cornelius, & Lucius Minucius, et Marcus Sergius, & Titus Antonius, & ultimus Cæso Duillius, ad bellum aduersus Aequos sunt profecti. Militabant autem cum eis Latini, & ab alijs socijs auxilia non pauciora illa ciuili multitudine. Sed nihil eis tamen ad uotum cessit. Tantas namq; ducentes eos copias domesticas, tantas socias, contemnentes hostes, quia nuper

collecti essent qui militabant, castra propius eos posuere. Commeatumq́; eisdem dispositis per itinera insidijs auferebant, exeuntesq́; ipsos pabulatum excipientes illi affligebant: ac si quando equites cum equitibus ad manus uenirent, & pedites cũ peditibus pugnantes ex acie, ex omni parte superiores Aequi discedebãt, male spõte agentibus non paucis Romanorũ in congreßibus, neq; ducibus suis parentibus, neq; ire aduersus hostes uolentibus. qui uero aduersus Sabinos militabant, minoribus uexati malis ultro uallum relinquere cogitarũt. Deq́; media nocte exercitum excitantes abduxerunt ex hostili in agrum suum, fugæ similem facientes profectionem illam: donec ad urbem Crustumeriam haud procul Roma distantem aduenere. At qui in Algido regionis Aequorum castra posuerãt, multas plagas accipientes ab hostibus & perstare uolentes in arduis, tanquam damna correcturi, miserabiles res paßi sunt. Nam irruentes in eos hostes, & qui pro castris stabant deturbantes, supergreßi sunt munitiones. Atque uallum occupantes, paucos quosdam resistentes interfecere: plures uero persequentes ipsi perdidere. Seruati autẽ ex fuga uulnerati ex eis pars maior & amißis armis propè omnes, deuenerunt in urbem Tusculum. Tabernacula namq; eorum & iumenta & pecunias & famulos omnemq́; apparatũ belli hostes diripuerant. Vbi

uero

uero sunt hæc nuntiata in urbe, quicunq; erant inimici decemuiratus, & qui prius occultabant odium, tunc se detegebant, gaudentes malis ducum actionibus. Eratq; iam circa Horatiũ & Valeriũ manus ualida, quos esse dixi optimatũ sodalitatis duces. Appius autem & Sp. suggerebant collegis, qui in exercitu erant, arma, & pecunias, & frumẽtum, & cætera quorum indigebant, publica simul & priuata multa cũ superbia capientes: & in locum amissorum deligentes ex omni tribu qui possent ferre arma eis mittebant, diligentemq; adhibebant in urbe custodiam occupantes locos eius opportunissimos, ne se laterent mouentes aliquid qui cum Valerio conspirabant: admonebantq; collegas duces exercituum per arcanos nuntios, ut aduersantes sibi perderent: clam illustres quidem homines, palam uero eos quorum minus futurũ esset sermonis, causas semper aliquas afferentes ut uiderentur iuste mortui. Atq; fiebant ista. Alij enim ad excursiones ab eis missi, alij præsidio adducentibus commeatum, alij ad alios usus bellicos destinati extra castra cum fuissent, nusquam amplius uidebantur. Humillimi uero aut fugæ cogitatæ insimulati, aut delationis ad hostes arcanorum, aut ordinum inobseruationis, palã ad terrorem cæterorum perdebãtur. fiebatq; duplex militum exitiũ: familiariũ quidem decemuiris, in prælijs aduersus hostes

occisorum: & eorum qui optimatum constitutionem cuperēt, sub ducibus amissorum. multaq; etiā in urbe talia ab Appio & à collega eius perficiebantur. Atq; aliorum quidem, quanquā plurium interemptorum, minus fuit in multitudine sermonis: unius autem plebeiorum illustrissimi, & qui plurimas in rebus bellicis demonstrarat uirtutes, mors crudelis & impia perpetrata in altero exercituum ubi erant tres duces, omnes illic stantes paratos ad rebellionem fecit Erat enim qui occisus fuit Siccius, is qui in pugnis decertarat centum & uiginti, ferens ex omnibus præmia fortitudinis: quem absolutum iam per ætatem militia dixi ultro belli aduersus Aequos participē esse uoluisse, octingentorumq; hominū cohortem expleto ex quoq; legibus militiæ tempore, ob beneuolentiam eorum in se adduxisse. Cum quibus missus ab altero consulum ad castra hostium oppugnanda, in euidens ut uidebatur omnibus exitiū, uallum cepit uniuersæq; uictoriæ consulibus causa extitit. Hunc uirum multos spargentem sermones in urbe aduersus duces exercituum, ut ignauos & imperitos belli, uolens Appius quamprimum tollere, in colloquia eum prouocat humana. uolebatq; ipsum perquirere de ijs quæ fierēt in exercitu, & quemadmodum possent corrigi errata ducum, dicere ipsum hortabatur. Postremóque persuasit ei ut in castra iret ad Crustu-

mer

meriam posita, potestatem habens legati. Est enim omnium sacratißimum & honoratißimũ apud Romanos legatus: potestatem & uim habens imperantis, inuiolabilitatemq́; & uenerationem sacerdotis. Vbi uero in castra uenit, suscipientibus eum communiter ducibus & rogantibus ut commilitaret remanens, & iam dona quædam dantibus ipsis ei, aliaq́; pollicentibus deceptus ille ab hominibus improbis præstigÿsq́; uerborum, nesciens quod ista insidiose fierent, uir militaris morumq́; simplicium, cum alia suasit eis quæcunq; esse putabant utilia: tum primum omnium, ut transferrent castra ex suo agro in hostilem admonebat, iacturas narrans quas facerent eo loco considentes, & enumerãs emolumenta quæcunq; castra transferentes habituri essent. illi autem admonitiones se iucunde suscipere simulantes: Et cur, inquiunt, non tu huius motionis castrorum dux es locum ante speculatus uallo opportunum? Habes enim eorum peritiam toties ipse militans, & nos tibi cohortem dabimus electorum iuuenum leuis armaturæ: aderitq́; tibi propter ætatem equus & armatura tantos uiros decens. Suscipiente autem negotium Siccio ac petente leues centum electos, nullam moram interponentes illi emittunt eum, nocte adhuc durante, & cum eo centũ illos eligentes ex amicis suis scelestißimos, quibus mandant ut trucident eum uirum, mercedem magnã

cædis

cædis pollicentes. Vbi uero discedentes à castris uenerunt in tumulosum locum & angustum, difficilemq́; propter asperitatem riparum transiri equo nisi gradatim uadenti: signum dantes inter se, cateruam faciunt, ut regressuri in eum conferti. Famulus autem subscutarius quidam Sicciȷ bello strenuus, suspicatus eorum mentem, index fit domino. Atq; ille ubi se conclusum uidit in loco arduo, in quo non poterat ui equū agere, desilit, ac stans in rupe, ne se circumire possent, solum habens subscutarium uenietes eos expectat. facientibusq́; omnibus in se impetum multis ipsis, circiter quindecim eorum interficit, bisq́; totidem uulnerat. uidebaturq́; cæteros etiā occisurus pugnans si obuiȷ processissent. Illi autē intelligentes quàm inexpugnabile quiddam hoc esset, & quod nunquam aggredientes eum caperent, manum amplius conserere desierunt. atq; distantes longius, iaciebant aliȷ in eum iacula, aliȷ manum implentes lapides, aliȷq́; fustes. quidam autem progredientes ex transuersis rupibus, & supra caput eius facti, petras maximas superne deuoluebant, donec tandem multitudine ex opposito iactorum ac superne demissorum grauitate eum confecerunt. Taliq́; igitur Siccius potitus est fato. Qui uero cædem peregerant, redeuntes in castra, sauciosq́; adducentes, sparsere sermonem, quod apparens eis hostium cohors, Siccium interfecerat, & cæteros qui

ros qui in eam primi incidissent. & quod uix ipsi multis uulneribus acceptis effugerant: uidebanturq́; illi omnibus dicere credibilia. Sed non latuit tamen id facinus, quamuis facta cæde in solitudine, nullumq́; ea habente indicem, fato ipso non permittente, mortaliaq́; omnia inspectante iudicio, coargutumq́; est scelus ipsum indubitabilibus coniecturis. Nam qui in castris erant putantes hunc uirum dignum publica sepultura & honoribus ultra cæteros excellentibus, propter multa quidem alia, maxime uero quia legatus ipse, perq́; ætatem à bellicis certaminibus liber, in periculum tamen se uolens pro communi utilitate dederat, decreuere conuenientes in unum ex tribus legionibus egredi ad inquisitionem corporis, ut cum multa securitate et honore referretur in castra. Concedentibusq́; istud eis ducibus metu, ne quam exhiberent de se suspicionem, pulchritudini ipsi consilij conuenientiq́; aduersantes officio: captis armis exiere. Et ubi uentum est ad locum, ut uiderunt neq; syluas neq; ualles neq; locum quenquam alium communiter opportunum insidijs, sed & nudam & illustrem & angusti transitus rupem, suspicati sunt quamprimum quod gestum erat. Postea accedentes ad mortuos, ut uidere proiectum Siccium, ipsum minime spoliatum, sicq́; cæteros: mirabantur si uincentes inimicos hostes neq; arma ademissent eis, neq; ipsos spoliassent.

liassent. perscrutantesq; circum omnia, ubi nullum equorum aut hominum uestigium inuenere, præter ea quæ in uia erant, immachinabilem rem putarunt, apparuisse illis hostes non apparentes sibi, tanquam uolucres uolantes aliquas suauiter. Superq; omnia ista & cætera maximum eis argumentum uidebatur non occisi uiri illius ab hostibus, sed ab amicis, quòd nullus hostium mortuus inueniretur. Neq; enim putabant inultum mortuum esse Siccium robore & animo constantissimum, neq; subscutarium & alios cum eo cadentes, præsertim gesta ad manus pugna. Coniectabant autem istud ex uulneribus quæ multa habebat Siccius, alia lapidibus craßis, alia iaculis, aliaq; gladijs: sicq; subscutarius: interemptiq; ab illis omnes, gladijs aut lapidibus aut iaculis: sagitta autem apparebat nulla. Indignatio deinde secuta est omnium & clamor, multusq; comploratus. & ubi defleuerunt hanc calamitatem, attollentes mortuum deferentesq; in castra, multa in duces conuitia iaciebant. Postulabantq; maxime ut ex lege militari homicidæ necarentur: siq; minus, saltem iudicium eis traderent. Erantq; multi uolentes eos accusare. Vbi uero non exaudiuerunt duces, sed eos uiros occultarunt, distuleruntq; iudicia, dicentes Romæ ea daturos uolentibus accusare: cognoscentes illi esse ducum has insidias. Siccium quidem sepeliere, elationem

facientes

facientes illustrißimam, rogumq́; cumulantes maximum. Alia quoq; pro uiribus initiantes, quæ in supremum honorem ferri uiris strenuis lex uult. A decemuiratu uero ijdem alienati sunt omnes, deq́; defectione cogitabant. Apud Crustumeriam igitur & Fidenas exercitus propter Siccij legati mortem præsidentibus inimicus erat. Cōsidens uero in Algido Aequorum regionis alter, & quæ in urbe erat multitudo omnis, bellum cum eis ob has causas gessit. Vir plebeius L. Verginius nemine in rebus bellicis deterior, cohortisq́; habens cuiusdam ducatum, in quinq; illis legionibus statutus aduersus Aequos militantibus, filiam habebat omnium Romanarum uirginum formosißimam, patriumq́; ferentem nomen, desponsam Icilio unius uirorum tribuniciorum Icilij filio, qui primus constituit tribuniciam potestatem & accepit primus. Hanc puellam cum spectasset iam nubilem Appius Claudius decemuiratus princeps, legentem in ludo literarum (erant enim puerorum ludi tunc circa forum) statim captus est pulchritudine puellæ. adhuc magis extra sensus fuit, coactus sæpe ludum prætergredi uictus iam affectu. Cumq́; eam non posset sibi matrimonio coniungere iam nuptam alteri, ipseq́; etiam uxorem habens, nolensq́; præterea plebeij generis uxorem capere, ob despicientiam conditionis eius, præterq́; legem quam ipse in

duod

duodecim tabulis scripserat: primum quidem conatus est corrumpere puellam donis, mittens aliquas semper ad nutrices eius fœminas (erat enim orbata matre puella) ac dans multa, pluraq́; datis pollicens. Inhibuerat autem tentantibus nutrices fœminis, ne efferrent quis puellæ amator esset, sed esse unum tantum dicerent ualentium bene quibus uellet maleq́; facere. Vbi uero nihil eis persuasit, sed maiore quàm prius custodia septam uirginem animaduertit, inflammatus ex affectu cogitauit impudētiorē uiam. Ac summittens ex clientibus suis quendā M. Claudium, hominem confidentem & ad omne ministerium paratum, narrato ei affectu suo, & edocto eodem quæcunq; ipsum agere uellet & dicere, emittit eum ducentem secum complures impudentissimorum hominum. atq; ille ad ludum ueniens puellam capit, uolebatq́; palàm per forum eam abducere. Clamore autem exorto, multaq́; concurrente turba, prohibitus ducere quò uellet puellam, uadit ad magistratum. Sedebat autem solus in tribunali tunc Appius, quærens pecunias ac ius dicens indigentibus. Volente itaq; eo ducere, clamor undiq; & indignatio erat ex circumstante turba, postulantibus omnibus expectari donec uirginis cognati adessent. Iussitq́; Appius sic fieri. Breuiq; affuit auunculus puellæ P. Numitorius, amicos multos & cognatos secum ducens, uir

ipse

ipse intèr plebeios clarus: neq; multo post sponsus Icilius manum ipse quoq; circum se habens iuuenum plebeiorum firmam. Isq; ubi tribunal adijt anhelans adhuc attollensq; uocem iubebat illum dicere, quisnam esset ausus tangere puellam ciuem, & quid sibi idem uolens. Silentio autem facto, M. Claudius is qui puellam ceperat huiusmodi orationem habuit. Nihil à me nec proteruum nec uiolentum gestũ est in puella Appi Claudi. sed dominus ex lege duco: ac quemadmodum hæc mea sit disce. Est mihi famula paterna ualde diu seruiens. huic prægnanti uxor Verginij familiari eidem & se adeunti persuasit, ut si pareret traderet sibi infantem. Eaq; seruans promissa cum enixa esset hanc filiam apud nos, finxit peperisse se abortum, tradiditq; infantẽ Numitoriæ, quæ eam sibi subdens educauit, filiorum ipsa neq; maris neq; fœminæ mater alicuius. Latuerunt autem prius hæc me, quæ nunc per indicium cõperi: habeoq; huius rei testes multos & bonos, perscrutatusq; ipse famulam, ad cõmunem legẽ omnibus confugio, quæ nõ subdentium sed matrum esse filios iustum censet, liberarum liberos, seruarum seruos, ipsos sequentes dominos quoscunq; matres eorũ habeant. Per hanc igitur legem postulo seruæ meæ filiam abducere, iudicium subire uolẽs: siq; aliquis sibi eam uendicet, uades dare idoneos sistendi eam ad iudicium. si uero celerẽ uult ali-

quis fieri cognitionẽ, sum paratus ad dicendam sub te statim causam, neq; corpus uadare, aut rebus alijs dilationes afferre. Vtram uero uelint isti harum electionum capiant. Hæc cum dixisset Claudius multis additis precibus ne deterior aduersarijs fieret: quia cliens ei erat, & fortunæ homo humilis: suscipiens sermonem auunculus puellæ, & pauca dicens eaq; ipsa ad magistratum dici cõuenientia: patrẽ esse ait puellæ ex plebeijs hominibus Verginium, absentem ipsum militãtemq; pro patria: matrẽ uero fuisse Numitoriam, suam ipsius sororem, fœminam pudicam & bonam, eamq; non multis ante annis mortuam, educatamq; esse uirginem uti liberam & ciuem decet, atq; nuptam secundum leges esse eam Icilio, finemq; iam habiturũ fuisse matrimonium, nisi bellum cum Aequis citius extitisset. cumq; essent anni haud minus quindecim præteriti, intra hoc tempus nihil tale unquam dicere aggressum esse ipsis Claudium. postea uero quàm nubilis puella, uiroq; matura fuerit, & excellere uideatur forma, tunc uenire amantem ipsum, impudentissimam confingentẽ calumniam, non à se ipso, sed ab homine putante sibi cupiditatem omnem quoquo modo cæteros gratificari oportere. Litem igitur de filia defensurum esse patrem inquit ipsum, cum uenisset ab exercitu: corporis autem uendicationem, quã opus esset fieri secũdũ leges, ipsum se peracturũ.
qui

qui sit puellæ auunculus, iustaq; subiturus, nihil postulans neq; extraneum neq; quod nō sit iustum cæteris Romanis, dari. nisi etiam iustum sit dari omnibus hominibus, cum ducatur corpus aliquod in seruitutem ex libertate, non auferentē aliqua libertatē, sed custodientē ipsam, dominum esse corporis usq; ad finem iudicij. Dixitq; multas ob causas conueniens esse Appio, ut custodiret hoc iustum: primū quia hanc legem ipse simul cum alijs in duodecim tabulis scripsisset: deinde quia esset idem decemuiratus princeps, superq; his decemuiratum cum consulari tribuniciaq; potestate sumpsisset, cuius optimum opus est imbecillibus desertisq; ciuibus opem ferre. postulabatq; ut confugientis ad se uirginis misereretur, iam pridem matre orbatæ, desertæq; etiam nunc à patre, in periculoq; positæ, non pecuniarum patrimonialium amittendarum, sed & uiri & patriæ, & (quod maximum uidetur esse humanorum bonorum) corporis proprij libertatis. deflensq; contumeliam in quam tradenda esset puella, multamq; commouens astantium commiserationem, de tempore postremo litis hoc dixit. Quandoquidem finem eius celerem uult Claudius, dicens nihil se iniuste egisse annis iam quindecim elapsis: aliquis quidem alius decertans de rebus tantis acerba sibi pati uideretur, indignareturq; ut uerisimile est, nisi obtineret postulans. facta pace, & cum

reuersi essent omnes qui nunc sunt in exercitu, defendi tunc causam, cum & testium & amicorum esset. & iudicum litigantibus utrisq; copia: res ciuiles & moderatas proponens reiq; publicæ Romanæ consuetas. Sed nos, inquit, orationum non indigemus neq; pacis neq; turba amicorum aut iudicum, neq; rem in tempora iudicialia differimus. sed & in bello & in penuria amicorum, & sub non æquis iudicibus tolerabimus subito defendere, tantum à te petentes tempus Appi, quantum sit sufficiens puellæ patri ab exercitu reuerso, ad deplorandas fortunas proprias, & per seipsum litem defendere. Talia dicente Numitorio, turbaq́; circumstante clamore significante illum iusta postulare, continens se parumper Appius: Ego, inquit, legem non ignoro de uadatione ductorum in seruitutē positam, quæ non sinit esse corpus apud auferentes usq; ad finem litis: neq; eam quam ego scripsi dissoluerem unquam uolens. tamen illud iustum puto, duo cum sint uendicantes hoc corpus sibi, dominus, & pater, si uterq; adesset, patrem tenere corpus usq; ad iudicium: sed quando ille abest, dominum id abducere, uades dantem idoneos sistendi illud ad magistratum, cum pater eius affuerit. De uadibus autem & æstimatione, ac ne ulla uos re sitis inferiores in causa, ego multam Numitori adhibebo prouidentiam: sed nunc puellam trade. Hunc tunc finem inferente

Appio,

Appio, multus fiebat fletus super uirgine à circumstantibus eam fœminis & plangor, multusq; clamor & indignatio à circumstante tribunal turba. Ducturus uero sponsam Icilius se inserit ei, & dicit: Non me uiuo Appi abducet hanc aliquis. sed si uidetur tibi legem soluere, iusta cõfundere, libertatemq; nobis auferre, ne nega amplius exprobratam uobis tyrannidem: sed deciso mihi collo & hanc abduc quocũq; uidetur tibi, & uirgines mulieresq; cæteras: ut intelligant iam aliquando Romani se pro liberis seruos factos, nihilq; illi deinceps fortuna sua maius sentiant. Quid adhuc differs? ac non sanguinem meum ante tribunal tuum coram omnium oculis fundis? scito tamen hoc clare, quod aut magnorum malorum Romanis, aut magnorum bonorum initium mors mea erit. Adhuc autem loqui uolentem iussi à magistratu lictores arcebant eum à tribunali, ac parêre iudicatis iubebant: uolebatq; Claudius puellam capiens abducere, auunculo sponsoq; obsistentibus. Videntes autem luctum miserabilem qui tribunal circumstabant unà omnes exclamarunt: nulliusq; momẽti ducentes potestatẽ superioris, contẽdunt obuiã uiolatoribus: ita ut incursum eorũ timẽs Claudius uirginẽ dimitteret, & sub pedes ducis cõfugeret. Appius autẽ à principio perturbatus, efferatos omnes uidẽs, dubitauit diu quid agi oporteret. Deinde Claudio ad tribunal uocato,

& cum eo pauca collocutus ut uisum est, significans circumstantibus ut quiescerent, dicit talia: Ego plebeij cautionem de uadatione corporis per Claudium, postquam uideo uos exasperatos ad hanc declarationem, omitto: uolensq; gratificari uobis, persuasi clienti meo, ut sinat cognatos uirginis uades dare donec pater eius adsit. Abducite igitur Numitori puellam, & uadimonium sistendi eam in crastinum firmate. Sufficit enim uobis hoc tempus ad nuntiandum hodie Virginio, & cras intra trium aut quatuor horarum spatium ad adducendum è castris eum. Petentibus autem eis plus temporis, nihil amplius respondens surrexit, tolliq; sellam iussit. Atq; ubi è foro abijt mœstus & per affectum furens, cogitauit non amplius tradere cognatis uirginem: sed quando illa per uadationem producta esset, ui eam abducere maiorem sibi custodiam assistēs ne à turbis uiolaretur, ac loca circum tribunal cateruis sodalium clientumq; præoccupans. & ut honesta cum accusatione hoc ageret, nō adueniente ad uadimonium patre, dat fidissimis equitibus epistolas in castra, mittens eos ad Antonium legionis ducē in qua militabat Virginius: postulansq; ut eū detineat in diligenti custodia, ne se lateat de filia audiens fugiensq; è uallo. Cæterum præuenerunt eum præmissi ab alijs usq; ab incipiente controuersia necessarij puellæ, Numitorij filius fraterq; Icilij,

egreg

egregiæ indolis adolescentes, iuuenilisq; pleni impetus effusis habenis ipsi adigētes flagellis equos, festinantesq; iter & Verginium de his quæ agerentur certiorem facientes. Ille autē ueram causam celans Antonium, necessarij q; sui arcti cuiusdam mortē se audiuisse fingens, cui funus & sepulturā procurare oporteret ipsum ex lege, dimittitur circiter lucernarū accensiones. Pergitq; unà cum iuuenibus per uias alias, timens persecutionem ab exercitu simul & ab urbe: quod etiam euenit. Nam accipiens Antonius epistolas circiter primā uigiliam, emisit alam ad comprehendendum eum equitum: & ex urbe emißi alij tota nocte obseruauerunt ab exercitu ferentem uiam. Vbi uero nuntiauit quidam Appio uenisse Virginium, extra sensum factus affuit ad tribunal magno cum comitatu perq; cognatos produci puellam iußit. quod cum factum esset, illiq; aduenissent, Claudius eosdem rursus sermones percurrit: postulans fieri iudicem eius rei Appium, nullam ipsum interponentem moram: cum & iudex adesset, & testes, familiamq; ipse traderet. in quibus omnibus multa inerat simulata miseria, si non æquis potiretur iuribus, ut antea fuerat, quia cliens esset Appij Claudius. multaq; adhibebatur adhortatio, ut non ille miseriora dicentibus, sed iustiora postulantibus esse uellet auxilio. Pater autem puellæ reliquiq; necessarij defendebāt subditionem multa

instaq; dicentes & uera: tanquam neq; causam nullam subditionis rationabilem habuisset Numitorij soror uxorq; Virginij, uirgo uiro nupta iuueni, neq; multo post nuptias pariens: ne siquidem maxime uoluisset alienũ genus in propriam domum introducere, cur alienæ seruæ potius infantem susciperet quàm fœminæ liberæ, eiq; genere aut amicitia coniunctæ, à qua fidenter haberet & certũ id quod suscepisset: potestatemq; habentem ipsam dicebant, utrius sexus uellet prolem capiendi, marem potius electuram fuisse subditum quàm puellam. parientem enim fœminam, quæ filijs indigeat, diligere & educare ei oportere quodcunq; ei natura afferat. Subdentem uero uerisimile esse, melius quàm deterius capere. Ad indicem autem & testes quos se Claudius multos & idoneos exhibiturum dicebat, adhibebant ex probabilibus rationem, tanquam nunquam rem silentio indigentem, & per unam subministrari ualentem, egisset palàm & cum testibus liberis Numitoria, ut puellam educatam sibi, postea matris domini eriperet. Tempusq; aiebãt non paruum ipsum quidem esse argumento quòd nihil sani diceret accusator. Non enim indicem aut testes quindecim annos secretam habituros fuisse subditam, sed & adhuc prius dicturos. criminantesq; illi accusatorum fides ut non ueras, neq; congruas, postulabant opponi eis suas ipsorum fides, multas illi & insi-

gnes

gnes nominantes fœminas, quas uidiſſe dicebant grauidam Numitoriam ex mole uentris atq; pigritia: præterq; iſta oſtendebant ipſas quæ in partu puerperioq; affuiſſent, ob cognationem & quid illa pareret uidiſſent: poſtulabantq; eas examinari. Et quod erat argumentum omnium clariſsimum, multis uiris mulieribusq; atteſtantibus, non tantum liberis ſed & ſeruis: dicebant illi hoc ad extremum, quòd matris lacte nutrita eſſet hæc infans. eſſe autem illud immachinabile, impleri lacte mammas fœminæ non parientis. Hæc & multa his ſimilia adhibentibus ipſis fortiſsima, & quæ in contrarium rationes recipere non ualerent: multamq; permiſcentibus ex calamitate puellæ commiſerationem, alij quidem omnes quicunq; iſtos ſermones audierant, formæq; illud miſerabile animo concipiebant, quoties ſpectarent uirginem (nam in ueſte ipſa ſordida mœſteq; aſpiciens, pulchritudinemq; conſumens oculorum rapiebat ad ſe aſpectus omnium: adeò ei ſupra hominem forma aderat quædam & gratia formæ) abſurditatem deflebant, ex quibus bonis, in quas contumelias improperiaq; decideret: ſubibatq; eos illa cogitatio, quòd ſoluta libertatis lege, nihil erat quod prohiberet ſuas quoq; uxores & filias pati eadem quæ illa. Hæc igitur & multa alia his ſimilia cogitantes, & inter ſe colloquentes flebant. Appius autem ut uir ſenſu per naturam

non ualens, magnitudineq; potestatis corruptus, tumido animo & ardentibus amore uisceribus, neq; ad sermones defendentium mentem adhibebat, neq; lacrymis puellæ frangebatur: condolentiamq; astantium irato accipiebat animo, tanquam ipse maiori dignus esset misericordia, grauiora patiens propter illam ob quam in seruitutem trahebatur formæ excellētiam. Per hæc igitur omnia stimulatus & insaniens, sermonē eloqui sustinuit impudentem: per quem manifestus fuit suspicātibus, finxisse ipsum aduersus uirginem calumniā, & opus esse ausum agere tyrannicum & crudele. Nam dicentes adhuc eos iubens desinere, ubi id factum est, atq; omnis per forum turba impetum accepit, desiderio adducta cognoscendi quæ ab eo dicerentur: sæpius cōuertens faciem huc & illuc, & cateruas amicorum quibus forum occupauerat oculis dinumerans, hæc dixit: Ego de hac re Vergini & uos qui cum eo adestis non nunc primum audiui, sed adhuc antiquius & priusquam hūc susciperem magistratum. Quo autem modo cognouerim, audite. Pater Claudij huius moriens uoluit me filium hunc suum puerum qui relinquebatur tueri: sunt enim domus isti nostræ clientes ex progenitoribus. Tutelæ itaq; tempore indicium factum est de puella mihi, quemadmodum subdidisset eam sibi Numitoria, accipiens à serua Claudij: ac rem discutiens, reperi ita esse. At-

tingere autem me ipsum hoc negotium non conueniebat. Putaui enim esse melius relinquere potestatem huius filio cum uir esset, utrum ipse ancillam abducere, an absoluere eam uellet altoribus, accipiens pretium, aut etiam gratis largiens. Hoc autem in tempore ego ciuilibus actionibus inuolutus, non amplius res Claudij curæ habui. Huic autem proprium ut uidetur recensenti censum, reddito de ancilla indicio, sicut & mihi prius, sanè nihil iniustum petitur, si uult natam ex serua abducere. si enim alteruter alteri persuasisset, pulchre res haberent. Postquam autem in controuersiam res uenit, & testor ego & indico, hunc esse ancillæ dominum. Vbi uero hæc audiuerunt quicunq; aderant uiri integri iustaq; dicentibus aduocati, intendentes in cælum manus exclamarunt comploratu & indignatione mixtum eiulatum. Decemuiratus autem adulatores adhortantem ualentémque augere fiduciam potentibus uocem attollebant. irritato autem foro, omnisq; sermonum generis & affectionum pleno, edicens Appius silentium: Nisi, inquit, desinatis seditionem serentes in urbe, & tanquam duces aduersantes nobis turbulenti ipsi & nusquam utiles, neq; pace neque bello, necessitate coërciti cedetis: ne putetis hæc præsidia quæ in Capitolio sunt & in arcibus, esse à nobis aduersus externos hostes parata, ac nos intus sedentes corrumpere

in ur-

in urbe omnia permissura. Sententiam igitur capientes meliorem ista quam nunc habetis, uos quibus nihil est negotij abite si sapitis & res uestras curate. Tu autem habens ancillam Claudi, duc eam per forum timens neminem. Erunt enim tibi comites duodecim secures Appij. Vbi uero hæc dixit, alij quidem gementes frontemq́; ferientes, neq; lacrymas cohibere ualentes, decesserunt è foro: abigebatq́; puellam complexam patrem & osculantem, suauißimisq́; appellantem uocibus. In tali autem malo Verginius opus animo concipit sanè patri erumnosum & amarum, uerùm libero uiro magnificiq́; sensus decens. Petita enim amplectendi filiam ultimarum salutationum uenia, & colloquendi quæcunq; uellet solus cum sola priusquam è foro duceretur, concedente istud duce, & inimicis paulum decedentibus, suscipiens solutam & defluentem, seq́; detinentem, primum reuocauit, deosculatusq́; est ac liquorem lacrymarum detersit. deinde eam paulatim subtrahens, ubi prope tabernam lanij cuiusdam fuit, arreptum de mensa eius cultrum per uiscera exegit filiæ, hoc tantum dicto: liberam te & honestam filia ad manes progenitorum mitto: nam uiuenti neutro horum per tyrannum tibi potiendum erat. Exorto autem clamore, habens cruentatum gladium, totusq́; perfusus sanguine, quem puellæ insufflarat cædes, currebat per urbem furibundus, uocansq́; ciues ad libertatem:

tatem: atq; percursis portis ascendit equum qui ei paratus erat: contenditq; ad exercitum, Icilio & Numitorio adolescentibus qui eum à castris adduxerant, tunc etiam comitantibus, ac sequente quoq; eum plebeiorum turba alia non pauca, ita ut essent circiter quadringenti. Appius autem ut puellæ casum cognouit, è sella exilit, persequiq; Verginium uolebat, multa dicens agensq; indecora. Cæterum circumstantibus eum amicis, & ut nihil peccaret postulantibus, abijt erga omnes indignatus. Eoq; iam domi manente, nuntiant quidam sodalium, quod circa cladem puellæ Icilius socer patruusq; Numitorius cum amicis alijs cognatisq; stantes fanda & infanda dicunt aduersus eum, uocantq; populum ad libertatem. Ille autem præ iracundia mittit lictorum aliquot duci iubens clamãtes in carcerem, & efferri cadauer è foro, rem faciens stultißimam minimeq; temporibus congruam. Nam cum eum oportuisset mitigare turbã, quæ iustam iræ causam habuisset, cedentẽ ipsum statim tempori, posteaq; alia excusantem, alia deprecantem, alia aliquibus alijs beneficijs recuperantem, adductus idem ad uiolentius coëgit eos in amentiam conuerti: neq; enim permiserunt circumuallantes trahi mortuam, neq; in carcerem eos uiros duci, sed inclamantes qui uim afferrent impulsu eos ac uerberibus expulerunt è foro: ita ut cogeretur Appius cum amicis

plurib

pluribus & clientibus in forum ire cohiberi iubens & arceri ex compitis qui in eis perstarent. Sentientes autem consilium egressus eius Valerius & Horatius, quos esse dixi principalißimos libertatis recuperatorum: multam bonamq; iuuentutem circum se ducētes, ante mortuam consistunt. & ubi prope fuit Appius, primum quidem in odiosa uerba & improperia aduersus licentiam eorum prorupere: uerbis deinde etiam opera adijcientes similia, ferientesq; & auertentes obuios. Appius autem mœstus ex ea præter spem punitione, neq; habens quid aduersus hos uiros ageret, uiam ire cogitauit exitiosißimam. Tanquam enim adhæreret ei adhuc multitudo, ascendens ipse in ædem Vulcani, populum ad concionem euocauit: accusareq; conatus est illorum uirorum iniquitatem & contumeliam, tribunitia ipse potestate & spe leui elatus, quòd cum eo simul populus indignatus permitteret eos uiros de rupe deijci. Valeriani autem alterum fori locum occupātes, deponentesq; corpus uirginis in loco unde omnibus futurum esset conspicuum, concionem alteram congregarunt multam inferentes Appij sociorumq; accusationem. Oportebat autem (quod quidem uerisimile est) ut quos moueret dignitas illorum uirorum, & quos puellæ miseratio grauia & à grauibus ob infelicem decorē passæ, & quos ipsum ueteris constitutionis Reipub. desiderium in hanc

conciōn

concionem hortaretur, plures ipsi aliis congregarentur: ita ut pauci quidam circa Appium fierent reliqui, decemuiralis illi factionis, in quibus quoq; erant aliqui non amplius magistratui illi obedientes ob multas causas, sed si aduersariorum res ualuissent, libenter ipsi in decẽuiros incursuri. Videns autem se desertum Appius, coactus est mutare sententiam foroq; decedere. quod maxime ei profuit. nam missus in potestatem plebeiorũ pulchras eis persoluisset pœnas. post hæc autem potiti quanta uellent potestate Valerius & Horatius, sermonem aduersus decemuiratum intulere, confirmantes qui adhuc dubitarent: magisq; item alienarunt ciuilem turbam à decemuiratu cognati uirginis ferentes in forum lecticam, aliumq; ornatum sepulchralem quàm poterant pretiosissimum comparantes, elationemq; facientes corporis per illustrissima urbis compita, unde à pluribus conspiciendi essent. Exiliebant enim ex ædibus mulieres & uirgines deflentes hunc casum, floresq; aliquæ & coronas aduersus lectulum iniicientes, aliæ zonas & balteos, aliæq; uittas uirginalis comæ, & quædam item retortos crinium detondentes cincinos. Viri autem capientes aliqua ex proximis officinis, alia pretio, alia gratia, oblatis donis ornabant funeris elationem, ita ut id funus per urbem celebre duceretur, promptiq; omnes fierent ad dissoluendum decemuiratum, nisi quòd

qui

qui sentiebant cum eo magistratu tenentes arma magistratuum eis metum inferebant. nec Valerius & Horatius censebant per ciuilem sanguinem contentionem tolli oportere, & in talibus quidē perturbationibus urbs erat. Cæterum Verginius quē dixi sua manu filiam occidisse, agens equum pro uiribus aduenit circiter accensionem lucernarum ad castra in Algido, talis qualis ab urbe excurrerat totus conspersus sanguine, tenensq́; in manibus cultrum lanij. quem uidentes qui pro castris excubabant, coniectare non poterant quidnam passus esset. sequebanturq́; ut audituri rem & magnam & grauem. Ille autem flens ibat innuensq́; obuijs, ut sequerentur. Excurrebantq́; ex tabernaculis per quæ transibat media cœnantes omnes conglobati, laternas facesq́; habentes, sollicitudinisq́; & tumultuum pleni, circumstantesq́; eum sequebantur. Isq́; ubi in patentem locum uenit, stans in parte quadam celsiori, unde ab omnibus uideri posset, enarrat quæ se deprehendissent calamitates, exhibens uerborum testes eos qui sibi in urbe affuerant. & ubi uidit complorantes multos & lacrymantes, ad preces supplex conuersus est, orans ne se negligerent, néue se inultū sinerent patriamq́; uituperatam. quæ cum diceret, multa erat cupiditas omnibus audiēdi, iubebantq́; eum dicere. isq́; carpens iam fidentius decemuiros, & enarrans quàm illi multis rem ademissent, & quàm

multos

multos uerberibus cæcidissent, multosq́; patriam fugere coegissent, nihil ipsos delinquẽtes: mulierum quoq; uirginumq́; nubilium raptus, puerorumq́; liberorum improperia, aliasq́; eorum iniquitates crudelitatesq́; enumerãs: hoc modo, inquit, nos uituperant hi qui neq; lege habentes hanc potestatem, neq; senatusconsulto, neq; iussu populi, eam sibi assumpserũt. Nam tempus annuum, post quod oportebat imperantes ipsos tradere aliis rempub. præteriit: sed tenent eam armorum uiolentia multam nostram despicientes timiditatem, multam mollitiem tãquam fœminarum. subeat unumquenq; uestrum cogitatio eorum quæ ego sum passus, & quæ alios passos nouit. Siq́; aliquis uestrum inescatus uoluptatib. ab eis aliquibus aut gratiis decemuiratum non timet, nec ut ad se ueniant aliquãdo acerba metuit, discens iste nihil esse tyrannis fidei, neq; ob beneuolentiam alicui dari à potẽtibus gratias, cæteraq́; similia, mutet sensum: atq; una utentes omnes uos sententia, liberate à tyrãnis patriam, in qua sunt deis templa extructa, & maiorum uestrorum reliquiæ, quas post deos honoratis, & senes patres alimẽta à uobis multa dignaq́; suis laboribus repetentes, & uxores legitimæ & filiæ nubiles non parua ipsæ indigentes habentiũ eas cura, mariumq́; soboles, quibus debentur iusta naturæ progenitorum. Domos autẽ & sortem & pecunias multis patrum, multis uestris

ipsorum laboribus quæsitas taceo, quorum nihil licet nobis habere certum, donec decem dominẽtur tyranni. Non est hominum temperantiũ & generosorum aliena per uirilitatẽ acquirere, & amitti per mollitiẽ propria negligere: aut cum Aequis Volscis & Sabinis omnibusq; finitimis diuturna bella de principatu, sineq; intermißione gerere, nec aduersus imperantes uobis præter leges pro securitate uestra & libertate arma capere. an non urbis resumentur spiritus, cõs. abuntq; uobis cogitationes, patrũ uirtute dignæ. qui ob unius fœminæ cõtumeliã, uiolata ab uno filiorũ Tarquinij proterq; illã callamitatẽ se interimentis, adeò sunt indignati, illoq; casu irritati, communẽ quandam contumeliã illam existimãtes, ut nõ eiecerint tantũ urbe Tarquinium, sed omnino dominatum regium sustulerint, uetuerintq; deinceps Romanorum aliquem in uitam totam magistratum gerere non obnoxium, iurantes ipsi iuramenta maxima, & in nepotes execrationes, si aduersum ista facerent, imprecantes. Deinde autem non tulerunt illi unius flagitiosi adolescentis tyrannicam cõtumeliam in corpus liberum, uos multorum feretis capitum tyrannidem, utentem omni iniquitate & petulantia? & in dies magis usuram, si nũc patiamini & toleretis? non sol. mihi fuit filia excellens forma, quam aperte uiolare, inq; eius contumeliam obseuire aggressus est Appius.

Sed

Sed ſunt uobis multæ etiam alijs filiæ, alijs uxores, alijsq; decentis indolis filij adoleſcẽtuli, quos quid prohibebit ab aliquo alio decem tyrannorum ſiue etiam ab Appio ipſo pati eadem? niſi forſan uobis deorum aliquis eſt ſponſor, quod impunitas ſinentibus uobis calamitates has meas, non ad multos ueſtrũ uenient ſimiles acerbitates, ſed ad filiam uſq; meam progredientes amores tyrannici deſinent, & in reliqua puerorum uirginumq́; corpora temperantes erunt. Sed multæ tamen, ſcite clare, fatuitatis fœditatisq; eſſet cogitare iſta, & quod nequaquam acerba illa euenient dicere, Infinitæ (ut ſolet fieri) ſunt tyrannorum concupiſcentiæ, tanquam legem quæ eas cohibeat, aut metum non habentes ullum. Mihi igitur exequentes uiri ultionem iuſtam, & parantes uobis ipſis ne talia patiamini ſecuritatem: rumpite iam aliquando frenos ô infelices & miſeri, rectisq; oculis reſpicite ad libertatem. Quam enim aliam ob cauſam magis quàm ob hanc ipſam indignandum erit uobis quidem? tanquam ſeruas abducũt ciuium filias tyranni, & per uerbera ſponſas ducunt. Quo autem in tempore liberos reſumetis ſpiritus præſens omittentes, quo corpus tectum habetis armis? Adhuc dicente eo, exclamarunt multi pollicentes ultionem, euocaruntq́; nomine ductores ordinum, poſtulantes ut negotium ſuſciperent. Ac iam multi aduenictes dicere au-

debant palàm, si quid graue paßi essent. Audientes autem quæ fierent quinq; uiri illi quos dixi rebus præfectos esse, ac timentes ne quis in se fieret turbæ impetus decurrunt in prætorium omnes, & cum amicis speculabantur, si qua ratione possent compescere turbationē illam propria ipsi circumsistentes arma. Vbi uero audiuerunt abisse eos in tabernacula, ac desinentem quiescentemq; tumultum, ignorantes illi uisum esse pluribus centurionum, per arcanas coniurationes ut ab eis desciscerent, liberarentq; patriā, instituerunt ubi dies quā primum fieret, perturbantem milites Verginium comprehēdere in custodiaq; habere, atq; copias emittentes è castris ducere aduersus hostes: regionemq; eorum optimam castrametantes populari, non sinentes esse milites de ijs quæ fierent in urbe amplius curiosos, partim propter emolumenta, partim propter futura pro se cuiq; certamina. Contigit autem cogitatorum eis nihil. Neq; enim permisere centuriones uocatum ire in prætorium Verginium, suspicantes ne quid graue pateretur. quin & sermonem interceptum quod uolebant in hostes turbas ducere, exprobrabant talia dicentes: quā nos pulchre duxistis antea, ut spem nunc bonam capientes uos sequamur, qui quantum nondum ulli antea Romanorum duces alij, exercitum ex urbe ipsa educentes, & à socijs congregantes, neque ullam reportastis de inimicis uict

uictoriam, neq; damnum eis ullum intulistis. sed ignauiam ipsi uestram imperitiamq; ostendistis. Maleq; castrametantes iidem, regionemq; uestram tanquam hostes populantes, nos pauperes & egenos effecistis. De quibus itē hostes omnes quoscūq; antea prælijs uicimus cum duces nobis meliores aderant, nunc & trophæa in opprobrium nostrum erigunt, & tabernacula nostra, & seruos, armaq; & pecunias raptas habent. Verginius autem ex ira, & quia nihil duces amplius timeret, arrogātius eos carpebat, luem eos & exitium uocans patriæ: suadensq; omnibus centurionibus ut signa tollerent ducerentq; domum exercitum. horrētibus autem multis sacra mouere signa, neq; tutū neq; sanctū esse existimātibus omnibus duces relinquere ob sacramentum militare, quod maxime omnium seruāt Romani: iubet enim militātes sequi ducem quocunque ducat: lexq; ducibus potestatem dedit occidendi non parentes relinquentésue signa indemnatos & indicta causa: uidens eos Verginius hæc pauentes, inq; religionem trahentes, docebat legem soluisse eis sacramentum, quandoquidem oporteret creatum ducem ex lege legionibus imperare. Esse autem decemuirorum præter leges potestatem, annuum excedentem tempus, ad quod designata erat. parêre autem non imperantibus ex lege, nequaquam esse obedientiam aut pietatem, sed amentiam &

insaniam. Hæc audientes illi, rectéque ea dici existimantes, cohortatiq; inter se, & fiduciam etiam quandam capientes à numine, signa tollunt, extraq; uallum ferunt. Futurū autem erat, quod sanè solet in uarijs moribus, neq; omnibus optima cognoscentibus, ut essent aliqui etiam manentes cum ducibus milites & centuriones: non tot tamen illi numero, sed multo alijs pauciores. Hi igitur exeuntes è castris, ac tota die iter facientes, uesperi in urbem adueniunt, nuntiante superuentum eorū nullo: perturbaruntq; intra muros stantes non mediocriter, putantes hostium ingressum esse exercitum. Eratq; clamor cursusq; per urbem incompositus, nec tamen diu permansit ea perturbatio, ut mali aliquid per eam fieret. Vadentes enim clamabant per compita, se amicos esse & in bonum urbis ingredi. exhibebantq; similia uerbis opera, uiolantes nihil. Profecti uero in Auentinum (est enim unus comprehensorum in urbe collium ponendis castris ualde opportunus) ponunt arma circa Dianæ ædem. dieq; sequenti firmātes castra, ac præfectos creantes decem, communium rerum dominos, quorum dux erat M. Oppius, quieti permanserunt. aduenerunt q; non multo post eis etiam auxilia ab exercitu qui Fidenis erat, præcipui trium legionum centuriones magnam manum adducentes, alienati ipsi quoq; ab illis ducibus ex quo Siccium legatum occiderant

rant (ut dixi suprà) sed timentes defectionem incipere, tanquam amicæ essent decemuiratui quinq; alia in Algido legiones: tuncq; ubi cognouere defectionem earum, fortunæ euentũ cupidè amplectentes. Erant autem harum etiam legionum duces creati in itinere præfecti decem: quorum erat illustrißimus Sextus Manilius. Vbi uero permixti sunt inter se armis depositis permiserunt illis præfectis uiginti omnia ad rempublicam pertinentia, dicereq; & agere: exq; illis duos elegere præsidẽtes, Marcum Oppium & Sextum Manilium, qui consilium constituentes ex omnibus centurionibus, cum illis omnia tractantes perseuerabant. Incerta autem multis adhuc eorum mente, Appius ut qui cognosceret se præsentis turbationis autorem fuisse maximum, & malorum quæ per eam expectabantur fore, nolebat quicquam publicorum amplius attingere, sed domi stabat. Collega uero ei in urbe Spurius Oppius perturbatus & ipse à principio, tanquam se quàm celerrime inuasuris inimicis, ad hocq; uenientibus, ubi eos cognouit nihil molientes noui, metu deposito senatum conuocauit, accersens unumquenq; eorum è domibus: eisq; adhuc congregatis, uenere duces ab exercitu qui Fidenis erat, ægrè ferentes castra à militibus deserta utraq; esse, suadẽtesq; senatui ut pro excessu rei dignam aduersus eos iram susciperet. Vbi uero sententiam
 esser

efferre unumquenq; senatorum oportuit, dixit L. Cornelius: Oportere abire eos qui in Auentino erant eo ipso die in castra ad quæ deputati erant, & à ducibus iussa exequi, nemine futuro reo gestorum, præter autores solos defectionis, de hisq; duces iudicia exercere. Quod si ista milites non faciant, cōsultare tunc de eis senatum, tanquam ordinis desertoribus, in quo à ducibus statuti fuerant, militarisq; uiolatoribus sacramenti. Primi autem deinceps imperium à populo centuriatis comitijs accepere, L. Valerius Potitus, & M. Horatius Barbatus, natura ipsi populares & maioribus suis in hanc sectam succedentes, qui seruantes promissa quæ plebeijs fecerant, cum arma eis deponere persuaserint, nempe se plebi omnia utilia perfecturos, leges sanxerunt centuriatis concionibus, ægrè quidem ferentibus patricijs, sed contradicere erubescentibus: cum alias quasdam quas non opere est scribere, tum eam quæ positas à plebe leges curiatis concionibus, iubebat ex æquo omnibus Romanis poni, uim eandem habentes eas quam quæ centuriatis concionibus ferendæ essent. erantq; pœna appositæ soluentibus aut transgredientibus legem, si deprehenderentur, mors & bonorum publicatio. Hæc lex patriciorum ambiguitates quas cum plebeijs antea faciebant, nolentes positis ab eis legibus parêre. Nec omnino concionibus curiatis firmata esse existimantes

mantes communia ciuitatis omnis decreta, sed decretum esse illis solis proprium. quodcunq; uero centuriata cognouisset concio, hoc putantes & sibiipsis & aliis statutum ciuibus. dictum est enim prius etiam quod in curiatis concionibus uincebant plebeii pauperesq; patricios. In centuriatis autem patricii multo aliis, pauciores, superiores fiebant plebeiis. Hac confirmata à consulibus lege, cum aliis (ut dixi) quibusdam popularibus, tribuni statim illud tempus opportunum putantes puniendorum decemuirorum, diem eis oportere dici existimarunt, non illi eos omnes simul in iudicium, ne prodessent alteri alteris, sed singulos adducentes: opinabantur enim hoc modo facilius captabiles eos fieri. speculantesq; à quo inciperent opportunißimo, cogitarunt primum Appium iudicio subiicere, cum aliarum iniuriarum causa odiosum plebi, tum uero nouißime perpetratarum in uirginem iniquitatum. Hoc enim perdito uidebantur sibi etiam cæteros superaturi. siq; ab humilioribus inciperent, molliores fore suspicabantur iras ciuium ad illustrißimos ultimosq; iudicandos, uehementiores quidem ipsas (quod iam sæpe euenit) in prioribus certaminibus. His igitur illi cõsultis, continuerunt cæteros, & ut extra sortem Virginius Appium accusaret decreuerũt. Deferturq; dehinc ad plebem à Virginio accusatus in concionem Appius, petiturq; tempus ad

defensionem. Verum ductus ipse in carcerem ut custodiretur usq; ad finem iudicij (non enim uades dandi data est ei potestas) ante diem destinatam iudicio in uinculis moritur: ut suspicio multorum fuit iussu tribunorum: ut uero illi, diluere uolentes culpam, uulgarunt, se ipse laqueo suspendens. Post illum autem Spurius Oppius ductus ad plebem ab alio tribunorum Publio Numitorio causæq; potitus dictione omnibus capitur calculis, carceriq; traditus moritur eodem die. Reliqui uero ex decem priusquam eis dies diceretur, se exilio ipsi mulctarunt, bonaq; eorum omnia tam mortuorum quàm exulum accipientes quæstores urbani in publicum retulere: diesq; deinde etiam Marco Claudio ei qui uirginem capiebat ut seruam dicitur à sponso uirginis eiusdem Icilio: isq; causam in iubentē iniquè agere Appium referens liberatur morte, mulctaturq; exilio. neq; aliquis alius subministrantiū iniquū aliquod decemuiris subijt discrimen publicum: sed data est omnibus securitas. Introducensq; institutum istud fuit Marcus Duellius tribunus, hanc rem ægrè ferentibus iam ciuibus, & se hostes fieri expectantibus. Vbi uero sedatæ sunt in urbe turbæ, decretum firmant, ut educatur aduersus hostes quamcelerrime exercitus: sancienteq; populo id quod à senatu decretum erat, alter consulum Valerius dimidium copiarum habens aduersum

Aeq

Aequos eduxit eas & Volscos. conuenerant enim utræq; hæ gẽtes. Atq; Aequos sciens ex prioribus successibus gloriabundos, in multam deuenisse contemptionem Romanarum uirium, adhuc magis attollere noluit, ferocioresq; eos facere opinionẽ exhibens non ueram, tanquã horreret cum eis manum conserere. ostenditq; signa timentis omnia, locum castris ponendis eligens excelsum, ægreq; accessibilem, fossamq; circunducens profundam & uallum erigens altissimum. prouocantesq; in pugnam hostes, exprobrantesq; sæpius ignauiam tolerabat quietus manens. Vbi uero cognouit optimam manum hostium ad excursionem Hernicorum agri Latinorumq; egressam, & in castris neq; multam neq; strenuam custodiam relictam, hoc tempus esse opportunum putans, eduxit exercitum: & instruxit ut ad pugnam. nemineq; aduersum prodeunte eam diem quieuit: sequẽti uero duxit copias ad eorum castra non admodum munita ipsa. quæ cum obsideri audiuissent qui egressi erant ad excursiones, redeunt: nec unà tamen, nec cõpositi, sed & sparsi & pauci simul, ut casus tulit apparentes. at relicti in castris ubi aduentantes conspexere socios, ferociores iam facti exeũt, & in aciem quidẽ instructi. fitq; certamẽ magnum & utrinq; cædes multa. In quo uincẽtes Romani & qui resistebant auertunt, & qui fugiebant persequentes, alios occidunt, alios ca-

ptiuos

ptiuos ducunt. hisq́; peractis Valerius iam licen ter regionem hostium populabatur. Marcus au tem Horatius missus ad Sabinense bellum, ubi gesta à collega suo cognouit, educens & ipse copias, progreditur è castris ocyus totis uiribus, aduersum non pauciores numero Sabinos, rerūq́; ipsos militarium peritissimos. Demonstrarant enim illi quoq; spiritus & audaciam multam ex prioribus successibus aduersus sibi oppositos, & omnes cōmuniter & priuatim eorū ductor. Erat enim non dux bonus tantummodo, sed miles quoq; manu promptus. Cæterum pugnantibus magna cum alacritate equitibus, uictoria potitus est clarissima, multos hostiū interficiēs, multoq́; plures capiens: ualli quoq; deserti dominus, in quo & hostium apparatum multum, & prædam omnem quā ex agro Romano abegerant, & captiuos suorum plurimos repperit & seruauit. non enim præuenerant, ob contemptum Sabini remittentes domum emolumenta. Consul itaq; uolens res hostium esse militibus suis emolumento, excipit ipse ex spolijs quæcūq; deis consecraturus erat. prædam uero reliquam adeptis eam reddidit. Hisq́; peractis duxit Romam copias, per idq́; tempus redijt etiam Valerius, magnifice utriq; de se ex uictorijs sentientes, & se triumphos sperantes ducturos esse clarissimos. nec respondit tamen eis euentus ad spem. Nam perosus eos senatus castra haben-

tes tunc extra urbem in campo Martio, & ab utrisq; gesta cognoscens, non permisit eos uictoriale perficere sacrificium, multis quidem palàm aduersantibus, maxime uero C. Claudio (erat enim hic ut dixi Appij decemuiri & à tribunis nuper interfecti patruus) proferente leges per quas potentiam senatus imminuerant, aliaq́; instituta quaecunq; illi administrantes remp. perfecerant. ad extremumq́; percurrente decemuirorum quos hi tribunis prodiderant, aliorum quidem interitum, aliorum uero bonorū publicationem, tanquā prater iusiurandum & fœdera, ac dicente quæ per sacra firmata essent inter patricios & plebeios, facta esse in securitatem omnium antè actorum & obliuionem: Appijq́; mortem asserente non sua manu sed per insidias fuisse tribunorum ante causæ dictionem, ut nec ipse oratione in iudicio, nec misericordia potiretur: ut uir in periculo constitutus, dignitate generis insignis, & cuius multa in remp. essent merita, iusiurandum & fidem implorans, quibus credentes homines in reconciliationem conuenerant, filiosq́; & cognationem adducens, & personam sumens humilem, & alia multa faciens multitudinem in cōmiserationem attrahentia. Has igitur accusationes consulum multas effundente Claudio, etiā astantibus uisum est satis esse debere cōsulibus, si non ipsi pœnas darent, nedum triumphis aut talium

concess

concessionum aliqua digni haberentur. negante igitur triumphũ eis senatu, indignati Valerius & Horatius, grauemq́; hanc putantes contumeliam, aduocarunt ad concionem multitudinẽ. multumq́; accusato senatu, assentientibus coope rantibusq́; tribunis, legemq́; introducentibus, potestatem triumphandi à populo accipiunt, primi Romanorum omnium hanc consuetudinem introducentes. Dehincq́; rursus in dissensiones expostulationesq́; deuenere aduersus patricios plebeij. Instigabant enim eos tribuni concionantes quotidie dicentesq́; aduersus senatum multa: irritabatq́; multos suspicio, quã tribuni ipsi studebant ut uehemens fieret, fama sine autore aucta, coniecturisq́; non paucis, tanquam leges soluturi essent patricij, quas Valerius et Horatius consulatum gerentes tulerant: detinebatq́; multos ualida, nec à fide distans hæc opinio. Et quæ quidem sub his consulibus gesta sunt, fuere talia. Sequente uero anno consules Sp. Herminius & T. Verginius Cælimontanus, & ab eis magistratum accipientes, M. Genutius

Hic nulla traductio Latina reperitur, quia Græcus codex uetustate corrosus deficit.

nihil autem respondentibus, sed indignantibus, progrediens Scaptius ad pulpitum: Habetis, inquit, ciues à dißidentibus ipsis concessum quod ipsi sibi regionem nostram nihil ad eos pertinentem uendicant, ad hæcq́; nos respicientes iusta iuriq́;

iuriq; iurando cōuenientia decernite. Talia dicente Scaptio, consules subibat pudor cogitantes, quod neq; iustum, neq; decentem finem causa susceptura esset si regionem aliquam de qualis esset inter alios, electus iudex populus Rom. nunquam ea sibi antea uindicata, nunc ademptam litigatoribus sibi ipse adiudicaret. Suntq; plurima a consulibus & à principibus senatus in auersionem huius rei dicta & frustra. Nam qui suffragia accepere, multam esse stultitiam dicentes negligere se alios sua occupantes, ac ne pium quidem putātes se iudicio finem illaturos, si Aricinos aut Ardeates declararent agri, de quo lis erat, dominos: iurati ipsi se, quorumcunq; eum esse inuenirent, ipsis eum adiudicaturos: irati illi etiam contendentibus, quoniā fraudatos agro, ipsos capere iudices uoluissent, ne liceret eis deinceps agrum suum recuperare, quem iurati iudicantes, ipsi aliorum esse cognouissent: hac ratiocinantes illi, ægreq; ferentes, tertium iussere uas poni calculorum in quaq; tribu pro Romana urbe, in quo suffragia deponerent. fitq; omnibus suffragijs dubij iuris agri populus Ro. dominus, & hæc sub his gesta sunt consulibus. Marco autem Genutio & C. Quintio consulibus, ciuiles iterum exurrexere dissensiones, postulantibus plebeijs licere Romanis omnibus consulatum capere. Gerebant enim eousq; patricij ipsum soli, cēturiatis comitijs designati. legemq; tribuni

tribuni conscriptam de comitijs consularibus inserebant, omnes præter unum C. Furium consentientes, per quam dominum faciebant populum cognitionis, quocunq; anno patricios uellet siue plebeios ad cõsulatum admittere. Quas res ægre ferentes senatorij ordinis uiri, ut qui uiderent principatum suum dissolui, omnia sustinenda potius arbitrabantur quàm ut hanc legem ferri sinerent. itaq; & accusationes actionesq; aßiduè fiebant inter se contrariæ in priuatis cœtibus & in cõmunibus conuentibus patriciorum omnium alienatorum à plebeijs. multiq; in senatu sermones, multi in concionibus dicti erãt à præsidentibus potentiæ optimatum: mitiores quidem ab eis qui putarent per ignorãtiam utilitatis peccare plebem: ferociores uero ab alijs qui per insidias & inuidiã erga patricios rem compositam esse dicerent. Extracto autem in cassum tempore nuntij à soeijs adueniunt dicentes quòd cum incursuri in se magno exercitu Aequi & Volsci essent, rogabant sibi celerem mitti opẽ, ut in semita belli positis. dicebanturq; ex Hetruscis etiam Vientes ad defectionem se parare. neq; Romanis quoq; amplius Ardeates obtemperabant, irati eis ob dubitabilem regionem illam quam electus superiore anno populus Rom. iudex sibi adiudicarat. Ista audiẽs senatus, decreuit exercitũ conscribere, & emittere utrunq; consulem. Sed aduersabantur decre-

tis cor

tis eorum inferentes legem tribuni, potestatemq; habentes obsistendi consulibus, auferentesq; eis ductos ad militare sacramentum, neq; pœnam sinentes illos de contumacibus ullam sumere. Valde autem postulante senatu ut in præsentia peruicaciam abijcerent, & cum finem cepissent bella, tunc de comitijs legem proponerent, tantū aberant illi ut cedere uellent temporibus, ut de alijs quoq; rebus senatusconsultis se esse aduersaturos dicerent, neq; de re ulla decretum illud confirmari permissuros, nisi senatus ipse de lege quæ ab ipsis inferebatur præconsuleret. neq; tantum in senatu ad consules in has minas prouecti erant, sed ad iurandum etiam in concionibus iuramenta apud eos maxima, per suam ipsorū fidem, ne qua prorsus dissoluendi aliquid cognitorum ab eis spes fieret. Ad has autem minas quid agi opus esset speculabantur duo maximi, primiq; præsidentium potentia optimatum, congregati à consulibus ipsi per se in priuatum conuentum. Caiusq; Claudius uir minime popularis, & hanc sectam in rep. suscipiens à maioribus, arrogantiorem inferebat sentētiam. Neq; plebi consulatu cedendum esse, neq; ullo magistratu alio: ac conantes contraria his agere, armis esse prohibendos, nisi eis persuaderetur uerbis, nemini prorsus parcēdo nec priuato nec magistratui: omnes enim conantes patrias consuetudines mouere, & ornatum ueterem admini-

 strandi

strandi corrumpere, alienos esse & hostes urbis. T. autem Quintius non sinebat ui aduersarium coërceri, neq; armis aut per ciuilem iri sanguinẽ in plebeios, aduersantibus præsertim tribunis: quos patres, inquit, nostri esse sacrosanctos decreuere, deos geniosq; sponsores pactionum facientes, iuramẽtaq; dantes maxima, & in suã, & in nepotum euersionem, si quid cõpositorum transgrederentur. huic autem sententiæ accedentibus etiam cæteris aduocatis in eum cõsessum, suscipiens sermonem Claudius: Non ignoro, inquit, quanta crepido nobis iacietur omnibus calamitatum, si permiserimus plebi suffragia de lege accipere: sed non habens quid agam nec ualens tot uiris uobis contradicere, cedo equidem uestris consilijs iustum enim est declarare unũquenq; quæ uideantur reip. collatura, parêre uero iudicatis à pluribus. Illud tamen cuius admoneam uos in rebus difficilibus ac consilium non recipientibus, habeo: ut de consulatu nec nũc nec in posterum concedatis alicui præterquàm patricijs quibus solis fas est & pium. Quando autem in necessitatem concludamini, ut nunc, faciendi etiam ciues alios participes maximæ potestatis & imperij, tunc præfectos loco consulum create numerum aliquem præfiniẽtes. mihi enim uidentur octo uel sex sufficere. Nec in his tamen uiris minor patriciorum quã plebeiorum sit numerus. Ista enim facientes ipsi, neq;

consulum imperium in humiles & indignos deÿcietis, neq; uobis dynastias construxisse iniustas, neq; plebem unius imperÿ participem effecisse uidebimini. Laudantibus autem sententiã eius omnibus, neq; ullo contradicente, audite, inquit, quæ uobis etiam consulibus commemoranda habeam. Prædicta die qua consultum cõfirmaturi estis & à senatu iudicata, proponetisq; defendendam & accusandam legem, ubi dictu in utranq; partem rationibus tempus fuerit rogandarum sententiarum, neq; à me, neq; ab hoc Quintio incipite, neq; ab alio seniorum quoquã: sed à popularißimo senatorum Lucio Valerio. Postq; eum rogate, siquid uolet dicere, Marcum Horatium. Et ubi ab eis sententias exquisiueritis, tunc iubete nos seniores dicere. Ego enim omni utens licentia efferam aduersantem tribunis sententiam: prodest enim hoc reip. Institutumq; de præfectis introducet postea, si uolentibus uobis fiet, Titus hic Genutius. Decentißima enim sententia, minimeq; suspicionem exhibens utiq; fiet, si hic eam frater tuus Marce Genuti dicat. Visa sunt hæc etiam ab eo proposita, discesseruntq; illi ex conuentu: & tribunos timor inuasit ex arcana illorum uirorum coitione, ut in malum ea magnum aliquod plebis facta: quandoquidem domi ac non in aperto consedissent, neq; quenquam præsidentium plebi participem consiliorum assumpsissent. Postq;

illud concilium, & ipsi ex plebeißimis aliquot congregantes, auxilia & custodias machinabantur aduersum insidias quas sibi fore à patricijs suspicabātur. Vbi uero tempus uenit quo præconsultum fieri oportebat, cōuocantes senatum consules, multasq; facientes adhortationes ad concordiam & bonum morem, dedere primum de lege sermonem introducentibus eam tribunis. ac progrediēs unus ex eis Canuleius, quòd iusta esset aut utilis, neq; docuit neq; meminit. Mirari autem se dixit consules, quòd iam deliberato ac iudicato inter se quid agi oporteret, rem nunc tanquam minime approbatam indigentemq; consilij, in consessum conarentur inferre, orationemq; de ea introducentibus ipsis dedissent, dißimulationem inferentes, neq; ætatibus suis congruam, neq; imperij magnitudini conuenientem: prauarumq; ait ipsos actionum initia in remp. introducere, concilia congregantes secreta in priuatis domibus, neq; omnes consiliarios in ea aduocantes, sed sibi ipsis commodißimos. atq; aliorum quidem à consilio domestico abactorum, se minus mirari inquit: Marco uero Horatio, Lucioq; Valerio euersoribus decemuiratus, uirisq; ijsdem cōsularibus, nec ullo minus ad consulendū de rep. idoneis, haud dignatis aduocatione in conciliū, se profecto stupefactū esse, neq; assequi se posse coniectura quā fuisset istud iusta ratione. Verum unam suspi-

cari causam, quod prauas ipsi & inutiles aduersus plebem sententias introducturi, noluerint in hæc consilia popularißimos aduocare, indignaturos nimirum, neq; neglecturos si quod iniustum institutum fieret aduersus plebem. Talia dicente Canuleio, multa cum indignatione, atq; illis senatoribus qui non assumpti erant in consilium, irato animo rem ferentibus, progrediens alter consulum Genutius conabatur excusare, mitigareq; eorum iras: se amicos assumpsisse dicens, non ut agerent aduersus plebem, sed ut cũ ualde necessarijs deliberarent, quidnam agentes uiderẽtur neutrum electionum imminuere, utrũ senatui celeriorem cognitionem de lege dantes, an tardiorem. Horatium autem & Valerium, nulla alia se causa in consilium non adhibuisse, nisi hac ipsa, ne qua de eis plebi oriretur suspicio, tanquàm mutantibus administrationis suæ electionem, si fuissent alterius sententiæ, quæ differri æquum censebat cognitionẽ de lege, in tempus magis opportunum. Postquàm uero assumptis omnibus compẽdiosior cognitio uisa est melior: se, ut illis uisum sit agere: & his dictis, iuratusq; per deos se uera dicere: eos etiam qui ex senatoribus uocati erant, dixit omnem esse diluturos criminationem, non uerbis sed operibus. ac quandoquidem accusare, aut defendere uolentes, legem, iusta allegassent, adducturos se ad rogationem sentẽtiæ, non æuo maximos & ho-

honoratißimos senatorum, quibus ex patrijs consuetudinibus etiam redditum est hoc præmium: neq; suspectos plebeijs, tanquam nihil ipsos pro eis utile aut dicturos aut sensuros: sed ex iuuenibus eos qui esse uiderentur popularißimi. & hæc pollicitus factaq; uolentibus potestate dicendi, postquam nemo neque accusaturus legem, neq; defensurus astitit: progrediens rursus rogauit primum Valerium, quid reipub. conferret, & quid senatui præconsulere suaderet. Isq; assurgens multosq; percurrens de se, deq; maioribus sermones tanquam ipsis ad utilitatem reipub. plebeiorum partibus præpositis, & enumerans à principio omnia occupantia urbem pericula propter eos qui contraria in republica agerent, atque dicens eis omnibus qui se inimicè erga plebeios habuissent, fuisse inutile demonstrasse in plebem odium: multumq; laudauit a plebe, tanquam autore maxima facta urbi non libertatis tantummodo, sed etiam principatus: ubi & hæc & his similia percurrit, postremo dixit non posse urbem esse liberam ex qua aliquis æquabilitatem tolleret. dixitq; uideri sibi esse legem iustam, quæ uellet Romanos omnes participes consularis potestatis fieri, qui quidem uita essent irreprehensibilis operaque demonstrassent illo honore digna. Tempus autem cognitionis legis ipsum minime opportunum, cum in bellicis perturba-

tionibus

tionibus urbs esset. Consulebatq́; tribunis, ut sinerent conscriptionem militum fieri, nec egressum inhiberent: ac consulibus, ut cum optimum finem bello imposuissent, primum omnium praeconsultum de lege in populum efferrent. Haecq́; scribi iam uolebat & utrosq; consentire. Hanc sententiam efferente Valerio, & post eum Horatio (Nam secundum locum ei dedere COSS.) idem affectus omnes astantes subijt. Nam qui legem uolebant tolli, dilationem de cognitione eius laeto animo audientes, illud post bellum necesse esse sibi de lege praeconsulere, grauiter accipiebant: qui uero firmam eam uolebant à senatu iudicari, hoc quidem iustam legem esse con fessum iri laete audiebant: illud uero in alia incidere praeconsultum tempora, irato animo accipiebant. Secuto autem ad eam sententiam ut solet tumultu, quia neutris grata erant partes eius omnes, progrediens consul tertium C. Claudium sententiam rogauit. qui ex praesidentibus alteri factioni aduersanti plebeijs arrogantissimus uidebatur & potentissimus. isq; praeparato orationem percurrens, omnia quaecunq; unquàm pulchris patrijsq; consuetudinibus contraria uisa sunt commemorauit: eiusq; principale fuit in quod inclinauit sententia, ne quam traderent cognitionem senatui de lege, nec in praesens, nec in futurum tempus consules: tanquam ea ferente in dissolutionem optimatum potentia,

confusuraq́; ornatum ciuitatis omnem. Exorto autem ad hanc sententiam maiore adhuc tumultu, tertius uocatus aſtitit T. Genutius, consulum alterius frater, qui pauca loquens de occupantibus urbem temporibus, duorum ait difficillimorum necesse ei alterum euenire: uel ut propter contentiones ambitionesq́; ciuiles ualidæ res hostium fierent: uel ut uolens quæ extrinsecus inferebantur auertere, male ipsa ciuile bellum domesticumq́; dissolueret. Duorum autem malorum, quorum necesse esset inuitos eos alterum sustinere, uideri sibi hoc ait minus inutile, ut concederet senatus plebi diuelli potius patrium Reipublicæ ornatum, quàm gentibus exteris & hostibus ridiculam urbem fieri. Et his dictis probatam ab ijs qui in consilio priuato fuerant, sententiam protulit: quam introduxerat (ut dixi) Claudius: ut pro consulibus præfectos crearent tres ex patritijs, & tres ex plebeijs, consularem habentes potestatem: & ubi eis finitum esset tempus imperij, oporteretq́; creari magistratus nouos, tunc senatum plebemq́; conuenientes, cognoscere utrum cõsules an præfectos mallent imperium suscipere: & quod omnibus suffragium ferentibus uideretur, firmum esse: peragiq́; hoc in annos singulos præconsultum. Hanc sententiam efferente Genutio multa omnium secuta est laus, omnesq́; ferè post eum astantes confeßi sunt hæc esse optima. Scribiturq́; à consu-

libus

libus decretum, quod tribuni multo cum gaudio accipientes, processerunt in forum. Posteaq; aduocantes multitudinem ad concionem, multas laudes enarrarunt senatus. petere magistratum iubentes quicunq; uellent plebeiorum simul cum patritijs. Adeò autem leuis quædam est res desiderium sine ratione, & cito in alteram partem transiens, maximeq; multitudinis, ut hi tanti antè facientes hoc potiri magistratu, ac nisi eis hoc datum esset à patritijs relicturi urbem ut antea, aut armis ipsi eum assumpturi, ubi concessum hoc acceperunt, abstulerint statim desiderio, studiaq; in alteram partem transtulerint. multis enim plebeiorum profitentibus se præfecturam hanc petere, magnoq; studio preces adhibentibus, neminem eorum dignum hoc honore putauerunt. Sed facti ipsi suffragiorum domini petentes eum magistratum patritios illustres uiros eos omnes præfectos creauere, Aulum Sempronium Atratinum, Lucium Atilium Longum, Titumq; Clœlium Siculum. Hiq; primi proconsulare imperium accipiunt anno tertio octogesimæquartæ Olympiadis, imperante Athenis Diphilo. Obtinentesq; isti illud septuagintatres dies tantum, ultro ipsi deposuere, secundum patrias consuetudines ob missa quadam à deo signa prohibentia eos publica administrare. Abdicantibus uero se his magistratu, conueniens senatus creat interreges, qui

 comi

comitia prædicentes, tradentesq́; populo cognitionem utrum præfectos creare uellent an consules: indicante ipsomet manendum esse in ueteri consuetudine, permiserũt patritijs ut qui eorum uellent peterent consulatum. Fiuntq́; iterum ex patritijs consules, L. Papyrius Mugillanus, & L. Sempronius Atratinus, unius eorum frater qui præfecturam deposuerant. hiq́; eo anno duo apud Romanos magistratus extitere, maximam habentes potestatem. Non in omnibus tamen Romanis annalibus hi utriq; inueniuntur, sed in alijs præfecti tantum, & in alijs consules, in non multis autem utriq;. Quibus quidem nos non ex ratiocinatione fidem adhibemus, sed credentes testimonijs sacrorum repositorumq́; librorum. Aliud autem nullum sub magistratu horum neq; bellicum neq; ciuile opus dignum historia gestum est. Fœdera uero cum Ardeatum urbe de amicitia societateq́; icta sunt. Miserant enim legationem Ardeates, depositis de regione expostulationibus, uolentes ut amici Romanis socijq́; fierent. Hacq́; fœdera collegium consulum confirmauit. Sequenti uero anno decernente populo iterum creari consules, suscipiunt consulatum Luna mensis Decembris plena, Marcus Geganius Maccrinus iterum, & Titus Quintius Capitolinus quintum, COSS. Hiq́; senatũ edocentes, quod cum multa alia neglecta erant ob continuas militias cõsulum, tum

uero

uero unum maxime necessarium neglectum erat, census legitimus, ex quo numerus militaris ætatis hominum cognoscebatur, diuitiarumq́; magnitudo, quarum pro modo oportebat unumquenq; ad bellum tributa pendere, nullo intra decem & septem annos censu condito, à Lucij Cornelij & Quinti Fabij consulatu, ita ut boni quidem uiri & utiles, in censibus militijsq́; essent: flagitiosissimi uero prauissimiq́; sine censu relinquerentur, lo umq́; alium perciperent, in quo liceret eis ut uellent uiuere.

Est conuersum, sanctissime pater, id omne quod in ambobus tuis codicibus Græcis repertum est, sumq́; ausus in hac ultima libri parte, præter meam consuetudinem aliquid, haud equidem addens aut detrahens, sed in fragmentis confuse scriptis, & præpostere in ambobus codicibus mutans ordinem: non autoris equidem hunc esse errorem putans, sed librariorum. nam cum decemuiratum statim primi consules sequantur Lucius Valerius Potitus, & Marcus Horatius Barbatus, quod cum ex aliis historicis, tum ex hoc ipso, & in hac parte uideri potest, horũ gestis præposuerant librarii Græci alia post gesta, atq; duo non cohærentia inter se fragmenta in unum contulerant: quod ego aduertens (neq; enim difficile animaduersu

uersu fuit) uolui autori ipsi hanc quam poteram opem paruulam apud Latinos ferre: quod & ipsum fuisset, puto, pudori mihi ni fecissem, nec uisus essem tam perspicuam rem uidisse. Tu me, oro, pro tua egregia animi nobilitate magnificentiaq; commendatum habe deditissimum tibi seruulum.

FINIS.

RERVM IN HOC OPERE NOTATV DIGNARVM INDEX.

*Ea quae asteriscum * sequuntur, in secundo habentur tomo: reliqua quae praecedunt, in primo.*

Aeneæ

Aetoli

Anch

Apiola

Persi

Cons

Cumano

Dard

Herni

H

Icilius

Laced

Leleg

Lucius

Lucumo

M

famil

Minos

in

P

Patric

Prolem

Sabi

Sicin

Sp. Nau

Tarq

Thucyd

X

Prænomina Romanorum familiis apud Dionysium usurpata.

Agrippa, Appius, Aulus, Cæso, Caius, Cneus, Lucius, Manius, Marcus, Metius, Opiter, Proculus, Publius, Quintus, Seruius, Sextus, Spurius, Tiberius, Titus, Turnus, Tullus, Vopiscus.